

Львівський державний університет внутрішніх справ

# КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕС

Частина 2

*Підручник*

Львів  
2019

УДК 343.13(447)(075.8)  
К82

*Рекомендовано до друку та поширення через мережу Інтернет  
Вченою радою Львівського державного університету внутрішніх справ  
(протокол від 28 листопада 2018 р. № 4)*

Рецензенти:

**В. С. Канцір**, доктор юридичних наук, професор;

**О. О. Юхно**, доктор юридичних наук, професор;

**В. О. Кучер**, кандидат юридичних наук, доцент

**Кримінальний процес:** підручник / Р. І. Благути, Ю. В. Гуцуляк, О. М. Дуфенюк та ін.; за заг. ред. А. Я. Хитри, Р. М. Шехавцова, В. В. Луцика. Львів: ЛьвДУВС, 2019. Ч. 2. 616 с.

ISBN 978-617-511-287-8

Підготовлено відповідно до програми навчальної дисципліни «Кримінальний процес» у закладах вищої освіти. Відображено сучасний стан і перспективи розвитку вітчизняного кримінального процесу з урахуванням практики його застосування, зокрема практики Європейського суду з прав людини.

Для курсантів, студентів, слухачів, аспірантів, ад'юнктів та викладачів вишів і факультетів юридичної спрямованості усіх форм навчання. Може бути корисним для працівників судових і правоохоронних органів (*станом законодавства на 01 листопада 2018 року*).

Prepared in accordance with the program of the discipline «Criminal process» in higher education institutions. The current state and prospects of the development of the domestic criminal process are reflected, taking into account the practice of its application, in particular the practice of the European Court of Human Rights.

For cadets, students, students, graduate students, adjuncts and professors of higher education and law departments of all forms of study. It can be useful for judicial and law enforcement officials.

**Key words:** criminal proceedings, pretrial investigation hearing, the principles of the criminal proceedings, the court judge, investigator, prosecutor, suspect, victim.

УДК 343.13(447)(075.8)

© Благути Р. І., Гуцуляк Ю. В.,

Дуфенюк О. М. та ін., 2019

© Львівський державний університет  
внутрішніх справ, 2019

ISBN 978-617-511-287-8

# Тема 11

## ОСНОВНІ ПОЛОЖЕННЯ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ

- 11.1. *Поняття, завдання та значення досудового розслідування*
- 11.2. *Форми досудового розслідування*
- 11.3. *Поняття та характеристика загальних положень досудового розслідування*
  - 11.3.1. *Початок досудового розслідування*
  - 11.3.2. *Підслідність кримінальних проваджень*
  - 11.3.3. *Об'єднання та виділення матеріалів досудового розслідування*
  - 11.3.4. *Розгляд клопотань під час досудового розслідування*
  - 11.3.5. *Строки досудового розслідування*
  - 11.3.6. *Взаємодія слідчого з оперативними підрозділами*
  - 11.3.7. *Участь у провадженні досудового розслідування спеціаліста, перекладача та понятих*
  - 11.3.8. *Ознайомлення з матеріалами досудового розслідування до його завершення*

### **11.1. Поняття, завдання та значення досудового розслідування**

Досудове розслідування є окремою стадією кримінального процесу. Стадія називається досудовим розслідуванням, тому що передус провадженню в суді першої інстанції, яке відбувається

під час розгляду кримінального провадження в суді. Крім того, варто зазначити, що суд, досліджуючи докази, безпосередньо, може бути і незгідний з висновками слідчого, прокурора зробленими за результатами проведення ними досудового розслідування та ухвалити якісно нове процесуальне рішення.

Для стадії досудового розслідування, як відносно відокремленої частини, кримінального процесу, зі своїми завданнями, специфічною процесуальною формою, колом учасників притаманні певні **ознаки**:

- суворе нормативне регулювання кримінальної процесуальної діяльності;
- здійснення діяльності спеціально уповноваженими суб'єктами;
- має обмежене коло засобів доказування;
- пізнання має ретроспективний характер;
- встановлення обставин учинення кримінального правопорушення часто відбувається в умовах протидії з боку заінтересованих учасників досудового розслідування.

Відповідно до п. 5 ч. 1 ст. 3 КПК **досудове розслідування** – це стадія кримінального провадження, яка починається з моменту внесення відомостей про кримінальне правопорушення до Єдиного реєстру досудових розслідувань і закінчується закриттям кримінального провадження або направленням до суду обвинувального акта, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру, клопотання про звільнення особи від кримінальної відповідальності.

Завдання цієї стадії впливають із завдань кримінального провадження, передбачених ст. 2 КПК. У процесі досудового розслідування вирішуються питання, що стосуються швидкого, повного та неупередженого встановлення всіх обставин, що мають значення для кримінального провадження, викриттю винних і невідворотності відповідальності та покарання щодо них, забезпечення правильного застосування закону, недопущення притягнення до відповідальності невинуватих, відшкодування заподіяної кримінальним правопорушенням шкоди, виховання у громадян необхідності дотримання вимог закону.

Вимога швидкості полягає в тому, що винний у вчиненні кримінального правопорушення та всі обставини його учинення повинні бути з'ясовані в найкоротший термін від моменту учинення самого кримінального правопорушення.

Невідворотність відповідальності та покарання вимагає, щоб жодне кримінальне правопорушення не залишилося не розкритим. Реалізація цієї вимоги має велике значення для практики досудового розслідування.

Швидкість, повнота та неупередженість дослідження обставин кримінального провадження мають забезпечити викриття винних у вчиненні кримінального правопорушення і не допустити притягнення до кримінальної відповідальності невинуватих. Швидкість розслідування дає змогу своєчасно виявити, закріпити і дослідити докази у кримінальному провадженні.

Забезпечення відшкодування заподіяної кримінальним правопорушенням шкоди вимагає від слідчого, прокурора вжити своєчасних і реальних заходів щодо виявлення майна та повернення його законному власнику.

Кримінальне процесуальне судочинство загалом, і проведення досудового розслідування, зокрема, має сприяти вихованню громадян у дусі дотримання Конституції України та інших законів.

Отже, **досудове розслідування** – процесуальна діяльність органів досудового розслідування, ґрунтується на кримінальному процесуальному законі та здійснювана під наглядом прокурора і суду щодо виявлення, збирання, закріплення і попереднього дослідження доказів, всебічне, повне й об'єктивне дослідження обставин кримінального провадження з метою розкриття кримінального правопорушення, викриття винних осіб і вирішення інших завдань, покладених законом на досудове розслідування.

**Кримінальне процесуальне значення стадії досудового розслідування виявляється** в тому, що:

- тільки після закінчення досудового розслідування є можливим ефективний розгляд матеріалів кримінального провадження в суді;
- на стадії досудового розслідування встановлюються межі судового розгляду.

Кожній стадії кримінального процесу властивий специфічний комплекс завдань, що підлягає вирішенню, специфічна процесуальна форма та коло суб'єктів. Через це кожна стадія може складатися з певних етапів, у процесі проходження яких вирішується її завдання. Проаналізувавши норми Розділу III КПК, можна зробити висновок, що *стадія досудового розслідування, своєю чергою, складається з трьох етапів (частин)*:

– початковий (з моменту внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань або, як виняток, – отримання уповноваженими органами інформації про вчинене кримінальне правопорушення (під час огляду місця події тощо – ч. 3 ст. 214 КПК) – характеризується невідкладними процесуальними діями і рішеннями для встановлення особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, виявлення і закріплення слідів останнього;

– з моменту повідомлення особі про підозру починається наступний (подальший) етап досудового розслідування, який завершується згрупуванням такої сукупності доказів, що вказує на можливість прийняття одного з рішень стадії досудового розслідування;

– завершальний етап – розпочинається з надання доступу до матеріалів досудового розслідування, відкриття матеріалів сторонами кримінального провадження і закінчується складанням підсумкового рішення органом досудового розслідування.

## **11.2. Форми досудового розслідування**

Досудове розслідування складається зі слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій, спрямованих на з'ясування обставин кримінального провадження, збирання і перевірку доказів, викриття винних осіб. Характер цих дій, їх послідовність залежить від обставин і особливостей конкретного кримінального провадження.

Досудове розслідування здійснюють слідчі органу досудового розслідування одноособово або слідчою групою.

Органами досудового розслідування (органами, що здійснюють дізнання і досудове слідство) є слідчі підрозділи:

- 1) Національної поліції;
- 2) органів безпеки;
- 3) органів, що здійснюють контроль за додержанням податкового законодавства;
- 4) Національного антикорупційного бюро України;
- 5) Державного бюро розслідувань.

Орган досудового розслідування зобов'язаний застосовувати всі передбачені законом заходи для забезпечення ефективності досудового розслідування.

Організація належної роботи (швидкої, всебічної та неупередженої) з проведення досудового розслідування покладається на начальника органу досудового розслідування.

Прокурор бере участь у проведенні досудового розслідування шляхом здійснення нагляду за додержанням законів під час проведення досудового розслідування у формі процесуального керівництва досудовим розслідуванням.

Досудове розслідування здійснюється згідно з вимогами ст. 215 КПК у **двох формах**:

- дізнання – форма досудового розслідування, в якій здійснюється розслідування кримінальних проступків;
- досудове слідство – форма досудового розслідування, в якій здійснюється розслідування злочинів.

**Кримінальні проступки** – це закріплені в законі України про кримінальні проступки діяння, за які не встановлене позбавлення волі і які не тягнуть за собою утворення для засудженого стану судимості.

Доцільно зауважити, що під час досудового розслідування кримінальних проступків у встановлених законом випадках повноваження слідчого органу досудового розслідування можуть здійснюватися співробітниками інших підрозділів органів внутрішніх справ, органів безпеки, органів, що здійснюють контроль за додержанням податкового законодавства.

Під час провадження дізнання не допускається застосування запобіжних заходів у вигляді домашнього арешту, застави або тримання під вартою.

Для досудового розслідування кримінальних проступків дозволяється виконувати всі слідчі (розшукові) дії, передбачені КПК, окрім негласних слідчих (розшукових) дій.

Закінчення досудового розслідування кримінальних проступків здійснюється згідно зі загальними правилами, передбаченими КПК, з урахуванням особливостей, передбачених ст. 301 КПК.

*Згідно з ч. 2 ст. 301 КПК слідчий зобов'язаний у найкоротший строк, але не пізніше двадцяти п'яти днів після повідомлення особі про підозру, подати на затвердження прокурору один із зазначених процесуальних документів:*

- проект рішення про закриття кримінального провадження;
- проект клопотання про звільнення особи від кримінальної відповідальності;
- обвинувальний акт, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру;
- клопотання про продовження строку досудового розслідування з підстав, передбачених КПК.

У разі необхідності прокурор має право самостійно оформити процесуальні документи, які були зазначені.

*Прокурор зобов'язаний до спливу тридцятиденного терміну після повідомлення особі про підозру виконати одну із зазначених дій:*

- прийняти рішення про закриття кримінального провадження;
- звернутися до суду з клопотанням про звільнення особи від кримінальної відповідальності;
- звернутися до суду з обвинувальним актом, клопотанням про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру;
- подати клопотання про продовження строку досудового розслідування з підстав, передбачених КПК.

Установивши під час досудового розслідування, що підозрюваний беззаперечно визнав свою винуватість, не оспорує встановлені досудовим розслідуванням обставини і згоден із

розглядом обвинувального акта за його відсутності, а потерпілий, представник юридичної особи щодо якої здійснюється провадження, не заперечують проти такого розгляду, прокурор має право надіслати до суду обвинувальний акт, в якому зазначає клопотання про його розгляд у спрощеному порядку без проведення судового розгляду в судовому засіданні.

Слідчий, прокурор зобов'язаний роз'яснити підозрюваному, потерпілому, представнику юридичної особи щодо якої здійснюється провадження, зміст установлених досудовим розслідуванням обставин, а також те, що у разі надання згоди на розгляд обвинувального акта у спрощеному порядку вони будуть позбавлені права оскаржувати вирок в апеляційному порядку з підстав розгляду провадження за відсутності учасників судового провадження, недослідження доказів у судовому засіданні або з метою оспорити встановлені досудовим розслідуванням обставини.

Окрім того, слідчий, прокурор зобов'язаний впевнитися у добровільності згоди підозрюваного, потерпілого та представника юридичної особи щодо якої здійснюється провадження, на розгляд обвинувального акта у спрощеному провадженні.

*До обвинувального акта з клопотанням про його розгляд у спрощеному провадженні мають бути додані:*

- письмова заява підозрюваного, складена в присутності захисника, щодо беззаперечного визнання своєї винуватості, згоди із встановленими досудовим розслідуванням обставинами, ознайомлення з обмеженням права апеляційного оскарження та згоди з розглядом обвинувального акта у спрощеному провадженні;

- письмова заява потерпілого, представника юридичної особи щодо якої здійснюється провадження, стосовно згоди зі встановленими досудовим розслідуванням обставинами, ознайомлення з обмеженням права апеляційного оскарження та згоди з розглядом обвинувального акта у спрощеному провадженні;

- матеріали досудового розслідування, заразом документи, які засвідчують беззаперечне визнання підозрюваним своєї винуватості.

**Досудове слідство** є основною формою досудового розслідування, яка має забезпечити захист особи, суспільства та

держави від кримінальних правопорушень, забезпечити охорону прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження.

Воно провадиться у всіх кримінальних провадженнях, за винятком тих, що стосуються кримінальних проступків. Отже, є основною формою здійснення – досудового розслідування.

Слідчий, здійснюючи свої повноваження відповідно до вимог КПК, є самостійним у своїй процесуальній діяльності, втручання в яку осіб, що не мають на те законних повноважень, забороняється. Органи державної влади, органи місцевого самоврядування, підприємства, установи та організації, службові особи, інші фізичні особи зобов'язані виконувати законні вимоги та процесуальні рішення слідчого.

Серед суб'єктів права на розслідування кримінальних правопорушень варто назвати також начальника слідчого відділу, який має право брати участь у провадженні досудового розслідування та особисто провадити досудове розслідування, користуючись у разі цього повноваженнями слідчого (ст. 39 КПК) і прокурора, який має право брати участь у провадженні дізнання та досудового розслідування і за необхідності особисто провадити окремі слідчі дії або брати в них участь.

Ніякі інші особи, разом співробітники приватних розшукових бюро, детективних служб, правом розслідування кримінальних правопорушень не наділені.

### **11.3. Поняття та характеристика загальних положень досудового розслідування**

*Під загальними положеннями досудового розслідування варто розуміти встановлені законом норми-принципи, в яких відображено особливості проведення досудового розслідування, визначають найбільш суттєві вимоги, які пред'являються до*

*порядку провадження процесуальних дій і прийняття рішень. У цих нормах закріплені правові вимоги, що забезпечують дотримання засад кримінального провадження та реалізацію його завдань.*

### **11.3.1. Початок досудового розслідування**

Слідчий, прокурор невідкладно, але не пізніше 24 годин після подання заяви, повідомлення про вчинене кримінальне правопорушення або після самостійного виявлення ним із будь-якого джерела обставин, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення, зобов'язаний внести відповідні відомості до Єдиного реєстру досудових розслідувань, розпочати розслідування та через 24 години з моменту внесення таких відомостей надати заявнику витяг з Єдиного реєстру досудових розслідувань. Слідчий, який здійснюватиме досудове розслідування, визначається керівником органу досудового розслідування.

Досудове розслідування розпочинається з моменту внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань. Положення про Єдиний реєстр досудових розслідувань, порядок його формування та ведення затверджуються Генеральною прокуратурою України за погодженням з Міністерством внутрішніх справ України, Службою безпеки України, органом, що здійснює контроль за додержанням податкового законодавства.

Слідчий, прокурор, інша службова особа, уповноважена на прийняття та реєстрацію заяв і повідомлень про кримінальні правопорушення, зобов'язані прийняти та зареєструвати таку заяву або повідомлення. Відмова у прийнятті та реєстрації заяви або повідомлення про кримінальне правопорушення не допускається.

*До Єдиного реєстру досудових розслідувань вносяться відомості про:*

– дату надходження заяви, повідомлення про кримінальне правопорушення або виявлення з іншого джерела обставин,

що можуть свідчити про учинення кримінального правопорушення;

- прізвище, ім'я, по батькові (найменування) потерпілого або заявника;

- інше джерело, з якого виявлені обставини, що можуть свідчити про учинення кримінального правопорушення;

- короткий виклад обставин, що можуть свідчити про учинення кримінального правопорушення, наведених потерпілим, заявником або виявлених з іншого джерела;

- попередня правова кваліфікація кримінального правопорушення зі зазначенням статті (частини статті) закону України про кримінальну відповідальність;

- прізвище, ім'я, по батькові та посада службової особи, яка внесла відомості до реєстру, а також слідчого, прокурора, який вніс відомості до реєстру та/або розпочав досудове розслідування;

- інші обставини, передбачені положенням про Єдиний реєстр досудових розслідувань.

У Єдиному реєстрі досудових розслідувань автоматично фіксується дата внесення інформації та присвоюється номер кримінального провадження.

Слідчий невідкладно у письмовій формі має повідомити прокурора про початок досудового розслідування, підставу початку досудового розслідування та інші відомості, передбачені ч. 5 ст. 214 КПК.

Якщо відомості про кримінальне правопорушення до Єдиного реєстру досудових розслідувань внесені прокурором, він зобов'язаний невідкладно, але не пізніше наступного дня, з дотриманням правил підслідності передати наявні у нього матеріали до органу досудового розслідування та доручити проведення досудового розслідування.

Відомості про юридичну особу щодо якої можуть застосовуватися заходи кримінально-правового характеру вносяться слідчим або прокурором до Єдиного реєстру досудових розслідувань негайно після вручення особі повідомлення про підозру у вчиненні від імені та в інтересах такої юридичної особи будь-

якого зі злочинів, передбачених ст.ст. 109, 110, 113, 146, 147, 160, 209, 260, 262, 306, чч. 1 і 2 ст. 368<sup>3</sup>, чч. 1 і 2 ст. 368<sup>4</sup>, ст.ст. 369, 369<sup>2</sup>, 436, 437, 438, 442, 444, 447 КК України, або від імені такої юридичної особи будь-якого зі злочинів, передбачених ст.ст. 258–258<sup>5</sup> КК України. Про внесення відомостей слідчий або прокурор не пізніше наступного робочого дня письмово повідомляє юридичну особу. Провадження щодо юридичної особи здійснюється одночасно з відповідним кримінальним провадженням, у якому особі повідомлено про підозру.

### **11.3.2. Підслідність кримінальних проваджень**

*Підслідність* – це сукупність правових ознак кримінального провадження, передбачених законом, за допомогою яких устанавлюється який слідчий підрозділ здійснюватиме провадження досудового розслідування.

Наука кримінального процесу виділяє п'ять видів підслідності в кримінальних провадженнях: предметну, альтернативну, персональну, територіальну та за зв'язком справ. Однак КПК виключає альтернативну підслідність (досудове розслідування здійснює той орган, який виявив кримінальне правопорушення).

**Предметна (родова) підслідність** визначається кваліфікацією вчиненого кримінального правопорушення.

Слідчі органів Національної поліції здійснюють досудове розслідування кримінальних правопорушень, передбачених законом України про кримінальну відповідальність, окрім тих, які віднесені до підслідності інших органів досудового розслідування.

Слідчі органів безпеки здійснюють досудове розслідування злочинів, передбачених ст.ст. 109, 110, 111, 112, 113, 114, 201, 265<sup>1</sup>, 305, 328, 329, 330, 332, 332<sup>1</sup>, 333, 334, 359, 422, 436, 437, 438, 439, 440, 441, 442, 443, 444, 446, 447 КК України.

Якщо під час розслідування злочинів, передбачених ст.ст. 328, 329, 422 КК України, будуть встановлені злочини, передбачені ст.ст. 364, 365, 366, 367, 425, 426 КК України, вчинені особою щодо якої здійснюється досудове розслідування, або іншою особою, якщо вони пов'язані зі злочинами, вчиненими особою щодо якої здійснюється досудове розслідування, вони розслідуються слідчими органів безпеки, окрім випадків, коли ці злочини віднесено згідно з цією статтею до підслідності слідчих Національного антикорупційного бюро України.

Слідчі органів, що здійснюють контроль за додержанням податкового законодавства, здійснюють досудове розслідування злочинів, передбачених ст.ст. 204, 212, 212<sup>1</sup>, 216, 219 КК України.

Якщо під час розслідування зазначених злочинів будуть встановлені злочини, передбачені ст.ст. 192, 200, 205, 222, 222<sup>1</sup>, 358 КК України, вчинені особою щодо якої здійснюється досудове розслідування, або іншою особою, якщо вони пов'язані зі злочинами, вчиненими особою щодо якої здійснюється досудове розслідування, вони розслідуються слідчими органів, що здійснюють контроль за додержанням податкового законодавства.

***Персональна (специфічна) підслідність*** – установлюється особливостями статусу суб'єкта (посадове або службове становище, особливий правовий статус у державі тощо), що вчинив кримінальне правопорушення.

*Слідчі органів державного бюро розслідувань* здійснюють досудове розслідування злочинів:

– учинених Президентом України, повноваження якого припинено, Прем'єр-міністром України, членом Кабінету Міністрів України, першим заступником та заступником міністра, членом Національної ради України з питань телебачення і радіомовлення, Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг, Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку, Антимонопольного комітету України, Головою Державного комітету телебачення і радіомовлення України, Головою Фонду державного майна України, його першим заступником та заступником, членом

Центральної виборчої комісії, народним депутатом України, Уповноваженим Верховної Ради України з прав людини, Директором Національного антикорупційного бюро України, Генеральним прокурором, його першим заступником та заступником, Головою Національного банку України, його першим заступником та заступником, Секретарем Ради національної безпеки і оборони України, його першим заступником та заступником, Постійним Представником Президента України в Автономній Республіці Крим, його першим заступником та заступником, радником або помічником Президента України, Голови Верховної Ради України, Прем'єр-міністра України, суддею, працівником правоохоронного органу, особою, посада якої належить до категорії «А», крім випадків, коли досудове розслідування цих злочинів віднесено до підслідності Національного антикорупційного бюро України згідно з частиною п'ятою цієї статті;

– вчинених службовими особами Національного антикорупційного бюро України, заступником Генерального прокурора – керівником Спеціалізованої антикорупційної прокуратури або іншими прокурорами Спеціалізованої антикорупційної прокуратури, крім випадків, коли досудове розслідування цих злочинів віднесено до підслідності детективів підрозділу внутрішнього контролю Національного антикорупційного бюро України згідно з частиною п'ятою цієї статті;

– проти встановленого порядку несення військової служби (військові злочини), крім злочинів, передбачених статтею 422 КК України.

*Детективи Національного антикорупційного бюро України* здійснюють досудове розслідування злочинів, передбачених статтями 191, 206-2, 209, 210, 211, 354 (стосовно працівників юридичних осіб публічного права), 364, 366<sup>1</sup>, 368, 368<sup>2</sup>, 369, 369<sup>2</sup>, 410 КК України, якщо наявна хоча б одна з таких умов:

– злочин учинено:

а) Президентом України, повноваження якого припинено, народним депутатом України, Прем'єр-міністром України, членом Кабінету Міністрів України, першим заступником та заступником міністра, членом Національної ради України з питань

телебачення і радіомовлення, Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг, Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку, Антимонопольного комітету України, Головою Державного комітету телебачення і радіомовлення України, Головою Фонду державного майна України, його першим заступником та заступником, членом Центральної виборчої комісії, Головою Національного банку України, його першим заступником та заступником, членом Ради Національного банку України, Секретарем Ради національної безпеки і оборони України, його першим заступником та заступником, Постійним Представником Президента України в Автономній Республіці Крим, його першим заступником та заступником, радником або помічником Президента України, Голови Верховної Ради України, Прем'єр-міністра України;

б) державним службовцем, посада якого належить до категорії «А»;

в) депутатом Верховної Ради Автономної Республіки Крим, депутатом обласної ради, міської ради міст Києва та Севастополя, посадовою особою місцевого самоврядування, посаду якої віднесено до першої та другої категорій посад;

г) суддею, суддею Конституційного Суду України, присяжним (під час виконання ним обов'язків у суді), Головою, заступником Голови, членом, інспектором Вищої ради правосуддя, Головою, заступником Голови, членом, інспектором Вищої кваліфікаційної комісії суддів України;

г) прокурорами органів прокуратури, зазначеними у пунктах 1-4, 5-11 частини першої статті 15 Закону України «Про прокуратуру»;

д) особою вищого начальницького складу державної кримінально-виконавчої служби, органів та підрозділів цивільного захисту, вищого складу Національної поліції, посадовою особою митної служби, якій присвоєно спеціальне звання державного радника податкової та митної справи III рангу і вище, посадовою особою органів державної податкової служби, якій присвоєно спеціальне звання державного радника податкової та митної справи III рангу і вище;

е) військовослужбовцем вищого офіцерського складу Збройних Сил України, Служби безпеки України, Державної прикордонної служби України, Державної спеціальної служби транспорту, Національної гвардії України та інших військових формувань, утворених відповідно до законів України;

є) керівником суб'єкта великого підприємництва, у статутному капіталі якого частка державної або комунальної власності перевищує 50 відсотків.

**Підслідність за зв'язком кримінальних проваджень** – застосовується тоді, коли розслідування одного кримінального правопорушення пов'язане з розслідуванням іншого (наприклад: якщо під час розслідування кримінального правопорушення будуть установлені злочини, передбачені ст.ст. 209<sup>1</sup>, 384, 385, 386, 387, 388, 396 КК України (завідомо неправдиве показання, розголошення даних досудового слідства та інше), досудове розслідування провадиться тим органом, до підслідності якого відноситься кримінальне правопорушення, у зв'язку з яким почато досудове розслідування.

Якщо під час досудового розслідування буде встановлено інші злочини, вчинені особою щодо якої ведеться досудове розслідування, або іншою особою, якщо вони пов'язані зі злочинами, вчиненими особою щодо якої ведеться досудове розслідування, і які не підслідні тому органу, який здійснює у кримінальному провадженні досудове розслідування, то у разі неможливості виділення цих матеріалів в окреме провадження прокурор, який здійснює нагляд за досудовим розслідуванням, своєю постановою визначає підслідність усіх цих злочинів.

**Територіальна підслідність** – досудове розслідування здійснюється слідчим того органу досудового розслідування, під юрисдикцією якого знаходиться місце учинення кримінального правопорушення.

Якщо слідчому зі заяви, повідомлення або інших джерел стало відомо про обставини, які можуть свідчити про кримінальне правопорушення, розслідування якого не віднесене до його компетенції, він проводить розслідування доти, доки прокурор не визначить іншу підслідність.

Якщо місце учинення кримінального правопорушення невідоме або його вчинено за межами України, місце проведення досудового розслідування визначає відповідний прокурор з урахуванням місця виявлення ознак кримінального правопорушення, місця перебування підозрюваного або більшості свідків, місця закінчення кримінального правопорушення або настання його наслідків тощо.

На початку розслідування слідчий перевіряє наявність розпочатих досудових розслідувань щодо того ж кримінального правопорушення.

У разі якщо буде встановлено, що іншим слідчим органу досудового розслідування або слідчим іншого органу досудового розслідування розпочато кримінальне провадження щодо того ж кримінального правопорушення, слідчий передає слідчому, який здійснює досудове розслідування, наявні у нього матеріали та відомості, повідомляє про це прокурора, потерпілого або заявника та вносить відповідні відомості до Єдиного реєстру досудових розслідувань.

Окремий вид підслідності, яким законодавцем виділено відповідно до ЗУ «Про здійснення правосуддя та кримінального провадження у зв'язку з проведенням антитерористичної операції» від 12 серпня 2014 року це *спеціальна підслідність*, відповідно до якої підслідність кримінальних правопорушень, учинених у районі проведення антитерористичної операції, у разі неможливості здійснювати досудове розслідування визначається Генеральним прокурором України. Так, матеріали досудового розслідування щодо злочинів, кримінальні провадження щодо яких знаходяться на стадії досудового розслідування, у разі неможливості здійснювати досудове розслідування передаються органам досудового розслідування, визначеним Генеральним прокурором України, протягом десяти робочих днів із дня визначення підслідності.

У разі цього, органи досудового розслідування, які здійснюють досудове розслідування кримінальних правопорушень відповідно до положень ст. 2 цього закону, в разі зміни меж району або завершення антитерористичної операції продовжують досудове розслідування таких кримінальних правопорушень.

Спори про підслідність вирішує керівник органу прокуратури вищого рівня. Спир про підслідність у кримінальному провадженні, яке може належати до підслідності Національного антикорупційного бюро України, вирішує Генеральний прокурор України або його заступник.

### ***11.3.3. Об'єднання та виділення матеріалів досудового розслідування***

Норми цього інституту мають забезпечити повноту та неупередженість, а також швидкість проведення досудового розслідування, допомагають встановити роль і ступінь кожного зі співучасників кримінального правопорушення.

У разі необхідності в одному провадженні можуть бути ***об'єднані*** матеріали досудових розслідувань щодо декількох осіб, підозрюваних у вчиненні одного кримінального правопорушення, або щодо однієї особи, підозрюваної у вчиненні кількох кримінальних правопорушень, а також матеріали досудових розслідувань, по яких не встановлено підозрюваних, проте є достатні підстави вважати, що кримінальні правопорушення, щодо яких здійснюються ці розслідування, вчинені однією особою (особами).

***Не можуть бути об'єднані*** в одне провадження матеріали досудових розслідувань щодо кримінального проступку та злочину.

У разі необхідності матеріали досудового розслідування щодо одного або кількох кримінальних правопорушень можуть бути ***виділені*** в окреме провадження, якщо одна особа підозрюється у вчиненні кількох кримінальних правопорушень або дві або більше осіб підозрюються у вчиненні одного або більше кримінальних правопорушень.

Матеріали досудового розслідування ***не можуть бути виділені*** в окреме провадження, якщо це може негативно

вплинути на повноту досудового розслідування та судового розгляду. Рішення про об'єднання або виділення матеріалів досудового розслідування приймається прокурором й воно не може бути оскаржене.

Днем початку досудового розслідування у провадженні, виділеному в окреме провадження, є день, коли розпочато розслідування, з якого виділено окремі матеріали, а в провадженні, в якому об'єднані матеріали кількох досудових розслідувань, – день початку розслідування того провадження, яке розпочалося раніше.

#### ***11.3.4. Розгляд клопотань під час досудового розслідування***

Клопотання сторони захисту, потерпілого і його представника або законного представника, представника юридичної особи щодо якої здійснюється провадження про виконання будь-яких процесуальних дій слідчий, прокурор зобов'язані розглянути в строк не більше трьох днів із моменту подання і задовольнити їх за наявності відповідних підстав.

Про результати розгляду клопотання повідомляється особа, яка заявила клопотання. Про повну або часткову відмову в задоволенні клопотання виноситься вмотивована постанова, копія якої вручається особі, яка заявила клопотання, а в разі неможливості вручення з об'єктивних причин – надсилається їй.

#### ***11.3.5. Строки досудового розслідування***

Одним із важливих завдань кримінального провадження є здійснення швидкого розслідування. Дотримання вимог щодо

проведення досудового розслідування у розумні строки забезпечує прокурор, слідчий суддя (в частині строків розгляду питань, віднесених до його компетенції).

**Під час обчислення строків досудового розслідування** варто керуватися правилами ст. 115 КПК, відповідно до якої строк досудового розслідування, оскільки він обчислюється місяцями, закінчується у відповідне число останнього місяця. Якщо закінчення строку припадає на неробочий день, то останнім днем строку вважається наступний за ним робочий день, якщо ж припадає на той місяць, який не має відповідного числа, то строк закінчується в останній день цього місяця.

*Відповідно до ст. 219 КПК досудове розслідування має бути закінчено:*

- 1) протягом одного місяця з дня повідомлення особі про підозру у вчиненні кримінального проступку;
- 2) протягом двох місяців з дня повідомлення особі про підозру у вчиненні злочину.

**Строк досудового розслідування може бути продовжений** у порядку, передбаченому параграфом 4 Главою 24 КПК. У разі цього загальний строк досудового розслідування не може перевищувати:

- 1) двох місяців із дня повідомлення особі про підозру у вчиненні кримінального проступку;
- 2) шести місяців із дня повідомлення особі про підозру у вчиненні злочину невеликої або середньої тяжкості;
- 3) дванадцяти місяців із дня повідомлення особі про підозру у вчиненні тяжкого або особливо тяжкого злочину.

Строк із дня винесення постанови про зупинення кримінального провадження до дня її скасування слідчим суддею або винесення постанови про відновлення кримінального провадження не включається у строки, передбачені КПК.

Що стосується продовження строків досудового розслідування, то це входить до компетенції прокурора та слідчого судді.

Так, якщо внаслідок складності провадження неможливо закінчити досудове розслідування з дня повідомлення особі про підозру у вчиненні кримінального проступку (дізнання) у строк,

зазначений у пункті 1 абзацу третього частини першої статті 219 КПК, він може бути продовжений в межах строку, встановленого пунктом 1 частини другої статті 219 КПК, районним (міським) або іншим прирівняним до нього прокурором.

Так, якщо з дня повідомлення особі про підозру у вчиненні злочину досудове розслідування неможливо закінчити у строк, зазначений у пункті 2 абзацу третього частини першої статті 219 КПК, він може бути продовжений в межах строків, встановлених пунктами 2 та 3 частини другої статті 219 КПК:

1) до трьох місяців – керівником місцевої прокуратури, заступником Генерального прокурора, якщо його неможливо закінчити внаслідок складності провадження;

2) до шести місяців – слідчим суддею за клопотанням слідчого, погодженим з керівником регіональної прокуратури або його першим заступником чи заступником, заступниками Генерального прокурора, внаслідок особливої складності провадження;

3) до дванадцяти місяців – слідчим суддею, за клопотанням слідчого, погодженим із Генеральним прокурором чи його заступниками, внаслідок виняткової складності провадження.

Строк досудового розслідування може бути продовжено за клопотанням слідчого до прокурора, якщо такий строк продовжує прокурор; клопотання за клопотанням слідчого або прокурора, який здійснює нагляд за додержанням законів під час проведення цього досудового розслідування – якщо строк продовжує слідчий суддя. Клопотання про продовження строку досудового розслідування подається не пізніше п'яти днів до спливу строку досудового розслідування, встановленого статтею 219 КПК.

У клопотанні про продовження строку досудового розслідування зазначаються:

- 1) прізвище, ім'я, по батькові підозрюваного;
- 2) найменування (номер) кримінального провадження;
- 3) суть повідомленої підозри і правова кваліфікація кримінального правопорушення із зазначенням статті (частини статті) закону України про кримінальну відповідальність, у вчиненні якого підозрюється особа;

- 4) посилання на докази, якими обґрунтовується підозра;
- 5) процесуальні дії, проведення або завершення яких потребує додаткового часу;
- 6) значення результатів цих процесуальних дій для судового розгляду;
- 7) строк, необхідний для проведення або завершення процесуальних дій;
- 8) обставини, що перешкоджали здійснити ці процесуальні дії раніше.

Копія клопотання вручається слідчим або прокурором, який здійснює нагляд за додержанням законів під час проведення цього досудового розслідування, підозрюваному та його захиснику не пізніше ніж за п'ять днів до дня подання клопотання прокурору, уповноваженому на розгляд питання про продовження строку досудового розслідування. Підозрюваний, його захисник мають право до подання клопотання про продовження строку досудового розслідування подати слідчому або прокурору, який ініціює це питання, письмові заперечення, які обов'язково долучаються до клопотання і разом із ним подаються прокурору, уповноваженому на його розгляд.

Прокурор, уповноважений розглядати питання продовження строку досудового розслідування, зобов'язаний розглянути клопотання не пізніше трьох днів із дня його отримання, але в будь-якому разі до спливу строку досудового розслідування.

Рішення прокурора про продовження строку досудового розслідування або про відмову в такому продовженні приймається у формі постанови.

Прокурор задовольняє клопотання та продовжує строк досудового розслідування, якщо переконається, що додатковий строк необхідний для отримання доказів, які можуть бути використані під час судового розгляду, або для проведення чи завершення проведення експертизи, за умови що ці дії не могли бути здійснені чи завершені раніше з об'єктивних причин.

Якщо прокурор задовольняє клопотання слідчого, прокурора, він визначає новий строк досудового розслідування. Прокурор зобов'язаний визначити найкоротший строк, достатній для потреб досудового розслідування.

Прокурор відмовляє у задоволенні клопотання та продовженні строку досудового розслідування у разі, якщо слідчий, прокурор, який звернувся з клопотанням, не доведе наявність підстав, передбачених частиною шостою цієї статті, а також якщо досліджені під час вирішення цього питання обставини свідчать про відсутність достатніх підстав вважати, що сталася подія кримінального правопорушення, яка дала підстави для повідомлення про підозру, та/або підозрюваний причетний до цієї події кримінального правопорушення.

У разі відмови у продовженні строку досудового розслідування прокурор, який здійснює нагляд за додержанням законів під час проведення цього досудового розслідування, зобов'язаний протягом п'яти днів здійснити одну з дій, передбачених ч. 2 статті 283 КПК.

Якщо досудове розслідування злочину або кримінального проступку до моменту повідомлення особі про підозру неможливо закінчити у строк, зазначений в абзаці другому частини першої статті 219 КПК, вказаний строк може бути неодноразово продовжений слідчим суддею за клопотанням прокурора або слідчого, погодженого з прокурором, на строк, встановлений пунктами 1–3 частини другої статті 219 КПК. Продовження строку досудового розслідування здійснюється на підставі ухвали слідчого судді, постановленої за відповідним клопотанням прокурора або слідчого.

У клопотанні про продовження строку досудового розслідування до повідомлення особі про підозру зазначаються:

- 1) найменування (номер) кримінального провадження;
- 2) усі слідчі (розшукові) та інші процесуальні дії, проведені під час кримінального провадження;
- 3) обставини, що перешкождали здійснити інші необхідні процесуальні дії раніше;
- 4) строк, необхідний для проведення або завершення процесуальних дій;
- 5) інші відомості, що обґрунтовують необхідність продовження строку досудового розслідування.

У клопотанні про продовження строку досудового розслідування після повідомлення особі про підозру зазначаються:

- 1) прізвище, ім'я, по батькові підозрюваного;

- 2) найменування (номер) кримінального провадження;
- 3) суть повідомленої підозри і правова кваліфікація кримінального правопорушення із зазначенням статті (частини статті) закону України про кримінальну відповідальність, у вчиненні якого підозрюється особа;
- 4) посилання на докази, якими обґрунтовується підозра;
- 5) процесуальні дії, проведення або завершення яких потребує додаткового часу;
- 6) значення результатів цих процесуальних дій для судового розгляду;
- 7) строк, необхідний для проведення або завершення процесуальних дій;
- 8) обставини, що перешкоджали здійснити ці процесуальні дії раніше.

До клопотання також мають бути додані оригінали або копії документів та інших матеріалів, якими прокурор, слідчий обґрунтовує доводи клопотання, а також витяг з Єдиного реєстру досудових розслідувань щодо кримінального провадження, в межах якого подається клопотання. Водночас слідчий, прокурор зобов'язані зазначити у відповідному клопотанні найкоротший строк, достатній для потреб досудового розслідування.

Слідчий суддя зобов'язаний розглянути клопотання про продовження строку досудового розслідування протягом трьох днів з дня його одержання, але в будь-якому разі до спливу строку досудового розслідування, за участю слідчого або прокурора, а також підозрюваного та його захисника, в разі розгляду клопотання про продовження строку досудового розслідування після повідомлення особі про підозру.

У разі якщо клопотання подано без додержання вимог цієї статті, слідчий суддя повертає його прокурору, слідчому, про що постановляє ухвалу.

Слідчий суддя відмовляє у задоволенні клопотання про продовження строку досудового розслідування до повідомлення особі про підозру у разі його протиправності та необґрунтованості. А також, якщо слідчий не доведе, що додатковий строк необхідний для отримання доказів, які можуть бути використані

під час судового розгляду, або для проведення чи завершення проведення експертизи, за умови що ці дії не могли бути здійснені чи завершені раніше з об'єктивних причин, а також якщо досліджені під час вирішення цього питання обставини свідчать про відсутність достатніх підстав вважати, що сталася подія кримінального правопорушення, яка дала підстави для повідомлення про підозру, та/або підозрюваний причетний до цієї події кримінального правопорушення. Про відмову в задоволенні клопотання про продовження строку досудового розслідування слідчим суддею постановляється вмотивована ухвала.

У разі відмови слідчим суддею у продовженні строку досудового розслідування прокурор, який здійснює нагляд за додержанням законів під час проведення цього досудового розслідування, зобов'язаний протягом п'яти днів здійснити одну з дій, передбачених ч. 2 ст. 283 КПК. Ухвала слідчого судді, прийнята за результатами розгляду клопотання про продовження строку досудового розслідування, оскарженню не підлягає.

### ***11.3.6. Взаємодія слідчого з оперативними підрозділами***

Під взаємодією між слідчим та працівниками оперативних підрозділів варто розуміти в узгодженому визначенні та здійсненні слідчих дій, оперативно-розшукових та інших заходів під керівництвом слідчого з метою ефективного вирішення завдань кримінального судочинства.

Слідчим, оскільки вони провадять розслідування всіх кримінальних проваджень, надається і ширше коло повноважень щодо розслідування кримінальних правопорушень, разом такі, як давати доручення оперативним підрозділам.

Під час розслідування кримінальних правопорушень слідчі здійснюють взаємодію з працівниками оперативних підрозділів органів внутрішніх справ, органів безпеки, Національного

антикорупційного бюро України, Державного бюро розслідувань, органів, що здійснюють контроль за додержанням податкового і митного законодавства, органів Державної пенітенціарної служби України, органів Державної прикордонної служби України на основі Кримінального процесуального кодексу, законів України «Про Національну поліцію», «Про оперативно-розшукову діяльність», «Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю» тощо.

Ця взаємодія може бути *епізодичною або тривалою*. *Епізодична взаємодія* передбачає виконання працівником оперативного підрозділу доручень про проведення окремих слідчих (розшукових) дій або негласних слідчих (розшукових) дій. Коли у кримінальному провадженні виникає необхідність спільно вирішити низку питань, взаємодія здійснюється протягом *тривалого часу* і, зазвичай, організовується з початку розслідування.

Під час виконання доручень слідчого, прокурора співробітник оперативного підрозділу користується повноваженнями слідчого. Співробітники оперативних підрозділів не мають права здійснювати процесуальні дії у кримінальному провадженні за своєю ініціативою або звертатися із клопотаннями до слідчого судді або прокурора (ч. 1, 2 ст. 41 КПК). Доручення слідчого, прокурора щодо проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій є обов'язковими для виконання оперативним підрозділом (ч. 3 ст. 41 КПК).

Взаємодія слідчого з співробітником оперативного підрозділу здійснюється *в процесуальних (правових) і не процесуальних (організаційних) формах*.

До *процесуальних форм* взаємодії належать: виконання співробітниками оперативного підрозділу доручень слідчого щодо проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій, сприяння співробітниками оперативного підрозділу слідчому в проведенні окремих слідчих (розшукових) дій і негласних слідчих (розшукових) дій, використання слідчим відомостей, одержаних співробітниками оперативних підрозділів в результаті негласних слідчих (розшукових) дій, для прийняття певних процесуальних рішень під час здійснення кримінального

провадження щодо проведення слідчих (розшукових) дій, обрання запобіжних заходів, розшуку підозрюваних і осіб, які вчинили кримінальні правопорушення.

До *не процесуальних форм* взаємодії слідчого зі співробітниками оперативних підрозділів належать: спільний аналіз та оцінка оперативної обстановки й результатів роботи, узгоджене планування слідчих (розшукових) дій і негласних слідчих (розшукових) дій, спільне використання науково-технічних засобів, криміналістичних та оперативно-довідкових обліків.

Взаємодія слідчого та оперативного підрозділу під час досудового розслідування має встановлені законодавцем межі: може здійснюватися на будь-якому етапі досудового розслідування, але обов'язково повинна закінчитись із закриттям кримінального провадження або з направленням до суду обвинувального акта, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру, клопотання про звільнення особи від кримінальної відповідальності. Втім, якщо метою взаємодії є розшук підозрюваного, то вона може відбуватися з часу оголошення розшуку підозрюваного до закриття розшукового провадження.

### **11.3.7. Участь у провадженні досудового розслідування спеціаліста, перекладача та понятих**

Під час провадження досудового розслідування передбачено залучення до його проведення спеціаліста, перекладача, понятих.

Участь спеціаліста у провадженні досудового розслідування передбачена у ст.ст. 71–72 КПК. **Спеціалістом у кримінальному провадженні** є особа, яка володіє спеціальними знаннями та навичками застосування технічних або інших засобів і може надавати консультації під час досудового розслідування

*і судового розгляду з питань, що потребують відповідних спеціальних знань і навичок.*

Спеціаліст може бути залучений для надання безпосередньої технічної допомоги сторонами кримінального провадження під час досудового розслідування, а саме:

- з використанням спеціальних знань та навичок, науково-технічних засобів і спеціального обладнання проводити вимірювання, фотографування, звуко- або відеозапис, складати плани і схеми, виготовляє графічні зображення оглянутого місця або окремих речей;

- проводити експрес-аналіз за зовнішніми характеристиками вилучених об'єктів (без надання письмового висновку), звертати увагу слідчого на фактичні дані, що мають значення для розслідування обставин кримінального правопорушення;

- виявляти, фіксувати, здійснювати вилучення та пакування матеріальних об'єктів, які несуть на собі слідову інформацію вчиненого правопорушення;

- надання консультації слідчому з питань, що потребують відповідних спеціальних знань і навичок.

Спеціаліст несе персональну відповідальність за якісну фіксацію всієї слідової інформації, повноту відображених даних у протоколі огляду та схемі (плани) до нього.

Участь спеціаліста у провадженні досудового розслідування підвищує його якість. Його залучення допускається у випадках, передбачених законом. Спеціаліст може бути залучений для участі у проведенні слідчих (розшукових) дій. У разі слідчий вирішує, або необхідна участь спеціаліста, і визначає його спеціальність (професію). В інших випадках слідчий зобов'язаний викликати спеціаліста певної професії, наприклад, лікаря – під час проведення огляду трупа (ст. 238 КПК).

Спеціаліст має бути компетентним у питаннях науки і техніки, не мати заінтересованості в результатах кримінального провадження, бути сторонньою особою для потерпілого, підозрюваного. Він не може ухилитися від явки за викликом слідчого, вимога якого обов'язкова не тільки для спеціаліста, а й для керівника підприємства, установи, організації, де працює спеціаліст.

Як спеціалістів можна залучати працівників криміналістичних підрозділів, судово-експертних установ тощо. Перед початком слідчої дії, в якій бере участь спеціаліст, слідчий пересвідчується в особі та компетентності спеціаліста, з'ясовує його стосунки з підозрюваним та потерпілим і роз'яснює спеціалістові його права й обов'язки. Про виконання слідчим цих вимог зазначається у протоколі слідчої дії. В разі відмови або ухилення спеціаліста від виконання своїх обов'язків слідчий повідомляє про це адміністрацію підприємства, установи та організації за місцем роботи спеціаліста або громадську організацію для відповідного реагування.

Залучення спеціаліста не виключає самостійного використання органами досудового розслідування науково-технічних засобів, які є в них на озброєнні.

У разі необхідності під час досудового розслідування перекладу пояснень, показань або документів сторони кримінального провадження або слідчий суддя або суд залучають відповідного *перекладача (сурдоперекладача)*, який має з'явитися за викликом слідчого і здійснювати повний і правильний переклад (ст. 68 КПК).

Перед початком процесуальної дії сторона кримінального провадження, яка залучила перекладача, або слідчий суддя або суд пересвідчуються в особі та компетентності перекладача, з'ясовують його стосунки з підозрюваним, обвинуваченим, потерпілим, свідком і роз'яснюють його права й обов'язки.

За завідомо неправильний переклад або за відмову без поважних причин від виконання покладених на нього обов'язків перекладач несе відповідальність, установлену законом.

*Залучення перекладача під час провадження досудового розслідування має забезпечити:*

- реалізацію, передбаченого конституцією України права кожного на вільний вибір мови спілкування, разом і в сфері кримінального судочинства;
- перекладач забезпечує міжособистісне спілкування осіб, які володіють різними мовами, але є суб'єктами одного досудового розслідування;

- здійснення перекладу змісту комунікації між різними особами під час слідчих (розшукових) дій на державну мову;
- складання протоколів слідчих (розшукових) дій за участю осіб, які державною мовою не володіють або володіють недостатньо.

З метою забезпечення неупередженості в проведенні судового розслідування, під час проведення низки слідчих (розшукових) дій, разом, як-от пред'явлення особи, трупа або речі для впізнання, огляду трупа, разом пов'язаного з екструзією, слідчого експерименту, освідчення особи слідчий, прокурор зобов'язаний запросити не менше двох *незаінтересованих осіб (понятих)*. Винятками є випадки застосування безперервного відеозапису ходу проведення відповідної слідчої (розшукової) дії. Поняті можуть бути запрошені для участі в інших процесуальних діях, якщо слідчий, прокурор уважатиме це доцільним.

Обшук або огляд житла або іншого володіння особи, обшук особи здійснюються з обов'язковою участю не менше двох понятих незалежно від застосування технічних засобів фіксування відповідної слідчої (розшукової) дії.

Понятими не можуть бути потерпілий, родичі підозрюваного, обвинуваченого і потерпілого, працівники правоохоронних органів, а також особи, заінтересовані в результатах кримінального провадження.

Зазначені особи можуть бути допитані під час судового розгляду як свідки проведення відповідної слідчої (розшукової) дії.

### **11.3.8. Ознайомлення з матеріалами досудового розслідування до його завершення**

Слідчий, прокурор зобов'язаний за клопотанням сторони захисту, потерпілого надати їм матеріали досудового розслідування для ознайомлення, за виключенням матеріалів про застосування заходів безпеки щодо осіб, які беруть участь

у кримінальному судочинстві, а також тих матеріалів, ознайомлення з якими на цій стадії кримінального провадження може зашкодити досудовому розслідуванню. Відмова у наданні для ознайомлення загальнодоступного документа, оригінал якого знаходиться в матеріалах досудового розслідування, не допускається. Під час ознайомлення з матеріалами досудового розслідування особа, що його здійснює, має право робити необхідні виписки та копії.

***Недопустимість розголошення відомостей досудового розслідування.*** Згідно зі ст. 222 КПК дані досудового розслідування загалом не можуть бути розголошені.

Відомості досудового розслідування можна розголошувати лише з дозволу слідчого або прокурора і в тому обсязі, в якому вони визнають можливим.

У необхідних випадках слідчий, прокурор попереджає осіб, яким стали відомі відомості досудового розслідування, у зв'язку з прийняттям в ньому участі, про їх обов'язок не розголошувати такі відомості без його дозволу. Незаконне розголошення відомостей досудового розслідування тягне за собою кримінальну відповідальність, установлену законом.

Така заборона зумовлена тим, що передчасне розголошення даних розслідування може перешкодити встановленню усіх обставин у кримінальному провадженні, зокрема призвести до знищення доказів співучасниками кримінального правопорушення або іншими зацікавленими в результатах кримінального провадження особами, створить умови для ухилення осіб, причетних до учинення кримінального правопорушення тощо. Крім того, передчасне і неконтрольоване розголошення даних досудового розслідування може завдати шкоди не тільки повному і об'єктивному дослідженню обставин кримінального провадження, але й законним інтересам потерпілого, свідка, інших учасників кримінального судочинства.

Тому для того, щоб не допустити небажану втрату відомостей про обставини досудового розслідування у кримінальному провадженні прокурор, слідчий у необхідних випадках попереджають будь-кого з учасників судочинства (свідків, потерпілого,

цивільного позивача, цивільного відповідача, захисника, експерта, спеціаліста, перекладача, понятих та інших осіб), незалежно від джерела або способу отримання ними даних досудового розслідування і ступеня поінформованості, про обов'язок не розголошувати без їх дозволу даних досудового розслідування, які їм стали відомі. Винні в цьому несуть кримінальну відповідальність за ст. 387 КК України.

Попередження про недопустимість розголошення і дозвіл на розголошення (якщо такий був) доцільно фіксувати в протоколі певної дії, результати якої слідчий забороняє розголошувати, або в окремому протоколі, або в іншому документі (наприклад, підписці). Це дисциплінуватиме учасників процесу та інших осіб і в майбутньому дасть змогу обґрунтовано вирішити питання про їх кримінальну відповідальність.

Дані досудового розслідування можуть бути оголошені лише з дозволу слідчого або прокурора і в тому обсягу, в якому вони визнають це можливим, якщо розголошення не суперечить інтересам досудового розслідування і не пов'язане з порушенням прав і законних інтересів учасників кримінального судочинства.

Розголошення даних про приватне життя учасників кримінального судочинства без їх згоди не допускається. Згода учасника кримінального судочинства на розголошення даних про його приватне життя має бути виражена в письмовій формі та міститися в матеріалах кримінального провадження.

### ***Контрольні запитання***

1. Яке значення і завдання стадії досудового розслідування?
2. З якого моменту розпочинається досудове розслідування?
3. Які є форми досудового розслідування та в чому їх відмінність?
4. Що таке підслідність?
5. Які є підстави об'єднання і виділення матеріалів досудового розслідування?

6. Які є строки досудового розслідування кримінального проступку?
7. Які є строки досудового розслідування злочинів?
8. Які є строки розгляду клопотань під час досудового розслідування?
9. Хто вирішує питання про можливість та обсяг розголошення відомостей досудового розслідування?

## Рекомендована література

1. Гринюк В. Окремі питання повідомлення особи про підозру як початок реалізації функції обвинувачення. *Право України*. 2013. № 11. С. 120–127.
2. Душейко Г. О. Загальні основи взаємодії оперативних працівників зі слідчими при порушенні кримінального провадження за матеріалами оперативно-розшукової діяльності. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2012. № 4 (64). С. 503–510.
3. Жерж Н. Застосування методу психолого-криміналістичного портрета злочинця при розслідуванні окремих видів злочинів. *Вісник Національної академії прокуратури України*. 2015. № 1 (39). С. 79–86.
4. Івасюк І. Г. Інституту «повідомлення про підозру» нового кримінального процесуального законодавства України. *Митна справа: наук.-аналіт. журн.* / Одес. нац. юрид. акад.; ТзОВ «Митна газета». Львів, 2013. № 4 (88). Ч. 2. К. 2. С. 74–79.
5. Керевич О. В. Основні напрямки взаємодії слідчих та оперативних підрозділів ОВС при оголошенні в розшук підозрюваного. *Наукові записки Львівського університету бізнесу та права*. 2014. № 12. С. 319–321.
6. Климчук М. П. Виконання доручень, як форма взаємодії слідчих та оперативних підрозділів у кримінальному провадженні. *Вісник кримінального судочинства*. 2015. № 1. С. 54–58.
7. Ковальов С. І. Особливості набуття процесуального статусу підозрюваного за новим КПК України. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2014. № 1 (70). С. 246–252.
8. Козій В. В. Підстави для об'єднання та виділення кримінальних проваджень у контексті засади законності. *Вісник Запорізького національного університету. Юридичні науки*. 2014. № 4 (2). С. 289–297.
9. Козій В. В. Поняття об'єднання й виділення кримінальних проваджень за законодавством України. *Право і суспільство*. 2015. № 3 (2). С. 168–173.
10. Козій В. Преюдиціальність судових рішень при застосуванні виділення кримінальних проваджень у законодавстві України. *Вісник Національної академії прокуратури України*. 2016. № 2. С. 78–83.

11. Комарницька О. Б. Щодо недотримання розумних строків у кримінальному провадженні під час досудового розслідування. *Часопис цивільного і кримінального судочинства*. 2014. № 4. С. 85–95.
12. Лобойко Л. Реалізація норм чинного КПК України щодо досудового провадження: окремі аспекти. *Право України*. 2013. № 11. С. 22–32.
13. Мазурок О. Я. Взаємодія слідчого з оперативними підрозділами під час розслідування фактів безвісного зникнення особи. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2015. Вип. 1. С. 117–120.
14. Мудрецька Г. В., Саутіна Е. Е. Прогалини законодавчого регулювання домашнього арешту як запобіжного заходу у кримінальному судочинстві. *Науковий вісник міжнародного гуманітарного університету*. 2014. № 8. С. 260–263.
15. Обушенко О. М. Окремі аспекти розвитку функції прокуратури на стадії досудового розслідування. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2014. № 4 (74). С. 366–374.
16. Омаров А. А. Поняття «підслідність» у кримінальному провадженні: проблема визначення. *Право і суспільство*. 2015. № 6.2. С. 211–214.
17. Осмолян В. А. Розгляд процесуально-правових питань щодо можливості проведення слідчих (розшукових) дій після закінчення «граничних» строків досудового розслідування. *Університетські наукові записки*. 2015. № 2. С. 197–203.
18. Патик А. А. Підслідність злочинів на досудовому розслідуванні за новим кримінальним процесуальним кодексом України. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2014. № 2. С. 155–164.
19. Сліпченко В. І. Особливості взаємодії оперативних та слідчих підрозділів за новим КПК України. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2012. № 4 (64). С. 539–545.
20. Смирнов Є. В. Неоголошення про підозру як штучний спосіб затягування строків досудового розслідування: методологічна проблема захисту. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2014. № 4. С. 474–480.
21. Суворов О. М. Поняття та форми взаємодії слідчих з оперативними підрозділами у протидії службовим злочинам корупційної спрямованості. *Вісник Академії адвокатури України*. 2014. Т. 11. № 2. С. 102–112.
22. Топчій В. В. Взаємодія органів досудового розслідування та оперативних підрозділів у складі слідчо-оперативних груп. *Юридичний вісник. Повітряне і космічне право*. 2014. № 4. С. 138–143.
23. Топчій В. В. Передумови взаємодії слідчого й оперативного працівника органів внутрішніх справ у розкритті та розслідуванні злочинів. *Право і суспільство*. 2015. № 2. С. 286–293.
24. Туркот М., Лук'яненко Р. Особливості процесуального керівництва досудовим розслідуванням в умовах надзвичайних ситуацій та під час проведення антитерористичної операції. *Вісник Національної академії прокуратури України*. 2015. № 3 (41). С. 82–91.

25. Черняк Н. П. Особливості взаємодії слідчих з оперативними підрозділами при розслідуванні кримінальних правопорушень, учинених членами організованих груп та злочинних організацій. *Держава та регіони. Серія: Право.* 2014. № 4. С. 156–160.

26. Черняк Н. П. Процесуальні особливості повідомлення особі про підозру. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ.* 2013. № 1 (65). С. 555–561.

27. Четвертак Д. Ю. Взаємодія слідчого з оперативними підрозділами органів внутрішніх справ при розслідуванні приховування злочинів. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики.* 2014. Вип. 14. С. 140–145.

28. Ягунов Д. В. Дотримання розумних строків на стадії досудового розслідування та захист прав потерпілого: окремі проблеми чинного кримінального процесуального законодавства та шляхи їх вирішення. *Актуальні проблеми політики.* 2014. Вип. 53. С. 332–341.

## Тема 12

### ПОВІДОМЛЕННЯ ПРО ПІДОЗРУ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

- 12.1. *Поняття і значення повідомлення про підозру*
- 12.2. *Порядок повідомлення про підозру у кримінальному провадженні*
- 12.3. *Випадки (підстави) повідомлення про підозру. Зміна підозри у кримінальному провадженні*

#### **12.1. Поняття і значення повідомлення про підозру**

Удосконалення правової системи України, здійснюване насамперед із метою зміцнення гарантій прав особи, у кримінальному судочинстві ставить на чільне місце питання процесуального статусу учасників кримінальної процесуальної діяльності. Серед них доцільно виділити підозрюваного у вчиненні кримінального правопорушення.

Як показує практика, саме на етапі виникнення підозри найчастіше допускаються порушення прав людини. Основна причина полягає в неоднозначному нормативному регулюванні кримінальної процесуальної діяльності. Віднедавна зміни у процесуальному статусі підозрюваного – розширення права на захист, обрання будь-якого запобіжного заходу до підозрюваного за ухвалою слідчого судді та інші – не вирішили цю проблему.

Підозра залишається, по суті, «білою плямою» в кримінальному процесуальному законодавстві. Глава 22 КПК не містить прямого визначення підозри і виводиться зі змісту інших норм КПК.

*Підозра* за академічним тлумачним словником української мови – це думка про будь-чию причетність до чогось негативно-го, сумнів у чийсь порядності, чесності, відданості й ін<sup>1</sup>.

*Повідомлення* – це 1) дія за значенням повідомити, повідомляти і повідомлятися; 2) те, що доводиться до чийогось відома, сповіщається комусь; письмова чи усна інформація, дані, інформація, передані, доведені до відома, викладені будь-ким, невеликий публічний виступ, невелика доповідь на якусь тему; 3) папір, документ, у якому про щось повідомляється, сповіщається<sup>2</sup>.

Підозра – це припущення про суб'єкта кримінального правопорушення, неповна поінформованість про будь-які факти, обставини, тобто ймовірне, гадане пояснення їх. Виникнення у свідомості слідчого чи прокурора підозри не переводить особу у процесуальний статус підозрюваного у процесуальному значенні. Як зазначав В. Г. Кочетков, це відбувається тому, що думка слідчого процесуально не закріплена. Офіційне оголошення про підозру може грати роль юридичного факту, який запускає в дію весь механізм реалізації прав підозрюваного<sup>3</sup>, законних інтересів особи, що опинилася під підозрою. Кримінальний процесуальний закон змінив природу визнання особи підозрюваною, змінивши також принципівий підхід до затримання, проте обмеживши підстави затримання. Також закон не визначає однозначно підстав, для повідомлення підозри, не вказує окремою нормою строк, протягом якого особа може перебувати під підозрою. Хоча позитивним є момент імплементації в КПК вимоги ст. 26 Конституції України, відповідно до ч. 3 якої, *у разі нагальної необхідності запобігти злочинові чи його перепинити уповноважені на те законом органи можуть застосувати*

---

<sup>1</sup> Словник української мови: в 11 т. Т. 6. 1975. С. 475.

<sup>2</sup> Там само. С. 669.

<sup>3</sup> Кочетков В. Г. Подозреваемый в советском уголовном процессе: дис. ... канд. юрид. наук. М., 1968. С. 17.

*тримання особи під вартою як тимчасовий запобіжний захід, обґрунтованість якого протягом сімдесяти двох годин має бути перевірена судом.* Затримана особа негайно звільняється, якщо протягом сімдесяти двох годин із моменту затримання їй не вручене вмотивоване рішення суду про тримання під вартою.

Автори по-різному трактували початок перебігу строку перебування в процесуальному статусі підозрюваного. Так, наприклад, вважалося, що термін перебування як підозрюваного починався з моменту порушення кримінальної справи дізнавачем, слідчим (ст. 98 КПК 1960 р.). Проте чинний КПК уніс певну зрозумілість щодо цього питання, зокрема, згідно зі ст. 42 КПК, підозрюваним є особа, якій у порядку, передбаченому ст.ст. 276–279 КПК, повідомлено про підозру, особа, яка затримана за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення, або особа, щодо якої складено повідомлення про підозру, однак його не вручено їй внаслідок не встановлення місцезнаходження особи, проте вжито заходів для вручення у спосіб, передбачений цим Кодексом для вручення повідомлень.

Виникають суперечки, як довго громадянин може перебувати в статусі підозрюваного, якщо, наприклад, затримання здійснено у м. Львові, а доставити затриманого для прийняття судового рішення про тримання під вартою необхідно в м. Одесу за місцем провадження досудового розслідування.

Переважно науковці досліджували проблеми підозри, які пов'язані з процесуальною особою підозрюваного, підставами набуття ним відповідного процесуального статусу, гарантіями дотримання його прав та законних інтересів. Окрім того, з прийняттям нового КПК суттєво змінився порядок набуття особою статусу підозрюваного, процес повідомлення про підозру, трансформації підозри в обвинувачення, та й саморозуміння місця інституту підозри у кримінальному процесі.

Відповідно до ч. 5 ст. 28 КПК кожен має право, щоб обвинувачення до нього в найкоротший строк або стало предметом судового розгляду, або щоб відповідне кримінальне провадження щодо нього було закрите. Обвинувачення як твердження про вчинення кримінального правопорушення певною особою,

формулюється в обвинувальному акті, який є підсумковим процесуальним документом стадії досудового розслідування (ч. 4 ст. 110 КПК). Обвинувальний акт складається слідчим та/або прокурором, коли зібрано достатньо доказів для того, щоб передати його до суду, коли сторона обвинувачення впевнена, що проведеним досудовим розслідуванням встановлено особу, яка вчинила кримінальне правопорушення, процес доказування завершений, повно та неупереджено встановлені та досліджені обставини, які підлягають доказуванню у кримінальному провадженні (ст. 91 КПК). Проте перш ніж прийти до переконання про необхідність складання підсумкового процесуального рішення – обвинувального акта – слідчий та/або прокурор проходять складний шлях, пов'язаний із кропітким збиранням, перевіркою, оцінкою доказів, із висуненням та перевіркою версій, формулюванням певних висновків та прийняттям низки процесуальних рішень. Цей процес пізнання неминуче пов'язаний із нагромадженням доказів, просуванням від майже повного незнання про подію кримінального правопорушення та особу, яка його вчинила на етапі внесення відомостей до ЄРДР, до знання все більше повного та точного. На певному етапі досудового розслідування у слідчого чи прокурора логічно виникає ймовірне судження про вчинення кримінального правопорушення певною особою. Такі ситуації можуть бути пов'язані з тим, що *особа затримана на місці вчинення кримінального правопорушення чи безпосередньо після його вчинення; щодо неї необхідно обрати один із запобіжних заходів, або у матеріалах кримінального провадження вже містяться докази для її підозри у вчиненні кримінального правопорушення*. Водночас закон категорично забороняє допитувати таку особу, як свідка, та вказує на необхідність визнання істотним порушенням прав людини отримання показань від свідка, який надалі буде визнаний підозрюваним у кримінальному провадженні (п. 6 ч. 2 ст. 87 КПК України).

Отже, у зазначених випадках особа невідкладно має бути повідомлена про підозру та набути процесуального статусу, який дає їй можливість стати суб'єктом права на захист (ст. 42 КПК).

Відповідно до п. 14 ч. 1 ст. 3 КПК із моменту повідомлення особі про підозру починається процедура притягнення особи

до кримінальної відповідальності. Особу можна притягти до кримінальної відповідальності тільки на підставах і в порядку, встановлених законом.

*Суть повідомлення про підозру полягає в тому, що в цей момент особа притягається до кримінальної відповідальності.* Це означає, що припиняється перебіг строку давності притягнення особи до кримінальної відповідальності, який передбачений у ст. 49 КК України. *Датою притягнення особи до кримінальної відповідальності є дата складення повідомлення про підозру, а не час винесення вироку.* Однак це не означає, що підозрюваний одразу ж несе кримінальну відповідальність, оскільки притягнення до кримінальної відповідальності безпосередньо не пов'язане із кримінальним покаранням.

Відповідно, значення повідомлення про підозру полягає не у визнанні особи винуватою і не у встановленні кримінальної відповідальності, а у створенні для цього відповідних умов. Під час розслідування встановлюється, чи відбулося кримінальне правопорушення і хто його вчинив.

Згідно з ч. 2 ст. 9 КПК, прокурор, керівник органу досудового розслідування, слідчий зобов'язані всебічно, повно і неупереджено дослідити обставини кримінального провадження, виявити і ті обставини, що викривають, і ті, що виправдовують підозрюваного, обвинуваченого, а також обставини, що пом'якшують або обтяжують його покарання, надати їм належну правову оцінку та забезпечити прийняття законних і неупереджених процесуальних рішень.

Порушення вимог законності й обґрунтованості притягнення до кримінальної відповідальності може спричинити і засудження невинуватого, і необґрунтоване звільнення від кримінальної відповідальності та покарання, що є недопустимим.

Маючи на меті забезпечити умови для того, щоб особа, яка вчинила кримінальне правопорушення, понесла відповідальність за свої протиправні дії, повідомлення про підозру водночас є засобом реалізації наданих цій особі процесуальних прав та виконання обов'язків, що становить зміст її процесуального статусу.

*Для того, щоб дати повне визначення поняття повідомлення про підозру в кримінальному провадженні доцільно встановити його ознаки. Ними є:*

- підозра може сформуватися тільки після внесення відомостей до ЄРДР, початку кримінального провадження, проведення слідчих (розшукових), негласних (розшукових) та інших процесуальних дій.

- повідомлення про підозру є проміжним результатом вирішення кримінального провадження, тобто його подальшого руху і підсумком процесу вирішення питання про початок процедури притягнення особи до кримінальної відповідальності;

- повідомлення про підозру є актом застосування норм кримінального процесуального права;

- повідомлення про підозру приймається на підставі кримінального процесуального закону і спираються на конкретну норму, тобто є законними і обґрунтованими;

- виходить від компетентних органів держави, їх посадових осіб (прокурора, слідчого) і має категоричний, офіційно-владний, обов'язковий для виконання характер;

- повідомлення про підозру адресується чітко визначеному суб'єкту (особі, яка вчинила кримінальне правопорушення і у зв'язку із чим вона затримана або її причетність встановлена доказами у кримінальному провадженні), тобто є засобами індивідуальної правової регламентації кримінальних процесуальних відносин;

- повідомлення про підозру має певну встановлену кримінальним процесуальним законом форму документа (окрім назви за формою, містить інші чітко позначені реквізити: дата та місце складання; назву органів або посадових осіб, котрі їх видали; підписи, дати; мають сувору структуру тощо).

*З огляду на зазначене, повідомлення про підозру можна тлумачити як:*

- інститут кримінального процесуального права;
- кримінальну процесуальну дію;
- акт правового застосування;
- кримінальний процесуальний документ;
- кримінальне процесуальне рішення.

**Повідомлення про підозру як інститут кримінального процесуального права** – це сукупність кримінальних процесуальних норм, які регламентують порядок та підстави притягнення особи до кримінальної відповідальності під час досудового розслідування.

**Повідомлення про підозру як кримінальна процесуальна дія** – це здійснення компетентною посадовою особою (прокурором або за дорученням прокурора слідчим) своїх обов'язків щодо притягнення особи до кримінальної відповідальності у межах наданих кримінальним процесуальним законодавством повноважень.

**Повідомлення про підозру як акт правового застосування** – це правовий акт компетентного органу або посадової особи (прокурора або за дорученням прокурора слідчого), виданий на підставі кримінальних процесуальних фактів і норм кримінального процесуального права, що визначає права, обов'язки особи, яка притягається до кримінальної відповідальності (підозрюваного), та міру її відповідальності.

**Повідомлення про підозру як кримінальний процесуальний документ** – це матеріальний об'єкт, що містить у зафіксованому вигляді інформацію про притягнення особи до кримінальної відповідальності за учинення кримінального правопорушення, оформлений у кримінальному процесуальному порядку прокурором або за дорученням прокурора слідчим і має відповідно до чинного кримінального процесуального законодавства юридичну силу.

**Повідомлення про підозру як кримінальне процесуальне рішення** – це розумова діяльність прокурора та слідчого із визначення майбутнього правового статусу особи, яка вчинила кримінальне правопорушення та визначення подальшого руху кримінального провадження.

Отже, на підставі викладеного можна зробити висновок, що *підозра – це обґрунтоване припущення слідчого та/або прокурора про причетність особи до вчинення кримінального правопорушення, яке формалізоване у повідомленні про підозру, та має бути перевірено для спростування або підтвердження.*

Повідомлення про підозру – це процесуальна діяльність, зміст якої полягає у складанні слідчим або прокурором письмового повідомлення про підозру та його врученні особі відповідно до ст.ст. 276–279 КПК. Слід також звернути увагу на багатозначність термінів «підозра» та «повідомлення про підозру». Вони можуть вживатись у кримінальному провадженні, у навчальній літературі та інших, окрім вказаних значеннях. Терміном «підозра» може бути процесуальний документ – повідомлення про підозру, який складається та вручається особі. Крім того, ним може позначатися інститут кримінального процесуального права, який становить собою уособлену групу правових норм, які регулюють однорідні кримінальні процесуальні відносини, що виникають у зв'язку з притягненням особи до кримінальної відповідальності, складанням та врученням особі повідомлення про підозру та одночасним наданням підозрюваному можливості захищати свої права та законні інтереси. Терміном «повідомлення про підозру» може позначатися певний етап стадії досудового розслідування, з якого починається притягнення особи до кримінальної відповідальності. Його можуть розуміти як сукупність кримінальних процесуальних дій та рішень, які здійснюються та приймаються на цьому етапі.

**Значення** повідомлення особи про підозру полягає в тому, що:

- на цьому етапі формулюється підозра, тобто перше офіційне обґрунтоване припущення, попередній висновок про причетність конкретної особи до вчинення кримінального правопорушення;

- з моменту повідомлення особі про підозру починається притягнення її до кримінальної відповідальності (кримінальна відповідальність настає з моменту набрання законної сили обвинувальним вироком суду);

- із дня повідомлення особи про підозру починають відраховуватися строки досудового розслідування (ст. 219 КПК);

- після складання повідомлення про підозру визначаються загальні напрями подальшого розслідування, відповідно до яких підозра має бути перевірена та спростована або трансформована в обвинувачення – твердження про вчинення певною

особою діяння, передбаченого Законом України про кримінальну відповідальність;

– у кримінальному провадженні з моменту повідомлення про підозру між державними органами, які ведуть кримінальне провадження, та особою, яку повідомлено про підозру, виникають кримінальні процесуальні правовідносини, з'являється головна процесуальна постать досудового розслідування, новий учасник – підозрюваний, який є суб'єктом права на захист, із чим пов'язується виникнення функції захисту, набуває процесуальних прав, передбачених у законі (ст. 42 КПК), та утілює сторону захисту;

– розширюються повноваження слідчого по застосуванню щодо підозрюваного заходів забезпечення кримінального провадження (наприклад, тимчасове обмеження у користуванні спеціальним правом (ст. 148 КПК); відсторонення від посади (ст. 154 КПК), арешт майна (ст. 170 КПК) та ін.);

– з моменту повідомлення особи про підозру можуть ініціюватися укладення угод про примирення або про визнання винуватості (ст. 468, 469 КПК).

## **12.2. Порядок повідомлення про підозру у кримінальному провадженні**

Кримінальний процесуальний закон визначає порядок повідомлення особі про підозру шляхом вручення письмового повідомлення про підозру в день його складення слідчим або прокурором.

Відповідно до п. 11 ч. 2 ст. 36 КПК *повідомлення про підозру входить до компетенції прокурора, який здійснює нагляд за дотриманням законів під час досудового розслідування у формі процесуального керівництва.*

Згідно з п. 6 ч. 2 ст. 40 КПК *повідомляти про підозру може й слідчий, але за погодженням із прокурором. Письмове*

повідомлення про підозру вручається безпосередньо особі, яка притягується до кримінальної відповідальності. У разі неможливості вручення повідомлення про підозру воно вручається за правилами, які передбачені під час здійснення виклику слідчим прокурором.

У разі *тимчасової відсутності особи за місцем проживання* повідомлення про підозру для передачі їй вручається під розписку дорослому члену сім'ї особи або іншій особі, яка з нею проживає, житлово-експлуатаційній організації за місцем проживання особи або адміністрації за місцем її роботи.

*Особі, що перебуває під вартою*, повідомлення про підозру може вручатися через адміністрацію місця ув'язнення. Повідомлення про підозру неповнолітній особі, зазвичай, вручається її батьку, матері, усиновлювачу або законному представнику, а обмежено дієздатній особі – її піклувальнику. Інший порядок повідомлення про підозру допускається лише в разі, якщо це обумовлюється обставинами кримінального провадження.

У випадку прийняття рішення про здійснення спеціального досудового розслідування повідомлення про підозру особі, яка притягується до кримінальної відповідальності, надсилається за останнім відомим місцем її проживання або перебування та обов'язково публікуються в засобах масової інформації загальнодержавної сфери розповсюдження та на офіційних веб-сайтах органів, що здійснюють досудове розслідування. З моменту опублікування повідомлення про підозру в засобах масової інформації загальнодержавної сфери розповсюдження підозрюваний вважається належно ознайомленим з його змістом.

Друкований орган, у якому публікуються протягом наступного року повістки про виклик підозрюваного, визначається не пізніше 1 грудня поточного року в порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України. Копія повідомлення про підозру в провадженнях, які здійснюються у порядку спеціального досудового розслідування, що підлягають врученню підозрюваному, надсилаються захиснику.

Якщо повідомленню про підозру передувало затримання особи за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення, то таке повідомлення вручається не пізніше двадцяти чотирьох

годин з моменту її затримання. У разі якщо особі не вручено повідомлення про підозру після двадцяти чотирьох годин із моменту затримання, та така особа підлягає негайному звільненню.

*Особливості повідомлення про підозру встановлюються щодо окремої категорії осіб, відносно яких вирішується питання про притягнення їх до кримінальної відповідальності.* Так, письмове повідомлення про підозру здійснюється:

- адвокату, депутату місцевої ради, депутату Верховної Ради Автономної Республіки Крим, сільському, селищному, міському голові – Генеральним прокурором України, його заступником, керівником регіональної прокуратури в межах його повноважень;

- народному депутату України, кандидату в Президенти України, Уповноваженому Верховної Ради України з прав людини, Голові або іншому члену Рахункової палати, прокурору Спеціалізованої антикорупційної прокуратури, Директору або іншому працівнику Національного антикорупційного бюро України, заступникам Генерального прокурора України, члену Національного агентства з питань запобігання корупції – Генеральним прокурором України (виконувачем обов'язків Генерального прокурора України);

- судді Конституційного Суду України, професійному судді, присяжному та народному засідателю на час здійснення ними правосуддя, працівникам Національного антикорупційного бюро України – Генеральним прокурором України або його заступником;

- Генеральному прокурору України – заступником Генерального прокурора України.

Відомості щодо повідомлення про підозру особі, зокрема дата та час повідомлення про підозру, правова кваліфікація кримінального правопорушення, у вчиненні якого підозрюється особа, із зазначенням статті (частини статті) закону України про кримінальну відповідальність невідкладно вносяться слідчим, прокурором до Єдиного реєстру досудових розслідувань.

*Структура підозри, в рамках розглянутого нами питання, на наш погляд, може складатись у двох варіантах алгоритмів дій та складатися з певних елементів.*

*Перший варіант*, коли уповноважений орган затримує особу в порядку ст. 190 КПК:

- висування підозри щодо особи, яка вчинила протиправне діяння (повідомлення про підозру);
- вирішення питання про затримання підозрюваного в порядку ст. 190 КПК;
- допиту підозрюваного;
- вирішення питання про застосування до підозрюваного запобіжного заходу;
- закінчення підозри у формі складання обвинувального акту, або звільнення від підозри у формі спеціальної постанови (закриття кримінального провадження) про це і вирішення питань, пов'язаних із реабілітацією підозрюваного.

*Другий варіант*, коли уповноважений орган затримує особу в порядку ст. 208 КПК:

- затримання підозрюваного в порядку ст. 208 КПК;
- висування підозри щодо особи, яка вчинила протиправне діяння (повідомлення про підозру протягом 24 годин з моменту затримання);
- допиту підозрюваного після повідомлення підозри;
- вирішення питання про застосування до підозрюваного запобіжного заходу (протягом 60 годин з моменту затримання);
- закінчення підозри у формі складання обвинувального акту, або звільнення від підозри у формі спеціальної постанови (закриття кримінального провадження) про це і вирішення питань, пов'язаних з реабілітацією підозрюваного.

Можна ще говорити про *третій варіант*, коли затримання проводиться не уповноваженим органом, тобто в порядку ст. 207 КПК, тоді алгоритм дій слідчого, прокурора буде таким:

- прийняття заяви від особи, яка затримала іншу особу за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення та в найкоротший строк доставила до уповноваженого органу;
- внесення відомостей до ЄРДР за наявності в заяві явних ознак кримінального правопорушення;
- допит особи як свідка, яка затримала іншу особу за підозрою;

- складання протоколу затримання підозрюваного в порядку ст. 208 КПК;
- висування підозри щодо особи, яка вчинила протиправне діяння (повідомлення про підозру протягом 24 годин з моменту затримання);
- допиту підозрюваного після повідомлення підозри;
- вирішення питання про застосування до підозрюваного запобіжного заходу (протягом 60 годин з моменту затримання);
- закінчення підозри у формі складання обвинувального акту, або звільнення від підозри у формі спеціальної постанови (закриття кримінального провадження) про це і вирішення питань, пов'язаних з реабілітацією підозрюваного.

Обґрунтована підозра про причетність особи до вчиненого кримінального правопорушення слугує загальною умовою для затримання особи, визнання її підозрюваною, допиту, застосування запобіжних заходів та обумовлює їх правомірність. Своєю чергою, ці заходи процесуального примусу можуть бути застосовані лише за наявності самостійних правових підстав та умов, передбачених процесуальним законом.

### **12.3. Випадки (підстави) повідомлення про підозру. Зміна підозри у кримінальному провадженні**

В основі підозри як кримінального процесуального явища є інформація, якою володіє слідчий, прокурор, про причетність конкретної особи до розслідуваного кримінального правопорушення. Водночас інформація, зі змісту якої випливає висновок про можливе вчинення особою кримінального правопорушення, може бути отримана органом досудового розслідування і з оперативних, і процесуальних джерел.

Наявність інформації, що свідчить про причетність особи до вчинення кримінального правопорушення, багато в чому

визначає характер діяльності органу досудового розслідування на етапі підозри і його ставлення до такої особи. Якщо у слідчого, прокурора є, наприклад, лише непідтверджені оперативні дані, то їх необхідно ретельно перевірити, перш ніж залучати запідозрену особу до кримінального провадження, оскільки є велика ймовірність того, що ця особа до розслідуваного кримінального правопорушення або не має жодного відношення, або може бути залучена як свідок. А передчасне постановлення особи в статус підозрюваного з подальшим застосуванням до неї процесуального примусу може спричинити негативні наслідки і для особи, і для органу досудового розслідування.

З огляду на засаду публічності, *прокурор, а також слідчий за погодженням із прокурором обов'язково здійснює повідомлення про підозру особі у випадках:*

- затримання особи на місці учинення кримінального правопорушення або безпосередньо після його учинення;
- обрання до особи одного з передбачених запобіжних заходів;
- наявності достатніх доказів для підозри особи у вчиненні кримінального правопорушення.

Слід зазначити, що нині поява в кримінальному процесі підозрюваного внаслідок застосування до нього заходів процесуального примусу, зокрема запобіжного заходу, не розкриває дійсної природи підозри: по-перше, підозра формулюється через примус, тоді як не примус породжує підозру, а навпаки – підозра тягне за собою застосування до особи заходів примусу; по-друге, затримання підозрюваного, застосування до нього запобіжного заходу, внесення відомостей в ЄРДР щодо особи не вичерпують ситуацій, при яких громадянин реально виявляється під підозрою органів що здійснюють обвинувальну діяльність. Поняття «підозра» пов'язується здебільшого із застосуванням органом досудового розслідування такого тимчасового запобіжного заходу, як затримання. Тому вважаємо, що затримання особи, чи застосування запобіжного заходу не можуть бути підставами для повідомлення про підозру. Щодо цього, можна зауважити, що заходи забезпечення кримінального провадження можуть бути застосовані тільки до підозрюваного (обвинуваченого), а до

особи, у якої відсутній ще процесуальний статус, такі заходи забезпечення застосовуватись не можуть.

У кримінальній процесуальній діяльності є *декілька ситуацій, які об'єктивно дають змогу органу досудового розслідування чи прокурору запідозрити особу у вчиненні кримінального правопорушення*. Зокрема:

- вказівка на особу в інформації, яка вноситься в ЄРДР, як учасника кримінального правопорушення;

- явка особи з повинною. У слідчій практиці можлива ситуація, коли особа добровільно приходить до органу досудового розслідування з усною або письмовою заявою про вчинення нею кримінального правопорушення. Цей факт законодавчо не закріплений у вигляді явки з повинною порівняно з КПК 1960 року;

- затримання особи за обставин, зазначених у ст.ст. 207, 208 КПК. Хоча й тут є запитання щодо можливості такого затримання до внесення відомостей в ЄРДР, оскільки усі запобіжні заходи можуть бути застосовані тільки після внесення відомостей в ЄРДР;

- наявність у кримінальному провадженні достатньої кількості доказів, що вказують на особу як на учасника кримінального правопорушення.

Під *достатніми доказами для підозри особи у вчиненні кримінального правопорушення* розуміються достовірні відомості, зібрані, перевірені й оцінені прокурором та слідчим у встановленому законом порядку, які сукупно приводять до єдиного і правильного висновку на певний момент розслідування про те, що відповідна особа вчинила кримінальне правопорушення і не підлягає звільненню від кримінальної відповідальності.

Повідомленням особі про підозру прокурором його обвинувальна діяльність не закінчується під час досудового розслідування. Кримінальний процесуальний закон також встановлює випадки, коли повідомлення про підозру може складатися прокурором і під час судового розгляду, зокрема, під час висунення додаткового обвинувачення. У такому разі прокурором складається відповідне клопотання та виконуються дії щодо його погодження із прокурором вищого рівня. У разі задоволення

такого клопотання прокурора, суд зобов'язаний відкласти судовий розгляд на строк, необхідний для підготовки до захисту від додаткового обвинувачення або підготовки представника юридичної особи щодо якої здійснюється провадження до судового розгляду та складання прокурором нової підозри, відкриття матеріалів іншій стороні за додатковим обвинуваченням та складання нового обвинувального акту прокурором та вручення його копій.

Закон не вимагає від слідчого зібрати до цього часу всі необхідні та можливі докази, які підлягають доказуванню у кримінальній справі. Однак у цей момент *необхідно зібрати достатньо доказів, які вказують на те, що:*

- діяння щодо якого провадиться розслідування, справді мало місце;
- його вчинила особа, питання про притягнення якої як обвинуваченого вирішується;
- у діянні цієї особи міститься склад конкретного злочину;
- відсутні обставини, які виключають провадження у справі та кримінальну відповідальність цієї особи.

Рішення про притягнення особи до кримінальної відповідальності (повідомлення про підозру) може прийняти тільки слідчий, прокурор у провадженні на підставі внутрішнього переконання про винуватість особи. Якщо кримінальне провадження розслідує група слідчих, повідомлення про підозру складає прокурор або старший слідчої групи за дорученням прокурора.

*Після повідомлення про підозру* слідчий, прокурор або інша уповноважена службова особа (особа, якій законом надано право здійснювати затримання) зобов'язані невідкладно повідомити підозрюваному про його права, передбачені ст. 42 КПК та вручити пам'ятку про роз'яснення процесуальних прав та обов'язків. Слідчий, прокурор або інша уповноважена службова особа на прохання підозрюваного зобов'язані детально роз'яснити кожне із зазначених прав.

*Письмове повідомлення про підозру має містити такі відомості:*

- прізвище та посаду слідчого, прокурора, який здійснює повідомлення;

- анкетні відомості особи (прізвище, ім'я, по батькові, дату та місце народження, місце проживання, громадянство), яка повідомляється про підозру;
- найменування (номер) кримінального провадження, у межах якого здійснюється повідомлення;
- зміст підозри;
- правова кваліфікація кримінального правопорушення, у вчиненні якого підозрюється особа, із зазначенням статті (частини статті) закону України про кримінальну відповідальність;
- стислий виклад фактичних обставин кримінального правопорушення, у вчиненні якого підозрюється особа, зокрема зазначення часу, місця його учинення, а також інших суттєвих обставин, відомих на момент повідомлення про підозру;
- права підозрюваного;
- підпис слідчого, прокурора, який здійснив повідомлення.

У разі виникнення підстав для повідомлення про нову підозру або зміну раніше повідомленої підозри слідчий, прокурор зобов'язані виконати дії, передбачені щодо повідомлення підозри за обставинами, які їм стали відомі, та не могли бути відомі під час здійснення попередньої процесуальної діяльності.

### ***Контрольні запитання***

1. Дайте визначення поняття «повідомлення про підозру».
2. У чому полягає значення повідомлення про підозру?
3. Який порядок повідомлення про підозру в кримінальному провадженні?
4. Які правові наслідки повідомлення про підозру в кримінальному провадженні?
5. Які підстави повідомлення про підозру?
6. Які підстави зміни підозри у кримінальному провадженні?
7. Який порядок повідомлення про підозри в разі їх зміни?

## Рекомендована література

1. Аленін Ю. П., Гловюк І. В. Повідомлення про підозру: загальна характеристика та проблеми удосконалення. *Вісник Південного регіонального центру Національної академії правових наук України*. 2014. № 1. С. 161–169.
2. Бабич А. А. Повідомлення військовослужбовця про підозру. *Форум права*. 2015. № 1. С. 11–17.
3. Гуртієва Л. М. Поняття та правова природа повідомлення про підозру у кримінальному провадженні України. *Митна справа*. 2014. № 6 (2.1). С. 185–190.
4. Лук'янець О. О. Особливості вручення повідомлення особі про підозру. *Часопис Академії адвокатури України*. 2015. Т. 8. № 1. С. 101–102.
5. Палюх А. І. Участь прокурора в доказуванні при повідомленні про підозру під час досудового розслідування. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Юридичні науки. 2016. № 837. С. 476–483.
6. Рогатюк І. В., Мірковець Д. М. Повідомлення про підозру: значення інституту та проблеми правозастосування. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2015. № 3. С. 115–124.
7. Татаров О. Ю. Повідомлення про підозру: проблеми кримінальної процесуальної регламентації. *Митна справа*. 2015. № 1 (2.2). С. 265–271.
8. Тищенко О., Говорун Д. Окремі питання процесуального порядку повідомлення про підозру в контексті реалізації засади публічності. *Підприємництво, господарство і право*. 2016. № 9. С. 149–153.
9. Тітко А. А. Дотримання конституційних прав і свобод громадянина під час повідомлення про підозру у вчиненні кримінального правопорушення. *Право і суспільство*. 2014. № 6.1. С. 227–230.
10. Топорецька З. М. Прокурорський нагляд за законністю повідомлення особі про підозру. *Часопис Академії адвокатури України*. 2015. Т. 8. № 2. С. 132–136.
11. Фараон О. В. Випадки повідомлення про підозру. *Право і суспільство*. 2015. № 3 (3). С. 198–202.
12. Фараон О. Зміна повідомлення про підозру в аспекті ст. 279 Кримінального процесуального кодексу України. *Юридичний вісник*. 2014. № 6. С. 402–406.

## Тема 13

### СЛІДЧІ (РОЗШУКОВІ) ДІЇ

- 13.1. Загальні положення проведення слідчих (розшукових) дій*
- 13.2. Характеристика допиту та його видів*
- 13.3. Характеристика пред'явлення для впізнання та його видів*
- 13.4. Характеристика обшуку та його видів*
- 13.5. Процесуальна характеристика огляду та його видів. Освідування*
- 13.6. Характеристика слідчого експерименту*
- 13.7. Характеристика проведення експертизи*

#### **13.1. Загальні положення проведення слідчих (розшукових) дій**

Процесуальні дії слідчого або прокурора під час досудового розслідування, незалежно від їх завдання, загалом спрямовані на швидке, повне й неупереджене розслідування кримінального провадження. У такому розумінні всі процесуальні дії слідчого щодо кримінального провадження можна було б назвати слідчими (розшуковими) діями. Але в юридичній літературі слідчими (розшуковими) діями називають лише ті, специфічною ознакою, яких є безпосередня спрямованість на виявлення, збирання, дослідження, перевірку, оцінку й використання доказів, тобто ті дії слідчого, результати яких безпосередньо пов'язані з можливістю отримання доказової інформації.

Кримінальний процесуальний закон передбачає слідчі (розшукові) дії, сукупність яких дає змогу говорити про них як про систему. Для отримання доказів слідчий має право проводити такі слідчі (розшукові) дії:

- допит, зокрема одночасний допит двох або більше раніше допитаних осіб (ст.ст. 224–226 КПК), допит у режимі відео-конференції під час досудового розслідування (ст. 232 КПК);
- пред'явлення для впізнання: особи (ст. 228 КПК), речей (ст. 229 КПК), трупа (ст. 230 КПК), впізнання у режимі відеоконференції під час досудового розслідування (ст. 232 КПК);
- обшук (ст.ст. 233–236 КПК);
- огляд: місцевості, приміщень, речей та документів (ст. 237 КПК), трупа (ст. 238 КПК), огляд трупа, пов'язаний з ексгумацією (ст. 239 КПК);
- ексгумація трупа (ст. 239 КПК);
- слідчий експеримент (ст. 240 КПК);
- освідчування особи (ст. 241 КПК);
- залучення експерта та проведення експертизи (ст.ст. 242–243 КПК);
- отримання зразків для експертизи (ст. 245 КПК).

Термін «слідча дія» найвживаніший в практиці діяльності органів досудового розслідування та прокуратури.

**Слідчі (розшукові) дії** – це різновид процесуальних дій, які спрямовані на отримання (збирання) доказів або перевірку отриманих доказів у конкретному кримінальному провадженні з подальшою їх оцінкою, і окремо, і сукупно для прийняття окремих процесуальних рішень, що визначають рух кримінального провадження.

Послідовність слідчих (розшукових) дій залежить від конкретної слідчої ситуації і установлюється слідчим або прокурором самостійно.

**Слідчі (розшукові) дії можна класифікувати** залежно від окремих критеріїв:

- за порядком проведення (первинні, повторні та додаткові).

**Первинні** – це слідчі розшукові дії, які проводяться уперше щодо предмета або учасника дослідження.

*Повторним* називають ті слідчі (розшукові) дії, які мають той самий предмет, що і первинні, наприклад, коли йдеться про ті ж відомості, які отримані під час первинного допиту від допитуваної особи, але слідчий не впевнений у достовірності раніше отриманих показань, з огляду на що, проводить повторний допит.

*Додатковими* називають слідчі (розшукові) дії, метою яких є отримання відомостей, які не були отримані під час первинної слідчої (розшукової) дії з об'єктивних або суб'єктивних причин. Такою причиною, наприклад, може бути погодні умови під час проведення первинного огляду місця події на відкритій місцевості, що не дали можливості повністю встановити всі обставини учинення кримінального правопорушення;

– *за вказівкою у кримінальному процесуальному законі* (обов'язкові та необов'язкові).

Обов'язковість слідчої (розшукової) дії може визначатися прямою вказівкою в законі, наприклад, випадки обов'язкового призначення судово-медичної експертизи для встановлення причин смерті; призначення судово-психіатричної експертизи для з'ясування психічного стану підозрюваного або обвинуваченого.

Якщо одні й ті самі обставини учинення кримінального правопорушення відомі одночасно великій кількості осіб (наприклад, у разі проведення культурно-масових заходів), то не обов'язково їх усіх допитувати;

– *за місцем проведення*: (за місцем проведення досудового розслідування, на місці події, за місцем знаходження учасника слідчої (розшукової) дії).

Зазвичай більшість слідчих (розшукових) дій проводиться у кабінеті слідчого або в кімнатах для проведення слідчих (розшукових) дій органу досудового розслідування. Проте бувають випадки, коли слідча (розшукова) дія може бути проведена на місці учинення кримінального правопорушення, наприклад, огляд місця події, слідчий експеримент на місці події тощо. Також окремі слідчі (розшукові) дії можуть бути проведені за місцем знаходження учасника слідчої (розшукової) дії, наприклад, допит підозрюваного у СІЗО, допит потерпілого у лікарні тощо;

– за прийняттям рішення уповноваженою посадовою особою (за рішенням слідчого (постановою або без такої), за рішенням прокурора (постановою), за рішенням слідчого судді (ухвалою).

Для проведення слідчих (розшукових) дій наявні **загальні умови**, які становлять сукупність вимог, передбачених кримінальним процесуальним законом, що ставляться до процедури кожної окремої слідчої (розшукові) дії.

**Слідчі (розшукові) дії будуть правомірними за таких загальних умов:**

– будь-яка слідча (розшукова) дія може проводитися за рішенням слідчого, прокурора, слідчого судді тільки після внесення відомостей до ЄРДР, за винятком огляду місця події;

– порядок проведення слідчих (розшукових) дій і їх процесуальне оформлення має чітко відповідати кримінальному процесуальному законодавству;

– відповідальність за своєчасність, законність і обґрунтованість проведення слідчих (розшукових) дій покладається на особу, яка провадить розслідування у кримінальному провадженні;

– слідчі (розшукові) дії проводяться за наявності підстав (правових, процесуальних і фактичних).

**Правові підстави** – це сукупність передбачених кримінальним процесуальним законом умов, які надають слідчому право провадити ту або іншу слідчу (розшукову) дію.

**Фактичні підстави** – це різні фактичні дані, які визначають необхідність виявлення, збирання і перевірки доказів шляхом проведення слідчих (розшукових) дій з метою встановлення обставин учинення кримінального правопорушення.

**Процесуальні підстави** – це рішення викладене у процесуальному акті правозастосування (постанова або ухвала) на основі фактичних даних і ґрунтується на нормі кримінального процесуального закону. Як зазначалося, не у всіх випадках обов'язково оформляти процесуальне рішення про проведення слідчої (розшукової) дії.

Рішення про проведення слідчих (розшукових) дій приймає слідчий самостійно, за винятком випадків, коли слідча

(розшукова) дія проводиться за рішенням слідчого судді або прокурора.

Слідчі (розшукові) дії можуть проводитись і за вказівкою прокурора, начальника органу досудового розслідування, за клопотанням інших учасників кримінального провадження, наприклад, підозрюваного, його захисника, потерпілого, цивільного позивача, цивільного відповідача, їх представників.

**Мета** проведення слідчої дії, зазвичай, безпосередньо передбачена у КПК. Наприклад, метою огляду є виявлення та фіксації відомостей щодо обставин учинення кримінального правопорушення слідчий, прокурор проводять огляд місцевості, приміщення, речей та документів (ч. 1 ст. 237 КПК).

**Місце і час проведення слідчих (розшукових) дій.** Перважно слідчі (розшукові) дії проводяться там, де визнає за необхідне слідчий. Найчастіше це кабінет слідчого. Деякі слідчі дії не можуть проводитись у кабінеті слідчого (огляд місця події, слідчий експеримент тощо). Іноді слідчі (розшукові) дії слідчий проводить за місцем перебування допитуваної особи (потерпілого – у лікарні, підозрюваного – в слідчому ізоляторі).

Кримінальний процесуальний закон передбачає проведення слідчих дій у денний час (із 6 до 22 години). В нічний час слідчі (розшукові) дії можуть бути проведені у невідкладних випадках, коли зволікання з їх проведенням створює загрозу настання негативних наслідків, втрати доказів, продовження злочинних дій, приховування злочинців тощо.

У деяких випадках проведення слідчої (розшукової) дії зумовлене попередньою слідчою (розшуковою) дією або прямо передбачене вказівкою в законі. Так, якщо під час допиту потерпілий дасть показання про те, що він зможе упізнати особу, яка вчинила кримінальне правопорушення, проводиться пред'явлення для впізнання. Окрім цього, передбачені випадки обов'язкового призначення експертизи.

Слідчі (розшукові) дії, які проводяться за дорученням слідчого, прокурора, необхідно виконати у строк який вказаний у дорученні.

Слідчі (розшукові) дії у кримінальному провадженні проводяться протягом строку досудового розслідування.

Тривалість слідчої (розшукової) дії залежить від її характеру, умов, у яких вона проводиться.

**Учасники слідчих (розшукових) дій.** Учасниками слідчих (розшукових) дій можуть бути, окрім особи, яка її проводить, прокурор, начальник органу досудового розслідування, інші особи, присутність яких слідчий визнає за необхідне. Прокурор і начальник органу досудового розслідування, окрім особистої участі в проведенні слідчої (розшукової) дії, мають право давати слідчому вказівки. У всіх випадках участі прокурора або начальника органу досудового розслідування в разі проведення слідчих (розшукових) дій обов'язково робиться відмітка у відповідному протоколі.

У разі проведення деяких слідчих (розшукових) дій присутні поняті. Слідчий запрошує їх із кількості незаінтересованих осіб. Основна роль понятих полягає в тому, щоб засвідчити факт, зміст і результати слідчої (розшукової) дії, при проведенні якої вони були присутніми. Перед початком слідчої (розшукової) дії слідчий повинен роз'яснити понятим їх права й обов'язки.

Згідно з ч. 7 ст. 223 КПК слідчий, прокурор зобов'язані запросити не менше двох незаінтересованих осіб (понятих) для пред'явлення особи, трупа або речі для впізнання, огляду трупа, разом пов'язаного з ексгумацією, слідчого експерименту, освідування особи. Винятками є випадки застосування безперервного відеозапису перебігу проведення відповідної слідчої (розшукової) дії. Понятих можна запросити для участі в інших процесуальних діях, якщо слідчий, прокурор уважатиме за доцільне.

Обшук або огляд житла або іншого володіння особи, обшук особи також проводиться за обов'язкової участі не менше двох понятих незалежно від застосування технічних засобів фіксування відповідної слідчої (розшукової) дії.

Понятих можна допитати під час судового розгляду як свідків проведення відповідної слідчої (розшукової) дії. Особа, яку залучають до проведення процесуальних дій під час досудового розслідування як понятого, зобов'язана на вимогу слідчого, прокурора не розголошувати відомості щодо проведеної процесуальної дії.

Як понятих не варто залучати осіб, які перебувають у стані алкогольного сп'яніння, осіб, які мають фізичні вади, що перешкоджають усвідомленню змісту, перебігу і результатів слідчої (розшукової) дії: сліпі або такі, що мають поганий зір, глухі, осіб, що мають громадянство інших держав або проживають на значному віддаленні від місця проведення досудового розслідування.

У багатьох слідчих (розшукових) діях можлива участь експерта або спеціаліста, які надають допомогу слідчому в застосуванні технічних засобів і прийомів виявлення, фіксування доказів, використовуючи свої знання і навички.

Під час проведення слідчих (розшукових) дій за участю малолітньої або неповнолітньої особи забезпечується участь законного представника, педагога або психолога, а за необхідності – лікаря.

У такому разі до початку слідчої (розшукової) дії педагогу, психологу, законному представнику або лікарю роз'яснюється їхнє право за дозволом ставити уточнювальні запитання малолітній або неповнолітній особі.

Відповідно до закону або за рішенням слідчого у проведенні слідчих дій можуть брати участь підозрюваний, його захисник, представник або законний представник, свідок, потерпілий та інші особи.

Законний представник під час проведення слідчих (розшукових) дій користується процесуальними правами особи, інтереси якої він представляє, окрім процесуальних прав, реалізація яких здійснюється безпосередньо підозрюваним, і не може бути доручена представнику (ст. 44 КПК).

Неприбуття захисника для участі у проведенні певної процесуальної дії, якщо захисник був завчасно попереджений про її проведення, і за умови, що підозрюваний, обвинувачений не заперечує проти проведення процесуальної дії за відсутності захисника, не може бути підставою для визнання цієї процесуальної дії незаконною, окрім випадків, коли участь захисника є обов'язковою.

Якщо підозрюваний, обвинувачений заперечує проти проведення процесуальної дії за відсутності захисника, проведення

процесуальної дії відкладається або для її проведення залучається захисник у порядку, передбаченому ст. 53 КПК. Захисник користується процесуальними правами підозрюваного, обвинуваченого, захист якого він здійснює, окрім процесуальних прав, які реалізуються безпосередньо підозрюваним, обвинуваченим і не може бути доручена захиснику, з моменту надання документів, передбачених ст. 50 КПК, слідчому, прокурору, слідчому судді, суду.

Захисник має право брати участь у проведенні допиту та інших процесуальних дій, що проводяться за участю підозрюваного, обвинуваченого, до першого допиту підозрюваного мати з ним конфіденційне побачення без дозволу слідчого, прокурора, суду, а після першого допиту – такі ж побачення без обмеження кількості та тривалості. Такі зустрічі можуть відбуватися під візуальним контролем уповноваженої службової особи, але в умовах, за яких неможливе прослуховування або підслуховування (ст. 46 КПК).

У випадках, коли особа не володіє мовою, якою ведеться судочинство, запрошується перекладач для перекладу пояснень, показань або документів.

Перед початком процесуальної дії сторона кримінального провадження, яка залучила перекладача, або суд пересвідчуються в особі й компетентності перекладача, з'ясовують його стосунки з підозрюваним, обвинуваченим, потерпілим, свідком і роз'яснюють його права й обов'язки.

Слідча (розшукова) дія, що проводиться за клопотанням сторони захисту, потерпілого, проводиться за участю особи, яка її ініціювала, та (або) її захисника або представника, окрім випадків, коли, з огляду на специфіку слідчої (розшукової) дії, це неможливо або така особа письмово відмовилася від участі в ній.

Особи, що ініціювали проведення слідчої (розшукової) дії і присутні під час її проведення, мають дотримуватися відповідних процесуальних вимог, виконувати законні вказівки й розпорядження слідчого, прокурора, який проводить слідчу (розшукову) дію і лише з його дозволу ставити запитання, а в разі незгоди з рішеннями особи, яка проводить слідчу (розшукову) дію,

висловлювати власні пропозиції, зауваження та заперечення щодо порядку проведення відповідної слідчої (розшукової) дії, факт і зміст яких підлягає обов'язковому занесенню до протоколу, незалежно від задоволення або відмови у задоволенні слідчого, прокурора або особи, яка проводить таку дію за його дорученням.

**Фіксація проведення слідчих (розшукових) дій.** Відповідно до ст. 103 КПК процесуальні дії під час кримінального провадження можуть фіксуватися:

- у протоколі;
- на носії інформації, на якому за допомогою технічних засобів зафіксовані процесуальні дії;
- у журналі судового засідання.

Про факт проведення будь-якої слідчої (розшукової) дії складають протокол із відповідними додатками.

*Додатками до протоколу можуть бути:*

- спеціально виготовлені копії, зразки об'єктів, речей і документів;
- письмові пояснення спеціалістів, які брали участь у проведенні відповідної процесуальної дії;
- стенограма, аудіо-, відеозапис процесуальної дії;
- фототаблиці, схеми, зліпки, носії комп'ютерної інформації й інші матеріали, які пояснюють зміст протоколу.

Факт долучення додатків до протоколу обов'язково зазначають у протоколі. Додатки до протоколів потрібно належно виготовити, упакувати задля надійного збереження, а також засвідчити підписами слідчого, прокурора, спеціаліста, інших осіб, які брали участь у виготовленні та/або вилученні таких додатків.

У разі фіксування процесуальної дії під час досудового розслідування за допомогою технічних засобів про це потрібно зазначити у протоколі.

Протокол під час досудового розслідування складається письмово від руки або друкується слідчим або прокурором, які проводять відповідну процесуальну дію, під час її проведення або безпосередньо після її закінчення. До складу слідчої (розшукової) дії входять також дії щодо відповідного упакування речей

і документів й інші дії, що мають значення для перевірки результатів процесуальної дії.

Перед підписанням протоколу учасникам процесуальної дії надається можливість ознайомитися із текстом протоколу.

Зауваження і доповнення зазначаються у протоколі перед підписами. Протокол підписують усі учасники, які брали участь у проведенні процесуальної дії. Якщо особа через фізичні вади або з інших причин не може особисто підписати протокол, то ознайомлення такої особи з протоколом здійснюється у присутності її захисника (законного представника), який власним підписом засвідчує зміст протоколу та факт неможливості його підписання особою.

Якщо особа, яка брала участь у проведенні процесуальної дії, відмовилася підписати протокол, про це зазначається в протоколі. Такій особі надається право дати письмові пояснення щодо причин відмови від підписання, які вносяться до протоколу. Факт відмови особи від підписання протоколу, а також факт надання письмових пояснень особи щодо причин такої відмови засвідчується підписом її захисника (законного представника), а в разі його відсутності – понятих (ст. 104 КПК).

## **13.2. Характеристика допиту та його видів**

Допит за своїм змістом є способом одержання від осіб, котрі наділені в кримінальному провадженні певним процесуальним статусом відомостей щодо відомих їм обставин у певному кримінальному провадженні. Допит має на меті отримання відомостей, які згідно зі ст. 95 КПК, матимуть статус показань – джерел доказів. Такі відомості під час досудового розслідування згідно з ч. 1 ст. 84 КПК отримуються слідчим або прокурором у процесі їх безпосереднього спілкування з належним суб'єктом через фіксування в протоколі або на носії інформації на якому,

за допомогою використання науково-технічних засобів, зафіксовані процесуальні дії щодо отримання показань особи і їх результат (ст. 103 КПК). Також у ч. 1 ст. 84 КПК визначено перелік належних суб'єктів, котрі мають право отримувати показання в процесі розслідування. Такими суб'єктами є: слідчий та прокурор, слідчий суддя.

Залежно від можливості набуття процесуального статусу особи, яка володіє відомостями, які мають значення для кримінального провадження, закон розрізняє допити таких суб'єктів: потерпілого, свідка, підозрюваного, експерта.

Відтак **допит** під час досудового розслідування в кримінальному провадженні – це слідча (розшукова) дія, проведення якої направлене на збирання, перевірку, оцінку доказів способом отримання у словесній формі даних про обставини, які мають значення для кримінального провадження, і подальшої їх фіксації в протоколі й іншими передбаченими законом способами належними суб'єктами кримінальної процесуальної діяльності.

**Підстави для проведення допиту.** Для проведення допиту не потрібно винесення постанови або отримання дозволів суду. Слідчий або прокурор керується наявними у матеріалах провадження достатніми даними, під час аналізу й оцінки яких він самостійно приймає рішення про необхідність проведення такої слідчої (розшукової) дії як допит.

**Місце проведення допиту.** Грунтуючись на загальних правилах проведення слідчих (розшукових) дій, допит проводиться за місцем досудового розслідування – місцем територіальної дислокації органу досудового розслідування. Здебільшого у кабінеті слідчого або прокурора, а у випадках, коли проведення допиту доручено оперативному підрозділу, – в службовому кабінеті уповноваженої особи правоохоронного органу, котра виконує таке доручення. Визначаючись із місцем проведення допиту, слідчий або прокурор має перевірити таке приміщення на предмет наявності або можливості створення належних умов для вільного спілкування з допитуваним, а також, виходячи з тактичних потреб конкретного допиту.

**Час проведення допиту.** Час в який є можливе проведення допиту, а також його тривалість є суворо регламентований

ч. 4 ст. 223 КПК і ч. 2 ст. 224 КПК. Час проведення допиту та випадки відступлення від правила розглянуті нами в частині загальних умов проведення слідчих (розшукових) дій. А щодо тривалості проведення допиту, то закон не дозволяє його проведення безперервно понад дві години, а загалом понад вісім годин на день. Тобто часовий інтервал визначений для проведення допиту на день є 8 годин, від 6 до 22 години з чотирьохразовим безперервним проведенням допиту по 2 години.

Порушення ж вимоги закону щодо часу та тривалості проведення допиту вважається грубим порушенням норм кримінального процесуального закону і може тягнути за собою під час оцінки його результатів судом прийняття рішення про його недопустимість, адже згідно з ч. 1 ст. 87 КПК доказ визнається допустимим, якщо він отриманий у порядку, встановленому КПК.

**Учасники допиту.** Крім логічно визначених учасників допиту, без котрих його проведення апіорі є неможливим (мається на увазі слідчого, прокурора та особи (осіб) допитуваного), брати участь у його проведенні можуть й інші учасники кримінального провадження. Такими учасниками можуть бути: прокурор (регламентовано п. 4 ч. 2 ст. 36 КПК), експерт (п. п. 3 та 5 ч. 3 ст. 69 КПК), спеціаліст (ч. 4 ст. 71 та ч. 5 ст. 224 КПК), перекладач (за необхідності у порядку і на основі ст. 29, 68 і ч. 3 ст. 224 КПК), захисник (на підставі п. 3 ч. 3 ст. 42 та ст. 45 КПК), адвокат свідка (ст. 50 та п. 2 ч. 1 ст. 66 КПК), законний представник, педагог, психолог, лікар у разі допиту малолітньої або неповнолітньої особи (ст. 226 КПК). Також закон не забороняє залучати для проведення допиту понятих.

**Хід** такої слідчої (розшукової) дії, як допит для зручності можна поділити на кілька етапів: 1) з'ясування особи допитуваного; 2) роз'яснення ходу проведення допиту; 3) роз'яснення прав й обов'язків допитуваному; 4) вільна розповідь; 5) запитання слідчого та прокурора і відповіді на них допитуваним.

Ч. 3 ст. 224 КПК визначає, що перед допитом встановлюється особа, роз'яснюються її права, а також порядок проведення допиту. Особу допитуваного встановлюють через ознайомлення з її документами, що посвідчують особу.

Після з'ясування особи допитуваного слідчий або прокурор повідомляють особі про підстави проведення допиту та про процесуальний статус особи, залежно від якого роз'яснюють комплекс її прав, а також доводять процес проведення певної слідчої (розшукової) дії. Про ці факти обов'язково зазначається у протоколі слідчої розшукової дії про що робиться відмітка (у виді підпису особи допитуваного).

Безпосередньо отримання даних, які мають значення для встановлення обставин кримінального провадження, здебільшого розпочинається з пропозиції слідчого, прокурора розповісти про все відоме особою, яка викликана на допит або ж із нагадування загальних фактів й обставин події про яку слідчий має на меті отримати дані від допитуваного. Після цього особі надається можливість у формі вільної розповіді надати відомі їй факти. Необхідність питань і їх кількість зумовлюється тим, що особа допитуваного не завжди звертає увагу на певні обставини, ознаки, особливості, факти, дії, які мають значення у кримінальному провадженні з юридичного погляду (наприклад, певні дії осіб або особи, котрі за певних обставин можуть бути підставою для перекваліфікації кримінального провадження), а також така необхідність викликається й незнанням особою допитуваного всіх обставин кримінального провадження, а тому й розповідь може не торкатися тих особливостей, в яких зацікавлений слідчий.

Враховуючи те, що давати показання це право, а не обов'язок підозрюваного, то останній наділений правом відмовитися від дачі показань або відповідей на запитання. В такому випадку слідчий зобов'язаний негайно зупинити допит після отримання такої заяви, про що робиться відповідна відмітка у протоколі. Необхідно враховувати, що підозрюваний може відмовитися від дачі показань і повністю, і давати відповіді лише на певні запитання. В останньому випадку допит не зупиняється слідчим, а лише в протоколі зазначається на які саме запитання відмовився давати відповіді допитуваний. Якщо підозрюваний повідомив й мотиви відмови, то такі дані теж обов'язково мають бути занесені до протоколу.

Відмовитися давати відповіді на окремі запитання може будь-яка особа незалежно від її процесуального статусу, якщо є безпосередня заборона у законі щодо цього (таємниця сповіді, лікарська таємниця, професійна таємниця захисника тощо), або допитувана особа вважає, що відповідь на поставлене запитання може нашкодити їй самій, членам сім'ї або близьким родичам і вона користується передбаченим Конституцією України (ст. 63) правом, на основі засади свободи від самовикриття (ст. 18 КПК), не відповідати на такі запитання.

Окрім того, кримінальний процесуальний закон передбачає коло осіб, котрі через власний специфічний статус у суспільстві не можуть бути допитані як свідки (ч. 2 ст. 65 КПК).

Окрім зазначених осіб, закон визначає також свідоцький імунітет і особам, котрі мають право дипломатичної недоторканості або є працівниками дипломатичних представництв (ч. 4 ст. 65 КПК). Такі особи в першому випадку можуть бути допитані лише з власної згоди на надання показань, а в другому – з дозволу представника дипломатичної установи. Таким особам слідчий перед початком допиту також зобов'язаний роз'яснити право відмовитися давати показання і зазначити про це у протоколі. Підтвердження дипломатичного імунітету або дипломатично-службового імунітету працівників дипломатичних, консульських установ згідно з Віденською конвенцією про дипломатичні зносини 1961 року, Віденської конвенції про консульські зносини 1963 року, Положення про дипломатичні представництва та консульські установи іноземних держав в Україні затвердженого Указом Президента України № 198/93 від 10 червня 1993 року, Положення про акредитацію співробітників дипломатичних і консульських установ іноземних держав, міжнародних організацій та їхніх представництв, інших іноземних організацій, затвердженого Наказом МЗС № 11 від 13 жовтня 2003 року здійснюються дипломатичними, консульськими, службовими картками. Серія, номер й суб'єкт видачі (підпис посадової особи Управління державного протоколу МЗС України) таких карток зазначається у протоколі допиту.

Треба пам'ятати, що імунітет до дачі показань як свідка не звільняє особу від явки за викликом слідчого. Зазначені нами

особи попри імунітет до дачі показань зобов'язані з'явитися за викликом слідчого і засвідчити власним підписом у протоколі заявлений ними імунітет способом пред'явлення відповідних документів. У протоколі допиту зазначається факт відмови від дачі показань та мотивація такої відмови.

**Процесуальне оформлення** ходу та результатів допиту здійснюється згідно з положеннями та вимогами ст.ст. 103, 104 КПК, хоча прямої вимоги закону щодо фіксації ходу і результатів різних видів допиту немає. Та є загальна для використання норма, передбачена ч. 1 ст. 104, – «у випадках, передбачених КПК, хід і результати проведення процесуальної дії фіксуються у протоколі».

Особливістю щодо змісту та форми протоколу допиту є випадки застосування слідчим науково-технічних засобів для фіксування ходу та результатів певної слідчої (розшукової) дії. Так, якщо слідчий застосовує, наприклад, відеозапис або звукозапис, текст показань може не вноситися до протоколу, але лише за умови, що жоден із учасників допиту не наполягає на цьому і фіксація за допомогою технічних засобів проводиться безперервно (ч. 2 ст. 104 КПК). Про факт такого застосування і не фіксування показань у протоколі робиться відповідна відмітка, яка скріплюється печатками всіх учасників допиту.

Протокол допиту підписують усі учасники слідчої (розшукової) дії. Якщо особа, яка брала участь у проведенні допиту, відмовляється підписувати протокол, про це зазначається у ньому (ч. 6 ст. 104 КПК). Варто пам'ятати, що особі, котра відмовляється підписати протокол, обов'язково надається можливість дати письмові пояснення щодо причин відмови у підписанні. Цей факт засвідчується підписами захисника особи, котра відмовилася підписати протокол або підписом її законного представника, а в разі відсутності таких – підписами понятих. Зрозуміло, що про вказані обставини слідчий дізнається не перед початком проведення слідчої (розшукової) дії, а безпосередньо під час оголошення особою відмови від підпису протоколу. Тому для запрошення осіб, передбачених ч. 6 ст. 104 КПК, слідчий оголошує перерву в проведенні допиту, про що зазначається у прото-

колі зі зазначенням точного часу оголошення перерви і скріплюється підписом всіх учасників допиту, котрі не заявляли про непідписання протоколу.

Під час проведення допиту для фіксації його ходу та результатів слідчий вправі використовувати науково-технічні засоби. Такі засоби застосовуються згідно зі загальними правилами їх застосування під час провадження досудового розслідування, передбачених ст. 107 КПК.

**Види допиту.** *Одночасний допит двох або більше допитаних осіб.* Закон у ч. 9 ст. 224 КПК дає змогу слідчому, як засіб з'ясування причин розбіжностей у показаннях раніше допитаних осіб, провести одночасний допит двох або більше допитаних раніше осіб. Такий допит проводиться загалом з урахуванням кількох особливостей.

Такі особливості стосуються фактичної підстави для проведення такого виду допиту та необхідності проведення перед ним інших слідчих (розшукових) дій. Отже, фактичною підставою для проведення такої слідчої дії є наявність розбіжностей у показаннях двох або більше осіб за певним фактом або обставинами. Закон не регламентує, які саме розбіжності мають бути виявлені, необхідним є лише сам факт наявності таких розбіжностей. Вони мають бути зафіксовані в матеріалах кримінального провадження, а саме в протоколах допиту осіб у показаннях котрих є відмінності. Це впливає з іншої обов'язкової умови необхідної для можливості проведення одночасного допиту – осіб з якими слідчий планує провести одночасний допит повинні бути раніше ним допитані.

Проведення одночасного допиту можливим є у разі, коли з'ясування причин розбіжностей має значення для правильного вирішення кримінального провадження і проведення такої слідчої (розшукової) дії негативно не вплине на процес розслідування.

Процесуальний статус осіб, з якими буде проведено одночасний допит, законом не визначений, це означає, що одночасний допит може проводитися і між однаковими за процесуальним статусом особами, і з особами, котрі мають різний за проце-

суальним інтересом статус. Кількість осіб, котрі будуть допитуватися, визначається слідчим у кожному конкретному випадку залежно від обставин кримінального провадження та, з огляду на зміст показань кожного з них.

Особливим у цьому випадку є також і предмет допиту. Різнить його від загального предмета допиту те, що під час одночасного допиту раніше допитаних осіб чи, як його ще називають, очної ставки, спеціально не встановлюються обставини досліджуваної події. Тобто за своїм змістом, згідно з ч. 9 ст. 224 КПК, пізнавальна діяльність слідчого й учасників проведення певної слідчої (розшукової) дії направлена на встановлення причин наявності розбіжностей у показаннях – що є метою її проведення.

*Допит малолітньої або неповнолітньої особи.* Неможливість самостійного забезпечення своїх прав й інтересів у кримінальному судочинстві внаслідок недосягнення віку, з якого можливим є їх повноцінна реалізація та недосягнення особою, повноцінного соціального розвитку, що також пов'язане з віковими характеристиками, зумовило появу такого виду допиту в кримінальному провадженні, як допит малолітньої або неповнолітньої особи. Крім загальних вимог до проведення допиту законодавець вводить низку особливостей, яких варто дотримуватися слідчому або прокурору в разі проведення допиту з такими особами. Правила, викладені в ст. 226 КПК, стосуються без винятку всіх осіб, котрі не досягли на момент проведення з ними допиту 14-річного віку (малолітньої особи) та 18-річного (неповнолітнього – дитини у віці від 14 до 16 років), згідно з п.п. 11, 12 ч. 1 ст. 3 КПК. Тому перед початком проведення допиту слідчий має переконатись у віці особи через ознайомлення з представленими документами, які засвідчують вік певної особи. Про встановлення віку особи за документами і дані про такі документи (вид документа, серія, номер, орган, котрий видав) заносяться до протоколу допиту.

У разі неможливості з'ясування віку неповнолітньої або малолітньої особи за представленими документами, наприклад, у разі відсутності таких унаслідок втрати або крадіжки, слідчий

має вжити всіх доступних йому засобів для встановлення віку (направлення запитів до дитячих будинків, пологових будинків, навчальних закладів, організацій що видавали втрачені документи тощо з метою отримання необхідної інформації). Закон також дозволяє як спосіб встановлення віку неповнолітнього підозрюваного, призначити або комплексну психолого-психіатричну або психологічну експертизу в разі, коли іншим способом встановити вік особи є неможливим.

Специфічним є і коло учасників допиту за участю малолітнього або неповнолітнього допитуваного. Обов'язковими учасниками проведення допиту, окрім визначених загальними правилами допитів, є: законні представники допитуваної малолітньої або неповнолітньої особи; педагог або психолог; за необхідності – лікар. КПК у ст. 44 та 59 визначає коло осіб, котрі можуть бути законними представниками у певному випадку, і такими можуть бути: батьки (усиновлювачі), а в разі їх відсутності – опікуни, піклувальники особи, інші повнолітні близькі родичі або члени сім'ї, а також представники органів опіки і піклування, установ і організацій, під опікою або піклуванням яких перебуває неповнолітній. Варто пам'ятати, що про залучення законного представника малолітньої або неповнолітньої особи слідчий, прокурор зобов'язані винести відповідну постанову і її копію вручити законному представнику. І хоч КПК прямо не вказує про таку необхідність для малолітнього або неповнолітнього свідка, винесення вказаної постанови є обов'язковою дією і щодо нього, що логічно випливає з аналізу ст.ст. 44, 59, 226 КПК, з тією відмінністю, що постанова виноситься про залучення як законного представника для проведення лише однієї слідчої розшукової дії – допиту. Отже, можемо говорити, що специфіка коло учасників такої слідчої (розшукової) дії, як допит неповнолітнього або малолітньої особи впливає і на підготовчий процес проведення такої слідчої дії, адже необхідним є винесення постанови, вручення її копії законним представникам заздалегідь, бо інакше слідчий або прокурор не матиме підстав для виклику їх до участі в проведенні допиту. В разі вирішення питання про залучення законного представника слідчому, прокурору, з метою досягнення якомога позитивнішого результату проведення

допиту та не порушення права особи мати власного законного представника, треба попередньо з'ясувати кого хоче мати за представника допитуваний із переліку осіб, передбачений ст. 44 КПК.

Інший обов'язковий учасник проведення допиту малолітньої або неповнолітньої особи має альтернативний характер участі, ним є або педагог, або психолог. Альтернативність полягає в тому, що слідчий має запросити або педагога, або психолога, але в будь-якому разі одного з них. Вибір на користь одного з цих учасників допиту малолітнього або неповнолітнього лежить на слідчому або прокурору і визначається необхідністю надання допомоги у налагодженні з неповнолітнім «здорового» психологічного контакту, враховуючи вік неповнолітнього, особливості його виховання та соціально побутового проживання. Така мета визначає їх процесуальний статус як спеціаліста в разі проведення слідчих (розшукових) дій, тим паче, що процесуальний статус педагога або психолога в кримінальному судочинстві не визначено.

Під час проведення допиту вони набувають статусу спеціаліста й користуються його правами та несуть відповідні обов'язки, що передбачені ст. 71 КПК. Тому перед початком проведення допиту слідчий має роз'яснити права й обов'язки цьому учаснику і зробити відповідні відмітки в протоколі слідчої (розшукової) дії. Виклик педагога або психолога проводиться у загальновизначеному порядку, передбаченому Главою 11 КПК.

Якщо йдеться про неповнолітнього, малолітнього підозрюваного то обов'язковим учасником проведення допиту за їх участю є захисник (п. 1 ч. 1 ст. 52 КПК).

Ще однією особливістю допиту неповнолітньої та малолітньої особи є відведений максимальний строк його проведення. Ч. 2 ст. 226 КПК визначає, що безперервно проводити допит неповнолітньої або малолітньої особи є можливим протягом години, і в будь-якому разі не більше двох годин на день. Це необхідно враховувати під час планування процесу проведення допиту. Також слідчий має зважати на зайнятість малолітньої або неповнолітньої особи у навчанні, лікуванні тощо аби не порушувати прав дитини в Україні.

*Проведення допиту в режимі відеоконференції під час досудового розслідування.* Основною особливістю цього виду допиту є незвичність місця проведення даної слідчої (розшукової) дії і те, що учасники допиту не знаходяться, як зазвичай заведено в одному місці (приміщенні), що створює неможливість їх безпосереднього спілкування.

*Підставами для проведення таких дій є наявність достатніх відомостей, що вказують на можливість досягнення її мети, а також проводяться у разі:*

- 1) неможливості безпосередньої участі певних осіб у досудовому провадженні за станом здоров'я або з інших поважних причин;
- 2) необхідності забезпечення безпеки осіб;
- 3) проведення допиту малолітнього або неповнолітнього свідка, потерпілого;
- 4) необхідності вжиття таких заходів для забезпечення оперативності досудового розслідування;
- 5) наявності інших підстав.

*Поважними причинами або підставами, що можуть бути підставою для проведення дистанційного досудового розслідування можуть бути:*

- 1) затримання, тримання під вартою або відбування покарання;
- 2) обмеження свободи пересування внаслідок дії закону або судового рішення;
- 3) обставини непереборної сили (епідемії, військові події, стихійні лиха або інші подібні обставини);
- 4) відсутність особи у місці проживання протягом тривалого часу внаслідок відрядження, подорожі тощо;
- 5) тяжка хвороба або перебування в закладі охорони здоров'я, з огляду на лікування або вагітність, за умови неможливості тимчасово залишити цей заклад;
- 6) смерть близьких родичів, членів сім'ї або інших близьких осіб або серйозна загроза їхньому життю;
- 8) інші обставини, які об'єктивно унеможливають з'явлення особи на виклик.

Рішення про проведення дистанційного досудового розслідування приймається слідчим, прокурором, із власної ініціативи або за клопотанням однієї зі сторін, або інших учасників кримінального провадження.

### **13.3. Характеристика пред'явлення для впізнання та його видів**

Кримінальний процесуальний закон надає можливість прокурору, слідчому та судді, суду в разі необхідності провести пред'явлення для впізнання (ст.ст. 228-232, 355 КПК).

***Пред'явлення для впізнання** – це слідча (розшукова) дія, порядок проведення якої регламентований кримінальним процесуальним законом, яка полягає у впізнанні (чи ототожненні) визначеними суб'єктами кримінального процесу раніше сприйнятого об'єкта за збереженими ознаками в пам'яті.*

Висновок про тотожність об'єкта робиться тоді, коли встановлюється, що впізнаваний об'єкт є тою особою або предметом, з огляду на які проводиться досудове розслідування і вони безпосередньо або опосередковано пов'язані з подією кримінального правопорушення. Схожість встановлюється тоді, коли впізнаючий вказує, під час впізнання, на загальні групові (родові) ознаки, які дають змогу віднести пред'явлений об'єкт і раніше сприйнятий до однієї групи (роду) об'єктів.

Згідно з ч. 2 ст. 223 КПК, підставами для проведення слідчої (розшукової) дії є наявність достатніх відомостей, що вказують на можливість досягнення її мети. **Метою** ж проведення пред'явлення для впізнання є встановлення тотожності або схожості об'єкта, який пред'являється з об'єктом, за яким раніше спостерігали (сприймали) під час або після учинення кримінального правопорушення.

*Фактичними підставами* проведення впізнання є достатні дані, які вказують на те, що певний суб'єкт кримінального

процесу може впізнати відповідний об'єкт за конкретними або груповими (родовими) ознаками, що дасть можливість установити обставини, які входять у предмет доказування у кримінальному провадженні.

*Правовими підставами* проведення впізнання є норми кримінального процесуального законодавства, що регламентують порядок проведення даної слідчої (розшукової) дії.

Відповідно до ч. 3 ст. 223 КПК, слідчий, прокурор уживає належних заходів для забезпечення присутності під час проведення слідчої (розшукової) дії осіб, чий права та законні інтереси можуть бути обмежені або порушені. Перед проведенням слідчої (розшукової) дії особам, які беруть у ній участь, роз'яснюються їх права й обов'язки, передбачені КПК, а також відповідальність, встановлена законом.

Обов'язковими учасниками цієї слідчої (розшукової) дії є: слідчий, впізнаючий, впізнаваний, особи, які пред'являються разом із впізнаваним у кількості не менше трьох (окрім пред'явлення для впізнання трупа), педагог, якщо впізнаючий не досяг 14 років, захисник підозрюваного, коли його участь у досудовому розслідуванні є обов'язковою, або підозрюваному призначено, або він обрав собі захисника, коли для впізнання пред'являється саме підозрюваний.

Якщо пред'явлення для впізнання здійснюється за клопотанням сторони захисту, потерпілого, то обов'язково має бути присутня під час проведення даної слідчої (розшукової дії) особа, яка її ініціювала, та (або) її захисника або представника, окрім випадків, коли через специфіку слідчої (розшукової) дії це неможливо або така особа письмово відмовилася від участі в ній. Під час проведення такої слідчої (розшукової) дії присутні особи, що її ініціювали, мають право ставити питання, висловлювати свої пропозиції, зауваження та заперечення щодо порядку проведення пред'явлення для впізнання, які заносяться до протоколу (ч. 6 ст. 223 КПК).

Слідчий, прокурор зобов'язані запросити не менше двох незаінтересованих осіб (понятих) для пред'явлення особи, трупа або речі для впізнання. Винятками є випадки застосування

безперервного відеозапису ходу проведення певної слідчої (розшукової) дії. Вказані раніше особи можуть бути допитані під час судового розгляду як свідки проведення відповідної слідчої (розшукової) дії (ч. 7 ст. 223КПК).

За необхідності може залучатися перекладач, якщо особи, з якими проводиться пред'явлення для впізнання, не володіють мовою, якою провадиться кримінальне судочинство (ст.ст. 29, 68 КПК).

**Час проведення.** Згідно з ч. 4. ст. 223 КПК, проведення пред'явлення для впізнання у нічний час (від 22 до 6 години) не допускається, за винятком невідкладних випадків, коли затримка в його проведенні може привести до втрати слідів кримінального правопорушення або втечі підозрюваного.

У разі отримання під час проведення пред'явлення для впізнання фактичних даних, які можуть указувати на невинуватість особи у вчиненні кримінального правопорушення, слідчий, прокурор зобов'язані провести дану слідчу (розшукову) дію в повному обсязі, долучити складені процесуальні документи до матеріалів досудового розслідування та надати їх суду в разі звернення з обвинувальним актом, клопотанням про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру або клопотанням про звільнення особи від кримінальної відповідальності (ч. 5 ст. 223 КПК).

**Види** пред'явлення для впізнання:

- особи;
- речей;
- трупа;
- осіб або речей за фотознімками;
- за голосом;
- за ходою;
- впізнання у режимі відеоконференції.

**Порядок проведення пред'явлення особи для впізнання** регламентується ст. 228 КПК. Основною умовою для проведення даної слідчої (розшукової) дії є проведення допиту перед впізнанням особи, яка буде впізнавати, зокрема, у ч. 1 ст. 228 КПК, йдеться про те, що перед тим, як пред'явити особу для впізнання,

слідчий, прокурор попередньо з'ясовує чи може особа, яка впізнає, впізнати цю особу, опитує її про зовнішній вигляд і прикмети цієї особи, а також про обставини, за яких вона бачила цю особу. Про проведення вказаних процесуальних дій слідчий складає протокол допиту особи у відповідному процесуальному статусі (свідка, потерпілого, підозрюваного). Якщо ж особа, яка буде впізнавати, під час допиту заявляє, що вона не може назвати прикмети, за якими впізнає особу, проте може впізнати її за сукупністю ознак, у протоколі зазначається, за сукупністю яких саме ознак вона може впізнати особу.

Кримінальний процесуальний закон забороняє попередньо показувати особі, яка впізнає, особу, яка повинна бути пред'явлена для впізнання, та надавати інші відомості про прикмети цієї особи.

Наступною умовою проведення пред'явлення особи для впізнання є те, що особа, яка підлягає впізнанню, пред'являється особі, яка впізнає, разом з іншими особами тієї ж статі, яких має бути не менше трьох і які не мають різких відмінностей у віці, зовнішності та одязі (ч. 2 ст. 228 КПК). Знову ж таки, кримінальний процесуальний закон не дає змоги пред'являти осіб, які мають різкі відмінності в зовнішності та одязі. Також не дозволяється пред'являти для впізнання одних і тих самих осіб тій самій особі, яка впізнавала двічі. Заборона повторного впізнання пов'язана з виникненням у впізнаючої особи майже непереборних сумнівів у тому, що впізнаючий впізнав об'єкт не за тим образом, який зберігся в пам'яті, з моменту кримінального правопорушення, а по тому, який виник внаслідок первинного впізнання. Заразом важливо уточнити, що повторним є впізнання тою ж особою і за тими самими ознаками. Впізнання буде цілком іншою дією в разі якісної зміни, наприклад, ознак об'єкта впізнання. Один і той самий об'єкт можна впізнавати за різними ознаками (предметами). Наприклад, початкове впізнання людини за її фотографією не перешкоджає пред'явленню для впізнання самої особи для її ідентифікації за ходом. Повторне впізнання не допускається і тоді, коли початкове проведено з суттєвим порушенням вимог норм КПК або, коли початкове впізнання

відбулося поза межами процесуальної форми (наприклад, у разі оперативного ототожнення особи).

Як упізнаючий може виступати свідок, потерпілий, підозрюваний, а обвинувачений під час судового розгляду. Свідок і потерпілий перед впізнанням попереджаються про відповідальність за дачу завідомо неправдивих показань. Зазначені особи можуть виступати і як впізнавані.

Перед початком проведення вказаної слідчої (розшукової) дії усім її учасникам, слідчий, прокурор зобов'язані роз'яснити права й обов'язки.

Перед тим як пред'явити особу для впізнання, їй пропонується у відсутності особи, яка впізнає, зайняти будь-яке місце серед інших осіб, які пред'являються. Після цього запрошується особа, яка буде впізнавати. Суттєвим є той факт, щоб порядок виклику виключав виникнення сумнівів про наявність «підказки» впізнаючому місця розташування впізнаваного (наприклад, коли впізнаючий запрошується іншою особою на прохання слідчого до того, як упізнаваний зайняв певне місце серед статистів). Спосіб виклику впізнаючого як суттєва обставина має бути відображений в протоколі.

Після цього, особі, яка впізнає, пропонується вказати на особу, яку вона має впізнати, і пояснити, за якими ознаками вона її впізнала (ч. 3 ст. 228 КПК). Невпевненість під час впізнання розглядається як непереборний сумнів, що тлумачиться на користь підозрюваного і тягне неможливість використання цього протоколу слідчої (розшукової) дії як джерела доказу в кримінальному провадженні.

Пред'явлення для впізнання в умовах, що виключають можливість візуального спостереження впізнаваного за впізнаючим, закріплене у чч. 4,5 ст. 228 КПК. Так, з метою забезпечення безпеки особи, яка впізнає, впізнання може проводитися в умовах, коли особа, яку пред'являють для впізнання, не бачить і не чує особи, яка впізнає, тобто поза її візуальним та аудіоспостереженням. Про умови проведення такого впізнання та його результати зазначається в протоколі. Про результати впізнання повідомляється особа, яка пред'являлася для впізнання (ч. 4

ст. 228 КПК). У разі пред'явлення особи для впізнання особи щодо якої згідно з КПК вжито заходів безпеки, відомості про особу, взяту під захист, до протоколу не вносяться і зберігаються окремо (ч. 5 ст. 228 КПК). Для контролю над правильністю такого впізнання поняті повинні знаходитися разом з особою, яка впізнає.

Там само має знаходитися і захисник, що бере участь у цій слідчій (розшуковій) дії. Технічно таке впізнання здійснюється за допомогою односторонньо прозорого скла, технічних засобів (відеокамери) або шляхом затемнення місця знаходження впізнаючого і яскравого освітлення місця знаходження впізнаваного.

За необхідності впізнання може провадитися за фотознімками, матеріалами відеозапису з додержанням вимог, зазначених у чч. 1 і 2 ст. 228 КПК. Проведення впізнання за фотознімками, матеріалами відеозапису виключає можливість надалі пред'являти особу для впізнання (ч. 6 ст. 228 КПК). Впізнання за фотознімками або відеозаписом допускається в разі неможливості пред'явлення особи.

Фотознімок із особою, яка підлягає впізнанню, пред'являється особі, яка впізнає, разом з іншими фотознімками, яких має бути не менше трьох. Фотознімки, що пред'являються, не повинні мати різких відмінностей між собою за формою та іншими особливостями, що суттєво впливають на сприйняття зображення. Особи на інших фотознімках мають бути тієї ж самої статі й не мати різких відмінностей у віці, зовнішності та одязі з особою, яка підлягає впізнанню.

Матеріали відеозапису зі зображенням особи, яка підлягає впізнанню, можуть бути пред'явлені лише за умови зображення на них не менше чотирьох осіб, які повинні бути тієї ж самої статі і не мати різких відмінностей у віці, зовнішності та одязі з особою, яка підлягає впізнанню.

У разі пред'явлення особи для впізнання можуть бути залучені спеціалісти для фіксування впізнання технічними засобами, психологи, педагоги та інші спеціалісти. Якщо у слідчій дії бере участь неповнолітній, то обов'язково запрошуються його законний представник, педагог, психолог або за необхідності – лікар.

За правилами, які зазначені, може проводитися пред'явлення особи для впізнання за голосом або ходою, в разі цього впізнання за голосом повинно здійснюватися поза візуальним контактом між особою, що впізнає, та особами, які пред'явлені для впізнання.

**Пред'явлення речей для впізнання** регламентується ст. 229 КПК. Перед тим, як пред'явити для впізнання річ, слідчий, прокурор або захисник спочатку запитує в особи, яка впізнає, чи може вона впізнати цю річ, опитує про ознаки цієї речі й обставини, за яких вона цю річ бачила, про що складається протокол. Якщо особа заявляє, що вона не може назвати ознаки, за якими впізнає річ, проте може впізнати її за сукупністю ознак, особа, яка проводить процесуальну дію, зазначає це в протоколі. Забороняється попередньо показувати особі, яка впізнає, річ, яка має бути пред'явлена для впізнання, та надавати інші відомості про її прикмети (ч. 1 ст. 229 КПК).

Річ, що підлягає впізнанню, пред'являється особі, яка впізнає, серед інших однорідних речей одного виду, якості та без різких відмінностей у зовнішньому вигляді, в кількості не менше трьох. Особі, яка впізнає, пропонується вказати на річ, яку вона впізнає, і пояснити, за якими ознаками вона її впізнала (ч. 2 ст. 229 КПК).

Якщо інших однорідних речей не має, особі, яка впізнає, пропонується пояснити, за якими ознаками вона впізнала річ, яка їй пред'являється в одному екземплярі (ч. 3 ст. 229 КПК).

**Пред'явлення трупа для впізнання** регламентується ст. 230 КПК, з додержанням вимог, передбачених чч. 1, 8 ст. 228 КПК. Тобто перед тим, як пред'явити труп для впізнання, слідчий, прокурор попередньо з'ясовує, чи може особа, яка впізнає, впізнати труп особи, опитує її про зовнішній вигляд і прикмети цієї особи за життя, а також про обставини, за яких вона бачила цю особу, про що складає протокол. Якщо особа заявляє, що вона не може назвати прикмети, за якими впізнає особу, проте може впізнати її за сукупністю ознак, у протоколі зазначається, за сукупністю яких саме ознак вона може впізнати труп особи. Забороняється попередньо показувати особі, яка впізнає, труп особи, якої має бути пред'явлений для впізнання, та надавати

інші відомості про прикмети цієї особи. Також у разі пред'явлення трупа особи для впізнання залучаються спеціалісти для фіксування впізнання технічними засобами, психологи, педагоги та інші спеціалісти. Зазвичай пред'явлення для впізнання трупа проводиться в морзі, як виключення може проводитися за місцем виявлення, але тільки після проведення огляду місця події.

Порядок фіксації результатів проведення пред'явлення для впізнання передбачено ст. 231 КПК. Про проведення пред'явлення для впізнання складається протокол відповідно до вимог ст.ст. 104–106 КПК, у якому докладно зазначаються ознаки, за якими особа впізнала особу, річ або труп, або зазначається за сукупністю яких саме ознак особа впізнала особу, річ або труп.

Відповідно до ст. 232 КПК, *пред'явлення для впізнання* може проводитися у *режимі відеоконференції* у таких випадках:

- неможливості безпосередньої участі певних осіб у досудовому провадженні за станом здоров'я або з інших поважних причин;
- необхідності забезпечення безпеки осіб;
- необхідності вжиття таких заходів для забезпечення оперативності досудового розслідування;
- наявності інших підстав, визначених слідчим, прокурором, слідчим суддею достатніми.

Рішення про проведення пред'явлення для впізнання в режимі відеоконференції приймається слідчим, прокурором.

Використання під час відеоконференції технічних засобів і технологій має забезпечувати належну якість зображення і звуку, а також інформаційну безпеку. Учасникам слідчої (розшукової) дії повинна бути забезпечена можливість ставити запитання і отримувати відповіді осіб, які беруть участь у слідчій (розшуковій) дії дистанційно, реалізовувати інші надані їм процесуальні права та виконувати процесуальні обов'язки, передбачені КПК.

Упізнання осіб або речей у дистанційному досудовому провадженні проводиться згідно з правилами, передбаченими ст.ст. 228 та 229 КПК.

### 13.4. Характеристика обшуку та його видів

Розслідування кримінальних правопорушень передбачає використання пошукових дій, які сприяють виявленню джерел доказової та орієнтуючої інформації. Відшукання прихованих об'єктів (знарядь злочину, речових доказів, трупів, розшукуваних осіб, майна, на яке може бути накладений арешт й ін.) може бути здійснено під час проведення обшуку, процесуальний порядок проведення якого визначений ч. 3 ст. 208, ст. 223, 234–236 КПК.

**Обшук** – це обґрунтована доказами, що є у кримінальному провадженні, слідча (розшукова) дія, суть якої полягає в примусовому обслідуванні особи, житла або іншого володіння особи з метою виявлення та фіксації відомостей про обставини учинення кримінального правопорушення, відшукання знаряддя кримінального правопорушення або майна, яке здобує внаслідок його учинення, інших речей і документів, які мають значення для кримінального провадження, а також встановлення місцезнаходження розшукуваних осіб.

Від інших слідчих (розшукових) дій обшук відрізняється передусім своїм пошуковим і примусовим характером.

*Пошуковий* характер обшуку полягає в тому, що, насамперед, ця слідча (розшукова) дія спрямована на відшукання матеріальних носіїв відомостей, які стосуються події кримінального правопорушення та причетних до неї осіб і мають значення для швидкого, повного та неупередженого розслідування. Особливість характеру пошукових дій під час проведення обшуку обумовлюється тим, що слідчий не завжди володіє вичерпною інформацією про предмет пошуку (тобто йому може бути відома тільки його родова характеристика) та його точне місцезнаходження, тобто слідчий, призначаючи проведення обшуку, не завжди може визначити, яка саме річ, документ, де саме у приміщенні або в кого знаходиться.

*Примусовий* характер проведення цієї слідчої (розшукової) дії полягає у тому, що проведення обшуку, тобто обстеження

приміщень, ділянок місцевості, особи й інших об'єктів може бути здійснено і без наявності згоди особи, що обшукується. Під час проведення обшуку слідчий має право розкривати закриті приміщення і сховища, речі, якщо особа, присутня при обшуку, відмовляється їх відкрити або обшук проводиться за відсутності осіб, зазначених у ч. 3 ст. 236 КПК. Здійснювати ці та інші дії примусового характеру під час проведення обшуку слідчий може лише за наявності в нього вмотивованої ухвали слідчого судді про надання дозволу на обшук житла або іншого володіння особи (ст. 30 Конституції України, ч. 2 ст. 234 КПК). У невідкладних випадках, пов'язаних із врятуванням життя людей та майна або з безпосереднім переслідуванням осіб, які підозрюються у вчиненні злочину, слідчий, прокурор можуть до постановлення ухвали слідчого судді увійти до житла або іншого володіння особи для проведення обшуку, однак, і в цих випадках прокурор, слідчий за погодженням із прокурором зобов'язані невідкладно, після здійснення обшуку житла або іншого володіння особи, звернутися з клопотанням до слідчого судді про проведення обшуку (ч. 3 ст. 233 КПК). Якщо прокурор відмовиться погодити клопотання слідчого про обшук або слідчий суддя відмовить у задоволенні клопотання про обшук, встановлені внаслідок такого обшуку докази є недопустимими, а отримана інформація підлягає знищенню у порядку, передбаченому ст. 255 КПК (ч. 3 ст. 233 КПК).

*Обшук проводиться для виявлення і вилучення:*

- знарядь злочину;
- предметів, що мають на собі сліди злочину;
- предметів і цінностей, здобутих злочинним шляхом;
- документів, що вказують на важливі для кримінального провадження обставини;
- цінностей та майна підозрюваного для забезпечення цивільного позову або можливої конфіскації майна до моменту вирішення питання про арешт майна;
- предметів, вилучених законом з обігу або обмежених в обігу (незаконно зберігаються зброя й боєприпаси, наркотичні, отруйні, психотропні речовини тощо);
- розшукуваних осіб і трупів.

Під час проведення обшуку мають вирішуватися такі завдання:

- відшукування й вилучення знарядь злочину, предметів, документів і цінностей, нажитих злочинним шляхом, які можуть мати значення для кримінального провадження;
- виявлення розшукуваних осіб (злочинців і громадян, що утримуються як заручники);
- відшукування трупа або його частин;
- тимчасового вилучення цінностей та майна підозрюваного з метою забезпечення цивільного позову або можливої конфіскації майна до моменту вирішення питання про арешт майна (ч. 2 ст. 168, ст. 170 КПК);
- пошуку предметів, вилучених законом з обігу або обмежених в обігу (незаконно зберігаються зброя й боєприпаси, наркотичні, отруйні, психотропні речовини тощо), та їх вилучення.

Основною підставою для класифікації обшуку на види є об'єкт обшуку.

**Об'єкт обшуку** – це те, що підлягає примусовому дослідженню для виявлення матеріальних носіїв відомостей, які стосуються події кримінального правопорушення та причетних до неї осіб та мають значення для швидкого, повного та неупередженого розслідування.

Залежно від *характеру об'єкта обшуку*, обшук поділяють на такі види:

- обшук житла особи (будь-якого приміщення, яке знаходиться у постійному або тимчасовому володінні особи, незалежно від його призначення і правового статусу, та пристосоване для постійного або тимчасового проживання в ньому фізичних осіб, а також усі складові такого приміщення);
- обшук іншого володіння особи (транспортного засобу, земельної ділянки, гаражу, інших будівель або приміщень побутового, службового, господарського, виробничого та іншого призначення тощо, які знаходяться у володінні особи);
- обшук особи (її тіла та одягу).

*Фактичними підставами* для ухвалення слідчим суддею рішення про проведення обшуку є наявність достатньої сукупності

відомостей, отриманих унаслідок проведення інших слідчих (розшукових) й негласних слідчих (розшукових) дій, оперативно-розшукових заходів, які дають йому підстави вважати, що у певному місці, або у певної особи знаходиться певна річ або предмет, які мають значення для кримінального провадження, або розшукувана особа (ч. 2 ст. 223, ч. 1 ст. 234 КПК). Ці відомості надаються слідчому судді слідчим разом із клопотанням, погодженим із прокурором про надання дозволу на обшук житла або іншого володіння особи. Саме клопотання має містити відомості, наведені у ч. 3 ст. 234 КПК. Затягування зі зверненням до слідчого судді з відповідним клопотанням може призвести до втрати ефекту раптовості проведення обшуку, збільшення ризику переміщення з певного місця матеріальних об'єктів, що мають значення для кримінального провадження, або їх знищення.

Під час підготовки до обшуку одним із головних елементів є визначення кола учасників обшуку. Обшук проводить слідчий або уповноважена особа оперативного підрозділу, якій прокурором, слідчим доручено проведення обшуку (ст. 41 КПК).

*Обов'язкові учасники обшуку, передбачені ч. 7 ст. 223, 236 КПК:*

– обшук житла або іншого володіння особи, обшук особи проводиться з обов'язковою участю не менше двох понятих незалежно від застосування технічних засобів фіксування цієї слідчої (розшукової) дії. Кількість понятих, присутніх під час обшуку, може бути більшою, ґрунтуючись на тактичних завданнях обшуку та особливостях об'єкта обшуку (наприклад, у разі проведення обшуку в квартирі багатоповерхового будинку, з метою фіксації факту можливого викидання з вікна квартири предметів, що мають значення для кримінального провадження, можуть додатково запрошуватися двоє або більше понятих, які будуть знаходитися під вікнами цієї квартири, або коли обшук проводиться групою слідчих між якими об'єкт обшуку розподіляється по частинах). Понятими не можуть бути потерпілий, родичі підозрюваного і потерпілого, працівники правоохоронних органів, а також особи зацікавлені в результатах кримінального провадження. Потрібно, щоб поняті були підібрані та включені до складу групи ще до виїзду на місце проведення обшуку;

– обшук проводиться в присутності осіб, чії права і законні інтереси можуть бути обмежені або порушені. Слідчий має вжити належних заходів для забезпечення присутності під час проведення обшуку цих осіб (ч. 1 ст. 236 КПК). Однак доцільно зазначити декілька моментів: по-перше, якщо на момент внесення клопотання та постановлення слідчим суддею ухвали про дозвіл на обшук слідчому відомо обставини, за якими присутність особи або осіб, чії права і законні інтереси можуть бути обмежені або порушені під час обшуку (підозрюваний оголошений у розшук, затримана особа, знаходиться під вартою, особа зникла, знаходиться на стаціонарному лікуванні, у відрядженні, проживає за кордоном тощо), про це варто зазначити в клопотанні слідчого до слідчого судді, а слідчий суддя відповідно повинен це відобразити у своїй ухвалі; а по-друге, обшук, здебільшого, належить до невідкладних слідчих (розшукових) дій, мета якого не може бути досягнута без фактора несподіваності. З огляду на це, завчасний виклик володільця або іншої особи, у користуванні або розпорядженні якої знаходиться житло або інше володіння особи (наприклад, представника підприємства, установи, організації, що займає приміщення, де буде проводитися обшук), є недоцільним. Такий виклик може бути здійснений за допомогою телефону або в інший спосіб, передбачений ч. 1 ст. 135 КПК, безпосередньо перед початком обшуку;

– особа, яка буде здійснювати аудіо-, відеозапис обшуку. Відповідно до нормативних приписів ч. 10 ст. 236 КПК України обшук житла чи іншого володіння особи на підставі ухвали слідчого судді в обов'язковому порядку фіксується за допомогою аудіо- та відеозапису. Виходячи з того, що слідчий не може одночасно здійснювати обшук, керувати діями інших учасників обшуку, складати протокол і здійснювати аудіо-, відеозапис його ходу та результатів, до числа обов'язкових учасників входить.

*Необов'язкові учасники* залучаються, з метою ліпшого проведення обшуку, для охорони і спостереження, застосування науково-технічних засобів, технічної та іншої допомоги в разі проведення обшуку.

Відповідно до положень ч. 1 ст. 236 КПК України незалежно від стадії цієї слідчої (розшукової) дії слідчий, прокурор, інша службова особа, яка бере участь у проведенні обшуку, зобов'язані допустити на місце його проведення захисника чи адвоката, повноваження якого підтверджуються згідно з положеннями ст. 50 КПК України. Для належної реалізації права на правову допомогу особи, у якій здійснюється обшук, слідчий не має перешкоджати такій особі у виклику захисника, адвоката чи представника (абзац третій ч. 3 ст. 234 КПК України). При чому особі, у якій проводиться обшук, треба роз'яснювати можливість запросити захисника, адвоката чи представника і рішення щодо їх виклику може бути проголошено такою особою в будь-який момент проведення обшуку. Слід мати на увазі те, що стаття 236 КПК України не містить чіткої вказівки на те, що виклик захисника, адвоката чи представника перешкоджає подальшому проведенню обшуку житла чи іншого володіння особи. Така однозначна вказівка міститься тільки щодо обшуку особи під час його проведення (абзац другий ч. 5 ст. 236 КПК України). Однак сформовано практику очікування приїзду захисника, адвоката, представника для проведення за його участі обшуку. Можливість участі захисника, адвоката під час обшуку, яка передбачена у ст. 234 КПК України, спрямована на забезпечення підозрюваному права на захист, іншим особам – на надання ним правової допомоги, тому проведення обшуку без участі захисника, адвоката, представника не дивлячись на те, що особа заявила про запрошення захисника (адвоката, представника) розцінюється як порушення прав цієї особи і результати обшуку можуть бути визнані через це недопустимими доказами.

Відповідно до абзацу другого ч. 5 ст. 236 КПК України обшук особи здійснюється особами тієї самої статі у присутності адвоката, представника на вимогу такої особи. Неявка адвоката, представника для участі у проведенні обшуку особи під час обшуку житла чи іншого володіння особи протягом трьох годин не перешкоджає проведенню обшуку. Виходячи з цього, щоб не затягувати проведення обшуку житла чи іншого володіння особи рекомендується на самому початку обшуку вирішувати

питання про те чи здійснювати обшуки осіб, які знаходяться в житлі чи іншому володінні особи. Якщо такі обшуки будуть проведені й особа запросила адвоката чи представника, то обшук житла чи іншого володіння особи продовжується, а обшук такої особи відкладається на три години або до прибуття адвоката, представника до завершення тригодинного терміну. Для попередження надалі звинувачень стосовно слідчого щодо порушення права особи на захист чи правову допомогу адвоката, представника через нероз'яснення права на таку допомогу особі, ненадання можливості викликати захисника, адвоката чи представника, недотримання трьохгодинного проміжку часу для прибуття адвоката чи представника, а також факт неявки захисника, адвоката, представника, проведення обшуку особи по завершенню трьохгодинного проміжку часу з моменту виклику адвоката, представника – всі ці дії та їх результати мають бути зафіксовані в протоколі. Хід і результати особистого обшуку підлягають обов'язковій фіксації незалежно від його результату у відповідному протоколі.

Коло учасників обшуку визначається слідчим залежно від умов обшуку, особливостей об'єкта обшуку, складностей проведення пошукових дій:

- спеціалісти залучаються для участі в обшуку в тих випадках, коли необхідно застосування спеціальних знань (ч. 1 ст. 236 КПК). Допомога спеціаліста під час проведення обшуку може бути виражена в таких формах: консультації з питань техніки безпеки, застосування засобів криміналістичної техніки, виявлення тих або інших матеріальних об'єктів, їх упакування, надання порад зі специфіки перевірки різних місць під час проведення пошукових дій, виконання доручень, що потребують спеціальних навичок (слюсар, верхолаз, водолаз, будівельник й інші), визначення предметів і документів, що підлягають вилученню (інженер-технолог, бухгалтер, досвідчені виробничники тощо), використання спеціальних пошукових приладів тощо;

- потерпілий, підозрюваний, свідки, перекладачі й інші учасники кримінального провадження можуть запрошуватися

для визначення на місці обшуку місцезнаходження предметів, що шукаються, та самих цих об'єктів;

– захисник, представник потерпілого залучаються для забезпечення прав і законних інтересів відповідно до підозрюваного, потерпілого, якщо обшук проводиться за їх участю;

– оперативні працівники оперативного підрозділу або спеціальних підрозділів поліції тощо залучаються, коли обшук проводиться як спеціальна операція для охорони місця проведення обшуку та подолання опору проведенню обшуку з боку осіб, у яких буде проводитися обшук, й інших зацікавлених осіб, а також для забезпечення безпеки його учасників і безпечного перевезення вилучених цінностей, майна, розшукуваної особи, яка затримана внаслідок проведення обшуку.

Проведення обшуку починається з моменту збору учасників обшуку в кабінеті слідчого або в іншому, попередньо визначеному ним, місці, де слідчий проводить із ними інструктаж, розподіляє обов'язки між членами групи, вирішує питання про залучення понятих для проведення обшуку. Роз'яснення процесуальних прав й обов'язків учасникам обшуку з міркувань забезпечення раптовості проведення обшуку доцільно проводити до прибуття до об'єкта обшуку, щоб не витратити час на це, та завчасно не розкрити факт свого прибуття для проведення обшуку особам, у яких він буде проводитися.

Безпосередньо обшук починається з моменту отримання доступу слідчої групи до об'єкта обшуку. Слідчий, здійснивши виклик особи, за участю якої буде проводитися обшук (володілець житла або іншого володіння особи або іншої особи, що може представляти інтереси володільця), в разі її прибуття представляється, показує своє службове посвідчення та пред'являє їй ухвалу слідчого судді про надання дозволу на обшук житла або іншого володіння особи та надає їй копію. Якщо особа, яка перебуває в середині об'єкта обшуку, відмовляється відчинити двері та надати безперешкодний доступ слідчому й іншим учасникам обшуку на об'єкт обшуку, то слідчий, на підставі ч. 6 ст. 236 КПК, має право прийняти рішення про примусове відкриття дверей, воріт, вікон тощо. Водночас доцільно зауважити, що

слідчий має уникати невикликаних необхідністю пошкоджень дверей, замків й інших предметів. Такі дії вчиняються у випадках, коли викликана слідчим для проведення обшуку особа відмовилася прибувати на місце обшуку або вона не може бути присутньою через те, що вона переховується від органів досудового розслідування тощо.

Після проникнення на об'єкт обшуку слідчий пред'являє особі, у якої буде проводитися обшук, інших учасників обшуку та доручає співробітникам оперативного підрозділу швидко оглянути об'єкт обшуку, або здійснює це самостійно для того, щоб з'ясувати, хто знаходиться на об'єкті та запобігти можливості будь-кому зникнути або будь-що сховати чи знищити. Якщо під час такої перевірки виявляються предмети або документи, що горять, то слідчий вживає заходи, щоб загасити вогонь та надалі їх оглядає, з'ясовує, що це за предмети та документи, хто їх підпалив та за необхідності їх вилучає.

Перед проведенням пошукових дій під час обшуку слідчий роз'яснює всім учасникам і присутнім особам порядок проведення обшуку їх права й обов'язки. Слідчий має право відповідно до ч. 3 ст. 236 КПК заборонити будь-якій особі залишити місце обшуку до його закінчення та вчиняти будь-які дії, що заважають проведенню обшуку (не виходити з приміщення без дозволу слідчого, не телефонувати та не відповідати на телефонні дзвінки, не розмовляти, не показувати один одному жестів тощо), з огляду на що, він повинен роз'яснити, що невиконання цих вимог може тягти за собою, залежно від характеру дій особи, адміністративну або кримінальну відповідальність.

На початку обшуку слідчий роз'яснює особі, у якої проводиться обшук, необхідність добровільної видачі матеріальних об'єктів, що вказані в ухвалі слідчого судді. Якщо така видача не відбулася, то починається обслідування місця обшуку. Треба мати на увазі, що у випадках, коли особа видала частину матеріальних об'єктів, що шукаються, слідчий, залежно від поведінки особи, виданих об'єктів тощо, може прийняти рішення про обстеження об'єкта обшуку, ґрунтуючись на тому, що особа, у якої проводиться обшук, намагається приховати вагоміші

докази її причетності або інших осіб до кримінального правопорушення.

Коли слідчий визначить, що всі необхідні пошукові дії були проведені, здійснюється процесуальне оформлення результатів обшуку. Відповідно до ст.ст. 104–107 КПК складаються протокол, плани, схеми тощо. Протокол виготовляється у двох примірниках, які підписують усі учасники цієї слідчої (розшукової) дії. Перед підписанням протоколу до нього вносяться їх зауваження та доповнення, які стосуються ходу та результатів обшуку. Якщо особа, яка брала участь в обшуку, відмовляється підписувати протокол, то про це разом із поясненнями причин такої відмови зазначається в протоколі обшуку. Підписи понятих засвідчують цей факт. Другий примірник протоколу обшуку вручається особі, у якій проводився обшук, а в разі її відсутності – іншій присутній особі. В разі проведення обшуку на підприємстві, в установі або організації другий примірник протоколу вручається представникові підприємства, установи, організації.

Якщо особа, яка є власником або користується житлом, або іншим володінням особи (транспортним засобом, земельною ділянкою, гаражем, іншою будівлею або приміщенням побутового, службового, господарського, виробничого та іншого призначення) відсутня або під час обшуку не була присутня інша особа, що могла бути її представником (наприклад, повнолітній член родини), копія ухвали слідчого судді повинна бути залишена на видному місці у житлі або іншому володінні особи (ч. 4 ст. 236 КПК). І хоча закон прямо не вимагає в таких ситуаціях залишати копію протоколу обшуку, однак, доцільним є залишити її разом із копією ухвали слідчого судді.

По завершенні такого обшуку слідчий відповідно до ч. 4 ст. 236 КПК зобов'язаний забезпечити схоронність майна, що знаходиться у житлі або іншому володінні особи, та неможливість доступу до нього сторонніх осіб (зачинити двері на замок та опечатати, якщо замок був пошкоджений, то опечатати двері та залишити охорону перед дверима до заміни замка, яка проводиться в присутності слідчого, після чого двері зачиняються та знов опечатуються).

### 13.5. Процесуальна характеристика огляду та його видів. Освідування

*Огляд – це слідча (розшукова) дія, під час проведення якої виявляють, безпосередньо сприймають, оцінюють і фіксують стан, властивості та ознаки матеріальних об'єктів, з метою отримання фактичних даних, що мають значення для встановлення обставин кримінального провадження.*

Огляд проводиться слідчим, прокурором із метою виявлення та фіксації відомостей щодо обставин учинення кримінального правопорушення (ч. 1 ст. 237 КПК).

Залежно від об'єкта можна виділити такі **види огляду**:

- огляд місця події;
- огляд місцевості;
- огляд приміщень;
- огляд речей;
- огляд документів;
- огляд трупа.

Кожний із видів слідчого огляду має свої специфічні особливості, що визначають порядок його проведення. Але зараз є низка положень процесуального і тактичного характеру, загальних для всіх видів оглядів.

Огляд під час досудового розслідування проводить прокурор, слідчий або за його дорученням співробітник оперативного підрозділу.

Підставами проведення огляду є наявності фактичних даних, які вказують на необхідність проведення огляду, про що зазначається в протоколі слідчої (розшукової) дії. Окремого процесуального рішення у вигляді постанови від імені прокурора, слідчого не потрібно.

Огляд як слідча (розшукова) дія проводиться під час досудового розслідування. Згідно з ч. 8 ст. 223 КПК вони не можуть проводитися після закінчення строків досудового розслідування, окрім їх проведення за дорученням суду.

*Огляд місця події* найчастіше є невідкладною слідчою (розшуковою) дією, саме тому він є єдиною слідчою (розшуковою) дією, яка у невідкладних випадках може бути проведена до внесення відомостей про кримінальне правопорушення до ЄРДР, що здійснюється негайно після завершення огляду (ч. 3 ст. 217 КПК).

У ч. 1 ст. 237 КПК зазначається, що слідчий, прокурор можуть проводити огляд місцевості, приміщення, речей та документів. Так, у разі необхідності провести огляд у житлі або іншому володінні особи слідчий за погодженням із прокурором або прокурор звертається до слідчого судді з клопотанням.

Отже, процесуальною підставою проведення огляду житла або іншого володіння особи є ухвала слідчого судді. Таке клопотання підлягає задоволенню якщо будуть доведені достатні підстави для необхідності проведення такого огляду: виявлення відомостей про обставини кримінального правопорушення, відшукування знарядь кримінального правопорушення або майна, яке здобує внаслідок його учинення тощо. Для проведення огляду місцевості, яка не є володінням особи, такого дозволу не потребує.

Зміст слідчої дії визначається об'єктом, на дослідження якого вона спрямована. Під місцем події логічно розуміти територію, приміщення або будівлю, де відбулася подія, яку розслідують, або настав її результат.

Огляд має забезпечувати можливість виявлення та закріплення слідів злочину в межах обстановки будь-якого місця події, охоплювати прийоми та методи, що забезпечують всебічне дослідження будь-яких об'єктів матеріального світу. Своєчасне і якісне проведення огляду місця події визначає успішний хід розслідування загалом.

Під час огляду закон надає право слідчому, прокурору або за їх дорученням залученому спеціалісту проводити вимірювання, фотографування, звуко- або відеозапис, складати плани і схеми, оглядати і вилучати речі та документи тощо, які мають значення для кримінального провадження. Засобами фіксації отриманих у результаті дослідження таких об'єктів фактичних даних є записування їх до протоколу.

*Огляд житла або іншого володіння особи* проводиться згідно з правилами проведення обшуку житла або іншого володіння особи.

*Огляд житла або іншого володіння особи може бути проведено без ухвали слідчого судді у невідкладних випадках, пов'язаних із врятуванням життя людей та майна або з безпосереднім переслідуванням осіб, які підозрюються у вчиненні злочину.* У вказаних випадках слідчий у протоколі огляду обов'язково зазначає причини, що зумовили проведення огляду без ухвали слідчого судді.

Для участі в огляді може бути запрошений потерпілий, підозрюваний, захисник, законний представник й інші учасники кримінального провадження, які мають право робити заяви, що підлягають занесенню до протоколу. Слідчий, прокурор уживає належних заходів для забезпечення присутності під час проведення огляду осіб, чії права та законні інтереси можуть бути обмежені або порушені.

У разі проведення огляду дозволяється вилучення лише речей і документів, які мають значення для кримінального провадження, та речей, вилучених з обігу. Усі вилучені речі та документи підлягають негайному огляду й опечатуванню зі завіренням підписами осіб, які брали участь у проведенні огляду. У разі якщо огляд речей і документів на місці здійснити неможливо або їх огляд, пов'язаний з ускладненнями, вони тимчасово опечатуються і зберігаються у такому вигляді доти, доки не буде здійснено їх остаточні огляд і опечатування.

Загальною метою проведення огляду є встановлення фактичних даних, що мають значення для кримінального провадження, а тому будь-які дії з боку будь-кого, що перешкоджають досягненню цієї мети, треба вважати спробами перешкоджання правосуддю. На цій підставі слідчий, прокурор може заборонити будь-якій особі, що присутня під час огляду, залишити місце огляду або виходити з приміщення до його закінчення та вчинювати будь-які дії, що заважають проведенню огляду. Відповідальність за невиконання цих вимог, як і у випадку проведення обшуку, настає залежно від наслідків допущених порушень

(розголошення даних про слідчу дію, втрата доказів, приховування слідів злочину, завдання матеріальної шкоди тощо).

*Огляд трупа* – це слідча дія, що проводиться в місці його знаходження слідчим та/або прокурором за обов'язкової участі судово-медичного експерта або лікаря і полягає у безпосередньому сприйнятті зовнішніх ознак трупа з метою виявлення та фіксації відомостей щодо обставин учинення кримінального правопорушення.

Згідно з правилами, передбаченими ст. 238 КПК, огляд трупа слідчим, прокурором проводиться за обов'язкової участі судово-медичного експерта або лікаря, якщо вчасно неможливо залучити судово-медичного експерта.

Огляд трупа може бути окремою слідчою (розшуковою) дією або ж такий огляд проводять одночасно і в межах огляду місця, в якому його виявлено. Якщо таким місцем є житло або інше володіння особи, то проведення слідчого огляду має підпорядковуватися порядку й правилам, встановленим відповідними статтями КПК, передбаченими для огляду житла або іншого володіння особи.

На місці виявлення трупа під час його огляду заборонено проводити будь-які дослідження, вносити зміни до зовнішнього вигляду трупа, виймати з тіла сторонні предмети або обмивати ділянки тіла з пошкодженнями. Такі дії можуть негативно вплинути на встановлення справжньої причини смерті. І тому огляд трупа на місці його виявлення є фактично попереднім оглядом за участю спеціаліста, після якого труп підлягає обов'язковому направленню до судово-медичної установи для проведення експертизи з метою встановлення причини смерті та інших обставин, які мають значення для кримінального провадження.

Після огляду труп підлягає обов'язковому направленню для проведення судово-медичної експертизи для встановлення причин смерті. Труп підлягає видачі лише з письмового дозволу прокурора і тільки після проведення судово-медичної експертизи та встановлення причини смерті.

Від огляду трупа треба відрізнити *огляд трупа, пов'язаний з ексгумацією*, що здійснюється за постановою

прокурора. Виконання постанови покладається на службових осіб органів місцевого самоврядування (ч. 1 ст. 239 КПК).

Ексгумація трупа не є слідчою дією. Вона є лише засобом забезпечення наступного огляду трупа.

Ексгумація трупа проводиться лише за постановою прокурора. Якщо ініціатором цієї дії є слідчий за власною ініціативою або з ініціативи сторони захисту або потерпілого, він повинен подати прокурору клопотання з викладенням мотивів й обґрунтуванням потреби проведення цієї слідчої (розшукової) дії. В постанові має зазначатися: чий труп підлягає вийманню з місця поховання і де це місце розташоване; з якою метою проводиться ця слідча (розшукова) дія (для проведення огляду, зокрема, повторного після поховання, пред'явлення трупа для впізнання, проведення експертизи тощо).

Необхідність у проведенні ексгумації трупа може виникнути не тільки, коли потрібно провести огляд трупа. Підставами для неї також можуть бути випадки коли необхідно пред'явити труп для впізнання, піддати його повторній або додатковій судово-медичній експертизі, отримати зразки для експертизи, переконатися в тому, що труп, ексгумація якого проводиться, насправді знаходиться в місці поховання, вилучити з могили речі або документи, поховані разом із трупом. Але у будь-якому разі, для того щоб учинити іншу слідчу або процесуальну дію, необхідно попередньо оглянути труп.

Труп виймається з місця поховання за присутності судово-медичного експерта та оглядається ним. Після проведення ексгумації і необхідних досліджень поховання здійснюється в тому самому місці з приведенням могили в попередній стан. Під час ексгумації судово-медичним експертом можуть бути вилучені зразки тканини й органів або частини трупа, необхідні для проведення експертних досліджень.

У разі необхідності труп може бути доставлений до відповідного експертного закладу для проведення експертизи. Також під час ексгумації трупа з поховання можуть бути вилучені речі, які мають значення для встановлення обставин кримінального правопорушення.

Про проведену слідчу (розшукову) дію складається протокол. Якщо під час експертизи вилучалися речі й об'єкти для досліджень, про це зазначається в протоколі. До протоколу додаються матеріали вимірювання, фотографування, звуко- або відеозапису, плани і схеми, графічні зображення, відбитки та зліпки.

*Огляд документів* як самостійну слідчу (розшукову) дію, виконують тоді, коли документ не було оглянуто й зафіксовано у протоколах тих слідчих дій, під час яких він був виявлений або поданий підозрюваним, потерпілим або свідком. Така процесуальна дія регламентується ст. 237 КПК і проводиться відповідно до загальних вимог проведення огляду, хоча і має свої особливості.

Спочатку ретельно вивчають зовнішній вигляд і зміст документа з метою виявлення можливих суперечностей (дату видачі документа, дату виготовлення бланка і документа). Для цього його порівнюють зі зразком аналогічного правильно оформленого документа. Потім документ досліджують з метою виявлення ознак, що свідчать про внесення в нього можливих змін – зміну реквізитів, дати, змісту документа тощо (тобто про матеріальне або інтелектуальне підроблення).

Огляд проводить слідчий на просвіт, при освітленні збоку, у косому світлі та зі застосуванням технічних засобів (оптичних приладів – лупи, мікроскопів, світлофільтрів). Виявлені ознаки документа, що становлять інтерес для слідчого, фотографують.

Результати огляду слідчий фіксує у протоколі, де зазначає також, в яких умовах і з використанням яких технічних засобів проводився огляд. У разі потреби до огляду документів залучають спеціаліста.

Документ як речовий доказ потребує особливих правил поводження: до нього забороняється вносити будь-які зміни (помарки, проколи, підкреслювання слів тощо).

*Огляд особи (освідування)* – це слідча (розшукова) дія, яка проводиться слідчим або прокурором щодо підозрюваного, свідка або потерпілого для виявлення на їхньому тілі слідів кримінального правопорушення або особливих прикмет, якщо для цього не потрібно проводити судово-медичну експертизу.

Освідування здійснюється на підставі постанови прокурора та, в разі необхідності, за участю судово-медичного експерта або лікаря. Освідування, яке супроводжується оголенням освідуваної особи, здійснюється особами тієї ж статі, за винятком його проведення лікарем і за згодою особи, яка освідується. Слідчий, прокурор не вправі бути присутнім при освідуванні особи іншої статі, коли це пов'язано з необхідністю оголювати особу, що підлягає освідуванню (ч. 1 ст. 241 КПК).

Результати освідування як невідкладної слідчої (розшукової) дії можуть стати приводом для призначення судово-медичної експертизи.

Відповідно до КПК проведення освідування можливо в тих випадках, коли є підстави вважати, що на тілі підозрюваного, обвинувачуваного, потерпілого або свідка є матеріальні сліди злочину або особливі прикмети, якщо в разі цього не потрібне проведення судово-медичної експертизи, оскільки сутність освідування полягає в ретельному огляді тіла людини, і лише потім, врахувавши отримані результати, вирішувати питання про призначення експертизи. Окрім того, очевидно, що для виявлення на тілі особливих прикмет взагалі не потрібно призначати судово-медичну експертизу, та й це не входить до предмета судово-медичного дослідження.

Перед початком освідування особі, яка підлягає освідуванню, пред'являється ухвала слідчого судді. Після цього особі пропонується добровільно пройти освідування, а в разі її відмови проводиться примусово.

Під час освідування не допускаються дії, які принижують честь і гідність особи або небезпечні для її здоров'я. За необхідності проводиться фіксування наявності або відсутності на тілі особи, яка підлягає освідуванню, слідів кримінального правопорушення або особливих прикмет способом фотографування, відеозапису або інших технічних засобів. Зображення, демонстрація яких може розглядатись як образлива для освідуваної особи, зберігаються в опечатаному вигляді та можуть надаватись лише суду під час судового розгляду.

Про проведення освідування складається відповідний протокол. Особі, освідування якої проводилося примусово, надається копія протоколу освідування.

Виявлені під час освідування особливі прикмети, сліди злочину або тілесні ушкодження мають бути належно зафіксовані в протоколі слідчої дії для набуття ними значення доказів. Необхідно передусім точно, всебічно й об'єктивно описати всі дії, що проводилися слідчим та експертами, а також отримані результати. В разі виявлення тілесних ушкоджень або особливих прикмет варто зафіксувати їх за допомогою фото- або відеокамери, можна намалювати. Коли особливі прикмети або тілесні ушкодження виявлені на ділянках тіла, що скриті одягом, то з етичних міркувань варто їх фотографувати, якщо можна, уникаючи обличчя освідуваної особи.

Так, проведення освідування можна вважати позитивним за умови, якщо досягнута мета проведення слідчої (розшукової) дії – виявлені та зафіксовані сліди злочину, з'ясована інформація для висунення нових або відхилення старих версій, отримані достатні відомості для подальшого ефективного розслідування кримінального провадження.

Отже, *огляд* – це слідча (розшукова) дія, спрямована на дослідження території (приміщення або споруди), речей або документів із метою пошуку, виявлення, вилучення, дослідження, перевірки та оцінки слідів злочину та інших речових доказів, що мають значення для досудового розслідування.

### **13.6. Характеристика слідчого експерименту**

*Слідчий експеримент* – це слідча (розшукова) дія, що проводиться слідчим або прокурором відповідно до правил ст. 240 КПК. Слідчий експеримент може бути проведений для перевірки виниклих у слідчого припущень, версій з метою перевірки фактичних даних, отриманих унаслідок допиту підозрюваного, свідка, потерпілого, проведення інших слідчих (розшукових) дій (огляду, пред'явлення для впізнання тощо).

*Метою проведення* слідчого експерименту є перевірка й уточнення відомостей, які мають значення для встановлення обставин кримінального правопорушення. Сутність слідчого експерименту полягає у відтворенні дій, обстановки, обставин певної події, а також проведенні необхідних дослідів або випробувань. Підставами для проведення слідчого експерименту є наявність відомостей, перевірка й уточнення яких має значення для встановлення обставин кримінального правопорушення.

Оскільки слідчий експеримент проводиться тільки у разі, якщо у слідчого або прокурора є певні відомості, які необхідно уточнити та перевірити, він не може належати до невідкладних або первинних слідчих (розшукових) дій.

*Слідчий експеримент може бути проведений* не в усіх випадках, а лише за наявності одночасно *чотирьох умов*:

- не можна проводити слідчий експеримент, коли це може призвести до порушення суспільного ладу, заподіяння суттєвої шкоди інтересам держави або окремих осіб, спричинити серйозні збої у роботі підприємства, установи, організації або в роботі транспорту;

- під час його проведення не повинні допускатися дії, які принижують честь й гідність його учасників і оточуючих осіб, створюють небезпеку для їхнього життя і здоров'я;

- у разі його проведення, необхідно відтворити обстановку, аналогічну або максимально близьку до тієї, у якій відбувалася розслідувана злочинна подія;

- має бути отримано добровільну згоду осіб, відомості щодо яких уточнюються і перевіряються щодо їх участі в експериментальних діях.

Треба зазначити, що КПК не вимагає винесення постанови про проведення слідчого експерименту. Він може бути проведений і за ініціативою слідчого або прокурора, і за клопотанням підозрюваного, його захисника, потерпілого, свідка, інших учасників процесу.

Якщо клопотання про проведення слідчого експерименту заявила сторона захисту або потерпілий, представник юридичної особи щодо якої здійснюється провадження – участь особи, яка

його ініціювала, та (або) його захисника або представника є обов'язковою, окрім випадків, коли через специфіку слідчої (розшукової) дії це неможливо або така особа письмово відмовилася від участі в ній (ч. 6 ст. 223 КПК).

Для проведення слідчого експерименту слідчий, прокурор зобов'язані запросити не менше двох незаінтересованих осіб – понятих. Винятком є випадки застосування безперервного відео-запису ходу проведення слідчого експерименту. Треба зазначити, що більше двох понятих доцільно запрошувати в разі проведення складного, багатоепізодного експериментального дослідження, що проводиться на великій території, в разі перевірки наявних даних і припущень про можливість у певних умовах чути будь-що (наприклад, постріл у різних кімнатах) тощо.

*Варто зазначити, що експериментальні дії, які можуть проводитися в межах слідчого експерименту, можна поділити на дві групи:*

- ті, що пов'язані з відтворенням дій;
- ті, що пов'язані з реконструкцією обстановки й обставин події.

До експериментальних дій першої групи можна віднести ті, що проводяться з метою:

- установлення можливості сприйняття будь-кого явища, факту, перевірки наявних даних і припущень про можливість у певних умовах чути або спостерігати що-небудь;

- установлення можливості виконати ті або інші дії і часу, необхідного на їх виконання (зокрема, наявність або відсутність професійних або кримінальних навичок, можливість виготовлення предмета з певного матеріалу, у певний проміжок часу, за допомогою використання тих або інших засобів, тією або іншою особою; проникнути у певне приміщення цим способом або цією особою);

- з'ясування можливості та часу подолання певних відстаней за допомогою технічних засобів (автомобіля, велосипеда, мотоцикла, літака, моторного човна тощо) або без таких.

До експериментальних дій другої групи, пов'язаних із реконструкцією, можна віднести дії, що проводяться з метою:

- з'ясування механізму подій, що відбувалися, загалом або окремих їх деталей;
- підтвердження (або спростування) можливості існування якогось явища;
- з'ясування механізму утворення слідів.

Ступінь реконструкції обстановки й обставин події залежить від характеру експерименту, обстановки, у якій він проводиться, від можливостей реконструювання. Недотримання цієї умови розцінюється як порушення вимог кримінального процесуального закону, що спричиняє втрату доказового значення одержаних даних. Тобто, якщо виявиться, що обстановка змінилася та реконструкція її є неможливою, то необхідно з'ясувати, чи не позначається зміни, що відбулися, на достовірності результатів експерименту, тобто чи будуть останні мати доказове значення у провадженні. Якщо відповідь на це запитання є негативною, то від проведення слідчого експерименту варто відмовитися.

Окрім того, не варто забувати, що умовою вірогідності результатів відтворюваних дій є неодноразовість їхнього проведення й стабільність отриманих результатів. У тих випадках, коли слідчий не має точні дані про умови, будь-яких параметрів, що перевіряються (наприклад, тривалості впливу, сили удару), варто варіювати умови проведення дій, неодноразово проводячи кожен з них стосовно до кожної зі змінених умов.

Стосовно фактів і подій, які перевіряються, результат проведеного слідчого експерименту може бути позитивним або негативним. Позитивний результат підтверджує можливість наявності певних фактів, з'ясування якої і було по суті предметом експерименту. Негативний результат завжди має оцінюватися з обережністю, тому що неможливість здійснення будь-яких дій або одержання будь-яких результатів у заданих умовах інколи не свідчить про принципову неможливість їхнього існування. У цих випадках можна припустити, що були не повністю дотримані всі умови, у яких відбувається перевіряється подія.

Після отримання згоди особи на участь у слідчому експерименті їй пропонується дати показання про обставини певної

події. Водночас потрібно вислухати короткі показання всіх осіб, чій дії перевіряються, що становлять по суті мету експерименту, з'ясувати чи відповідають умови експерименту тим, у яких відбувалася подія, яка перевіряється.

Іншим учасникам слідчої (розшукової) дії не можна втручатися у розповідь особи, допускати підказки у виборі напрямку руху, щоб виключити будь-які сумніви в достовірності результатів перевірки.

Слідчий має право дати особі змогу супроводжувати власні показання демонстрацією якихось дій, навичок, указати місця знаходження схованок, слідів, окремих прикмет або позначок, які сприяють орієнтації, тощо. Заразом слідчий повинен завадити спробам знищити сліди, об'єкти, приховати будь-які обставини тощо.

З метою уточнення окремих важливих деталей, заповнення прогалин, усунення суперечностей після вільної розповіді та демонстрації слідчий має право поставити запитання особі, яка дає показання, про обставини певної події. Не допускається в разі цього постановка навідних запитань.

Треба зауважити, якщо досліди або випробування не пов'язані з перевіркою показань, які були дані особами раніше, слідчий після роз'яснення присутнім прав й обов'язків, мети слідчого експерименту приступає до проведення експериментальних дій.

Під час проведення слідчого експерименту присутні особи, що його ініціювали, мають право висловлювати свої пропозиції та зауваження щодо порядку проведення слідчої (розшукової) дії, а також вимагати від слідчого, прокурора, іншої особи, яка її проводить, дотримання законних вимог щодо її проведення. Пропозиції та зауваження особи, що ініціювала проведення слідчого експерименту, є обов'язковими для урахування слідчим, прокурором, іншою особою, окрім випадків, коли такі пропозиції або зауваження суперечать законним вимогам КПК або явно не відповідають меті проведення експерименту.

Якщо виникла необхідність перевірити й уточнити експериментальним способом відомості, що містяться в показаннях

декількох осіб, така перевірка провадиться окремо щодо кожної особи в присутності різних понять. Неприпустимо перевіряти й уточнювати показання групи осіб, оскільки втрачається сама суть певної слідчої (розшукової) дії, а її результати не матимуть доказового значення.

Якщо в ході слідчого експерименту будуть знайдені речі та документи, інші сліди кримінального правопорушення, вони повинні бути оглянуті на місці проведення слідчої (розшукової) дії з відповідною фіксацією у порядку ст. 237 КПК.

Слідчий експеримент, що проводиться в житлі або іншому володінні особи, здійснюється лише за добровільною згодою особи, яка ними володіє, або на підставі ухвали слідчого судді за клопотанням слідчого, погодженого з прокурором, або прокурора, яке розглядається у порядку, передбаченому КПК для розгляду клопотань про проведення обшуку в житлі або іншому володінні особи, а саме – розглядається в суді в день його надходження за участю слідчого або прокурора. До клопотання мають бути додані оригінали або копії документів й інших матеріалів, якими прокурор, слідчий обґрунтовує доводи клопотання, а також витяг з Єдиного реєстру досудових розслідувань. Така ухвала слідчого судді надає право проникнути до житла або іншого володіння особи лише один раз.

Під час проведення слідчого експерименту можуть проводитись вимірювання, фотографування, звуко- або відеозапис, складатися плани і схеми, виготовлятися графічні зображення, відбитки та зліпки, які додаються до протоколу.

Про проведення слідчого експерименту слідчий, прокурор складає протокол відповідно до вимог КПК. У протоколі мають бути докладно викладені умови, порядок проведення і результати слідчого експерименту.

Якщо в процесі слідчого експерименту вилучалися предмети, документи, то все це також повинно відображатись у протоколі.

Якщо дослідницькі дії проведені повторно або неодноразово, кожна дія та отриманий результат мають бути відображені в протоколі.

## 13.7. Характеристика проведення експертизи

Під час досудового розслідування і судового розгляду кримінального провадження (кримінальної справи), в багатьох випадках, виникають питання, вирішення яких неможливе без залучення до розслідування осіб із різними спеціальними знаннями.

*Судова експертиза – це дослідження експертом на основі спеціальних знань матеріальних об'єктів, явищ і процесів, які містять інформацію про обставини справи, що перебуває у провадженні органів досудового розслідування або суду.*

Експертиза проводиться експертною установою, експертом або експертами, за дорученням слідчого судді чи суду, наданим за клопотанням сторони кримінального провадження або, якщо для з'ясування обставин, що мають значення для кримінального провадження, необхідні спеціальні знання. Не допускається проведення експертизи для з'ясування питань права.

Використання спеціальних знань у межах слідчих (розшукових) дій допустимо лише за наявності двох умов. По-перше, результатом такого дослідження є не висновок на основі спеціальних знань, а наочний факт (наприклад, невидимий слід, виявлений за допомогою хімічних, оптичних й інших засобів); по-друге, встановлений факт повинен мати загальнодоступний характер, виступати як очевидний результат проведеного дослідження для всіх учасників слідчої (розшукової) дії, які не мають спеціальних знань (заразом і для понять). Тому навіть у разі виявлення наочного факту, коли для цього необхідне складне лабораторне дослідження, інколи багаторівневе, має бути проведена експертиза.

Сама експертна діяльність виходить за межі кримінального судочинства, є самостійною та регулюється спеціальними нормативними актами. Вирішення питання про спосіб проведення експертизи входить у спеціальну компетенцію експерта.

Слідчий і суд не вправі втручатися в дослідження, які проводяться експертом.

Значення висновку експерта в системі засобів кримінального процесуального доказування є доволі вагомим. За допомогою вузьких спеціальних знань експерта та методик, які ним застосовуються, орган розслідування і суд отримують можливість оволодіння прихованої, недоступної безпосередньому сприйняттю інформації, встановлюють суттєві обставини кримінального правопорушення, разом і ті обставини, які впливають на кримінально-правову оцінку діяння (наприклад, причину смерті, належність речовини до наркотичної, осудність). Однак висновок експерта не може розглядатися як ліпший доказ стосовно інших доказів.

Слідчий або прокурор зобов'язані звернутися з клопотанням до слідчого судді для проведення експертизи щодо:

- встановлення причин смерті;
- встановлення тяжкості та характеру тілесних ушкоджень;
- визначення психічного стану підозрюваного за наявності відомостей, які викликають сумнів щодо його осудності, обмеженої осудності;
- встановлення віку особи, якщо це необхідно для вирішення питання про можливість притягнення її до кримінальної відповідальності, а іншим способом неможливо отримати ці відомості;
- встановлення статевої зрілості потерпілої в кримінальних провадженнях щодо злочинів, передбачених ст. 155 КК України;
- визначення розміру матеріальних збитків, шкоди немайнового характеру, шкоди довкіллю, заподіяної кримінальним правопорушенням.

Примусове залучення особи для проведення медичної або психіатричної експертизи здійснюється за ухвалою слідчого судді, суду.

Експерт залучається за наявності підстав для проведення експертизи за дорученням слідчого судді чи суду, наданим за клопотанням сторони кримінального провадження.

У разі якщо для з'ясування обставин, що мають значення для кримінального провадження, необхідні спеціальні знання, сторони кримінального провадження мають право звернутися з клопотанням про проведення експертизи до слідчого судді.

У клопотанні зазначаються:

- короткий виклад обставин кримінального правопорушення, у зв'язку з яким подається клопотання;
- правова кваліфікація кримінального правопорушення із зазначенням статті (частини статті) закону України про кримінальну відповідальність;
- виклад обставин, якими обґрунтовуються доводи клопотання;
- вид експертного дослідження, що необхідно провести, та перелік запитань, які необхідно поставити перед експертом.

Клопотання розглядається слідчим суддею місцевого суду, в межах територіальної юрисдикції якого здійснюється досудове розслідування, не пізніше п'яти днів із дня його надходження до суду. Особа, яка подала клопотання, повідомляється про місце та час його розгляду, проте її неприбуття не перешкоджає розгляду клопотання, крім випадків, коли її участь визнана слідчим суддею обов'язковою.

Слідчий суддя, встановивши, що клопотання подано без додержання вимог ч. 2 ст. 244 КПК, повертає його особі, яка його подала, про що постановляє ухвалу.

Під час розгляду клопотання слідчий суддя має право за клопотанням учасників розгляду або за власною ініціативою заслухати будь-якого свідка чи дослідити будь-які матеріали, що мають значення для вирішення клопотання.

Слідчий суддя задовольняє клопотання, якщо особа, яка звернулася з відповідним клопотанням, доведе, що для вирішення питань, що мають суттєве значення для кримінального провадження, необхідне залучення експерта.

Слідчий суддя самостійно визначає експерта, якого необхідно залучити, або експертну установу, якій необхідно доручити проведення експертизи.

До ухвали слідчого судді про доручення проведення експертизи включаються запитання, поставлені експертові особою,

яка звернулася з відповідним клопотанням. Слідчий суддя має право не включити до ухвали запитання, поставлені особою, яка звернулася з відповідним клопотанням, якщо відповідні на них не стосуються кримінального провадження або не мають значення для судового розгляду, обґрунтувавши таке рішення в ухвалі.

При задоволенні клопотання про залучення експерта слідчий суддя у разі необхідності має право за клопотанням особи, яка звернулася з клопотанням про залучення експерта, вирішити питання про отримання зразків для експертизи відповідно до положень ст. 254 КПК.

Висновок експерта, залученого слідчим суддею, надається особі, за клопотанням якої він був залучений.

Навіть у тих випадках, коли слідчий володіє спеціальними навичками на рівні експерта, він не має права замінити його і суміщати в одній особі функції органу досудового розслідування та експерта.

*За послідовністю проведення експертизи поділяють на первинні та вторинні.* Поряд з основними завданнями в разі повторних експертизах проводиться і перевірка первинних. Вони доручаються іншому (іншим) експерту, якщо попередні висновки виявилися необґрунтованими, такими, що суперечать матеріалам кримінального провадження, або у слідчого виникли сумніви в їх достовірності.

*За обсягом дослідження розрізняють експертизи основні та додаткові.* Додаткова призначається при недостатній впевненості або повноті першого висновку. На відміну від повторної вона не ревізує, не перевіряє основну, а є її продовженням, тому її проводить той самий експерт (експерти), хоча не виключено, що проведення додаткової експертизи може бути доручено іншому (іншим) експерту.

*За чисельністю і складом виконавців експертизи поділяють на одиночні, комісійні та комплексні.* Одиночна експертиза проводиться одним експертом, комісійна – комісією в складі двох і більше експертів, якщо необхідне спільне дослідження – групою експертів однієї спеціальності (у найскладніших випадках у первинних і повторних судово-медичних експертизах).

Наприклад, комісія у складі трьох експертів однієї спеціальності проводять стаціонарні судово-психіатричні та повторні судово-медичні експертизи.

Комплексні експертизи проводять кілька експертів різних спеціальностей. Це має місце в тих випадках, якщо встановити ту або іншу обставину неможливо способом проведення окремих експертиз або це виходить за межі компетенції одного експерта або комісії експертів. У разі призначення комплексної експертизи висновки на поставлені питання отримують шляхом проведення низки досліджень, що здійснюються кількома експертами на основі використання різних спеціальних знань.

Найчастіше комплексні перевірки організовуються, якщо відповідь на питання можна отримати в разі спеціальних експертних досліджень спеціалістами суміжних областей науки і техніки.

*За змістом спеціальних знань* розрізняють: судово-медичну, судово-психіатричну, судово-бухгалтерську, криміналістичну тощо. Перелік судових експертиз, які проводяться у тих або інших установах, визначається відповідними відомчими нормативними актами.

Найпоширенішими видами судових експертиз, окрім зазначених у законі, є: біологічна, хімічна, дорожньо-транспортна, пожежно-технічна, харчова, товарознавча, агротехнічна, ветеринарна та ін. До їх проведення залучаються спеціалісти відповідних галузей знань.

Зміст висновку експерта визначається у ст. 102 КПК.

*Оцінюючи висновок експерта, необхідно брати до уваги низку обставин:*

- кваліфікацію експерта, рівень його теоретичної підготовки й практичні навички; або відповідають ці вимоги завданню, яке йому запропоновано;
- матеріал, який мав експерт; чи досить його було для проведення експертизи;
- чи не відобразилися на висновку неповнота або недоброякісність матеріалу, представленого експертові;

– чи відповідають висновки експерта тим даним, які ним отримані в ході дослідження; чи аргументовані висновки або достовірні дані, покладені в обґрунтування висновків;

– чи відповідають фактичні дані й висновки, що містяться у висновку експерта, іншим доказам у кримінальному провадженні; які між ними суперечності, чи можна їх подолати без призначення повторної, додаткової експертизи;

– науковість проведеного експертом дослідження, рівень розвитку відповідної галузі наукових знань; які методи дослідження використовував експерт, або перевірені ці методи достатньою мірою наукою і практикою;

– чи проведена експертиза відповідно до вимог кримінального процесуального закону й правил її провадження; які були відхилення від цих норм, чим вони викликані і як відобразилися на повноті й вірогідності висновку експерта.

Найбільш обережно слідчому й суду необхідно підходити до використання в доказуванні висновків експерта, даних у ймовірній формі, у формі суджень. Імовірні висновки експерта можна використовувати в доказуванні, але брати їх за основу обвинувачення не можна, оскільки, відповідно до змісту процесуального законодавства, всі сумніви, виявлені в процесі досудового слідства та в судовому засіданні, мають бути віднесені на користь обвинуваченого.

У разі використання у своєму дослідженні висновків іншої експертизи, експерти повинні оперувати вихідними даними, що містяться у висновках експертиз, які виражені не в можливій, імовірній формі, а тільки в категоричній.

Іноді на практиці висновок експерта, що відповідає іншим доказам, зібраним у кримінальному провадженні, слідчі, судді приймають як цілком достовірний, і, без критичної оцінки використовують його в процесі доказування, що призводить до серйозних помилок у слідчій роботі, а потім і в суді під час здійснення правосуддя. Відсутність суперечностей між висновком експерта та іншими доказами ще не підтверджує того, що висновок експерта вірогідний.

На практиці доволі поширеною є надмірна довіра до висновку експерта, завищена оцінка його доказового значення.

Вважається, що якщо він ґрунтується на точних наукових розрахунках, то й не може бути будь-яких сумнівів у його достовірності. Однак висновок експерта, як і будь-який доказ, може виявитися сумнівним або навіть неправильним з різних причин. Експерт може бути безпосередньо зацікавлений у результатах експертизи. Йому можуть бути надані завідомо неправильні вихідні дані або нереальні об'єкти. Може бути недостатньо надійною методика, якою він послуговується, і, зрештою, експерт, як і всі люди, також не застрахований від помилок, які, хоча і зрідка, але все ж таки трапляються в експертній практиці. Тому експертний висновок, як і будь-який доказ, повинен піддаватися ретельній перевірці та критичній оцінці.

### ***Контрольні запитання***

1. Які є підстави для проведення слідчої (розшукової) дії?
2. Окресліть поняття та значення слідчої (розшукової) дії.
3. Назвіть види слідчих (розшукових) дій.
4. Які є уповноважені особи на проведення слідчих (розшукових) дій?
5. Визначіть місце і час проведення слідчих (розшукових) дій.
6. Охарактеризуйте особливості залучення незаінтересованих осіб (понятих) для проведення слідчих (розшукових) дій.
7. Хто не може бути понятим?
8. Які є права й обов'язки у спеціаліста під час залучення його до слідчої (розшукової) дії?
9. Які є особливості застосування науково-технічних засобів під час проведення слідчих (розшукових) дій?
10. Окресліть способи фіксації слідчих (розшукових) дій.

### **Рекомендована література**

1. Басиста І. В., Пришляк С. О. Особливості провадження допиту та пред'явлення для впізнання під час розслідування катастроф і аварій на

залізничному транспорті. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. Серія юридична. 2015. № 1. С. 356–365.

2. Бишевец О. В. Тактико-психологічні засади проведення допитів. *Вісник Запорізького національного університету*. 2015. № 2 (1). С. 213–219.

3. Бортун М. Актуальні питання проведення допиту у режимі відеоконференції. *Вісник Національної академії прокуратури України*. 2014. № 1 (34). С. 64–70.

4. Ботнарченко І. А. Допит потерпілого: криміналістичний аспект. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. Серія юридична. 2015. № 4. С. 280–288.

5. Василюк В. І., Алексійчук М. М., Дерев'яно П. В. Удосконалення порядку проведення негласних слідчих (розшукових) дій. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2014. № 1. С. 68–78.

6. Ващук О. П. Можливості використання невербальної інформації при проведенні допиту. *Митна справа: наук.-аналіт. журн.*; Одес. нац. юрид. акад.; *ТЗОВ «Митна газета»*. Львів, 2013. № 5 (89). Ч. 2. К. 2. С. 50–55.

7. Губіна Є. Н. Залучення понять до участі в проведенні слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій. *Вісник Запорізького національного університету*. 2015. № 1 (1). С. 204–210.

8. Гулкевич З. Т. Основні напрями удосконалення технології документування слідчих (розшукових) дій. *Вісник Чернівецького факультету Національного університету «Одеська юридична академія»*. 2014. Вип. 2. С. 223–236.

9. Дуфенюк О. М. Топографічні додатки до протоколів слідчих (розшукових) дій: поняття, структура, значення. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. Серія юридична. 2014. Вип. 2. С. 292–301.

10. Дуфенюк О. М., Кунтій А. І. Правова регламентація проведення освідування: проблеми та шляхи вирішення. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. Серія юридична. 2015. № 4. С. 298–306.

11. Жувака С. О. Слідчий експеримент: проблеми застосування. *Науковий вісник міжнародного гуманітарного університету*. 2014. № 9 (2). С. 102–104.

12. Захарова О. В. Особливості проведення допиту на стадії досудового розслідування злочинів, учинених на ґрунті нетерпимості. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. Серія юридична. 2015. № 4. С. 306–315.

13. Капліна О. В. Проблеми вдосконалення нормативного регулювання проведення слідчих (розшукових) дій. *Вісник кримінального судочинства*. 2015. № 1. С. 40–48.

14. Карпіка С. М. Види слідчих (розшукових) дій у кримінальному процесі. *Науковий вісник міжнародного гуманітарного університету*. 2014. № 12 (2). С. 161–163.

15. Ковбаса В. М. Актуальні питання тактичного забезпечення допиту неповнолітніх. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2014. № 1 (70). С. 253–258.

16. Коміссарчук Ю. А., Ряшко О. В. Підстави та процесуальний порядок проведення слідчого експерименту. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. Серія юридична. 2014. № 3. С. 248–260.

17. Кононенко Н. О. Особливості проведення допиту підозрюваних під час розслідування хуліганства, що вчинене при проведенні спортивно-масового заходу. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2014. № 1 (70). С. 331–337.

18. Кунтій А. І. Тактика проведення освідченням підозрюваного у кримінальному провадженні про умисне вбивство, вчинене в стані сильного душевного хвилювання. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2014. Вип. 2. С. 310–320.

19. Курта Є. О. Можливості укладання компромісу під час проведення слідчих (розшукових) дій. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2015. № 1 (75). С. 417.

20. Лазебний А. М. Залучення спеціаліста для проведення окремих слідчих розшукових дій. *Науковий вісник Національного університету державної податкової служби України*. Серія економіка, право. 2014. № 2. С. 187–193.

21. Осауленко О. А. Загальні вимоги до проведення слідчих (розшукових) дій за Кримінальним процесуальним кодексом України. *Митна справа*. 2014. № 3 (2). С. 89–93.

22. Осауленко О. А. Загальні вимоги до проведення слідчих (розшукових) дій за Кримінальним процесуальним кодексом України. *Митна справа: наук.-аналіт. журн.*; Одес. нац. юрид. акад.; ТЗОВ «Митна газета». Львів, 2014. № 3 (93). Ч. 2. С. 89–93.

23. Очеретяний В. А. Наукові підходи до визначення поняття і сутності слідчого експерименту. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2014. № 4 (74). С. 463–468.

24. Очеретяний В. А. Тактичні прийоми проведення слідчого експерименту за участю підозрюваних. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2015. № 1 (75). С. 513–519.

25. Пиріг І. В. Залучення спеціаліста до проведення слідчих дій. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2013. № 1 (65). С. 511–517.

26. Плетенець В. М. Організаційно-тактичне забезпечення одночасного допиту двох чи більше вже допитаних осіб. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2015. № 1 (75). С. 424–429.

27. Пришляк С. О. Слідчі (розшукові) дії як засоби збирання доказів під час розслідування окремих кримінальних правопорушень. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2013. Вип. 4. С. 417–427.

28. Пришляк С. О. Допит підозрюваного та потерпілого у кримінальних правопорушеннях про використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом. *Митна справа: наук.-аналіт. журн.*; Одес. нац. юрид. акад.; *ТзОВ «Митна газета»*. Львів, 2013. № 4 (88). Ч. 2. К. 2. С. 68–73.
29. Пряхін Є. В., Когут Н. І. Застосування паралінгвістики під час допиту. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. Серія юридична. 2014. № 1. С. 358–370.
30. Рогальський І. О., Калинюк Н. М. Процесуальні і тактичні особливості залучення лікаря під час проведення слідчих (розшукових) дій. *Медичне право*. 2014. № 2. С. 48–57.
31. Ряшко О. В., Брич І. В. Слідчі (розшукові) дії в кримінальному процесі України: деякі аспекти походження та розвитку. *Актуальні проблеми держави і права*. 2014. Вип. 73. С. 516–521.
32. Сергєєва Д. Поняття та види слідчих (розшукових) дій за чинним КПК України. *Право України*. 2013. № 11. С. 180–189.
33. Січковська І. В. Класифікація слідчих ситуацій при розслідуванні вбивств. *Вісник Запорізького національного університету*. 2014. № 2. С. 168–174.
34. Сорока І. В. Проблемні питання слідчого огляду за фактами крадіжок майна громадян, учинених неповнолітніми. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2015. № 1 (75). С. 536–542.
35. Столітній А. В. Обшук та огляд: сучасні реалії, європейський досвід. *Науковий вісник міжнародного гуманітарного університету*. 2015. № 16 (2). С. 96–99.
36. Терещенко Ю. В. Слідчі (розшукові) дії як різновид процесуальних дій. *Митна справа*. 2014. № 1 (2.1). С. 112–117.
37. Терещенко Ю. В. Слідчі (розшукові) дії як різновид процесуальних дій. *Митна справа: наук.-аналіт. журн.*; Одес. нац. юрид. акад.; *ТзОВ «Митна газета»*. Львів, 2014. № 1 (91). Ч. 2. К. 1. С. 112–117.
38. Тищенко С. О. Особливості організації і тактики проведення огляду місця події. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2014. № 4 (74). С. 409–413.
39. Форостяний А. В. Надання слідчим суддею дозволу на проведення негласних слідчих (розшукових) дій. *Право і суспільство*. 2014. № 5.2. С. 361–365.
40. Хань О. О. Технології програмування провадження окремих слідчих (розшукових) дій. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. 2014. Вип. 14. – С. 134–139.
41. Чаплинська Ю. А. Організаційно-тактичне забезпечення слідчого експерименту. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2012. № 4 (64). С. 569–576.
42. Шепітько В. Система слідчих дій за кримінальним процесуальним законом та механізми її реалізації у криміналістиці. *Право України*. 2013. № 11. С. 198–206.

43. Шмаль Л. Особливості проведення обшуку при розслідуванні злочинів у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг. *Вісник Національної академії прокуратури України*. 2014. № 1 (34). С. 71–77.

44. Щербакова Г. Огляд місця події при розслідуванні фактів одержання неправомірної вигоди у сфері вищої освіти. *Вісник Національної академії прокуратури України*. 2014. № 1 (34). С. 78–84.

45. Яремчук В. О. Правова регламентація участі спеціаліста при проведенні слідчих (розшукових) дій. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. 2014. Вип. 14. С. 112–120.

## Тема 14

### НЕГЛАСНІ СЛІДЧІ (РОЗШУКОВІ) ДІЇ

- 14.1. Загальні положення про негласні слідчі (розшукові) дії
- 14.2. Характеристика окремих негласних слідчих (розшукових) дій
  - 14.2.1. Втручання у приватне спілкування
  - 14.2.2. Дослідження інформації, отриманої під час застосування технічних засобів
  - 14.2.3. Обстеження публічно недоступних місць, житла або іншого володіння особи
  - 14.2.4. Установлення місцезнаходження радіоелектронного засобу
  - 14.2.5. Спостереження за особою, річчю або місцем
  - 14.2.6. Моніторинг банківських рахунків
  - 14.2.7. Аудіо-, відеоконтроль місця
  - 14.2.8. Контроль за учиненням злочинів
  - 14.2.9. Виконання спеціального завдання з розкриття злочинної діяльності організованої групи або злочинної організації
  - 14.2.10. Виготовлення, утворення несправжніх (імітаційних) засобів для проведення конкретних негласних слідчих (розшукових) дій
  - 14.2.11. Негласне отримання зразків для порівняльного дослідження

#### **14.1. Загальні положення про негласні слідчі (розшукові) дії**

Інститут негласних слідчих (розшукових) дій, основу якого становить Глава 21 КПК, є новим для кримінального процесуального законодавства нашої країни. Його поява – наслідок

багаторічного пошуку в теорії кримінального процесу, оперативно-розшукової діяльності, криміналістики, в слідчо-судовій практиці рішення завдання з розробки механізму використання результатів оперативно-розшукової діяльності в кримінальному судочинстві, який забезпечував би не лише невідворотність кримінального покарання, але і гарантував належне дотримання прав і законних інтересів громадян і суспільства загалом. Першим суттєвим кроком у напрямі законодавчої регламентації використання результатів оперативно-розшукової діяльності в кримінальному процесі було прийняття в ході так званої малої судової реформи в Україні в 2001 році змін і доповнень у ст.ст. 65 і 66 КПК 1960 року, відповідно до яких протоколи оперативно-розшукових заходів і додатки до них можуть бути джерелами доказів у кримінальній справі.

Проте вимог до таких протоколів не встановлено, не вирішено питання про умови і порядок використання в доказуванні у кримінальних справах відомостей, що містяться в протоколах оперативно-розшукових заходів і додатках до них, особливо це стосується ситуацій, коли законодавством у сфері забезпечення захисту державної таємниці по оперативно-розшукових заходах заборонено розголошувати інформацію про засоби, методи й осіб, що брали в них участь, що, своєю чергою, утрудняє їх перевірку слідчим, прокурором і судом. Ці обставини, безумовно, ускладнювали використання результатів оперативно-розшукової діяльності в доказуванні.

Розробники нового КПК замість розвитку нормативно-правової регламентації використання результатів оперативно-розшукової діяльності в доказуванні у кримінальних справах запропонували інший підхід, а саме, ввести в кримінальну процесуальну діяльність з розслідування злочинів як засобів збирання доказів негласні слідчі (розшукові) дії, визначивши їх у ч. 1 ст. 246 КПК як різновид слідчих (розшукових) дій, відомості про факти та методи проведення яких не підлягають розголошенню, за винятком випадків, передбачених КПК.

Їх негласність означає неочевидність, скритність слідчих (розшукових) дій, що проводяться, від осіб, які в них не беруть

участь, разом і від співробітників слідчих і оперативних підрозділів, але передусім від об'єктів щодо яких вони проводяться. Проведення слідчих (розшукових) дій в такій формі має забезпечити збір відомостей про злочин і особу, що його вчинила, встановити її місцезнаходження, речей і документів, що мають значення для кримінального провадження, попередити протидію розслідуванню злочину, забезпечити безпеку учасників кримінального судочинства і членів їх сімей в ситуаціях, коли проведенням гласних слідчих (розшукових) дій це здійснити неможливо.

*КПК у главі 21 містить вичерпний перелік негласних слідчих (розшукових) дій:*

- втручання в приватне спілкування, різновидами якого є аудіо-, відеоконтроль особи, накладення арешту на кореспонденцію, огляд і виїмка кореспонденції, зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж, зняття інформації з електронних інформаційних систем (ст.ст. 258, 260–264 КПК);
- дослідження інформації, отриманої під час застосування технічних засобів (ст. 266 КПК);
- обстеження публічно недоступних місць, житла або іншого володіння особи (ст. 267 КПК);
- установлення місцезнаходження радіоелектронного засобу (ст. 268 КПК);
- моніторинг банківських рахунків (ст. 269<sup>1</sup> КПК);
- спостереження за особою, річчю або місцем (ст. 269 КПК);
- аудіо-, відеоконтроль місця (ст. 270 КПК);
- контроль за учиненням злочину, формами якого є контрольована поставка, контрольована та оперативна закупка, спеціальний слідчий експеримент, імітування обстановки злочину (ст. 271 КПК);
- виконання спеціального завдання з розкриття злочинної діяльності організованої групи або злочинної організації (ст. 272 КПК);
- виготовлення, утворення несправжніх (імітаційних) засобів для проведення конкретних негласних слідчих (розшукових) дій (ст. 273 КПК);

– негласне отримання зразків, необхідних для порівняльного дослідження (ст. 274 КПК)\*.

Інші нормативно-правові акти (постанови Кабінету Міністрів України, відомчі накази правоохоронних органів) можуть містити тільки положення про порядок і тактику проведення, визначених у главі 21 КПК негласних слідчих (розшукових) дій.

Негласні слідчі (розшукові) дії, передбачені ст.ст. 260, 261, 262, 263, 264 (у частині дій, що проводяться на підставі ухвали слідчого судді), 267, 269, 269<sup>1</sup>, 270, 271, 272, 274 КПК, проводяться виключно у кримінальному провадженні щодо тяжких або особливо тяжких злочинів.

*Рішення про проведення негласних слідчих (розшукових) дій приймає на підставах та у порядку, передбачених Главою 21 КПК:*

– слідчий суддя за клопотанням прокурора або за клопотанням слідчого, погодженого з прокурором, про дозвіл на проведення втручання в приватне спілкування (ст.ст. 260–264 КПК), обстеження публічно недоступних місць, житла або іншого володіння особи (ст. 267 КПК), установлення місцезнаходження радіоелектронного засобу (ст. 268 КПК), спостереження за особою, річчю або місцем (ст. 269 КПК), моніторингу банківських рахунків (ст. 269<sup>1</sup> КПК), аудіо-, відеоконтролю місця (ст. 270 КПК), контролю за учиненням злочину (у випадках,

---

\* Стосовно наведеного переліку негласних слідчих (розшукових) дій слід зробити зауваження, що Інструкцією «Про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні», затвердженої наказом Генеральної прокуратури України, Міністерства внутрішніх справ України, Служби безпеки України, Адміністрації Державної прикордонної служби України, Міністерства фінансів України, Міністерства юстиції України №114/1042/516/936/1687/5 від 16.11.2012 до переліку негласних слідчих (розшукових) дій не включені дослідження інформації, отриманої при застосуванні технічних засобів (ст. 266 КПК) та виготовлення, утворення несправжніх (імітаційних) засобів для проведення конкретних негласних слідчих (розшукових) дій (ст. 273 КПК), хоча аналіз положень Глави 21 КПК, юридична сила яких є вищою за положення цієї Інструкції, дає підстави для внесення цих процесуальних дій до переліку негласних слідчих (слідчих) розшукових дій.

передбачених ч. 8 ст. 271 КПК), негласного отримання зразків, необхідних для порівняльного дослідження (ст. 274 КПК);

– прокурор щодо контролю за учиненням злочину (ст. 271 КПК);

– прокурор або слідчий, за погодженням з прокурором, у виняткових невідкладних випадках, пов'язаних із врятуванням життя людей та запобіганням вчиненню тяжкого або особливо тяжкого злочину, передбаченого розділами I, II, VI, VII (ст.ст. 201 та 209), IX, XIII, XIV, XV, XVII Особливої частини КК України (ч. 1 ст. 250 КПК). Під час прийняття рішення про проведення негласної слідчої (розшукової) дії у перелічених у ч. 1 ст. 250 КПК випадках прокурор зобов'язаний невідкладно після початку такої негласної слідчої (розшукової) дії звернутися з клопотанням до слідчого судді про надання дозволу на її проведення. Якщо слідчий суддя постановить ухвалу про відмову в наданні дозволу на проведення негласної слідчої (розшукової) дії, що розпочата як невідкладна у випадках, передбачених ч. 1 ст. 250 КПК, то вона має бути негайно припинена, а отримана внаслідок такої негласної слідчої (розшукової) дії інформація – знищена у порядку, передбаченому ст. 255 КПК;

– прокурором або слідчим щодо зняття інформації з електронних інформаційних систем, доступ до яких не обмежується її власником, володільцем або утримувачем або непов'язаний з подоланням системи логічного захисту (ч. 2 ст. 264 КПК);

– прокурором або слідчим, за погодженням із керівником органу досудового розслідування щодо виконання спеціального завдання з розкриття злочинної діяльності організованої групи або злочинної організації (ст. 272 КПК);

– керівником органу досудового розслідування, прокурором щодо виготовлення, утворення несправжніх (імітаційних) засобів для проведення конкретних негласних слідчих (розшукових) дій (ст. 273 КПК);

– слідчим щодо дослідження інформації, отриманої у разі застосування технічних засобів (ст. 266 КПК).

Проводити негласні слідчі (розшукові) дії має право слідчий, що здійснює досудове розслідування злочину, або за його

письмовим дорученням, у порядку ст. 41, ч. 6 ст. 246 КПК, уповноважені законодавством оперативні підрозділи правоохоронних органів, співробітники яких під час проведення цих слідчих (розшукових) дій користуються повноваженнями слідчого (ч. 2 ст. 41 КПК). За рішенням слідчого або прокурора до проведення негласних (слідчих) розшукових дій можуть залучатися також інші особи (співробітники оперативних підрозділів, фахівці, перекладачі, особи, що конфіденційно співпрацюють з оперативним підрозділом, поняті тощо).

Ухвалення процесуальних рішень про проведення негласних слідчих (розшукових) дій є результатом оцінки слідчої ситуації, що виникла на певний момент розслідування. Такі слідчі ситуації характеризуються наявністю відомостей про злочин і особу, що його вчинила, які вимагають перевірки, для їх підтвердження або спростування, за умови, якщо іншим способом, ніж шляхом проведення конкретної негласної слідчої (розшукової) дії, це зробити неможливо.

Рішення про порядок, методи, прийоми, засоби, місце, учасників негласних (слідчих) розшукових дій в ході їх проведення приймає слідчий або співробітник оперативного підрозділу, якому доручено її проведення.

*У разі ухвалення таких рішень обов'язково має враховуватися ризик можливості:*

- здійснення посягання на життя або заповідання особи (особам), що проводить негласну слідчу (розшукову) дію, бере в ній участь або іншим особам, тілесних ушкоджень;
- поширення речовин небезпечних для життя багатьох людей;
- втечі осіб, що скоїли тяжкі або особливо тяжкі злочини;
- настання екологічної або техногенної катастрофи;
- спричинення значної матеріальної шкоди.

За наявності можливості настання таких наслідків у разі проведення негласної слідчої (розшукової) дії слідчий, прокурор або уповноважений співробітник оперативного підрозділу, якому доручено проведення негласної слідчої (розшукової) дії, повинні обрати інший порядок, методи, прийоми, засоби, місце, учасників її проведення або відмовитися від її проведення та обрати

такі гласні або негласні слідчі (розшукові) дії, які повністю виключать настання таких наслідків. Ця рекомендація ґрунтується на аналізі нормативних вимог до проведення окремих негласних слідчих (розшукових) дій, що містяться в Главі 21 КПК, та положеннях ст. 43 і відповідних статтях розділів XVII, XVIII КК України.

У процесуальному рішенні про проведення негласної слідчої (розшукової) дії має бути точно вказаний строк її проведення на це вказують ч. 5 ст. 246, п. 6 ч. 2, п. 5 ч. 4 ст. 248, п. 4 ст. 251 КПК. Виняток становлять негласні слідчі (розшукові) дії, які проводяться з метою встановлення місцезнаходження особи, що переховується від органів досудового розслідування, слідчого судді або суду, і оголошеної в розшук. Для таких негласних слідчих (розшукових) дій в ухвалі слідчого судді (постанові слідчого, прокурора) вказується конкретна дата початку їх проведення, а строк завершення – до встановлення місцезнаходження особи, що переховується від органів досудового розслідування, слідчого судді або суду, і оголошеної в розшук. Встановлення і обчислення строків проведення негласних слідчих (розшукових) дій, а також їх продовження, здійснюється відповідно до положень Глави 7 КПК, ч. 5 ст. 246 і ст. 249 КПК.

Закон не визначає, за який час до завершення строку дії ухвали слідчого судді про дозвіл на проведення негласної слідчої (розшукової) дії, прокурор, або слідчий, за погодженням з прокурором, повинен звернутися до слідчого судді з клопотанням про подовження дозволу на проведення цієї слідчої дії. Однак, з огляду на те, що, по-перше, у разі відмови прокурора в погодженні клопотання слідчого до слідчого судді про подовження дозволу на проведення негласної слідчої (розшукової) дії слідчий має право звернутися до керівника органу досудового розслідування, який після вивчення клопотання за необхідності ініціює розгляд питань, порушених у ньому, перед прокурором вищого рівня, котрий протягом трьох днів погоджує відповідне клопотання або відмовляє у його погодженні (ч. 3 ст. 40 КПК); по-друге, документообіг по негласним слідчим (розшуковим) діям здійснюється за правилами секретного діловодства і направлення

відповідних клопотань та інших документів щодо надання дозволу на проведення негласної слідчої (розшукової) дії, здійснюється винятково через підрозділи режимно-секретних органів; по-третє, апеляційні суди України працюють за п'ятиденним робочим тижнем, тому слідчий має подати на узгодження відповідному прокурору клопотання про подовження слідчим суддею дозволу на проведення негласної слідчої (розшукової) дії не пізніше ніж за сім робочих днів до завершення строку дії попередньої ухвали слідчого судді. У такому клопотанні, окрім відомостей, зазначених у ст. 248 КПК, слідчий, прокурор мають, поряд із викладенням результатів проведення негласної слідчої (розшукової) дії, навести відомості, які дають достатні підстави вважати, що продовження проведення негласної слідчої (розшукової) дії дасть змогу додатково зібрати інформацію, яка має значення для кримінального провадження.

*У кожному конкретному випадку під час визначення строку проведення негласної слідчої (розшукової) дії або його продовження доцільно керуватися положеннями ч. 1 та 4 ст. 249 КПК про те, що:*

– строк дії ухвали слідчого судді про дозвіл на проведення негласної слідчої (розшукової) дії не може перевищувати двох місяців;

– такий строк не має перевищувати фактичний максимальний строк досудового розслідування, який залишився на момент ухвалення відповідного процесуального рішення;

– загальний строк, протягом якого в одному кримінальному провадженні може тривати проведення негласної слідчої (розшукової) дії, дозвіл який дає слідчий суддя, не може перевищувати максимальні строки досудового розслідування, передбачені ст. 219 КПК.

*Строк проведення негласної слідчої (розшукової) дії може бути продовжений (ч. 5 ст. 246 КПК):*

– прокурором, якщо негласна слідча (розшукова) дія проводиться за його рішенням, – до вісімнадцяти місяців;

– керівником органу досудового розслідування, якщо негласна слідча (розшукова) дія проводиться за його або слідчого рішенням, – до шести місяців;

– начальником головного, самостійного управління Міністерства внутрішніх справ України, Центрального управління Служби безпеки України, головного управління, управління Міністерства внутрішніх справ України, органу, що здійснює контроль за додержанням податкового законодавства, органу державного бюро розслідувань в Автономній Республіці Крим, областях, містах Києві та Севастополі, регіонального органу Служби безпеки України в межах компетенції, якщо негласна слідча (розшукова) дія проводиться за рішенням слідчого, – до дванадцяти місяців;

– Міністром внутрішніх справ України, Головою Служби безпеки України, головою органу, що здійснює контроль за додержанням податкового законодавства, головою державного бюро розслідувань, якщо негласна слідча (розшукова) дія проводиться за рішенням слідчого, – до вісімнадцяти місяців;

– слідчим суддею, якщо негласна слідча (розшукова) дія проводиться за його рішенням у порядку, передбаченому ст. 249 КПК.

Необхідно також звернути увагу на те, що відповідно до ст. 247 КПК під слідчим суддею в Главі 21 КПК розуміється голова або визначений ним інший суддя Апеляційного суду АРК, областей, міста Києва і Севастополя, у межах територіальної юрисдикції якого знаходиться орган досудового розслідування. Слідчі судді місцевих судів не правомочні давати дозвіл на проведення негласної слідчої (розшукової) дії.

Розгляд клопотань про надання дозволу на проведення негласних слідчих (розшукових) дій щодо суддів, працівників суду та правоохоронних органів та/або у приміщеннях судових і правоохоронних органів, який віднесений згідно з положеннями цієї глави до повноважень слідчого судді, може здійснюватися слідчим суддею Апеляційного суду АРК, апеляційного суду області, міст Києва та Севастополя поза межами територіальної юрисдикції органу досудового розслідування, який здійснює досудове розслідування. У такому разі слідчий, прокурор звертаються з клопотаннями про надання дозволу на проведення негласних слідчих (розшукових) дій до слідчого судді апеляційного суду,

найбільш територіально наближеного до апеляційного суду, в межах територіальної юрисдикції якого здійснюється досудове розслідування.

Порядок розгляду слідчим суддею клопотань про дозвіл на проведення негласної слідчої (розшукової) дії визначений ст. 248 КПК. *Відповідно до ч. 2 ст. 248 КПК у клопотанні зазначаються:*

- найменування кримінального провадження та його реєстраційний номер;
- короткий виклад обставин злочину, у зв'язку з розслідуванням якого подається клопотання;
- правова кваліфікація злочину із зазначенням статті (частини статті) Кримінального кодексу України;
- відомості про особу (осіб) місце або річ щодо яких необхідно провести негласну слідчу (розшукову) дію;
- обставини, що дають підстави підозрювати особу у вчиненні злочину;
- вид негласної слідчої (розшукової) дії та обґрунтування строку її проведення;
- обґрунтування неможливості отримання відомостей про злочин та особу, яка його вчинила, в інший спосіб;
- відомості залежно від виду негласної слідчої дії про ідентифікаційні ознаки, які дадуть змогу унікально ідентифікувати абонента спостереження, телекомунікаційну мережу, кінцеве обладнання тощо;
- обґрунтування можливості отримання під час проведення негласної слідчої (розшукової) дії доказів, які самостійно або сукупно з іншими доказами можуть мати суттєве значення для з'ясування обставин злочину або встановлення осіб, які його вчинили.

До клопотання слідчого, прокурора додається витяг з Єдиного реєстру досудових розслідувань щодо кримінального провадження, у межах якого подається клопотання.

У разі, коли прокурор відмовляє у погодженні клопотання слідчого до слідчого судді про дозвіл на проведення негласної слідчої (розшукової) дії, слідчий відповідно до ч. 3 ст. 40 КПК

має право звернутися до керівника органу досудового розслідування, який після вивчення клопотання за необхідності ініціює розгляд питань, порушених у ньому, перед прокурором вищого рівня, звертаючись до нього про погодження клопотання до слідчого судді про проведення негласної слідчої (розшукової) дії, який протягом трьох днів погоджує відповідне клопотання або відмовляє у його погодженні. У такому клопотанні керівник органу досудового розслідування має обов'язково врахувати підстави, через які прокурор відмовив у погодженні попереднього клопотання про надання дозволу на проведення негласної слідчої (розшукової) дії.

Слідчий суддя протягом шести годин із моменту отримання клопотання про дозвіл на проведення негласної слідчої (розшукової) дії зобов'язаний розглянути це клопотання за участю особи, яка подала це клопотання (ч. 1 ст. 248 КПК). За необхідності слідчий суддя вивчає матеріали кримінального провадження та вислуховує суб'єкта внесення клопотання. Обсяги надання матеріалів кримінального провадження визначаються слідчим суддею. Невиконання законних вимог слідчого судді про надання йому матеріалів кримінального провадження, що обґрунтують клопотання про дозвіл на проведення негласної слідчої (розшукової) дії, може бути підставою для відмови в задоволенні такого клопотання.

Слідчий суддя під час розгляду клопотання про дозвіл на проведення негласної слідчої (розшукової) дії може постановити відповідну ухвалу, якщо ним будуть встановлені достатні підстави вважати, що вчинений злочин є відповідної тяжкості та під час проведення негласної слідчої (розшукової) дії можуть бути отримані докази, які самостійно або сукупно з іншими доказами можуть мати суттєве значення для з'ясування обставин злочину або встановлення осіб, які вчинили злочин.

*Ухвала слідчого судді про дозвіл на проведення негласної слідчої (розшукової) дії має відповідати загальним вимогам до судових рішень, передбачених КПК, а також містити відомості про:*

- прокурора, слідчого, який звернувся з клопотанням;

- злочин, у зв'язку із досудовим розслідуванням якого постановляється ухвала;
- особу (осіб), місце або річ щодо яких необхідно провести негласну слідчу (розшукову) дію;
- вид негласної слідчої (розшукової) дії та відомості залежно від виду негласної слідчої дії про ідентифікаційні ознаки, які дадуть змогу унікально ідентифікувати абонента спостереження, телекомунікаційну мережу, кінцеве обладнання тощо;
- строк дії ухвали.

За результатами розгляду такого клопотання слідчий суддя може постановити ухвалу і про надання дозволу на проведення негласної слідчої (розшукової) дії, і про відмову в такому дозволі. Останнє, відповідно до ч. 5 ст. 248 КПК, не є перешкодою для звернення до нього з новим клопотанням, але в новому клопотанні мають бути враховані підстави, через які слідчий суддя раніше відмовив у наданні дозволу на проведення негласної слідчої (розшукової) дії.

Постанова слідчого, прокурора про проведення негласної слідчої (розшукової) дії може бути винесена у випадках, передбачених ч. 1 ст. 250 КПК. Слідчий є самостійним в обранні негласної слідчої (розшукової) дії, яку він вважає за необхідне провести за наявності достатніх підстав для її проведення, що наведені у відповідних статтях Глави 21 КПК. Таке рішення у вигляді постанови слідчого, згідно з ч. 1 ст. 250 КПК, має бути письмово узгоджене ним із прокурором, який здійснює процесуальне керівництво досудовим розслідуванням.

Прокурор може, за наявності, передбачених Главою 21 КПК, підстав, самостійно винести постанову про проведення негласної слідчої (розшукової) дії, виконання якої доручити слідчому, органу досудового розслідування, оперативному підрозділу, з огляду на положення п. 4, 5 ст. 36, ст. 41 КПК та особливостей порядку та тактики проведення певної негласної слідчої (розшукової) дії.

Слідчий, прокурор, які прийняли рішення про проведення негласної слідчої (розшукової) дії, несуть повну відповідальність за її законне та своєчасне проведення. Уповноважені посадові

особи оперативних підрозділів органів внутрішніх справ, органів безпеки, органів, що здійснюють контроль за додержанням податкового законодавства, органів Державної пенітенціарної служби України, органів Державної прикордонної служби України, органів Державної митної служби України, які за дорученням слідчого або прокурора проводять негласну слідчу (розшукову) дію, також несуть відповідальність за законність та своєчасність її проведення.

Кожна постанова слідчого, прокурора про проведення негласної слідчої (розшукової) дії в кримінальному провадженні, відповідно до положень ч. 6 ст. 110 КПК, виготовляється на офіційному бланку та засвідчується підписом особи, яка прийняла відповідне процесуальне рішення, та, згідно зі ст. 251 КПК, має містити:

- найменування кримінального провадження та його реєстраційний номер;
- правову кваліфікацію злочину із зазначенням статті (частини статті) КК України;
- відомості про особу (осіб), місце або річ щодо яких проводитиметься негласна слідча (розшукова) дія;
- початок, тривалість і мету негласної слідчої (розшукової) дії;
- відомості про особу (осіб), яка буде проводити негласну слідчу (розшукову) дію;
- обґрунтування прийнятої постанови, разом обґрунтування неможливості отримання відомостей про злочин та особу, яка його вчинила, в інший спосіб;
- вказівку на вид негласної слідчої (розшукової) дії, що проводиться.

У випадках, передбачених ч. 1 ст. 250 КПК, слідчий, за узгодженням з прокурором, або прокурор у своїй постанові, поряд із відомостями, що наведені у ст. 251 КПК, повинен розкрити зміст ситуації, що виникла, яка вимагає невідкладного проведення негласної слідчої (розшукової) дії з метою врятування життя людей та запобігання вчиненню тяжкого або особливо тяжкого злочину, передбаченого розділами I, II, VI, VII (ст.ст. 201 та 209),

IX, XIII, XIV, XV, XVII Особливої частини КК України. Кожна постанова слідчого, прокурора про проведення негласної слідчої (розшукової) дії має бути мотивованою, тобто із наведенням доводів, що обґрунтовують ухвалення цього рішення, містити точні відомості про особу (осіб), місце або річ щодо яких проводитиметься негласна слідча (розшукова) дія, та про особу (осіб), яка буде проводити негласну слідчу (розшукову) дію.

Фіксація ходу і результатів негласних слідчих (розшукових) дій повинна відповідати загальним правилам фіксації кримінального провадження, встановленим ст.ст. 103–107, 252, 273 КПК, а в ході проведення зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж і зняття інформації з електронних інформаційних систем ще і положенням ст. 265 КПК. Протоколювання є основною формою фіксації ходу та результатів проведення негласної слідчої (розшукової) дії.

*Загальні вимоги до структури та змісту протоколу негласної слідчої (розшукової) дії містяться у ч. 3 ст. 104 КПК, відповідно до яких він повинен складатися з:*

*1) вступної частини, яка має містити відомості про:*

- місце, час проведення та назву процесуальної дії;
- особу, яка проводить процесуальну дію (прізвище, ім'я, по батькові, посада);
- усіх осіб, які присутні під час проведення процесуальної дії (прізвища, імена, по батькові, дати народження, місця проживання);
- інформацію про те, що особи, які беруть участь у процесуальній дії, заздалегідь повідомлені про застосування технічних засобів фіксації, характеристики технічних засобів фіксації та носіїв інформації, які застосовуються у разі проведення процесуальної дії, умови та порядок їх використання;

*2) описової частини, яка має містити відомості про:*

- послідовність дій;
- отримані в результаті процесуальної дії відомості, важливі для цього кримінального провадження, разом виявлені та/або надані речі та документи;

*3) заключної частини, яка повинна містити відомості про:*

- вилучені речі й документи та спосіб їх ідентифікації;

- спосіб ознайомлення учасників зі змістом протоколу;
- зауваження і доповнення до письмового протоколу з боку учасників процесуальної дії.

У вступній частині протоколу негласної слідчої (розшукової) дії додатково має бути зазначене відповідне рішення про проведення цієї негласної слідчої (розшукової) дії.

*Особливості умов та порядку проведення окремих негласних слідчих (розшукових) дій можуть вимагати:*

- забезпечення конфіденційності даних про осіб, які проводили негласну слідчу (розшукову) дію або були залучені до її проведення. Порядок застосування таких заходів забезпечення конфіденційності щодо названих осіб, визначається відповідними нормативно-правовими актами України;
- складання протоколів за результатами проміжних етапів їх проведення.

Наприклад, коли під час проведення довготривалих негласних слідчих (розшукових) дій особи, що їх проводять, отримують фактичні дані, що мають значення для кримінального провадження, зокрема, для прийняття процесуальних рішень щодо проведення інших слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій, вони можуть скласти відповідний протокол без завершення цієї негласної слідчої (розшукової) дії (п. 3.4.2 Інструкції «Про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні», затвердженої наказом Генеральної прокуратури України, Міністерства внутрішніх справ України, Служби безпеки України, Адміністрації Державної прикордонної служби України, Міністерства фінансів України, Міністерства юстиції України № 114/1042/516/936/1687/5 від 16.11.2012).

*Додатками до протоколу можуть бути:*

- спеціально виготовлені копії, зразки об'єктів, речей і документів;
- письмові пояснення спеціалістів, які брали участь у проведенні відповідної процесуальної дії;
- стенограма, аудіо-, відеозапис процесуальної дії;
- фототаблиці, схеми, зліпки, носії комп'ютерної інформації та інші матеріали, які пояснюють зміст протоколу.

Додатки до протоколу негласної слідчої (розшукової) дії мають бути належно виготовлені, упаковані з метою надійного збереження, а також засвідчені підписами слідчого, прокурора, спеціаліста, інших осіб, які брали участь у виготовленні та/або вилученні таких додатків.

Відповідно до ч. 3 ст. 252 КПК протоколи негласних слідчих (розшукових) дій з додатками до них не пізніше ніж через 24 години після їх припинення мають бути передані прокуророві, що здійснює нагляд за дотриманням законів у ході проведення досудового розслідування у формі процесуального керівництва досудовим розслідуванням, у межах якого були проведені ці негласні слідчі (розшукові) дії.

Протоколи негласних слідчих (розшукових) дій і додатки до них відповідно до ст. 256 КПК можуть бути використані в доказуванні на тих самих підставах, що і результати проведення інших слідчих (розшукових) дій в ході досудового розслідування.

З огляду на положення ст. 256, а також ст.ст. 84–89, 91, 94 і 252 КПК, головною умовою використання в доказуванні результатів конкретних негласних слідчих (розшукових) дій є визнання внаслідок їх перевірки і оцінки слідчим, прокурором, слідчим суддею, судом процесуальними джерелами доказів.

*Така перевірка й оцінка полягає:*

– у перевірці й оцінці протоколу кожної негласної слідчої (розшукової) дії, що включають вивчення відомостей, що містяться в протоколі, цілісності упаковки додатків до нього, перевірку самого носія інформації на предмет наявності в протоколі підчищень, вставок, поправок, або обумовлені такі вставки і поправки в протоколі, або підписаний протокол усіма особами, що брали участь у цій негласній слідчій (розшуковій) дії, в порівнянні відомостей, що містяться в протоколі негласної слідчої (розшукової) дії та в додатках до нього з іншими доказами, зібраними в ході кримінального провадження;

– у перевірці результатів негласної слідчої (розшукової) дії шляхом проведення інших гласних і негласних слідчих (розшукових) дій і співставленні їх результатів. Із огляду на це,

ч. 2 і 3 ст. 256 КПК містить найважливіші положення, що надають можливість у разі потреби допитати як свідків осіб, що проводили або брали участь у проведенні негласних слідчих (розшукових) дій, зі збереженням у таємниці відомостей про цих осіб і застосуванням до них заходів забезпечення їх безпеки, а також допитати осіб щодо дій і контактів яких проводилися такі дії.

Рішення про використання в кримінальному провадженні як доказів обвинувачення відомостей про факти, що містяться в протоколах негласних слідчих (розшукових) дій і в додатках до них, вилучені в ході їх проведення речі, документи приймає прокурор. Зберігання таких предметів забезпечується прокурором із дотриманням вимог ст. 100 КПК або ним складається письмове доручення слідчому зі забезпечення їх збереження у порядку, передбаченому ст. 100 КПК і Кабінетом Міністрів України.

Відомості про факти, що містяться в протоколах відповідних негласних слідчих (розшукових) дій і додатках до них, можуть покладатися в основу ухвалення різних процесуальних рішень (про проведення інших слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій, про оголошення про підозру, звільнення від кримінальної відповідальності тощо) і після завершення кримінального провадження протоколи негласних слідчих (розшукових) дій і додатки до них, які прокурор планує використати в кримінальному провадженні, мають бути внесені в реєстр матеріалів досудового розслідування.

Кримінальним процесуальним законом у ст. 257 КПК передбачена можливість використання результатів негласних слідчих (розшукових) дій не лише в доказуванні у кримінальному провадженні, в межах якого вони були отримані, але і в інших кримінальних провадженнях. Основою для цього є наявність у протоколі негласної слідчої (розшукової) дії і додатках до нього інформації про ознаки кримінального правопорушення, яке не розслідується в даному кримінальному провадженні.

Така інформація може бути використана в іншому кримінальному провадженні тільки на підставі ухвали слідчого судді,

яка виноситься за відповідним клопотанням прокурора у порядку ст. 248 КПК.

Перед направленням такого клопотання прокурор повинен з'ясувати чи зареєстровано в Єдиному реєстрі досудових розслідувань або ні досудове розслідування кримінального правопорушення, відомості про яке виявлені в ході проведення негласної слідчої (розшукової) дії. Відомості про наявність або відсутність зареєстрованого досудового розслідування відображаються в клопотанні до слідчого судді.

Прокурор, отримавши ухвалу слідчого судді про дозвіл використати інформацію, отриману в разі проведення негласної слідчої (розшукової) дії в іншому кримінальному провадженні, у разі, коли таке провадження не розпочато, вносить відповідні відомості в Єдиний реєстр досудових розслідувань, доручає органу досудового розслідування проведення досудового розслідування і направляє йому ухвалу слідчого судді та відповідні матеріали проведення негласної слідчої (розшукової) дії.

Якщо таке досудове розслідування проводиться і процесуальний контроль його здійснює інший прокурор, то прокурор, що отримав ухвалу слідчого судді про дозвіл на використання інформації, отриманої під час проведення негласної слідчої (розшукової) дії в іншому кримінальному провадженні, передає його разом із матеріалами негласної слідчої (розшукової) дії цьому прокуророві.

У результаті проведення негласних слідчих (розшукових) дій можуть бути отримані відомості, речі й документи, які в подальшій їх оцінці прокурором можуть бути визначені ним як ті, що не можуть бути використані як докази в кримінальному провадженні. В цьому разі відповідно до ст. 255 КПК прокурор зобов'язаний забезпечити знищення цих матеріалів, про що складає відповідну постанову з визначенням осіб, яким доручається її виконання.

Така постанова підлягає негайному виконанню під контролем прокурора. За результатами знищення речей, документів складається протокол із дотриманням вимог ст.ст. 104, 106 КПК. Законом забороняється знищення речей, документів, отриманих

унаслідок проведення негласних слідчих (розшукових) дій, якщо їх власник може бути зацікавлений в їх поверненні.

Про наявність таких речей або документів прокурор зобов'язаний письмово повідомити їх власника з метою з'ясування його бажання отримати ці речі або документи. Про повернення документів і речей їх власникові складається розписка. Допустимість таких дій і час їх здійснення визначаються прокурором з урахуванням необхідності забезпечення прав і законних інтересів осіб, а також попередження спричинення збитку для кримінального провадження.

КПК у ст.ст. 253, 254, 290 містить нормативно-правову регламентацію порядку відкриття факту проведення негласних слідчих (розшукових) дій і ознайомлення з його результатами в процесі ознайомлення підозрюваного, його захисника, потерпілого з матеріалами кримінального провадження, а також осіб, чий конституційні права були тимчасово обмежені в ході проведення негласних слідчих (розшукових) дій.

Особливість ознайомлення осіб із протоколами негласних слідчих (розшукових) дій і додатками до них полягає в тому, що ці особи попереджаються про кримінальну відповідальність за ч. 1 ст. 387 КК України за розголошення відомостей про факт, методи проведення негласних слідчих (розшукових) дій, осіб, що їх проводили, інформацію, отриману внаслідок їх проведення. Також не допускається виготовлення копій протоколів про проведення негласних (слідчих) розшукових дій і додатків до них.

## **14.2. Характеристика окремих негласних слідчих (розшукових) дій**

### ***14.2.1. Втручання у приватне спілкування***

***Втручання у приватне спілкування*** полягає в отриманні доступу до інформації, що передається та зберігається під час приватного спілкування між особами, без їх відома, шляхом

аудіо-, відеоконтролю особи (ст. 260 КПК), арешту (ст. 261 КПК), огляду і виїмки кореспонденції (ст. 262 КПК), зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж (ст. 263 КПК) та зняття інформації з електронних інформаційних систем (ст. 264 КПК).

Спілкування є приватним, якщо під час нього інформація передається та зберігається за таких фізичних та юридичних умов, за яких учасники спілкування можуть розраховувати на захист інформації від втручання інших осіб. Фізичними умовами, що можуть забезпечувати захист від втручання в спілкування є обрані особами місце та час його здійснення, форма спілкування (вербальна, конклюдентна, письмова, графічна), форма обміну інформацією (безпосередня або опосередкована (листами, бандеролями, посылками, поштовими контейнерами, переказами, телеграмами, іншими матеріальними носіями передання інформації між особами)), технічні засоби проводового та безпроводового зв'язку та засоби писемності, створення графічних зображень, кодування інформації та її збереження тощо. Юридичними умовами, що забезпечують приватність спілкування, є гарантоване приписами Конституції України та інших нормативно-правових актів право будь-якої особи на таємницю листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції, невтручання у її особисте та сімейне життя та можливість обмеження цих прав лише за рішенням суду (ст.ст. 31, 32 Конституції України, п. 7 ч. 1 ст. 7, ст. 14, 15, ч. 1, 5 ст. 258, 260, 261, 263, 264 КПК, ст. 9 Закону України «Про телекомунікації», ст. 6 Закону України «Про поштовий зв'язок»), та укладення угоди між особою та юридичною особою, що надає послуги телекомунікаційного, поштового зв'язку на території України для забезпечення її приватного спілкування.

*Підставами, достатніми для втручання у приватне спілкування, є:*

– фактичні дані, отримані у передбаченому КПК порядку, що розмови особи або інші звуки, рухи, дії, пов'язані з її діяльністю або місцем перебування, поштово-телеграфна кореспонденція певної особи іншим особам або інших осіб їй,

певна електронна інформаційна система можуть містити відомості про обставини, які мають значення для досудового розслідування, або речі та документи, що мають суттєве значення для досудового розслідування;

– можливість отримання відомостей про зміст приватного спілкування тільки шляхом проведення негласних слідчих (розшукових) дій, що включають втручання у приватне спілкування.

Ч. 2 ст. 258 КПК зобов'язує прокурора, слідчого за погодженням з прокурором, у разі встановлення ними наявності цих підстав, звернутися до слідчого судді з клопотанням про дозвіл на втручання у приватне спілкування у порядку, передбаченому ст.ст. 246, 248, 249 КПК.

Тільки ухвала слідчого судді про дозвіл на втручання у приватне спілкування виступає як юридична підстава його проведення слідчим або за його дорученням оперативним підрозділом.

Ч. 5 ст. 258 КПК заборонений будь-який різновид втручання у приватне спілкування, що вказаний у ч. 4 цієї статті, якщо в ньому, з одного боку, беруть участь захисник або священнослужитель, а з іншого – підозрюваний, обвинувачений, засуджений, виправданий.

Протягом часу проведення втручання в приватне спілкування за допомогою технічних засобів фіксується значний об'єм інформації, який потребує свого опрацювання та визначення – які саме відомості мають доказове значення, а які ні. Таке опрацювання та визначення здійснюється слідчим у ході дослідження інформації, отриманої під час застосування технічних засобів, у порядку, передбаченому ст. 266 КПК, про що складається протокол. На виконання вимог ч. 3 ст. 252 КПК слідчий протягом двадцяти чотирьох годин передає його прокурору для прийняття ним рішення про використання як доказ інформації, отриманої внаслідок втручання в приватне спілкування, загалом або певного її фрагмента.

Для забезпечення безпосереднього дослідження судом інформації, отриманої під час втручання в приватне спілкування,

оцінки її доказового значення ст. 259 КПК передбачає обов'язок прокурора зберегти всю інформацію, незалежно від того чи вся зафіксована на технічному носії інформація визначена прокурором для використання як доказ, чи тільки її певний фрагмент. Збереження інформації, отриманої внаслідок втручання у приватне спілкування, забезпечується прокурором із дотриманням вимог ст. 100 КПК або ним складається доручення слідчому щодо забезпечення збереження цієї інформації у порядку, визначеному ст. 100 КПК та Кабінетом Міністрів України.

**Аудіо-, відеоконтроль особи** (ст. 260 КПК) як різновид втручання у приватне спілкування, полягає у отриманні без відома конкретної особи аудіо- або аудіо- та відеозапису її розмов або інших звуків, рухів, дій, пов'язаних з її діяльністю або місцем перебування тощо, що можуть містити відомості, які мають значення для досудового розслідування.

Відмінність аудіо-, відеоконтролю особи від спостереження за особою, річчю або місцем (ст. 269 КПК) та аудіо-, відеоконтролю місця (ст. 270 КПК) полягає у використанні аудіо-, відеозаписувальних пристроїв установлених у середині публічно недоступних місць для фіксації поведінки особи.

Проведенню аудіо-, відеоконтролю особи в середині публічно недоступних місць, житла або іншого володіння особи завжди передусе обстеження публічно недоступних місць, житла або іншого володіння особи, внаслідок таємного проникнення до яких встановлюються технічні засоби аудіо-, відеоконтролю особи (п. 5 ч. 1 ст. 267 КПК). Тому в разі отримання слідчим (прокурором) фактичних даних, що розмови конкретної особи або інші звуки, рухи, дії, пов'язані з її діяльністю та перебуванням у середині публічно недоступних місць, житла або іншого володіння особи, можуть містити відомості, які мають значення для досудового розслідування, та за неможливості отримати ці відомості іншим шляхом окрім як проведенням цієї негласної слідчої (розшукової) дії, слідчий (прокурор) складає окремі клопотання, узгоджені з прокурором, до слідчого судді про дозвіл на проведення обстеження публічно недоступних місць, житла або іншого володіння особи для встановлення технічних засобів

аудіо-, відеоконтролю особи та про дозвіл на проведення аудіо-, відеоконтролю особи в середині цих місць.

Порядок та тактика проведення аудіо-, відеоконтролю особи, що визначені законодавством України, зумовлюють доцільність, після отримання ухвали слідчого судді про дозвіл на проведення цієї негласної слідчої (розшукової) дії, її письмового доручення слідчим у порядку п. 2 ч. 2 ст. 40, ст. 41, ч. 6 ст. 246 КПК оперативному підрозділу уповноваженому на проведення оперативно-технічних заходів.

Посадова особа уповноваженого оперативного підрозділу правоохоронного органу, якій доручено аудіо-, відеоконтроль особи, негайно після завершення даної негласної слідчої (розшукової) дії повідомляє про це слідчого та надає йому для дослідження інформацію, отриману в разі застосування технічних засобів. Слідчий, а в разі необхідності за участю спеціаліста, відповідно до вимог ст. 266 КПК вивчає зміст отриманої інформації, про що складає протокол. У цьому протоколі він, зокрема, описує технічні носії інформації, технічні засоби за допомогою яких була відтворена наявна на них інформація, результати дослідження наданої інформації, у разі виявлення інформації, що має значення для досудового розслідування, відтворює її в повному обсязі зі зазначенням змісту розмови осіб або інших звуків, рухів, дій, пов'язаних з її діяльністю. Протокол про проведення дослідження інформації, отриманої в разі застосування технічних засобів не пізніше ніж через двадцять чотири години з моменту припинення аудіо-, відеоконтролю особи передається прокурору (ч. 3 ст. 252 КПК).

**Накладення арешту на кореспонденцію** (ст. 261 КПК) полягає у затриманні установою зв'язку відправлення кореспонденції особи (листів усіх видів, бандеролей, посилок, поштових контейнерів, переказів, телеграм, інших матеріальних носіїв передавання інформації між особами) без її відома на підставі ухвали слідчого судді.

Фактичними підставами для порушення слідчим клопотання про надання дозволу на накладення арешту на кореспонденцію є отримані під час кримінального провадження відомості,

що поштово-телеграфна кореспонденція певної особи іншим особам або інших осіб їй може містити відомості про обставини, які мають значення для досудового розслідування, або речі та документи, що є джерелами відомостей, які мають суттєве значення для розслідування.

У клопотанні узгодженому з прокурором до слідчого судді про дозвіл на накладення арешту на кореспонденцію поряд із зазначенням відомостей, що перелічені у ч. 2 ст. 248 КПК, слідчий повинен звернутися до слідчого судді не тільки щодо надання дозволу на накладення арешту на кореспонденцію конкретної особи у певній установі зв'язку протягом необхідного для успішного проведення цієї негласної слідчої (розшукової) дії строку, але й щодо зобов'язання керівника цієї установи здійснювати контроль і затримувати кореспонденцію особи і протягом доби повідомляти про це слідчого та надання слідчим суддею дозволу слідчому в разі затримання кореспонденції, що містить відомості, які мають значення для досудового розслідування, провести її огляд та виїмку, а за необхідності зняти з неї копії та отримати зразки з відповідних відправлень.

Надання слідчим суддею дозволу на накладення арешту на кореспонденцію дає слідчому право провести інші негласні слідчі (розшукові) дії – огляд і виїмку цієї кореспонденції (ст. 262 КПК).

Факт накладення арешту на конкретне поштово-телеграфне відправлення отримує свою фіксацію у протоколі затримання кореспонденції, який складається слідчим в установі зв'язку за участю представника цієї установи, відповідно до вимог ст.ст. 104–107, 252, ч. 1 та 4 ст. 262 КПК, з обов'язковим описанням усієї затриманої кореспонденції та способу забезпечення її збереження.

У разі закінчення строку, визначеного в ухвалі слідчого судді, накладений на кореспонденцію арешт вважається скасованим і затримана в установі зв'язку кореспонденція, яка не була вилучена слідчим, підлягає негайному відправленню адресату.

**Огляд кореспонденції** (ст. 262 КПК) проводиться слідчим на підставі ухвали слідчого судді про накладення арешту, огляд

та виїмку кореспонденції конкретної особи та отриманих від керівника установи зв'язку відомостей про її надходження та затримання. Слідчий, прибувши до установи зв'язку, ознайомлюється зі затриманою поштово-телеграфною кореспонденцією та складає протокол затримання кореспонденції для проведення її огляду та вирішення питання про необхідність її виїмки. Рішення про проведення огляду конкретної затриманої кореспонденції приймається слідчим та не потребує винесення ним відповідної постанови. Обов'язковим учасником такого огляду є представник установи зв'язку, в необхідних випадках – спеціаліст (наприклад, для забезпечення безпеки учасників огляду під час розкриття і безпосереднього огляду конвертів, бандеролей, посилок, що можуть містити сильнодіючі отруйні, вибухові речовини, пристрої тощо, для з'ясування змісту тексту листа, надісланого із-за кордону, надання допомоги слідчому в знятті копій або отримання зразків об'єктів, що пересилаються, нанесення на виявлені речі та документи спеціальних позначок, обладнання їх технічними засобами контролю тощо). Огляду в присутності зазначених осіб підлягає вся затримана в установі зв'язку кореспонденція особи. Під час такого огляду слідчий може прийняти рішення про:

- відкриття цієї кореспонденції, зняття з неї копій або отримання зразків із відповідних відправлень без вилучення їх вмісту, з метою збереження конфіденційності накладення арешту на кореспонденцію та її огляду;

- нанесення на виявлені речі та документи спеціальних позначок, обладнання їх технічними засобами контролю, для забезпечення проведення інших негласних слідчих (розшукових) дій;

- заміну речей і речовин, що становлять загрозу для оточуючих або заборонені у вільному обігу, на їх безпечні аналоги тощо.

Факт проведення перелічених дій обов'язково описується у протоколі огляду затриманої кореспонденції.

Огляд затриманої кореспонденції проводиться в установі зв'язку за загальними правилами проведення огляду. У разі

не виявлення за результатами проведення даної негласної слідчої (розшукової) дії речей або документів, які мають значення для досудового розслідування, слідчий повинен забезпечити таке їх упакування, що не викликає в особи підозр щодо проведення негласних слідчих (розшукових) дій з її кореспонденцією, щоб не завдати шкоди досудовому розслідуванню. Тому, якщо слідчий приймає рішення про відкриття затриманої кореспонденції, ця дія має завжди проводитися із застосуванням способів та засобів, що забезпечують упакування кореспонденції та розташування її вмісту відповідно до оригінального. Якщо забезпечити первинне упакування оглянутої кореспонденції є неможливим, а її відправлення адресату завдасть шкоду кримінальному провадженню, вона може бути вилученою та збереженою до прийняття рішення прокурором про її повернення адресату в порядку та на підставах, передбачених ст. 255 КПК.

*Підставами для проведення виїмки, затриманої в установі зв'язку кореспонденції, є:*

– наявність в ухвалі слідчого судді про накладення арешту на кореспонденцію дозволу на проведення її виїмки під час встановлення в ній відомостей про обставини, які мають значення для досудового розслідування, або речей і документів, що мають суттєве значення для досудового розслідування;

– фактичне встановлення слідчим, за результатами проведення огляду затриманої кореспонденції, що конкретне поштово-телеграфне відправлення містить відомості про обставини, які мають значення для досудового розслідування, або речі та документи, що мають суттєве значення для досудового розслідування, і що зняття з них копій або їх фотографування, проведення відеозапису вмісту або отримання зразків із цих відправлень не може забезпечити встановлення відомостей, які мають значення для досудового розслідування.

У разі встановлення за результатами огляду затриманої кореспонденції відсутності у ній речей або документів, які мають значення для досудового розслідування, слідчий дає вказівку представнику установи зв'язку, який брав участь у проведенні огляду, про вручення цієї кореспонденції адресату, про що зазначається у протоколі огляду затриманої кореспонденції.

Виймка кореспонденції проводиться слідчим за участю представника установи зв'язку, в якій була затримана ця кореспонденція, про що складається протокол.

Протоколи затримання кореспонденції, її огляду та виймки складаються слідчим за результатами проведення кожної із цих дій згідно з вимогами ст.ст. 104–107, 252, ч. 1 та 4 ст. 262 КПК. У протоколах обов'язково зазначається, які саме відправлення були затримані, оглянуті, їх зовнішній вигляд, внутрішній вміст, що з них вилучено і що має бути доставлено адресату або тимчасово затримано, з яких відправлень знято копії або отримано зразки, а також про проведення інших дій, передбачених ч. 2 ст. 262 КПК.

Протоколи затримання кореспонденції, її огляду та виймки не пізніше ніж через двадцять чотири години з моменту припинення цих негласних слідчих (розшукових) дій передаються прокурору (ч. 3 ст. 252 КПК) для його ознайомлення з результатами їх проведення, вжиття ним заходів щодо збереження вилученої кореспонденції, які він планує використовувати в кримінальному провадженні (ч. 4 ст. 252 КПК).

Ч. 5 ст. 262 КПК установлює обов'язок керівників і працівників установ зв'язку, які беруть участь у проведенні конкретних негласних слідчих (розшукових) дій, сприяти їх проведенню та не розголошувати факт їх проведення або отриману інформацію, про що їх попереджає слідчий на початку проведення, передбачених ст.ст. 261, 262 КПК негласних слідчих (розшукових) дій.

**Зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж** (ст. 263 КПК) є різновидом втручання у приватне спілкування, під час якого за допомогою спеціальних технічних засобів уповноваженими оперативно-технічними підрозділами органів внутрішніх справ та органів безпеки на підставі ухвали слідчого судді та за дорученням слідчого проводиться спостереження, відбір, фіксація змісту інформації, яка передається особою, а також одержання, перетворення і фіксація різних видів сигналів, що передаються каналами зв'язку, без відома осіб, що використовують засоби телекомунікації, для встановлення обставин, які мають значення для кримінального провадження.

Важливе значення для розкриття особливостей втручання у приватне спілкування під час проведення даної негласної слідчої (розшукової) дії має розуміння головних понять зі сфери телекомунікацій, з якими пов'язане її проведення. У ст. 1 Закону України «Про телекомунікації» визначено:

– *транспортна телекомунікаційна мережа* – це мережа, що забезпечує передавання знаків, сигналів, письмового тексту, зображень та звуків або будь-яких повідомлень між підключеними до неї телекомунікаційними мережами доступу;

– *телекомунікаційною мережею доступу* – є частина телекомунікаційної мережі між пунктом закінчення телекомунікаційної мережі та найближчим вузлом (центром) комутації виключно;

– *пунктом закінчення телекомунікаційної мережі* – є місце стику (з'єднання) мережі телекомунікацій та кінцевого обладнання;

– *кінцеве обладнання* – це обладнання, призначене для з'єднання з пунктом закінчення телекомунікаційної мережі з метою забезпечення доступу до телекомунікаційних послуг (телефон, мобільний телефон, модем тощо).

Транспортна телекомунікаційна мережа – це основна частина інфраструктури будь-якого оператора телекомунікації, чи це оператор традиційної телефонії, сотовий оператор, провайдер безпроводового або проводового доступу до Інтернету.

Для проведення зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж слідчий під час досудового розслідування шляхом проведення тимчасового доступу до документів оператора телекомунікацій, у порядку, передбаченому Главою 15 КПК, має встановити ідентифікаційні ознаки, які дають змогу унікально ідентифікувати:

– абонента спостереження (споживача телекомунікаційних послуг), тобто його абонентський номер (сукупність цифрових знаків для позначення (ідентифікації) кінцевого обладнання абонента в телекомунікаційній мережі);

– транспортну телекомунікаційну мережу, тобто який оператор телекомунікацій має право на технічне обслуговування

та експлуатацію телекомунікаційної мережі, якій належить номер абонента спостереження;

– кінцеве обладнання – його ідентифікатор для розпізнання в телекомунікаційній мережі, який надав цьому кінцевому обладнанню виробник (наприклад, код IMEI мобільного телефону, USB-модему) або адресу точки підключення кінцевого обладнання для публічних фіксованих проводових мереж телекомунікацій.

Підставами для проведення зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж є відомості, що особа користується засобами телекомунікації передає та отримує інформацію, яка має значення для досудового розслідування.

У клопотанні слідчого, узгодженому з прокурором, про дозвіл на зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж поряд із зазначенням відомостей, що перелічені у ч. 2 ст. 248 КПК, додатково мають бути вказані ідентифікаційні ознаки, які дають змогу унікально ідентифікувати абонента спостереження, транспортну телекомунікаційну мережу, кінцеве обладнання, на якому може здійснюватися втручання у приватне спілкування.

Отримавши ухвалу слідчого судді про дозвіл на зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж, слідчий письмово, у порядку п. 2 ч. 2 ст. 40, ст. 41, ч. 6 ст. 246, ч. 4 ст. 263 КПК, доручає оперативному підрозділу уповноваженому на проведення оперативно-технічних заходів проведення цієї негласної слідчої (розшукової) дії.

Відповідно до положень ч. 4 ст. 39 Закону України «Про телекомунікації» та ч. 4 ст. 263 КПК керівники та працівники операторів телекомунікаційного зв'язку зобов'язані сприяти виконанню дій зі зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж, уживати необхідних заходів щодо нерозголошення факту проведення таких дій, організаційних і тактичних прийомів їх проведення та отриманої інформації, зберігати її в незмінному вигляді. Оператори телекомунікацій також зобов'язані забезпечувати захист технічних засобів проведення зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж від несанкціонованого доступу.

**Зняття інформації з електронних інформаційних систем** (ст. 264 КПК) полягає у здійсненні на підставі ухвали слідчого судді пошуку, виявлення і фіксації відомостей, що містяться в електронній інформаційній системі або її частинах, доступ до яких обмежений власником, володільцем або утримувачем системи розміщенням її у публічно недоступному місці, житлі або іншому володінні особи або логічним захистом доступу, а також отримання таких відомостей без відома її власника, володільця або утримувача.

Під електронною інформаційною системою у цій статті розуміється сукупність електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), периферійного обладнання та програмного забезпечення, призначених для автоматизації прийому, зберігання, обробки, пошуку і видачі інформації споживачам.

За своєю архітектурою електронні інформаційні системи можуть бути і локальними, у яких усі їх компоненти (база даних, система управління базою даних, клієнтське програмне забезпечення) знаходяться на одному комп'ютері, і розподіленими, в яких компоненти розподілені по декількох комп'ютерах.

Розподілені електронні інформаційні системи, своєю чергою, розділяють на файл-серверні інформаційні системи (в них база даних знаходиться на файловому сервері, а система управління базою даних та клієнтське програмне забезпечення – на робочих станціях) та клієнт-серверні інформаційні системи (в них база даних та система управління базою даних знаходяться на сервері, а на робочих станціях знаходиться клієнтське програмне забезпечення).

І локальні, і розподілені електронні інформаційні системи можуть бути відкритими для громадян і закритими, тобто доступ до яких обмежений їх власником, володільцем або утримувачем шляхом розміщення файлових серверів та робочих станцій інформаційної системи в публічно недоступних місцях, житлі або іншому володінні особи та встановленням систем логічного захисту доступу до електронної інформаційної системи з робочих станцій локальної мережі підприємства, установи, організації тощо, або з робочих станцій зв'язаних з файловим сервером через мережу Інтернет.

Зняття інформації з електронних інформаційних систем або їх частин можливе без дозволу слідчого судді, якщо доступ до них не обмежується їх власником, володільцем або утримувачем або не пов'язаний з подоланням системи логічного захисту. Варто зауважити, що у випадках, коли під час досудового розслідування установлюється, що файловий сервер електронної інформаційної системи встановлений у публічно недоступному місці, житлі або іншому володінні особи, але доступ до баз даних, розміщених на ньому незахищений системами логічного захисту доступу і можливий з робочих станцій, розташованих поза межами місць розміщення файлових серверів електронної інформаційної системи, зняття інформації з електронних інформаційних систем або її частин також можливе без дозволу слідчого судді. У цій ситуації складається тільки протокол зняття інформації з електронних інформаційних систем із відповідними додатками до нього з дотриманням вимог ст.ст. 104–107, 252 та 265 КПК.

Підставами для проведення зняття інформації з електронних інформаційних систем є відомості, що в електронній інформаційній системі або її частині наявна інформація, що має значення для досудового розслідування.

У клопотанні слідчого, узгодженому з прокурором, про дозвіл на зняття інформації з електронних інформаційних систем поряд із зазначенням відомостей, що перелічені у ч. 2 ст. 248 КПК, додатково мають бути вказані ідентифікаційні ознаки електронної інформаційної системи (найменування електронної інформаційної системи, фізичну адресу розташування її файлових серверів та робочих станцій або електронну адресу в мережі Інтернет, її власник, володільець або утримувач) та спосіб, яким обмежений доступ до неї.

Отримавши ухвалу слідчого судді про дозвіл на зняття інформації з електронної інформаційної системи, слідчий письмово, у порядку п. 2 ч. 2 ст. 40, ст. 41, ч. 6 ст. 246 КПК доручає оперативному підрозділу, уповноваженому на проведення оперативно-технічних заходів, проведення цієї негласної слідчої (розшукової) дії.

### **14.2.2. Дослідження інформації, отриманої під час застосування технічних засобів**

*Дослідження інформації, отриманої під час застосування технічних засобів* (ст. 266 КПК), є негласною слідчою (розшуковою) дією під час якої слідчий ознайомлюється у повному обсязі з відомостями, що містяться на носіях технічної інформації, які отримані під час проведення інших негласних слідчих (розшукових) дій, з метою виявлення відомостей, що мають значення для досудового розслідування і судового розгляду. Дослідження інформації, отриманої у разі застосування технічних засобів, може бути складовою таких негласних слідчих (розшукових) дій, як зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж (ст. 263 КПК), зняття інформації з електронних інформаційних систем (ст. 264 КПК) тощо, коли вивчення змісту отриманої інформації здійснюється безпосередньо під час їх проведення слідчим, що отримує відповідне відображення у протоколі цих негласних слідчих (розшукових) дій. Однак незавжди слідчий, з огляду на особливості порядку та тактики проведення окремих негласних слідчих (розшукових) дій, має можливість їх проводити та доручає їх проведення уповноваженим оперативним підрозділам у порядку ч. 1 п. 3 ст. 40, ч. 1 ст. 41 КПК. Саме у цих випадках слідчий, після завершення проведення такої негласної слідчої (розшукової) дії та отримання технічних носіїв інформації від оперативних підрозділів, яким доручено її проведення, на підставі ч. 1 ст. 266 КПК із дотриманням правил секретного діловодства ознайомлюється повністю з відомостями, що містяться на цих технічних носіях інформації.

Рішення про проведення дослідження інформації, отриманої при застосуванні технічних засобів, приймає слідчий. Підставою для його прийняття є отримання за результатами проведення негласних слідчих (розшукових) дій інформації із застосуванням технічних засобів у якій можуть міститися відомості, що мають значення для досудового розслідування.

У разі потреби слідчого в консультативній або технічній допомозі, яка сприятиме оцінці змісту відомостей, що зафіксовані на технічних носіях інформації, він може залучити для участі в проведенні такого дослідження відповідного спеціаліста.

За результатами проведення дослідження інформації, отриманої під час застосування технічних засобів, слідчим із дотриманням вимог ст.ст. 104–107, 252, 266 КПК складається протокол з необхідними додатками до нього. В цьому протоколі він, зокрема, описує технічні носії інформації, технічні засоби, за допомогою яких відтворена наявна на них інформація, результати дослідження наданої інформації, у разі виявлення інформації, що має значення для досудового розслідування, відтворює її в повному обсязі зі зазначенням змісту розмови осіб або інших звуків, рухів, дій, пов'язаних із її діяльністю тощо. Протокол про проведення дослідження інформації, отриманої у разі застосування технічних засобів не пізніше ніж через двадцять чотири години з моменту припинення завершення даної негласної слідчої (розшукової) дії передається прокурору (ч. 3 ст. 252 КПК).

Первинні носії інформації, отриманої у разі застосування під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій, а також технічні засоби, за допомогою яких вона отримана, мають зберігатися до набрання законної сили вироком суду. Їх збереження забезпечується прокурором із дотриманням вимог ст. 100 КПК та у порядку, визначеному Кабінетом Міністрів України, або ним складається доручення слідчому або оперативному підрозділу, якому доручено проведення відповідної негласної слідчої (розшукової) дії щодо забезпечення збереження первинних носіїв отриманої інформації та застосованих для її отримання технічних засобів.

Варто зазначити, що збереженню підлягають усі носії первинної інформації, отриманої у разі застосування технічних засобів, незалежно від того, або виявлені на цих носіях за результатами дослідження слідчим первинної інформації відомості, що мають значення для досудового розслідування і судового розгляду, або ні.

У разі виникнення питань щодо змісту носіїв первинної інформації, технічних можливостей її отримання у разі застосу-

вання конкретних технічних засобів під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій, для з'ясування яких необхідні спеціальні знання, носії інформації та технічні засоби, за допомогою яких отримано інформацію, можуть бути предметом дослідження відповідних спеціалістів або експертів у порядку, передбаченому КПК.

### **14.2.3. Обстеження публічно недоступних місць, житла або іншого володіння особи**

*Обстеження публічно недоступних місць, житла або іншого володіння особи* (ст. 267 КПК) закон визначає як негласну слідчу (розшукову) дію, яка полягає у таємному проникненні, разом із використанням технічних засобів, до публічно недоступних місць, житла або іншого володіння особи з метою:

- виявлення і фіксації слідів учинення тяжкого або особливо тяжкого злочину, речей і документів, що мають значення для їх досудового розслідування;
- виготовлення копій або зразків зазначених речей і документів;
- виявлення та вилучення зразків для дослідження під час досудового розслідування тяжкого або особливо тяжкого злочину;
- виявлення осіб, які розшукуються;
- встановлення технічних засобів аудіо-, відеоконтролю особи.

З огляду на визначення цієї негласної слідчої (розшукової) дії, вона охоплює дії, які або дають змогу зібрати відомості, речі та документи, які мають значення для досудового розслідування, або дії, без проведення яких є неможливим проведення аудіо-, відеоконтролю особи (ст. 260 КПК) всередині публічно недоступних місць, житла або іншого володіння особи.

*Місцями проведення цієї негласної слідчої (розшукової) дії є:*

– публічно недоступне місце – це місце до якого неможливо увійти або в якому неможливо перебувати на правових підставах без отримання на це згоди власника, користувача або уповноважених ними осіб (наприклад, приміщення або ділянка місцевості підприємств, установ, організації тощо) (ч. 2 ст. 267 КПК);

– житло особи, під яким, відповідно до ч. 2 ст. 233 КПК, розуміється будь-яке приміщення, яке знаходиться у постійному або тимчасовому володінні особи, незалежно від його призначення і правового статусу, та пристосоване для постійного або тимчасового проживання в ньому фізичних осіб, а також усі складові частини такого приміщення. Тобто до житла відносяться: а) особистий будинок з усіма приміщеннями, які призначені для постійного або тимчасового проживання в них, а також ті приміщення, які хоча й не призначені для постійного або тимчасового проживання в них, але є складовою будинку; б) будь-яке житлове приміщення, незалежно від форми власності, яке належить до житлового фонду і використовується для постійного або тимчасового проживання (будинок, квартира в будинку будь-якої форми власності, окрема кімната в квартирі тощо); в) будь-яке інше приміщення або забудова, які не належать до житлового фонду, але пристосовані для тимчасового проживання (дача, садовий будинок тощо);

– інше володіння особи – транспортний засіб, земельна ділянка, гараж, інші будівлі або приміщення побутового, службового, господарського, виробничого та іншого призначення тощо, які знаходяться у володінні особи (ч. 2 ст. 233 КПК).

З огляду на те, що приміщення, які спеціально призначені для утримання осіб, права яких обмежені відповідно до закону (приміщення з примусового утримання осіб у зв'язку з відбуттям покарання, затримання, взяттям під варту тощо), мають статус публічно доступних (ч. 3 ст. 267 КПК), вони не є місцями проведення даної негласної слідчої (розшукової) дії.

Підставами для проведення обстеження публічно недоступних місць, житла або іншого володіння особи є відомості,

що в конкретному публічно недоступному місці, житлі або іншому володінні особи, можуть знаходитися сліди учинення тяжкого або особливо тяжкого злочину, речі та документи або можуть бути виготовлені з них копії, або отримані зразки, особи, що розшукуються, за учинення цих злочинів, або особа, аудіота відеоконтроль розмов, звуків, рухів якої, дій, пов'язаних із її діяльністю, у цих місцях, може містити відомості, які мають значення для досудового розслідування тяжких або особливо тяжких злочинів.

За наявності хоча б однієї з перелічених підстав у випадках, коли іншим способом отримати ці відомості є неможливо, або по-іншому не можна здійснити дії з виготовлення копій або зразків речей, документів або інших матеріальних об'єктів, виявити осіб, які розшукуються, або встановити технічні засоби аудіо-, відеоконтролю особи в публічно недоступному місці, житлі або іншому володінні особи, прокурор або слідчий вносить клопотання, узгоджене з прокурором, до слідчого судді про дозвіл на проведення обстеження публічно недоступних місць, житла або іншого володіння особи. Це клопотання має бути укладеним відповідно до вимог ч. 2 ст. 248 КПК.

Ухвала про обстеження публічно недоступних місць, житла або іншого володіння особи має бути постановлена слідчим суддею у порядку, передбаченому ст.ст. 246, 248, 249 КПК.

Специфіка методів та засобів обстеження публічно недоступних місць, житла або іншого володіння особи зумовлює необхідність, після отримання прокурором або слідчим ухвали слідчого судді про дозвіл на проведення цієї негласної слідчої (розшукової) дії, її письмового доручення на підставі ст. 41, ч. 6 ст. 246 КПК уповноваженому оперативному підрозділу.

Посадова особа уповноваженого оперативного підрозділу, якій доручено обстеження публічно недоступних місць, житла або іншого володіння особи, складає протокол з описанням усіх виконаних дій та їх результатів, який протягом двадцяти чотирьох годин із моменту припинення цієї негласної слідчої (розшукової) дії передається прокурору (ч. 3 ст. 252 КПК). Відомості

про осіб, які проводили цю негласну слідчу (розшукову) дію або були залучені до її проведення, у разі здійснення щодо них заходів безпеки, можуть зазначатися із забезпеченням конфіденційності даних про таких осіб у порядку, визначеному законодавством.

#### ***14.2.4. Установлення місцезнаходження радіоелектронного засобу***

Ч. 1 ст. 268 КПК дає можливість проведення негласної слідчої (розшукової) дії, спрямованої на ***установлення місцезнаходження радіоелектронного засобу*** (мобільного терміналу систем зв'язку та інших радіовипромінювальних пристроїв, активованих у мережах операторів рухомого (мобільного) зв'язку, тобто мобільного телефону, GSM, UMTS, HSDPA, WiMAX, LTE модемів, що забезпечують бездротовий доступ до мережі Інтернет, та інших радіовипромінювальних пристроїв, активованих у мережах операторів рухомого (мобільного) зв'язку, тощо), без розкриття змісту повідомлень, що передаються, якщо в результаті його проведення можна встановити обставини, що мають значення для кримінального провадження, а саме теперішнє місцезнаходження радіоелектронних засобів та інших радіовипромінювальних пристроїв, активованих у мережах операторів рухомого (мобільного) зв'язку, що належать та (або) знаходяться у користуванні в осіб, що можуть бути причетними до учинення злочину.

Тобто проведення цієї негласної слідчої (розшукової) дії дає змогу вирішити розшукове завдання зі встановлення факту знаходження у певному місці та часі конкретної особи, якій належить та (або) знаходиться у користуванні радіоелектронний засіб та інший радіовипромінювальний пристрій, активований у мережі оператора рухомого (мобільного) зв'язку. Встановлення цього факту забезпечують положення ч. 3 ст. 34, п. 7 ч. 1, ч. 2 та ч. 4 ст. 39 Закону України «Про телекомунікації», згідно

з якими оператори телекомунікацій зобов'язані зберігати записи про надані телекомунікаційні послуги протягом строку позовної давності, визначеного законом, та надавати інформацію про надані телекомунікаційні послуги у порядку, встановленому законом, а також за власні кошти встановлювати на своїх телекомунікаційних мережах технічні засоби, необхідні для здійснення уповноваженими органами оперативно-розшукових заходів, і забезпечувати функціонування цих технічних засобів, а також у межах своїх повноважень сприяти проведенню оперативно-розшукових заходів та недопущенню розголошення організаційних і тактичних прийомів їх проведення.

В ухвалі слідчого судді про дозвіл на встановлення місцезнаходження радіоелектронного засобу повинні бути зазначені ідентифікаційні ознаки, які дадуть можливість унікально ідентифікувати абонента спостереження (його абонентський номер (сукупність цифрових знаків для позначення (ідентифікації) кінцевого обладнання абонента в телекомунікаційній мережі), транспортну телекомунікаційну мережу (назву оператора телекомунікацій, який має право на технічне обслуговування та експлуатацію телекомунікаційної мережі, якій належить номер абонента спостереження), кінцеве обладнання (його ідентифікатор для розпізнання в телекомунікаційній мережі, який надав цьому кінцевому обладнанню виробник (наприклад, код IMEI мобільного телефона, USB-модема тощо)).

#### ***14.2.5. Спостереження за особою, річчю або місцем***

*Спостереження за особою, річчю або місцем* (ст. 269 КПК) передбачає проведення негласного безпосереднього або опосередкованого (за допомогою технічних засобів відеозапису, фотографування, спеціальних технічних засобів) візуального спостереження за особою, річчю або місцем для пошуку, фіксації і перевірки під час досудового розслідування тяжкого

або особливо тяжкого злочину відомостей про особу та її поведінку або тих, з ким ця особа контактує, або за певною річчю, або місцем у публічно доступних місцях.

Із урахуванням положень ч. 2 та 3 ст. 267 КК України публічно доступне місце можна визначити як місце, до якого можна увійти або в якому можна перебувати на законних підставах без отримання на це згоди власника, користувача або уповноважених ними осіб. Приміщення, які спеціально призначені для утримання осіб, права яких обмежені відповідно до закону (приміщення з примусового утримання осіб у зв'язку з відбуттям покарання, затримання, взяттям під варту тощо), мають статус публічно доступних у разі проведення в них негласних слідчих (розшукових) дій.

#### **14.2.6. Моніторинг банківських рахунків**

*Моніторинг банківських рахунків* (ст. 269-1) унесений до КПК Законом від 12 лютого 2015 року. Проведення цієї негласної слідчої (розшукової) дії відповідно до положень ст.ст. 246 та 269-1 можливе лише за кримінальним провадженням щодо тяжких або особливо тяжких злочинів, що віднесені до підслідності Національного антикорупційного бюро України. Сутність моніторингу банківських рахунків полягає в отриманні посадовою особою підрозділу детективів Національного антикорупційного бюро України в поточному режимі від банку інформації про операції, що здійснюються на одному або декількох банківських рахунках. Надання такої інформації здійснюється на підставі ухвали слідчого судді про моніторинг банківських рахунків, порядок отримання якої передбачений ст.ст. 246, 248, 249 КПК.

Підставами для ініціювання у клопотанні прокурора проведення цієї негласної слідчої (розшукової) дії є наявність достатніх даних, які обґрунтовують підозру, що особа здійснює злочинні дії з використанням конкретного банківського рахунку

в банківській установі, що діє на території України, або неможливість по-іншому розшукати або ідентифікувати майно, що підлягає конфіскації або спеціальній конфіскації у кримінальних провадженнях, віднесених до підслідності Національного антикорупційного бюро України.

Слідчий суддя в ухвалі про моніторинг банківських рахунків повідомляє керівника банківської установи про обов'язок нерозголошення інформації про проведення цієї негласної слідчої (розшукової) дії і про відповідну кримінальну відповідальність. На підставі ухвали слідчого судді керівник банківської установи зобов'язаний письмово попередити усіх її працівників, залучених до моніторингу банківських рахунків, про обов'язок нерозголошення інформації про проведення цієї негласної слідчої (розшукової) дії і про відповідну кримінальну відповідальність.

Інформація про операції, що здійснюються на банківських рахунках, має доводитися до відома Національного антикорупційного бюро України до виконання відповідної операції, а в разі неможливості – негайно після її виконання. Результати моніторингу банківського рахунку фіксуються у протоколі Національного антикорупційного бюро, який складається відповідно до вимог КПК посадовою особою підрозділу детективів Національного антикорупційного бюро України, якій доручене прокурором її проведення.

### ***14.2.7. Аудіо-, відеоконтроль місця***

*Аудіо-, відеоконтроль місця* (ст. 270 КПК) передбачає отримання аудіо- або відеозапису подій всередині публічно доступних місць, без відома їх власника, володільця або присутніх у цьому місці осіб, шляхом прихованої фіксації відомостей за допомогою аудіо- та відеозаписувальних технічних засобів, за наявності відомостей про те, що розмови і поведінка осіб у цьому місці, а також інші події, що там відбуваються, можуть містити інформацію, яка має значення для кримінального провадження.

З огляду на зміст ст. 270 КПК, аудіо-, відеоконтроль місця проводяться тільки за рішенням слідчого судді.

Відповідно до вимог ст.ст. 246, 248-250, 270 КПК слідчий за наявності відомостей про те, що розмови і поведінка осіб у конкретному місці, а також інші події, що там відбуваються, можуть містити інформацію, яка має значення для кримінального провадження, складає клопотання про дозвіл на проведення аудіо-, відеоконтролю місця до суду, узгоджує його з прокурором та отримує ухвалу слідчого судді про аудіо-, відеоконтроль місця або про відмову в наданні дозволу на його проведення.

### **14.2.8. Контроль за учиненням злочинів**

*Контроль за учиненням злочинів* (ст. 271 КПК) є однією з найскладніших за своєю підготовкою та здійсненням, різноплановою за формами свого проведення негласною слідчою (розшуковою) дією.

Контроль за учиненням злочину полягає у перевірці за рішенням прокурора відомостей про готування учинення або про учинення тяжкого або особливо тяжкого злочину в формі контрольованої поставки, контрольованої або оперативної закупки, спеціального слідчого експерименту, імітування обстановки злочину, порядок та тактика проведення яких визначається законодавством та міжнародними договорами України. Контроль за учиненням злочину може бути і внутрішнім (проводиться на території України), і транзитним (проводиться на території України та інших держав, за домовленістю між правоохоронними органами, на підставі чинних міжнародних договорів України).

У разі, коли за результатами оцінки відомостей про підготовку учинення або учинення тяжкого або особливо тяжкого злочину прокурор встановлює, що неможливо повністю запобігти посяганню на життя або заповідянню особі (особам) тяжких тілесних ушкоджень, поширенню речовин, небезпечних для

життя багатьох людей, втечі осіб, які вчинили тяжкі або особливо тяжкі злочини, екологічній або техногенній катастрофі, він повинен відмовитися від проведення даної негласної слідчої (розшукової) дії та організувати і провести заходи, спрямовані на недопущення настання суспільно небезпечних наслідків дій злочинців.

Забороняється під час контролю за учиненням злочину провокувати (підбурювати) особу на учинення цього злочину з метою його подальшого викриття, допомагаючи особі учинити злочин, який вона б не вчинила, якби слідчий, посадова особа оперативного підрозділу або особа, яка бере участь у даній негласній слідчій (розшуковій) дії, цьому не сприяла, або з цією самою метою впливати на її поведінку насильством, погрозами, шантажем. Посадові особи правоохоронних органів та інші особи, які вчинили такі дії, залежно від фактичного змісту цих дій та їх наслідків, підлягають притягненню до відповідальності за чинним законодавством України. Здобуті в такий спосіб речі та документи не можуть бути використані у кримінальному провадженні.

Рішення прокурора про проведення контролю за учиненням злочину оформлюється постановою, в якій окрім відомостей, передбачених ст. 251 КПК, та доручення його проведення слідчий та уповноважений оперативного підрозділу, зобов'язані: 1) викласти обставини, які свідчать про відсутність під час негласної слідчої (розшукової) дії провокування особи на учинення злочину; 2) зазначити про застосування спеціальних імітаційних засобів.

У разі, коли під час проведення контролю за учиненням злочину виникає необхідність тимчасового обмеження конституційних прав особи (наприклад, права на недоторканість житла, особисте і сімейне життя), він має здійснюватися в межах, які допускаються Конституцією України, на підставі рішення слідчого судді за поданням прокурора згідно з вимогами ст.ст. 246–249 КПК. В ухвалі слідчого судді також має бути доручення проведення контролю за учиненням злочину слідчому й уповноваженому оперативному підрозділу та викладені обставини, які

свідчать про відсутність під час негласної слідчої (розшукової) дії провокування особи на учинення злочину, та зазначено про застосування спеціальних імітаційних засобів.

Про результати контролю за учиненням злочину складається протокол відповідно до вимог ст.ст. 104, 106, 252 КПК, до якого додаються речі та документи, отримані під час проведення цієї негласної слідчої (розшукової) дії. Якщо контроль за учиненням злочину закінчується відкритим фіксуванням, про це складається протокол у присутності такої особи. Протокол про проведення негласної слідчої (розшукової) дії з додатками не пізніше ніж через двадцять чотири години з моменту припинення цієї дії передається прокурору. Прокурор вживає заходів щодо збереження отриманих під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій речей і документів, які планує використовувати у кримінальному провадженні (ст. 252 КПК).

#### ***14.2.9. Виконання спеціального завдання з розкриття злочинної діяльності організованої групи або злочинної організації***

Положення ст. 272 КПК містять нормативно-правову регламентацію порядку прийняття рішення про проведення негласної слідчої (розшукової) дії – ***виконання спеціального завдання з розкриття злочинної діяльності організованої групи або злочинної організації***.

Ст.ст. 13–14 Закону України «Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю» та п. 8, 13 ч. 1 ст. 8 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» визначають, що під час здійснення боротьби з організованою злочинністю спеціальні підрозділи по боротьбі з організованою злочинністю органів внутрішніх справ, Служби безпеки України мають право, якщо інших заходів для розкриття організованої злочинності та притягнення винних до кримінальної відповідальності недостатньо, використовувати штатних і нештатних

негласних співробітників, які вводяться під легендою прикриття в організовані злочинні угруповання, або учасника організованого злочинного угруповання, які на конфіденційній основі співпрацює з уповноваженими на боротьбу з організованою злочинністю органами, зі збереженням у таємниці достовірних даних щодо їх особистості.

Чинне законодавство забороняє залучати до виконання розшукових (негласних) слідчих дій медичних працівників, священнослужителів, адвокатів, якщо особа, стосовно якої вони повинні здійснювати зазначені дії, є їх пацієнтом або клієнтом.

Порядок і тактика проведення виконання спеціального завдання з розкриття злочинної діяльності організованої групи або злочинної організації визначається чинними Законами України та відомчими нормативно-правовими актами правоохоронних органів України.

Питання щодо кримінальної відповідальності за протиправні дії осіб, які виконують спеціальне завдання з розкриття злочинної діяльності організованої групи або злочинної організації, вирішується відповідно до положень ст. 43 КК України та відповідних норм Особливої частини КК України.

Слідчий, що розслідує тяжкий або особливо тяжкий злочин, або прокурор, отримавши фактичні дані, що він вчинений членами організованого злочинного угруповання, або достатні дані вважати, що має місце підготовка учинення нового злочину членами організованого злочинного угруповання щодо діяльності якого проводиться розслідування, визначає, з урахуванням наявного часу, можливостей введення під легендою прикриття в конкретну організовану групу або злочинну організацію штатного або нештатного негласного співробітника, або наявності члена організованого злочинного угруповання, який на конфіденційних засадах співпрацює з уповноваженими оперативними підрозділами, визначає можливість доручення конкретній особі виконати спеціальне завдання з розкриття злочинної діяльності організованої групи або злочинної організації.

Виконання такого спеціального завдання, як негласна слідча (розшукова) дія, здійснюється на підставі постанови

слідчого, погодженої з керівником органу досудового розслідування, або постанови прокурора зі збереженням у таємниці достовірних відомостей про особу. У такій постанові, окрім відомостей, передбачених ст. 251 КПК, зазначається обґрунтування меж спеціального завдання та, які спеціальні несправжні (імітаційні) засоби будуть використовуватися.

Винесенню постанови про виконання спеціального завдання особами, які не є працівниками правоохоронного органу, має передувати укладення угоди про конфіденційне співробітництво між такою особою і правоохоронним органом і відповідне нерозголошення даних. У цій угоді мають бути перелічені права й обов'язки цієї особи і, зокрема, роз'яснення того, у якому випадку і за учинення яких діянь ця особа підлягає кримінальній відповідальності.

Виконання спеціального завдання не може перевищувати шість місяців, а в разі необхідності строк його виконання продовжується слідчим за погодженням з керівником органу досудового розслідування або прокурором на строк, який не перевищує строку досудового розслідування.

#### ***14.2.10. Виготовлення, утворення несправжніх (імітаційних) засобів для проведення конкретних негласних слідчих (розшукових) дій***

*Виготовлення, утворення несправжніх (імітаційних) засобів для проведення конкретних негласних слідчих (розшукових) дій* (ст. 273 КПК) є специфічною негласною слідчою (розшуковою) дією, яка проводиться з метою забезпечити неочевидність, скритність проведення окремих негласних слідчих (розшукових) дій або тактичних операцій, до яких вони включені, від об'єктів, відносно яких вони проводяться, а також від осіб, які в них не беруть участь, та успішне вирішення завдань зі збирання доказів під час їх проведення.

*Засобами, що можуть використовуватися під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій, з огляду на зміст ст. 273 КПК, є:*

– реальні матеріальні об'єкти, що мають індивідуальні ідентифікаційні ознаки (наприклад, серія та номер грошової купюри певного номіналу) або спеціально помічені (тобто на них нанесені певні позначки з огляду на проведення негласної слідчої (розшукової) дії);

– несправжні (імітаційні) засоби – це речі та документи, які спеціально виготовлені для проведення негласної слідчої (розшукової) дії, що повністю або частково мають ознаки матеріальних об'єктів, які ними заміщуються, або спеціально утворені підприємства, установи, організації, які спеціально створюються для забезпечення проведення негласних слідчих (розшукових) дій.

Ч. 1 ст. 273 КПК містить пряму заборону використання заздалегідь помічених матеріальних об'єктів або несправжніх (імітаційних) засобів з іншою метою ніж для проведення негласних слідчих (розшукових) дій.

Процесуальне рішення у формі відповідної постанови про виготовлення, утворення та використання під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій несправжніх (імітаційних) засобів для проведення конкретних негласних слідчих (розшукових) дій приймає керівник органу досудового розслідування або прокурор. Факт виготовлення, утворення несправжніх (імітаційних) засобів або помітки матеріальних об'єктів для проведення конкретних негласних слідчих дій оформлюється відповідним протоколом, який складається із дотриманням вимог ст.ст. 104, 106, 252 КПК.

Факт передавання особі імітаційних речей, документів тощо, або помічених матеріальних об'єктів, для використання їх під час проведення конкретної негласної слідчої дії, оформлюється в окремому протоколі або в протоколі цієї негласної слідчої (розшукової) дії.

У разі необхідності розкриття до завершення досудового розслідування справжніх відомостей щодо спеціально утворених

суб'єктів господарювання або щодо особи, яка діє без розкриття достовірних відомостей про неї, про це письмово повідомляється орган, співробітником якого є особа, яка таким способом здійснює негласні слідчі (розшукові) дії, та керівник органу досудового розслідування, прокурор, який прийняв рішення про використання таких засобів під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій. Рішення про розкриття справжніх відомостей про зазначену особу, обставини виготовлення речей або документів або спеціального утворення підприємства, установи, організації приймається керівником органу досудового розслідування, прокурором та оформлюється відповідною постановою. У разі необхідності щодо особи, відомості про яку підлягають розкриттю, вживаються заходи забезпечення безпеки, передбачені законом.

Ч. 4 ст. 273 КПК надає несправжнім (імітаційним) засобам, застосованим під час проведення негласної слідчої (розшукової) дії, статус у процесі доказування як первинних засобів або знарядь учинення злочину, окрім випадків, якщо суд встановить порушення вимог КПК під час проведення відповідної негласної слідчої (розшукової) дії.

Збереження засобів, що використовувалися під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій, забезпечується прокурором та здійснюється у порядку, передбаченому ст. 100 КПК та визначеному Кабінетом Міністрів України.

#### ***14.2.11. Негласне отримання зразків для порівняльного дослідження***

Ч. 1 ст. 274 КПК передбачає підставою проведення ***негласного отримання зразків для порівняльного дослідження***, якщо неможливим буде здійснення отримання зразків для експертизи у порядку ст. 245 КПК через загрозу завдання значної шкоди для кримінального провадження. Тобто, коли отримання зразків для експертизи у порядку ст. 245 КПК спричинить розкриття тих, що проводяться або будуть проводитися негласних слідчих

(розшукових) дій та поставить під загрозу життя, здоров'я учасників кримінального провадження тощо.

З огляду на зміст ст. 274 КПК, негласне отримання зразків, необхідних для порівняльного дослідження, можливо проводити тільки за рішенням слідчого судді. Відповідно до вимог ст.ст. 246, 248, 248, 274 КПК слідчий в разі виникнення необхідності для з'ясування обставин, що мають значення для кримінального провадження, шляхом проведення порівняльного дослідження складає клопотання про дозвіл на проведення негласного отримання зразків, необхідних для порівняльного дослідження до апеляційного суду, в межах територіальної юрисдикції якого знаходиться орган досудового розслідування (ст. 247 КПК), узгоджує його з прокурором та отримує ухвалу слідчого судді про негласне отримання зразків, необхідних для порівняльного дослідження, або про відмову в наданні дозволу на його проведення. Таке клопотання має бути укладеним відповідно до вимог ч. 2 ст. 248 КПК. У клопотанні слідчого, прокурора про надання дозволу на негласне отримання зразків, необхідних для порівняльного дослідження, та в ухвалі слідчого судді додатково зазначаються відомості про конкретні зразки, які планується отримати.

Негласне отримання зразків для порівняльного дослідження може здійснюватися в межах проведення обстеження публічно недоступних місць, житла або іншого володіння особи. В цьому разі відомості про конкретні зразки для порівняльного дослідження та способи й засоби їх отримання вказуються у протоколі обстеження публічно недоступних місць, житла або іншого володіння особи.

### ***Контрольні запитання***

1. Дайте визначення поняття негласної слідчої (розшукової) дії.
2. Наведіть різновиди слідчих (розшукових) дій, передбачених КПК.

3. Дайте визначення втручанню у приватне спілкування під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій.

4. Які дії охоплює процесуальне оформлення рішення щодо проведення негласної слідчої (розшукової) дії?

5. Які строки проведення негласної слідчої (розшукової) дії та порядок їх обчислення?

6. Назвіть юридичні та фактичні підстави для прийняття процесуальних рішень щодо проведення негласних слідчих (розшукових) дій, пов'язаних із втручанням у приватне спілкування.

7. У чому полягають особливості використання результатів негласних слідчих (розшукових) дій у доказуванні під час досудового розслідування?

8. Розкрийте особливості використання результатів негласних слідчих (розшукових) дій в інших кримінальних провадженнях.

## Рекомендована література

1. Аріт К. В. Організація підготовки та проведення негласних слідчих (розшукових) дій на стадії досудового розслідування. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2014. Вип. № 4 (74). С. 432–439.

2. Войнарович А. Реалізація підозрюваним права на захист під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій. *Вісник Національної академії прокуратури України*. 2015. Вип. № 3 (41). С. 76–81.

3. Єфіменко І. Порядок збереження інформації, отриманої в результаті проведення негласних слідчих (розшукових) дій. *Вісник Національної академії прокуратури України*. 2015. Вип. № 4 (42). С. 78–83.

4. Козьяков І. Теоретичні основи класифікації негласних слідчих (розшукових) дій. *Вісник Національної академії прокуратури України*. 2014. Вип. № 1 (34). С. 85–89.

5. Комарницька О., Прядко В. Установлення місцезнаходження засобу радіоелектронного зв'язку: підготовка та проведення негласної слідчої (розшукової) дії. *Вісник Національної академії прокуратури України*. 2014. Вип. № 2 (35). С. 71–78.

6. Комашко В. В. Теоретико-правове визначення контролю за вчиненням злочину. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2014. Вип. № 4 (74). С. 446–456.

7. Кондратюк О. В. Щодо можливості автоматичного набуття активними оперативно-розшуковими заходами статусу негласних слідчих

(розшукових) дій у межах кримінального провадження. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія юридична*. 2015. Вип. 3. С. 281–291.

8. Кравченко О. Є. Систематизація негласних слідчих (розшукових) дій у разі здійснення прокурорського нагляду й контролю в кримінальному провадженні. *Вісник Запорізького національного університету*. 2015. Вип. № 1 (2). С. 208–214.

9. Лук'янчиков Є., Лук'янчиков Б. Негласні слідчі (розшукові) дії – засоби процесуального доказування. *Право України*. 2014. № 10. С. 106–116.

10. Мухін В., Штанько А. Державне втручання у приватне спілкування: процесуальні аспекти. *Вісник Національної академії прокуратури України*. 2014. Вип. № 1 (34). С. 90–97.

11. Нескоромний Д. А. Негласні слідчі (розшукові) дії: юридичні та фактичні підстави їх провадження. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія юридична*. 2015. Вип. 2. С. 303–312.

12. Проценко О. О. Актуальні питання продовження, припинення та повідомлення особам, відносно яких проводилось спостереження за особою, річчю або місцем в кримінальному провадженні. *Науковий вісник міжнародного гуманітарного університету*. 2014. Вип. № 9–1. С. 221–224.

13. Рижов М. Г. Відмінності матеріальних та формальних підстав здійснення оперативно-розшукових заходів та негласних слідчих (розшукових) дій: проблеми їх нормативного визначення. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2015. Вип. № 1 (75). С. 519–527.

14. Сергєєва Д. Проблемні аспекти використання результатів зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж як доказів у кримінальному провадженні. *Право України*. 2014. № 11. С. 209–219.

15. Тагієв С. Р. Деякі питання процедури застосування заздалегідь ідентифікованих (помічених) або несправжніх (імітаційних) засобів під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2015. Вип. № 1 (75). С. 430–435.

16. Тагієв С. Р. Підстави проведення негласних слідчих (розшукових) дій. *Вісник Запорізького національного університету*. 2015. Вип. № 2 (1). С. 233–239.

17. Уваров В. Г. Проблеми реалізації принципу юридичної визначеності при застосуванні контролю за вчиненням злочину. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2012. Вип. № 4 (64). С. 545–550.

18. Уваров В. Г. Система негласних слідчих (розшукових) дій за новим КПК України. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2013. Вип. № 1 (65). С. 523–529.

19. Христов О. Л., Христова О. В. Відповідність негласної слідчої (розшукової) дії до постановлення ухвали слідчого судді вимогам Консти-

туції України. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2013. Вип. № 1 (65). С. 543–547.

20. Циліорик І. І. Негласні слідчі (розшукові) дії в кримінальному провадженні. *Науковий вісник міжнародного гуманітарного університету*. 2014. Вип. № 8. С. 271–274.

21. Цуцкірідзе М., Старенкий О. Використання негласних слідчих (розшукових) дій як засобів доказування у кримінальному провадженні на досудовому розслідуванні. *Право України*. 2015. Вип. № 1. С. 152–162.

22. Шамара О. В., Комашко В. В. Розвиток теоретико-прикладного осмислення контролю за вчиненням злочину. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2015. Вип. № 1 (75). С. 456–465.

## Тема 15

### ЗУПИНЕННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ

- 15.1. *Поняття та підстави зупинення досудового розслідування*
- 15.2. *Розшук підозрюваного*
- 15.3. *Нагляд і контроль за здійсненням розшуку*
- 15.4. *Забезпечення взаємодії під час зупинення досудового розслідування*

#### **15.1. Поняття та підстави зупинення досудового розслідування**

Встановлені у законі процесуальні строки, приписи щодо порядку і строків прийняття рішень і виконання необхідних для їх реалізації дій є процесуальним засобом забезпечення активної роботи по швидкому, повному та неупередженому розслідуванню. Розслідування потребує інтенсивної, іноді цілодобової роботи сторони обвинувачення. Але при розслідуванні кримінального правопорушення іноді виникають обставини, які перешкоджають на певний час вчасно закінчити досудове розслідування. Ці обставини вимушують прокурора або слідчого (за погодженням із прокурором) тимчасово зупинити провадження досудового розслідування.

***Зупинення досудового розслідування** – це вимушене тимчасове припинення процесуальної діяльності у кримінальному*

*провадженні, спричинене наявністю обставин, які перешкоджають подальшому провадженню і закінченню досудового розслідування.*

Відповідно до ч. 1 ст. 280 КПК, досудове розслідування у кримінальному провадженні може бути зупинене після повідомлення особі про підозру за наявності хоча б однієї з **підстав**:

– підозрюваний захворів на тяжку хворобу, яка перешкоджає його участі в кримінальному провадженні, за умови підтвердження цього відповідним медичним висновком;

– оголошено в розшук підозрюваного;

– слідчий суддя відмовив у задоволенні клопотання про здійснення спеціального досудового розслідування;

– наявна необхідність виконання процесуальних дій у межах міжнародного співробітництва.

Перелік названих підстав є вичерпним. Будь-які інші обставини, які також перешкоджають продовженню досудового розслідування (наприклад, тривале проведення експертизи, від'їзд підозрюваного у відрядження або за кордон, хвороба потерпілого, свідка) не є підставами для зупинення досудового розслідування. У цих випадках, якщо строк досудового розслідування закінчується, порушується клопотання про його продовження у встановленому законом порядку. Окремі випадки можуть слугувати для проведення спеціального досудового розслідування.

Наслідком рішення про зупинення досудового розслідування є те, що в кримінальному провадженні настає перерва, під час якої не допускається проведення слідчих (розшукових) дій, окрім тих, які спрямовані на встановлення місцезнаходження підозрюваного, та прийняття процесуальних рішень. Ця перерва триває доти, доки обставини, які перешкоджають закінченню досудового розслідування, не буде усунуто. Тривалість такої перерви не включається в строки досудового розслідування, передбачені ст. 219 КПК.

Розглянемо зміст кожної із підстав для зупинення досудового розслідування.

***Підозрюваний захворів на тяжку хворобу, яка перешкоджає його участі у кримінальному провадженні***, за умови підтвердження цього відповідним медичним висновком.

Наявність тяжкої хвороби в підозрюваного, яка перешкоджає його участі в кримінальному провадженні і є підставою для зупинення досудового розслідування, має бути підтверджена відповідними медичними документами: довідкою лікаря, медичним висновком, висновком експерта (судового медика або психіатра).

*Воно можливе в разі дотримання таких умов:*

– особа повинна бути повідомлена про підозру;  
– підозрюваний страждає на важке захворювання (психічне або соматичне). У законі указано, що воно має бути важким. Уважається, що важким визнається захворювання в разі якого стан здоров'я підозрюваного перешкоджає можливості його участі у кримінальному провадженні. Хвороба як тяжка визначається на підставі Переліку захворювань, які є підставою для подання в суди матеріалів про звільнення засуджених від подальшого відбування покарання, встановленого наказом Державного департаменту України з питань виконання покарань та Міністерства охорони здоров'я України від 18 січня 2000 р. № 3/6, зареєстрованого в Міністерстві юстиції України 9 березня 2000 р. за № 155/4376;

– захворювання має бути не хронічним, а мати тимчасовий характер, тобто коли через деякий час можливе і повне видужання, і зняття гострих форм захворювання. Якщо в результаті судово-психіатричної експертизи буде встановлено, що психічне захворювання підозрюваного є хронічним і потребує тривалого часу лікування із застосуванням примусового заходу медичного характеру, досудове розслідування не зупиняється, а закінчується відповідно до вимог, передбачених ст. 292 та статтями Гл. 39 КПК. У разі видужання особи, яка після учинення кримінального правопорушення захворіла на психічну хворобу або в неї настав тимчасовий розлад психічної діяльності або інший хворобливий стан психіки, які позбавляли її можливості усвідомлювати свої дії або керувати ними, суд на підставі висновку комісії лікарів-психіатрів своєю ухвалою припиняє застосування примусового заходу медичного характеру в порядку, передбаченому ст. 514 КПК.

Якщо на час розгляду питання про відновлення кримінального провадження закінчився строк давності притягнення

до кримінальної відповідальності або прийнято закон, який усуває кримінальну відповідальність за вчинене кримінальне правопорушення, кримінальне провадження підлягає закриттю, якщо особа, щодо якої розглядається питання, не заперечує проти цього;

– захворювання підозрюваного береться до уваги, якщо воно підтверджено медичним висновком або висновком судово-психіатричної або судово-медичної експертизи.

Якщо у слідчого виникає сумнів щодо осудності підозрюваного або здібності його усвідомлювати свої дії, або керувати ними, судово-психіатрична експертиза має бути призначена обов'язково (п. 3 ч. 2 ст. 242 КПК). *Експерти-психіатри повинні відповісти на такі запитання:*

– чи хворий підозрюваний на психічне захворювання; який його характер (хронічне або тимчасове);

– чи позбавляє хвороба підозрюваного можливості усвідомлювати свої дії та керувати ними;

– чи становить особа через свій стан небезпеку для суспільства;

– чи потребує вона примусового лікування тощо.

У тому разі, коли з метою встановлення психічного (інколи фізичного) стану підозрюваного призначається судова експертиза, до одержання її результатів досудове розслідування в справі не може бути зупинено. Призначення та проведення експертизи є слідчою дією, а згідно з ч. 2 ст. 280 КПК до зупинення досудового розслідування слідчий зобов'язаний виконати всі слідчі (розшукові) та інші процесуальні дії, проведення яких необхідне та можливе.

**Оголошено в розшук підозрюваного.** Зупинення досудового розслідування за цією підставою здійснюється у разі, коли підозрюваного неможливо залучити до участі в кримінальному провадженні через те, що він переховується від органів розслідування та суду з метою ухилення від кримінальної відповідальності. Зазначена підстава означає, що під час кримінального провадження особу підозрюваного встановлено, але його місцезнаходження залишається невідомим і це перешкоджає закінченню досудового розслідування.

Варто зазначити, деякі науковці наводять уточнення цього положення, а саме: коли підозрюваний відомий, але невідоме його місцезнаходження та він не має на меті переховуватися від органів розслідування та суду з метою ухилення від кримінальної відповідальності, перебіг строків давності притягнення до кримінальної відповідальності не зупиняється і після їх закінчення кримінальне провадження має бути закрито. Коли ж особа свідомо переховується від органів розслідування та суду – це обумовлює можливість її затримання, обрання щодо неї більш суворого запобіжного заходу або навіть притягнення до кримінальної відповідальності, якщо переховування пов'язано із втечею з-під варти. Окрім того, у такому разі перебіг строків давності зупиняється і відновлюється лише після затримання підозрюваного або його явки (ст. 49 КК). Так, закон вимагає від слідчого встановлення причин, із яких йому невідомо місцезнаходження підозрюваного, вони обов'язково мають встановлюватися, оскільки кожна з них тягне за собою різні кримінальні процесуальні та кримінально-правові наслідки. Варто вказати, здебільшого науковці надають перевагу тому, що формами ухилення від кримінальної відповідальності є: таємна зміна місця перебування, проживання за підробленим документом або без документів, реєстрації.

*Зупинення розслідування на підставі п. 2 ч. 1 ст. 280 КПК можливе лише після додержання таких умов:*

– особа має бути повідомлена про підозру (вручення письмового повідомлення про підозру відповідно до ст. 278 КПК. Повідомлення про підозру вручається в день його складання слідчим або прокурором). Варто зазначити, що особа, яка вчинила кримінальне правопорушення може почати переховуватися від слідства ще до моменту винесення щодо неї повідомлення про підозру, одразу після скоєння злочину, коли дані про злочин ще не внесені до Єдиного реєстру досудових розслідувань. У цьому випадку слідчий або прокурор після зібрання достатніх доказів про учинення злочину певною особою також зобов'язаний винести повідомлення про підозру щодо останнього та належно організувати відправлення повідомлення підозрюваному.

У ч. 1 ст. 278 КПК указано, що письмове повідомлення про підозру вручається в день його складання слідчим або прокурором, а в разі неможливості такого вручення – у спосіб, передбачений КПК для вручення повідомлень. Можливо, мається на увазі ст. 135 КПК, яка регламентує порядок здійснення виклику в кримінальному провадженні. У цьому разі іншими способами вручення повідомлення про підозру є надіслання останнього поштою, електронною поштою, факсимільним зв'язком тощо. За таких обставин доказом обізнаності підозрюваного щодо відкриття стосовно нього кримінального провадження буде активний характер дій особи, направлений на те, щоб ускладнити встановлення його місця перебування: зміна звичайного розпорядку життя, відсутність на робочому місці, за місцем постійного проживання, припинення спілкування з родичами та знайомими;

– слідчий зобов'язаний виконати всі слідчі (розшукові) та інші процесуальні дії, проведення яких необхідне та можливе, а також усі дії для встановлення місцезнаходження підозрюваного (ч. 2 ст. 280 КПК). Тобто у разі, коли підозрюваний знаходиться у відрадженні, на відпочинку або просто змінив місце проживання та виїхав в інше місто і слідчому або прокурору відома адреса знаходження підозрюваного, розслідування не може бути зупинено. Натомість повинні вживатись заходи, спрямовані на доставку підозрюваного до місця провадження досудового розслідування;

– слідчий, прокурор оголосив розшук підозрюваного (ст. 281 КПК). Про оголошення розшуку виноситься або окрема постанова, якщо досудове розслідування не зупиняється, або вказується в постанові про зупинення досудового розслідування, якщо таке рішення приймається, відомості про що вносяться до Єдиного реєстру досудових розслідувань.

Законодавець заборонив зупинення досудового розслідування без доведення факту свідомого ухилення від слідства. Доцільність такого формулювання доволі сумнівна, адже під час кримінального провадження виникають і об'єктивні обставини, які обумовлюють неотримання слідчим інформації щодо місця перебування підозрюваного. До таких обставин можуть бути

віднесені смерть підозрюваного, його раптова госпіталізація, стихійне лихо, внаслідок якого виникли обставини, що спричинили до безвісного зникнення особи.

Після зупинення досудового розслідування проведення слідчих (розшукових) дій допускається, якщо вони спрямовані на встановлення місцезнаходження підозрюваного. Ця норма являється новелою КПК, вона дасть, з одного боку, особі, яка провадить розслідування злочину, брати активну участь у розшуку особи, а з іншого – зберегти строки розслідування.

***Слідчий суддя відмовив у задоволенні клопотання про здійснення спеціального досудового розслідування.***

Доцільно нагадати, що відповідно до ч. 2 ст. 297<sup>1</sup> КПК, спеціальне досудове розслідування здійснюється на підставі ухвали слідчого судді у кримінальному провадженні щодо злочинів, передбачених ст.ст. 109, 110, 110<sup>2</sup>, 111, 112, 113, 114, 114<sup>1</sup>, 115, 116, 118, чч. 2–5 ст. 191 (у випадку зловживання службовою особою своїм службовим становищем), ст.ст. 209, 258, 258<sup>1</sup>, 258<sup>2</sup>, 258<sup>3</sup>, 258<sup>4</sup>, 258<sup>5</sup>, 348, 364, 364<sup>1</sup>, 365, 365<sup>2</sup>, 368, 368<sup>2</sup>, 368<sup>3</sup>, 368<sup>4</sup>, 369, 369-2, 370, 379, 400, 436, 436<sup>1</sup>, 437, 438, 439, 440, 441, 442, 443, 444, 445, 446, 447 КК України, стосовно підозрюваного, окрім неповнолітнього, який переховується від органів слідства та суду з метою ухилення від кримінальної відповідальності, якщо він перебуває поза межами України. Тобто обов'язковою умовою для зупинення досудового розслідування за цієї підставою є повідомлення особі про підозру.

Відтак із клопотанням про провадження спеціального досудового розслідування до слідчого судді має право звернутися прокурор або слідчий за погодженням із прокурором, у якому зазначається:

- короткий виклад обставин кримінального правопорушення, у зв'язку з яким подається клопотання;
- правова кваліфікація кримінального правопорушення із зазначенням статті (частини статті) закону України про кримінальну відповідальність;
- виклад обставин, що дають підстави підозрювати особу у вчиненні кримінального правопорушення, і посилання на обставини;

– відомості щодо результатів звернення до компетентних органів іноземних держав із запитами про видачу особи (екстрадицію);

– виклад обставин про те, що підозрюваний переховується від органів слідства та суду з метою ухилення від кримінальної відповідальності;

– перелік свідків, яких слідчий, прокурор вважає за необхідне допитати під час розгляду клопотання.

Клопотання про здійснення спеціального досудового розслідування розглядається слідчим суддею не пізніше десяти днів із дня його надходження до суду за участі особи, яка подала клопотання, та захисника.

Слідчий суддя відмовляє у задоволенні клопотання про здійснення спеціального досудового розслідування, якщо прокурор, слідчий не доведе, що підозрюваний переховується від органів слідства та суду з метою ухилення від кримінальної відповідальності та перебуває поза межами України. В іншому разі слідчий суддя постановляє ухвалу про проведення спеціального досудового розслідування.

Якщо підстави для постановлення слідчим суддею ухвали про спеціальне досудове розслідування перестали існувати, подальше досудове розслідування здійснюється згідно зі загальними правилами, передбаченими КПК.

***Наявна необхідність виконання процесуальних дій в межах міжнародного співробітництва.***

*Зупинення розслідування на цій підставі можливе за таких умов:*

– особа має бути повідомлена про підозру;

– матеріали кримінального провадження мають містити запит, складений відповідно до ст. 552 КПК, і документи, що до нього додаються. Звернення компетентних органів України зі запитом до уповноважених органів інших держав про виконання в кримінальному провадженні певних процесуальних дій, передбачених КПК та міжнародними договорами, їх виконання в іноземних державах вимагає доволі тривалого часу. У зв'язку із цим на час виконання відповідних процесуальних дій у межах

міжнародного співробітництва до отримання компетентними органами України матеріалів щодо виконання запитів про міжнародну правову допомогу досудове розслідування може бути зупинене. Ці дії виконуються компетентними органами запитуваної сторони у порядку, визначеному міжнародними договорами України та Розділом IX КПК.

Оскільки процедури направлення запиту про міжнародну правову допомогу та одержання доказів і відомостей від компетентних органів іноземної держави є доволі складними й тривалими, а вітчизняні суд, прокурор, слідчий не мають ніяких імперативних засобів впливу на строки проведення запитуваною стороною процесуальних дій, то законодавець цілком резонно передбачив можливість зупинення досудового розслідування у таких випадках.

Отже, попри три різні умови зупинення досудового розслідування є багато норм, що узагальнюють їх застосування. Зазначимо деякі з них. Перед зупиненням досудового розслідування необхідно вжити заходів щодо збереження документів та інших можливих доказів у кримінальному провадженні. Якщо у кримінальному провадженні є два або декілька підозрюваних, а підстави для зупинення відносяться не до всіх із них, прокурор вправі виділити досудове розслідування і зупинити його стосовно окремих підозрюваних.

Досудове розслідування зупиняється мотивованою постановою прокурора або слідчого за узгодженням із прокурором, яка складається з трьох частин – вступної, описової та резолютивної. У вступній частині зазначаються: назва постанови, дата і місце її складення, посада, спеціальне звання (класний чин), прізвище та ініціали службової особи, яка прийняла відповідне процесуальне рішення, найменування кримінального провадження; в описовій – викладаються всі обставини кримінального правопорушення, вказуються підстава та умови для зупинення досудового розслідування; в резолютивній – констатуються прийняті рішення. Відомості про це вносяться до Єдиного реєстру досудових розслідувань. Копія постанови надсилається потерпілому, стороні захисту, які мають право її оскаржити слідчому судді.

Зупинене досудове розслідування відновлюється постановою слідчого, прокурора, коли підстави для його зупинення перестали існувати (підозрюваний видужав, його місцезнаходження встановлено, завершено проведення процесуальних дій в межах міжнародного співробітництва), а також у разі потреби проведення слідчих (розшукових) або інших процесуальних дій. Копія постанови про відновлення досудового розслідування надсилається стороні захисту, потерпілому.

Зупинене досудове розслідування також відновлюється у разі скасування слідчим суддею постанови про зупинення досудового розслідування. Відомості про відновлення досудового розслідування вносяться слідчим, прокурором до Єдиного реєстру досудових розслідувань.

## **15.2. Розшук підозрюваного**

Згідно зі ст. 281 КПК, якщо під час досудового розслідування місцезнаходження підозрюваного невідоме або особа перебуває за межами України та не з'являється без поважних причин на виклик слідчого, прокурора за умови його належного повідомлення про такий виклик, то слідчий, прокурор оголошує його розшук.

Про оголошення розшуку виноситься окрема постанова, якщо досудове розслідування не зупиняється, або вказується в постанові про зупинення досудового розслідування, якщо таке рішення приймається, відомості про що вносяться до Єдиного реєстру досудових розслідувань.

Здійснення розшуку підозрюваного може бути доручено оперативним підрозділам.

На практиці виникають дві типові ситуації розшуку підозрюваного:

- коли відомості про те, що підозрюваний скрився, надходять швидко і період втечі вимірюється годинами;

– коли з моменту зникнення підозрюваного пройшов значний проміжок часу.

У першому випадку відбувається розшук підозрюваного по «гарячих слідах». Проводяться такі заходи, як передача по телефону, радіо, організація загороджувальних заходів силами патрульної поліції, організація спостереження в місцях можливої появи підозрюваного тощо. Створюються спеціальні пошукові групи.

Слідчий проводить допити на території району, де зник підозрюваний, а працівники оперативних підрозділів – поквартирні опитування.

Надалі йтиметься про другий випадок проведення розшуку підозрюваного з повною сукупністю слідчих (розшукових) та оперативно-розшукових дій.

Взаємодія слідчого з оперативними підрозділами у випадку зупинення досудового розслідування за п. 2 ст. 280 КПК обумовлюється такими особливостями:

– проведення слідчих (розшукових) дій тимчасово припиняється, і слідчий має можливість проводити тільки негласні слідчі (розшукові) дії;

– оперативно-розшукова діяльність отримує відносно самостійний характер;

– основним завданням взаємодії є не використання, а отримання необхідної інформації.

Відповідно до кримінального процесуального законодавства України розшук підозрюваного, може бути оголошений і під час досудового розслідування, і одночасно з його зупиненням. Розшук підозрюваного починається відразу після встановлення факту, що він зник. Тому слідчий повинен скласти постанову про оголошення підозрюваного в розшук задовго до винесення постанови про зупинення кримінального провадження. Однак доволі часто на практиці оголошення розшуку підозрюваного збігається з винесенням постанови про зупинення кримінального провадження.

Перед тим як прийняти рішення про оголошення розшуку підозрюваного слідчий зобов'язаний вжити процесуальних та інших заходів до з'ясування місцезнаходження підозрюваного

з тим, щоб впевнитись, що його немає за місцем проживання, роботи, навчання, відпочинку і що отримані при цьому відомості дають підстави для висновку про те, що він скрився.

Ці обставини можуть бути встановлені шляхом:

- допитів свідків (сусідів, родичів підозрюваного). Проте, до показань цих осіб необхідно віднестися з обережністю, оскільки вони можуть бути у змові з підозрюваним. Такі показання підлягають критичній оцінці;

- побудови розшукових версій. Такі версії будуються, перевіряються на аналізуються за правилами слідчих версій, однак її може висувати також оперативний підрозділ. Базою для побудови таких версій слугують не лише матеріали кримінального провадження, а й оперативно-розшукові дані;

- проведення обшуку;

- проведення негласних слідчих (розшукових) дій;

- розшуку в місцях минулого проживання і по даних минулих зв'язків розшукуваного;

- розшуку з використанням даних про професію особи, яка розшукується. Підозрюваний, скриваючись від слідства і суду, може продовжувати працювати за спеціальністю. Тому його професія може вказати на місце можливого його знаходження;

- направлення запитів у паспортні відділи інших населених пунктів, у лікувальні заклади та інші установи;

- перевірки за обліками раніше судимих;

- аналізу справ про нерозкриті злочини, вчинені аналогічним способом, архівні кримінальні справи, особових справ за суджених;

- давання слідчим вказівок та доручень оперативному підрозділу.

Серед дій слідчого можна виділити розшукові дії, тобто процесуальні та непроцесуальні дії слідчого, спрямовані на досягнення мети розшуку, які не є при цьому слідчими, організаційними діями та оперативно-розшуковими заходами.

***Класифікація розшукових дій.***

***Розшукові процесуальні дії:***

- оголошення розшуку підозрюваного (ст. 280 КПК);

– дача слідчим розшуковик доручень, вказівок оперативним підрозділам на проведення комплексу заходів із метою встановлення місця знаходження розшукуваної особи, її затримання і доставлення до місця розслідування; проведення слідчих (розшукових) дій;

– витребування необхідних документів.

***Розшукові непроцесуальні дії:***

– розсилання слідчим запитів у різні інстанції;

– бесіди з обізнаними особами;

– перевірки на підприємствах, в установах і організаціях; перевірки за обліками;

– інформування громадськості за допомогою преси, радіо, телебачення; виявлення свідків і очевидців;

– обстеження місць можливого збуту викраденого;

– розсилання орієнтувань;

– вивчення архівних кримінальних проваджень;

– створення умов, які спонукають розшукуваного звертатися у визначені установи (пошта, телеграф, Ощадбанк) або до визначених осіб, за якими встановлено спостереження тощо.

Основною відмінністю від оперативно-розшукових заходів є те, що проводяться вони слідчим у конкретному кримінальному провадженні.

***Організаційні (організаційно-технічні) дії*** слідчий проводить, щоб одержати інформацію, створити умови для вирішення розшукових та інших завдань.

Щоб розшукати підозрюваного і знайти об'єкти, що приховуються, слідчий повинен виявити особистісні характеристики суб'єктів протидії. Дані про особу розшукуваного дадуть змогу прогнозувати його поведження, розробити і реалізувати програму виявлення і затримання. Водночас враховуються типові особливості поведження осіб різних категорій. Наприклад, при розшуку жінок, які мають дітей, і неповнолітніх приймається до уваги схильність перших до пошуків контактів із дітьми, а других – із батьками. Моделюючи поведження розшукуваного, слідчий повинен також враховувати його злочинний досвід і відносини з особами, які беруть участь по справі.

### **15.3. Нагляд і контроль за здійсненням розшуку**

На посадових осіб, що здійснюють безпосереднє керівництво розслідуванням і нагляд за законністю при його провадженні, покладається обов'язок перевіряти обґрунтованість зупинення провадження.

Керівник органу досудового розслідування здійснює контроль за своєчасністю дій слідчих щодо розслідування кримінальних правопорушень, вживає заходів для найбільш повного, всебічного й об'єктивного провадження досудового розслідування.

Керівник органу досудового розслідування відповідно до повноважень, наданих йому ст. 40 КПК, зобов'язаний періодично перевіряти зупинені провадження з метою контролю за законністю й обґрунтованістю зупиненого провадження, здійснювати перевірку роботи слідчого по цій категорії, надавати йому практичну допомогу в плануванні слідчих (розшукових) заходів, а також координувати зусилля слідчих і оперативних підрозділів у розшуку злочинців.

Керівник органу досудового розслідування вправі давати вказівки слідчому про провадження досудового розслідування, зокрема щодо зупинення провадження. Вказівки даються слідчому в письмовій формі і є обов'язковими для виконання.

Прокурорський нагляд за органами досудового розслідування є одним із напрямів діяльності прокуратури.

Прокурор здійснює нагляд за законністю на стадії досудового розслідування, наділений владно-розпорядчими повноваженнями, що створюють для нього можливість ефективно здійснювати нагляд за виконанням законів органами досудового розслідування з тим, щоб забезпечити розслідування кожного кримінального правопорушення, а також всебічність і неупередженість.

Прокурор здійснює процесуальне керівництво діяльністю слідчого. На практиці можливі ситуації, які зобов'язують

прокурора вмішуватися в процес розслідування з метою недопущення можливих порушень закону і брати на себе процесуальне керівництво розслідуванням. Наприклад, у разі некомпетентності слідчого.

Здійснюючи нагляд за законністю зупинення розслідування, прокурор повинен встановити:

- чи доведена подія кримінального правопорушення;
- чи доказана винуватість особи у вчиненні кримінального правопорушення, які мотиви вчинення кримінального правопорушення;
- які недоліки та порушення кримінального процесуального закону були допущені при, проведенні слідчих (розшукових) дій та інших заходів на початковому і наступних етапах розслідування;
- чи перевірялись у кримінальному провадженні всі можливі версії щодо вчинення кримінального правопорушення і чи виконані необхідні слідчі дії та інші заходи для перевірки висунутих версій;
- чи організована взаємодія між слідчими й оперативними підрозділами і які є недоліки в її організації;
- чи застосовувалися під час розслідування і розшуку підозрюваного науково-технічні засоби, чи є можливість їх використання на момент перевірки прокурором;
- чи є у справі речові докази, де вони зберігаються, чи вжито заходів до їх збереження;
- чи виявлені всі свідки кримінального правопорушення і наскільки повно та всебічно вони допитані щодо обставин кримінального правопорушення;
- чи дотримані права потерпілого, цивільного позивача та інших учасників процесу;
- чи встановлений характер і розмір шкоди, заподіяної кримінальним правопорушенням, і яких заходів вжив слідчий для її відшкодування;
- чи вживав слідчий заходів щодо встановлення причин і умов, що сприяли вчиненню кримінального правопорушення, та до їх усунення;

– які можливості розкриття кримінального правопорушення, розшуку підозрюваного з урахуванням доказів, які є у провадженні.

Прокурор повинен скасувати постанову про зупинення слідства у всіх випадках, коли:

– за наявності достатніх доказів у вчиненні кримінального правопорушення певною особою, до зупинення провадження у кримінальному провадженні не повідомлено про підозру;

– не виконані всі слідчі (розшукові) дії, проведення яких можливе без участі підозрюваного;

– є можливість виділити в окреме провадження матеріали кримінального провадження щодо одного або декількох підозрюваних і закінчити досудове розслідування;

– неякісно виконані окремі слідчі (розшукові) дії, у зв'язку з чим необхідно їх виконати повторно;

– не встановлений розмір матеріальної шкоди, заподіяної кримінальним правопорушенням, і не вжито заходів до її відшкодування;

– не вжито всіх необхідних заходів до виявлення підозрюваного й особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, не досліджені всебічно, повно й неупереджено всі обставини кримінального провадження, не до кінця перевірені висунуті версії;

– із матеріалів справи видно, що у ній можливо провести додаткові заходи, які сприятимуть розслідуванню кримінального правопорушення і встановленню місцезнаходження підозрюваного, який переховується;

– у кримінальному провадженні відсутні документи, що засвідчують хворобу підозрюваного.

За наявності будь-якої з перерахованих обставин прокурор має право скасувати постанову про зупинення кримінального провадження. Одночасно прокурор повинен дати слідчому письмові вказівки, вказавши, які слідчі (розшукові) дії і заходи необхідно виконати.

При повторному вивченні зупиненого кримінального провадження, у якому прокурор вже давав вказівки, він повинен

з'ясувати причини, на підставі яких його вказівки залишилися невиконаними.

Здійснюючи переважно нагляд за досудовим розслідуванням, прокурор перевіряє також розшукову роботу оперативних підрозділів. Перевірка провадиться за такими позиціями:

- своєчасність заведення розшукових справ за матеріалами слідчого;
- наявність плану оперативно-розшукових заходів;
- точність виконання плану на день перевірки;
- на кого з оперативних працівників покладено здійснення розшуку.

#### **15.4. Забезпечення взаємодії під час зупинення досудового розслідування**

У разі, якщо підозрюваний переховується від органів досудового розслідування, слідчий виносить постанову і про оголошення в розшук, і про зупинення досудового розслідування, яка погоджується прокурором. Якщо досудове розслідування не зупиняється, слідчий виносить окрему постанову про оголошення розшуку підозрюваного та вживає заходів із його розшуку.

У день прийняття такого процесуального рішення слідчий доповідає про оголошення розшуку підозрюваного керівникові органу досудового розслідування для їх погодження та подальшого направлення керівникові територіального органу, підрозділу поліції або міжрегіонального територіального органу Національної поліції України, або його територіального (відокремленого) підрозділу, який здійснює оперативне супроводження кримінального провадження або матеріали діяльності якого стали підставою для початку кримінального провадження, для організації розшуку підозрюваного.

Зазначені матеріали мають містити:

- витяг із ЄРДР;

- копію письмового повідомлення про підозру;
- постанови про оголошення розшуку підозрюваного або постанови про зупинення досудового розслідування;
- ухвали слідчого судді про дозвіл на затримання з метою приводу;
- довідку про особу або копію документа, який посвідчує особу.

Заразом слідчий повинен повідомити оперативному підрозділу відомості про особу підозрюваного, що є в матеріалах кримінального провадження, склавши про це довідку. В довідці про особу, що розшукується, вказуються:

- прізвище, ім'я, по-батькові, рік, місяць, день народження;
- місце народження;
- останнє місце проживання (точна адреса);
- професія і спеціальність;
- останнє місце роботи і спеціальність;
- національність;
- освіта (де, коли, який навчальний заклад або скільки класів школи закінчив);
- відомості про паспорт (серія, номер, ким і на який строк виданий);
- відношення до військової служби (де перебуває на обліку, серія і номер військового квитка, коли і ким виданий);
- підстави оголошення розшуку (у вчиненні якого злочину підозрюється, за якою статтею кримінального кодексу);
- обставини ухилення від досудового розслідування (коли і за якими обставинами скрився, де можливо знаходиться);
- відомості про попередні судимості (коли, де і яким судом, за якою статтею КК засуджений, де відбував покарання, коли звільнився);
- прикмети (ріст, тілобудова, особливі прикмети, професійні навички, фізичні вади тощо);
- татування;
- родинні й інші зв'язки (ступінь споріднення, прізвище, ім'я, по-батькові цих осіб, рік народження, місце проживання, посада цих осіб);

- інші відомості, які можуть сприяти розшуку;
- додатки: фотознімки, дактилокарта, зразки почерку тощо.

Якщо у підозрюваного декілька прізвищ, повідомляється на яке прізвище виданий паспорт, військовий квиток та інші документи, а також підстави зміни прізвищ.

Наявність перерахованих відомостей про особу, що розшукується, значною мірою полегшить розшук, але відсутність цих даних не може перешкоджати його організації.

Відомості, яких не вистачає, збираються оперативним підрозділом, якому доручений розшук. Не треба перекладати на оперативний підрозділ збирання цих відомостей, якщо вони є у кримінальному провадженні.

У кримінальних провадженнях про тяжкі та особливо тяжкі злочини, в яких підозрюваного оголошено в розшук, слідчим вносяться за погодженням із прокурором клопотання до слідчого судді про дозвіл на затримання підозрюваного з метою його приводу для участі в розгляді клопотання про застосування запобіжного заходу.

Організація розшукової роботи покладається на керівників оперативних підрозділів.

Після зупинення досудового розслідування в разі переховування підозрюваного від органів досудового розслідування з метою ухилення від кримінальної відповідальності оперативний підрозділ щомісяця письмово інформує слідчого про заходи, ужиті для встановлення його місцезнаходження.

У разі необхідності керівникові органу досудового розслідування, а також слідчому надається можливість ознайомлення з матеріалами ОРС (з додержанням режиму секретності).

Керівник оперативного підрозділу:

- погоджує зняття особи з розшуку з керівником органу досудового розслідування шляхом візування ним відповідної облікової картки;

- забезпечує у встановленому законодавством порядку закриття ОРС лише за наявності копії постанови слідчого про відновлення досудового розслідування у зв'язку з установленням місцезнаходження підозрюваного, а якщо досудове

розслідування не зупинялося – за наявності документів, які підтверджують встановлення місцеперебування розшукуваної особи, а у випадках, коли особа підлягає видачі іншою державою, – після завершення проведення процесуальних дій у межах міжнародного співробітництва.

Керівник територіального органу поліції (у разі, якщо оперативне супроводження досудового розслідування здійснюється територіальним (відокремленим) підрозділом – керівник цього територіального (відокремленого) підрозділу):

- координує оперативно-розшукову діяльність підпорядкованих органів, підрозділів поліції під час розшуку підозрюваних;
- щокварталу проводить оперативні наради з питань організації розшуку осіб, які переходять від органів слідства.

Керівник територіального органу, підрозділу поліції спільно з керівниками органу досудового розслідування та оперативного підрозділу зі залученням представників підрозділів інформаційного забезпечення щомісяця проводять взаємозвірення кількості підозрюваних, оголошених у розшук та заведених ОРС, за результатами якого складається акт такого взаємозвірення, який затверджується керівником територіального органу, підрозділу поліції.

У кримінальних провадженнях про тяжкі та особливо тяжкі злочини, в яких підозрюваного оголошено в розшук, у разі наявності достатніх підстав вважати, що особа може переходитися за межами України, слідчий відповідно до законодавства вирішує питання про оголошення особи в міжнародний розшук.

Після оголошення підозрюваного у міжнародний розшук відповідно до ч. 6 ст. 193 КПК слідчий звертається до суду з клопотанням про обрання запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою.

Слідчий з метою отримання матеріалів, що характеризують особу підозрюваного, громадянина іншої держави, відповідно до вимог статті 551 КПК, негайно направляє до країни його походження запит про міжнародну правову допомогу.

У разі отримання інформації про те, що оголошений у розшук підозрюваний, який є громадянином іншої держави,

перебуває на території цієї держави, слідчий у стислі строки відповідно до вимог Розділу IX «Міжнародне співробітництво під час кримінального провадження» КПК у встановленому порядку надсилає запит про міжнародну правову допомогу в кримінальному провадженні або надсилає зазначене кримінальне провадження стосовно вказаної особи разом з клопотанням про передання кримінального провадження.

При зупиненні досудового розслідування у зв'язку зі захворюванням підозрюваного на тяжку хворобу, яка перешкоджає його участі в кримінальному провадженні, медичний висновок про підтвердження діагнозу захворювання та неможливість участі підозрюваного в кримінальному провадженні поновлюється слідчим не рідше одного разу на місяць.

### ***Контрольні запитання***

1. Який порядок оголошення підозрюваного в розшук?
2. Які існують види розшуку?
3. Назвіть види розшукових дій слідчого.
4. Чи допускає кримінальне процесуальне законодавство складання єдиної постанови про оголошення підозрюваного в розшук та зупинення досудового розслідування?
5. У чому полягають особливості взаємодії слідчого та оперативного підрозділу у випадку зупинення кримінального провадження?
6. Які повноваження керівника органу досудового розслідування та прокурора щодо нагляду та контролю за порядком проведення взаємодії слідчого та оперативного підрозділу у зупиненому кримінальному провадженні?
7. Чи є обов'язковими для слідчого та оперативного підрозділу вказівки прокурора щодо порядку взаємодії у зупиненому кримінальному провадженні?
8. Які нормативно-правові акти регламентують порядок взаємодії слідчого та оперативного підрозділу у зупиненому кримінальному провадженні?

## Рекомендована література

1. Багрій М. В. Взаємодія слідчого з працівниками підрозділів, які здійснюють оперативно-розшукову діяльність. *Вісник Львівського університету*. Серія «Юридична». Львів, 2013. № 57. С. 315–321.
2. Берест Г. С. Надання матеріалів оперативно-розшукової діяльності в ході оперативного супроводу досудового розслідування терористичного акту. *Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика)*. 2009. № 21. С. 33–41.
3. Гарбовський Л. А. Взаємодія слідчого з оперативними підрозділами щодо провадження негласних слідчих (розшукових) дій. *Міжнародний юридичний вісник: збірник наукових праць Національного університету державної податкової служби України*. 2016. № 1. С. 12–16. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/muvnudp\\_2016\\_1\\_4](http://nbuv.gov.ua/UJRN/muvnudp_2016_1_4)
4. Гуменна Н. В. Поняття взаємодії слідчого з іншими суб'єктами розшуку під час здійснення ним розшукової діяльності. *Актуальні проблеми держави і права*. 2014. № 72. С. 497–504. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/apdp\\_2014\\_72\\_74](http://nbuv.gov.ua/UJRN/apdp_2014_72_74)
5. Луньова О. С. Проблемні питання удосконалення взаємодії слідчого з іншими учасниками кримінального провадження. *Проблеми законності*. 2015. № 129. С. 224–232. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pz\\_2015\\_129\\_29](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pz_2015_129_29)
6. Мазурок О. Я. Взаємодія слідчого з оперативними підрозділами під час розслідування фактів безвісного зникнення особи. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2015. № 1. С. 117–120. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pjuv\\_2015\\_1\\_27](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pjuv_2015_1_27)
7. Малога В. Загальна характеристика взаємодії слідчого у кримінальному провадженні. *Підприємництво, господарство і право*. 2015. № 7. С. 61–65. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pgip\\_2015\\_7\\_15](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pgip_2015_7_15)
8. Проценко М. В. Проблемні питання взаємодії суб'єктів кримінального провадження при проведенні спостереження за особою, річчю або місцем. *Вісник ХНУВС*. 2014. № 2–4. С. 145–149.
9. Топчій В. В. Передумови взаємодії слідчого й оперативного працівника органів внутрішніх справ у розкритті та розслідуванні злочинів. *Право і суспільство*. 2015. № 2. С. 286–293. URL: <http://nbuv.gov.ua/UJRN/...>
10. Черков В. О. До питання про взаємодію прокурора, слідчого й оперативних підрозділів органів внутрішніх справ в умовах дії нового КПК. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка*. 2012. № 4. С. 100–110. URL: <http://nbuv.gov.ua/UJRN/...>
11. Юрченко А. М. Поняття та форми взаємодії слідчого з оперативними підрозділами під час кримінального провадження. *Право і суспільство*. 2016. № 1(2). С. 186–191. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pis\\_2016\\_1\(2\)](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pis_2016_1(2))
12. Юхно О. О. Окремі аспекти взаємодії слідчих та інших підрозділів органів внутрішніх справ під час розслідування злочинів. *Вісник Харківського університету внутрішніх справ. Збірник наукових праць*. 2012. Вип. № 2 (57). С. 212–221.

## Тема 16

### ЗАКІНЧЕННЯ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ

- 16.1. Поняття, форми закінчення досудового розслідування.  
Систематизація матеріалів кримінального провадження*
- 16.2. Відкриття матеріалів іншій стороні кримінального провадження для ознайомлення*
- 16.3. Закриття кримінального провадження та його підстави*
- 16.4. Подання до суду клопотання про звільнення особи від кримінальної відповідальності*
- 16.5. Направлення до суду обвинувального акта, клопотання про застосування примусових заходів виховного характеру або клопотання про застосування примусових заходів медичного характеру*

#### **16.1. Поняття, форми закінчення досудового розслідування. Систематизація матеріалів кримінального провадження**

Досудове розслідування закінчується тоді, коли його завдання виконані, а саме: всебічно, повно та об'єктивно досліджені всі обставини, які входять у предмет доказування; встановлена об'єктивна істина у справі; встановлені та усунені причини та умови, які сприяли вчиненню злочину; вжито заходів

до захисту прав і законних інтересів громадян та юридичних осіб; відшкодована майнова шкода; забезпечене правильне застосування закону.

Визнати досудове розслідування закінченим – означає визнати, що більше немає необхідності проведення будь-яких слідчих або процесуальних дій, спрямованих на збирання, перевірку та дослідження доказів: усі необхідні для прийняття підсумкового рішення докази зібрані, перевірені, досліджені та належно оцінені. Слідчий, оцінюючи зібрані докази, має визначити, яке саме підсумкове рішення належить прийняти.

Згідно зі ст. 283 КПК прокурор зобов'язаний у найкоротший строк після повідомлення особі про підозру здійснити одну з таких дій:

- 1) закрити кримінальне провадження;
- 2) звернутися до суду з клопотанням про звільнення особи від кримінальної відповідальності;
- 3) звернутися до суду з обвинувальним актом, клопотанням про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру.

Закінчуючи досудове розслідування суб'єкту, що провадить досудове розслідування, необхідно систематизувати і технічно оформити матеріали кримінального провадження. Практикою вироблено дві основні форми систематизації матеріалів кримінального провадження, тобто послідовності їх розташування: *хронологічну і тематичну*.

При хронологічній систематизації послідовність розташування документів у матеріалах визначається датою їх складання або одержання слідчим. Ця форма найбільш поширена у невеликих за обсягом і кількістю епізодів матеріалах.

Тематична систематизація означає групування матеріалів за підозрюваними або за епізодами злочинної діяльності у багатотомних і багатоєпізодних матеріалах. У межах кожної такої групи документи можуть розташовуватись у хронологічному порядку, тобто можливе таким чином поєднання обох форм систематизації (*змішана форма*).

Систематизувавши документи, суб'єкт, що проводить досудове розслідування, підшиває їх в обкладинку, пронумеровує

аркуші. На перших аркушах складається опис документів, які містяться в матеріалах кримінального провадження, та вкладаються статистичні картки. На обкладинці зазначається відомство, до якого належить орган розслідування, найменування цього органу, повна назва матеріалів із зазначенням прізвищ підозрюваних і відповідних статей (частин, пунктів статей) Закону України про кримінальну відповідальність, дати початку і закінчення провадження.

За технічними правилами в одному томі матеріалів зосереджується не більше 250 аркушів. Удаю систематизовані та правильно оформлені матеріали створюють зручність для вивчення і користування ними і слідчим, зокрема при складанні підсумкового документа, і підозрюваним та іншими учасниками провадження, прокурором, суддями, присяжними.

## **16.2. Відкриття матеріалів іншій стороні кримінального провадження для ознайомлення**

Проблеми, які виникають із огляду на ознайомлення учасників кримінального провадження з його матеріалами, доволі часто ставали предметом дослідження в період дії КПК 1960 р.

Саме на етапі ознайомлення підозрюваного з матеріалами кримінального провадження, виникала конфліктна ситуація між слідчим, який намагається якнайскоріше закінчити провадження та перейти до складання обвинувального акта, і стороною захисту, яка намагається потягнути час, сподіваючись, наприклад, на певні обставини, які, як вони вважають, можуть полегшити його становище. За КПК цей етап отримав назву відкриття матеріалів сторонами кримінального провадження для ознайомлення.

Згідно з цією процедурою сторони кримінального провадження зобов'язані здійснювати відкриття одна одній додаткових матеріалів, отриманих до або під час судового розгляду.

Якщо сторона кримінального провадження не здійснить відкриття матеріалів відповідно до положень цієї статті, суд не має права допустити відомості, що містяться в них як докази.

У разі цього за ч. 10 ст. 290 КПК, сторонам кримінального провадження, потерпілому надається достатній час для ознайомлення з матеріалами, до яких їм надано доступ. У разі зволікання під час ознайомлення з матеріалами, до яких надано доступ, слідчий суддя за клопотанням сторони кримінального провадження з урахуванням обсягу, складності матеріалів та умов доступу до них зобов'язаний встановити строк для ознайомлення з матеріалами, після спливу якого сторона кримінального провадження або потерпілий вважаються такими, що реалізували своє право на доступ до матеріалів. Таке клопотання сторони розглядається слідчим суддею місцевого суду, в межах територіальної юрисдикції якого здійснюється досудове розслідування, не пізніше п'яти днів із дня його надходження до суду з повідомленням сторін кримінального провадження. Неприбуття у судові засідання осіб, які належно повідомлені про місце та час проведення судового засідання, не перешкоджає розглядові клопотання.

Відтак, згідно зі ст. 290 КПК, визнавши зібрані під час досудового розслідування докази достатніми для складання обвинувального акта, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру прокурор або слідчий за його дорученням зобов'язаний повідомити підозрюваному, його захиснику, законному представнику та захиснику особи, стосовно якої передбачається застосування примусових заходів медичного або виховного характеру, про завершення досудового розслідування та надання доступу до матеріалів досудового розслідування. У разі цього слідчий або прокурор використовує правила для надання повідомлень.

Про відкриття сторонами кримінального провадження матеріалів прокурор або слідчий за його дорученням повідомляє потерпілого, після чого останній має право ознайомитися з ними, а також повідомляються цивільний позивач, його представник та законний представник, цивільний відповідач, його представник, після чого ці особи мають право ознайомитися з ними в тій частині, яка стосується цивільного позову.

Сторони кримінального провадження зобов'язані письмово підтвердити протилежній стороні, а потерпілий – прокурору факт надання їм доступу до матеріалів із зазначенням найменування таких матеріалів.

За ч. 2 ст. 290 КПК прокурор або слідчий за його дорученням зобов'язаний надати доступ до матеріалів досудового розслідування, які є в його розпорядженні, зокрема будь-які докази, які самі собою або сукупно з іншими доказами можуть бути використані для доведення невинуватості або меншого ступеня винуватості обвинуваченого, або сприяти пом'якшенню покарання. Відтак надати можливість скопіювати або відобразити відповідно будь-які речові докази або їх частини, документи або копії з них, а також надати доступ до приміщення або місця, якщо вони знаходяться у володінні або під контролем держави, і прокурор має намір використати відомості, що містяться в них, як докази в суді.

Окрім цього, у документах, які надаються для ознайомлення, можуть бути видалені відомості, які не будуть розголошені під час судового розгляду. Видалення має бути чітко позначено. За клопотанням сторони кримінального провадження суд має право дозволити доступ до відомостей, які були видалені.

Аналогічним є те, що за ч. 6 ст. 290 КПК, сторона захисту за запитом прокурора зобов'язана надати доступ та можливість скопіювати або відобразити відповідно будь-які речові докази або їх частини, документи або копії з них, а також надати доступ до житла або іншого володіння, якщо вони знаходяться у володінні або під контролем сторони захисту, якщо сторона захисту має намір використати відомості, що містяться в них, як докази у суді.

Сторона захисту має право не надавати прокурору доступ до будь-яких матеріалів, які можуть бути використані прокурором на підтвердження винуватості обвинуваченого у вчиненні кримінального правопорушення. Вирішення питання про віднесення конкретних матеріалів до таких, що можуть бути використані прокурором на підтвердження винуватості обвинуваченого у вчиненні кримінального правопорушення і, як наслідок,

прийняття рішення про надання або ненадання прокурору доступу до таких матеріалів, може бути відкладено до закінчення ознайомлення сторони захисту з матеріалами досудового розслідування.

Отже, підсумовуючи зазначене, з одного боку, у цьому випадку проблема затягування слідства, через заявлення клопотань після його закінчення частково знімається. З іншого, – ми розуміємо, що «матеріали, ознайомлення з якими на цій стадії кримінального провадження може зашкодити досудовому розслідуванню», є найбільш цінними для захисту і становлять найбільший інтерес, реально з ними працювати ця сторона зможе лише після закінчення розслідування.

Підсумовуючи це питання, хочемо зазначити, що надання матеріалів для ознайомлення є виявом демократичності втілення засади забезпечення права на захист та верховенства права і вищого рівня гуманності нашої системи правосуддя. На жаль, при найвищому рівні важливості виконання цієї процедури, є декілька вагомих неточностей та недоліків, що ускладнюють правозастосування цього права.

### **16.3. Закриття кримінального провадження та його підстави**

Необхідною умовою реалізації конституційного принципу законності (п. 1 ч. 3 ст. 129 Конституції України) в кримінальному провадженні і здійсненні поставлених перед ним завдань є правильне встановлення фактичних обставин із метою виконання завдань кримінального судочинства.

Закриття кримінального провадження є одним із найважливіших актів судочинства, через який забезпечується вирішення указанного у ст. 2 КПК завдання охорони прав та законних інтересів учасників кримінального провадження з тим, щоб кожний,

хто вчинив кримінальне правопорушення, був притягнутий до відповідальності в міру своєї вини, жоден невинуватий не був обвинувачений або засуджений і жодна особа не була піддана необґрунтованому процесуальному примусу.

Із закриттям кримінального провадження процесуальна діяльність по ньому повністю закінчується, подальше таке провадження є неможливим до того часу, коли постанова про закриття кримінального провадження не буде скасована в установленому КПК порядку.

***Кримінальне провадження та провадження щодо юридичної особи закривається***, згідно зі ст. 284 КПК, якщо:

- встановлена відсутність події кримінального правопорушення;
- встановлена відсутність у діянні складу кримінального правопорушення;
- не встановлені достатні докази для доведення винуватості особи в суді та вичерпані можливості їх отримати;
- набрав чинності закон, яким скасована кримінальна відповідальність за діяння, вчинене особою;
- помер підозрюваний, обвинувачений, крім випадків, якщо провадження є необхідним для реабілітації померлого;
- існує вирок по тому самому обвинуваченню, що набрав законної сили, або постановлена ухвала суду про закриття кримінального провадження по тому самому обвинуваченню;
- потерпілий, а у випадках, передбачених цим Кодексом, його представник відмовився від обвинувачення у кримінальному провадженні у формі приватного обвинувачення;
- стосовно кримінального правопорушення щодо якого не отримано згоди держави, яка видала особу;
- стосовно податкових зобов'язань особи, яка вчинила дії, передбачені ст. 212 КК України, досягнутий податковий компроміс відповідно до підрозділу 9<sup>2</sup> Розділу XX «Перехідні положення» Податкового кодексу України;
- існує нескасована постанова слідчого, прокурора про закриття кримінального провадження з підстав, передбачених пунктами 1, 2, 4, 9 ч. 1 ст. 284 КПК, у кримінальному прова-

дженні щодо того самого діяння, що розслідувалося із дотриманням вимог щодо підслідності;

– після повідомлення особі про підозру закінчився строк досудового розслідування, визначений ст. 219 КПК, окрім випадку повідомлення особі про підозру у вчиненні тяжкого чи особливо тяжкого злочину проти життя та здоров'я особи.

Слідчий, прокурор зобов'язані закрити кримінальне провадження також у разі, коли строк досудового розслідування, визначений ст. 219 КПК, закінчився та жодній особі не було повідомлено про підозру.

***Кримінальне провадження закривається судом:***

– у зв'язку зі звільненням особи від кримінальної відповідальності;

– якщо прокурор відмовився від підтримання обвинувачення, за винятком випадків, передбачених КПК;

– досягнуто податковий компроміс у справах про кримінальні правопорушення, передбачені ст. 212 Кримінального кодексу України, відповідно до підрозділу 9<sup>2</sup> Розділу XX «Перехідні положення» Податкового кодексу України.

Провадження щодо юридичної особи підлягає закриттю у разі встановлення відсутності підстав для застосування до неї заходів кримінально-правового характеру, закриття кримінального провадження або ухвалення виправдувального вироку щодо уповноваженої особи юридичної особи.

Про закриття кримінального провадження слідчий, прокурор виносить постанову, яку може бути оскаржено у порядку, встановленому п. п. 3 і 4 ч. 1 ст. 303 КПК. Прокурор уповноважений приймати постанову про закриття досудового розслідування з усіх підстав, передбачених ч. 1 ст. 284 КПК.

Слідчий складає постанову про закриття кримінального провадження, якщо в цьому кримінальному провадженні жодній особі не повідомлялося про підозру виключно з підстав, передбачених п. п. 1, 2, 4, 9 ч. 1 ст. 284 КПК, а саме: встановлена відсутність події кримінального правопорушення; встановлена відсутність у діянні складу кримінального правопорушення; набрав чинності закон, яким скасована кримінальна відповідаль-

ність за діяння, вчинене особою; стосовно податкових зобов'язань особи, яка вчинила дії, передбачені ст. 212 КК України, досягнутий податковий компроміс відповідно до підрозділу 9<sup>2</sup> Розділу XX «Перехідні положення» Податкового кодексу України.

Рішення прокурора про закриття кримінального провадження щодо підозрюваного не є перешкодою для продовження досудового розслідування щодо відповідного кримінального правопорушення. Ця норма є новелою, і, на жаль, законодавцем достеменно не пояснена. Адже після прийняття постанови про закриття досудового розслідування закінчуються строки досудового розслідування.

Копія постанови слідчого про закриття кримінального провадження надсилається заявнику, потерпілому, прокурору. Прокурор протягом двадцяти днів із моменту отримання копії постанови має право її скасувати у зв'язку з незаконністю або необґрунтованістю. Постанова слідчого про закриття кримінального провадження також може бути скасована прокурором за скаргою заявника, потерпілого, якщо така скарга подана протягом десяти днів із моменту отримання заявником, потерпілим копією постанови.

Копія постанови прокурора про закриття кримінального провадження надсилається заявнику, потерпілому, його представнику, підозрюваному, захиснику.

Якщо обставини, передбачені п. п. 1, 2 ч. 1 ст. 284 КПК, виявляються під час судового розгляду, суд зобов'язаний ухвалити виправдувальний вирок.

Якщо обставини, передбачені п. п. 5–8 ч. 1 ст. 284 КПК, виявляються під час судового провадження, а також у випадку, передбаченому п. 2 ч. 2 ст. 284 КПК, суд виносить ухвалу про закриття кримінального провадження.

Закриття кримінального провадження або ухвалення вироку з підстав, передбачених п. 1 ч. 2 ст. 284 КПК, не допускається, якщо підозрюваний, обвинувачений проти цього. У цьому разі кримінальне провадження, судовий розгляд продовжується в загальному порядку, передбаченому КПК.

Ухвала суду про закриття кримінального провадження може бути оскаржена в апеляційному порядку.

Закриття кримінальної справи можливе лише за наявності хоча б однієї з підстав, вичерпний перелік яких міститься в законі.

*Ці підстави можна поділити на такі групи:*

- реабілітуючі;
- нереабілітуючі.

*Реабілітуючі* – це ті, які свідчать про повну невинуватість особи у вчиненні кримінального правопорушення, що їй інкримінується, тягнуть за собою зняття з неї підозри, відновлення її доброго імені, гідності та репутації, а також відшкодування (компенсація) шкоди, завданої незаконними рішеннями, діями або бездіяльністю органу, що здійснює оперативно-розшукову діяльність, досудове розслідування, прокуратури або суду (ст. 130 КПК України).

До реабілітуючих підстав належать:

- встановлена відсутність події кримінального правопорушення (п. 1 ч. 1 ст. 284 КПК);
- встановлена відсутність у діянні складу кримінального правопорушення (п. 2 ч. 1 ст. 284 КПК);
- невстановлені достатні докази для доведення винуватості особи у суді та вичерпані можливості їх отримати (п. 3 ч. 1 ст. 284 КПК).

Закриття кримінальної справи з реабілітуючої підстави можливе за умови, що в ході розслідування встановлені і сам факт вчинення діяння, і наявність у ньому складу кримінального правопорушення, але відсутні достатні докази, що вказують на учинення цього діяння саме підозрюваним (обвинуваченим).

Причому висновок про непричетність підозрюваного (обвинуваченого) до учинення кримінального правопорушення може бути зроблений унаслідок:

- достовірного встановлення невинуватості підозрюваного (наприклад, у разі підтвердження його алібі);
- вичерпання можливостей для збирання додаткових доказів і тлумачення сумнівів щодо винуватості, які не можуть бути усунуті, на його користь згідно з принципом презумпції невинуватості.

Незалежно від того, яка з указаних обставин призвела до закриття кримінального провадження на цій підставі, таке

рішення повністю реабілітує особу і не дає приводу вважати її залишеною під підозрою.

Під час закриття кримінального провадження на підставі не встановлення достатніх доказів для доведення винуватості особи у суді та вичерпання можливостей їх отримати провадження загалом не закінчується, а продовжується, щоб встановити, хто насправді вчинив кримінальне правопорушення.

*Нереабілітуючі підстави* означають, що стосовно особи зібрано достатньо доказів для підозри у вчиненні кримінального правопорушення, однак через певні обставини кримінальне провадження щодо цієї особи виключається. Така особа не вправі вимагати відшкодування матеріальної або моральної шкоди, яка була їй завдана в процесі розслідування.

*Закриття кримінальної справи з нереабілітуючих обставин можливе лише:*

- у разі підтвердження матеріалами кримінального провадження події кримінального правопорушення;
- наявності в діянні складу кримінального правопорушення;
- причетності підозрюваного до учинення кримінального правопорушення.

*До нереабілітуючих підстав закриття кримінального провадження належать:*

- набрав чинності закон, яким скасована кримінальна відповідальність за діяння, вчинене особою;
- помер підозрюваний, обвинувачений, за винятком випадків, коли провадження є необхідним для реабілітації померлого;
- існує вирок по тому ж обвинуваченню, що набрав законної сили, або постановлена ухвала суду про закриття кримінального провадження по тому ж обвинуваченню;
- потерпілий, а у випадках, передбачених КПК, – його представник відмовився від обвинувачення у кримінальному провадженні у формі приватного обвинувачення;
- стосовно кримінального правопорушення щодо якого не отримано згоди держави, яка видала особу.

*Перед закінченням розслідування прокурор (слідчий) має провести, так би мовити, «ревізію» матеріалів кримінального провадження та дати відповідь на такі питання:*

– Чи є у кримінальному провадженні неперевірені та неспростовані версії?

– Чи відповідатимуть майбутні формули обвинувачення у обвинувальному акті тексту Кримінального кодексу?

– Чи повністю розкрито злочинну діяльність підозрюваного, вчинив він кримінальне правопорушення один або зі співучасниками?

– Чи отримані після повідомлення про підозру докази, на підставі яких повинно бути повідомлено про підозру у вчиненні інших кримінальних правопорушень?

– Чи роз'яснені відповідним учасникам процесу їхні процесуальні права та або вручені копії відповідних документів?

– Правильно або ні обрані запобіжні заходи, які забезпечують належну поведінку підозрюваних?

– Чи зібрані дані про особистість кожного з підозрюваних. Насамперед це дані, що мають кримінально-правове значення: про вік особи, осудність або обмежену осудність, які впливають на кваліфікацію і форми закінчення досудового розслідування. З цією метою до матеріалів кримінального провадження мають бути долучені такі документи, як: довідки про судимість; копії вироків; характеристики з місця роботи, проживання; показання допитаних осіб, які можуть характеризувати підозрюваного; довідки з наркологічного та психоневрологічного диспансерів; історії хвороби, якщо підозрюваний лікувався від психічних захворювань або травм голови та мозку; довідка про облік з районного військового комісаріату; довідки про стан сім'ї та здоров'я; висновок судово-психіатричної експертизи.

– Чи у повній відповідності до КПК складені процесуальні документи? Чи у всіх необхідних випадках винесені відповідні постанови, проведені необхідні слідчі (розшукові) дії, підписані протоколи, зазначені у процесуальних документах виправлення або викреслення?

– Чи прилучені до матеріалів фотознімки, відео- та аудіо- касети, якщо під час проведення слідчих (розшукових) дій використовувалися фото-, відеозйомка або звукозапис?

– Чи всі клопотання учасників процесу розглянуті та винесені про це постанови?

– Чи винесені у необхідних випадках постанови: про об'єднання або виділення кримінальних проваджень; про закриття кримінального провадження відносно не причетних до кримінального правопорушення осіб; про закінчення або припинення проведення негласних слідчих (розшукових) дій, а також повідомлено відповідних осіб про їх проведення та інше?

– Чи є у провадженні документи про направлення на зберігання речових доказів, вилучених предметів та документів?

– Чи належно оформлені документи щодо забезпечення безпеки учасників кримінального процесу?

– Чи є у кримінальному провадженні матеріали, які, відповідно до закону, мають зберігатися окремо від матеріалів кримінального провадження?

– Чи є у матеріалах конверти з документами (паспортом та військовим квитком) підозрюваного, який тримається під вартою?

– Чи сповіщено про припинення розшуку підозрюваного, якщо він був оголошений?

– Чи забезпечено відшкодування матеріальних збитків та конфіскації майна?

– Чи є у матеріалах кримінального провадження документи про вартість проведених експертиз та документи з інших судових витрат – сум, виплачених свідкам, перекладачам, потерпілим, експертам?

– Чи ознайомлені підозрювані з тими процесуальними документами, зміст яких вони повинні знати до ознайомлення зі справою загалом?

– Чи зроблені ксерокопії документів та матеріалів, які підлягають виділенню в окреме провадження?

– Чи прилучені документи про своєчасне продовження строків досудового розслідування та тримання під вартою підозрюваних?

– Чи отримані відповіді на доручення оперативним підрозділам та іншим слідчим?

– Чи отримані висновки з усіх призначених у кримінальному провадженні експертиз?

Слідчий, закінчуючи досудове розслідування, повинен **систематизувати матеріали** та їх технічно оформити. Практикою вироблені **дві форми систематизації матеріалів кримінального провадження** – хронологічна і тематична.

У разі *хронологічної систематизації* послідовність розташування документів у провадженні визначається датою їх складання або одержання слідчим. Ця форма найпоширеніша в невеликих за обсягом і кількістю епізодів провадженнях.

*Тематична систематизація* означає групування матеріалів за обвинуваченими або епізодами злочинної діяльності у багатотомних і багатоепізодних провадженнях. Можна поєднувати обидві форми систематизації матеріалів провадження.

Систематизувавши документи, слідчий підшиває їх у спеціальну обкладинку стандартного зразка і нумерує кожний аркуш справи. Перед матеріалами справи складається опис документів, які знаходяться у справі. На обкладинці справи зазначається відомство, до якого належить орган розслідування, найменування цього органу, повна назва справи із зазначенням прізвищ підозрюваних і відповідних статей (частини, пункти) Кримінального кодексу, дата початку і закінчення провадження.

В одному томі може бути 200–250 аркушів. Удало систематизовані матеріали і правильно оформлена справа забезпечують зручне користування і вивчення провадження і самим слідчим, і іншими учасниками процесу, прокурором, судом. Велику кількість бухгалтерських документів, які відносяться до акту ревізії або судово-бухгалтерської експертизи, доцільно систематизувати в окремих томах відповідно до звітних періодів матеріально-відповідальних осіб.

## **16.4. Подання до суду клопотання про звільнення особи від кримінальної відповідальності**

КПК, прийнятий 13 квітня 2012 року, прямо не передбачає порядок звільнення від покарання внаслідок амністії. Однак п. 1 ч. 2 ст. 284 КПК передбачено закриття судом кримінального провадження, з огляду на звільнення особи від кримінальної відповідальності.

Ураховуючи зазначене, під час досудового розслідування під час прийняття Закону «Про амністію», у випадках, коли підозрюваний підпадатиме під категорію осіб до яких може бути застосована амністія, досудове розслідування, яке проводиться в загальному порядку (що передбачає внесення відповідних відомостей до єдиного реєстру досудових розслідувань, повідомлення особі про підозру, доведення її винуватості, відкриття матеріалів іншої сторони), закінчуватиметься зверненням прокурора до суду з клопотанням про звільнення особи від кримінальної відповідальності (п. 2 ч. 2 ст. 283 КПК), а суди під час закриття кримінального провадження керуватимуться п. 1 ч. 2 ст. 284 нового КПК, ст.ст. 85, 86 КК України та Законом України «Про амністію».

Згідно зі ст. 285 КПК особа звільняється від кримінальної відповідальності у випадках, передбачених законом України про кримінальну відповідальність. Варто вказати, що законом України про кримінальну відповідальність, а саме Кримінальним кодексом України визначений вичерпний перелік підстав звільнення особи від кримінальної відповідальності. Перелічимо їх:

- звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з дійовим каяттям;
- звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з примиренням винного з потерпілим;
- звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з передачею особи на поруки;

- звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку зі зміною обстановки;
- звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку зі закінченням строків давності.

Варто вказати, що особа, яка володіє правом бути звільненою від кримінальної відповідальності, має бути повідомлена про таке право. Воно має бути роз'яснене їй у встановленому законом порядку. Слідчий, прокурор зобов'язані заохочувати особу до таких дій.

Підозрюваному, обвинуваченому, який може бути звільнений від кримінальної відповідальності, повинно бути роз'яснено сутність підозри або обвинувачення, підставу звільнення від кримінальної відповідальності і право заперечувати проти закриття кримінального провадження з цієї підстави.

Варто зазначити, законодавець залишає за підозрюваним або обвинуваченим право вибору. В разі, якщо підозрюваний або обвинувачений, щодо якого передбачене звільнення від кримінальної відповідальності, заперечує проти цього, досудове розслідування та судове провадження проводяться в повному обсязі в загальному порядку. Ця норма закріплена у КПК і є підтвердженням та уособлює в собі засаду диспозитивності кримінального процесу. Треба розмежовувати, законодавець надав декілька варіантів реалізації цього права, залежно від терміну виявлення тих обставин, які забезпечують особі можливість звільнення від кримінальної відповідальності. Встановивши на стадії досудового розслідування підстави для звільнення від кримінальної відповідальності та отримавши згоду підозрюваного на таке звільнення, прокурор складає клопотання про звільнення від кримінальної відповідальності та без проведення досудового розслідування у повному обсязі надсилає його до суду. Доцільно наголосити, що слідчий не має повноважень складання клопотання про звільнення особи від кримінальної відповідальності.

Якщо ж під час здійснення судового розгляду провадження, що надійшло до суду з обвинувальним актом, сторона кримінального провадження звернеться до суду з клопотанням про звільнення від кримінальної відповідальності обвинуваченого, суд має невідкладно розглянути таке клопотання. У разі встанов-

лення судом необґрунтованості клопотання про звільнення особи від кримінальної відповідальності суд своєю ухвалою відмовляє у його задоволенні та повертає клопотання прокурору для здійснення кримінального провадження в загальному порядку або продовжує судове провадження в загальному порядку, якщо таке клопотання надійшло після направлення обвинувального акта до суду.

Законодавець зазначає, що перед направленням клопотання до суду прокурор зобов'язаний ознайомити з ним потерпілого та з'ясувати його думку щодо можливості звільнення підозрюваного від кримінальної відповідальності. Проте він не визначає, як потерпілий може вплинути на перебіг розгляду клопотання. В разі негативного ставлення потерпілого до можливості звільнення від кримінальної відповідальності підозрюваного або обвинуваченого він міг би подати апеляцію на ухвалу суду про закриття кримінального провадження та звільнення особи від кримінальної відповідальності, або висловити свою думку безпосередньо у суді (ч. 2 ст. 288 КПК), проте, як зазначає п. 8 ч. 1 ст. 287 КПК потерпілий має вирішити це питання до оформлення клопотання прокурором. Отже, це питання не достатньо врегульоване і уточнене законодавцем.

*У клопотанні прокурора про звільнення від кримінальної відповідальності вказуються (ст. 287 КПК):*

- найменування кримінального провадження та його реєстраційний номер;
- анкетні відомості підозрюваного (прізвище, ім'я, по батькові, дата та місце народження, місце проживання, громадянство);
- прізвище, ім'я, по батькові та займана посада прокурора;
- виклад фактичних обставин кримінального правопорушення та його правова кваліфікація зі зазначенням статті (частини статті) закону України про кримінальну відповідальність та формулювання підозри;
- розмір шкоди, завданої кримінальним правопорушенням, та відомості про її відшкодування;
- докази, які підтверджують факт учинення особою кримінального правопорушення;

– наявність обставин, які свідчать, що особа підлягає звільненню від кримінальної відповідальності, та відповідна правова підстава;

– відомості про ознайомлення з клопотанням потерпілого та його думка стосовно можливості звільнення підозрюваного від кримінальної відповідальності;

– дата та місце складення клопотання.

До клопотання прокурора має бути додана письмова згода особи на звільнення від кримінальної відповідальності.

Щодо розгляду клопотання прокурора про звільнення особи від кримінальної відповідальності у суді, то воно здійснюється в загальноприйнятому порядку в присутності сторін кримінального провадження.

Варто вказати, що невідворотність властива всім умовам звільнення від кримінальної відповідальності, окрім однієї, а саме: звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з передачею особи на поруки. Відворотність може наступити лише до спливу конкретного терміну, чітко передбаченому в Кримінальному кодексі та КПК, який становить один рік із дня передачі особи на поруки. На особу покладається низка вимог, які вона повинна виконати до спливу цього часу, а саме: виправдати довіру колективу, не ухилятися від заходів виховного характеру та не порушувати громадський порядок. Якщо ж вона не виконає цих умов, загальні збори підприємства, установи, організації можуть прийняти рішення про відмову від поручительства за взятю ними на поруки особу. Відповідне рішення направляється до суду, який прийняв рішення про звільнення особи від кримінальної відповідальності. Суд, переконавшись у порушенні особою умов передачі на поруки, своєю ухвалою скасовує ухвалу про закриття кримінального провадження і звільнення особи від кримінальної відповідальності у зв'язку з передачею її на поруки та направляє матеріали провадження для проведення досудового розслідування в загальному порядку або здійснює судове провадження в загальному порядку, якщо питання про звільнення від кримінальної відповідальності прийняте після направлення обвинувального акта до суду.

## **16.5. Направлення до суду обвинувального акта, клопотання про застосування примусових заходів виховного характеру або клопотання про застосування примусових заходів медичного характеру**

Як зазначає ч. 1 ст. 290 КПК, визнавши зібрані під час досудового розслідування докази достатніми для складання обвинувального акта, клопотання про застосування примусових заходів виховного характеру або клопотання про застосування примусових заходів медичного характеру, прокурор зобов'язаний повідомити підозрюваному, його захиснику, законному представнику та захиснику особи, стосовно якої передбачається застосування примусових заходів медичного або виховного характеру, про завершення досудового розслідування та надання доступу до матеріалів досудового розслідування.

Як було вказано, сторони зобов'язані письмово підтвердити протилежній стороні, а потерпілій – прокурору факт надання їм доступу до матеріалів зі зазначенням найменування таких матеріалів. Сторонам, потерпілому надається достатній час для ознайомлення з матеріалами, до яких їм надано доступ. Перевідившись, що сторони реалізували своє право на ознайомлення з матеріалами, слідчим складається обвинувальний акт, клопотання про застосування примусових заходів виховного характеру або клопотання про застосування примусових заходів медичного характеру, який затверджується прокурором. Обвинувальний акт може бути складений прокурором, зокрема якщо він не погодиться з обвинувальним актом, що був складений слідчим (ст. 291 КПК).

***Обвинувальний акт** – це процесуальний документ, у якому слідчий або прокурор підводить підсумки досудового розслідування і формулює обвинувачення у кримінальному провадженні. Таке рішення є однією з форм закінчення досудового розслідування.*

Кримінальне процесуальне значення обвинувального акту полягає, насамперед, в остаточному відображенні фактичної сторони злочинної діяльності підозрюваного та її юридичної оцінки. Обвинувальний акт як результат діяльності слідчого або прокурора для інших правоохоронних органів є правовою підставою для прийняття ними відповідних рішень. Оперативні підрозділи мають припинити оперативно-пошукові заходи стосовно підозрюваних по фактах, викладених в обвинувальному акті, та вважати їх розкритими.

Зміст обвинувального акту значною мірою впливає на рішення, які приймаються під час судового розгляду. Тому обвинувальний акт у кримінальному провадженні повинен відповідати вимогам законності, обґрунтованості, повноти, всебічності й об'єктивності.

Повнота, всебічність і неупередженість обвинувального акта, клопотання про застосування примусових заходів виховного характеру або клопотання про застосування примусових заходів медичного характеру забезпечується детальним дослідженням усіх істотних обставин провадження й об'єктивною оцінкою доказів і таких, що викривають, і таких, що виправдовують підозрюваного. В разі цього особливого значення набуває аналіз доказів, що суперечать обвинуваченню і не усунутих у ході розслідування.

Умовчання про наявні у матеріалах провадження суперечності, а також неаргументований, односторонній вибір із наявної доказової інформації тільки обвинувальних доказів є порушенням вимог закону про розгляд усіх обставин справи в їх сукупності. І хоча основна ціль обвинувального акта – демонстрація перед судом доказів, що обґрунтовують слушність юридичної оцінки дій підозрюваного, презумпція невинуватості потребує об'єктивної оцінки пом'якшуючих й обтяжуючих покарання обставин, доводів, що наводяться підозрюваним у свій захист, а також, результатів їх перевірки.

*Обвинувальний акт повинен містити такі відомості:*

– найменування кримінального провадження та його реєстраційний номер;

- анкетні відомості кожного обвинуваченого (прізвище, ім'я, по батькові, дата та місце народження, місце проживання, громадянство);

- анкетні відомості кожного потерпілого (прізвище, ім'я, по батькові, дата та місце народження, місце проживання, громадянство);

- прізвище, ім'я, по батькові та займана посада слідчого, прокурора;

- виклад фактичних обставин кримінального правопорушення, які прокурор вважає встановленими, правову кваліфікацію кримінального правопорушення з посиланням на положення закону і статті (частини статті) закону України про кримінальну відповідальність та формулювання обвинувачення;

- обставини, які обтяжують або пом'якшують покарання;

- розмір шкоди, завданої кримінальним правопорушенням;

- розмір витрат на залучення експерта (в разі проведення експертизи під час досудового розслідування);

- дату та місце його складення та затвердження.

Варто наголосити, що засвідченням обвинувального акта як офіційного документа є підпис слідчого та прокурора, що його затвердив, або лише прокурора, якщо обвинувальний акт складений самостійно.

*До обвинувального акта додається:*

- реєстр матеріалів досудового розслідування;

- цивільний позов, якщо він був пред'явлений під час досудового розслідування;

- розписка підозрюваного про отримання копії обвинувального акта, копії цивільного позову, якщо він був пред'явлений під час досудового розслідування, і реєстру матеріалів досудового розслідування;

- розписка або інший документ, що підтверджує отримання цивільним відповідачем копії цивільного позову, якщо він був пред'явлений під час досудового розслідування не до підозрюваного.

Законодавець указав, що надання суду інших документів до початку судового розгляду забороняється. Ця норма хоча, майже, не є новелою кримінального процесу, проте у законодавстві зазначена вперше. Вимоги ст. 293 КПК про надання копії обвинувального акта, та реєстру матеріалів досудового розслідування є гарантією права на захист своїх законних інтересів під час судового розгляду справи підозрюваним та особою, стосовно якої передбачається застосування примусових заходів медичного або виховного характеру.

Законність і обґрунтованість обвинувального акта відображаються в суворій відповідності його форми, змісту вимогам положень КПК. Непереверені дані, отримані з непередбачених законом джерел, а тим більше припущення не можуть бути в основі обвинувачення. Процесуальне правило про те, що всілякий сумнів у доведеності обвинувачення, якщо його неможливо усунути, трактується на користь підозрюваного, повною мірою відноситься і до судового вироку, і до обвинувального акта.

Варто вказати, що така форма закінчення досудового розслідування як звернення до суду з обвинувальним актом є не тільки логічним завершенням усього процесу ведення досудового розслідування, а й запорукою успішного судового розгляду справи. Адже судовий розгляд здійснюється у межах обвинувачення, сформованого слідчим в обвинувальному акті.

### ***Контрольні запитання***

1. Який порядок відкриття матеріалів кримінального провадження іншій стороні?
2. Які є форми закінчення досудового розслідування?
3. Які підстави закриття кримінального провадження слідчим прокурором?
4. Які підстави закриття кримінального провадження судом?

## Рекомендована література

1. Боржецька Н. Підстави та умови складання обвинувального акта. *Юридична Україна*. 2014. № 8. С. 77–83.
2. Глобенко Г. І. Окремі питання процесуального порядку закінчення досудового розслідування. *Право і Безпека*. 2016. № 4. С. 60–64.
3. Завертайло І. О. Процесуальні порушення під час складання обвинувального акта і підстави повернення його судом для усунення недоліків, у тому числі з угодою (погляд практичного працівника). *Вісник Академії митної служби України*. Серія: Право. 2015. № 1. С. 127–132.
4. Замкова Я. В. Деякі питання підстав повернення обвинувального акта. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Серія: Юриспруденція. 2016. Вип. 19. С. 162–164.
5. Кривонос І. С. Проблемні питання процесуального порядку відновлення досудового розслідування в контексті Кримінального процесуального кодексу України. *Вісник ХНУВС*. 2013. № 1 (60). С. 74–81.
6. Лапкін А. В. Диференціація форм закінчення досудового розслідування і роль прокурора в їх застосуванні. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка*. 2016. Вип. 3. С. 87–97.
7. Литвинов В. В. Розвиток підстав та процесуального порядку закриття кримінального провадження, за яких особа має право на реабілітацію. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2014. Вип. № 4 (74). С. 383–394.
8. Ляш А. О., Благодир С. М. Закриття кримінального провадження за новим КПК України: деякі питання. *Адвокат*. 2013. № 1 (148). С. 25–28.
9. Макаров М. А. Оскарження слідчому судді рішення слідчого, прокурора про зупинення досудового розслідування. *Право і суспільство*. 2015. № 5.2 (2). С. 217–221.
10. Марочкін О. І. Особливості мотивування слідчим обвинувального акта. *Питання боротьби зі злочинністю*. 2015. Вип. 29. С. 151–162.
11. Миронов А. М. Прокурорський нагляд за додержанням законів при закінченні досудового розслідування у формі звернення до суду з клопотанням про звільнення особи від кримінальної відповідальності. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка*. 2015. Вип. 2. С. 113–122.
12. Романюк Б. Зупинення досудового розслідування з підстав, передбачених п. 2 ч. 1 ст. 280 Кримінального процесуального кодексу України. *Віче*. 2014. № 6. С. 8–11.
13. Рось Г. В. Закриття кримінального провадження як форма закінчення досудового розслідування. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2015. Вип. 3. С. 81–91.
14. Садчикова К. А. Значення висновку експерта при складанні обвинувального акту. *Форум права*. 2015. № 4. С. 244–248.

15. Сисоєнко Г. І. Закінчення досудового розслідування. *Вісник Академії адвокатури України*. 2015. Т. 12. № 2. С. 145–153.
16. Торбас О. Загальна характеристика структури обвинувального акта за чинним КПК України. *Юридичний вісник*. 2014. № 1. С. 221–226.
17. Чальцева Н. С. Історичний розвиток процесуального інституту закінчення досудового розслідування. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка*. 2014. Вип. 1. С. 82–90.
18. Шаварин К. І. Генезис форм закінчення досудового розслідування в кримінальному провадженні України. *Право і суспільство*. 2016. Вип. № 3 (1). С. 204–210.
19. Юрчишин В. М. Процесуальні повноваження прокурора у підготовці та оформленні обвинувального акта. *Вісник Чернівецького факультету Національного університету «Одеська юридична академія»*. 2014. Вип. 2. С. 237–252.

## Тема 17

### **ОСКАРЖЕННЯ РІШЕНЬ, ДІЙ АБО БЕЗДІЯЛЬНОСТІ ПІД ЧАС ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ**

- 17.1. Загальні положення оскарження рішень, дій або бездіяльності під час досудового розслідування*
- 17.2. Особливості та порядок оскарження рішень, дій або бездіяльності органів досудового розслідування або прокурора під час досудового розслідування*
- 17.3. Особливості та порядок оскарження ухвал слідчого судді під час досудового розслідування*
- 17.4. Особливості та порядок оскарження слідчим рішень, дій або бездіяльності прокурора*

#### **17.1. Загальні положення оскарження рішень, дій або бездіяльності під час досудового розслідування**

Із формуванням правової держави в Україні, законодавець прагне все більше співпрацювати з громадянами та створювати належні правові умови проживання в державі, створюючи належне законодавство. Турбота про життєво важливі інтереси громадян, повне усунення недоліків і негативних явищ у роботі державних органів<sup>4</sup>, заразом органів досудового розслідування,

---

<sup>4</sup> Коментар до Конституції України. К.: Інститут законодавства Верховної Ради України, 1996. 376 с.

прокуратури і суду, – це запорука функціонування демократичної, правової держави. Завдяки постійному зв'язку між державою та громадянином вирішуються важливі проблемні питання окремої людини та суспільства загалом, реалізуються конституційні права та свободи людини й громадянина, утверджується статус демократичної, соціальної, правової держави. Відповідний зв'язок відбувається у формі звернення громадян із проблемами, які їх турбують, до державного органу, посадової особи тощо. Цей процес втілює засіб виявлення недоліків, порушень у діяльності державних органів, зважаючи на звернення громадян зі заявами, листами та повідомленнями, а особливо зі скаргами на рішення, дії, що порушили їх права, свободи та законні інтереси. Відповідно, держава створила певний механізм, завдяки поступовому впровадженню якого громадянам забезпечується можливість легітимно реалізувати своє право на звернення зі скаргою про порушення прав і законних інтересів, тобто право на оскарження.

У попередні роки та нині уряд України приділяє особливу увагу зверненням громадян до органів виконавчої влади, запропонувавши керівникам центральних і місцевих органів виконавчої влади звернути увагу на необхідність забезпечити системну роботу зі зверненнями громадян як на пріоритетний напрям діяльності<sup>5</sup>. Також звертається увага Національної академії наук України, Національної академії державного управління, аналітичних центрів, об'єднань громадян, міжнародних донорських організацій на актуальність та важливість проведення досліджень у сфері інституту звернень громадян. Вироблення на їх основі ґрунтовних рекомендацій щодо вдосконалення законодавства, попередження виявів корупції та хабарництва, формування та реалізація ефективної прозорої державної політики, яка була б не лише зрозумілою громадянами, а й сприяла б реальному впливу людей, їх думок на прийняття владних рішень.

Захист прав, свобод і законних інтересів осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві України, законодавчо

---

<sup>5</sup> Удалова Л. Д., Хабло О. Ю. Зловживання у сфері кримінального процесу: монографія. К.: Дакор, 2010. 176 с.

врегульований завдяки існуванню інституту оскарження у кримінальному процесуальному праві. Вітчизняні джерела кримінального процесуального права мають відповідати міжнародним стандартам механізму забезпечення прав людини, оскільки за ст. 9 Конституції України, чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства України. Закріплення в КПК Гл. 26 «Оскарження рішень, дій або бездіяльності під час досудового розслідування»<sup>6</sup> є підтвердженням забезпечення прав і свобод громадян у процесі кримінального провадження, адже громадяни можуть оскаржити виявлені ними порушення їх прав і законних інтересів.

Під час кримінального провадження вельми значущою є стадія досудового провадження, адже саме на цьому етапі формується інформація, що може мати характер доказової і бути вагомим для громадян та реалізації захисту їх прав.

Досудове розслідування, як вид діяльності має провадитися лише в межах і формі, які безпосередньо зазначені кримінальним процесуальним законодавством, яким передбачено сукупність визначених правових засобів, призначення яких полягає в забезпеченні правильної реалізації закону під час розслідування кримінальних правопорушень. Ці засоби в теорії кримінального процесу називають гарантіями, які сукупно забезпечують виконання суспільних інтересів, а їх реалізація сприяє вирішенню завдань кримінального судочинства.

Оскарження рішень, дій або бездіяльності на досудовому розслідуванні є дієвим засобом поновлення порушених прав і законних інтересів осіб, виправленню недоліків. Воно виступає гарантією збереження прав і свобод особи.

У юридичній літературі оскарження розглядають із таких позицій:

- як одне з основних прав людини, що відобразилося у законодавстві України та міжнародних правових актах;
- як інститут кримінального процесуального права;

---

<sup>6</sup> Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13 квіт. 2012 р. *Голос України*. 2012. 19 травня. № 90–91.

– як кримінальна процесуальна гарантія, тобто важливий засіб забезпечення прав, свобод і законних інтересів кожного суб'єкта кримінальної процесуальної діяльності, виконання вимог закону про швидке, повне, неупереджене дослідження обставин провадження.

Конфлікти, що виникають між людьми і пошуки виходу з цих ситуацій, прагнення будь-якими правовими методами та засобами врегулювати суперечку мирним шляхом заохочується державою, забезпечується процедурою оскарження рішень, дій або бездіяльності осіб, які ведуть процес.

Під процедурою оскарження в праві розуміється офіційно встановлений порядок дій під час формування матеріалів<sup>7</sup>. Розглядаючи теоретичні положення процедури, зазначимо, що вона є системою контролю<sup>8</sup>, що включає досягнення конкретного результату та порядок реалізації правовідносин, що знаходяться в певній динаміці.

Важливим є те, що правова процедура володіє всіма зазначеними ознаками, а її особливість полягає у тому, що вона діє в правовому полі. Різновид юридичної процедури, направлений на виявлення й реалізацію матеріальних правовідносин, входить до юридичного процесу.

У юридичній літературі висловлені різні наукові погляди щодо поняття оскарження у кримінальному процесі та його ознак. Видається, що оскарження – це заснована на кримінальному процесуальному законі діяльність з подання (направлення), прийому, реєстрації, розгляду та вирішення скарги про порушення (або можливе порушення) прав, свобод та законних інтересів осіб кримінально-процесуальною дією, рішенням або бездіяльністю службових осіб, що ведуть процес<sup>9</sup>.

---

<sup>9</sup> Михайленко А. Р. Расследование преступлений: законность и обеспечение прав граждан. К.: Юринком Интер, 1999. 445 с.

<sup>10</sup> Провадження дізнання в Україні: навч.-практ. посібник / М. В. Джига, О. В. Баулін, С. І. Лук'янець, С. М. Стахівський. К., 1999. 156 с.

<sup>11</sup> Шило О. Г. Теоретичні основи та практика реалізації конституційного права людини і громадянина на судовий захист у досудовому провадженні в кримінальному процесі України: автореф. дис. на здобуття наук.

Обов'язковим елементом інституту оскарження є скарга<sup>10</sup>, яка водночас є самостійним засобом правового захисту прав і законних інтересів учасників кримінальних процесуальних відносин. Цей процесуальний документ – суттєве джерело інформації про недоліки у роботі органу досудового розслідування, який сприяє виявленню порушень закону, які допущені під час кримінального провадження, який виступає важливим засобом відновлення порушених прав, зводить нанівець тяганину в діяльності.

Аналіз різних поглядів науковців щодо визначення поняття «скарга» дає можливість запропонувати поняття скарги на дії (бездіяльність) і рішення органів досудового розслідування, прокурора, слідчого судді як усне або письмове звернення особи до компетентного органу (прокурора, суду), щодо прав, свобод і законних інтересів осіб, які є порушеними або можуть бути порушені, прийнятим уповноваженою особою, що веде процес рішенням, дією, бездіяльністю, з вимогою відновити порушені права, усунути або попередити порушення.

Скарга є засобом захисту<sup>11</sup>, що має за мету відновлення порушеного права та законного інтересу учасника кримінальної процесуальної діяльності. Оскарження є формою правового захисту, особливості якого полягають у тому, що воно виникає лише за умови вільного волевиявлення зацікавленої особи (учасника кримінального процесуального провадження) скористатися правовим засобом захисту – правом подання скарги<sup>12</sup>.

Оскарження виступає у двоєдиному виді. У вузькому розумінні слова – подача скарги на процесуальні рішення та дії слідчого, прокурора або слідчого судді. У широкому – діяльність

---

ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність». Х., 2011. 20 с.

<sup>12</sup> Будников В. Л. Обжалование действий и решений следователя: учеб. пособие. Волгоград: ВСШ МВД СССР, 1990. 64 с.

<sup>13</sup> Погорецький М. Межі доручень слідчого органу дізнання про проведення оперативно-розшукових заходів. *Право України*. 2000. № 9. С. 47–48.

<sup>12</sup> Маляренко В. Т. Кримінальний процес України: стан та перспективи розвитку: навч. посібник для студ. ВНЗ: вибрані наукові праці. К.: Ін Юре, 2004. 600 с.

судді з прийняття, розгляду та вирішення скарг заінтересованих осіб.

*Предметом оскарження дій та рішень органів досудового розслідування, прокурора, слідчого судді є:* процесуальні рішення; процесуальні дії; їх непроцесуальні дії; їх процесуальна бездіяльність.

*До основних рис оскарження дій (бездіяльності) та рішень органів досудового розслідування, прокурора або слідчого судді відносяться:*

– свобода оскарження, яка обумовлена правом усіх громадян направляти індивідуальні або колективні письмові звернення або особисто звертатися до органів державної влади, посадових і службових осіб цих органів, що зобов'язані розглянути звернення і дати обґрунтовану відповідь у встановлений законом строк (ст. 40 Конституції України). Будь-яке процесуальне рішення, дії або бездіяльність, якщо вони порушують конституційні права за законні інтереси підлягають оскарженню. Відсутність окремо встановленої законом форми подання скарги та можливість звернення особи зі скаргою рідною мовою або іншою мовою, якою вона володіє, і недопустимість переслідування за подання скарги – все це належить до свободи оскарження;

– гарантованість оскарження забезпечує кожній особі, яка бере участь у кримінальних процесуальних відносинах і звертається зі скаргою, що її скарга надійде, буде прийнята і розглянута, за нею буде проведено необхідну перевірку і, залежно від результатів перевірки, прийнято відповідне рішення і вжито заходів із відновлення порушених справ;

– демократизм оскарження під час досудового розслідування полягає у відсутності обмежень і привілеїв, наявності рівноправ'я в поданні скарги та у забезпеченні рівноправ'я встановленими обов'язками прийняти, розглянути, розрішити скаргу;

– відсутність обов'язкової форми скарги втілюється у тому, що суб'єкт (заразом і слідчий), який направляє скаргу посадовій особі, має право викласти її у вільній письмовій або усній формах, недотримуючись конкретної послідовності, а використовуючи відповідний йому зміст;

– обов'язковість прийняття і розгляду скарги передбачено кримінальним процесуальним законодавством. Скарги приймаються, оформлюються, розглядаються й вирішуються у процесуальному режимі відповідно до КПК;

– ревізійний порядок розгляду скарги полягає у тому, що уповноважений орган, який розглядає скаргу (прокурор, суд) не зв'язаний доводами, які містяться в скарзі, і зобов'язаний всебічно, ретельно, у повному обсязі перевірити законність і обґрунтованість усіх процесуальних дій і рішень органу дізнання;

– оптимальний режим перевірки скарги і прийняття за нею рішення, охоплює: інстанційність, реальний строк розгляду скарги та ознайомлення з провадженням за скаргою зацікавлених осіб.

Загальна тенденція гуманізації та верховенства права у конгломераті з іншими засадами кримінального провадження веде до поліпшення якості кримінального провадження, формування достатньої, належної і допустимої доказової бази, відсутності порушення прав, свобод, інтересів фізичних, юридичних осіб і випадків неприйняття судом доказів, зібраних із порушенням законодавства України, зменшенню випадків несправедливого правосуддя, яке здійснюватиметься в розумні терміни.

Оскарження дій або бездіяльності та рішень під час досудового розслідування є інститутом кримінального процесуального права, який спрямований на забезпечення законності під час кримінального провадження.

Право на оскарження виникає із забезпечення особі права на захист. Забезпечення такого права – найважливіша гарантія захисту прав і свобод людини і громадянина, що закріплена в ст. 59 Конституції України: «Кожен має право на правову допомогу ...»<sup>13</sup>.

Це право гарантується також засобами судового захисту, включаючи право звернення відповідно до міжнародних договорів

---

<sup>13</sup> Конституція України – Основний Закон держави України. Ухвалений 28 червня 1996 року на 5-й сесії Верховної Ради України 2-го скликання.

України в міждержавні органи правосуддя щодо захисту прав і свобод людини. Положення ст. 59 Конституції України також гарантують право на одержання кваліфікованої юридичної допомоги, а у випадках, передбачених законом, безкоштовної.

## **17.2. Особливості та порядок оскарження рішень, дій або бездіяльності органів досудового розслідування або прокурора під час досудового розслідування**

*Рішення, дії або бездіяльність слідчого або прокурора, які можуть бути оскаржені під час досудового розслідування та право на оскарження (ст. 303 КПК).*

Право на оскарження процесуальних рішень, дій або бездіяльності слідчого судді, прокурора, керівника слідчого органу, слідчого є однією із найважливіших гарантій захисту громадянами своїх прав і свобод від їх порушення й з боку органів, що здійснюють розслідування та судовий контроль у кримінальному провадженні, й інших осіб, що беруть участь у ньому. Ст. 24 КПК також гарантує кожному право на оскарження процесуальних рішень, дій або бездіяльності суду, слідчого судді, прокурора, слідчого у порядку, передбаченому КПК. Порівняно з іншими процедурами судовий порядок розгляду скарг забезпечує більшу об'єктивність, ширші можливості зацікавлених осіб у відстоюванні власних інтересів, більшу авторитетність й обов'язковість прийнятого за результатами розгляду скарги рішення.

У КПК є чітке визначення кола рішень, дій або бездіяльності слідчого або прокурора, що можуть бути оскаржені під час провадження досудового розслідування, а також надання вичерпного переліку осіб, що мають право оскаржити те або інше рішення, дію або бездіяльність слідчого або прокурора. На наш погляд, обмеження права на оскарження рішень, дій або бездіяльності слідчого або прокурора, що зачіпають права

та законні інтереси громадян, лише на тій підставі, що ці особи не визнані в належному порядку учасниками провадження або не віднесені КПК до осіб, котрі мають право оскаржувати те або інше рішення, дію або бездіяльність слідчого або прокурора, не відповідає основним положенням Конституції України. Адже єдиним критерієм, що дає змогу визначити, які дії або бездіяльність органу дізнання, слідчого, прокурора, які рішення цих органів й осіб можуть бути оскаржені в суді та хто саме має право на таке оскарження, є обмеженням конституційних прав і свобод громадян, а також перепорою для доступу до правосуддя. За необхідності можна керуватися нормами Конституції України, які є нормами прямої дії.

*Згідно з КПК на досудовому провадженні можуть бути оскаржені такі рішення, дії або бездіяльність слідчого:*

– бездіяльність, яка полягає у невнесенні відомостей про кримінальне правопорушення до ЄРДР після отримання заяви або повідомлення про кримінальне правопорушення, у неперевіренні тимчасово вилученого майна згідно з вимогами ст. 169 КПК, а також у нездійсненні інших процесуальних дій, які він зобов'язаний учинити у визначений КПК строк, – заявником, потерпілим, його представником чи законним представником, підозрюваним, його захисником чи законним представником, представником юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, володільцем тимчасово вилученого майна, іншою особою, права чи законні інтереси якої обмежуються під час досудового розслідування;

– рішення: про зупинення досудового; про закриття кримінального провадження – заявником, потерпілим, його представником або законним представником;

– рішення про відмову у визнанні потерпілим – особою, якій відмовлено у визнанні потерпілою;

– рішення про відмову в задоволенні клопотання про проведення слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій – особою, якій відмовлено у задоволенні клопотання, її представником, законним представником або захисником;

– рішення про зміну порядку досудового розслідування та продовження його згідно з правилами, передбаченими Гл. 39 КПК, – підозрюваним, його захисником або законним представником, потерпілим, його представником або законним представником;

– рішення, дії або бездіяльність у разі застосування заходів безпеки – особами, до яких можуть бути застосовані заходи безпеки, передбачені законом;

– повідомлення слідчого, про підозру після спливу одного місяця з дня повідомлення особі про підозру у вчиненні кримінального проступку або двох місяців з дня повідомлення особі про підозру у вчиненні злочину, але не пізніше закриття прокурором кримінального провадження або звернення до суду з обвинувальним актом – підозрюваним, його захисником чи законним представником.

*На досудовому провадженні можуть бути оскаржені такі рішення, дії або бездіяльність прокурора:*

– бездіяльність, яка полягає у невнесенні відомостей про кримінальне правопорушення до Єдиного реєстру досудових розслідувань після отримання заяви або повідомлення про кримінальне правопорушення, у неповерненні тимчасово вилученого майна згідно з вимогами ст. 169 КПК, а також у нездійсненні інших процесуальних дій, які він зобов'язаний учинити у визначений КПК строк, – заявником, потерпілим, його представником або законним представником, підозрюваним, його захисником або законним представником, володільцем тимчасово вилученого майна;

– рішення: про зупинення досудового розслідування; про закриття кримінального провадження – заявником, потерпілим, його представником або законним представником, підозрюваним, його захисником або законним представником;

– рішення про відмову у визнанні потерпілим – особою, якій відмовлено у визнанні потерпілою;

– рішення, дії або бездіяльність слідчого або прокурора при застосуванні заходів безпеки – особами, до яких можуть бути застосовані заходи безпеки, передбачені законом;

– рішення слідчого, прокурора про відмову в задоволенні клопотання про проведення слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій – особою, якій відмовлено у задоволенні клопотання, її представником, законним представником або захисником;

– рішення слідчого, прокурора про зміну порядку досудового розслідування та продовження його згідно з правилами, передбаченими Гл. 39 КПК, – підозрюваним, його захисником або законним представником, потерпілим, його представником або законним представником;

– рішення прокурора про відмову в задоволенні скарги на недотримання розумних строків слідчим, прокурором під час досудового розслідування – особою, якій відмовлено у задоволенні скарги, її представником, законним представником чи захисником;

– повідомлення слідчого, прокурора про підозру після спливу одного місяця з дня повідомлення особі про підозру у вчиненні кримінального проступку або двох місяців із дня повідомлення особі про підозру у вчиненні злочину, але не пізніше закриття прокурором кримінального провадження або звернення до суду з обвинувальним актом – підозрюваним, його захисником чи законним представником.

Скарги на інші рішення, дії або бездіяльність слідчого або прокурора не розглядаються під час досудового розслідування і можуть бути предметом розгляду під час підготовчого провадження у суді згідно з правилами ст.ст. 314–316 КПК. Під час підготовчого судового засідання можуть бути оскаржені рішення, дії або бездіяльність слідчого або прокурора, передбачені п.п. 5 та 6 ч. 1 ст. 303 КПК<sup>14</sup>.

Загалом скарга складається в письмовій формі. Будь-яких спеціальних вимог до її форми та змісту, якщо інше не перед-

---

<sup>14</sup> Большаков Є. В. Апеляційне оскарження рішень судді, постановлених в порядку судового контролю у досудових стадіях кримінального процесу: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність». К., 2012. 20 с.

бачено законом, немає. Однак, як мінімум, скарга має містити назву судового органу, до якого вона адресована, на чий рішення, дії або бездіяльність скарга подається, та бути підписаною скаржником. Учасникам процесу, що не володіють мовою, якою здійснюється провадження, має бути роз'яснено та забезпечено право подавати скаргу рідною мовою або іншою мовою, якою вони володіють.

До скарги додаються необхідні документи, які б дали змогу аргументувати викладені у скарзі доводи, копії оскаржуваних рішень правоохоронного органу. Скаржник вправі клопотати перед слідчим суддею про витребування необхідних для розгляду скарги матеріалів, якщо сам скаржник позбавлений можливості їх отримати. Відповідь прокурора про відмову в скасуванні постанови додається до скарги зацікавленої особи.

*Строк подання скарги на рішення, дії або бездіяльність слідчого або прокурора, її повернення або відмова відкриття провадження (ст. 304 КПК).*

Скарги на рішення, дії або бездіяльність слідчого або прокурора, передбачені ч. 1 ст. 303 КПК, можуть бути подані особою протягом десяти днів із моменту прийняття рішення, учинення дії або бездіяльності. Якщо рішення слідчого або прокурора оформлюється постановою, строк подання скарги починається з дня отримання особою її копії.

Скарга повертається у таких випадках: якщо скаргу подала особа, яка немає права подавати скаргу; якщо скарга не підлягає розгляду в цьому суді; якщо скарга подана після закінчення строку, передбаченого ч. 1 ст. 304 КПК, і особа, яка її подала, не порушує питання про поновлення цього строку або слідчий суддя за заявою особи не знайде підстав для його поновлення. Копія ухвали про повернення скарги невідкладно надсилається особі, яка її подала, разом зі скаргою та усіма доданими до неї матеріалами. Ухвала про повернення скарги або відмову у відкритті провадження може бути оскаржена в апеляційному порядку.

Слідчий суддя, суд відмовляє у відкритті провадження лише у разі, якщо скарга подана на рішення, дію або бездіяльність слідчого, прокурора, що не підлягає оскарженню. Копія

ухвали про відмову у відкритті провадження невідкладно надсилається особі, яка подала скаргу, разом зі скаргою та усіма додатковими до неї матеріалами.

Повернення скарги не позбавляє права повторного звернення до слідчого судді, суду в порядку, передбаченому КПК<sup>15</sup>.

*Правові наслідки подання скарги на рішення, дії або бездіяльність слідчого або прокурора під час досудового розслідування (ст. 305 КПК).* Подання скарги на рішення, дії або бездіяльність слідчого або прокурора під час досудового розслідування на підставах і в порядку, передбачених КПК, не зупиняє виконання оскаржуваних рішень або дій слідчого та прокурора. Водночас, визнавши скаргу доволі обґрунтованою, слідчий або прокурор самостійно можуть скасувати рішення про зупинення досудового розслідування; про відмову у визнанні потерпілим; рішення, що приймається при застосуванні заходів безпеки; припинити дії або бездіяльність слідчого або прокурора в разі застосування заходів безпеки; бездіяльність слідчого, прокурора, яка полягає у невнесенні відомостей про кримінальне правопорушення до Єдиного реєстру досудових розслідувань після отримання заяви або повідомлення про кримінальне правопорушення, неповерненні тимчасово вилученого майна згідно з вимогами ст. 169 КПК, а також у не здійсненні інших процесуальних дій, які вони зобов'язані учинити у визначений КПК строк.

Згідно з ч. 5 ст. 284 КПК прокурор також може самостійно скасувати рішення про закриття кримінального провадження протягом десяти днів із моменту отримання копії постанови з огляду на незаконність або необґрунтованість. Постанова слідчого про закриття кримінального провадження також може бути скасована прокурором за скаргою заявника, потерпілого, якщо така скарга подана протягом десяти днів із моменту отримання заявником, потерпілим копії постанови.

Визначені повноваження слідчого та прокурора обумовлені тим, що прокурор, слідчий зобов'язані підкорятися чинному кримінальному процесуальному закону, а саме: вони зобов'язані

---

<sup>15</sup> Про організацію прокурорського нагляду за додержанням законів органами, які проводять дізнання та досудове слідство: наказ Генерального прокурора України від 28 жовт. 2004 р. № 4/1.

всіма засобами, що є в їх розпорядженні, забезпечувати охорону прав і свобод людини та громадянина в кримінальному провадженні; ґрунтуватися в своїй професійній діяльності на принципі презумпції невинуватості, забезпечувати підозрюваному право на захист; приймати рішення відповідно до вимог законності та обґрунтованості, через які обвинувачення може бути визнане вмотивованим лише за умови, що всі обставини справи, що йому суперечать, об'єктивно досліджені та спростовані стороною обвинувачення. Будь-які положення, що припускають звільнення прокурора або слідчого від виконання цих обов'язків, КПК не містить.

У разі скасування оскаржуваних рішень або припинення дій та бездіяльності, що оскаржуються, слідчим або прокурором самостійно, провадження за поданою на ці рішення, дії або бездіяльність скаргою закривається.

*Порядок розгляду скарг на рішення, дії або бездіяльність слідчого або прокурора під час досудового розслідування (ст. 306 КПК).* Скарги на рішення, дії або бездіяльність слідчого або прокурора розглядаються слідчим суддею місцевого суду згідно з правилами судового розгляду, передбаченими ст.ст. 318–380 КПК.

Скарги на рішення, дії або бездіяльність під час досудового розслідування розглядаються не пізніше сімдесяти двох годин із моменту надходження відповідної скарги, крім скарг на рішення про закриття кримінального провадження, які розглядаються не пізніше п'яти днів з моменту надходження скарги.

Розгляд скарг на рішення, дії або бездіяльність під час досудового розслідування відбувається за обов'язкової участі особи, яка подала скаргу, або її захисника, представника та слідчого або прокурора, рішення, дії або бездіяльність яких оскаржується. Відсутність слідчого або прокурора не є перешкодою для розгляду скарги. В будь-якому разі, скарга, що надійшла до суду, має бути розглянута у відкритому судовому засіданні. Розгляд скарги здійснюється слідчим суддею одноособово.

*Рішення слідчого судді за результатами розгляду скарг на рішення, дії або бездіяльність слідчого або прокурора під час досудового розслідування (ст. 307 КПК).* За результатами розгляду скарг на рішення, дії або бездіяльність слідчого або

прокурора виноситься ухвала згідно з правилами КПК. Ухвала слідчого судді за результатами перевірки законності і обґрунтованості рішень, дій або бездіяльності слідчого, прокурора має бути законною, обґрунтованою та вмотивованою, яка може бути про: скасування рішення слідчого або прокурора; зобов'язання припинити дію; зобов'язання учинити певну дію; відмову в задоволенні скарги.

Ухвала слідчого судді за результатами розгляду скарги на рішення, дію або бездіяльність слідчого або прокурора може бути оскаржена лише ухвалою про відмову в задоволенні скарги на постанову про закриття кримінального провадження. Такі ухвали оскаржуються в апеляційному порядку.

*Оскарження недотримання розумних строків (ст. 308 КПК).* Підозрюваний, обвинувачений, потерпілий мають право оскаржити прокурору вищого рівня недотримання розумних строків слідчим, прокурором під час досудового розслідування, а прокурор вищого рівня, своєю чергою, зобов'язаний розглянути скаргу протягом трьох днів після її подання і в разі наявності підстав для її задоволення надати відповідному прокурору обов'язкові для виконання вказівки щодо строків учинення певних процесуальних дій або прийняття процесуальних рішень. Особа, яка подала скаргу, невідкладно письмово повідомляється про результати її розгляду. За недотримання розумних строків можуть бути притягнуті до відповідальності винні в цьому службові особи.

### **17.3. Особливості та порядок оскарження ухвал слідчого судді під час досудового розслідування**

*Ухвали слідчого судді, які підлягають оскарженню під час досудового розслідування (ст. 309 КПК).* Відповідно до ст. 55 Конституції України кожному гарантується судовий захист його прав і свобод і можливість оскаржити до суду рішення, дії та

бездіяльність органів державної влади, органів місцевого самоуправління, громадських об'єднань і посадових осіб. Значення адекватного реагування вищого суду на апеляційні скарги, їх розгляді і відповідній перевірці законності, обґрунтованості та справедливості судових актів полягає в наданні можливості вищим судам виявити помилки і недоліки правозастосовної діяльності нижчих судів та правоохоронних органів<sup>16</sup>.

Новелою КПК є чітке визначення вичерпного переліку рішень слідчого судді, що можуть бути оскаржені в апеляційному порядку під час досудового розслідування:

- про відмову в наданні дозволу на затримання;
- про застосування запобіжного заходу у виді тримання під вартою або відмову в його застосуванні;
- про продовження строку тримання під вартою або відмову в його продовженні;
- про застосування запобіжного заходу у виді домашнього арешту або відмову в його застосуванні;
- про продовження строку домашнього арешту або відмову в його продовженні;
- про поміщення особи в приймальник-розподільник для дітей або відмову в такому поміщенні;
- про продовження строку тримання особи в приймальнику-розподільнику для дітей або відмову в його продовженні;
- про направлення особи до медичного закладу для проведення психіатричної експертизи або відмову в такому направленні;
- про арешт майна або відмову в ньому;
- про тимчасовий доступ до речей і документів, яким дозволено вилучення речей і документів, які посвідчують користування правом на здійснення підприємницької діяльності, або інших, за відсутності яких фізична особа – підприємець або юридична особа позбавляються можливості здійснювати власну діяльність;
- про відсторонення від посади або відмову в ньому.

---

<sup>16</sup> Пивоваров В. В., Щербина Л. І. Взаємодія органів досудового слідства та дізнання при розслідуванні кримінальних справ: монографія. Х.: Право, 2006. 176 с.

Під час досудового розслідування також можуть бути оскаржені в апеляційному порядку ухвали слідчого судді про відмову в задоволенні скарги на постанову про закриття кримінального провадження, повернення скарги на рішення, дії або бездіяльність слідчого, прокурора або відмову у відкритті провадження по ній.

Скарги на інші ухвали слідчого судді оскарженню не підлягають і заперечення проти них можуть бути подані під час підготовчого провадження в суді.

*Порядок оскарження ухвал слідчого судді (ст. 310 КПК).* Оскарження ухвал слідчого судді проводиться в апеляційному порядку, де перевіряються законність, обґрунтованість і вмотивованість ухвал слідчого судді.

Апеляція – це скарга учасника кримінального провадження на винесене судове рішення з проханням про його скасування або зміну в апеляційному порядку<sup>17</sup>.

Форма і зміст апеляції мають важливе процесуальне значення, оскільки від викладених у них формулювань, доводів і прохань залежать наслідки розгляду апеляції. Саме тому до форми і змісту апеляції пред'являються жорсткі вимоги. Апеляційна скарга подається лише в письмовій формі<sup>18</sup>.

*Коло осіб, що можуть подати апеляцію на ухвали слідчого судді:*

- обвинувачений, стосовно якого ухвалено обвинувальний вирок, його законний представник або захисник (в частині, що стосується інтересів обвинуваченого);
- обвинувачений, стосовно якого ухвалено виправдувальний вирок, його законний представник або захисник (в частині мотивів і підстав виправдання);

---

<sup>17</sup> Азаров Ю. І., Бугаков О. В., Щегель Н. І. Дізнання в органах внутрішніх справ: навч.-метод. посібник. К.: Київ. нац. ун-т внутр. справ, 2007. 160 с.

<sup>18</sup> Літвінова І. Ф. Гарантії недоторканності житла чи іншого володіння особи у кримінальному процесі України: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність». К., 2010. 20 с.

- підозрюваний, обвинувачений, його законний представник або захисник;
- законний представник, захисник неповнолітнього або сам неповнолітній, щодо якого вирішувалося питання про застосування примусового заходу виховного характеру (в частині, що стосується інтересів неповнолітнього);
- законний представник та захисник особи щодо якої вирішувалося питання про застосування примусових заходів медичного характеру; прокурор;
- потерпілий або його законний представник або представник (у частині, що стосується інтересів потерпілого, але в межах вимог, заявлених ними в суді першої інстанції);
- цивільний позивач, його представник або законний представник (у частині, що стосується вирішення цивільного позову);
- цивільний відповідач або його представник (у частині, що стосується вирішення цивільного позову);
- інші особи у випадках, передбачених КПК.

Подання апеляційної скарги на вирок або ухвалу суду зупиняє набрання ними законної сили та їх виконання, окрім випадків, установлених КПК<sup>19</sup>. Подання апеляційної скарги на ухвалу слідчого судді зупиняє Національного антикорупційного бюро рання нею законної сили, але не зупиняє її виконання, окрім випадків, встановлених КПК.

Протягом строку апеляційного оскарження матеріали кримінального провадження ніким не можуть бути витребувані з суду<sup>20</sup>. У цей строк суд зобов'язаний надати учасникам судового провадження за їх клопотанням можливість ознайомитися з матеріалами кримінального провадження.

---

<sup>19</sup> Герасименко С. Г. Судовий контроль на досудових стадіях кримінального судочинства: національне законодавство та зарубіжний досвід: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність». Запоріжжя, 2012. 20 с.

<sup>20</sup> Проблеми реформування кримінально-процесуального законодавства України на сучасному етапі: матеріали круглого столу (м. Київ, 20 трав. 2011 р.). К.: Ліпкан О. С., 2011. 350 с.

Після закінчення апеляційного провадження матеріали кримінального провадження не пізніше як у семиденний строк, а в провадженні за апеляційною скаргою на ухвалу слідчого судді – не пізніше як у триденний строк, направляються до суду першої інстанції.

#### **17.4. Особливості та порядок оскарження слідчим рішень, дій або бездіяльності прокурора**

*Рішення, дії або бездіяльність прокурора, які можуть оскаржуватися слідчим (ст. 311 КПК).* Під час досудового розслідування слідчий, який здійснює розслідування певного кримінального правопорушення, має право оскаржувати будь-які рішення, дії або бездіяльність прокурора, прийняті або вчинені у відповідному досудовому провадженні, окрім випадків, передбачених КПК.

Слідчий має право під час досудового розслідування оскаржувати будь-які рішення, дії або бездіяльність прокурора, прийняті (вчинені) у відповідному досудовому провадженні за винятком випадків, передбачених КПК. Наприклад, рішення прокурора про об'єднання або виділення досудового розслідування не може бути оскаржене, адже згідно з ч. 6 ст. 317 КПК, рішення про об'єднання або виділення матеріалів досудового розслідування не може бути оскарженим.

У цій статті передбачено п. 2, що не можуть бути об'єднані в одне провадження матеріали досудових розслідувань щодо кримінального проступку та щодо злочину. Але в даній статті нічого не вказано про те, якщо прокурор у разі об'єднання або виділення матеріалів досудового розслідування порушить п. 2, хоча цю дію слідчий мав би мати право оскаржити. Оскільки дії прокурора були незаконними.

*Порядок оскарження рішень, дій або бездіяльності прокурора (ст. 312 КПК).* Скарги слідчого на рішення, дії або

бездіяльність прокурора, можуть бути подані не пізніше трьох днів із моменту прийняття (учинення) оскаржуваних рішень, дії або бездіяльності.

У цьому разі необхідно враховувати, що:

– якщо рішення прокурора оформлюється постановою або письмовою вказівкою, строк подання скарги починається із вхідної дати отримання кореспонденції слідчим;

– якщо оскаржуються дії прокурора, строк подання скарги починається з дня здійснення оскаржуваних дій (проведення процесуальних, слідчих (розшукових) і негласних слідчих (розшукових) дій);

– якщо оскаржуються дії прокурора, про які скаржникові не було відомо, строк подання скарги починається з дня отримання слідчим протоколів проведення оскаржуваних дій;

– якщо оскаржується бездіяльність прокурора, строк подання скарги починається з дня, наступного після останнього дня терміну виконання дій, які прокурор зобов'язаний учинити у визначений КПК строк.

Скарга слідчого на рішення, дію або бездіяльність прокурора повинна подаватися в письмовій формі. Будь-яких спеціальних вимог до її форми та змісту немає. Однак, як мінімум, скарга повинна містити назву органу прокуратури та посаду прокурора, до якого вона адресована, на рішення, дії або бездіяльність якого подається скарга, та має бути підписана скаржником.

Законодавець, установлюючи лише письмову форму оскарження рішень, дій або бездіяльності прокурора до прокурора вищого рівня, так наголошує на необхідності надання цьому прокуророві матеріалів досудового провадження та письмових заперечень щодо оскаржуваних рішень, дій або бездіяльності прокурора, що здійснює нагляд за дотриманням законності під час дізнання та досудового слідства. Надання слідчому права подання скарги на рішення, дії або бездіяльність прокурора є суттєвою гарантією незалежності слідчого під час провадження досудового розслідування.

Скарга слідчого подається до прокуратури вищого рівня стосовно прокуратури, в якій обіймає посаду прокурор, рішення, дія або бездіяльність якого оскаржується<sup>21</sup>.

Оскарження слідчим рішень, дій або бездіяльності прокурора не зупиняє їх виконання. Виняток із цього загального положення закон не встановлює. Водночас закон не забороняє слідчому у своїй скарзі викласти прохання про зупинення виконання оскаржуваних рішень або дій прокурора до моменту розгляду скарги прокурором вищого рівня по суті та прийняття відповідного рішення, передбаченого ч. 2 ст. 313 КПК. У разі цього прокурор вищого рівня за ініціативою слідчого, що подав скаргу, або за власною ініціативою, керуючись ст. 36 КПК і ст. 6 Закону України «Про прокуратуру», має право надати слідчому або прокурору нижчого рівня вказівку про зупинення виконання оскаржуваного рішення або дії.

*Порядок вирішення скарги на рішення, дії або бездіяльність прокурора (ст. 313 КПК).* Службова особа органу прокуратури вищого рівня, до якої надійшла скарга на рішення, дію або бездіяльність прокурора, зобов'язана розглянути цю скаргу протягом трьох днів із моменту її надходження. Цим строком має охоплюватися весь час на вивчення змісту скарги та документів, що до неї долучаються, матеріалів кримінального провадження, що мають відношення до оскаржуваних рішень, дій або бездіяльності прокурора, отримання та аналізу пояснень слідчого та прокурора, проведення інших перевірочних дій та безпосередній розгляд поданої скарги.

Із метою належної перевірки законності й обґрунтованості оскаржуваних дій або бездіяльності і рішень прокурора прокурор вищого рівня має право витребувати матеріали, якими обґрунтовуються оскаржувані рішення або дії, та на підставі яких була припущена оскаржувана бездіяльність прокурора<sup>22</sup>. Ними

---

<sup>21</sup> Досудове розслідування кримінальних справ: навч.-практ. посібник / Ю. М. Грошевой, В. В. Валнярчук, О. В. Капліна, О. Г. Шило. Х.: Фінн, 2009. С. 16–43.

<sup>22</sup> Зарева І. І. Оскарження дій та рішень прокурора у кримінальному процесі: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. К., 2011. 188 с.

можуть бути: протоколи процесуальних, слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій, пояснення громадян і посадових осіб, матеріали ревізії, документи, матеріали оперативно-розшукової діяльності, інші процесуальні документи, раніше винесені прокурором, слідчим, суддею рішення (вироки, постанови, ухвали тощо).

Відповідно до ч. 3 ст. 110 КПК рішення прокурора приймається у формі постанови. Зміст постанови за результатами розгляду скарги слідчого на рішення, дії або бездіяльність прокурора має відповідати чинному КПК.

Постанова прокурора вищого рівня за результатами розгляду скарги слідчого на рішення, дії або бездіяльність прокурора під час досудового розслідування може бути про:

- скасування рішення і прийняття нового, визнання незаконними учинення дії або бездіяльності і зобов'язання учинити нову дію. Визнання прокурором вищого рівня рішення, дії або бездіяльності прокурора незаконним тягне втрату таким рішенням юридичної сили та виникнення обов'язку підпорядкованого прокурора усунути допущене порушення. Одночасно з визнанням рішення, дії або бездіяльності прокурора незаконним або необґрунтованим у постанові прокурор вищого рівня може зазначити про те, що він зобов'язує посадову особу усунути допущене порушення, визначивши, яку саме дію необхідно припинити або учинити. Треба враховувати, що прокурор вищого рівня може самостійно прийняти те рішення, яке має бути прийняте підпорядкованим прокурором на виконання постанови, прийнятої за результатами розгляду скарги слідчого на його рішення, дії або бездіяльність. Відповідно до ч. 3 цієї статті в разі скасування рішення, визнанні незаконними учинених дії або бездіяльності службова особа органу прокуратури вищого рівня має право здійснити заміну одного прокурора на іншого зі службових осіб органів прокуратури того ж рівня в досудовому провадженні, де було прийняте або вчинене незаконне рішення, дія або бездіяльність;

- зміну рішення в частині. У випадку часткового визнання оскаржуваного слідчим рішення прокурора незаконним або

необґрунтованим, прокурор вищого рівня може самостійно змінити оскаржуване рішення. Положення ч. 3 можуть бути застосовані і в цьому випадку;

– залишення рішення чинним, визнання законними учинених дії або бездіяльності. Постанова про залишення рішення прокурора чинним, визнання законними учинених дії або бездіяльності та про одночасну відмову в задоволенні скарги слідчого на рішення, дії або бездіяльності прокурора вноситься у разі встановлення законності прийняття оскаржуваних рішень або здійснення оскаржуваних дій (бездіяльності) прокурором. У такому випадку прокурор вищого рівня не вправі наполягати на тому, щоб слідчий виконав вказівки, які суперечать його внутрішньому переконанню. У цьому разі цей прокурор доручає провадження слідства в цій справі іншому слідчому.

Службова особа органу прокуратури вищого рівня, яка розглядала скаргу слідчого на рішення, дію або бездіяльність прокурора, зобов'язана надіслати своє рішення слідчому та прокурору, рішення, дія або бездіяльність якого оскаржувалися<sup>23</sup>. Повідомлення інших учасників кримінального провадження про подання скарги слідчим на рішення, дії або бездіяльність прокурора та про рішення, прийняті прокурором вищого рівня за наслідками розгляду поданої скарги, законом не передбачено.

Рішення службової особи органу прокуратури вищого рівня є остаточним і не підлягає оскарженню до суду, інших органів державної влади, їх посадових або службових осіб.

## ***Контрольні запитання***

1. Що є предметом оскарження рішень, дій або бездіяльності під час досудового розслідування?

---

<sup>23</sup> Осмолян В. А. Ознайомлення учасників процесу з матеріалами кримінальної справи: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність». К., 2012. 20 с.

2. Які процедури оскарження рішень, дій або бездіяльності під час досудового розслідування Ви знаєте?

3. Який строк подання скарги на рішення, дій або бездіяльності слідчого або прокурора, які передбачені ч. 1 ст. 303 КПК?

4. Які передбачені випадки повернення скарги або відмови у відкритті провадження?

5. Який порядок оскарження ухвал слідчого судді на досудовому розслідуванні?

6. Який порядок вирішення скарги слідчого на рішення, дій або бездіяльності прокурора?

## Рекомендована література

1. Туманянц А. Р. Оскарження ухвал слідчого судді під час досудового розслідування: досвід Франції і Німеччини. *Університетські наукові записки*. 2014. № 1. С. 181–187.

2. Камчатна Д. І. Предмет оскарження під час досудового розслідування. *Університетські наукові записки*. 2014. № 1. С. 188–194.

3. Лобойко Л. М. Оскарження початку досудового розслідування: щодо потреби законодавчої регламентації. *Питання боротьби зі злочинністю*. 2014. Вип. 28. С. 89–98.

4. Назаров В. В., Тракало Р. І. Роль судового контролю за дотриманням права на повагу до приватного життя при оскарженні рішень, дій чи бездіяльності під час досудового розслідування. *Міжнародний юридичний вісник: збірник наукових праць Національного університету державної податкової служби України*. 2015. Вип. 1. С. 34–42.

5. Ольховська М. М. Обрання стороною захисту порядку оскарження рішень, дій чи бездіяльності слідчого, прокурора під час досудового розслідування кримінального провадження. *Часопис Академії адвокатури України*. 2015. Т. 8. № 1. С. 112–114.

6. Лобойко Л. М. Щодо потреби правової регламентації права на оскарження початку досудового розслідування. *Вісник кримінального судочинства*. 2015. № 2. С. 50–56.

7. Олексюк К. Особливості оскарження рішень, дій чи бездіяльності прокурора під час досудового розслідування. *Історико-правовий часопис*. 2014. № 1. С. 149–154.

8. Лисенкова К. Є. Порядок оскарження рішень, дій або бездіяльності органів досудового розслідування чи прокурора в досудовому кримінальному провадженні через призму принципу змагальності сторін. *Вісник*

Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідо-ренка. 2015. Вип. 3. С. 142–153.

9. Макаров М. А. Оскарження слідчому судді рішення слідчого, прокурора про зупинення досудового розслідування. *Право і суспільство*. 2015. № 5.2 (2). С. 217–221.

10. Ольховська М. М. Оскарження слідчому судді рішень, дій чи бездіяльності слідчого, прокурора стороною захисту як протидія корупції під час досудового розслідування кримінального провадження. *Вісник Академії адвокатури України*. 2016. Т. 13. № 1. С. 93–95.

11. Горбачов В. П. Питання оскарження рішень, дій чи бездіяльності органів досудового розслідування та прокурора в рішеннях Конституційного суду України. *Проблеми правознавства та правоохоронної діяльності*. 2015. № 1. С. 110–119.

12. Горбачов В. П. Право на оскарження рішень, дій чи бездіяльності органів досудового розслідування та прокурора (історичний аспект). *Проблеми правознавства та правоохоронної діяльності*. 2014. № 4. С. 116–123.

13. Туманянц А. Р. Окремі проблеми реалізації права на оскарження рішень, дій чи бездіяльності слідчого або прокурора під час досудового розслідування. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Серія: Юриспруденція. 2014. Вип. 12 (2). С. 142–145.

14. Корчева Т. В. Щодо проблем реалізації особою права на оскарження рішень, дій чи бездіяльності слідчого або прокурора під час досудового розслідування. *Форум права*. 2016. № 4. С. 179–184.

15. Камчатна Д. І. Щодо реалізації права на оскарження рішень, дій чи бездіяльності під час досудового розслідування. *Право і суспільство*. 2015. № 4 (2). С. 180–185.

16. Назаров В. В., Тракало Р. І. Судовий контроль за дотриманням права на повагу до приватного життя при оскарженні рішень, дій чи бездіяльності під час досудового розслідування. *Правова держава*. 2014. № 17. С. 85–91.

17. Тракало Р. І. Судовий контроль за дотримання права на повагу до приватного життя: автореф. дис. на здобуття наук. ступ. канд. юрид. наук: 12.00.09 / Акад. адвокатури. К., 2014. 20 с.

18. Макаров М.А. Судовий контроль у кримінальному процесі: теоретичні та правові основи: автореф. дис. на здобуття наук. ступ. д-ра юрид. наук: 12.00.09 / Національна академія внутрішніх справ. К., 2018. 46 с.

## Тема 18

### ПІДСУДНІСТЬ. ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ СУДОВОГО РОЗГЛЯДУ

- 18.1. Поняття, значення та види підсудності. Правила визначення підсудності*
- 18.2. Загальні положення судового розгляду*
  - 18.2.1. Строки і загальний порядок судового розгляду*
  - 18.2.2. Незмінність складу суду*
  - 18.2.3. Безперервність судового розгляду*
  - 18.2.4. Наслідки неприбуття учасників судового розгляду*
  - 18.2.5. Розпорядок судового засідання*
- 18.3. Прийняття рішень, пов'язаних із забезпеченням судового розгляду*
- 18.4. Межі судового розгляду*

#### **18.1. Поняття, значення та види підсудності. Правила визначення підсудності**

Законом передбачено такий процесуальний інститут, як підсудність, який призначений для розмежування повноважень судів у судовому розгляді кримінальних проваджень.

Поняття підсудності суду необхідно відрізнити від його «компетенції». Компетенція охоплює сукупність усіх прав суду як державного органу судової влади, який має здійснювати

правосуддя. Це поняття використовується для розмежування прав суду першої інстанції і вищих судових інстанцій – апеляційної і касаційної, а також для розмежування прав суду першої інстанції та інших державних органів.

У науці й практиці кримінального процесу під **підсудністю** розуміють *сукупність юридичних ознак (властивостей) кримінального провадження, на підставі яких кримінальний процесуальний закон визначає суд, що має право і зобов'язаний розглянути його і вирішити по суті пред'явленого обвинувачення*. Визначити підсудність означає встановити суд, який уповноважений законом.

**Значення** кримінального процесуального інституту **підсудності** полягає:

- забезпечує швидкість, повноту та неупередженість дослідження обставин кримінального провадження;
- сприяє реалізації засади рівності громадян перед законом і судом;
- гарантує розгляд і вирішення кримінального провадження судом незалежним, справедливим та повноважним судом (ст.ст. 6–8 ЗУ «Про судоустрій та статус суддів»).

Встановлені кримінальним процесуальним законом правила підсудності усувають суб'єктивізм, довільність у вирішенні питання про те, який суд першої інстанції розглядатиме конкретне кримінальне провадження.

Тому учасники кримінального процесу заздалегідь практично знають, який суд першої інстанції розглядатиме кримінальне провадження, в якому вони беруть участь.

Аналіз кримінального процесуального законодавства дає змогу виділити такі види підсудності: територіальна (чч. 1, 3 ст. 32 КПК), персональна (ч. 2 ст. 32 КПК), інстанційна (ст. 33 КПК) та за зв'язком проваджень (ст. 217, 334 КПК).

**Територіальна підсудність** або місцева ознака підсудності *визначається місцем учинення кримінального правопорушення*. Залежно від цього вирішується питання, якому конкретно однійменному судові підсудне кримінальне провадження, так би мовити, по горизонталі.

Кримінальне провадження здійснює суд, у межах територіальної юрисдикції якого вчинено кримінальне правопорушення. У разі якщо було вчинено кілька кримінальних правопорушень, кримінальне провадження здійснює суд, у межах територіальної юрисдикції якого вчинено більш тяжке правопорушення, а якщо вони були однаковими за тяжкістю, – суд, у межах територіальної юрисдикції якого вчинено останнє за часом кримінальне правопорушення. Якщо місце учинення кримінального правопорушення встановити неможливо, кримінальне провадження здійснюється судом, у межах територіальної юрисдикції якого закінчено досудове розслідування.

Кримінальне провадження щодо обвинувачення судді у вчиненні кримінального правопорушення не може здійснюватися тим судом, у якому обвинувачений обіймає або обіймав посаду судді. Якщо згідно з ч. 1 ст. 32 КПК кримінальне провадження стосовно судді має здійснюватися тим судом, у якому обвинувачений обіймає або обіймав посаду судді, кримінальне провадження здійснює суд, найбільш територіально наближений до суду, в якому обвинувачений обіймає або обіймав посаду судді, іншої адміністративно-територіальної одиниці (Автономної Республіки Крим, області, міста Києва або Севастополя).

У разі якщо кримінальне правопорушення, досудове розслідування якого проводилося територіальним управлінням Національного антикорупційного бюро України, вчинено у межах територіальної юрисдикції місцевого суду за місцезнаходженням відповідного територіального управління наближений до суду за місцезнаходженням відповідного територіального управління Національного антикорупційного бюро України, іншої адміністративно-територіальної одиниці (Автономної Республіки Крим, області, міста Києва або Севастополя).

Судова практика звертає увагу щодо визначення підсудності за територіальним принципом і щодо вирішення окремих питань у кримінальному провадженні. Так, зокрема, фактичне місцезнаходження структурного підрозділу не є визначальним чинником для вирішення питання щодо місця розгляду клопотання про застосування заходів забезпечення кримінального

провадження, оскільки територіальна підсудність повинна визначатись не за фактичним місцем розташування слідчого підрозділу, а за місцем знаходження (реєстрації) відповідного державного органу, який є юридичною особою та в складі якого знаходиться слідчий підрозділ<sup>24</sup>.

***Персональна підсудність** визначається зі сукупності ознак, які характеризують особу, яка притягається до кримінальної відповідальності.*

Кримінальне провадження стосовно Президента України, повноваження якого припинено, Прем'єр-міністра України, членів Кабінету Міністрів України, перших заступників та заступників міністрів, членів Національної ради України з питань телебачення і радіомовлення, Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг, Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку, Антимонопольного комітету України, Голови Державного комітету телебачення і радіомовлення України, Голови Фонду державного майна України, його першого заступника та заступників, членів Центральної виборчої комісії, народних депутатів України, Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, Директора Національного антикорупційного бюро України, членів Національного агентства з питань запобігання корупції, Генерального прокурора, його першого заступника чи заступника, Голови Конституційного Суду України, його заступника чи судді Конституційного Суду України, Голови Верховного Суду, його першого заступника, заступника чи судді Верховного Суду, голів вищих спеціалізованих судів, їх заступників чи суддів вищих спеціалізованих судів, Голови Національного банку України, його першого заступника чи заступника, осіб, посади яких належать до посад державної служби категорії «А», а також щодо обвинувачення у вчиненні кримінальних правопорушень,

---

<sup>24</sup> Щодо визначення територіальної підсудності розгляду клопотань про забезпечення заходів кримінального провадження: Лист Вищого Спеціалізованого Суду України від 15.10.2013 № 1-1640/0/4-13. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v1640740-13>

віднесених до підслідності Національного антикорупційного бюро України, здійснюється:

- у суді першої інстанції – колегіально судом у складі трьох суддів, які мають стаж роботи на посаді судді не менше п'яти років, а в разі здійснення кримінального провадження щодо злочинів, за вчинення яких передбачено довічне позбавлення волі, за клопотанням обвинуваченого – судом присяжних у складі двох суддів, які мають стаж роботи на посаді судді не менше п'яти років, та трьох присяжних;

- в апеляційному порядку – колегіально судом у складі п'яти суддів;

- у касаційному порядку – колегією суддів у складі семи суддів.

Кримінальне провадження щодо цієї категорії осіб під час досудового розслідування здійснюється слідчим суддею одноособово, а в разі оскарження його ухвал в апеляційному порядку – колегіально судом у складі не менше трьох суддів.

У разі якщо в суді першої або апеляційної інстанції, який згідно з правилами підсудності має здійснювати кримінальне провадження, неможливо утворити склад суду, передбачений цією статтею, кримінальне провадження здійснює найбільш територіально наближений суд, в якому можливо утворити такий склад суду.

Кримінальне провадження щодо розгляду стосовно неповнолітньої особи обвинувального акта, клопотань про звільнення від кримінальної відповідальності, застосування примусових заходів медичного або виховного характеру, їх продовження, зміну або припинення, а також кримінальне провадження в апеляційному або касаційному порядку щодо перегляду прийнятих із зазначених питань судових рішень здійснюються суддею, уповноваженим згідно зі Законом України «Про судоустрій і статус суддів» на здійснення кримінального провадження стосовно неповнолітніх.

Кримінальне провадження щодо розгляду стосовно неповнолітньої особи обвинувального акта, клопотань про звільнення від кримінальної відповідальності, застосування примусових

заходів медичного чи виховного характеру, їх продовження, зміну чи припинення, а також кримінальне провадження в апеляційному чи касаційному порядку щодо перегляду прийнятих із зазначених питань судових рішень здійснюються суддею, уповноваженим згідно зі Законом України «Про судоустрій і статус суддів» на здійснення кримінального провадження стосовно неповнолітніх.

У разі якщо таке кримінальне провадження має здійснюватися судом колегіально, головуючим під час судового розгляду може бути лише суддя, уповноважений згідно із Законом України «Про судоустрій і статус суддів» на здійснення кримінального провадження стосовно неповнолітніх.

**Інстанційна підсудність** визначається процесуальною стадією судового розгляду кримінального провадження, так би мовити розмежування по вертикалі у таких випадках:

– кримінальне провадження у першій інстанції здійснюють місцеві (районні, міські, районні у містах, міськрайонні) суди;

– кримінальне провадження в апеляційній інстанції здійснює відповідний апеляційний суд;

– кримінальне провадження у касаційній інстанції здійснює Верховний Суд;

– кримінальне провадження за нововиявленими обставинами здійснюється судом, який ухвалив рішення, що переглядається.

– кримінальне провадження за виключними обставинами здійснюється з підстав, визначених п. п. 1, 3 ч. 3 ст. 459 КПК, судом, який ухвалив рішення, що переглядається, а з підстави, визначеної п. 2 ч. 3 ст. 459 КПК, – Великою Палатою Верховного Суду.

**За зв'язком кримінальних проваджень** зумовлюється можливістю об'єднання в одному провадженні справ за обвинуваченням однієї особи або групи осіб у вчиненні одного або декількох кримінальних правопорушень, які (справи) підсудні різним судам.

*Матеріали кримінального провадження можуть об'єднуватися в одне провадження або виділятися в окреме провадження ухвалою суду, на розгляді якого вони перебувають, згідно з такими правилами:*

- у разі необхідності в одному провадженні можуть бути об'єднані матеріали щодо декількох осіб, обвинувачених у вчиненні одного кримінального правопорушення, або щодо однієї особи, обвинуваченої у вчиненні кількох кримінальних правопорушень;

- не можуть бути об'єднані в одне провадження матеріали щодо кримінального проступку та щодо злочину;

- у разі необхідності матеріали щодо одного або кількох кримінальних правопорушень можуть бути виділені в окреме провадження, якщо одна особа обвинувачується у вчиненні кількох кримінальних правопорушень або дві або більше особи обвинувачуються у вчиненні одного або більше кримінальних правопорушень.

Матеріали не можуть бути виділені в окреме провадження, якщо це може негативно вплинути на повноту судового розгляду.

У разі якщо на розгляд місцевого суду надійшли матеріали кримінального провадження щодо особи, стосовно якої цим судом здійснюється судове провадження, воно передається складу суду, що його здійснює, для вирішення питання про їх об'єднання.

***Направлення кримінального провадження з одного суду до іншого. Вирішення спорів про підсудність.***

*Кримінальне провадження передається на розгляд іншого суду, якщо:*

- до початку судового розгляду виявилось, що кримінальне провадження надійшло до суду з порушенням правил територіальної підсудності;

- після задоволення відводів (самовідводів) чи в інших випадках неможливо утворити склад суду для судового розгляду;

- обвинувачений чи потерпілий працює або працював у суді, до підсудності якого належить здійснення кримінального провадження;

– ліквідовано суд або з визначених законом підстав припинено роботу суду, який здійснював судове провадження.

До початку судового розгляду у виняткових випадках кримінальне провадження з метою забезпечення оперативності та ефективності кримінального провадження може бути передано на розгляд іншого суду за місцем проживання обвинуваченого, більшості потерпілих або свідків, а також у разі неможливості здійснювати відповідним судом правосуддя (зокрема, надзвичайні ситуації техногенного або природного характеру, епідемії, епізоотії, режим воєнного, надзвичайного стану, проведення антитерористичної операції).

Питання про направлення кримінального провадження з одного суду до іншого в межах юрисдикції одного суду апеляційної інстанції вирішується колегією суддів відповідного суду апеляційної інстанції за поданням місцевого суду або за клопотанням сторін чи потерпілого не пізніше п'яти днів з дня внесення такого подання чи клопотання, про що постановляється вмотивована ухвала.

Питання про направлення кримінального провадження з одного суду до іншого в межах юрисдикції різних апеляційних судів, а також про направлення провадження з одного суду апеляційної інстанції до іншого вирішується колегією суддів Верховного Суду за поданням суду апеляційної інстанції або за клопотанням сторін чи потерпілого не пізніше п'яти днів з дня внесення такого подання чи клопотання, про що постановляється вмотивована ухвала.

Про час та місце розгляду подання чи клопотання про направлення кримінального провадження з одного суду до іншого повідомляються учасники судового провадження, проте їх неприбуття не перешкоджає розгляду питання.

Спори про підсудність між судами не допускаються. Суд, якому направлено кримінальне провадження з іншого суду, розпочинає судове провадження зі стадії підготовчого судового засідання незалежно від стадії, на якій в іншому суді виникли обставини, передбачені частиною першою цієї статті.

## 18.2. Загальні положення судового розгляду

Загальні положення судового розгляду кримінальних проваджень визначають порядок здійснення правосуддя в Україні, що функціонує на засадах верховенства права відповідно до європейських стандартів і забезпечує право кожного на справедливий суд.

Судова влада в Україні відповідно до конституційних засад поділу влади здійснюється незалежними та безсторонніми судами, утвореними законом.

*Незалежність суддів забезпечується:*

- особливим порядком його призначення, притягнення до відповідальності, звільнення та припинення повноважень;
- недоторканністю та імунітетом судді;
- незмінюваністю судді;
- порядком здійснення правосуддя, визначеним процесуальним законом, таємницею ухвалення судового рішення;
- заборонаю втручання у здійснення правосуддя;
- відповідальністю за неповагу до суду чи судді;
- окремим порядком фінансування та організаційного забезпечення діяльності судів, установленим законом;
- належним матеріальним та соціальним забезпеченням судді;
- функціонуванням органів суддівського врядування та самоврядування;
- визначеними законом засобами забезпечення особистої безпеки судді, членів його сім'ї, майна, а також іншими засобами їх правового захисту;
- правом судді на відставку.

*Систему загальних положень судового розгляду формують:*

- строки і загальний порядок судового розгляду;
- незмінність складу суду;
- безперервність судового розгляду;
- наслідки неприбуття учасників судового розгляду;
- розпорядок судового засідання.

### **18.2.1. Строки і загальний порядок судового розгляду**

Судовий розгляд має бути проведений і завершений протягом розумного строку. Реалізація засади розумності строків у кримінальному провадженні застосовується не тільки під час досудового розслідування, але й судового розгляду.

Згідно зі ст. 6 Конвенції кожен має право на справедливий і публічний розгляд його справи упродовж розумного строку незалежним і безстороннім судом, встановленим законом, який вирішить спір щодо його прав та обов'язків цивільного характеру або встановить обґрунтованість будь-якого висунутого проти нього кримінального обвинувачення. Кожна особа, яка переслідується у кримінальному порядку, має право на отримання остаточного рішення про обґрунтованість пред'явленого їй кримінального обвинувачення протягом розумного строку<sup>25</sup>.

Право на судовий розгляд протягом розумного строку належить до категорії основних прав і свобод людини, що забезпечується виконанням завдання швидкості кримінального провадження передбаченого у ст. 2 КПК. Своєю чергою, ця гарантія зобов'язує державу в особі її відповідних органів здійснити всі належні заходи для організації та проведення судового розгляду в кримінальному провадженні так, щоб, з одного боку, встановити всі обставини кримінального правопорушення, а з іншого – зробити це без зволікань у якомога коротший строк.

Судовий розгляд здійснюється в судовому засіданні з обов'язковою участю сторін кримінального провадження. У судові засідання викликаються потерпілий та інші учасники кримінального провадження.

Судове засідання відбувається у спеціально обладнаному приміщенні – залі судових засідань. У разі необхідності окремі процесуальні дії можуть вчинятися поза межами приміщення суду.

---

<sup>25</sup> Конвенція про захист прав людини та основоположних свобод від 4 листопада 1950 року. *Офіційний вісник України*. 1998. № 13. Ст. 270.

## **18.2.2. Незмінність складу суду**

Судовий розгляд у кримінальному провадженні має бути проведений в одному складі суддів. Склад суду визначається залежно від обставин кримінального провадження, відповідно до яких судовий розгляд може бути проведений одноособово професійним суддею або колегіально у складі колегиї професійних судів або суду присяжних.

Одноособовий розгляд професійним суддею здійснюється в суді першої інстанції, окрім випадків, передбачених чч. 2, 3, 12 ст. 31 КПК.

***Колегіальний розгляд кримінального провадження здійснюється:***

– *в суді першої інстанції* щодо злочинів, за вчинення яких передбачено покарання у виді позбавлення волі на строк більше десяти років, здійснюється колегіально судом у складі трьох суддів;

– *в суді першої інстанції* щодо злочинів, за вчинення яких передбачено довічне позбавлення волі, здійснюється колегіально судом у складі трьох суддів, а за клопотанням обвинуваченого – судом присяжних у складі двох суддів та трьох присяжних. Кримінальне провадження стосовно кількох обвинувачених розглядається судом присяжних стосовно всіх обвинувачених, якщо хоча б один із них заявив клопотання про такий розгляд;

– *в апеляційному порядку* здійснюється колегіально судом у складі не менше трьох суддів, крім випадків, передбачених частиною дванадцятою цієї статті, при цьому кількість суддів має бути непарною;

– *в касаційному порядку* здійснюється колегією суддів Кримінального касаційного суду Верховного Суду у складі трьох або більшої непарної кількості суддів;

– *перегляд судового рішення в суді першої або апеляційної інстанції за виключними обставинами* незалежно від того, у якому складі розглядалося кримінальне провадження, здійснюється колегією у складі трьох або більшої непарної кількості суддів, а у Верховному Суді – у складі Великої Палати.

У визначених КПК випадках кримінальне провадження в касаційному порядку здійснюється судовою палатою Касаційного кримінального суду (палатою), об'єднаною палатою Касаційного кримінального суду (об'єднаною палатою) або Великою Палатою Верховного Суду (Великою Палатою).

До складу об'єднаної палати входять по два судді, які обираються зборами суддів Касаційного кримінального суду зі складу кожної зі судових палат Касаційного кримінального суду, та голова Касаційного кримінального суду.

Засідання палати в суді касаційної інстанції вважається правомочним за умови присутності на ньому більше половини її складу.

Засідання об'єднаної палати, Великої Палати вважається правомочним, якщо на ньому присутні не менше ніж дві третини її складу.

У разі якщо суддя позбавлений можливості брати участь у судовому засіданні, він має бути замінений іншим суддею, який визначається у порядку, встановленому ч. 3 ст. 35 КПК. Після заміни судді судовий розгляд розпочинається спочатку, крім випадків, передбачених ч. 2 ст. 35 КПК та ст. 320 КПК.

Суд вмотивованою ухвалою може прийняти рішення про відсутність необхідності розпочинати судовий розгляд з початку та здійснювати повторно всі або частину процесуальних дій, які вже здійснювалися під час судового розгляду до заміни судді, якщо таке рішення не може негативно вплинути на судовий розгляд та за умови дотримання таких вимог:

- сторони кримінального провадження, потерпілий не наполягають на новому проведенні процесуальних дій, які вже були здійсненні судом до заміни судді;

- суддя, що замінив суддю, який вибув, ознайомився з ходом судового провадження та матеріалами кримінального провадження, наявними в розпорядженні суду, згоден з прийнятими судом процесуальними рішеннями і вважає недоцільним нове проведення процесуальних дій, що вже були проведені до заміни судді.

У випадку, передбаченому ч. 2 ст. 319 КПК, докази, що були дослідженні під час судового розгляду до заміни судді,

зберігають доказове значення та можуть бути використані для обґрунтування судових рішень.

У разі переведення судді до суду, юрисдикція якого поширюється на територію, на яку поширювалася юрисдикція суду, з якого суддя був переведений, такий суддя продовжує розгляд справ, що перебували в його провадженні на момент переведення.

Передача справи з одного суду до іншого у зв'язку з ліквідацією суду не потребує заміни присяжних, які беруть участь у розгляді цієї справи, крім випадків, коли справа передається до суду, юрисдикція якого не поширюється на територію, на якій постійно проживає присяжний.

### **18.2.3. Безперервність судового розгляду**

Судовий розгляд відбувається безперервно, окрім часу, призначеного для відпочинку. Режим робочого часу передбачає встановлення: часу початку та закінчення роботи; тривалість перерв для відпочинку і харчування.

Тривалість робочого часу працівників апарату суду та суддів становить 40 годин на тиждень. Установлюється п'ятиденний робочий тиждень, із тривалістю роботи по днях. Відповідно до ст. 73 КЗпП України, напередодні святкових та неробочих днів, тривалість робочого дня скорочується на одну годину.

*Не вважаються порушеннями безперервності судового розгляду випадки відкладення судового засідання внаслідок:*

- неприбуття сторони або інших учасників кримінального провадження;
- складення та погодження прокурором процесуальних документів щодо відмови від підтримання державного обвинувачення, зміни обвинувачення або висунення додаткового обвинувачення;
- підготовки захисту обвинуваченого від зміненого або додаткового обвинувачення;

- підготовки потерпілого для підтримання обвинувачення в суді, якщо прокурор відмовився від підтримання державного обвинувачення;
- проведення дослідження речових доказів за місцем їх знаходження, огляду на місці;
- проведення експертизи за ухвалою суду;
- надання доступу до речей або документів, або доручення проведення слідчих (розшукових) дій за рішенням суду під час судового розгляду.

#### **18.2.4. Наслідки неприбуття учасників судового розгляду**

У судовій практиці доволі часто трапляються випадки не прибуття учасників судового розгляду, і з об'єктивних, і з суб'єктивних причин.

##### ***Якщо в судове засідання не прибули:***

- *обвинувачений*, до якого не застосовано запобіжний захід у виді тримання під вартою, за викликом у судове засідання; за повідомленням *прокурор або захисник* у кримінальному провадженні, де участь захисника є обов'язковою, суд відкладає судовий розгляд, визначає дату, час та місце проведення нового засідання і вживає заходів до прибуття їх до суду;

- за викликом *потерпілий*, який належно повідомлений про дату, час і місце судового засідання, суд, заслухавши думку учасників судового провадження, залежно від того, або можливо за його відсутності з'ясувати всі обставини під час судового розгляду, вирішує питання про проведення судового розгляду без потерпілого або про відкладення судового розгляду;

- *цивільний позивач*, його представник або законний представник, суд залишає цивільний позов без розгляду, окрім випадків, якщо від нього надійшло клопотання про розгляд позову за його відсутності або якщо обвинувачений або цивільний відповідач повністю визнав пред'явлений позов;

– за викликом *цивільний відповідач*, який не є обвинуваченим, або його представник, *представник юридичної особи*, щодо якої здійснюється провадження, суд, заслухавши думку учасників судового провадження, залежно від того, чи можливо за відсутності зазначених осіб з'ясувати обставини, що стосуються цивільного позову, застосування до юридичної особи заходів кримінально-правового характеру вирішує питання про проведення судового розгляду без них або про відкладення судового розгляду;

– за викликом *свідок, спеціаліст, перекладач або експерт*, заслухавши думку учасників судового провадження, суд після допиту інших присутніх свідків призначає нове судове засідання і вживає заходів для їх прибуття;

– *представник уповноваженого органу з питань пробації*, належно повідомлений про час і місце судового засідання, не перешкоджає судовому розгляду.

Судовий розгляд у кримінальному провадженні щодо окремої категорії злочинів може здійснюватися за відсутності обвинуваченого (*in absentia*), окрім неповнолітнього, який перебуває від органів слідства та суду з метою ухилення від кримінальної відповідальності (спеціальне судове провадження) та оголошений у міждержавний та/або міжнародний розшук.

Якщо причина неприбуття прокурора або адвоката є неважною, суд порушує питання про їх відповідальність, перед органами, що згідно із законом уповноважені притягати їх до дисциплінарної відповідальності.

У разі неможливості подальшої участі прокурора в судовому провадженні він замінюється іншим. Якщо подальша участь у судовому провадженні захисника неможлива, головуючий пропонує обвинуваченому протягом трьох днів обрати собі іншого захисника. Якщо в кримінальному провадженні, де участь захисника є обов'язковою, прибуття в судове засідання захисника, обраного обвинуваченим, протягом трьох днів неможливе, суд відкладає судовий розгляд на необхідний для з'явлення захисника строк або одночасно з відкладенням судового розгляду залучає захисника для здійснення захисту за призначенням.

Прокурору та захисникові, які раніше не брали участі у кримінальному провадженні, суд зобов'язаний надати час, достатній для ознайомлення з матеріалами кримінального провадження і підготовки до участі в судовому засіданні.

Суд має право постановити ухвалу про привід обвинуваченого, свідка та/або ухвалу про накладення на них грошового стягнення.

Суд має право накласти грошове стягнення на потерпілого, цивільного відповідача, представника юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, у разі їх неявки без поважних причин.

Прибуття в суд перекладача (за винятком залучення його судом), свідка, спеціаліста або експерта забезпечується стороною кримінального провадження, яка заявила клопотання про його виклик. Суд сприяє сторонам кримінального провадження у забезпеченні явки зазначених осіб шляхом здійснення судового виклику.

### **18.2.5. Розпорядок судового засідання**

*Розпорядок судового засідання – це комплекс правил, які встановлюють поведінку учасників судового розгляду під час безпосереднього слухання в залі судового засідання матеріалів кримінального провадження.*

Ходом судового засідання керує **головуючий**, який **забезпечує**:

- додержання послідовності та порядку учинення процесуальних дій;
- здійснення учасниками кримінального провадження їхніх процесуальних прав і виконання ними обов'язків;
- спрямування судового розгляду на з'ясування всіх обставин кримінального провадження, усуваючи з судового розгляду все, що не має значення для кримінального провадження;
- належний порядок;

– обмеження кількості присутніх у залі судового засідання у разі недостатності місць у залі судового засідання (близькі родичі та члени сім'ї обвинуваченого і потерпілого, а також представники засобів масової інформації мають пріоритетне право бути присутніми під час судового засідання).

Встановлені такі **правила поведінки в судовому засіданні**:

– особи, присутні у залі судового засідання, під час входу до нього суду та під час виходу суду повинні встати.

– сторони кримінального провадження допитують свідків та заявляють клопотання, подають заперечення стоячи і лише після надання їм слова головуючим у судовому засіданні;

– свідки, експерти, спеціалісти дають показання, стоячи на місці, призначеному для свідків;

– особи, присутні в залі, заслуховують вирок суду стоячи;

– сторони та учасники кримінального провадження звертаються до суду «Ваша честь» або «Шановний суд»;

– матеріали, речі і документи передаються головуючому в судовому засіданні через судового розпорядника.

Відхилення від цих правил допускається з дозволу головуючого в судовому засіданні.

Сторони та учасники кримінального провадження, а також інші особи, присутні в залі судового засідання, зобов'язані додержуватися порядку в судовому засіданні і беззаперечно підкорятися відповідним розпорядженням головуючого у судовому засіданні.

До порушників порядку судового засідання головуючим можуть уживатися відповідні заходи реагування.

Для початку головуючий попереджає порушника порядку в судовому засіданні про недопустимість такої поведінки та повторного учинення таких дій.

*Попередження може бути про:*

– видалення із зали судового засідання у разі порушення порядку в залі судового засідання та у разі не підкорення розпорядженням головуючого, яке може бути застосоване до обвинуваченого;

– про відповідальність за неповагу до суду в разі невиконання розпорядження головуючого, яке може бути застосоване до прокурора або захисника, а також до інших осіб.

У разі повторного порушення обвинуваченим порядку судового засідання він може бути видалений за ухвалою суду з зали засідання тимчасово або на весь час судового розгляду. Якщо такий обвинувачений не представлений захисником, суд зобов'язаний залучити захисника для здійснення захисту за призначенням і відкласти судовий розгляд на строк, необхідний для його підготовки до захисту.

Після повернення до зали засідання обвинуваченому надається можливість ознайомитися з доказами, які були досліджені, а також з рішеннями, які були ухвалені за його відсутності та дати пояснення щодо них. У разі видалення обвинуваченого на весь час судового розгляду, судові рішення, яким закінчено провадження в суді, негайно оголошуються обвинуваченому після його ухвалення. Згідно з ч. 3 ст. 6 ЗУ «Про судоустрій та статус суддів», неповага до суду або суддів, збирання, зберігання, використання і поширення інформації усно, письмово або в інший спосіб з метою дискредитації суду або впливу на безсторонність суду, заклики до невиконання судових рішень забороняються і мають наслідком відповідальність, установлену законом<sup>26</sup>.

За неповагу до суду свідка, потерпілого, позивача, відповідача, що виразилась у злісному ухиленні від явки в суд або в невідкоренні зазначених осіб та інших громадян розпорядженню головуючого або в порушенні порядку під час судового засідання, а так само учинення будь-ким дій, які свідчать про явну зневагу до суду або встановлених у суді правил, винні особи притягуються до відповідальності, передбаченої ст. 185<sup>3</sup> КУпАП. Питання про притягнення особи до відповідальності за вияв неповаги до суду вирішується судом негайно після учинення порушення, для чого в судовому засіданні оголошується перерва.

---

<sup>26</sup> Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 02 червня 2016 року. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1402-19>

### 18.3. Прийняття рішень, пов'язаних із забезпеченням судового розгляду

У судовій практиці виникають *питання*, які потребують нагального вирішення *під час судового розгляду кримінальних проваджень* через обставини, що виникли, зокрема:

- обрання, скасування або зміна запобіжного заходу в суді;
- проведення експертизи за ухвалою суду;
- застосування заходів забезпечення кримінального провадження та проведення слідчих (розшукових) дій під час судового провадження;
- об'єднання і виділення судового провадження;
- зупинення судового провадження;
- проведення процесуальних дій у режимі відеоконференції під час судового провадження.

Незалежно від наявності клопотань суд зобов'язаний розглянути питання доцільності продовження тримання обвинуваченого під вартою до спливу двомісячного строку з дня надходження до суду обвинувального акта, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру або з дня застосування судом до обвинуваченого запобіжного заходу у виді тримання під вартою.

*За наслідками розгляду цього питання суд своєю вмотивованою ухвалою має одне з таких рішень:*

- скасовує запобіжний захід у виді тримання під вартою;
- змінює запобіжний захід у виді тримання під вартою;
- продовжує дію запобіжного заходу у виді тримання під вартою на строк, що не може перевищувати двох місяців.

Копія ухвали вручається обвинуваченому, прокурору та направляється уповноваженій службовій особі до місця ув'язнення.

До спливу продовженого строку суд зобов'язаний повторно розглянути питання доцільності продовження тримання

обвинуваченого під вартою, якщо судове провадження не завершене до його спливу.

Під час здійснення судового провадження судом присяжних питання про скасування, зміну або продовження застосування запобіжного заходу у виді тримання під вартою, вирішує головуючий.

Під час судового розгляду можуть виникати питання, які для успішного їх вирішення потребують застосування спеціальних знань. У такому разі суд має право під час судового розгляду за клопотанням сторін кримінального провадження або потерпілого за наявності підстав, передбачених ст. 242 КПК, а також своєю ухвалою доручити проведення експертизи експертній установі, експерту або експертам незалежно від наявності клопотання, якщо:

- суду надані кілька висновків експертів, які суперечать один одному, а допит експертів не дав змоги усунути виявлені суперечності;

- під час судового розгляду виникли підстави, передбачені ч. 2 ст. 509 КПК;

- існують достатні підстави вважати висновок експерта (експертів) необґрунтованим чи таким, що суперечить іншим матеріалам справи або викликає інші обґрунтовані сумніви в його правильності.

Із метою виконання вимоги повноти судового розгляду, а також встановлення нових обставин, які не були відомі під час досудового розслідування, суд має право ухвалити рішення про надання тимчасового доступу до речей і документів або проведення окремих слідчих (розшукових) дій.

Під час розгляду клопотання суд враховує причини, через які доступ не був здійснений під час досудового розслідування, а також значення обставин, про встановлення або перевірку яких просить особа, яка звернулася з ним, можливість їх встановлення або перевірки шляхом проведення слідчих (розшукових) дій та причини, з яких не були здійснені належні дії для їх встановлення або перевірки на стадії досудового розслідування.

Матеріали кримінального провадження під час судового розгляду можуть об'єднувати в одне провадження або виділити в окреме провадження за ухвалою суду з тих підстав, що і застосовуються під час досудового розслідування.

Окрім цього, у разі якщо на розгляд місцевого суду надійшли матеріали кримінального провадження щодо особи, стосовно якої цим судом здійснюється судове провадження, воно передається складу суду, що його здійснює, для вирішення питання про їх об'єднання.

Ще одним питанням, яке може вирішуватись із метою забезпечення судового розгляду є питання *зупинення судового розгляду*. У разі якщо обвинувачений ухилився від суду або захворів на психічну або іншу тяжку тривалу хворобу, яка виключає його участь у судовому провадженні, суд зупиняє судове провадження щодо цього обвинуваченого до його розшуку або видужання і продовжує судове провадження стосовно інших обвинувачених, якщо воно здійснюється щодо декількох осіб. Розшук обвинуваченого, який ухилився від суду, оголошується ухвалою суду, організація виконання якої доручається слідчому, прокурору.

І останнє питання, яке може вирішуватись з метою забезпечення судового розгляду є питання *проведення процесуальних дій у режимі відеоконференції* під час судового провадження.

*Відеоконференція* – це інформаційна технологія, що забезпечує одночасно двостороннє передавання, оброблення, перетворення і візуалізацію інтерактивної інформації на відстань у режимі реального часу за допомогою апаратно-програмних засобів обчислювальної техніки. Взаємодію в режимі відеоконференції також називають сеансом відеоконференцв'язку.

Інструкція «Про порядок роботи з технічними засобами відеозапису ходу і результатів процесуальних дій, проведених у режимі відеоконференції, під час судового засідання (кримінального провадження)» відеоконференцію визначає як телекомунікаційну технологію інтерактивної взаємодії двох або більше віддалених учасників судового провадження з можливістю

обміну аудіо- та відеоінформацією у реальному масштабі часу з урахуванням керуючих даних<sup>27</sup>.

Під відеоконференцією у кримінальному провадженні варто розуміти особливу процедуру, що виконується за посередництвом телекомунікаційних технологій, в разі якої спілкування у вигляді обміну аудіо- і відеоінформацією між віддаленими учасниками слідчої дії відбуваються на відстані (дистанційно), але в режимі реального часу.

Відеоконференція у кримінальному судочинстві супроводжується її технічним записом. Своєю чергою технічні засоби відеозапису становлять сукупність програмно-апаратних засобів та приладів, що повинні забезпечувати належне фіксування, зберігання, копіювання (дублювання) і використання інформації, яка відображає процес відеоконференції.

Уважається недоцільним проведення зазначених слідчих (розшукових) дій у режимі відеоконференції за участю осіб, що мають дефекти мови, зору або слуху.

*Відтак судове провадження може здійснюватися у режимі відеоконференції під час трансляції з іншого приміщення, зокрема, яке знаходиться поза межами приміщення суду (дистанційне судове провадження), у разі:*

- неможливості безпосередньої участі учасника кримінального провадження в судовому провадженні за станом здоров'я або з інших поважних причин;
- необхідності забезпечення безпеки осіб;
- проведення допиту малолітнього або неповнолітнього свідка, потерпілого;
- необхідності вжиття таких заходів для забезпечення оперативності судового провадження;
- наявності інших підстав, визначених судом достатніми.

---

<sup>27</sup> Інструкція про порядок роботи з технічними засобами відеозапису ходу і результатів процесуальних дій, проведених у режимі відеоконференції, під час судового засідання (кримінального провадження): Наказ Державної судової адміністрації України від 15.11.2012 р. № 155. URL: [http://ab.mk.court.gov.ua/sud1401/legislation/on\\_the\\_order\\_of\\_the\\_technical\\_means\\_of\\_recording\\_progress](http://ab.mk.court.gov.ua/sud1401/legislation/on_the_order_of_the_technical_means_of_recording_progress)

Суд ухвалює рішення про здійснення дистанційного судового провадження за власною ініціативою або за клопотанням сторони або інших учасників кримінального провадження. У разі якщо сторона кримінального провадження або потерпілий заперечує проти здійснення дистанційного судового провадження, суд може ухвалити рішення про його здійснення лише вмотивованою ухвалою, обґрунтувавши в ній ухвалене рішення. Суд не має права ухвалити рішення про здійснення дистанційного судового провадження, в якому поза межами приміщення суду перебуває обвинувачений, якщо він проти цього заперечує.

Застосовувані в дистанційному судовому провадженні технічні засоби і технології мають забезпечувати належну якість зображення і звуку, дотримання принципу гласності та відкритості судового провадження, а також інформаційну безпеку. Учасникам кримінального провадження має бути забезпечена можливість чути та бачити хід судового провадження, ставити запитання і отримувати відповіді, реалізовувати інші надані їм процесуальні права та виконувати процесуальні обов'язки, передбачені КПК.

Якщо особа, яка братиме участь у судовому провадженні дистанційно, знаходиться у приміщенні, розташованому на території, яка перебуває під юрисдикцією суду, або на території міста, в якому розташований суд, судовий розпорядник або секретар судового засідання цього суду зобов'язаний вручити такій особі пам'ятку про її процесуальні права, перевірити її документи, що посвідчують особу, та перебувати поряд з нею до закінчення судового засідання.

Якщо особа, яка братиме участь у судовому провадженні дистанційно, знаходиться у приміщенні, розташованому за територією юрисдикції суду та за територією міста, в якому розташований суд, суд своєю ухвалою може доручити суду, на території юрисдикції якого перебуває така особа, здійснити дії, передбачені частиною четвертою цієї статті. Копія ухвали може бути надіслана електронною поштою, факсимільним або іншим засобом зв'язку. Суд, що отримав доручення, за погодженням з судом, що надав доручення, зобов'язаний у визначений в ухвалі строк організувати виконання зазначеного доручення.

Хід і результати процесуальних дій, проведених у режимі відеоконференції, фіксуються за допомогою технічних засобів відеозапису.

Особа, якій забезпечується захист, може бути допитана в режимі відеоконференції з такими змінами зовнішності і голо-су, за яких її неможливо впізнати.

Дистанційне судове провадження може здійснюватися в судах першої, апеляційної та касаційної інстанцій під час здійснення судового провадження з будь-яких питань, розгляд яких віднесено до компетенції суду.

## **18.4. Межі судового розгляду**

*Межі судового розгляду – це процесуальний інститут, який визначає порядок розгляду кримінального провадження щодо конкретного обвинуваченого та за сформульованим прокурором обвинуваченням.*

*Визначити межі судового розгляду означає встановити обставини, які входять у предмет доказування та на підставі цього провести кримінально-правову кваліфікацію дій особи, яка обвинувачується у вчиненні кримінального правопорушення.*

Відповідно до ч. 1 ст. 337 КПК судовий розгляд проводиться лише стосовно особи, якій висунуте обвинувачення, і лише в межах висунутого обвинувачення відповідно до обвинувального акта.

Це означає, що суд не може досліджувати обставин кримінального правопорушення стосовно інших осіб, про причетність яких може заявити хтось з учасників судового розгляду. Суд не може досліджувати докази і вирішувати питання про винуватість осіб щодо яких кримінальне провадження закрито або виділено в окреме провадження.

Щодо обвинувачення межі судового розгляду обмежені тим обвинуваченням, яке сформульоване в обвинувальному акті

відповідно до проведеної кримінально-правової кваліфікації дій особи. Таке обвинувачення може змінити, висунути додаткове обвинувачення, відмовитися від підтримання державного обвинувачення, розпочати провадження щодо юридичної особи прокурор у провадженнях публічного характеру.

З метою ухвалення справедливого судового рішення та захисту прав людини і її основоположних свобод суд має право вийти за межі висунутого обвинувачення, зазначеного в обвинувальному акті, лише в частині зміни правової кваліфікації кримінального правопорушення, якщо це покращує становище особи, стосовно якої здійснюється кримінальне провадження.

Підставою **зміни обвинувачення** під час судового розгляду є встановлення нових фактичних обставин кримінального правопорушення, у вчиненні якого обвинувачується особа.

У разі, коли прокурор переконаний, що обвинувачення потрібно змінити, після погодження відповідних процесуальних документів з прокурором вищого рівня (окрім випадку, коли обвинувачення представляє Генеральний прокурор України), складає обвинувальний акт, у якому формулює змінене обвинувачення та викладає обґрунтування прийнятого рішення. Копії обвинувального акта надаються обвинуваченому, його захиснику, потерпілому, його представнику та законним представникам, а також представнику юридичної особи щодо якої здійснюється провадження. Обвинувальний акт долучається до матеріалів кримінального провадження.

Головуючий на судовому засіданні зобов'язаний роз'яснити потерпілому його право підтримувати обвинувачення у раніше пред'явленому обсязі, якщо в обвинувальному акті зі зміненим обвинуваченням ставиться питання про застосування закону України про кримінальну відповідальність, який передбачає відповідальність за менш тяжке кримінальне правопорушення, або про зменшення обсягу обвинувачення.

Перед тим, як відкласти розгляд не менше ніж на сім днів для надання обвинуваченому, його захиснику можливості підготуватися до захисту проти нового обвинувачення, головуєчий роз'яснює обвинуваченому, що він буде захищатися в судовому засіданні від нового обвинувачення.

Підставами для висунення *додаткового обвинувачення* є:

- отримання відомостей про можливе учинення обвинуваченим іншого кримінального правопорушення щодо якого обвинувачення не висувалось і яке пов'язане з попереднім та їх окремих розгляд неможливий;
- встановлення наявності підстав для застосування кримінально-правових заходів до юридичної особи.

Прокурор у цьому випадку має скласти відповідне клопотання та виконати дії щодо його погодження із прокурором вищого рівня. У разі задоволення такого клопотання прокурора, суд зобов'язаний відкласти судовий розгляд на строк, необхідний для підготовки до захисту від додаткового обвинувачення або підготовки представника юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, до судового розгляду та складання прокурором нової підозри, відкриття матеріалів іншій стороні за додатковим обвинуваченням та складання нового обвинувального акта прокурором та вручення його копій.

Судовий розгляд може бути відкладений не більше ніж на чотирнадцять днів. Строк відкладення судового розгляду може бути продовжений судом за клопотанням сторони захисту або представника юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, у разі, якщо обсяг або складність нового обвинувачення або провадження щодо юридичної особи вимагають більше часу для підготовки до захисту.

Судове провадження розпочинається з підготовчого судового засідання. Нове дослідження доказів, які були досліджені судом до висунення додаткового обвинувачення може і не здійснюватися, окрім випадку визнання судом такої необхідності.

Підставою *відмови прокурора від підтримання обвинувачення* є формування у прокурора переконання про те, що пред'явлене особі обвинувачення не підтверджується внаслідок судового розгляду. Тобто прокурор може відмовитися від підтримання обвинувачення тільки після такої його частини як судовий розгляд, в якій були досліджені докази. Відмова прокурора від підтримання обвинувачення може повна або часткова.

Після того, як прокурор погодить процесуальні документи із прокурором вищого рівня, він відмовляється від підтримання державного обвинувачення і мотивує відмову у своїй постанові, яка долучається до матеріалів кримінального провадження. Копія постанови надається обвинуваченому, його захиснику, потерпілому, його представнику та законним представникам, а також представнику юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження.

У разі відмови прокурора від підтримання обвинувачення, потерпілому роз'яснюється його право на підтримання обвинувачення в суді та дається час для підготовки до його підтримання.

Коли потерпілий здійснює обвинувачення у разі відмови від нього прокурора, вона йменується як приватне обвинувачення та користується усіма повноваженнями сторони обвинувачення.

Якщо прокурор вищого рівня відмовляє у погодженні обвинувального акта зі зміненим обвинуваченням, клопотання про висунення додаткового обвинувачення або початок провадження щодо юридичної особи або постанови про відмову від підтримання державного обвинувачення, він усуває від участі в судовому розгляді прокурора, який ініціював таке питання, та самостійно бере участь у ньому як прокурор або доручає участь іншому прокуророві. У такому разі судовий розгляд продовжується в загальному порядку.

### ***Контрольні запитання***

1. Що таке підсудність?
2. У чому полягає значення підсудності?
3. Які види підсудності?
4. Які встановлені правила визначення підсудності?
5. Які встановлені строки судового розгляду?
6. У чому полягає незмінність складу суду?

7. У чому полягає безперервність судового розгляду?
8. Які наслідки неприбуття учасників судового розгляду?
9. Що таке розпорядок судового засідання?
10. Які можуть бути ухвалені рішення, пов'язані зі забезпеченням судового розгляду?
11. Що таке межі судового розгляду, як вони визначаються?

## **Рекомендована література**

1. Діденко Є. В. Особливості допиту потерпілого на стадіях досудового розслідування та судового розгляду кримінального провадження. *Право і суспільство*. 2015. № 1. С. 231–235.
2. Жук М. С. Процесуальний статус співучасників кримінального правопорушення, які не є обвинуваченими (підсудними), в аспекті меж судового розгляду. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія: Право. 2015. Вип. 35 (1.3). С. 97–102.
3. Лисюк Ю. В. Щодо питання неповноти судового розгляду судом першої інстанції в рамках кримінального провадження. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2014. № 2. С. 121–124.
4. Луценко О. О. Роль Римського Статуту міжнародного кримінального суду у розвитку концепції справедливого судового розгляду. *Право і суспільство*. 2015. № 5 (3). С. 174–179.
5. Скільський І. І. Окремі аспекти визначення меж судового розгляду стосовно кола осіб. *Вісник Академії адвокатури України*. 2014. Т. 11. № 1. С. 44–52.

## **Тема 19**

### **ПІДГОТОВЧЕ ПРОВАДЖЕННЯ**

- 19.1. Суть, завдання і значення стадії підготовчого провадження*
- 19.2. Порядок підготовчого судового засідання*
- 19.3. Вирішення питань, пов'язаних із підготовкою до судового розгляду*
- 19.4. Закінчення підготовчого провадження і призначення судового розгляду*

#### **19.1. Суть, завдання і значення стадії підготовчого провадження**

Після закінчення досудового розслідування суд призначає підготовче судове засідання. Протягом тривалого часу в теорії кримінального процесу дискутували як указана стадія повинна бути названа. Прийняття Кримінального процесуального кодексу України зумовило суттєву зміну кримінальної процесуальної форми, ліквідацію деяких застарілих та запровадження нових процедур.

Так, однією із новел КПК стала поява стадії підготовчого провадження, яке було трансформоване зі стадії попереднього розгляду справи суддею; остання ж, своєю чергою, виникла на основі стадії віддання обвинуваченого до суду.

Процесуальна діяльність на стадії підготовчого провадження здійснюється судом із додержанням засад кримінального провадження, зокрема верховенства права, законності, рівності перед законом і судом, презумпції невинуватості та забезпечення доведеності вини, доступу до правосуддя та обов'язковості судових рішень, забезпечення права на захист та на оскарження процесуальних рішень, дій або бездіяльності, а також гласності і відкритості судового провадження та його повного фіксування технічними засобами.

Підготовче провадження є обов'язковою частиною кримінальної процесуальної діяльності, яку неможливо уникнути. Так, ст. 283 КПК передбачає, що досудове розслідування може закінчитися закриттям кримінального провадження (ст. 284 КПК) або складанням обвинувального акта (ст. 291, або складанням клопотання: про звільнення особи від кримінальної відповідальності (ст.ст. 285–287 КПК), про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру (ст. 292 КПК). Після затвердження одного із зазначених документів прокурор надсилає його для розгляду в підготовче провадження до суду першої інстанції. Відтак, якщо на досудовому розслідуванні кримінальне провадження не закривається, а спрямовується у судове провадження, воно обов'язково має пройти підготовче провадження.

Цей етап судочинства розглядається як самостійна стадія кримінального процесу, в якій суд визначає можливість на законних підставах призначити кримінальне провадження до судового розгляду. На цій стадії перевіряють подані органами досудового розслідування матеріали провадження і, не вирішуючи наперед питання про винуватість обвинуваченого, з'ясовують наявність або відсутність достатніх фактичних і юридичних підстав для розгляду справи в судовому засіданні, а також вирішують інші питання, пов'язані з підготовкою справи до судового розгляду.

***Достатніми підставами для судового розгляду справи є:***

– всебічне, повне і неупереджене дослідження органами досудового розслідування обставин, які підлягають доказуванню у певному кримінальному провадженні;

– наявність доказів, які підтверджують дослідження цих обставин і переконують суд під час підготовчого провадження, що підтвердження цих доказів на судовому засіданні зумовить винесення обвинувального вироку;

– додержання працівниками оперативних підрозділів, органами досудового розслідування, прокурором норм кримінального процесуального законодавства, вимог загальних завдань кримінального судочинства щодо охорони прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження;

– відсутність підстав для закриття кримінального провадження (п. п. 4–8 ч. 1 і ч. 2 ст. 284 КПК).

На цій стадії не робиться остаточна оцінка доказів із погляду їх належності та допустимості, не вирішується наперед питання про доведеність обвинувачення і винуватість обвинуваченого. Це робить суд або суддя одноособово при постановленні вироку на підставі дослідження всіх обставин кримінального провадження на судовому засіданні, оскільки згідно зі ст. 17 КПК особа вважається невинуватою у вчиненні кримінального правопорушення і не може бути піддана кримінальному покаранню, доки її вину не буде доведено у порядку, передбаченому КПК, і встановлено обвинувальним вироком суду, що набрав законної сили.

*Отже, підготовче провадження – це стадія кримінального процесу, на якій суддя одноособово за участю прокурора та інших учасників кримінального провадження (обвинуваченого, захисника, потерпілого, його представника та законного представника, цивільного позивача, його представника та законного представника, цивільного відповідача та його представника, представника юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження) здійснює процесуальну діяльність спрямовану на перевірку повноти і правильності проведеного досудового розслідування і вирішує питання про можливість розгляду матеріалів кримінального провадження по суті у судовому засіданні.*

Підготовче провадження як окрема стадія кримінального провадження має свої власні **завдання**, що впливають із загальних завдань кримінального провадження, визначених у ст. 2

КПК, та забезпечують досягнення мети кримінального процесу і реалізацію його призначення. Невиконання цих завдань перешкоджає подальшому просуванню кримінального провадження.

У науковій літературі поширеною є думка про те, що на цій стадії вирішується дві групи завдань:

- щодо перевірки процесуальних підстав для призначення судового розгляду;
- щодо підготовки до розгляду матеріалів кримінального провадження в судовому засіданні.

***Завдання підготовчого провадження*** визначають також як *процесуальне та організаційне забезпечення проведення судового розгляду, або ж як визначення основних напрямів подальшої процесуальної діяльності суду та інших учасників кримінального провадження.*

Серед основних ***завдань підготовчого провадження***, як стадії кримінального провадження, ***виділяють:***

- перевірку наявності процесуальних підстав для затвердження угоди про визнання винуватості або про примирення;
- перевірку наявності підстав для закриття провадження;
- перевірку відповідності вимогам кримінального процесуального закону обвинувального акта, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру;
- перевірку дотримання правил визначення підсудності кримінального провадження;
- підготовку умов для успішного проведення судового розгляду.

Висока вимога суду до якості матеріалів досудового розслідування є важливою умовою забезпечення всебічного, повного і неупередженого дослідження обставин справи на судовому засіданні.

Верховний Суд України неодноразово наголошував на тому, що розгляд справи без призначення справи до судового розгляду – це суттєве порушення вимог кримінального процесуального закону і є підставою для скасування винесених судових рішень, маючи на увазі не тільки фактичну відсутність у справі постанови судді або ухвали суду про призначення справи до суду.

*Особливість стадії* полягає в тому, що відповідно до стадії досудового розслідування вона є контролюючою, а відповідно до майбутнього судового розгляду – підготовчою.

**Значення стадії** можна сформулювати у таких позиціях:

- вона є своєрідним процесуальним фільтром – не пропускає до судового розгляду матеріали кримінального провадження, які розслідували неповно або з порушенням кримінального процесуального законодавства;

- визначає межі майбутнього судового розгляду (судити обвинуваченого можна тільки за тим обвинуваченням, яке йому пред'явлено);

- забезпечує підготовку всіх необхідних умов для правильної організації та успішного проведення судового засідання.

Окрім того, процесуальні дії, які відбуваються під час підготовчого провадження, дають змогу забезпечити оперативність правосуддя, не доводячи до стадії судового розгляду ті кримінальні провадження, які потребують закриття у встановлених законом випадках; забезпечити дотримання розумних строків кримінального провадження, а також повноти та неупередженості судового розгляду через належну підготовку до нього; забезпечити реалізацію низки прав та законних інтересів учасників кримінального провадження.

Також про важливість цієї стадії наголошено у вимогах, встановлених щодо її проведення: фіксуванням ходу підготовчого судового засідання за допомогою технічних засобів; обов'язковим викликом та участю у провадженні сторін, можливістю ініціювати під час засідання у передбачених законом випадках особливі порядки диференціації кримінальної процесуальної форми, зокрема, розгляд провадження судом присяжних.

Призначенням діяльності судів на стадії підготовчого провадження є те, що вони повинні викоренити з практики випадки неуважного, механічного підходу до вирішення питань, пов'язаних з відданням обвинуваченого до суду і призначенням справи до розгляду в судовому засіданні та забезпечити безумовне виконання вимог процесуального законодавства.

## 19.2. Порядок підготовчого судового засідання

Підготовче провадження є важливою стадією перед судовим провадженням у суді першої інстанції, в якому суд зобов'язаний перевірити матеріали кримінального провадження, з'ясувати достатність фактичних та юридичних підстав для ухвалення судових рішень, передбачених ч. 3 ст. 314 КПК, вирішити питання, пов'язані з підготовкою кримінального провадження до судового розгляду, зокрема визначити дату, час та місце судового розгляду, форму проведення судового засідання, склад суду тощо. Усі питання, пов'язані з проведенням підготовчого провадження, залежно від особливостей порядку судового провадження згідно зі ст. 31 КПК вирішуються суддею одноособово або відповідно до чч. 2, 3, 9 цієї ж статті колегіально (за винятком кримінального провадження щодо застосування примусових заходів медичного характеру – судовий розгляд клопотання про застосування таких заходів згідно зі ст. 512 КПК здійснюється суддею лише одноособово). Визначення судді (колегії суддів), відповідно до ст. 35 КПК, здійснюється автоматизованою системою документообігу суду під час реєстрації відповідних матеріалів кримінального провадження з обов'язковим урахуванням положень ст.ст. 75, 76 КПК (обставин, що виключають участь судді в кримінальному провадженні).

Відповідно до ст. 314 КПК після отримання обвинувального акта, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру або клопотання про звільнення від кримінальної відповідальності *суд не пізніше п'яти днів з дня його надходження призначає підготовче судове засідання, в яке викликає учасників судового провадження.* Про день, час і місце проведення підготовчого судового засідання сторони та інші учасники судового провадження, перелік яких наведено у ч. 2 ст. 314 КПК, за розпорядженням головуючого повідомляються секретарем судового засідання. Повідомлення про

виклик до суду надсилаються поштою, факсом, телеграфом, телефонограмою або іншими засобами зв'язку *не пізніше ніж за п'ять днів до дати призначення підготовчого судового засідання*, що має забезпечити своєчасність отримання повідомлень та право сторін на участь. Зауважимо, що відповідно до ст. 134 КПК суд проводить судовий виклик лише тих учасників кримінального провадження, участь яких у судовому провадженні є обов'язковою. Повідомлення учасників кримінального провадження згідно з ч. 2 ст. 111 КПК здійснюється у разі, якщо участь цих осіб у процесуальних діях не є обов'язковою.

Також варто зазначити, що в повідомленні, окрім іншого, має міститися вказівка про необов'язковість їх участі в проведенні процесуальної дії або ухваленні рішення.

*Після виконання необхідних процедур, а саме: відкриття судового засідання, повідомлення про повне фіксування судового розгляду технічними засобами, оголошення складу суду і роз'яснення права відводу, повідомлення особам, які беруть участь у судовому засіданні, про права і обов'язки (виконання вимог, передбачених ст.ст. 342–345 КПК), головуючий з'ясовує в учасників судового провадження їх думку щодо можливості призначення судового розгляду.*

***У підготовчому судовому засіданні суд має право прийняти такі рішення:***

– *затвердити угоду або відмовити в затвердженні угоди та повернути кримінальне провадження прокурору для продовження досудового розслідування у порядку, передбаченому ст.ст. 468–475 КПК (кримінальне провадження на підставі угоди). Угода про визнання винуватості або про примирення потерпілого з обвинуваченим направляється до суду з метою вирішення питання про її затвердження та ухвалення вироку. Завданням стадії підготовчого провадження в цьому разі є встановлення наявності підстав та відсутності перешкод для затвердження угоди та ухвалення вироку. Повноваження суду полягають у перевірці угоди на відповідність вимогам закону (ст.ст. 472, 473 КПК); встановленні факту добровільності укладення угоди та розуміння обвинуваченим своїх прав та наслідків*

її підписання (ст. 474 КПК) і вирішення указанного питання відповідно до вимог КК України. У разі необхідності (якщо суд має сумніви щодо відповідності угоди вимогам закону) затвердження угоди може бути перенесено на іншу дату. Якщо суд переконується, що угода може бути затверджена, він ухвалює вирок, яким затверджує угоду і призначає узгоджену сторонами міру покарання. У протилежному випадку суд постановляє ухвалу про відмову в затвердженні угоди та повертає кримінальне провадження прокурору для продовження досудового розслідування або продовжує судове провадження;

– *закрити провадження у разі встановлення підстав, передбачених п. п. 4–8 ч. 1 або ч. 2 ст. 284 КПК*: набрав чинності закон, яким скасована кримінальна відповідальність за діяння, вчинене особою; помер підозрюваний, обвинувачений, окрім випадків, якщо провадження є необхідним для реабілітації померлого; існує вирок по тому самому обвинуваченню, що набрав законної сили, або постановлена ухвала суду про закриття кримінального провадження по тому самому обвинуваченню; потерпілий, а у випадках, передбачених КПК, його представник відмовився від обвинувачення у кримінальному провадженні у формі приватного обвинувачення; стосовно кримінального правопорушення щодо якого не отримано згоди держави, яка видала особу. Окрім цього, кримінальне провадження закривається судом: у зв'язку зі звільненням особи від кримінальної відповідальності; якщо прокурор відмовився від підтримання обвинувачення, за винятком випадків, передбачених КПК; досягнуто податковий компроміс у справах про кримінальні правопорушення, передбачені ст. 212 КК України, відповідно до підрозділу 9<sup>2</sup> Розділу XX «Перехідні положення» Податкового кодексу України.

Наявність інших підстав (відсутність події або складу кримінального правопорушення тощо) має бути доведена під час судового розгляду, за результатами якого може бути постановлено виправдувальний вирок.

Закінчення кримінального провадження на цій стадії можливе й у разі постановлення судом ухвали про закриття кримінального провадження за визначеними законом підставами,

зокрема й у випадках наявності підстав для звільнення особи від кримінальної відповідальності (п. 2 ч. 3 ст. 314 КПК). Клопотання про звільнення особи від кримінальної відповідальності прокурор надсилає до суду з метою вирішення цього питання по суті. Завданням стадії підготовчого провадження під час надходження цього документа є встановлення судом підстав для звільнення особи від кримінальної відповідальності. Повноваження суду полягають у перевірці обґрунтованості клопотання про звільнення особи від кримінальної відповідальності і вирішення зазначеного питання відповідно до вимог КК України.

У разі встановлення судом необґрунтованості клопотання про звільнення особи від кримінальної відповідальності або ж коли обвинувачений заперечує проти цього, суд своєю ухвалою відмовляє у його задоволенні та повертає клопотання прокурору для продовження розслідування, якщо підстави для такого звільнення встановлено на стадії досудового розслідування, або призначає судовий розгляд для проведення судового провадження в загальному порядку, якщо таке клопотання надійшло після направлення обвинувального акта до суду (ч. 4 ст. 288 КПК);

– *повернути обвинувальний акт, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру прокурору, якщо вони не відповідають вимогам КПК.* Вимоги до обвинувального акта визначені у ст. 291 КПК, а до клопотань про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру також і у ст. 292 КПК, тому недодержання цих положень закону буде становити невідповідність вимогам КПК, що є підставою для повернення судом зазначених документів прокурору (п. 3 ч. 3 ст. 314 КПК).

Згідно зі ст. 291 КПК *обвинувальний акт* складається слідчим, після чого затверджується прокурором. Обвинувальний акт може бути складений прокурором, зокрема якщо він не погодиться з обвинувальним актом, що був складений слідчим. Насамперед на стадії підготовчого провадження суд зобов'язаний перевірити відповідність обвинувального акта, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру, які надійшли від прокурора, вимогам КПК: зокрема,

якщо ці документи містять положення, що суперечать одне одному; у документах наведено недопустиму натуралізацію опису злочину; вони не підписані слідчим (окрім випадків, коли прокурор склав їх самостійно) або не затверджені прокурором; до них не долучено передбачені законом додатки.

Про повернення матеріалів кримінального провадження (обвинувального акта, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру) прокурору суд постановляє відповідну ухвалу. Такою ухвалою суд зобов'язує прокурора усунути виявлені недоліки протягом визначеного ним розумного строку, який має бути достатнім для виправлення допущених недоліків. Ухвала негайно направляється прокурору для усунення зазначених у ній недоліків обвинувального акта, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру або для долучення необхідних додатків. У разі цього прокурор, слідчий не повинні проводити слідчі (розшукові) дії і збирати докази у даному кримінальному провадженні, а лише виправити зазначені в ухвалі суду недоліки і повторно направити обвинувальний акт (клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру) до суду або ж закрити кримінальне провадження. Докази, отримані під час проведення процесуальних дій, не визначених в ухвалі про повернення зазначених матеріалів кримінального провадження, згідно з ч. 8 ст. 223 КПК є недопустимими;

– *направити обвинувальний акт, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру до відповідного суду для визначення підсудності у випадку встановлення непідсудності кримінального провадження.* Обвинувальний акт, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру прокурор надсилає до суду з метою призначення судом судового розгляду. В такому разі завданням цієї стадії є встановлення підстав для призначення судового розгляду та здійснення організаційно-підготовчих дій для його призначення. Повноваження суду полягають у перевірці матеріалів на відповідність закону, встановленні підсудності матеріалів суду, на розгляд якого вони надійшли,

а також у діях, пов'язаних із підготовкою судового розгляду (ст.ст. 315, 317 КПК);

– *призначити судовий розгляд на підставі обвинувального акта, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру.*

Ухвала про повернення обвинувального акта, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру може бути оскаржена в апеляційному порядку.

Відтак залежно від процедури розгляду та рішень, що ухвалюються за його результатами, *підготовче провадження має такі диференційовані форми:* провадження на підставі угод (Гл. 35 Розділу 6 КПК); провадження зі закриття кримінального провадження зі звільненням особи від кримінальної відповідальності (п. 1 ч. 2 ст. 284 КПК); провадження зі закриття кримінального провадження з процесуальних (нейтральних) підстав (п.п. 4–8 ч. 1, п. 2 ч. 2 ст. 284 КПК); провадження з перевірки обвинувального акта, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру стосовно їх дотримання вимог КПК (п. 3 ч. 3 ст. 315 КПК); провадження щодо перевірки обвинувального акта, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру стосовно їх дотримання правил підсудності (п. 4 ч. 3 ст. 314 КПК); провадження щодо призначення на основі обвинувального акта, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру кримінального провадження до судового розгляду (п. 5 ч. 3 ст. 314 КПК).

Ухвалення рішення про зупинення кримінального провадження на стадії підготовчого провадження не передбачено. Про можливість його прийняття вказується в Листі Вищого спеціалізованого суду України «Про порядок здійснення підготовчого провадження відповідно до Кримінального процесуального кодексу України» від 3 жовтня 2012 року № 223-140/0/4-12. Так, згідно зі ст. 335 КПК суд вправі зупинити підготовче провадження, якщо обвинувачений ухилився від явки до суду або захворів на психічну або іншу тяжку тривалу хворобу, яка виключає його участь у судовому провадженні, до його розшуку або

видужання. Якщо обвинувачених декілька – суд зупиняє підготовче провадження лише щодо такого обвинуваченого і продовжує підготовче провадження стосовно інших обвинувачених. Розшук обвинуваченого, який ухилився від явки до суду, оголошується ухвалою суду, організація виконання якої доручається слідчому та/або прокурору.

### **19.3. Вирішення питань, пов'язаних із підготовкою до судового розгляду**

Згідно зі ст. 315 КПК у разі якщо під час підготовчого судового засідання не буде встановлено підстав для ухвалення рішень, передбачених п. п. 1–4 ч. 3 ст. 314 КПК, суд переходить до вирішення питань, пов'язаних із підготовкою до судового розгляду, зокрема:

– *визначає дату та місце проведення судового розгляду.*

У разі цього необхідно враховувати складність кримінального провадження, обсяг необхідних підготовчих дій для його проведення, можливості вирішення клопотань, заявлених учасникам судового провадження;

– *з'ясовує, у відкритому або закритому судовому засіданні чи необхідно здійснювати судовий розгляд.* Так, відповідно до ст. 27 КПК кримінальне провадження в судах усіх інстанцій здійснюється відкрито. Слідчий суддя, суд може прийняти рішення про здійснення кримінального провадження у закритому судовому засіданні впродовж усього судового провадження або його окремої частини лише у випадках: а) якщо обвинуваченим є неповнолітній; б) розгляду справи про злочин проти статевої свободи та статевої недоторканості особи; в) необхідності запобігти розголошенню відомостей про особисте та сімейне життя або обставин, які принижують гідність особи; г) якщо здійснення провадження у відкритому судовому засіданні може призвести

до розголошення таємниці, що охороняється законом; г) необхідності забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному провадженні. На судовому розгляді в закритому судовому засіданні можуть бути присутні лише сторони та інші учасники кримінального провадження. Порядок розгляду кримінального провадження (здійснення кримінального провадження у відкритому або закритому судовому засіданні) може бути змінено ухвалою суду під час судового провадження за клопотанням однієї зі сторін;

– *з'ясовує питання про склад осіб, які братимуть участь у судовому розгляді.* Суд, враховуючи матеріали кримінального провадження, та беручи до уваги клопотання, заявлені учасниками кримінального провадження (наприклад, про визнання цивільним позивачем), особу обвинуваченого, визначає коло учасників судового провадження і за необхідності залучає відповідного перекладача (сурдоперекладача);

– *розглядає клопотання учасників судового провадження про:* а) здійснення судового виклику певних осіб до суду для допиту. Це можуть бути свідки обвинувачення та захисту. Також відповідно до ч. 7 ст. 101 КПК для допиту під час судового розгляду може бути викликаний експерт за клопотанням однієї зі сторін або ж судом за власною ініціативою (ч. 1 ст. 356 КПК) для роз'яснення або доповнення ним свого висновку. Окрім того, для допиту малолітнього або неповнолітнього (на розсуд суду) свідка або потерпілого відповідно до ч. 1 ст. 354 КПК викликаються законний представник, педагог або психолог, а за необхідності – лікар. Для допиту неповнолітнього обвинуваченого, який не досяг шістнадцятирічного віку або якщо його визнано розумово відсталим, згідно з ч. 1 ст. 491 КПК за рішенням суду або за клопотанням захисника викликаються законний представник, педагог або психолог, а в разі необхідності – лікар; б) витребування певних речей або документів. Якщо у сторін при отриманні певних речей або матеріалів (доказів) виникають труднощі, суд, призначаючи справу до судового розгляду під час підготовчого судового засідання, у разі задоволення клопотань про дослідження цих речей або матеріалів, повинен сприяти

учасникам судового провадження в їх витребуванні шляхом надання відповідних запитів, судових доручень.

Варто мати на увазі, що відхилення судом клопотань учасників судового провадження про допит певних осіб, дослідження доказів або учинення інших процесуальних дій на підтвердження або спростування обставин, з'ясування яких могло мати суттєве значення для ухвалення законного, обґрунтованого та справедливого судового рішення, згідно з вимогами п. 1 ч. 1 ст. 410 КПК визнається неповнотою судового розгляду та є підставою для скасування або зміни судового рішення при розгляді справи в суді апеляційної інстанції;

– *учиняє інші дії, необхідні для підготовки до судового розгляду.* До їх переліку треба віднести: а) забезпечення участі захисника для здійснення захисту за призначенням у випадках та в порядку, передбаченому ст. 49 КПК. Про залучення захисника для здійснення захисту за призначенням суд постановляє ухвалу; б) визнання особи законним представником обвинуваченого, потерпілого, цивільного позивача або представником потерпілого, цивільного позивача і відповідача, якщо рішення про це не було прийнято під час досудового розслідування; в) визнання потерпілого цивільним позивачем, якщо позов останнім не був заявлений під час досудового розслідування. Також суд за клопотанням цивільного позивача для забезпечення цивільного позову до набрання судовим рішенням законної сили може відповідно до ч. 2 ст. 170 КПК вирішити питання про накладення арешту на майно, якщо таких заходів не було вжито раніше. Про задоволення клопотання суд у порядку, визначеному ст.ст. 172, 173 КПК, постановляє ухвалу. В такому ж порядку розглядається клопотання прокурора про накладення арешту на майно з метою забезпечення можливої конфіскації майна; г) у разі подання клопотання обвинуваченим у вчиненні злочину, за який передбачене покарання у виді довічного позбавлення волі, про розгляд кримінального провадження стосовно нього судом присяжних, суд постановляє ухвалу про призначення судового розгляду судом присяжних у складі двох професійних суддів та трьох присяжних; г) формування списку осіб, які підлягають виклику в судові засідання.

Під час підготовчого судового засідання суд за клопотанням учасників судового провадження має право обрати, змінити чи скасувати заходи забезпечення кримінального провадження, зокрема запобіжний захід, обраний щодо обвинуваченого. У разі надходження від учасників судового провадження клопотань про обрання, зміну або скасування заходів забезпечення кримінального провадження, перелік яких визначено ч. 2 ст. 131 КПК, суд розглядає їх відповідно до правил, передбачених ст.ст. 131–213 КПК, з урахуванням положень п. п. 3, 4 ст. 5 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та практики Європейського суду з прав людини. У разі розгляду таких клопотань суд додержується правил, передбачених Розділом II КПК (Заходи забезпечення кримінального провадження). За відсутності зазначених клопотань сторін кримінального провадження застосування заходів забезпечення кримінального провадження, обраних під час досудового розслідування, вважається продовженим.

#### **19.4. Закінчення підготовчого провадження і призначення судового розгляду**

Згідно зі ст. 316 КПК після завершення підготовки до судового розгляду суд постановляє ухвалу про призначення судового розгляду.

Судовий розгляд має бути *призначений не пізніше десяти днів* після постановлення ухвали про його призначення.

***В ухвалі про призначення судового розгляду зазначається:***

– *у вступній частині* – дата і місце її постановлення, найменування суду, прізвища та ініціали судді (суддів), секретаря судового засідання та інших учасників судового провадження, найменування (номер) кримінального провадження, від кого і коли надійшов обвинувальний акт, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру або клопотання про звільнення від кримінальної відповідальності,

правова кваліфікація кримінального правопорушення із зазначенням статті (частини статті) закону України про кримінальну відповідальність, запобіжний захід, застосований до обвинуваченого (вид, та дата його обрання), інші заходи забезпечення кримінального провадження, дата ухвалення рішення про призначення підготовчого судового засідання;

– у *мотивувальній частині* – короткий зміст результатів проведення підготовчого судового засідання, зокрема щодо відсутності перешкод призначення судового розгляду (підстави для ухвалення рішення, передбаченого п. п. 1–4 ч. 3 ст. 314 КПК відсутні), узагальнений виклад позицій учасників судового провадження щодо можливості його призначення, заявлених під час підготовчого судового засідання клопотань та результатів їх розгляду, визначення порядку судового розгляду (відкрита або закрита форма засідання), мотиви, на яких ґрунтувався суд під час постановлення ухвали, і положення закону, якими він керувався;

– у *резолютивній частині* – рішення про призначення судового розгляду, дата, час та місце його проведення, склад суду (проведення судового розгляду кримінального провадження суддею одноособово, колегіально або судом присяжних), який здійснюватиме судовий розгляд, у відкритому або закритому судовому засіданні він здійснюватиметься; про виклик у судовому засіданні осіб, які братимуть участь у судовому розгляді. Копія такої ухвали надсилається учасникам судового провадження не пізніше ніж за п'ять днів до початку судового розгляду.

Після призначення судового розгляду головуючий надає розпорядження секретарю судового засідання про виклик (повідомлення) учасників судового провадження та інших осіб, перелічених в ухвалі. Письмовий виклик має бути вручено не пізніше ніж за п'ять днів до дати судового засідання. У цей же строк здійснюється виклик учасників судового провадження та інших осіб, які мають бути присутніми під час судового розгляду, через вручення їм повістки про виклик (повідомлення), надіслання її поштою, електронною поштою або факсимільним зв'язком, здійснення виклику по телефону або телеграмою у порядку, визначеному ст.ст. 135–139 КПК.

Судовий розгляд призначається в термін, що не перевищує десяти днів з дня постановлення ухвали про його призначення. Якщо десятий день припадає на вихідний, святковий або інший неробочий день, засідання призначається на перший робочий день після десятого.

Відповідно до ст. 317 КПК, документи, інші матеріали, надані суду під час судового провадження його учасниками, судові рішення та інші документи і матеріали, що мають значення для цього кримінального провадження, долучаються до обвинувального акта, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру, клопотання про звільнення від кримінальної відповідальності і є матеріалами кримінального провадження (кримінальною справою).

Варто зауважити, що письмові документи, разом перелік, який наведено у ст. 99 КПК, а також інші матеріали, надані суду учасниками підготовчого судового засідання під час його проведення, а також отримані (витребувані судом) за результатами виконання необхідних дій під час підготовки кримінального провадження до судового розгляду, що мають значення для його розгляду, долучаються до обвинувального акта, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру, клопотання про звільнення від кримінальної відповідальності.

У разі подання письмового клопотання учасниками судового провадження щодо ознайомлення з матеріалами кримінального провадження (кримінальною справою) після призначення його до судового розгляду, головуючий повинен забезпечити можливість ознайомитися з ними.

Після призначення справи до судового розгляду головуючий повинен забезпечити учасникам судового провадження можливість ознайомитися з матеріалами кримінального провадження, якщо вони заявлять про це клопотання. Під час ознайомлення учасники судового провадження мають право робити з матеріалів необхідні виписки та копії.

Матеріали про застосування заходів безпеки стосовно осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві, для ознайомлення не надаються.

## **Контрольні запитання**

1. Дайте визначення поняття та змісту стадії підготовчого провадження.
2. Назвіть учасників, процедуру, рішення, які приймаються під час підготовчого судового засідання.
3. Які питання вирішуються під час підготовчого судового засідання у зв'язку з підготовкою до судового розгляду?
4. Які підстави і порядок повернення обвинувального акта прокурору?
5. Які підстави і порядок обрання, зміни і скасування запобіжного заходу під час підготовчого судового провадження?
6. Назвіть права й обов'язки обвинуваченого у підготовчому судовому провадженні.
7. Який порядок закінчення підготовчого провадження і призначення судового розгляду?
8. Який порядок оскарження рішень, ухвалених під час підготовчого судового провадження?

## **Рекомендована література**

1. Гуртієва Л. М. Засоби збирання та перевірки доказів судом на стадії підготовчого провадження у кримінальному процесі України. *Вісник Чернівецького факультету Національного університету «Одеська юридична академія»*. 2015. Вип. 4. С. 306–314.
2. Дячук С. І., Галаган В. І., Галаган О. І. Застосування кримінального процесуального законодавства на підготовчому провадженні у суді першої інстанції. *Наукові записки НаУКМА. Юридичні науки*. 2013. Т. 144–145. С. 142–146.
3. Дячук С. Стадія підготовчого провадження та її особливості. *Слово Національної школи суддів України*. 2013. № 4. С. 131–138.
4. Єні О. В., Матієк Л. Г. Підготовче провадження як елемент судового провадження в суді першої інстанції. *Часопис Київського університету права*. 2013. № 2. С. 286–289.
5. Замкова Я. В. Виникнення та значення стадії підготовчого провадження у кримінальному процесі України. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія: Право. 2016. Вип. 38 (2). С. 103–106.

6. Кіт Х. І. Попереднє судове засідання як етап підготовчого провадження: загальна характеристика. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Юриспруденція. 2013. Вип. 6-1 (1). С. 154–157.
7. Лисюк Ю. В. Сутність і значення підготовчого провадження у кримінальному процесі: національний і міжнародно-правовий аспект. *Проблеми законності*. 2013. Вип. 124. С. 160–168.
8. Мирошніченко Ю. Проблеми судового розгляду в кримінальному провадженні: організаційно-підготовчий аспект. *Слово Національної школи суддів України*. 2013. № 4. С. 139–144.
9. Мирошніченко Ю. Ще раз про тактико-організаційну діяльність суду на стадії підготовчого провадження. *Юридичний вісник*. 2015. № 1. С. 148–152.
10. Сиза Н. П. Завдання суду в стадії підготовчого провадження у кримінальному процесі України. *Часопис Національного університету «Острозька академія»*. Серія: Право. 2014. № 2. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Choasp\\_2014\\_2\\_30](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Choasp_2014_2_30)
11. Тайлієва Х. Р. Використання доказів у рішеннях суду під час здійснення підготовчого провадження у першій інстанції. *Право і суспільство*. 2015. № 2. С. 273–280.
12. Шминдрук О. Ф. Підготовче провадження як кримінально-процесуальна категорія. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Серія: Юриспруденція. 2014. Вип. 10-2 (2). С. 159–162.
13. Шульга А. О. Повернення матеріалів кримінального провадження прокуророві судом у підготовчій стадії: морально-правовий аспект. *Форум права*. 2016. № 1. С. 267–272.

## **Тема 20**

### **КРИМІНАЛЬНЕ ПРОВАДЖЕННЯ В СУДІ ПЕРШОЇ ІНСТАНЦІЇ**

- 20.1. Поняття, суть і значення стадії розгляду справи в суді першої інстанції*
- 20.2. Процедура судового розгляду в суді першої інстанції*
- 20.3. Рішення суду першої інстанції*

#### **20.1. Поняття, суть і значення стадії розгляду справи в суді першої інстанції**

Судовий розгляд є головною складовою реалізації правосуддя у кримінальному провадженні. Підставами для такого твердження є те, що визнання особи винною у вчиненні кримінального правопорушення належить до виключної компетенції суду і тільки суд може визначити їй покарання. Важливою компонентою визнання рішень суду є їх справедливість. Право на справедливий суд – одне з основоположних прав людини. Його реалізацію покликане забезпечити кримінальне процесуальне законодавство та його належна правозастосовна практика. Саме під час судового розгляду сторони кримінального провадження, постаючи перед судом у рівнозначних процесуальних статусах на засадах змагальності, користуючись на власний розсуд своїми

процесуальними правами, та виконуючи визначені кримінальним процесуальним законом обов'язки, мають можливість у законний спосіб довести перед судом і в результаті перед суспільством винність або невинуватість особи у вчиненні кримінального правопорушення, добитися визначення відповідного до тяжкості вчиненого кримінального правопорушення та особистості обвинуваченого різновиду та міри покарання, компенсувати спричинені збитки тощо.

Розгляд справи в суді першої інстанції є однією зі стадій кримінального процесу, яку заведено називати центральною. Попередні стадії – досудове розслідування, підготовче провадження – це стадії, коли відбувається збір матеріалів, підготовка судового розгляду. Саме внаслідок судового розгляду вирішуються здебільшого кримінальні провадження.

В умовах гласності суд досліджує докази за участю прокурора, обвинуваченого, його захисника та представників, а також потерпілого, цивільного позивача, цивільного відповідача та їх представників й інших учасників.

Судовий розгляд у суді першої інстанції має забезпечити швидке, повне та неупереджене дослідження обставин учинення кримінального правопорушення. Тільки внаслідок судового розгляду суд може визнати особу винуватою у вчиненні кримінального правопорушення і призначити їй покарання. Судовий розгляд завершується постановлянням вироку від імені держави. Судовий розгляд, який відбувається на відкритих судових засіданнях, окрім цього, має виховне значення.

Усі наступні за судовим розглядом стадії мають завдання перевірити законність і обґрунтованість вироку, його виконання. Під час розгляду справи у вищих судах діє правило, яке забороняє «поворот до гіршого», тобто не допускається ухвалення рішення, що погіршує становище підсудного (засудженого), без нового судового розгляду. У всіх випадках скасування вироку, окрім закриття кримінального провадження, питання про визнання обвинуваченого винуватим і про призначення йому покарання можна вирішити тільки способом проведення нового судового розгляду щодо певної справи.

Відтак *судовий розгляд* представляє собою стадію кримінального провадження, в якій суд першої інстанції в умовах змагального процесу проводить дослідження доказів за участю сторін, вирішує в межах його повноважень завдання кримінального провадження, визначені у ст. 2 КПК.

Предмет судового розгляду в кримінальному провадженні традиційно розкривається як правовий спір, головною в якому є держава як сторона обвинувачення та обвинуваченого, стосовно винності або невинності останнього у вчиненні інкримінованого йому кримінального правопорушення та обсягу відшкодування спричиненої моральної та матеріальної шкоди.

*Судовий розгляд відбувається на судовому засіданні суду першої інстанції і складається з п'яти взаємопов'язаних і послідовно змінюючих одна одну частин:*

- підготовчої частини судового засідання;
- судового розгляду (судового слідства);
- судових дебатів;
- останнього слова обвинуваченого;
- постановлення і проголошення вироку.

Кожна частина судового розгляду має свій зміст і призначення, кожній притаманні певні кримінальні процесуальні дії, послідовність проведення яких створює необхідні умови для постановлення судом законного обґрунтованого і справедливого вироку.

## **20.2. Процедура судового розгляду в суді першої інстанції**

Аналіз ст.ст. 342–368 КПК процедури судового розгляду в суді першої інстанції дає змогу розділити його на підготовчу частину, судове слідство, судові дебати, останнє слово обвинуваченого, постановлення й проголошення вироку.

*Підготовча частина судового засідання.* Судовий розгляд розпочинається із відкриття судового засідання, яке

відбувається у призначений для судового розгляду час. Головуючий відкриває судове засідання і оголошує про розгляд відповідного кримінального провадження. Секретар судового засідання доповідає суду, хто з учасників судового провадження, викликаних і повідомлених осіб прибув у судове засідання, встановлює їх особи, перевіряє повноваження захисників і представників, з'ясовує, чи вручено судові виклики та повідомлення тим, хто не прибув, і повідомляє причини їх неприбуття, якщо вони відомі.

У разі неявки когось із учасників судового розгляду суд вирішує питання про можливість продовження судового розгляду, інакше судовий розгляд відкладається із застосуванням положень щодо наслідків неявки учасників судового розгляду.

Далі секретар судового засідання повідомляє про здійснення повного фіксування судового розгляду, а також про умови фіксування судового засідання. Після виконання цих дій головуючий оголошує склад суду, прізвище запасного судді, якщо він призначений, прізвища прокурора, потерпілого, цивільного позивача, обвинуваченого, захисника, цивільного відповідача, представників і законних представників, перекладача, експерта, спеціаліста, секретаря судового засідання, роз'яснює учасникам судового провадження право відводу і з'ясовує, чи заявляють вони будь-кому відвід.

Питання про відвід когось із учасників судового розгляду вирішується судом згідно зі ст.ст. 75–81 КПК у підготовчій частині судового розгляду. Якщо відвід заявлений комусь зі складу суду, то розгляд справи відкладається до вирішення цього питання і в разі задоволення такого відводу застосовуються положення ч. 3 ст. 35 КПК.

Наступною дією, яка має бути проведена в підготовчій частині є те, що судовий розпорядник має роздати особам, які беруть участь у судовому розгляді, пам'ятку про їхні права й обов'язки, передбачені КПК. Після ознайомлення обвинуваченого й інших осіб, які беруть участь у судовому розгляді, з такою пам'яткою головує з'ясовує, або зрозумілі їм їхні права й обов'язки і в разі необхідності роз'яснює їх. Таке роз'яснення

не має бути формальним, а забезпечувати повною мірою розуміння цими особами всіх складових свого кримінального процесуального статусу.

Якщо у розгляді справи бере участь перекладач, суддя або головуючий роз'яснює йому обов'язок здійснювати достовірний на судовому засіданні переклад і попереджає про відповідальність за ст. 384 КК за завідомо неправдивий переклад, про що від перекладача відбирається підписка.

Перед початком судового розгляду головуючий дає розпорядження про видалення свідків із залу судового засідання. Судовий розпорядник уживає заходів, щоб допитані і недопитані свідки не спілкувалися між собою і тим самим не вплинули на зміст показань один одного.

**Судовий розгляд (судове слідство)** є наступною частиною судового розгляду та є центральною частиною судового розгляду в суді першої інстанції, коли суд та інші учасники судового розгляду досліджують усі докази, необхідні для вирішення кримінального провадження.

Після закінчення підготовчих дій головуючий оголошує про початок судового розгляду. Судовий розгляд починається з **оголошення прокурором** короткого викладу **обвинувального акта**, якщо учасники судового провадження не заявили клопотання про оголошення обвинувального акта повністю.

Якщо в кримінальному провадженні пред'явлено цивільний позов, цивільний позивач або його представник, або законний представник, а в разі їх відсутності – головуючий оголошує короткий виклад позовної заяви, якщо учасники судового провадження не заявили клопотання про її оголошення в повному обсязі.

Після оголошення обвинувачення головуючий **встановлює особу обвинуваченого**, з'ясовуючи його прізвище, ім'я, по батькові, місце і дату народження, місце проживання, заняття та сімейний стан, **роз'яснює йому суть обвинувачення і запитусь, чи зрозуміле воно йому, чи визнає він себе винним і чи бажає давати показання**. Якщо обвинувачених декілька, головуючий здійснює зазначені дії щодо кожного з них.

Якщо у кримінальному провадженні пред'явлено цивільний позов, головуючий запитує обвинуваченого, цивільного відповідача, чи визнають вони позов.

Після виконання цих дій, головуючий з'ясовує думку учасників судового провадження про те, **які докази потрібно дослідити, та про порядок їх дослідження**, тим самим розпочинаючи так зване судове слідство.

Насамперед досліджуються докази зі сторони обвинувачення, а потім зі сторони захисту. Обсяг доказів, які будуть досліджуватися, та порядок їх дослідження визначаються ухвалою суду і в разі необхідності можуть бути змінені. Під час здійснення спеціального судового провадження досліджуються всі надані докази.

Суд має право, якщо проти цього не заперечують учасники судового провадження, визнати недоцільним дослідження доказів щодо тих обставин, які ніким не оспорюються. В разі цього суд з'ясовує, чи правильно розуміють зазначені особи зміст цих обставин, чи немає сумнівів у добровільності їх позиції, а також роз'яснює їм, що в такому випадку вони будуть позбавлені права оскаржити ці обставини в апеляційному порядку. Це виключення не суперечить загальній zasadі безпосередності дослідження доказів, що передбачена у ст. 23 КПК.

**Допит обвинуваченого** здійснюється обов'язково, крім випадку, якщо він відмовився від давання показань, а також:

– коли щодо обвинуваченого здійснюється спеціальне судове провадження, окрім неповнолітнього, та він оголошений у міждержавний та/або міжнародний розшук (ч. 3 ст. 323 КПК);

– коли здійснюється спрощене судове провадження щодо кримінальних проступків, але й у цьому разі суд може зобов'язати явку обвинуваченого, якщо потерпілий наполягає на присутності обвинуваченого (ст. 381 КПК).

Після допиту обвинуваченого, якщо такий мав місце, учасники судового розгляду мають право заявляти клопотання. Такі клопотання розглядаються судом після того, як буде заслухана думка щодо них інших учасників судового провадження, про що постановляється ухвала. Відмова в задоволенні клопотання

не перешкоджає його повторному заявленню з інших підстав. Щодо змісту клопотань, то вони можуть бути різними, наприклад про зміну, скасування запобіжного заходу, про закритий судовий розгляд, про витребування документів і речей тощо.

Допит обвинуваченого починається з пропозиції головуючого надати показання щодо кримінального провадження, після чого обвинуваченого першим допитує прокурор, а потім захисник. Після цього обвинуваченому можуть бути поставлені запитання потерпілим, іншими обвинуваченими, цивільним позивачем, цивільним відповідачем, представником юридичної особи щодо якої здійснюється провадження, а також головуючим і судьями. Окрім того, головуючий має право протягом всього допиту обвинуваченого ставити йому запитання для уточнення і доповнення його відповідей. Якщо обвинувачений висловлюється нечітко або з його слів не можна зробити висновок, або він визнає обставини або заперечує проти них, суд має право зажадати від нього конкретної відповіді – «так» або «ні». У разі здійснення судового розгляду стосовно декількох обвинувачених, якщо цього вимагають інтереси кримінального провадження або безпека обвинуваченого, допит одного з обвинувачених на підставі вмотивованої ухвали суду може відбуватися з використанням відеоконференції при трансляції з іншого приміщення у порядку, передбаченому ст. 336 КПК. У судовому засіданні обвинувачений під час дачі показань має право користуватися нотатками.

Згідно зі структурою кримінального процесуального закону, після допиту обвинуваченого, суд повинен запросити в залу судового засідання свідків для дачі ними показань. Хоча судова практика показує, що здебільшого здійснюється допит потерпілого.

Перед **допитом свідка** головуючий встановлює відомості про його особу та з'ясовує стосунки свідка з обвинуваченим і потерпілим. Окрім того, головуючий з'ясовує чи отримав свідок пам'ятку про права й обов'язки свідка, або зрозумілі вони йому, і в разі необхідності роз'яснює їх, а також з'ясовує, чи не відмовляється він із підстав, установлених КПК, від давання

показань, і попереджає його про кримінальну відповідальність за відмову від давання показань та завідомо неправдиві показання. Якщо перешкод для допиту свідка не встановлено, головуючий у судовому засіданні приводить його до присяги такого змісту: «Я, (прізвище, ім'я, по батькові), присягаю говорити суду правду і лише правду». Німий свідок складає присягу в письмовій формі, підписуючи текст того самого змісту.

Суд зобов'язаний контролювати хід допиту свідків, щоб уникнути зайвого витрачання часу, захистити свідків від образи або не допустити порушення правил допиту. Кожний свідок допитується окремо. Свідки, які ще не дали показань, не мають права перебувати в залі судового засідання під час судового розгляду. За клопотанням сторони кримінального провадження або самого свідка свідок допитується за відсутності певного допитаного свідка.

Свідка обвинувачення першим допитує прокурор, а свідка захисту – захисник, якщо обвинувачений взяв захист на себе – обвинувачений (прямий допит). Під час прямого допиту не дозволяється ставити навідні запитання, тобто ті, у формулюванні яких міститься відповідь, частина відповіді або підказка до неї. Після прямого допиту протилежній стороні кримінального провадження надається можливість перехресного допиту свідка. Під час перехресного допиту дає змогу ставити навідні запитання. Під час допиту свідка сторонами кримінального провадження головуючий за протестом сторони має право зняти питання, що не стосуються суті кримінального провадження. У виняткових випадках для забезпечення безпеки свідка, який підлягає допиту, суд за власною ініціативою або за клопотанням сторін кримінального провадження або самого свідка постановляє вмотивовану ухвалу про проведення допиту свідка з використанням технічних засобів з іншого приміщення, зокрема за межами приміщення суду, або в інший спосіб, що унеможливує його ідентифікацію та забезпечує сторонам кримінального провадження можливість ставити запитання і слухати відповіді на них. У разі якщо є загроза ідентифікації голосу свідка, допит може супроводжуватися створенням акустичних перешкод. Перед

постановленням відповідної ухвали суд зобов'язаний з'ясувати наявність заперечень сторін кримінального провадження проти проведення допиту свідка в умовах, що унеможливають його ідентифікацію, і в разі їх обґрунтованості відмовити у проведенні допиту свідка в порядку, визначеному цією частиною. Якщо свідок висловлюється нечітко або з його слів не можна зробити висновок про те, чи визнає він обставини, чи заперечує проти них, суд має право зажадати від цього свідка конкретної відповіді – «так» або «ні». Після допиту свідка йому можуть бути поставлені запитання потерпілим, цивільним позивачем, цивільним відповідачем, їх представниками та законними представниками, представником юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, а також головою і суддями.

Свідок, даючи показання, має право користуватися нотатками, якщо його показання пов'язані з будь-якими обчисленнями та іншими відомостями, які складно зберегти в пам'яті. Свідок може бути допитаний повторно в тому самому або наступному судовому засіданні за його клопотанням, за клопотанням сторони кримінального провадження або за ініціативою суду, зокрема, якщо під час судового розгляду з'ясувалося, що свідок може надати показання стосовно обставин щодо яких він не допитувався. Під час дослідження інших доказів свідкам можуть ставити запитання учасники судового провадження, експерт, а також суд.

Суд має право призначити одночасний допит двох або більше раніше допитаних учасників кримінального провадження (свідків, потерпілих, обвинувачених) для з'ясування причин розбіжності в їхніх показаннях, який проводиться з урахуванням правил, встановлених ч. 9 ст. 224 КПК. Допитаний свідок може бути залишений у залі судового засідання на вимогу суду.

Перед *допитом потерпілого* головуєчий встановлює відомості про його особу та з'ясовує стосунки потерпілого з обвинуваченим. Окрім того, головуєчий з'ясовує, чи отримав потерпілий пам'ятку про права й обов'язки потерпілого, чи зрозумілі вони йому, і в разі необхідності роз'яснює їх, а також попереджає його про кримінальну відповідальність за завідомо неправдиві показання. Допит потерпілого проводиться за правилами

допиту свідка дотриманням вимог, передбачених чч. 2, 3, 5–14 ст. 352 КПК.

Допит малолітнього свідка і, за розсудом суду, неповнолітнього свідка проводиться в присутності законного представника, педагога або психолога, а за необхідності – лікаря. Свідку, який не досяг шістнадцятирічного віку, головуєчий роз'яснює обов'язок про необхідність давати правдиві показання, не попереджуючи про кримінальну відповідальність, за відмову від давання показань і за завідомо неправдиві показання, і не приводить до присяги. До початку допиту законному представнику, педагогу, психологу або лікарю роз'яснюється їхній обов'язок бути присутніми під час допиту, а також право протестувати проти запитань і ставити запитання.

Головуючий має право відвести поставлене питання. У випадках, коли це необхідно для об'єктивного з'ясування обставин та/або захисту прав малолітнього або неповнолітнього свідка, за ухвалою суду він може бути допитаний поза залом судового засідання в іншому приміщенні з використанням відеоконференції (дистанційне судове провадження). Допит малолітнього або неповнолітнього потерпілого проводиться з дотриманням правил, передбачених ст. 355 КПК. Свідкові, потерпілому, обвинуваченому під час судового розгляду можуть бути пред'явлені для впізнання особа або річ. Пред'явлення для впізнання проводиться після того, як особа, яка впізнає, під час допиту вкаже на ознаки, за якими вона може впізнати особу або річ. Під час пред'явлення особи або речі для впізнання особа, яка впізнає, повинна зазначити, або впізнає вона особу або річ і за якими саме ознаками.

*Допит експерта* для роз'яснення висновку під час судового розгляду відбувається за клопотанням сторони кримінального провадження, потерпілого або за власною ініціативою суду. Перед допитом експерта головуєчий встановлює його особу та приводить до присяги такого змісту: «Я, (прізвище, ім'я, по батькові), присягаю сумлінно виконувати обов'язки експерта, використовуючи всі свої професійні можливості». Після цього головуєчий попереджає експерта про кримінальну

відповідальність за надання завідомо неправдивого висновку. Експерта, який проводив експертизу за зверненням сторони обвинувачення, першою допитує сторона обвинувачення, а експерта, який проводив експертизу за зверненням сторони захисту, – сторона захисту. Після цього експерту можуть бути поставлені запитання потерпілим, цивільним позивачем, цивільним відповідачем, їх представниками та законними представниками, представником юридичної особи щодо якої здійснюється провадження, а також головою і суддями. Експерту можуть бути поставлені запитання щодо наявності в експерта спеціальних знань та кваліфікації з досліджуваних питань (освіти, стажу роботи, наукового ступеня тощо), дотичних до предмета його експертизи; використаних методик та теоретичних розробок; достатності відомостей, на підставі яких готувався висновок; наукового обґрунтування та методів, за допомогою яких експерт зробив висновок; застосовності та правильності застосування принципів і методів до фактів кримінального провадження; інші запитання, що стосуються достовірності висновку. Суд має право призначити одночасний допит двох або більше експертів для з'ясування причин розбіжності в їхніх висновках, що стосуються одного і того самого предмета або питання дослідження. Кожна сторона кримінального провадження для доведення або спростування достовірності висновку експерта має право надати відомості, які стосуються знань, умінь, кваліфікації, освіти та підготовки експерта. Експерт під час відповідей має право користуватися власними письмовими та іншими матеріалами, які використовувалися під час експертного дослідження.

**Речові докази** оглядаються судом, а також подаються для ознайомлення учасникам судового провадження, а в разі необхідності – також іншим учасникам кримінального провадження. Особи, яким подані для ознайомлення речові докази, можуть звернути увагу суду на ті або інші обставини, пов'язані з річчю та її оглядом. Огляд речових доказів, які не можна доставити в судові засідання, за необхідності проводиться за їх місцезнаходженням. Учасники судового провадження мають право ставити запитання з приводу речових доказів свідкам, експертам, спеціалістам, які їх оглядали.

*Протоколи слідчих (розшукових) дій та інші* долучені до матеріалів кримінального провадження *документи*, якщо в них викладені або посвідчені відомості, що мають значення для встановлення фактів і обставин кримінального провадження, повинні бути оголошені в судовому засіданні за ініціативою суду або за клопотанням учасників судового провадження та пред'явлені для ознайомлення учасникам судового провадження, а в разі необхідності – також іншим учасникам кримінального провадження. Учасники судового провадження мають право ставити запитання щодо документів свідкам, експертам, спеціалістам. Якщо долучений до матеріалів кримінального провадження або наданий суду особою, яка бере участь у кримінальному провадженні, для ознайомлення документ викликає сумнів у його достовірності, учасники судового провадження мають право просити суд виключити його з низки доказів і вирішувати справу на підставі інших доказів або призначити відповідну експертизу цього документа.

Відтворення звукозапису і демонстрація відеозапису проводяться в залі судового засідання або в іншому спеціально обладнаному для цього приміщенні з відображенням у журналі судового засідання основних технічних характеристик обладнання та носіїв інформації і зазначенням часу відтворення (демонстрації). Після цього суд заслуховує доводи учасників судового провадження. У разі необхідності відтворення звукозапису і демонстрація відеозапису можуть бути повторені повністю або в певній частині. З метою з'ясування відомостей, що містяться у звуко- і відеозаписах, судом може бути залучено спеціаліста. Заяву про підробку звуко- і відеозаписів суд розглядає у порядку, передбаченому для розгляду заяв про підробку документів.

Під час дослідження доказів суд має право скористатися усними консультаціями або письмовими роз'ясненнями спеціаліста, наданими на підставі його спеціальних знань. Спеціалісту можуть бути поставлені питання щодо суті наданих усних консультацій або письмових роз'яснень. Першою ставить запитання особа, за клопотанням якої залучено спеціаліста, а потім інші особи, які беруть участь у кримінальному провадженні.

Головуючий у судовому засіданні має право ставити спеціалістові запитання в будь-який час дослідження доказів.

У виняткових випадках суд, визнавши за необхідне оглянути певне місце, **проводить огляд** за участю учасників судового провадження, а якщо цього вимагають обставини, – за участю свідків, спеціалістів і експертів. Огляд на місці не може проводитися під час здійснення провадження судом присяжних. Огляд на місці відбувається згідно з правилами, передбаченими КПК для огляду під час досудового розслідування. На місці огляду учасникам кримінального провадження, які беруть у ньому участь, можуть бути поставлені запитання, пов'язані з проведенням огляду. Учасники судового провадження під час огляду мають право звертати увагу суду на те, що, на їхній погляд, може мати доказове значення. Проведення огляду і його результати відображаються у протоколі огляду місця та можуть фіксуватися технічними засобами.

Якщо під час судового розгляду будуть встановлені підстави для здійснення кримінального провадження щодо застосування примусових заходів медичного характеру, суд постановляє ухвалу про зміну порядку розгляду і продовжує судовий розгляд згідно з правилами, передбаченими Гл. 39 КПК.

Після з'ясування обставин, установлених під час кримінального провадження, та перевірки їх доказами головуючий у судовому засіданні з'ясовує в учасників судового провадження, чи бажають вони доповнити судовий розгляд і чим саме. У разі заявлення клопотань про доповнення судового розгляду суд розглядає їх, з огляду на що має право ставити запитання сторонам або іншим учасникам кримінального провадження. За відсутності клопотань або після вирішення клопотань, якщо вони були подані, суд постановляє ухвалу про закінчення з'ясування обставин і перевірки їх доказами і переходить до наступної складової судового розгляду – судових дебатів.

У **судових дебатах** виступають прокурор, потерпілий, його представник і законний представник, цивільний позивач, його представник та законний представник, цивільний відповідач, його представник, обвинувачений, його законний представник,

захисник, представник юридичної особи щодо якої здійснюється провадження.

У цій частині судового розгляду його учасники підводять підсумок судового розгляду (слідства), дають оцінку досліджених на судовому засіданні доказів, обґрунтовують власну позицію у справі з урахуванням кримінальної процесуальної функції, яку вони виконують. Кожен із учасників судових дебатів прагне довести судові правильність своєї позиції, а суд має можливість перевірити власне внутрішнє переконання у доведеності кожної з обставин справи, яке склалось у нього на основі дослідження доказів.

Якщо в судовому розгляді брали участь декілька прокурорів, у судових дебатах на їхній розсуд має право виступити один прокурор або кожен із них обґрунтовує у промові власну позицію у певній частині обвинувачення. Якщо в судовому розгляді брали участь декілька захисників обвинуваченого, порядок виступів у судових дебатах визначається ними за взаємною згодою. У разі відсутності згоди порядок їх виступів встановлює суд. Якщо в судовому розгляді брали участь декілька обвинувачених, захисників, представників, порядок їх виступів у судових дебатах встановлює суд.

Учасники судового провадження мають право в судових дебатах посилатися лише на ті докази, які були досліджені в судовому засіданні. Якщо під час судових дебатів виникне потреба подати нові докази, суд відновлює з'ясування обставин, установлених під час кримінального провадження, та перевірки їх доказами, після закінчення якого знову відкриває судові дебати щодо додатково досліджених обставин. Суд не має права обмежувати тривалість судових дебатів певним часом. Головуючий має право зупинити виступ учасника дебатів, якщо він після зауваження повторно вийшов за межі кримінального провадження, що здійснюється, або повторно допустив висловлювання образливого або непристойного характеру, і надати слово іншому учаснику дебатів.

З огляду на судову та прокурорську практику, *зміст промови прокурора* має охоплювати:

– громадсько-політичну оцінку кримінального правопорушення й особи обвинуваченого;

– характеристику складу кримінального правопорушення, який, як він вважає, знайшов своє підтвердження на судовому засіданні;

– вичерпний аналіз зібраних і перевірених судовим слідством доказів і обґрунтування власної позиції стосовно винуватості обвинуваченого, кваліфікації його дій та міри покарання.

Окрім того, прокурор у своїй промові підтримує пред'явлений ним або цивільним позивачем цивільний позов, якщо цього вимагає охорона прав фізичних або юридичних осіб або державних інтересів, які не можуть їх належно захистити, а також висловлює і обґрунтовує свою думку з усіх інших питань, які належить вирішити судові під час постановлення вироку.

Прокурор, підтримуючи обвинувачення у суді, керується законом і своїм внутрішнім переконанням, яке ґрунтується на розгляді всіх обставин кримінального провадження. Переконавшись, що дані судового слідства не підтверджують пред'явленого обвинуваченому обвинувачення, він повинен відмовитися від обвинувачення, виклавши у своїй постанові мотиви відмови. У цьому разі суд роз'яснює потерпілому та його представникові їхнє право вимагати продовження розгляду справи і підтримувати обвинувачення.

Потерпілий може не брати участі в судових дебатах і обмежитися тільки дачею своїх показань і заявленими клопотаннями. За процесуальним інтересом потерпілий близький до прокурора як обвинувача і має право захищати власні права і законні інтереси на суді та пред'являти вимоги щодо відшкодування заподіяної йому шкоди. Потерпілий, який зазнав майнової шкоди, в суді може займати становище і цивільного позивача. В цьому разі за ним зберігаються і права потерпілого.

Потерпілий, як і цивільний позивач, у своїй промові обґрунтовує позов про відшкодування майнової шкоди, доводить її розмір та інші обставини, пов'язані з цим. Якщо цивільним позивачем є юридична особа, її матеріальні інтереси на суді захищає відповідний представник. Зі сторони цивільного відповідача

в судових дебатах може брати участь підсудний або представник відповідача. Вони у своїх промовах можуть торкатися підстав пред'явленого позову, його розміру, доводити, що обвинувачений не вчиняв кримінального правопорушення, що матеріальна шкода не завдана і не визнавати заявленого позову.

Важливе значення для кваліфікованого захисту прав і законних інтересів підсудного має виступ захисника. Промова захисника зумовлена його функцією у кримінальному процесі – функцією захисту – і повністю підпорядковується відстоюванню законних інтересів свого підзахисного (обвинуваченого). За структурою вона аналогічна промові прокурора, проте своєю спрямованістю є протилежною.

Захисник у своїй промові розглядає всі факти і докази з позицій обвинуваченого, тлумачить їх так, щоб спростувати обвинувачення, а якщо воно безумовно доведене, пом'якшити його вину і відповідальність.

Він у судових дебатах висловлює судові свою думку про значення перевірених доказів у справі, про наявність обставин, які виправдовують підсудного або пом'якшують його відповідальність, а також свої міркування щодо застосування кримінального закону та міри покарання.

У своїй промові захисник може спростувати обвинувачення загалом і просити суд виправдати обвинуваченого або може заперечувати окремі пункти обвинувачення; заперечувати проти кваліфікації злочину, пропонуючи іншу, менш тяжку; висловлювати думку про обставини, які пом'якшують відповідальність обвинуваченого; сперечатися щодо підстав і розміру цивільного позову.

У своїй промові захисник повинен посилатися тільки на докази, які були досліджені на судовому засіданні. Захисник є самостійним учасником процесу і не може бути повністю обмежений позицією свого підзахисного.

Після захисної промови захисника у судових дебатах виступає обвинувачений.

Після закінчення промов учасники судових дебатів мають право обмінятися репліками. Право останньої репліки належить

обвинуваченому або його захиснику. За своєю суттю *репліка* – це коротка відповідь, заперечення одного учасника дебатів на судову промову іншого. Нею користуються тоді, коли промовець грубо перекутив обставини справи, висловив принципово неправильні положення, зробив посилання на нормативні акти, які були скасовані тощо.

Після оголошення судових дебатів закінченими суд надає *обвинуваченому останнє слово*.

Суд не має права обмежувати тривалість останнього слова обвинуваченого певним часом. Ставити запитання обвинуваченому під час його останнього слова не дозволяється. Якщо обвинувачений в останньому слові повідомить про нові обставини, які мають істотне значення для кримінального провадження, суд за своєю ініціативою або за клопотанням учасників судового провадження відновлює з'ясування обставин, установлених під час кримінального провадження, та перевірку їх доказами, після завершення яких відкриває судові дебати з приводу додатково досліджених обставин і надає останнє слово обвинуваченому.

Після останнього слова обвинуваченого суд негайно виходить до нарадчої кімнати для ухвалення вироку, про що головуючий оголошує присутнім у залі судового засідання.

Під час *ухвалення вироку* ніхто не має права перебувати *в нарадчій кімнаті*, окрім складу суду, який здійснює судовий розгляд. Суд вправі перервати нараду лише для відпочинку з настанням нічного часу. Під час перерви судді не можуть спілкуватися з особами, які брали участь у кримінальному провадженні. Судді не мають права розголошувати хід обговорення та ухвалення вироку в нарадчій кімнаті.

*Ухвалюючи вирок, суд повинен вирішити такі питання:*

- чи мало місце діяння, у вчиненні якого обвинувачується особа;
- чи містить це діяння склад кримінального правопорушення і якою статтею закону України про кримінальну відповідальність він передбачений;
- чи винен обвинувачений у вчиненні цього кримінального правопорушення;

- чи підлягає обвинувачений покаранню за вчинене ним кримінальне правопорушення;
- чи є обставини, що обтяжують або пом'якшують покарання обвинуваченого, і які саме;
- яка міра покарання має бути призначена обвинуваченому і чи повинен він її відбувати;
- чи підлягає задоволенню пред'явлений цивільний позов і, якщо так, на чію користь, в якому розмірі та в якому порядку;
- чи є підстави для застосування до юридичної особи заходів кримінально-правового характеру;
- чи вчинив обвинувачений кримінальне правопорушення у стані обмеженої осудності;
- чи є підстави для застосування до обвинуваченого, який вчинив кримінальне правопорушення у стані обмеженої осудності, примусового заходу медичного характеру, передбаченого ч. 2 ст. 94 КК України;
- чи варто у випадках, передбачених ст. 96 КК України, застосувати до обвинуваченого примусове лікування;
- чи необхідно призначити неповнолітньому громадсько-го вихователя;
- що належить учинити з майном, на яке накладено арешт, речовими доказами і документами;
- на кого мають бути покладені процесуальні витрати і в якому розмірі;
- як учинити зі заходами забезпечення кримінального провадження.

Якщо особа обвинувачується у вчиненні декількох злочинів або декількох кримінальних проступків, суд вирішує питання, зазначені у п. п. 1–8 ч. 1 ст. 368 КПК, окремо за кожним кримінальним правопорушенням. Якщо обвинувачуються декілька осіб, суд вирішує всі питання що вказані окремо щодо кожного з обвинувачених.

Примусовий захід медичного характеру може бути застосовано до особи, яка вчинила кримінальне правопорушення у стані обмеженої осудності, лише за наявності акта психіатричної експертизи та висновку лікувальної установи. Примусове

лікування може бути застосоване лише за наявності відповідного висновку лікувальної установи.

Обираючи і застосовуючи норму закону України про кримінальну відповідальність до суспільно небезпечних діянь у разі ухвалення вироку, суд враховує висновки Верховного Суду, викладені в його рішеннях. Однак суд має право відступити від правової позиції, викладеної у висновках Верховного Суду, з одночасним наведенням відповідних мотивів.

У разі постановлення виправдувального вироку суд, окрім того, зобов'язаний роз'яснити виправданому порядок відновлення його порушених прав.

### **20.3. Рішення суду першої інстанції**

Відповідно до положень ст. 369 КПК *судові рішення* поділяються на такі *види*:

- вироки – судові рішення, у яких суд вирішує обвинувачення по суті;
- ухвали – судові рішення, у яких суд вирішує інші питання.

Кожне судове рішення повинно бути *законним, обґрунтованим і вмотивованим*.

*Законним* є рішення, ухвалене компетентним судом згідно з нормами матеріального права з дотриманням вимог щодо кримінального провадження, передбачених КПК. *Обґрунтованим* – ухвалене судом на підставі об'єктивно з'ясованих обставин, які підтверджені доказами, дослідженими під час судового розгляду та оціненими судом відповідно до ст. 94 КПК. *Вмотивованим* – в якому наведені належні і достатні мотиви та підстави його ухвалення.

Вирок ухвалюється іменем України безпосередньо після закінчення судового розгляду. Він ухвалюється в нарадчій

кімнаті складом суду, який здійснював судовий розгляд. Варто зазначити, що під час судового розгляду постановлення ухвали суду в нарадчій кімнаті здійснюється відповідно до правил, передбачених для постановлення вироку.

Ухвали, постановлені без виходу до нарадчої кімнати, заносяться секретарем судового засідання в журнал судового засідання.

Усі судові рішення викладаються письмово у паперовій та електронній формах. У тих випадках, коли у судовому рішенні виявлені помилки їх виправлення в судовому рішенні мають бути засвідчені підписами суддів того складу суду, який його ухвалив.

Судові рішення в електронній формі оформлюються згідно з вимогами законодавства у сфері електронних документів й електронного документообігу, а також електронного цифрового підпису.

**Ухвала, що викладається окремим документом, складається з:**

– *вступної частини* із зазначенням: дати і місця її постановлення; назви та складу суду, секретаря судового засідання; найменування (номера) кримінального провадження; прізвища, ім'я і по батькові підозрюваного, обвинуваченого, року, місяця і дня його народження, місця народження і місця проживання; закону України про кримінальну відповідальність, що передбачає кримінальне правопорушення, у вчиненні якого підозрюється, обвинувачується особа; сторін кримінального провадження та інших учасників судового провадження;

– *мотивувальної частини* із зазначенням: суті питання, що вирішується ухвалою, і за чією ініціативою воно розглядається; встановлених судом обставин із посиланням на докази, а також мотивів неухвалення окремих доказів; мотивів, з яких суд виходив при постановленні ухвали, і положення закону, яким він керувався;

– *резольютивної частини* із зазначенням: висновків суду; строку і порядку набрання ухвалою законної сили та її оскарження.

В ухвалі, яку суд постановляє без виходу до нарадчої кімнати, оголошуються висновок суду та мотиви, з яких суд зробив такий висновок.

Вироки розділяються на *виправдувальні та обвинувальні*.

*Виправдувальний вирок ухвалюється у разі, якщо не доведено, що:*

- вчинено кримінальне правопорушення, в якому обвинувачується особа;
- кримінальне правопорушення вчинене обвинуваченим;
- у діянні обвинуваченого є склад кримінального правопорушення.

Виправдувальний вирок також ухвалюється при встановленні судом підстав для закриття кримінального провадження, передбачених п. п. 1 та 2 ч. 1 ст. 284 КПК.

Якщо обвинувачений визнається винуватим у вчиненні кримінального правопорушення, суд ухвалює обвинувальний вирок і призначає покарання, звільняє від покарання або від його відбування у випадках, передбачених законом України про кримінальну відповідальність, або застосовує інші заходи, передбачені законом України про кримінальну відповідальність.

Обвинувальний вирок не може ґрунтуватися на припущеннях і ухвалюється лише за умови доведення у ході судового розгляду винуватості особи у вчиненні кримінального правопорушення.

Що виправдувальний, що обвинувальний вирок суду складається зі вступної, мотивувальної та резолютивної частин.

*У вступній частині* вироку зазначаються:

- дата та місце його ухвалення;
- назва та склад суду, секретар судового засідання;
- найменування (номер) кримінального провадження;
- прізвище, ім'я та по батькові обвинуваченого, рік, місяць і день його народження, місце народження і місце проживання, заняття, освіта, сімейний стан та інші відомості про особу обвинуваченого, що мають значення для справи;

– закон України про кримінальну відповідальність, що передбачає кримінальне правопорушення, у вчиненні якого обвинувачується особа;

– сторони кримінального провадження та інші учасники судового провадження.

*У мотивувальній частині* вироку зазначаються:

– у разі визнання особи виправданою – формулювання обвинувачення, яке пред’явлене особі й визнане судом недоведеним, а також підстави для виправдання обвинуваченого з зазначенням мотивів, із яких суд відкидає докази обвинувачення; мотиви ухвалення інших рішень щодо питань, які вирішуються судом при ухваленні вироку, та положення закону, якими керувався суд;

– у разі визнання особи винуватою: формулювання обвинувачення, визнаного судом доведеним, із зазначенням місця, часу, способу учинення та наслідків кримінального правопорушення, форми вини і мотивів кримінального правопорушення; статті (частини статті) закону України про кримінальну відповідальність, що передбачає відповідальність за кримінальне правопорушення, винним у вчиненні якого визнається обвинувачений; докази на підтвердження встановлених судом обставин, а також мотиви неврахування окремих доказів; мотиви зміни обвинувачення, підстави визнання частини обвинувачення необґрунтованою, якщо судом ухвалювалися такі рішення; обставини, які пом’якшують або обтяжують покарання; мотиви призначення покарання, звільнення від відбування покарання, застосування примусових заходів медичного характеру в разі встановлення стану обмеженої осудності обвинуваченого, застосування примусового лікування відповідно до ст. 96 КК України, мотиви призначення громадського вихователя неповнолітньому; підстави для задоволення цивільного позову або відмови у ньому, залишення його без розгляду; мотиви ухвалення інших рішень щодо питань, які вирішуються судом при ухваленні вироку, та положення закону, якими керувався суд.

*У резолютивній частині* вироку зазначаються:

– у разі визнання особи виправданою – прізвище, ім’я та по батькові обвинуваченого, рішення про визнання його невинуватим у пред’явленому обвинуваченні та його виправдання; рішення про закриття провадження щодо юридичної особи;

рішення про поновлення в правах, обмежених під час кримінального провадження; рішення щодо заходів забезпечення кримінального провадження, заразом рішення про запобіжний захід до набрання вироком законної сили; рішення щодо речових доказів і документів; рішення щодо процесуальних витрат; строк і порядок набрання вироком законної сили та його оскарження; порядок отримання копій вироку та інші відомості;

– у разі визнання особи винуватою: прізвище, ім'я та по батькові обвинуваченого, рішення про визнання його винуватим у пред'явленому обвинуваченні та відповідні статті (частини статті) закону України про кримінальну відповідальність; покарання, призначене по кожному з обвинувачень, що визнані судом доведеними, та остаточна міра покарання, обрана судом; початок строку відбування покарання; рішення про застосування примусового лікування або примусових заходів медичного характеру щодо обмежено осудного обвинуваченого у разі їх застосування; рішення про призначення неповнолітньому громадського вихователя; рішення про застосування до юридичної особи заходів кримінально-правового характеру; рішення про цивільний позов; рішення про інші майнові стягнення і підстави цих рішень; рішення щодо речових доказів і документів та спеціальної конфіскації; рішення про відшкодування процесуальних витрат; рішення щодо заходів забезпечення кримінального провадження; рішення про залік досудового тримання під вартою; строк і порядок набрання вироком законної сили та його оскарження; порядок отримання копій вироку та інші відомості.

Якщо особі пред'явлено декілька обвинувачень і деякі з них не доведені, то у резолютивній частині вироку зазначається, за якими з них обвинувачений виправданний, а за якими – засуджений. Якщо обвинувачений визнається винним, але звільняється від відбування покарання, суд зазначає про це в резолютивній частині вироку.

У разі звільнення від відбування покарання з випробуванням відповідно до ст. 75–79, 104 КК України у резолютивній частині вироку зазначаються тривалість іспитового строку, обов'язки, покладені на засудженого, а також трудовий колектив

або особа, на які, за їх згодою або на їх прохання, суд покладає обов'язок щодо нагляду за засудженим і проведення з ним виховної роботи.

Коли призначається більш м'яке покарання, ніж передбачено законом, при зазначенні обраної судом міри покарання робиться посилання на ст. 69 КК України.

У разі ухвалення вироку за наслідками кримінального провадження, у якому здійснювалося спеціальне досудове розслідування або спеціальне судове провадження (*in absentia*), суд окремо обґрунтовує, чи були здійснені стороною обвинувачення всі можливі передбачені законом заходи щодо дотримання прав підозрюваного або обвинуваченого на захист і доступ до правосуддя з урахуванням встановлених законом особливостей такого провадження.

Судове рішення ухвалюється більшістю голосів суддів, що входять до складу суду. Якщо рішення ухвалюється в нарадчій кімнаті, відповідні питання вирішуються за результатами наради суддів через голосування, від якого не має права утримуватися ніхто з суддів. Головуючий голосує останнім.

У разі ухвалення судового рішення в нарадчій кімнаті його підписують усі судді. Якщо суддя з колеґії суддів не погоджується з судовим рішенням повністю або частково, то він має право викласти письмово окрему думку, яка не оголошується в судовому засіданні, а приєднується до матеріалів провадження і є відкритою для ознайомлення.

Судове рішення проголошується прилюдно негайно після виходу суду з нарадчої кімнати. Головуючий у судовому засіданні роз'яснює зміст рішення, порядок і строк його оскарження. Таке роз'яснення не має бути формальним, а забезпечувати розуміння його змісту особами, стосовно яких воно приймається. Якщо складання судового рішення у формі ухвали вимагає значного часу, суд має право обмежитися складанням і оголошенням його резолютивної частини, яку підписують усі судді.

Повний текст ухвали має бути складений не пізніше п'яти діб із дня оголошення резолютивної частини й оголошений учасникам судового провадження. Про час оголошення повного

тексту ухвали має бути зазначено у раніше складеній її резолютивній частині.

Після проголошення вироку головуючий роз'яснює обвинуваченому, захиснику, його законному представнику, потерпілому, його представнику, представнику юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, право подати клопотання про помилування, право ознайомитися із журналом судового засідання і подати на нього письмові зауваження. Обвинуваченому, до якого застосовано запобіжний захід у виді тримання під вартою, роз'яснюється право заявляти клопотання про доставку в судове засідання суду апеляційної інстанції.

Якщо обвинувачений, представник юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, не володіють державною мовою, то після проголошення вироку перекладач роз'яснює їм зміст резолютивної частини судового рішення. Копія вироку рідною мовою обвинуваченого або іншою мовою, якою він володіє, у перекладі, що засвідчений перекладачем, вручається обвинуваченому.

Ухвали, постановлені в судовому засіданні, оголошуються негайно після їх постановлення. Учасники судового провадження мають право отримати в суді копію вироку або ухвали суду. Копія вироку негайно після його проголошення вручається обвинуваченому, представнику юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, та прокурору. Копія судового рішення не пізніше наступного дня після ухвалення надсилається учаснику судового провадження, який не був присутнім у судовому засіданні.

Суд має право за власною ініціативою або за заявою учасника кримінального провадження або іншої заінтересованої особи виправити допущені в судовому рішенні цього суду описки, очевидні арифметичні помилки незалежно від того, набрало судове рішення законної сили або ні. Таке питання суд вирішує в судовому засіданні. Учасники судового провадження повідомляються про дату, час і місце засідання. Неприбуття у судове засідання осіб, які були належно повідомлені, не перешкоджає розгляду питання про внесення виправлень. Ухвалу суду про

внесення виправлень у судові рішення або відмову у внесенні виправлень може бути оскаржено.

Якщо судові рішення є незрозумілим, суд, який його ухвалив, за заявою учасника судового провадження або органу виконання судового рішення ухвалою роз'яснює своє рішення, не змінюючи в разі цього його зміст. Суд розглядає заяву про роз'яснення судового рішення протягом десяти днів із повідомленням особи, яка звернулася із заявою про роз'яснення судового рішення, та учасників судового провадження. Неприбуття у судові засідання осіб, які були належно повідомлені, не перешкоджає розгляду заяви про роз'яснення рішення. Копія ухвали про роз'яснення судового рішення не пізніше наступного дня після її постановлення надсилається особі, що звернулася із заявою про роз'яснення судового рішення, учасникам судового провадження, які не були присутні у судовому засіданні.

Ухвалу про роз'яснення судового рішення або відмову в його роз'ясненні може бути оскаржено в апеляційному порядку особою, яка звернулася із заявою про роз'яснення судового рішення, та учасниками судового провадження.

### ***Контрольні запитання***

1. Дайте визначення судового розгляду та його меж.
2. Наведіть загальні положення судового розгляду в суді першої інстанції та розкрийте їх зміст.
3. Які підстави та процесуальний порядок зміни прокурором обвинувачення в суді?
4. Як визначається порядок й обсяг доказів, які підлягають дослідженню під час судового розгляду в суді першої інстанції?
5. Який процесуальний порядок допиту обвинуваченого, свідка, потерпілого в суді.
6. Назвіть особливості дослідження речових доказів під час судового розгляду.

7. Розкрийте призначення судових дебатів як складового судового розгляду.

8. Який процесуальний порядок проведення судових дебатів?

9. Які питання, вирішуються судом під час постановлення вироку?

10. Які вимоги до вироків по декількох кримінальних правопорушеннях, учинених однією особою?

## Рекомендована література

1. Гандзюк В. П., Король В. В. Формування матеріалів кримінального провадження (кримінальної справи) судом першої інстанції. *Наше право*. 2015. № 3. С. 117–124.

2. Дехтяр О. Г. Реалізація засади безпосередності дослідження показань, речей і документів під час судового розгляду кримінальної справи судом першої інстанції. *Наше право*. 2013. № 7. С. 135–142.

3. Дячук С. І., Галаган В. І., Галаган О. І. Застосування кримінального процесуального законодавства на підготовчому провадженні у суді першої інстанції. *Наукові записки НаУКМА*. Юридичні науки. 2013. Т. 144–145. С. 142–146.

4. Ігнатюк О. В. Ухвалення судових рішень судом першої інстанція в кримінальному провадженні України. *Науковий вісник Національного університету державної податкової служби України (економіка, право)*. 2014. № 2. С. 180–186.

5. Ігнатюк О. В. Судовий розгляд у першій інстанції в кримінальному провадженні: проблемні питання та шляхи їх вирішення. *Європейські перспективи*. 2013. № 4. С. 107–111.

6. Котубей І. І. Фактичні обставини кримінального провадження та їх встановлення судом першої інстанції. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Серія: Юриспруденція. 2014. Вип. 7. С. 208–211.

7. Лисюк Ю. В. Щодо питання неповноти судового розгляду судом першої інстанції в рамках кримінального провадження. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2014. № 2. С. 121–124.

8. Нежура В. А., Гулієв Ф. Д. Аналіз причин скасування судових рішень, ухвалених судами першої інстанції в 2013 році в апеляційному порядку. *Судова апеляція*. 2014. № 2. С. 130–160.

9. Нор В., Бобечко Н. Невідповідність висновків суду першої інстанції фактичним обставинам кримінального провадження. *Вісник Львівського університету*. Серія юридична. 2015. Вип. 61. С. 452–472.

10. Панасюк О. А. Оцінка судом першої інстанції доказів на предмет їх допустимості на стадії судового розгляду в кримінальному провадженні. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія: Право. 2014. Вип. 28 (3). С. 95–102.

11. Панасюк О. А. Повноваження суду першої інстанції на стадії судового розгляду та правило «асиметрії» оцінки допустимості доказів у кримінальному процесі. *Право і суспільство*. 2015. № 1. С. 240–248.

12. Панасюк О. А. Регулятивний вплив функцій інституту допустимості доказів на повноваження суду першої інстанції у кримінальному процесі. *Судова та слідча практика в Україні*. 2016. Вип. 2. С. 100–103.

13. Панасюк О. А. Система стадії судового розгляду як основа для класифікації повноважень суду першої інстанції в кримінальному провадженні. *Актуальні проблеми права: теорія і практика*. 2013. № 26. С. 430–442.

14. Тайлієва Х. Р. Використання доказів у рішеннях суду під час здійснення підготовчого провадження у першій інстанції. *Право і суспільство*. 2015. № 2. С. 273–280.

## Тема 21

### ПРОВАДЖЕННЯ В СУДІ АПЕЛЯЦІЙНОЇ ІНСТАНЦІЇ

- 21.1. Поняття, значення та основні риси провадження в суді апеляційної інстанції. Суб'єкти апеляційного оскарження*
- 21.2. Строки і порядок подачі апеляційних скарг*
- 21.3. Підготовка до апеляційного розгляду. Розгляд справи в суді апеляційної інстанції*
- 21.4. Підстави для скасування або зміни вироку або ухвали апеляційним судом. Призначення нового розгляду в суді першої інстанції*
- 21.5. Процесуальні акти апеляційної інстанції. Постановлення вироку апеляційним судом*

#### **21.1. Поняття, значення та основні риси провадження в суді апеляційної інстанції. Суб'єкти апеляційного оскарження**

Відповідно до ст. 5 Міжнародного пакту про громадянські й політичні права, кожен, кого засуджено за будь-який злочин, має право на те, щоб його засудження і вирок було переглянуто судовою інстанцією вищого рівня зі законом.

Право на оскарження рішення суду в апеляційному порядку зафіксовано у ст. 129 Конституції України і виступає як кримінальна процесуальна гарантія забезпечення прав і свобод людини, засада судочинства в Україні.

Провадження в суді апеляційної інстанції – самостійна стадія кримінального процесу, суть якої полягає у перегляді судом апеляційної інстанції судових рішень суду першої інстанції, які не набрали законної сили.

Світова практика знає два види апеляційного провадження: повну та неповну апеляцію.

Ознаками *повної апеляції* є: повторне дослідження доказів; надання суду нових доказів; відсутність права повернення матеріалів кримінального провадження до суду першої інстанції; ухвалення нового рішення, залишення рішення суду першої інстанції без змін.

Для *неповної апеляції* притаманні: заборона посилання на нові докази, не розглянуті судом першої інстанції; обмеженість дослідження доказів; можливість повернення матеріалів кримінального провадження до суду першої інстанції для нового розгляду кримінального провадження.

З 2001 року в Україні діє так звана змішана форма апеляції. Мета провадження в апеляційному порядку – перевірка законності й обґрунтованості вироків, ухвал суду та слідчого судді, що не набрали законної сили.

Рішення, які ухвалює суд апеляційної інстанції, виправляють допущені порушення закону або підтверджують законність і обґрунтованість процесуальних актів, винесених судами першої інстанції.

Розгляд матеріалів кримінального провадження в апеляційному порядку є однією з форм нагляду за судовою діяльністю з боку вищих судів.

Факт подачі апеляції перешкоджає набранню вироком законної сили, призупиняє його виконання. Відкликання апеляції тягне за собою припинення апеляційного провадження.

Коло суб'єктів, які наділені правом подання апеляції, не збігається з переліком учасників судових дебатів у суді першої інстанції. Захисник може не брати участі в судовому розгляді, але це не виключає можливості оскаржити вирок. У разі цього подання апеляції захисником не позбавляє обвинуваченого права на оскарження вироку.

На вирок можуть одночасно подати апеляцію прокурор та інші заінтересовані особи відповідно до кримінального процесуального законодавства. Вирок може бути оскаржений повністю або частково (щодо окремих осіб, додаткової міри покарання, цивільного позову тощо).

Провадження в суді апеляційної інстанції є важливою гарантією досягнення цілей і виконання завдань кримінального судочинства. Воно допомагає попередити набрання законної сили неправосудними вироками, ухвалами, швидко виправити допущені судом першої інстанції помилки і цим забезпечити охорону прав, свобод і законних інтересів учасників кримінального провадження, а також сприяє вдосконаленню роботи судів першої інстанції та формуванню судової практики відповідно до вимог кримінального процесуального закону.

Стадія провадження в суді апеляційної інстанції має таке **значення**:

- апеляційне провадження є додатковою гарантією справедливості рішення місцевого суду;
- є гарантією від незаконного і необґрунтованого засудження обвинуваченого;
- є гарантією прав і законних інтересів не тільки обвинуваченого, а й потерпілого, цивільного позивача та інших учасників кримінального процесу;
- формує єдину судову політику, сприяючи підвищенню якості судового розгляду кримінального провадження судами першої інстанції, що діють у межах територіальної юрисдикції суду апеляційної інстанції;
- сприяє тому, щоб не допускалося звернення до виконання незаконних і необґрунтованих вироків; забезпечує виправлення помилок, яких припустився суд першої інстанції;
- ухвалене судом апеляційної інстанції рішення за результатами перегляду матеріалів кримінального провадження, може бути оскаржене у касаційному порядку;
- з ухваленням судом апеляційної інстанції рішення за апеляцією в учасників кримінального процесу виникає право на звернення до ЄСПЛ, з огляду на використання усіх національних

засобів правового захисту, оскільки ЄСПЛ вважає ці засоби вичерпаними після перегляду судового рішення в останній національній судовій інстанції, яка вправі переглядати фактичні обставини кримінального провадження.

Відповідно до ст. 392 КПК *апеляція може бути подана на:*

– судові рішення, які були ухвалені судами першої інстанції і не набрали законної сили, а саме: а) вироки, окрім випадків, передбачених ст. 394 КПК (особливості апеляційного оскарження окремих судових рішень); б) ухвали про застосування або відмову в застосуванні примусових заходів виховного і медичного характеру; в) інші ухвали у випадках, передбачених КПК;

– ухвали, постановлені під час судового провадження в суді першої інстанції до ухвалення судових рішень, передбачених ч. 1 ст. 392 КПК, окремому оскарженню не підлягають, окрім випадків, визначених КПК. Заперечення проти таких ухвал можуть бути включені до апеляційної скарги на судові рішення, передбачене ч. 1 ст. 392 КПК;

– ухвали слідчого судді у випадках, передбачених КПК.

Розглянемо *особливості апеляційного оскарження окремих судових рішень:*

Вирок суду першої інстанції, ухвалений за результатами спрощеного провадження у порядку, передбаченому ст.ст. 381 (загальні положення спрощеного провадження щодо кримінальних проступків) і 382 КПК (розгляд обвинувального акта в спрощеному провадженні), **не може бути оскаржений в апеляційному порядку** з підстав розгляду провадження за відсутності учасників судового провадження, недослідження доказів у судовому засіданні або з метою оскаржити встановлені досудовим розслідуванням обставини.

Судове рішення суду першої інстанції **не може бути оскаржене в апеляційному порядку** з підстав заперечення обставин, які ніким не оскаржувалися під час судового розгляду і дослідження яких визнано судом недоцільним відповідно до положень ч. 3 ст. 349 КПК (визначення обсягу доказів, що підлягають дослідженню, та порядку їх дослідження).

***Вирок суду першої інстанції на підставі угоди про примирення між потерпілим і підозрюваним, обвинуваченим може бути оскаржений в апеляційному порядку:***

– обвинуваченим, його захисником, законним представником виключно з підстав: призначення судом покарання, суворішого ніж узгоджене сторонами угоди; ухвалення вироку без його згоди на призначення покарання; невиконання судом вимог, установлених чч. 5–7 ст. 474 КПК (*загальний порядок судового провадження на підставі угоди*), зокрема нероз'яснення йому наслідків укладення угоди;

– потерпілим, його представником, законним представником, виключно з підстав: призначення судом покарання, менш суворого, ніж узгоджене сторонами угоди; ухвалення вироку без його згоди на призначення покарання; нероз'яснення йому наслідків укладення угоди; невиконання судом вимог, установлених чч. 6 або 7 ст. 474 КПК (*загальний порядок судового провадження на підставі угоди*);

– прокурором виключно з підстав затвердження судом угоди у кримінальному провадженні, в якому згідно з ч. 3 ст. 469 КПК (*ініціювання та укладення угоди*) угода не може бути укладена.

***Вирок суду першої інстанції на підставі угоди між прокурором і підозрюваним, обвинуваченим про визнання винуватості може бути оскаржений:***

– обвинуваченим, його захисником, законним представником виключно з підстав: призначення судом покарання, суворішого, ніж узгоджене сторонами угоди; ухвалення вироку без його згоди на призначення покарання; невиконання судом вимог, установлених чч. 4, 6, 7 ст. 474 КПК (*загальний порядок судового провадження на підставі угоди*), разом нероз'яснення йому наслідків укладення угоди;

– прокурором виключно з підстав: призначення судом покарання, менш суворого, ніж узгоджене сторонами угоди; затвердження судом угоди у провадженні, в якому згідно з ч. 4 ст. 469 КПК (*ініціювання та укладення угоди*) угода не може бути укладена.

Подача апеляції зупиняє набрання вироком законної сили (ст. 394 КПК).

***Апеляцію мають право подати такі суб'єкти кримінального судочинства (ст. 393 КПК):***

- обвинувачений, стосовно якого ухвалено обвинувальний вирок, його законний представник або захисник – в частині, що стосується інтересів обвинуваченого;

- обвинувачений, стосовно якого ухвалено виправдувальний вирок, його законний представник або захисник – в частині мотивів і підстав виправдання;

- підозрюваний, обвинувачений, його законний представник або захисник;

- законний представник, захисник неповнолітнього або сам неповнолітній, щодо якого вирішувалося питання про застосування примусового заходу виховного характеру, – в частині, що стосується інтересів неповнолітнього;

- законний представник та захисник особи, щодо якої вирішувалося питання про застосування примусових заходів медичного характеру;

- прокурор;

- потерпілий або його законний представник або представник – у частині, що стосується інтересів потерпілого, але в межах вимог, заявлених ними в суді першої інстанції;

- цивільний позивач, його представник або законний представник – у частині, що стосується вирішення цивільного позову;

- цивільний відповідач або його представник – у частині, що стосується вирішення цивільного позову;

- представник юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, – у частині, що стосується інтересів юридичної особи;

- фізична або юридична особа – у частині, що стосується її інтересів під час вирішення питання про долю речових доказів, документів, які були надані суду; третя особа – у частині, що стосується її інтересів під час вирішення питання про спеціальну конфіскацію;

- інші особи у випадках, передбачених КПК.

## 21.2. Строки і порядок подачі апеляційних скарг

Апеляційна скарга подається *через суд, який ухвалив вирок, ухвалу* – на судові рішення, ухвалені судом першої інстанції, або *безпосередньо до суду апеляційної інстанції* – на ухвали слідчого судді.

### *Строки подачі апеляційної скарги:*

– на вирок або ухвалу про застосування або відмову в застосуванні примусових заходів медичного або виховного характеру – протягом *тридцяти днів з дня їх проголошення;*

– на інші ухвали суду першої інстанції – протягом *семи днів з дня її оголошення;*

– на ухвалу слідчого судді – протягом *п'яти днів з дня її оголошення.*

Для особи, яка перебуває під вартою, строк подачі апеляційної скарги обчислюється *з моменту вручення їй копії судового рішення.*

Якщо ухвалу суду або слідчого судді постановлено без виклику особи, яка її оскаржує, або якщо вирок ухвалено без виклику особи, яка його оскаржує, у порядку, передбаченому ст. 382 КПК (*розгляд обвинувального акту у спрощеному провадженні*), то строк апеляційного оскарження для такої особи обчислюється *з дня отримання нею копії судового рішення.*

Протягом строку апеляційного оскарження матеріали кримінального провадження ніким не можуть бути витребувані зі суду. У цей строк суд зобов'язаний надати учасникам судового провадження за їх клопотанням можливість ознайомитися з матеріалами кримінального провадження.

*Апеляційні скарги* розглядаються Апеляційним судом Автономної Республіки Крим, апеляційними судами областей, міст Києва і Севастополя, в межах територіальної юрисдикції якого знаходиться суд першої інстанції, що ухвалив рішення, яке оскаржується (п. 20 ч. 1 ст. 3 КПК).

Окрім того, відповідно до ст. 36 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» Верховний Суд України здійснює правосуддя як суд касаційної інстанції, а у випадках, визначених законом, як суд першої або апеляційної інстанції.

**Вимоги до апеляційної скарги.** Апеляційна скарга подається в письмовій формі та має містити:

- найменування суду апеляційної інстанції;
- прізвище, ім'я та по батькові (найменування), місце проживання (перебування) особи, яка подає апеляційну скаргу, а також номер засобу зв'язку, адреса електронної пошти, якщо такі є;
- судові рішення, яке оскаржується, і назва суду, який його ухвалив;
- вимоги особи, яка подає апеляційну скаргу, та їх обґрунтування із зазначенням того, у чому полягає незаконність або необґрунтованість судового рішення;
- клопотання особи, яка подає апеляційну скаргу, про дослідження доказів;
- перелік матеріалів, які додаються.

Якщо особа не бажає брати участь в апеляційному розгляді, вона зазначає це в апеляційній скарзі.

Якщо в апеляційній скарзі зазначаються обставини, які не були досліджені в суді першої інстанції, або докази, які не подавалися суду першої інстанції, то в ній зазначаються причини цього.

Апеляційна скарга підписується особою, яка її подає. Якщо апеляційну скаргу подає захисник, представник потерпілого, то до неї додаються оформлені належно документи, що підтверджують його повноваження відповідно до вимог цього Кодексу.

До апеляційної скарги та доданих до неї письмових матеріалів надаються копії в кількості, необхідній для їх надіслання сторонам кримінального провадження та іншим учасникам судового провадження, інтересів яких стосується апеляційна скарга. Цей обов'язок не поширюється на обвинуваченого, який перебуває під домашнім арештом або тримається під вартою.

Форма і зміст апеляційної скарги мають важливе процесуальне значення, оскільки від викладених у них формулювань, доводів і прохань залежать наслідки розгляду апеляції.

Під час обґрунтування прокурором і захисником необхідності зміни або скасування вироку, ухвали апеляція має містити посилання на відповідні аркуші кримінального провадження.

В апеляції вказується повна офіційна назва суду, якому адресується апеляція. Прокурор, окрім того, повинен указати власне посадове положення, чи брав він участь у судовому розгляді або затверджував обвинувальний акт.

Особа, що подає апеляцію, зобов'язана додати до апеляції документи, на які є посилання в апеляції, але які відсутні в матеріалах кримінального провадження, а також має право додавати будь-які документи, що, на її погляд, необхідні для правильного вирішення справи. Окрім цього, у апеляції наводиться перелік усіх документів, що додаються до неї.

У разі невиконання особою, що подала апеляцію, вимог ст. 396 КПК суд першої інстанції залишає апеляцію без руху (*див. ст. 399 КПК*).

Якщо суд першої інстанції прийняв апеляцію, що не відповідає вимогам ст. 396 КПК, апеляційний суд повертає апеляційну скаргу суду першої інстанції для виконання вимог, передбачених ст. 396 (*див. ст. 399 КПК*).

***Дії суду першої та апеляційної інстанції після одержання апеляційних скарг:***

Після одержання апеляційних скарг **суд першої інстанції** через три дні після закінчення строку апеляційного оскарження судового рішення надсилає отримані апеляційні скарги разом із матеріалами кримінального провадження до суду апеляційної інстанції.

Якщо апеляційні скарги, надійшли після направлення матеріалів кримінального провадження до суду апеляційної інстанції, вони – не пізніше наступного дня після їх надходження, направляються до суду апеляційної інстанції (ст. 397 КПК).

Після надходження апеляційної скарги до **суду апеляційної інстанції**, вона не пізніше наступного дня передається судді-

доповідачу, який протягом трьох днів перевіряє її на відповідність вимогам ст. 396 КПК і за відсутності перешкод постановляє ухвалу про відкриття апеляційного провадження (ст. 398 КПК).

Якщо суддя-доповідач, установив, що **апеляційну скаргу на вирок або ухвалу суду першої інстанції подано без дотримання вимог, передбачених ст. 396 КПК**, він постановляє ухвалу про залишення апеляційної скарги без руху, в якій зазначаються недоліки скарги і установлюється достатній строк для їх усунення, який не може перевищувати п'ятнадцяти днів із дня отримання ухвали особою, яка подала апеляційну скаргу. Копія ухвали про залишення апеляційної скарги без руху невідкладно надсилається особі, яка подала апеляційну скаргу.

Якщо особа усунула недоліки апеляційної скарги у строк, встановлений суддею-доповідачем, скарга вважається поданою у день первинного її подання до суду апеляційної інстанції.

Протягом трьох днів після усунення недоліків апеляційної скарги і за відсутності перешкод суддя-доповідач постановляє ухвалу про відкриття апеляційного провадження.

**Апеляційна скарга повертається**, у таких випадках:

- особа не усунула недоліки апеляційної скарги, яку залишено без руху, в установлений строк;
- апеляційну скаргу подала особа, яка не має права подавати апеляційну скаргу;
- апеляційна скарга не підлягає розгляду в цьому суді апеляційної інстанції;
- апеляційна скарга подана після закінчення строку апеляційного оскарження і особа, яка її подала, не порушує питання про поновлення цього строку або суд апеляційної інстанції за заявою особи не знайде підстав для його поновлення.

Суддя-доповідач відмовляє у відкритті провадження лише, якщо апеляційна скарга подана на судове рішення, яке не підлягає оскарженню в апеляційному порядку, або судове рішення оскаржене виключно з підстав, з яких воно не може бути оскарженим згідно зі ст. 394 КПК.

Копія ухвали про повернення апеляційної скарги, відмову у відкритті провадження невідкладно надсилається особі, яка

подала апеляційну скаргу, разом з апеляційною скаргою та усіма доданими до неї матеріалами.

Ухвала про повернення апеляційної скарги або відмову у відкритті провадження може бути оскаржена в касаційному порядку.

Залишення апеляційної скарги без руху або її повернення не позбавляють права повторного звернення до суду апеляційної інстанції – у межах строку на апеляційне оскарження (ст. 399 КПК).

**Подання апеляційної скарги** може мати такі **наслідки**:

– на вирок або ухвалу суду **зупиняє набрання ними законної сили та їх виконання**, окрім випадків, установлених КПК;

– на ухвалу слідчого судді **зупиняє набрання нею законної сили, але не зупиняє її виконання**, окрім випадків, установлених КПК;

– якщо апеляційну скаргу подано обвинуваченим, щодо якого судом ухвалено вирок за результатами **спеціального судового провадження** (за відсутності обвинуваченого, ст. 297-1 КПК, п. 20-1 розділу 11 КПК) суд поновляє строк за умови надання обвинуваченим підтвердження наявності поважних причин, передбачених ст. 138 КПК, та надсилає апеляційну скаргу разом із матеріалами кримінального провадження до суду апеляційної інстанції відповідно до вимог ст. 399 КПК (ст. 400 КПК).

Особи, які мають право на апеляційне оскарження (ст. 393 КПК), мають право подати до суду апеляційної інстанції **заперечення на апеляційну скаргу на вирок або ухвалу** суду першої інстанції в письмовій формі протягом установленого судом апеляційної інстанції строку.

**У запереченні на апеляційну скаргу зазначається:**

- найменування суду апеляційної інстанції;
- прізвище, ім'я, по батькові (найменування), місце проживання (перебування) особи, яка подає апеляційну скаргу, а також номер засобу зв'язку, адреса електронної пошти, якщо такі є;
- судові рішення, яке оскаржується, і назва суду, який його ухвалив;

- номер кримінального провадження в суді апеляційної інстанції, якщо він повідомлений судом апеляційної інстанції;
- обґрунтування заперечень щодо змісту і вимог апеляційної скарги;
- у разі необхідності – клопотання особи, яка подає заперечення на апеляційну скаргу;
- перелік матеріалів, які додаються.

Також у запереченні на апеляційну скаргу зазначається, чи бажає особа взяти участь в апеляційному розгляді та підписується особою, яка його подає (ст. 402 КПК).

*До закінчення апеляційного розгляду особа, яка подала апеляційну скаргу, має право відмовитися від неї.* Захисник підозрюваного, обвинуваченого, представник потерпілого можуть відмовитися від апеляційної скарги тільки за згодою відповідно до підозрюваного, обвинуваченого або потерпілого.

Якщо вирок або ухвала суду першої інстанції не були оскаржені іншими особами або якщо немає заперечень інших осіб, які подали апеляційну скаргу, проти закриття провадження, з огляду на відмову від апеляційної скарги, суд апеляційної інстанції своєю ухвалою закриває апеляційне провадження.

До початку апеляційного розгляду особа, яка подала апеляційну скаргу, має право змінити та/або доповнити її, тоді суд апеляційної інстанції за клопотанням осіб, які беруть участь в апеляційному розгляді, надає їм час, необхідний для вивчення зміненої апеляційної скарги і подання заперечень на неї.

Унесення до апеляційної скарги змін, які тягнуть за собою погіршення становища обвинуваченого, за межами строків на апеляційне оскарження не допускається (ст. 403 КПК).

Суд апеляційної інстанції може *переглядати судові рішення суду першої інстанції тільки в межах апеляційної скарги.* Але суд апеляційної інстанції вправі вийти за межі апеляційних вимог, якщо цим не погіршується становище обвинуваченого або особи, щодо якої вирішувалося питання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру.

Так, якщо розгляд апеляційної скарги дає підстави для ухвалення рішення на користь осіб, в інтересах яких апеляційні

скарги не надійшли, суд апеляційної інстанції зобов'язаний ухвалити таке рішення.

У такому разі суд апеляційної інстанції, за клопотанням учасників судового провадження, зобов'язаний повторно дослідити обставини, встановлені під час кримінального провадження, якщо вони досліджені судом першої інстанції не повністю або з порушеннями.

Окрім того, суд може дослідити докази, які не досліджувалися судом першої інстанції, якщо про дослідження таких доказів учасники судового провадження заявляли клопотання під час розгляду в суді першої інстанції або якщо вони стали відомі після ухвалення судового рішення, що оскаржується.

Суд апеляційної інстанції не має права розглядати обвинувачення, що не було висунуто в суді першої інстанції (ст. 404 КПК).

### **21.3. Підготовка до апеляційного розгляду. Розгляд справи в суді апеляційної інстанції**

*Апеляційному розгляду* передують відповідна *підготовка* до нього. Суддя-доповідач **протягом десяти днів** після відкриття апеляційного провадження за скаргою на вирок або ухвалу суду першої інстанції:

- надсилає копії ухвали про відкриття апеляційного провадження учасникам судового провадження разом з копіями апеляційних скарг, інформацією про їхні права й обов'язки і встановлює строк, протягом якого можуть бути подані заперечення на апеляційну скаргу;
- пропонує учасникам судового провадження подати нові докази, на які вони посилаються, або витребує їх за клопотанням особи, яка подала апеляційну скаргу;
- вирішує інші клопотання, разом щодо обрання, зміни або скасування запобіжного заходу;

– вирішує інші питання, необхідні для апеляційного розгляду.

Усі судові рішення судді-доповідача під час підготовки до апеляційного розгляду викладаються у формі ухвали. Копії ухвал надсилаються учасникам судового провадження.

Після закінчення підготовки до апеляційного розгляду суддя-доповідач постановляє ухвалу про закінчення підготовки та призначення апеляційного розгляду.

Обвинувачений підлягає обов'язковому виклику в судове засідання для участі в апеляційному розгляді, якщо: в апеляційній скарзі порушується питання про погіршення його становища або якщо суд визнає обов'язковою його участь, а обвинувачений, який утримується під вартою – також у разі, якщо про це надійшло його клопотання (ст. 401 КПК).

**Апеляційний розгляд** відбувається згідно з правилами судового розгляду в суді першої інстанції з урахуванням певних особливостей.

Після відкриття судового засідання, повідомлення про повне фіксування судового розгляду технічними засобами, оголошення складу суду і роз'яснення права відводу та ознайомлення з правами й обов'язками (пам'ятка) осіб, які беруть участь в апеляційному розгляді (ст.ст. 342–345 КПК), і вирішення заявлених клопотань суддя-доповідач у необхідному обсязі доповідає зміст оскарженого судового рішення, доводи учасників судового провадження, викладені в апеляційних скаргах й запереченнях, і з'ясовує, чи підтримують свої апеляційні скарги особи, які їх подали.

Першій надається слово особі, яка подала апеляційну скаргу (в судових дебатах також). Якщо апеляційні скарги подали обидві сторони кримінального провадження, першим висловлює доводи обвинувачений. Після цього слово надається іншим учасникам судового провадження.

Неприбуття сторін або інших учасників кримінального провадження без поважних причини не перешкоджає проведенню розгляду, якщо такі особи були належно повідомлені про дату, час і місце апеляційного розгляду. Якщо для участі в розгляді в судове засідання не прибули учасники кримінального

провадження, участь яких згідно з вимогами КПК або рішенням суду апеляційної інстанції є обов'язковою, апеляційний розгляд відкладається.

Перед виходом суду до нарадчої кімнати для ухвалення судового рішення щодо законності й обґрунтованості вироку суду першої інстанції обвинуваченому, який брав участь в апеляційному розгляді, надається останнє слово (ст. 405 КПК).

Якщо всі учасники судового провадження заявили клопотання про здійснення провадження за їх відсутності – суд апеляційної інстанції має право ухвалити судові рішення за результатами **письмового провадження**.

Якщо під час **письмового провадження** суд апеляційної інстанції зробить висновок, що необхідно провести апеляційний розгляд, він призначає такий розгляд. Після його проведення копія судового рішення апеляційної інстанції надсилається учасникам судового провадження протягом трьох днів з дня його підписання (ст. 406 КПК).

**За наслідками апеляційного розгляду** за скаргою на вирок або ухвалу суду першої інстанції суд апеляційної інстанції має право прийняти одне з таких **рішень**:

- залишити вирок або ухвалу без змін;
- змінити вирок або ухвалу;
- скасувати вирок повністю або частково та ухвалити новий вирок;
- скасувати ухвалу повністю або частково та ухвалити нову ухвалу;
- скасувати вирок або ухвалу і закрити кримінальне провадження;
- скасувати вирок або ухвалу і призначити новий розгляд у суді першої інстанції.

Треба зазначити, що **за наслідками апеляційного розгляду за скаргою на вирок суду на підставі угоди** – суд апеляційної інстанції, окрім перших п'яти вказаних рішень, має право скасувати вирок і направити кримінальне провадження до:

- суду першої інстанції для проведення судового провадження у загальному порядку, якщо угода укладена під час судового провадження;

– органу досудового розслідування для здійснення досудового розслідування в загальному порядку, якщо угода укладена під час досудового розслідування.

***За наслідками апеляційного розгляду за скаргою на ухвали слідчого судді суд апеляційної інстанції має право:***

– залишити ухвалу без змін;  
– скасувати ухвалу і постановити нову ухвалу (ст. 407 КПК).

***Суд апеляційної інстанції може змінити вирок або ухвалу суду в разі:***

– пом'якшення призначеного покарання, якщо визнає, що покарання за своєю суворістю не відповідає тяжкості кримінального правопорушення та особі обвинуваченого;

– зміни правової кваліфікації кримінального правопорушення і застосування статті (частини статті) закону України про кримінальну відповідальність про менш тяжке кримінальне правопорушення;

– зменшення сум, які підлягають стягненню, або збільшення цих сум, якщо таке збільшення не впливає на обсяг обвинувачення і правову кваліфікацію кримінального правопорушення;

– в інших випадках, якщо зміна вироку не погіршує становища обвинуваченого.

***Суд апеляційної інстанції змінює ухвалу суду про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру в разі:***

– зміни правової кваліфікації діяння, передбаченого законом України про кримінальну відповідальність, і застосування статті (частини статті) закону України про кримінальну відповідальність, яка передбачає відповідальність за менш тяжке діяння;

– пом'якшення виду примусових заходів медичного або виховного характеру (ст. 408 КПК).

Якщо суд апеляційної інстанції не проводив судового слідства, після виконання дій, зазначених у ст.ст. 342–345 КПК, суддя-доповідач ознайомлює учасників судового розгляду

з додатковими матеріалами, якщо вони були подані, з матеріалами, що надійшли зі суду першої інстанції на виконання доручень, вислуховує їх пояснення щодо поданих апеляцій у порядку, передбаченому ст. 318 КПК, і переходить до судових дебатів.

*Судове слідство в апеляційному суді* провадиться за правилами проведення судового слідства у судовому провадженні, і лише щодо тієї частини вироку, ухвала законність і обґрунтованість якої, оспорується в апеляції.

*Судові дебати в суді апеляційної інстанції* проводяться відповідно до вимог ст. 364 КПК і полягають у промовах учасників судового розгляду стосовно тієї частини вироку, ухвала якої оскаржена.

Перед виходом суду до нарадчої кімнати для постановлення рішення щодо законності й обґрунтованості вироку, ухвали суду першої інстанції обвинуваченому, якщо він брав участь в апеляційному розгляді справи, надається останнє слово.

#### **21.4. Підстави для скасування або зміни вироку або ухвали апеляційним судом. Призначення нового розгляду в суді першої інстанції**

*Підставами для скасування або зміни судового рішення судом апеляційної інстанції є:*

- неповнота судового розгляду;
- невідповідність висновків суду, викладених у судовому рішенні, фактичним обставинам кримінального провадження;
- суттєве порушення вимог кримінального процесуального закону;
- неправильне застосування закону України про кримінальну відповідальність.

Підставою для скасування або зміни вироку суду першої інстанції може бути також невідповідність призначеного

покарання тяжкості кримінального правопорушення та особі обвинуваченого.

Суд апеляційної інстанції не вправі скасувати виправдувальний вирок лише з мотивів вагомого порушення прав обвинуваченого.

Суд апеляційної інстанції не вправі скасувати ухвалу про незастосування примусових заходів медичного або виховного характеру лише з мотивів істотного порушення прав особи, стосовно якої вирішувалося питання про застосування таких заходів (ст. 409 КПК).

***Неповним визнається судовий розгляд***, під час якого залишилися недослідженими обставини, з'ясування яких може мати істотне значення для ухвалення законного, обґрунтованого та справедливого судового рішення, зокрема, у разі якщо:

– судом були відхилені клопотання учасників судового провадження про допит певних осіб, дослідження доказів або учинення інших процесуальних дій для підтвердження або спростування обставин, з'ясування яких може мати важливе значення для ухвалення законного, обґрунтованого та справедливого судового рішення;

– необхідність дослідження тієї або іншої підстави впливає з нових даних, установлених під час розгляду справи в суді апеляційної інстанції (ст. 410 КПК).

Судове рішення вважається таким, що ***не відповідає фактичним обставинам кримінального провадження***, якщо:

– висновки суду не підтверджуються доказами, дослідженими під час судового розгляду;

– суд не взяв до уваги докази, які могли суттєво вплинути на його висновки;

– за наявності суперечливих доказів, які мають істотне значення для висновків суду, в судовому рішенні не зазначено, чому суд узяв до уваги одні докази й відкинув інші;

– висновки суду, викладені в судовому рішенні, містять істотні суперечності.

Вирок й ухвала підлягають скасуванню або зміні із зазначених підстав лише тоді, коли невідповідність висновків суду

фактичним обставинам кримінального провадження вплинула або могла вплинути на вирішення питання про винуватість або невинуватість обвинуваченого, на правильність застосування закону України про кримінальну відповідальність, на визначення міри покарання або застосування примусових заходів медичного або виховного характеру (ст. 411 КПК).

**Істотними порушеннями вимог кримінального процесуального закону** є такі порушення вимог КПК, які перешкодили або могли перешкодити суду ухвалити законне та обґрунтоване судове рішення.

**Судове рішення у будь-якому разі підлягає скасуванню**, якщо:

- за наявності підстав для закриття судом провадження в кримінальній справі його не було закрито;
- судове рішення ухвалено незаконним складом суду;
- судове провадження здійснено за відсутності обвинуваченого, окрім випадків, передбачених ч. 3 ст. 323 або ст. 381 КПК, або прокурора, окрім випадків, коли його участь не є обов'язковою;
- судове провадження здійснено за відсутності захисника, якщо його участь є обов'язковою;
- судове провадження здійснено за відсутності потерпілого, належно не повідомленого про дату, час і місце судового засідання;
- порушено правила підсудності;
- у матеріалах провадження відсутній журнал судового засідання або технічний носій інформації, на якому зафіксовано судове провадження в суді першої інстанції (ст. 412 КПК).

**Неправильним застосуванням закону України про кримінальну відповідальність**, що тягне за собою скасування або зміну судового рішення, є:

- незастосування судом закону, який підлягає застосуванню;
- застосування закону, який не підлягає застосуванню;
- неправильне тлумачення закону, яке суперечить його точному змісту;

– призначення суворішого покарання, ніж передбачено відповідною статтею (частиною статті) закону України про кримінальну відповідальність (ст. 413 КПК).

**Невідповідність призначеного судом покарання ступеню тяжкості кримінального правопорушення та особі обвинуваченого** визнається таке покарання, яке хоч і не виходить за межі, встановлені відповідною статтею (частиною статті) закону України про кримінальну відповідальність, але за своїм видом або розміром є явно несправедливим через м'якість або суворість (ст. 414 КПК).

**Підстави для призначення нового розгляду в суді першої інстанції.** Суд апеляційної інстанції скасовує вирок або ухвалу суду і призначає новий розгляд у суді першої інстанції, якщо: 1) встановлено порушення, передбачені п. п. 2, 3, 4, 5, 6, 7 ч. 2 ст. 412 КПК; 2) в ухваленні судового рішення брав участь суддя, якому заявлено відвід на підставі обставин, які очевидно викликали сумнів у неупередженості судді, і заяву про його відвід визнано судом апеляційної інстанції обґрунтованою; 3) судові рішення ухвалено або підписано не тим складом суду, який здійснював судовий розгляд.

У разі призначення нового розгляду в суді першої інстанції, суд апеляційної інстанції не має права вирішувати наперед питання про доведеність або недоведеність обвинувачення, достовірність або недостовірність доказів, переваги одних доказів над іншими, застосування судом першої інстанції того або іншого закону України про кримінальну відповідальність та покарання.

Висновки і мотиви, з яких скасовані судові рішення, є обов'язковими для суду першої інстанції під час нового розгляду (ст. 415 КПК).

**Особливості нового розгляду судом першої інстанції** полягають у тому, що після скасування судом апеляційної інстанції вироку або ухвали про закриття кримінального провадження або про застосування, відмову в застосуванні примусових заходів медичного або виховного характеру суд першої інстанції здійснює судові провадження згідно з вимогами Розділу 4 КПК в іншому складі суду.

Під час нового розгляду в суді першої інстанції допускається застосування закону про більш тяжке кримінальне правопорушення та посилення покарання тільки за умови, якщо вирок було скасовано за апеляційною скаргою прокурора або потерпілого або його представника, з огляду на необхідність застосування закону про більш тяжке кримінальне правопорушення або посилення покарання.

Під час нового розгляду в суді першої інстанції питання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру правова кваліфікація діяння, передбаченого законом України про кримінальну відповідальність, як більш тяжкого допускається за умови, якщо на цій підставі подано апеляційну скаргу прокурором або потерпілим або його представником (ст. 416 КПК).

Суд апеляційної інстанції, встановивши обставини, передбачені у ст. 284 КПК (*закриття кримінального провадження*), скасовує обвинувальний вирок або ухвалу і *закриває кримінальне провадження* (ст. 417 КПК).

## **21.5. Процесуальні акти апеляційної інстанції. Постановлення вироку апеляційним судом**

Судові рішення суду апеляційної інстанції оформляються відповідними процесуальними актами, а саме: у разі скасування вироку повністю або частково (п. 3 ч. 1 ст. 407 КПК), суд апеляційної інстанції *ухвалює вирок*. Будь-яке інше рішення суду апеляційної інстанції ухвалює у формі *ухвали*.

Судові рішення суду апеляційної інстанції ухвалюються, проголошуються, видаються, роз'яснюються або надсилаються учасникам судового провадження відповідно до порядку, передбаченого ст.ст. 368–380 КПК (ст. 418 КПК).

Згідно зі ст. 369 КПК, **вирок** – це судове рішення, у якому суд вирішує обвинувачення по суті, а **ухвала** – це судове рішення, у якому суд вирішує інші питання (всі окрім обвинувачення по суті).

**Ухвала суду** апеляційної інстанції складається з трьох частин: вступної, мотивувальної і резолютивної. У **вступній частині** вказуються: дата і місце її постановлення; найменування суду апеляційної інстанції, прізвищ та ініціалів суддів і секретаря судового засідання; найменування (номера) кримінального провадження; прізвища, ім'я і по батькові підозрюваного, обвинуваченого, року, місяця і дня його народження, місця народження і місця проживання; закону України про кримінальну відповідальність, що передбачає кримінальне правопорушення, у вчиненні якого підозрюється, обвинувачується особа; імен (найменувань) учасників судового провадження.

**Мотивувальна частина** має містити: короткий зміст вимог апеляційної скарги і судового рішення суду першої інстанції; узагальнення доводів особи, яка подала апеляційну скаргу; узагальнений виклад позиції інших учасників судового провадження; встановлені судом першої інстанції обставини; встановлені судом апеляційної інстанції обставини з посиланням на докази, а також мотивів визнання окремих доказів недопустимими або неналежними; мотиви, з яких суд апеляційної інстанції виходив у разі постановлення ухвали, і положення закону, яким він керувався.

**Резолютивна частина** містить: висновки суду апеляційної інстанції по суті вимог апеляційної скарги; рішення щодо запобіжного заходу; розподіл процесуальних витрат; строк і порядку набрання ухвалою законної сили та її оскарження.

У разі залишення апеляційної скарги без задоволення в ухвалі суду апеляційної інстанції мають бути зазначені підстави, з яких апеляційну скаргу визнано необґрунтованою.

У разі скасування або зміни судового рішення в ухвалі має бути зазначено, які статті закону порушено та в чому саме полягають ці порушення або необґрунтованість вироку або ухвали (ст. 419 КПК).

Суд апеляційної інстанції **скасовує** вирок суду першої інстанції і **ухвалює свій вирок** у разі:

- необхідності застосування закону про більш тяжке кримінальне правопорушення або збільшення обсягу обвинувачення;
- необхідності застосування суворішого покарання;
- скасування необґрунтованого виправдувального вироку суду першої інстанції;
- неправильного звільнення обвинуваченого від відбування покарання.

Вирок суду апеляційної інстанції має відповідати загальним вимогам до вироків. У вирокі суду апеляційної інстанції зазначаються зміст вироку суду першої інстанції, короткий зміст вимог апеляційної скарги, мотиви ухваленого рішення, рішення по суті вимог апеляційної скарги.

Суд апеляційної інстанції **скасовує ухвалу про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру і постановляє свою ухвалу** в разі:

- необхідності правової кваліфікації діяння, передбаченого законом України про кримінальну відповідальність, як більш тяжкого;
- застосування більш суворого виду примусових заходів медичного або виховного характеру;
- скасування необґрунтованої ухвали суду про відмову в застосуванні примусових заходів медичного або виховного характеру та закриття кримінального провадження щодо неосудного або неповнолітнього з тих мотивів, що вони не вчинили діяння, передбаченого законом України про кримінальну відповідальність (ст. 420 КПК).

**Недопустимість погіршення правового становища обвинуваченого:**

**Обвинувальний вирок**, ухвалений судом першої інстанції, може бути скасовано з огляду на необхідність застосувати закон про більш тяжке кримінальне правопорушення або суворіше покарання, скасувати неправильне звільнення обвинуваченого від відбування покарання, збільшити суми, які підлягають стягненню, або в інших випадках, коли це погіршує становище

обвинуваченого, лише у разі, якщо з цих підстав апеляційну скаргу подали прокурор, потерпілий або його представник.

**Виправдувальний вирок**, ухвалений судом першої інстанції, може бути скасований лише в разі, якщо апеляційну скаргу подав прокурор, потерпілий або його представник, а також на підставі апеляційної скарги обвинуваченого, його захисника з мотивів і підстав виправдання.

**Ухвала суду першої інстанції про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру** може бути скасована через необхідність застосувати закон про більш тяжке діяння, передбачене законом України про кримінальну відповідальність, та суворіший вид примусових заходів медичного або виховного характеру лише у разі, якщо з цих підстав апеляційну скаргу подали прокурор, потерпілий або його представник.

**Ухвала суду першої інстанції про відмову в застосуванні примусових заходів медичного або виховного характеру та закриття кримінального провадження щодо неосудного або неповнолітнього** з тих мотивів, що вони не вчинили діяння, передбачене законом України про кримінальну відповідальність, може бути скасована лише в разі, якщо з цих підстав апеляційну скаргу подали прокурор, потерпілий або його представник.

Ухвала суду першої інстанції може бути скасована з метою погіршення становища особи, щодо якої вона постановлена, лише у разі, якщо з цих підстав апеляційну скаргу подали прокурор, потерпілий або його представник (ст. 421 КПК).

Законом передбачено певний **порядок перевірки ухвал слідчого судді**. Отримавши апеляційну скаргу на ухвалу слідчого судді, суддя-доповідач невідкладно витребує з суду першої інстанції відповідні матеріали та не пізніше як за день повідомляє особу, яка її подала, прокурора та інших заінтересованих осіб про час, дату і місце апеляційного розгляду. *Апеляційна скарга на ухвалу слідчого судді розглядається не пізніше як через три дні після її надходження до суду апеляційної інстанції.*

**Останнім можливим закінченням** провадження в суді апеляційної інстанції є повернення матеріалів кримінального провадження суду першої інстанції.

Після закінчення апеляційного провадження матеріали кримінального провадження *не пізніше як у семиденний строк*, а в провадженні за апеляційною скаргою *на ухвалу слідчого судді – не пізніше як у триденний строк*, направляються до суду першої інстанції (ст. 423 КПК).

### **Контрольні запитання**

1. Який порядок і строки апеляційного оскарження?
2. Що охоплює підготовка до апеляційного розгляду?
3. Яка форма апеляційної скарги та її зміст?
4. Який порядок подачі до суду апеляційної скарги?
5. Який порядок апеляційного розгляду?
6. Що таке заперечення на апеляційну скаргу?
7. Який порядок письмового апеляційного провадження?
8. Які підстави зміни вироку або ухвали суду судом апеляційної інстанції?
9. Які підстави направлення справи на новий судовий розгляд у першій інстанції?
10. Який порядок закриття кримінального провадження судом апеляційної інстанції?
11. Які види судових рішень суду апеляційної інстанції?

### **Рекомендована література**

1. Бобечко Н. Р. Істотне порушення кримінального процесуального закону як підстава для перевірки судових рішень в апеляційному та касаційному порядку. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія: Право. 2015. Вип. 32 (3). С. 108–114.
2. Бобечко Н. Р. Оцінка доказів судом апеляційної інстанції у кримінальному провадженні. *Часопис Академії адвокатури України*. 2013. № 3. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Chaau\\_2013\\_3\\_3](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Chaau_2013_3_3)
3. Бобечко Н. Р. Скасування вироку чи ухвали і закриття кримінального провадження судом апеляційної та касаційної інстанції. *Публічне право*. 2015. № 4. С. 138–144.

4. Бобечко Н. Р. Суть, значення та класифікація рішень суду апеляційної та касаційної інстанцій у кримінальному провадженні. *Право і суспільство*. 2016. № 1 (2). С. 145–153.
5. Бринзанська О. В. Дослідження доказів безпосередньо на стадії апеляційного перегляду кримінального провадження. *Часопис цивільного і кримінального судочинства*. 2015. № 3. С. 122–130.
6. Кашка О. С. Перевірка апеляційної скарги та відкриття апеляційного провадження згідно з Кримінальним процесуальним кодексом України 2012 р. *Держава і право. Юридичні і політичні науки*. 2013. Вип. 59. С. 408–413.
7. Кіцен Н. В. Свобода апеляційного оскарження вироків та ухвал суду у кримінальному провадженні. *Вісник Чернівецького факультету Національного університету «Одеська юридична академія»*. 2013. Вип. 1. С. 211–221.
8. Кулянда М. І. Психологічні особливості судового провадження в суді апеляційної інстанції у кримінальному процесі. *Вісник Чернівецького факультету Національного університету «Одеська юридична академія»*. 2015. Вип. 4. С. 335–347.
9. Легких В. В. Процесуальні аспекти залучення експерта судом апеляційної інстанції у кримінальному судочинстві. *Вісник Академії адвокатури України*. 2015. Т. 12. № 3. С. 90–96.
10. Маринів В. І. Недопустимість повороту до гіршого як гарантія свободи апеляційного оскарження судових рішень у кримінальному провадженні. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2013. № 2. С. 114–119.
11. Ніколенко Л. М. Порівняльна характеристика апеляційного провадження в господарському, цивільному, адміністративному і кримінальному судочинствах. *Вісник Маріупольського державного університету*. Серія: Право. 2013. Вип. 5. С. 107–112.
12. Сенченко Н. М. Окремі питання апеляційного оскарження ухвали суду в кримінальному провадженні щодо застосування примусових заходів медичного характеру. *Право і суспільство*. 2014. № 6.2. С. 189–193.
13. Скрябін О. М. Діяльність захисника в підготовчій частині апеляційного провадження в кримінальному процесі. *Публічне право*. 2015. № 3. С. 219–225.
14. Сопільник Р. Л. Право апеляційного оскарження та порядок його здійснення за Кримінальним процесуальним кодексом України. *Митна справа*. 2013. № 6 (2.1). С. 141–147.

## Тема 22

### ПРОВАДЖЕННЯ В СУДІ КАСАЦІЙНОЇ ІНСТАНЦІЇ

- 22.1. *Поняття і значення стадії касаційного провадження*
- 22.2. *Суб'єкти, строки та межі касаційного провадження*
- 22.3. *Порядок та результати розгляду справи касаційним судом. Рішення касаційної інстанції*

#### 22.1. Поняття і значення стадії касаційного провадження

Будь-яка сучасна судова система світу є ефективною та дієвою виключно за умови наявності розвинутого інституту перевірки судових рішень, який вважається однією з важливих засад у сфері правосуддя та гарантує забезпечення законності й правопорядку в державі. Відповідно до п. 8 ст. 129 Конституції України передбачено забезпечення апеляційного та касаційного оскарження рішення суду.

Перегляд судових рішень у кримінальному провадженні в суді касаційної інстанції є, за загальним правилом, останнім національним засобом юридичного захисту прав і свобод людини в Україні (перегляд судового рішення Верховним судом України є можливим лише у виключних випадках, визначених у ст. 445 КПК). У разі касаційного провадження має бути забезпечена єдність застосування норм КПК, що слугує однією

з гарантій забезпечення законності та верховенства права у кримінальному провадженні.

Конституційна засада щодо забезпечення апеляційного та касаційного оскарження рішення суду, окрім випадків, установлених законом, яка закріплена у ст. 129 Конституції України, відображена у ч. 2 ст. 24 КПК, якою гарантується право на перегляд вироку, ухвали суду, що стосується прав, свобод або інтересів особи, судом вищої інстанції у порядку, передбаченому законом, незалежно від участі особи у судовому розгляді.

Варто зауважити, що не вважається порушенням зазначеної конституційної засади закріплення переліку рішень, які підлягають касаційному оскарженню (законодавче визначення предмета касаційного оскарження) або заборон щодо оскарження судових рішень.

***Касаційне провадження*** – це стадія кримінального процесу, в якій суд касаційної інстанції переглядає судові рішення суду першої та апеляційної інстанції у зв'язку з поданою на них касаційною скаргою.

Така діяльність полягає у розгляді судом вищої інстанції кримінальних проваджень за касаційними скаргами і вирішенні питання щодо законності та обґрунтованості оскаржуваних рішень.

Стадія починається із моменту подання касаційної скарги, її сутністю є перевірка матеріалів кримінальних проваджень, яка закінчується прийняттям ухвали.

***Завдання стадії:***

– сприяти законності й обґрунтованості судових рішень, які оскаржені та здійснювати превентивний вплив на інші судові рішення;

– сприяти недопущенню виконання незаконних і необґрунтованих судових рішень;

– гарантувати права і законні інтереси засудженого, потерпілого та інших учасників судочинства, які оскаржують судові рішення з питань, що торкаються їх інтересів;

– здійснювати процесуальний контроль за діяльністю судів з боку вищої судової інстанції.

**Значення стадії касаційного провадження** розкривають такі положення:

- гарантія від незаконного і необґрунтованого засудження особи або навпаки, від залишення непокараними осіб, які вчинили кримінальне правопорушення;

- вказана стадія є гарантією прав і свобод не лише засудженого, а й потерпілого, цивільного позивача, цивільного відповідача та інших учасників кримінального процесу;

- є формою судового контролю за діяльністю судів нижчого рівня і відтак сприяє однаковому застосуванню судами закону на всій території;

- формує єдину судову політику, що сприяє підвищенню рівня досудового провадження та судового розгляду кримінальних проваджень;

- сприяє запобіганню звернення до виконання незаконних та необґрунтованих рішень апеляційних судів та виконання рішень місцевих судів.

Відповідно до п. 21 ст. 3 КПК **суд касаційної інстанції – Верховний Суд;**

Відповідно до ст. 424 КПК **у касаційному порядку можуть бути оскаржені:**

- вироки та ухвали про застосування або відмову в застосуванні примусових заходів медичного або виховного характеру суду першої інстанції після їх перегляду в апеляційному порядку, а також судові рішення суду апеляційної інстанції, постановлені щодо зазначених судових рішень суду першої інстанції;

- ухвали суду першої інстанції після їх перегляду в апеляційному порядку, а також ухвали суду апеляційної інстанції можуть бути оскаржені в касаційному порядку, якщо вони перешкоджають подальшому кримінальному провадженню, окрім випадків, передбачених КПК.

Заперечення проти інших ухвал можуть бути включені до касаційної скарги на судові рішення, ухвалені за наслідками апеляційного провадження.

*Вирок суду першої інстанції на підставі угоди після його перегляду в апеляційному порядку, а також судові рішення суду*

*апеляційної інстанції за результатами розгляду апеляційної скарги на такий вирок можуть бути оскаржені в касаційному порядку:*

– засудженим, його захисником, законним представником виключно з підстав: призначення судом покарання, суворішого, ніж узгоджене сторонами угоди; ухвалення вироку без згоди засудженого на призначення покарання; невиконання судом вимог, установлених чч. 4–7 ст. 474 КПК, разом нероз'яснення засудженому наслідків укладення угоди;

– потерпілим, його представником, законним представником виключно з підстав: призначення судом покарання менш суворого, ніж узгоджене сторонами угоди; ухвалення вироку без згоди потерпілого на призначення покарання; невиконання судом вимог, установлених чч. 6 або 7 ст. 474 КПК; нероз'яснення потерпілому наслідків укладення угоди;

– прокурором виключно з підстав: призначення судом покарання менш суворого, ніж узгоджене сторонами угоди; затвердження судом угоди у провадженні, в якому згідно з ч. 4 ст. 469 КПК угода не може бути укладена.

Ухвала слідчого судді після її перегляду в апеляційному порядку, а також ухвала суду апеляційної інстанції за результатами розгляду апеляційної скарги на таку ухвалу оскарженню в касаційному порядку не підлягають.

## **22.2. Суб'єкти, строки та межі касаційного провадження**

Згідно зі ст. 425 КПК, *касаційну скаргу мають право подати:*

– засуджений, його законний представник або захисник – у частині, що стосується інтересів засудженого;

– виправданий, його законний представник або захисник – у частині мотивів і підстав виправдання;

- підозрюваний, обвинувачений, його законний представник або захисник;
- законний представник, захисник неповнолітнього або неповнолітній, щодо якого вирішувалося питання про застосування примусових заходів виховного характеру, – в частині, що стосується інтересів неповнолітнього;
- законний представник або захисник особи, щодо якої вирішувалося питання про застосування примусових заходів медичного характеру;
- прокурор;
- потерпілий або його законний представник або представник – у частині, що стосується інтересів потерпілого, але в межах вимог, заявлених ними в суді першої інстанції;
- цивільний позивач, його представник або законний представник – у частині, що стосується вирішення цивільного позову;
- цивільний відповідач або його представник – у частині, що стосується вирішення цивільного позову;
- представник юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, – у частині, що стосується інтересів юридичної особи.

Особам, які мають право подати касаційну скаргу, надається можливість ознайомитися в суді з матеріалами кримінального провадження для вирішення питання про подання касаційної скарги.

**Порядок і строки касаційного оскарження (ст. 426 КПК).** Касаційна скарга подається безпосередньо до суду касаційної інстанції. Касаційна скарга на судові рішення може бути подана *протягом трьох місяців з дня проголошення судового рішення судом апеляційної інстанції*, а засудженим, який тримається під вартою, – в той самий строк з дня вручення йому копії судового рішення.

Протягом строку, встановленого на касаційне оскарження, матеріали кримінального провадження ніким не можуть бути витребувані з суду, який виконує судові рішення, окрім суду касаційної інстанції.

**Касаційна скарга** подається в **письмовій формі**. У касаційній скарзі зазначаються:

- найменування суду касаційної інстанції;
- прізвище, ім'я, по батькові (найменування), поштова адреса особи, яка подає касаційну скаргу, а також номер засобу зв'язку, адреса електронної пошти, якщо такі є;
- судові рішення, що оскаржується;
- обґрунтування вимог особи, яка подала касаційну скаргу, із зазначенням того, у чому полягає незаконність або необґрунтованість судового рішення;
- вимоги особи, яка подає касаційну скаргу, до суду касаційної інстанції;
- перелік матеріалів, які додаються.

Якщо особа не бажає брати участь у касаційному розгляді, вона зазначає це в касаційній скарзі.

Касаційну скаргу підписує особа, яка її подає. Якщо касаційну скаргу подає захисник, представник потерпілого, до неї додаються оформлені належно документи, що підтверджують його повноваження відповідно до вимог КПК.

До касаційної скарги додаються копії судових рішень, які оскаржуються.

До касаційної скарги додаються її копії з додатками в кількості, необхідній для надіслання сторонам кримінального провадження і учасникам судового провадження. Ця вимога не поширюється на засудженого, який тримається під вартою (ст. 427 КПК).

**Відкриття касаційного провадження** здійснюється відповідно до ст. 428 КПК. Відтак суд касаційної інстанції відкриває касаційне провадження протягом п'яти днів з дня надходження касаційної скарги, якщо немає підстав для залишення касаційної скарги без руху, повернення касаційної скарги або відмови у відкритті касаційного провадження. Питання про відкриття касаційного провадження суд касаційної інстанції вирішує без виклику сторін кримінального провадження.

Суд касаційної інстанції постановляє ухвалу **про відмову у відкритті касаційного провадження**, якщо:

- касаційна скарга подана на судові рішення, яке не підлягає оскарженню в касаційному порядку;
- з касаційної скарги, наданих до неї судових рішень та інших документів убачається, що підстав для задоволення скарги немає.

Суд касаційної інстанції вправі відмовити у відкритті касаційного провадження з підстави, передбаченої п. 1 ч. 2 ст. 428 КПК (*касаційна скарга подана на судові рішення, яке не підлягає оскарженню в касаційному порядку*), без перевірки відповідності касаційної скарги вимогам ст. 427 КПК.

Суд касаційної інстанції не вправі відмовити у відкритті касаційного провадження з підстави, передбаченої п. 2 ч. 2 ст. 428 КПК (*з касаційної скарги, наданих до неї судових рішень та інших документів вбачається, що підстав для задоволення скарги немає*), якщо оскаржується судові рішення, яким згідно з положеннями ст. 437 КПК (*недопустимість погіршення правового становища виправданого та засудженого*) судом апеляційної інстанції погіршено становище підозрюваного, обвинуваченого, засудженого, виправданого. Про відкриття або про відмову у відкритті касаційного провадження суд касаційної інстанції постановляє ухвалу.

Копія ухвали про відкриття касаційного провадження або про відмову у відкритті касаційного провадження разом із касаційною скаргою та усіма доданими до неї матеріалами невідкладно надсилається особі, яка подала касаційну скаргу.

**Залишення касаційної скарги без руху або її повернення.** Якщо суд касаційної інстанції, встановить, що касаційну скаргу подано без додержання вимог, передбачених ст. 427 КПК, постановляє ухвалу про залишення касаційної скарги без руху, в якій зазначаються недоліки касаційної скарги і установлюється строк, необхідний для їх усунення, що не може перевищувати п'ятнадцяти днів із дня отримання ухвали особою, яка подала касаційну скаргу.

Копія ухвали про залишення касаційної скарги без руху невідкладно надсилається особі, яка подала касаційну скаргу.

Якщо особа усунула недоліки касаційної скарги у строк, встановлений судом, вона вважається поданою у день первинного

її подання до суду касаційної інстанції. Протягом п'яти днів після усунення недоліків касаційної скарги або закінчення строку, встановленого для усунення недоліків касаційної скарги, суд касаційної інстанції вирішує питання про відкриття касаційного провадження.

*Касаційну скаргу повертають, якщо:*

- особа не усунула недоліки касаційної скарги, яку залишено без руху, в установлений строк;
- її подала особа, яка не має права подавати касаційну скаргу;
- вона подана після закінчення строку касаційного оскарження і особа, яка її подала, не порушує питання про поновлення цього строку або суд касаційної інстанції за заявою такої особи не знайшов підстав для його поновлення.

Копія ухвали про повернення касаційної скарги невідкладно надсилається особі, яка подала касаційну скаргу, разом з касаційною скаргою та усіма доданими до неї матеріалами.

Залишення касаційної скарги без руху або її повернення позбавляє права повторного звернення до суду касаційної інстанції у межах строку на касаційне оскарження.

*Підготовка касаційного розгляду* полягає у тому, що суддя-доповідач *протягом десяти днів* після відкриття касаційного провадження без виклику сторін кримінального провадження:

- надсилає копії ухвали про відкриття касаційного провадження учасникам судового провадження разом з копіями касаційних скарг, інформацією про їхні права й обов'язки і встановлює строк, протягом якого можуть бути подані заперечення на касаційну скаргу;
- витребує матеріали кримінального провадження;
- вирішує заявлені клопотання;
- вирішує питання про зупинення виконання судових рішень, які оскаржуються;
- вирішує інші питання, необхідні для касаційного розгляду.

Усі рішення, ухвалені суддею-доповідачем під час підготовки провадження до касаційного розгляду, викладаються

у формі ухвали. Копії ухвали надсилаються учасникам судового провадження.

Після проведення підготовчих дій та отримання матеріалів кримінального провадження суддя-доповідач постановляє ухвалу про закінчення підготовки та призначення касаційного розгляду.

Засуджений підлягає обов'язковому виклику в судове засідання для участі в касаційному розгляді, якщо суд визнає обов'язковою його участь, а засуджений, що тримається під вартою, – також у випадках, якщо про це надійшло його клопотання (ст. 430 КПК).

На касаційну скаргу можна подати заперечення, особам, які мають право на касаційне оскарження в письмовій формі протягом встановленого судом касаційної інстанції строку.

***Заперечення на касаційну скаргу*** має містити:

- найменування суду касаційної інстанції;
- прізвище, ім'я, по батькові (найменування), поштову адресу особи, яка подає заперечення на касаційну скаргу, а також номер засобу зв'язку, адресу електронної пошти, якщо такі є;
- вказівку на судові рішення, яке оскаржується;
- номер кримінального провадження в суді касаційної інстанції, якщо він повідомлений судом касаційної інстанції;
- обґрунтування заперечень щодо змісту і вимог касаційної скарги;
- у разі необхідності – клопотання особи, яка подає заперечення на касаційну скаргу;
- перелік матеріалів, які додаються.

У запереченні на касаційну скаргу зазначається, чи бажає особа взяти участь у касаційному розгляді. Заперечення на касаційну скаргу підписується особою, яка його подає.

***Відмова від касаційної скарги, зміна і доповнення касаційної скарги*** під час касаційного провадження здійснюється згідно з положеннями ст. 403 КПК, а саме – відповідно до апеляційного провадження. Особа, яка подала касаційну скаргу, має право відмовитися від неї до закінчення касаційного розгляду. Захисник підозрюваного, обвинуваченого, представник потерпілого

можуть відмовитися від апеляційної скарги тільки за згодою відповідно підозрюваного, обвинуваченого або потерпілого.

Якщо вирок або ухвала суду першої інстанції не були оскаржені іншими особами або якщо немає заперечень інших осіб, які подали касаційну скаргу, проти закриття провадження у зв'язку з відмовою від скарги, суд касаційної інстанції своєю ухвалою закриває провадження.

До початку касаційного розгляду особа, яка подала касаційну скаргу, має право змінити та/або доповнити її. У такому разі суд касаційної інстанції за клопотанням осіб, які беруть участь у розгляді, надає їм час, необхідний для вивчення зміненої касаційної скарги і подання заперечень на неї.

Унесення до касаційної скарги змін, які тягнуть за собою погіршення становища обвинуваченого, за межами строків на касаційне оскарження не допускається.

**Межі перегляду судом касаційної інстанції.** Суд касаційної інстанції переглядає судові рішення судів першої та апеляційної інстанцій у межах касаційної скарги та перевіряє правильність застосування судами першої та апеляційної інстанцій норм матеріального та процесуального права, правової оцінки обставин і не має права досліджувати докази, встановлювати та визнавати доведеними обставини, що не були встановлені в оскарженому судовому рішенні, вирішувати питання про достовірність того або іншого доказу.

Суд касаційної інстанції **вправі вийти за межі касаційних вимог**, якщо цим не погіршується становище засудженого, виправданого або особи, стосовно якої вирішувалося питання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру.

Якщо задоволення скарги дає підстави для ухвалення рішення на користь інших засуджених, від яких не надійшли скарги, суд касаційної інстанції зобов'язаний ухвалити таке рішення (ст. 433 КПК).

Відтак касаційна скарга, подається безпосередньо до суду касаційної інстанції і має бути подана протягом трьох місяців із дня проголошення судового рішення судом апеляційної

інстанції, а засудженим, який тримається під вартою, – в той самий строк з дня вручення йому копії судового рішення. Суд касаційної інстанції переглядає судові рішення судів першої та апеляційної інстанцій у межах касаційної скарги і вправі вийти за межі касаційних вимог, якщо цим не погіршується становище засудженого, виправданого або особи, стосовно якої вирішувалося питання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру.

### **22.3. Порядок та результати розгляду справи касаційним судом. Рішення касаційної інстанції**

*Касаційний розгляд* здійснюється згідно з правилами розгляду в суді апеляційної інстанції з урахуванням певних особливостей (ст. 434 КПК).

Після відкриття судового засідання, повідомлення про повне фіксування судового розгляду технічними засобами, оголошення складу суду і роз'яснення права відводу та ознайомлення з правами і обов'язками (пам'ятка) осіб, які беруть участь в апеляційному розгляді (ст.ст. 342–345 КПК) і вирішення клопотань учасників судового провадження суддя-доповідач доповідає в необхідному обсязі зміст судових рішень, що оскаржуються, касаційної скарги та заперечень на неї. Сторони кримінального провадження та інші учасники судового провадження висловлюють свої доводи.

Першою висловлює доводи особа, яка подала касаційну скаргу. Якщо касаційні скарги подали обидві сторони кримінального провадження, першими висловлюють доводи учасники судового провадження зі сторони захисту. За ними висловлюють доводи інші учасники судового провадження. Суд має право обмежити тривалість висловлення доводів, встановивши для всіх учасників судового провадження однаковий проміжок часу, про що оголошується на початку судового засідання.

Неприбуття сторін або інших учасників кримінального провадження не перешкоджає проведенню розгляду, якщо такі особи були належно повідомлені про дату, час і місце касаційного розгляду та не повідомили про поважні причини свого неприбуття.

Якщо для участі в розгляді в судове засідання не прибули учасники кримінального провадження, участь яких згідно з вимогами цього Кодексу або рішенням суду касаційної інстанції є обов'язковою, касаційний розгляд відкладається. Після закінчення касаційного розгляду колегія суддів виходить до нарадчої кімнати для ухвалення судового рішення.

***Підставами для передачі кримінального провадження на розгляд палати, об'єднаної або Великої Палати Верховного Суду є:***

– суд, який розглядає кримінальне провадження в касаційному порядку у складі колегії суддів, передає таке кримінальне провадження на розгляд палати, до якої входить така колегія, якщо ця колегія вважає за необхідне відступити від висновку щодо застосування норми права у подібних правовідносинах, викладеного в раніше ухваленому рішенні Верховного Суду у складі колегії суддів з цієї палати або у складі такої палати;

– суд, який розглядає кримінальне провадження в касаційному порядку у складі колегії суддів або палати, передає таке кримінальне провадження на розгляд об'єднаної палати, якщо ця колегія або палата вважає за необхідне відступити від висновку щодо застосування норми права у подібних правовідносинах, викладеного в раніше ухваленому рішенні Верховного Суду у складі колегії суддів з іншої палати або у складі іншої палати чи іншої об'єднаної палати;

– суд, який розглядає кримінальне провадження в касаційному порядку у складі колегії суддів, палати або об'єднаної палати, передає таке кримінальне провадження на розгляд Великої Палати Верховного Суду, якщо така колегія (палата, об'єднана палата) вважає за необхідне відступити від висновку щодо застосування норми права у подібних правовідносинах, викладеного в раніше ухваленому рішенні Верховного Суду

у складі колегії суддів (палати, об'єднаної палати) іншого касаційного суду;

– суд, який розглядає кримінальне провадження в касаційному порядку у складі колегії суддів, палати або об'єднаної палати, передає таке кримінальне провадження на розгляд Великої Палати Верховного Суду, якщо така колегія суддів (палата, об'єднана палата) вважає за необхідне відступити від висновку щодо застосування норми права у подібних правовідносинах, викладеного в раніше ухваленому рішенні Великої Палати;

– суд, який розглядає кримінальне провадження в касаційному порядку у складі колегії або палати, має право передати таке кримінальне провадження на розгляд Великої Палати Верховного Суду, якщо дійде висновку, що справа містить виключну правову проблему і така передача необхідна для забезпечення розвитку права та формування єдиної правозастосовчої практики (ст. 434<sup>1</sup> КПК).

***Розглянемо порядок передачі кримінального провадження на розгляд палати, об'єднаної палати, Великої Палати Верховного Суду.***

Питання про передачу кримінального провадження на розгляд палати, об'єднаної палати або Великої Палати Верховного Суду вирішується судом за власною ініціативою або за клопотанням учасника провадження.

Питання про передачу кримінального провадження на розгляд палати, об'єднаної палати або Великої Палати Верховного Суду вирішується більшістю від складу, що його розглядає.

Питання про передачу кримінального провадження на розгляд палати, об'єднаної палати або Великої Палати Верховного Суду може бути вирішене до прийняття постанови судом касаційної інстанції.

Про передачу кримінального провадження на розгляд палати, об'єднаної палати або Великої Палати Верховного Суду суд постановляє ухвалу з викладенням мотивів необхідності відступлення від висновку щодо застосування норми права у подібних правовідносинах, викладеного у рішенні, визначеному ч.ч. 1–4 ст. 434-1 КПК, або з обґрунтуванням підстав, визначених ч. 5 ст. 434-1 КПК.

Суддя, не згодний з рішенням про передачу (відмову у передачі) кримінального провадження на розгляд палати, об'єднаної палати або Великої Палати Верховного Суду, письмово викладає свою окрему думку в ухвалі про передачу кримінального провадження на розгляд палати, об'єднаної палати або Великої Палати або в постанові, прийнятій за результатами касаційного розгляду.

Якщо Велика Палата Верховного Суду дійде висновку про відсутність підстав для передачі кримінального провадження на її розгляд, таке кримінальне провадження повертається відповідній колегії (палаті, об'єднаній палаті) для подальшого розгляду, про що постановляється ухвала. Кримінальне провадження, повернуте на розгляд колегії (палати, об'єднаної палати) не може бути передано повторно на розгляд Великої Палати Верховного Суду.

Після передачі кримінального провадження на розгляд палати, об'єднаної палати або Великої Палати Верховного Суду визначений у ньому суддя-доповідач у разі необхідності звертається до відповідних фахівців Науково-консультативної ради при Верховному Суді стосовно підготовки наукового висновку щодо застосування норми права, питання щодо якого стало підставою для передачі справи на розгляд Великої Палати Верховного Суду, крім випадків, коли висновок щодо застосування цієї норми у подібних правовідносинах був раніше отриманий Верховним Судом (ст. 434 -2 КПК).

Суд касаційної інстанції має право ухвалити судові рішення за результатами **письмового провадження**, якщо всі учасники судового провадження заявили клопотання про здійснення провадження за їх відсутності.

Якщо проводилося письмове касаційне провадження, копія судового рішення суду касаційної інстанції надсилається учасникам судового провадження протягом трьох днів з дня після його підписання.

**Суд касаційної інстанції** за наслідками розгляду касаційної скарги **має право**:

– залишити судові рішення без зміни, а касаційну скаргу – без задоволення;

- скасувати судові рішення і призначити новий розгляд у суді першої або апеляційної інстанції;
- скасувати судові рішення і закрити кримінальне провадження;
- змінити судові рішення (ст. 436 КПК).

***Суд касаційної інстанції не має права застосувати закон про більш тяжке кримінальне правопорушення або суворіше покарання.***

Обвинувальний вирок, ухвалений судом першої або апеляційної інстанцій, ухвалу суду апеляційної інстанції щодо вироку суду першої інстанції може бути скасовано, з огляду на необхідність застосувати закон про більш тяжке кримінальне правопорушення чи суворіше покарання або в інший спосіб погіршити становище засудженого лише у разі, якщо з цих підстав касаційну скаргу подав прокурор, потерпілий або його представник.

Виправдувальний вирок, ухвалений судом першої або апеляційної інстанцій, ухвалу суду апеляційної інстанції щодо вироку суду першої інстанції може бути скасовано не інакше як на підставі касаційної скарги прокурора, потерпілого або його представника, а також на підставі касаційної скарги виправданого з мотивів його виправдання.

***Підставами для скасування або зміни судових рішень*** під час розгляду справи в суді касаційної інстанції є:

- суттєве порушення вимог кримінального процесуального закону;
- неправильне застосування закону України про кримінальну відповідальність;
- невідповідність призначеного покарання тяжкості кримінального правопорушення та особі засудженого.

Під час вирішення питання про наявність зазначених у ч. 1 ст. 438 КПК підстав суд касаційної інстанції має керуватися ст.ст. 412–414 КПК (істотні порушення вимог кримінального процесуального закону, неправильне застосування закону України про кримінальну відповідальність, невідповідність призначеного судом покарання ступеню тяжкості кримінального правопорушення та особі обвинуваченого).

Суд касаційної інстанції не вправі скасувати виправдувальний вирок, ухвалу про відмову в застосуванні примусових заходів медичного або виховного характеру, ухвалу про закриття кримінального провадження лише з мотивів вагомого порушення прав обвинуваченого або особи, стосовно якої вирішувалося питання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру (ст. 438 КПК).

**Новий розгляд справи після скасування судового рішення судом касаційної інстанції:**

Після скасування вироку або ухвали судом касаційної інстанції суд першої або апеляційної інстанції здійснює судове провадження згідно зі загальними вимогами, передбаченими КПК, в іншому складі суду.

Вказівки суду, який розглянув справу в касаційному порядку, є обов'язковими для суду першої або апеляційної інстанції у разі нового розгляду.

Під час нового розгляду в суді першої або апеляційної інстанцій застосування суворішого покарання або закону про більш тяжке кримінальне правопорушення допускається тільки за умови, що вирок скасовано, з огляду на необхідність застосування закону про більш тяжке кримінальне правопорушення або посилення покарання за скаргою прокурора, потерпілого або його представника, а також якщо в разі нового розгляду буде встановлено, що обвинувачений вчинив більш тяжке кримінальне правопорушення, або якщо збільшився обсяг обвинувачення (ст. 439 КПК).

Відповідно до ст. 440 КПК, **закриття кримінального провадження судом касаційної інстанції** відбувається так, що суд касаційної інстанції, встановивши обставини, передбачені ст. 284 КПК (закриття кримінального провадження), скасовує обвинувальний вирок або ухвалу і закриває кримінальне провадження.

**Судові рішення суду касаційної інстанції** ухвалюються, проголошуються, видаються, роз'яснюються або надсилаються учасникам судового провадження у порядку, передбаченому ст.ст. 368–380 КПК.

Суд касаційної інстанції *за наслідками розгляду касаційної скарги по суті ухвалює судові рішення у формі постанов.*

Відповідно до ст. 441 КПК, з усіх *процедурних питань*, пов'язані з рухом кримінального провадження, клопотання та заяви учасників справи, питання про відкладення розгляду кримінального провадження, оголошення перерви, зупинення кримінального провадження, а також в інших випадках, передбачених КПК, вирішуються *судом касаційної інстанції шляхом постановлення ухвал* у порядку, визначеному КПК для постановлення ухвал суду першої інстанції з урахуванням особливостей Глави 32 КПК.

Постанова або ухвала суду касаційної інстанції оформлюється суддею-доповідачем (іншим суддею, якщо суддя-доповідач не згодний з постановою/ухвалою) і підписується всім складом суду, який розглядав кримінальне провадження, якщо інше не передбачено КПК.

***Постанова суду касаційної інстанції складається з:***

– *вступної частини із зазначенням:* дати і місця її прийняття; найменування суду касаційної інстанції, прізвищ та ініціалів суддів і секретаря судового засідання; найменування (номера) кримінального провадження; прізвища, ім'я і по батькові обвинуваченого, засудженого, року, місяця і дня його народження, місця народження і місця проживання; закону України про кримінальну відповідальність, що передбачає кримінальне правопорушення, у вчиненні якого підозрюється (обвинувачується) особа; імен (найменувань) учасників судового провадження;

– *мотивувальної частини із зазначенням:* короткого змісту вимог касаційної скарги та оскаржених судових рішень; узагальнених доводів особи, яка подала касаційну скаргу; узагальненого викладу позиції інших учасників судового провадження; встановлених судами першої та апеляційної інстанцій обставин; мотивів, з яких виходив суд касаційної інстанції при прийнятті постанови, і положення закону, яким він керувався;

– *резолютивної частини із зазначенням*: висновку суду касаційної інстанції по суті вимог касаційної скарги; розподілу процесуальних витрат; строку і порядку набрання постановою законної сили.

При *залишенні касаційної скарги без задоволення* у постанові зазначається, якими нормами права спростовуються її доводи.

При *скасуванні або зміні судових рішень* у постанові має бути зазначено, які статті закону порушено та в чому саме полягають ці порушення.

У постанові палати, об'єднаної палати, Великої Палати Верховного Суду має міститися висновок про те, як саме має застосовуватися норма права, із застосуванням якої не погодилася колегія суддів або палата, об'єднана палата, що передала справу відповідно на розгляд палати, об'єднаної палати, Великої Палати Верховного Суду (ст. 442 КПК).

Постанова Верховного Суду є остаточною і оскарженню не підлягає.

Відповідно до ст. 443 КПК, *після закінчення касаційного провадження* матеріали кримінального провадження не пізніше як у семиденний строк направляються до суду першої інстанції, якщо інше не впливає з судового рішення суду касаційної інстанції.

### ***Контрольні запитання***

1. Дайте визначення поняття, значення стадії касаційного провадження.
2. Назвіть суб'єктів, строки та межі касаційного оскарження.
3. Який порядок касаційного розгляду?
4. Які рішення може ухвалити суд касаційної інстанції?
5. Що таке письмове касаційне провадження?
6. Який порядок повернення матеріалів кримінального провадження касаційним судом?

## Рекомендована література

1. Літвінов Є. В., Бабанли Р. Ш. Предмет касаційного оскарження у кримінальному провадженні: окремі питання правозастосування. *Часопис Київського університету права*. 2013. № 4. С. 283–287.
2. Євмін А. М. Провадження в суді касаційної інстанції за статутом кримінального судочинства. *Часопис Київського університету права*. 2013. № 4. С. 306–310.
3. Бобечко Н. Р. Скасування вироку чи ухвали і закриття кримінального провадження судом апеляційної та касаційної інстанції. *Публічне право*. 2015. № 4. С. 138–144.
4. Євмін А. М. Правова природа касаційного оскарження судових рішень у кримінальному провадженні. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Серія: Юриспруденція. 2014. Вип. 9-2 (2). С. 99–101.
5. Бобечко Н. Р. Суть, значення та класифікація рішень суду апеляційної та касаційної інстанцій у кримінальному провадженні. *Право і суспільство*. 2016. № 1 (2). С. 145–153.
6. Євмін А. М. Підготовка до подання касаційної скарги як початковий етап оскарження судових рішень у кримінальному провадженні. *Міжнародний юридичний вісник: збірник наукових праць Національного університету державної податкової служби України*. 2016. Вип. 1. С. 101–106.
7. Бобечко Н. Р. Істотне порушення кримінального процесуального закону як підстава для перевірки судових рішень в апеляційному та касаційному порядку. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія: Право. 2015. Вип. 32 (3). С. 108–114.

## Тема 23

### **ПРОВАДЖЕННЯ ЗА НОВОВІЯВЛЕНИМИ АБО ВИКЛЮЧНИМИ ОБСТАВИНАМИ**

- 23.1. Загальні положення перегляду рішень суду за нововиявленими або виключними обставинами*
- 23.2. Підстави для здійснення кримінального провадження за нововиявленими або виключними обставинами*
- 23.3. Порядок перегляду судових рішень за нововиявленими або виключними обставинами*

#### **23.1. Загальні положення перегляду рішень суду за нововиявленими або виключними обставинами**

Наприкінці 2017 р. у кримінальному процесуальному законодавстві відбулися суттєві зміни, що торкнулися чималої кількості принципових положень проваджень із перегляду судових рішень (зокрема, й такого екстраординарного виду проваджень із перегляду судових рішень, як провадження за нововиявленими або виключними обставинами).

Передусім, зазнала змін назва Глави 34 КПК «Провадження за нововиявленими або виключними обставинами». Окрім того, ця глава була доповнена новими обставинами, що є підставами для здійснення кримінального провадження за нововиявленими або виключними обставинами. Також оновлено процедури подання заяви про перегляд судового рішення за нововиявленими та виключними обставинами та здійснення перегляду судових рішень за вказаними обставинами.

Право на здійснення кримінального провадження за нововиявленими або виключними обставинами впливає із положень міжнародних актів у галузі прав людини, а саме: ст.ст. 7, 8, 10 Загальної декларації з прав людини, п. 6 ст. 14 Міжнародного пакту про громадянські та політичні права, ст. 6 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод. Також про наявність зазначеного права згадується й у другому документі, ухваленому Венеціанською комісією під назвою «Мірило правосуддя» та у розділі VIII Висновку Консультативної ради європейських суддів № 20 (2017). Окрім того, у зазначеному аспекті внаслідок вимог ст.ст. 8 та 9 КПК слід враховувати практику Європейського суду з прав людини.

Статтею 55 Конституції України гарантовано, що права і свободи людини і громадянина захищаються судом. При цьому Конституційний Суд України в одному з рішень зазначив, що правосуддя визнається таким лише за умови, що воно відповідає вимогам справедливості<sup>28</sup>.

Але судові рішення, яке було законним, обґрунтованим, мотивованим під час його ухвалення, згодом може перестати бути таким (до прикладу, через те, що суд на час розгляду справи не врахував важливі обставини, які мали істотне значення для розглядуваної справи). Такими обставинами є нововиявлені та виключні обставини. Аналіз цього кола обставин приводить

---

<sup>28</sup> Рішення КСУ у справі за конституційним поданням ВСУ щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень ч. 3 ст. 120, ч. 6 ст. 234, ч. 3 ст. 236 КПК України (справа про розгляд судом окремих постанов слідчого і прокурора) від 30 січня 2003 року № 3-рп/2003. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v003p710-03>

до висновку, що незаконне, невмотивоване та необґрунтоване рішення може бути ухвалене судом за різних умов. Зазвичай судові помилки зумовлені однобічністю, неповнотою та необ'єктивністю дослідження у кримінальному провадженні фактичних обставин та неправильною оцінкою доказів. Деяких помилок суд припускається тому, що окремі важливі обставини справи не були відомі учасникам кримінального судочинства і виявлені після набрання рішенням суду законної сили. Причиною неправосудності рішення суду може бути й неправомірна поведінка судді.

Так, ці обставини або не існували на момент набрання рішенням суду законної сили (до прикладу, встановлена КСУ неконституційність закону, застосовуваного судом на час розгляду справи) або хоча й існували, але не були відомі суду на час судового розгляду при ухваленні рішення.

Цей вид провадження в науці кримінального процесу відносять до екстраординарних (тому що такий перегляд судових рішень вимагає дотримання принципу *res judicata* – остаточності рішень).

У ст. 2 КПК серед завдань кримінального провадження передбачено вимогу, аби до кожного учасника кримінального провадження була застосована належна правова процедура. Ця процедура за загальним правилом повинна виключати можливість оскарження остаточних судових рішень у кримінальному провадженні. Як зазначив свого часу ЄСПЛ (зокрема, в рішенні «Пономарьов проти України»), принцип остаточності рішень суду (*res judicata*) означає, що жодна зі сторін не має права вимагати перегляду остаточного та обов'язкового рішення суду просто тому, що вона хоче добитися нового слухання справи і нового її вирішення.

Однак, як вказав Стразбургський суд, винятки із цього принципу можливі лише за наявності підстав, зумовлених обставинами важливого та вимушеного характеру<sup>29</sup>.

---

<sup>29</sup> Рішення ЄСПЛ у справі «Пономарьов проти України» від 3 квітня 2008 року (п. 40). URL: [http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/974\\_434](http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/974_434)

Нормативно визначене існування можливості скасовувати такі остаточні рішення під час провадження за нововиявленими та виключними обставинами має ґрунтуватися винятково на чітко встановлених у КПК підставах, які мають безсумнівний публічний інтерес, а обставини, які їх складають, повинні мати: а) вимушений та важливий характер та б) чітку визначеність у часі (шляхом встановлення у КПК строків звернення про перегляд судового рішення за нововиявленим або виключними обставинами).

У рішенні Стразбурзького суду «Пономарьов проти України» вказано, що ця справа стосується не екстраординарного перегляду остаточного та обов'язкового рішення суд за нововиявленими обставинами, а відновлення провадження через тривалий часовий проміжок шляхом поновлення строку на апеляційне оскарження. ЄСПЛ вказав, що правова система багатьох країн передбачає можливість продовження строків (звісно, якщо для цього є обґрунтовані підстави). Водночас, якщо строк на ординарне апеляційне оскарження був відновлений із спливом тривалого часового проміжку та з непереконливих підстав (у цій справі начебто складне економічне станове перешкодило відповіду сплатити держмити), таке рішення може порушити принцип юридичної визначеності. ЄСПЛ вказав, що повноваження національних судів щодо вирішення питання про поновлення строку на оскарження не є безмежними. Водночас судді мають зазначати відповідні підстави. Однією із таких підстав може бути, до прикладу, неповідомлення органами влади сторін про прийняті рішення у їх справі. Але й навіть тоді можливість поновлення строку не є необмеженою (адже сторони у розумні проміжки часу мають вживати заходів, аби дізнатися про стан відомого їм провадження). А тому, коли національне законодавство не обмежує дискреційні повноваження суддів ні у часі, ні у підставах для поновлення строків, національні суди у кожній справі повинні перевіряти, чи підстави для поновлення строків на оскарження виправдовують втручання у принцип *res judicata*<sup>30</sup>.

---

<sup>30</sup> Рішення ЄСПЛ у справі «Пономарьов проти України» від 3 квітня 2008 року (п. 40). URL: [http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/974\\_434](http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/974_434)

Враховуючи ці положення, Верховний суд (далі – ВСУ) в ухвалі від 27 грудня 2017 року підставно відмовив у задоволенні клопотань захисника про поновлення строку на перегляд ухвали ВСУ від 26.04.2001 р. за нововиявленими обставинами. В зазначеній ухвалі ВСУ вказав, що захисник не навів причини пропуску строків звернення до суду з відповідною заявою. А тому колегія суддів вказала на відсутність підстав для поновлення пропущеного строку подачі заяв про перегляд рішення ВСУ за нововиявленими обставинами. Суд акцентував на тому, що вирок стосовно засуджених ухвалено в 2000 р., а переглянуто ВСУ – 26.04. 2001 р., тобто більше ніж 16 років (!) тому. Усі обставини, на які у своїх заявах посилався захисник, існували та були відомі суду й учасникам процесу та час розгляду справи та касаційного перегляду справ. Засуджені не були позбавлені права на захист (оскільки мали захисників). В учасників судового провадження не було жодних перешкод для звернення до суду із відповідною заявою про перегляд рішення суду за нововиявленими обставинами. Поява нового захисника (а саме так і було у цій справі) не є поважною причиною поновлення строків для подання заяв про перегляд рішення суду за нововиявленими обставинами<sup>31</sup>.

*Провадження за нововиявленими або виключними обставинами* є формою перевірки судових рішень, які набрали законної сили. Але цей вид провадження суттєво *відрізняється від проваджень у суді апеляційної та касаційної інстанції*. Ці відмінності полягають у такому:

1) якщо предметом провадження в суді апеляційної інстанції є ухвали й вирoki, які і набрали, і не набрали законної сили, то предметом провадження за нововиявленими обставинами є тільки ті вирoki, ухвали та постанови, що набрали законної сили;

2) апеляційний і касаційний перегляд проводиться за скаргами учасників кримінального провадження, визначених

---

<sup>31</sup> Ухвала Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного кримінального суду другої палати від 27 грудня 2017 року у провадженні № 51–17. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/71359171>

у ст.ст. 393 та 425 КПК, а в аналізованому виді проваджень – право подати заяву про перегляд судового рішення суду будь-якої інстанції, що набрало законної сили, можуть учасники судового провадження (ст. 460 КПК);

3) заява про перегляд судового рішення за нововиявленими обставинами (на відміну від проваджень у судах апеляційної та касаційної інстанції) розглядається судом протягом 2-х місяців із дня її надходження за правилами, передбаченими КПК для кримінального провадження в суді тієї інстанції, що здійснює перегляд (ч. 1 ст. 466 КПК);

4) у провадженні за нововиявленими обставинами (на відміну від касаційного провадження) за наявності обставин, що підтверджують вчинення особою більш тяжкого злочину, аніж той, за який вона була засуджена, судові рішення може бути переглянуте протягом строку давності притягнення до кримінальної відповідальності за більш тяжкий злочин (ч. 3 ст. 461 КПК).

За своїм призначенням та правовою природою провадження за нововиявленими або виключними обставинами є резервним механізмом, який застосовується тоді, коли були вичерпані (або не можуть бути застосовані) інші процесуальні засоби перевірки рішень суду.

## **23.2. Підстави для здійснення кримінального провадження за нововиявленими або виключними обставинами**

У порядку, передбаченому Главою 34 КПК, судові рішення, що набрали законної сили, можуть бути переглянуті за двома видами обставин: нововиявленими або виключними.

Згідно з ч. 2 ст. 459 КПК, *нововиявленими обставинами* визнаються: 1) штучне створення або підроблення доказів,

неправильність перекладу висновку і пояснень експерта, завідомо неправдиві показання свідка, потерпілого, підозрюваного, обвинуваченого, на яких ґрунтується вирок; 2) скасування судового рішення, яке стало підставою для ухвалення вироку чи постановлення ухвали, що належить переглянути; 3) інші обставини, які не були відомі суду на час судового розгляду при ухваленні судового рішення і які самі собою або разом із раніше виявленими обставинами доводять неправильність вироку чи ухвали, що належить переглянути.

Тобто нововиявленими є такі обставини (і правового, і фактичного характеру), які: а) існували на момент вирішення кримінального провадження; б) про їх існування не було відомо ні суду, ні будь-якій іншій особі, яка брала участь у провадженні.

Як зазначалося, до нововиявлених обставин законодавець відніс *штучне створення або підроблення доказів, неправильність перекладу висновку і пояснень експерта, завідомо неправдиві показання свідка, потерпілого, підозрюваного, обвинуваченого, на яких ґрунтується вирок.*

Такі дії (згідно з п. 1 ч. 2 ст. 459 КПК) можуть бути визнані нововиявленими обставинами лише тоді, коли на них буде ґрунтуватися *вирок* суду (у якому вирішено обвинувачення по суті).

Якщо ж на таких доказах (штучно створених або підроблених речових доказах, неправильному перекладі висновку та пояснень експерта, завідомо неправдивих показання свідка, потерпілого, підозрюваного, обвинуваченого) ґрунтується *ухвала/постанова*, то такі обставини можуть бути визнані: а) нововиявленими – за п. 4 ч. 2 ст. 459 КПК або б) виключними – за п. 3 ч. 3 ст. 459 КПК.

Водночас нововиявлені обставини, про які йдеться у п. 1 ч. 2 ст. 459 КПК є такими, на яких ґрунтується вирок за умови, що про них зазначено (відповідно до ст.ст. 370, 373, 374 КПК у мотивувальній частині обвинувального (або виправдувального) вироку).

*Штучне створення або підроблення доказів* може бути вчинено й учасниками процесу, й іншими особами та означає

їх завіdomо хибність, розраховану на те введення органів досудового розслідування та суду в оману. Штучно створеними або підробленими можуть бути і докази обвинувачення, і докази захисту.

Що ж стосується *неправильних* за своєю суттю *показань свідка, потерпілого, підозрюваного та обвинуваченого*, то, як видається, вони можуть бути нововиявленими обставинами у будь-якому разі: у разі їх завіdomої неправдивості – на підставі п. 1 ч. 2 ст. 459 КПК, у разі ж сумлінної помилки – на підставі п. 4 ч. 2 цієї статті (як «інші обставини, які не були відомі суду під час судового розгляду при ухваленні судового рішення і які самі собою або разом із раніше виявленими обставинами доводять неправильність вироку чи ухвали, що належить переглянути»).

Нововиявленими обставинами є завіdomо неправдиві показання тільки таких учасників провадження: а) свідка (ст. 65 КПК); б) потерпілого (ст. 55 КПК); в) підозрюваного (ст. 42 КПК), обвинуваченого (ст. 42 КПК).

Згідно з вимогами ст. 95 КПК, показаннями є відомості, які надаються підозрюваним, обвинуваченим, свідком, потерпілим, експертом тільки під час допиту (а не в ході якихось інших слідчих дій). Причому неправдиві показання полягають у повідомленні неправдивих відомостей не про будь-які обставини та факти, а лише про ті, що мають значення для кримінального провадження.

Підозрюваний / обвинувачений (ст. 42 КПК) та потерпілий (ст. 56 КПК), вправі давати також пояснення. Але оскільки тільки показання є процесуальними джерелами доказів, то завіdomо неправдиві пояснення цих учасників кримінального провадження не належать до нововиявлених обставин згідно з п. 1 ч. 2 ст. 459 КПК.

До нововиявлених обставин законодавець відносить *також скасування судового рішення, яке стало підставою для ухвалення вироку чи постановлення ухвали, що належить переглянути* (п. 3 ч. 2 ст. 459 КПК).

Згідно зі ст. 533 КПК, вирок або ухвала суду, які набрали законної сили, обов'язкові для осіб, котрі беруть участь

у кримінальному провадженні, а також для всіх фізичних та юридичних осіб, органів державної влади та місцевого самоврядування, їх службових осіб, і підлягають виконанню на всій території України. Цим положенням закріплено таку властивість судових рішень, як їх преюдиційність для наступних рішень, що можуть бути прийняті судом у межах кримінального провадження. Тому скасування судового рішення, преюдиційна сила якого була врахована при постановленні вироку чи ухвали під час судового розгляду матеріалів кримінального провадження, тягне необхідність перегляду цього вироку чи ухвали в порядку, передбаченому главою 34 КПК.

Скасування вироку, ухвали чи постанови, що стали підставами для ухвалення вироку (чи постановлення ухвали) можливе й у порядку кримінального провадження, й у господарському, адміністративному, цивільному судочинстві. До того ж скасування зазначеного судового рішення у кримінальному провадженні може відбутися і під час проваджень у судах апеляційної/касаційної інстанції, і за результатами провадження за нововиявленими чи виключними обставинами.

Але саме собою скасування судового рішення, що стало підставою для ухвалення вироку (чи постанови) не завжди має бути підставою для перевірки судових рішень за нововиявленими обставинами. Це можливо тоді, коли скасування судового рішення здійснюється в частині правильності встановлення тих обставин, що їх покладено в основу вироку (ухвали), а також, коли використання таких обставин вплинуло на правосудність такого вироку (ухвали).

Автори підручника поділяють висловлене у юридичній літературі здивування щодо того, що у ч. 3 ст. 459 КПК йдеться *лише про скасування*, а не про зміну судового рішення. Але і *зміна* судового рішення (а не тільки його скасування!) може торкатися фактичних обставин справи<sup>32</sup>. Видається, що така редакція п. 3 ч. 1 ст. 459 КПК є нічим іншим, як недоліком

---

<sup>32</sup> Бобченко Н. Р. Нововиявлені обставини у кримінальному провадженні: поняття, ознаки, система. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. Серія «Юридичні науки». 2014. № 6–2. Т. 4. С. 60.

законодавчої техніки. А тому (за аналогією) і в разі зміни судового рішення, що стало підставою для ухвалення вироку чи постановлення ухвали, які слід переглянути, рішення суду, що набрало законної сили може бути переглянуте за нововиявленими обставинами.

Що ж стосується можливості перегляду за нововиявленими обставинами *остаточних судових рішень, ухвалених під час досудового розслідування* та які набрали законної сили, то це питання залишається дискусійним. Одні науковці стверджують про неможливість такого перегляду (правда, без будь-якої аргументації свого рішення)<sup>33</sup>, інші ж, натомість, притримуються протилежної позиції<sup>34</sup>.

Прихильниками першого із наведених вище підходів є деякі зі суддів. Зокрема, як гадає слідчий суддя Печерського районного суду м. Києва, Глава 34 КПК передбачає перегляд судових рішень за нововиявленими обставинами, ухваленими на стадії *судового* провадження. Судове рішення, яке просить переглянути адвокат, ухвалене слідчим суддею в порядку Глави 26 КПК (тобто на стадії досудового розслідування). У зв'язку з цим ним було відмовлено у відкритті провадження за заявою про перегляд ухвали слідчого судді за нововиявленими обставинами<sup>35</sup>.

Із такими аргументами навряд чи можна погодитися беззаперечно:

1) передусім, за нововиявленими або виключними обставинами відповідно до вимог ст. 459 та 110 КПК можуть бути переглянуті ухвали, постанови та вирoki суду, що набрали

---

<sup>33</sup> Бобечко Н. Р. Суть, завдання, значення та процесуальні особливості провадження за нововиявленими обставинами за КПК України. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2015. № 1. С. 193–197.

<sup>34</sup> Дроздов О. М. Провадження за нововиявленими або виключними обставинами в кримінальному судочинстві за європейськими стандартами. *Кримінальний процесуальний кодекс 2012 року: ідеологія та практика правозастосування*: колективна монографія / за заг. ред. Ю. П. Аленіна; відпов. за вип. І. В. Гловюк. Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2018. С. 874–875.

<sup>35</sup> Ухвала слідчого судді Печерського районного суду м. Києва від 03 січня 2018 року. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/71322954>

законної сили; з аналізу положень ст.ст. 459–467 Глави 34 КПК можна зробити висновок про те, що перегляд за нововиявленими обставинами стосується судових рішень, постановлених за результатами розгляду усього кримінального провадження (принаймні, законодавець не робить жодних обумовлень стосовно цього), а відповідно до п. 10 ч. 1 ст. 3 КПК кримінальне провадження – це і досудове розслідування, і судове провадження;

2) окрім того, у зазначених європейських стандартах не йдеться про неможливість перегляду остаточних судових рішень у межах екстраординарних судових проваджень із перегляду судових рішень через те, що вони були ухвалені під час досудового розслідування;

3) до того ж у разі завершення кримінального провадження стадією досудового розслідування ухвали слідчого судді, якими обмежено права, свободи та інтереси осіб у *кримінальному провадженні* та стосовно яких існують незаперечні підстави для їх перегляду, є за своєю суттю остаточними. Залишення ж у силі незаконних, невмотивованих та необґрунтованих судових рішень суперечить смислу ст. 6 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод.

А тому з огляду на правову природу провадження за нововиявленими або виключними обставинами та на оновлені процесуальні «фільтри» допуску до провадження (наприклад, у Великій Палаті Верховного Суду як органу, покликаного забезпечувати однокового застосування судами норм права), слід зробити висновок про те, що правова процедура перегляду за нововиявленими та виключними обставинами стосується також остаточних судових рішень, ухвалених під час досудового розслідування та які набрали законної сили.

*До інших обставин, які не були відомі суду на час судового розгляду при ухваленні судового рішення і які самі собою або разом із раніше виявленими обставинами доводять неправильність вироку чи ухвали, що належить переглянути* (п. 4 ч. 2 ст. 459 КПК) належать, до прикладу: а) дані про вчинення злочину не засудженим, а іншою особою; б) встановлення факту неосудності засудженого на момент вчинення ним суспільно

небезпечного діяння; в) дані про невинуватість засудженого у вчиненні інкримінованого йому злочину; г) виявлення невідомих раніше співучасників злочину; д) встановлення більшого розміру викраденого майна; е) виявлення обману, якщо засуджений видавав себе за іншу особу тощо.

Слід мати на увазі, що перегляд судових рішень за нововиявленими обставинами у разі прийняття нових законів, інших нормативно-правових актів, якими скасовані закони та інші нормативно-правові акти, що діяли на час здійснення провадження, не допускається (ч. 5 ст. 459 КПК). Це положення ґрунтується на нормах кримінального процесуального законодавства, що визначають дію КПК у часі. У ст. 5 КПК передбачено, що процесуальна дія виконується, а процесуальне рішення приймається згідно з положеннями КПК, чинними на момент початку виконання такої дії або прийняття такого рішення. Тобто у разі подання заяви про перегляд судового рішення у зв'язку із прийняттям нових законів, інших нормативно-правових актів, якими скасовані закони та інші нормативно-правові акти, що діяли на час здійснення провадження та винесення судового рішення, щодо якого і подана заява про перегляд, визначені в ч. 5 ст. 459 КПК обставини, не маючи зворотної сили, не можуть бути визнані нововиявленими обставинами.

*Виключними обставинами* визнаються: 1) встановлена Конституційним Судом України неконституційність, конституційність закону, іншого правового акта чи їх окремого положення, застосованого судом при вирішенні справи; 2) встановлення міжнародною судовою установою, юрисдикція якої визнана Україною, порушення Україною міжнародних зобов'язань при вирішенні даної справи судом; 3) встановлення вини судді у вчиненні злочину або зловживання слідчого, прокурора, слідчого судді чи суду під час кримінального провадження, внаслідок якого ухвалено судові рішення (ч. 3 ст. 459 КПК).

У п. 1 ч. 3 ст. 459 КПК вказано, що виключною обставиною є *визнання Конституційним Судом України (далі – КСУ) неконституційності закону, іншого правового акта чи їх окремого положення, застосованого судом при постановленні вироку*

*чи ухвали, що належить переглянути.* Згідно зі ст. 13 Закону України «Про КСУ» від 16 жовтня 1996 р. КСУ приймає рішення та дає висновки у справах щодо конституційності законів та інших правових актів Верховної Ради України, актів Президента України, актів Кабінету Міністрів України, правових актів Верховної Ради Автономної Республіки Крим; відповідності Конституції України чинних міжнародних договорів України або тих міжнародних договорів, що вносяться до Верховної Ради України для надання згоди на їх обов'язковість; офіційного тлумачення Конституції та законів України та ін. Так, у разі, якщо при прийнятті судового рішення були застосовані закон, інший правовий акт чи їх окреме положення, які згодом були визнані КСУ неконституційними, таке судове рішення може бути переглянуте в порядку, передбаченому Главою 34 КПК.

*Іншою виключною обставиною є встановлення міжнародною судовою установою, юрисдикція якої визнана Україною, порушення Україною міжнародних зобов'язань при вирішенні даної справи судом (п. 2 ч. 3 ст. 459 КПК).*

Відповідно до положень Закону від 17.07.1997 р. «Про ратифікацію Конвенції (далі – Конвенція або КЗПЛ) про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року, Першого протоколу та протоколів № 2, 4, 7 та 11 до Конвенції» з моменту приєднання до цієї Конвенції, Україна взяла на себе певні зобов'язання у сфері захисту прав людини. Зокрема, Україна визнала юрисдикцію Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ), яка поширюється на усі питання тлумачення та застосування відповідної Конвенції (та протоколів до неї), а також виконання остаточних рішень щодо держави-відповідача України.

Виконання рішень ЄСПЛ здебільшого зводиться до грошової компенсації. Але в практиці розгляду ЄСПЛ справ (щодо України зокрема) є низка випадків ухвалення рішень, у яких констатовано порушення прав людини у кримінальному судочинстві. Відповідно до п. «а» ч. 2 ст. 10 згаданого Закону, основним заходом індивідуального характеру, який може вживатися з метою забезпечення відновлення порушених прав Стягувача

є «забезпечення відновлення настільки, наскільки це можливо, попереднього юридичного стану, який стягував мав до порушення КЗПЛ» (*restitutio in integrum*).

Одним зі способів відновлення попереднього юридичного стану стягувача є, зокрема, повторний розгляд справи судом (включаючи відновлення провадження по справі).

Слід зазначити, що Україна є членом або учасником і таких міжнародних організацій як Комітет ООН з прав людини, Комітет ООН проти катувань, Комітет ООН з ліквідації расової дискримінації, Комітет ООН з ліквідації дискримінації щодо жінок, які також приймають рішення, в яких констатується порушення Україною положень відповідних міжнародних актів. Проте, на жаль, у КПК як підставу для перегляду судових рішень за виключними обставинами не передбачено встановлення органом міжнародної організації, юрисдикція якої визнана Україною, порушення Україною міжнародних зобов'язань при вирішенні справи судом.

До третьої групи виключних обставин належить *встановлення вини судді у вчиненні злочину або зловживання слідчого, прокурора, слідчого судді чи суду під час кримінального провадження, внаслідок якого ухвалено судове рішення* (п. 3 ч. 3 ст. 459 КПК).

Під зловживанням *слідчого, прокурора* (у контексті перегляду судового рішення за виключними обставинами) потрібно розуміти спотворення доказів, притягнення ними до кримінальної відповідальності завідомо невинуватих осіб, примушення давати показання, завідомо незаконне затримання, привід або застосування тримання під вартою, порушення права на захист тощо, якщо ці дії призвели до самообмов, надання неправдивих показань, висновків експерта, перекладів тощо, і, як наслідок, постановлення неправосудного вироку.

Що стосується такої виключної обставини як *встановлення вини судді у вчиненні злочину або зловживання слідчого судді та які спричинили винесення завідомо неправосудного вироку або ухвали*, то слід зазначити, що положення п. 3 ч. 3 ст. 459 КПК має поширюватися не тільки на професійних суддів, але

й на присяжних. Переважна більшість учених, вдаючись до методу систематичного тлумачення, відносила (і відносять) до суддів також присяжних. Адже кримінальне процесуальне законодавство під терміном «суддя» розуміє також й «присяжного» (п. 23 ст. 3 КПК) вказуючи, що при здійсненні правосуддя вони користуються усіма правами судді. Тому злочинні зловживання присяжних при вирішенні справи теж мають розглядатися як виключна обставина.

Злочинні зловживання суддів та присяжних у ході кримінального провадження можуть полягати у порушенні права на захист, фальсифікації речових доказів, документів, журналу судового засідання, інших матеріалів кримінального провадження, вилученні з них документів, речових доказів, ухваленні завідомо неправосудного рішення.

Завідома неправосудність судового рішення, своєю чергою, може проявлятися у завідомо неправильному викладі у ньому фактів, у завідомо неправильній їх оцінці, у завідомо неправильній кваліфікації дій особи, у засудженні невинуватого (і, навпаки, виправданні винного), звільненні винного від заслуженого покарання, призначенні явно несправедливого покарання, що не відповідає тяжкості вчиненого злочину та особі винного.

Якщо винесення незаконного вироку (ухвали) зумовлене неправильною оцінкою доказів, неправильним застосуванням закону чи іншими порушеннями, не пов'язаними зі зловживаннями слідчого судді, суду, слідчого, прокурора, такі обставини не можуть бути підставою для перегляду судового рішення за виключними обставинами.

Зазначені обставини мають бути встановлені вироком суду, що набрав законної сили. Обставини, що стосуються зловживання слідчого, прокурора, слідчого судді чи суду під час кримінального провадження, у разі неможливості ухвалення вироку можуть бути підтверджені постановою або ухвалою про закриття кримінального провадження, ухвалою про застосування примусових заходів медичного характеру (ч. 4 ст. 459 КПК).

### **23.3. Порядок перегляду судових рішень за нововиявленими або виключними обставинами**

*Право на подання заяви про перегляд судового рішення за нововиявленими або виключними обставинами* мають учасники судового провадження (ч. 1 ст. 460 КПК). Згідно з п. 26 ч. 1 ст. 3 КПК до таких учасників належать серед інших і цивільний позивач (його представник та законний представник), цивільний відповідач (та його представник). В юридичній літературі трапляються неодноразові та цілком обґрунтовані пропозиції підкоректувати відповідне положення закону (цього поки що не зроблено!), передбачивши, що такі особи мають право подати заяву про перегляд судового рішення за нововиявленими або виключними обставинами у частині, що стосується вирішення цивільного позову<sup>36</sup>. Адже окремі частини судових рішень не стосуються їхніх інтересів.

За загальним правилом, *заява* про перегляд судового рішення за нововиявленими або виключними обставинами *подається* до суду тієї інстанції, який першим допустив помилку внаслідок незнання про існування таких обставин (ч. 1 ст. 463 КПК), але заява про перегляд судового рішення за виключними обставинами у разі вчинення суддею злочину, внаслідок якого ухвалено незаконне або необґрунтоване рішення, подається до суду тієї інстанції, суддею якого він був, а заява про перегляд судового рішення за виключними обставинами у разі встановлення міжнародною судовою установою, юрисдикція якої визнана Україною, порушення Україною міжнародних зобов'язань

---

<sup>36</sup> Фігурський В. Окремі проблемні питання перегляду судових рішень за нововиявленими обставинами в кримінальному процесі. *Підприємництво, господарство і право*. 2016. № 8. С. 186; Кримінальний процес: підручник / О. В. Капліна, О. Г. Шило, В. М. Трофименко та ін.; за заг. ред. О. В. Капліної, О. Г. Шило. Х.: Право, 2018. С. 485–486.

при вирішенні цієї справи судом подається до Верховного Суду для її розгляду у складі Великої Палати (чч. 2 та 3 ст. 463 КПК).

*Строки звернення про перегляд судового рішення за нововиявленими або виключними обставинами* визначені у ст. 461 КПК. Зокрема, заяву про перегляд судового рішення за нововиявленими обставинами може бути подано протягом 3-х місяців після того, як особа, котра звертається до суду, дізналася або могла дізнатися про ці обставини.

Водночас заяву про перегляд судового рішення за виключними обставинами може бути подано: 1) у разі встановлення КСУ неконституційності, конституційності закону, іншого нормативного акту чи положення – протягом 30 днів із дня офіційного оприлюднення відповідного рішення Конституційного Суду України; 2) з підстави встановлення міжнародною судовою установою, юрисдикція якої визнана Україною – особою, на користь якої постановлено рішення міжнародною судовою установою, юрисдикція якої визнана Україною, не пізніше 30 днів із дня, коли така особа дізналася або могла дізнатися про набуття цим рішенням статусу остаточного; 3) з підстави, встановлення вини судді у вчиненні злочину або зловживання слідчого, прокурора, слідчого судді чи суду під час кримінального провадження – протягом 30 днів із дня, коли вирок у кримінальному провадженні набрав законної сили. У разі неможливості ухвалення вироку суду заяву може бути подано протягом 30 днів із дня встановлення відповідною ухвалою або постановою суду обставин, передбачених п. 3 ч. 3 ст. 456 КПК.

Обчислення цих строків проводиться за правилами ст. 115 КПК, при цьому важливе значення має правильне визначення моменту, з якого його треба відрاهовувати.

Але перегляд за нововиявленими обставинами виправдального вироку допускається лише протягом передбачених законом строків давності притягнення до кримінальної відповідальності (ч. 2 ст. 461 КПК).

За наявності обставин, які підтверджують вчинення особою більш тяжкого кримінального правопорушення, ніж те, за яке вона була засуджена, судові рішення може бути переглянуто

за нововиявленими обставинами протягом строку давності притягнення до кримінальної відповідальності за більш тяжке кримінальне правопорушення. Але за наявності обставин, які підтверджують невинуватість засудженого або вчинення ним менш тяжкого кримінального правопорушення, перегляд судового рішення за нововиявленими обставинами строками не обмежено (чч. 3–4 ст. 461 КПК).

*Заява про перегляд судового рішення за нововиявленими або виключними обставинами* подається у письмовій формі. У заяві про перегляд судового рішення за нововиявленими або виключними обставинами зазначаються: 1) найменування суду, до якого подається заява про перегляд; 2) прізвище, ім'я, по батькові (найменування), поштова адреса особи, яка подає заяву, а також номер засобу зв'язку, адреса електронної пошти, якщо такі є; 3) судові рішення, про перегляд якого за нововиявленими або виключними обставинами подається заява; 4) обставини, що могли вплинути на судові рішення, але не були відомі та не могли бути відомі суду та особі, яка звертається зі заявою, під час судового розгляду; 5) обґрунтування з посиланням на обставини, що підтверджують наявність нововиявлених або виключних обставин, та зміст вимог особи, яка подає заяву, до суду; 6) клопотання особи про витребування копії рішення міжнародної судової установи, юрисдикція якої визнана Україною, в органу, відповідального за координацію виконання рішень міжнародної судової установи, якщо її немає у розпорядженні особи, яка подала заяву, – у разі подання заяви про перегляд; 7) клопотання про поновлення строку подання заяви; 8) перелік документів та інших матеріалів, які додаються.

Заяву підписує особа, яка її подає. Якщо заяву подає захисник, представник потерпілого, то до неї додаються оформлені належно документи, що підтверджують його повноваження відповідно до вимог цього Кодексу.

До заяви мають бути додані копії заяви в кількості, необхідній для їх надіслання сторонам кримінального провадження та іншим учасникам судового провадження. Водночас така вимога не поширюється на особу, яка тримається під вартою.

Особа, яка подає заяву, має право додати до неї документи або копії документів, які мають значення для кримінального провадження і не були відомі на час ухвалення судового рішення (ст. 462 КПК).

У КПК не передбачено можливості *оскарження рішень судів про повернення таких заяв особам, які їх подали*, на підставі ч. 3 ст. 464 КПК. Але на практиці трапляються випадки не тільки оскарження таких рішень в апеляційному порядку, а й їх перегляду апеляційними судами<sup>37</sup>. За таких ситуацій суди апеляційної інстанції обґрунтували необхідність скасування ухвал про повернення заяв про перегляд судових рішень за нововиявленими обставинами істотним порушенням судом першої інстанції кримінального процесуального закону (що відповідно до п. 3 ч. 1 ст. 409 КПК є підставою для скасування судового рішення). Отож, у разі безпідставного повернення судами заяв про перегляд судових рішень за нововиявленими або виключними обставинами такі рішення можуть бути оскаржені в апеляційному порядку згідно з ч. 6 ст. 9 КПК (де йдеться про те, що у випадках, коли положення цього Кодексу не регулюють або неоднозначно регулюють питання кримінального провадження, застосовуються загальні засади кримінального провадження, визначені у ч. 1 ст. 7 КПК<sup>38</sup>).

Заява про перегляд судового рішення за нововиявленими або виключними обставинами, що надійшла до суду, передається судді, колегії суддів, які визначаються у порядку, встановленому ст. 35 КПК. Не пізніше наступного дня після надходження заяви до суду суддя перевіряє її відповідність вимогам ст. 462 КПК і вирішує питання про відкриття кримінального провадження за нововиявленими або виключними обставинами.

---

<sup>37</sup> Ухвала Доманівського районного суду Миколаївської області від 20 лютого 2013 року. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/294713294>; Ухвала Апеляційного суду Миколаївської області від 16 квітня 2013 року. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/30699632>

<sup>38</sup> Дьомін Ю. Перегляд кримінальних проваджень за нововиявленими обставинами. *Вісник Національної академії прокуратури України*. 2014. № 4. С. 7, 8.

До заяви про перегляд судового рішення за нововиявленими або виключними обставинами, яка не оформлена згідно з вимогами, передбаченими ст. 462 КПК, застосовуються правила ч. 3 ст. 429 КПК, а саме – така заява повертається особі, яка її подала. Копія ухвали невідкладно надсилається особі, яка її подала, разом із заявою про перегляд судового рішення за нововиявленими або виключними обставинами й усіма доданими до неї матеріалами.

Відкривши кримінальне провадження за нововиявленими або виключними обставинами, суддя надсилає учасникам судового провадження копії ухвали про відкриття провадження, заяви про перегляд і призначає дату, час та місце судового засідання, про що повідомляє зазначених осіб (ст. 464 КПК).

Особа, яка подала заяву про перегляд судового рішення за нововиявленими або виключними обставинами, має право відмовитися від заяви до початку судового розгляду (ч. 1 ст. 465 КПК). Причому, зрозуміло захисник засудженого (або виправданого), представник потерпілого можуть відмовитися від поданої ними заяви тільки за згодою представляваної ними особи.

У разі прийняття відмови від заяви суд закриває кримінальне провадження за нововиявленими або виключними обставинами, про що постановляє ухвалу. Особа, яка відмовилася від заяви про перегляд судового рішення за нововиявленими або виключними обставинами, не має права повторно звертатися до суду з такою самою заявою з тих самих підстав (чч. 1-2 ст. 465 КПК). Однак таке звернення можливе у зв'язку з виникненням (чи встановленням інших нововиявлених або виключних обставин, аніж ті, на які було посилення у первісно поданій заяві).

Заява про перегляд судового рішення за нововиявленими або виключними обставинами розглядається судом протягом двох місяців із дня її надходження згідно з правилами, передбаченими цим Кодексом для кримінального провадження в суді тієї інстанції, яка здійснює перегляд.

Учасники судового провадження повідомляються про дату, час та місце розгляду заяви. Неприбуття у судові засідання осіб, які були належно повідомлені, не перешкоджає розгляду заяви і перегляду судового рішення.

Загалом подання заяви про перегляд судового рішення за нововиявленими або виключними обставинами не зупиняє автоматично виконання такого рішення. Але суд своєю ухвалою має право зупинити виконання судового рішення, яке переглядається за нововиявленими або виключними обставинами, до закінчення перегляду (ст. 466 КПК).

Суд має право не досліджувати докази щодо обставин, що встановлені в судовому рішенні, яке переглядається за нововиявленими або виключними обставинами, якщо вони не оспорується.

За наслідками кримінального провадження за нововиявленими або виключними обставинами суд має право: 1) скасувати вирок чи ухвалу і ухвалити новий вирок чи постановити ухвалу; 2) залишити заяву про перегляд судового рішення за нововиявленими або виключними обставинами без задоволення. За результатами перегляду судового рішення за нововиявленими або виключними обставинами Верховний Суд може також скасувати судові рішення (судові рішення) повністю або частково і передати справу на новий розгляд до суду першої або апеляційної інстанції (ст. 467 КПК).

Судове рішення за наслідками кримінального провадження за нововиявленими або виключними обставинами може бути оскаржене в порядку, передбаченому для оскарження судових рішень суду відповідної інстанції.

Кримінальне провадження за нововиявленими або виключними обставинами є формою перегляду судових рішень, що набрали законної сили. Цей вид провадження має резервне значення та використовується лише тоді, коли вичерпано інші допустимі засоби процесуально-правового захисту.

Нововиявлені та виключні обставини характеризуються такими ознаками: 1) їх невідомість суду з причин, від нього незалежних; 2) істотне значення для справи; 3) неможливість врахування під час провадження у справі та винесенні рішення (у зв'язку із невідомістю їх суду); 4) відкриття тільки після набрання законної сили рішенням суду.

Провадження за нововиявленими або виключними обставинами здійснюється у зв'язку із виявленням таких обставин, що

або виникли уже після розгляду кримінального провадження, або ж існували на момент цього розгляду, проте не були відомі суду. А тому наявність таких обставин не дозволяє оцінювати рішення, винесене у кримінальному провадженні як справедливе, обґрунтоване та законне.

Закон визначає 4 групи нововиявлених обставин, зазначених у ч. 2 ст. 459 КПК та 3 види виключних обставин (про які йдеться у ч. 3 цієї ж статті):

Значення провадження за нововиявленими та виключними обставинами полягає у тому, що ця форма оскарження і перевірки судових рішень є додатковою гарантією правосуддя, захисту прав і законних інтересів учасників судового провадження порівняно з провадженням основним – апеляційним та касаційним.

Процесуальною особливістю провадження за нововиявленими та виключними обставинами є те, що: 1) цей вид провадження перевіряє судових рішень, що набрали законної сили і які уже звернені до виконання (або навіть частково чи повністю виконані); 2) цей вид провадження стосується кожного підсумкового судового рішення, яке набрало законної сили (крім ухвал слідчого судді); 3) особливість такого провадження полягає у перевірці за нововиявленими чи виключними обставинами рішення суду тією ж інстанцією (першою, апеляційною чи касаційною), яка перша допустила помилку через незнання про існування таких обставин; 4) немає такої судової інстанції, рішення якої б вважалося остаточним і не могли б перевірятися з огляду на нововиявлені чи виключні обставини.

### ***Контрольні запитання***

1. Якими є завдання та значення для кримінального судочинства провадження за нововиявленими або виключними обставинами?
2. Якими є підстави для здійснення провадження за нововиявленими обставинами?
3. Що є підставами для здійснення кримінального провадження за виключними обставинами?

4. Яким є співвідношення нововиявлених обставин із підставами для зміни чи скасування судових рішень в апеляційному порядку?

5. Яке співвідношення нововиявлених обставин із новими доказами?

6. У чому полягає штучне створення або підроблення доказів?

7. У чому полягає завідомо неправильний висновок експерта та завідомо неправильний переклад як підстава для перегляду судових рішень за нововиявленими обставинами?

8. У чому полягають завідомо неправдиві показання свідка та потерпілого як підстава для перегляду судових рішень за нововиявленими обставинами?

9. У чому полягають злочинні зловживання слідчого, прокурора, слідчого судді чи суду, вчинені під час провадження у справі, як підстава для перегляду судових рішень за нововиявленими обставинами?

10. У чому полягає скасування судового рішення, що стало підставою для ухвалення вироку чи постановлення ухвали, що належить переглянути, як підстава для перегляду судових рішень за нововиявленими обставинами?

11. Наведіть приклади усіх інших невідомих суду при ухваленні судового рішення нововиявлених обставин.

12. У чому полягає визнання Конституційним Судом України неконституційним закону, іншого правового акта чи їх окремого положення, застосованого судом, як підстава для перегляду судових рішень за виключними обставинами?

13. Якими процесуальними актами встановлюються нововиявлені обставини?

14. Які суди вправі здійснювати перегляд рішень суду за нововиявленими або виключними обставинами?

15. Якими є строки звернення із заявою про перегляд рішення суду за нововиявленими або виключними обставинами?

16. Хто вправі подавати заяву про перегляд судового рішення за нововиявленими або виключними обставинами?

17. Яким вимогам має відповідати заява про перегляд судового рішення за нововиявленими або виключними обставинами?

18. Яким є порядок подання заяви про перегляд судового рішення за нововиявленими або виключними обставинами?

19. Чи вправі суддя за результатами перевірки заяви про перегляд судового рішення за нововиявленими або виключними обставинами залишити її без руху?

20. Чи вправі суддя за результатами перевірки заяви про перегляд судового рішення за нововиявленими або виключними обставинами відмовити у відкритті відповідного провадження?

21. Чи можливим є доповнення, зміна заяви про перегляд судового рішення за нововиявленими або виключними обставинами, а також подання на неї заперечень?

22. Яким є порядок здійснення перегляду судового рішення за нововиявленими або виключними обставинами?

23. Які рішення може ухвалити суд за наслідками кримінального провадження за нововиявленими або виключними обставинами?

24. Чи підлягає оскарженню судове рішення, ухвалене за наслідками кримінального провадження за нововиявленими або виключними обставинами?

## Рекомендована література

1. Балакшин С. В. «Новые» или «вновь возникшие» обстоятельства. *Государство и право*. 2011. № 2. С. 56–62.

2. Баскакова В. Е. Возобновление производства ввиду новых обстоятельств (вопросы теории и практики): автореф. дисс. на соискание науч. степени канд. юрид. наук: спец. 12.00.09 «Уголовный процесс, криминалистика и судебная экспертиза; оперативно-розыскная деятельность». Екатеринбург, 2009. 24 с.

3. Бернадська В. М. Перегляд судових рішень за нововиявленими обставинами в кримінальному судочинстві: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність». К., 2007. 23 с.

4. Бобечко Н. Зловживання посадових осіб, які ведуть кримінальний процес як одна з підстав для перегляду судових рішень за нововиявленими обставинами. *Вісник Львівського університету*. Серія юридична. Львів, 2003. Вип. 38. С. 53–545. URL: <http://radnuk.info/home/24780>

5. Бобечко Н. Р. Нововиявлені обставини у кримінальному провадженні: поняття, ознаки, система. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. Серія «Юридичні науки». 2014. № 6-2. Т. 4. С. 55–61.
6. Бобечко Н. Р. Реформування проваджень з формально-юридичної перевірки судових рішень у кримінальному процесі України. *Молодий вчений*. 2016. № 3. С. 455–460.
7. Бобечко Н. Р. Суть, завдання, значення та процесуальні особливості провадження за нововиявленими обставинами за КПК. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2015. № 1. С. 193–197.
8. Дроздов О. Актуальні проблеми реалізації окремих засад кримінального процесу в провадженні за нововиявленими обставинами. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2014. № 2. С. 56–169.
9. Дроздов О. Глава 29. Провадження за нововиявленими обставинами. Кримінальний процес: підручник. Х.: Право, 2013. С. 643–653.
10. Дроздов О. Проблеми перегляду судових рішень в порядку виключного провадження. *Вісник Верховного Суду України*. 2010. № 8. С. 21–29.
11. Дроздов О. М. Провадження за нововиявленими або виключними обставинами в кримінальному судочинстві за європейськими стандартами. *Кримінальний процесуальний кодекс 2012 року: ідеологія та практика правозастосування: колективна монографія / за заг. ред. Ю. П. Алєніна; відпов. за вип. І. В. Гловюк*. Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2018. С. 860–885.
12. Дьомін Ю. Перегляд кримінальних проваджень за нововиявленими обставинами. *Вісник Національної академії прокуратури України*. 2014. № 4. С. 5–9. URL: [file:///C:/Users/x/Downloads/Vnapu\\_2014\\_4\\_3%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/x/Downloads/Vnapu_2014_4_3%20(1).pdf)
13. Капшук А. Пінг-понг із нововиявленими обставинами. URL: [http://zib.com.ua/ua/print/118859-yakih\\_zmin\\_potrebue\\_kpk\\_v\\_chastini\\_novovi\\_yavlenih\\_obstavin\\_.html](http://zib.com.ua/ua/print/118859-yakih_zmin_potrebue_kpk_v_chastini_novovi_yavlenih_obstavin_.html)
14. Малахова О. В. Реалізація інституту сприяння захисту у кримінальному процесуальному доказуванні: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність». Одеса, 2016. 20 с.
15. Петренко Ю. Не остаточний вирок. URL: [http://zib.com.ua/ua/7954-pereglyad\\_sudovih\\_rishen\\_za\\_novoviyavlenimi\\_obsta\\_vinami\\_za\\_p.html](http://zib.com.ua/ua/7954-pereglyad_sudovih_rishen_za_novoviyavlenimi_obsta_vinami_za_p.html)
16. Про правові позиції судової палати у кримінальних справах ВССУ за 2015 рік. URL: <sc.gov.ua/.../Правові%20позиції%20судової%20палати%2...>
17. Пшеничний І. І. Здобутки та прорахунки нормативно-правового регулювання інституту перегляду судових рішень за нововиявленими обставинами за новим Кримінальним процесуальним кодексом України. *Форум права*. 2013. № 3. С. 507–513.
18. Сиза Н. П. Провадження за нововиявленими обставинами у кримінальному процесі України: проблеми процесуальної форми. *Науковий*

*вісник Ужгородського національного університету. Серія Право. 2012. Вип. 19. Т. 4. С. 150–152.*

19. Собенин А. А. Механизм проверки правосудности судебных решений ввиду новых или вновь открывшихся обстоятельств: автореф. дисс. на соискание науч. степени канд. юрид. наук: спец. 12.00.09 «Уголовный процесс, криминалистика и судебная экспертиза; оперативно-розыскная деятельность». М., 2007. 31 с.

20. Стрельбицкая Л. Процессуальный статус осужденного по вновь открывшимся обстоятельствам в уголовном производстве Украины. *LEGEA ŞI VIAȚA*. 2013. № 12. С. 193–196.

21. Фігурський В. Окремі проблемні питання перегляду судових рішень за нововиявленими обставинами в кримінальному процесі. *Підприємництво, господарство і право*. 2016. № 8. С. 185–190. URL: <http://pgr-journal.kiev.ua/archive/2016/08/37.pdf>

22. Фідря О. Ю. Новий перелік нововиявлених обставин. *Часопис Київського університету права*. 2012. № 4. С. 311–315.

## Тема 24

### КРИМІНАЛЬНЕ ПРОВАДЖЕННЯ НА ПІДСТАВІ УГОД У ФОРМІ ПРИВАТНОГО ОБВИНУВАЧЕННЯ

*24.1. Кримінальне провадження на підставі угод*

*24.2. Кримінальне провадження у формі приватного обвинувачення*

#### **24.1. Кримінальне провадження на підставі угод**

У КПК України 2012 р. введено низку нових інститутів, зокрема, угод про примирення та визнання винуватості.

Угоди – це інститут кримінального процесу, значними перевагами якого є: 1) оптимізація кримінального судочинства (спрощення і скорочення процедури розгляду кримінальних проваджень); 2) економія коштів і часу, що витрачаються на розгляд кримінальної справи; 3) зменшення навантаження на працівників правоохоронних та правозахисних органів; 4) позасудове вирішення конфліктних ситуацій; 5) забезпечення прав потерпілого; 6) скорочення строку тримання обвинуваченого під вартою (або й навіть відмова від тримання під вартою й застосування санкцій, не пов'язаних із триманням під вартою).

Скорочення процедури судового розгляду та досудового розслідування відображено у: Рекомендації Комітету Міністрів

Ради Європи державам-членам від 17 вересня 1987 року № R 87 (18) «Стосовно спрощення кримінального правосуддя», Резолюції Економічної і соціальної ради при ООН «Про основні принципи програм відновлюючого правосуддя у кримінальних справах від 24.07.2002 р., Рамковому рішенні ради Європейського Союзу «Про місце жертв злочинів у кримінальному судочинстві» від 15 березня 2001 р.

Практика укладення угод у кримінальному судочинстві була також предметом неодноразового розгляду у Європейському суді з прав людини (рішення якого є джерелом права в Україні зокрема й тоді, коли Україна не є державою-відповідачем). Страсбурзький суд зазначив, що існування саме по собі таких спрощених процедур не суперечить ні практиці цього Суду, ні положенням Європейської конвенції з прав людини та основоположних свобод. Рішення «Сандерс проти Сполученого Королівства»<sup>39</sup>, «Ніколов проти Болгарії»<sup>40</sup> та «Вермелен проти Бельгії»<sup>41</sup>.

У рішенні ж «Бабар Ахмад та інші проти Сполученого Королівства», ЄСПЛ констатує, що угоди про визнання винуватості відповідають гарантіям справедливого судового розгляду (закріпленим у п. 1 ст. 6 Конвенції) за наявності таких основних вимог до цієї угоди: 1) забезпечення її добровільності; 2) розуміння особою правових наслідків угоди; 3) забезпечення права на захист підозрюваного/обвинуваченого – учасника цієї угоди; 4) відповідності угоди фактичним обставинам справи; 5) нейтральності суду та його невтручання у процес досягнення та укладення між сторонами угоди із його вагомою роллю стосовно

---

<sup>39</sup> Рішення Європейського суду з прав людини «Сандерс проти Сполученого Королівства» від 29 листопада 1996 р. / С. Шевчук. Судовий захист прав людини: Практика Європейського Суду з прав людини у контексті західної правової традиції. 2-ге вид., випр., доп. К.: Реферат, 2007. С. 334.

<sup>40</sup> Рішення ЄСПЛ «Ніколов проти Болгарії» від 25.03.1999. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua>

<sup>41</sup> Рішення ЄСПЛ «Вермелен проти Бельгії» («Vermelen v. Belgium») від 20 лютого 1996 р. URL: [european-court.eu](http://european-court.eu)

перевірки умов угоди – а саме законності, добровільності, дійсності заявленого клопотання тощо<sup>42</sup>.

У кримінальному провадженні можуть бути укладені такі види угод: 1) угода про примирення між потерпілим та підозрюваним (чи обвинуваченим); 2) угода між прокурором та підозрюваним (чи обвинуваченим) про визнання винуватості.

*Угода про примирення* може бути укладена за ініціативою потерпілого, підозрюваного (або обвинуваченого). Домовленості стосовно угоди про примирення можуть проводитися самостійно потерпілим і підозрюваним чи обвинуваченим (захисником і представником) або за допомогою іншої особи, погодженої сторонами кримінального провадження (окрім слідчого, прокурора або судді) (ч. 1 ст. 469 КПК України).

Укладення угоди про примирення у кримінальному провадженні щодо уповноваженої особи юридичної особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, у зв'язку з яким здійснюється провадження щодо юридичної особи, не допускається.

*Угода про примирення* між потерпілим та підозрюваним чи обвинуваченим *може бути укладена у провадженні щодо:* а) кримінальних проступків; б) злочинів невеликої чи середньої тяжкості та в) у кримінальному провадженні у формі приватного обвинувачення (ч. 3 ст. 469 КПК України).

Слідчий, прокурор зобов'язані *проінформувати* підозрюваного та потерпілого *про їхнє право на примирення*, роз'яснити механізм його реалізації та не чинити перешкод в укладенні угоди про примирення (ч. 7 ст. 469 КПК України).

*Момент, з якого можливе ініціювання та укладення угод* на досудовому розслідуванні, та зв'язок цього моменту з повідомленням особи про підозру, обрано законодавцем не випадково. Укладення угоди про примирення або про визнання винуватості може ініціюватися в будь-який момент після повідомлення особи про підозру до виходу суду до нарадчої кімнати для ухвалення вироку (ч. 5 ст. 469 КПК України).

---

<sup>42</sup> Рішення ЄСПЛ «Бабар Ахмад та інші проти Сполученого Королівства» від 14 грудня 2010 року. URL: <http://www.interights.org>

*В угоді про примирення (відповідно до положень ст. 471 КПК України) зазначаються:* її сторони; формулювання підозри чи обвинувачення; його правова кваліфікація із зазначенням статті (частини статті) закону України про кримінальну відповідальність; істотні для відповідного кримінального провадження обставини; розмір шкоди, завданої кримінальним правопорушенням; строк її відшкодування чи перелік дій, не пов'язаних із відшкодуванням шкоди, які підозрюваний чи обвинувачений зобов'язані вчинити на користь потерпілого; строк їх вчинення; узгоджене покарання та згода сторін на його призначення (або на призначення покарання та звільнення від його відбування з випробуванням); наслідки укладення та затвердження угоди, передбачені ст. 473 КПК України; наслідки невиконання угоди. В угоді також зазначається дата її укладення та вона скріплюється підписами сторін.

Отож, в угоді про примирення обов'язково зазначаються її *сторони*. В Інформаційному листі Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ (далі – ВССУ) «Про деякі питання здійснення кримінального провадження на підставі угод» вказано, що угода також може укладатися, якщо її сторонами чи стороною є *неповнолітні*. У такому разі угода укладається за участю законних представників і захисників неповнолітніх. Водночас якщо неповнолітній досяг шістнадцятирічного віку, він має право укласти угоду про примирення самостійно, але за наявності згоди його законного представника. Якщо ж неповнолітній молодший 16 років, угоду про примирення за його згодою укладає законний представник неповнолітнього<sup>43</sup>.

Коли учасником угоди є неповнолітній підозрюваний/обвинувачений, наведені позиції ВССУ загалом заперечень не викликають. Такий неповнолітній учасник процесу (а ним у будь-якому разі є особа старша 14 років – з огляду на нижню вікову

---

<sup>43</sup> Про деякі питання здійснення кримінального провадження на підставі угод: Інформаційний лист Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 15 листопада 2012 р. № 223-1679/0/4-12. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v1679740-12>

межу, по досягненні якої може наставати кримінальна відповідальність за окремі види злочинів) здатен висловити свою позицію та згоду на укладення угоди.

Водночас ВССУ залишає поза увагою ту обставину, що через відсутність будь-яких обмежень щодо нижньої вікової межі потерпілого не виключені ситуації, за яких така неповнолітня особа (особливо-малолітня) внаслідок недостатнього розвитку не завжди здатна розуміти суть правовідносин, щодо яких вимагається згода, а також не завжди може усвідомлювати зміст самої угоди та її юридичних наслідків.

Видається, що при укладенні угоди цілком допустиме повне заміщення малолітньої постраждалої особи її законним представником. При цьому при затвердженні угоди суд має перевірити, чи не порушують умови угоди інтересів сторін або інших осіб (п. 3 ч. 7 ст. 474 КПК України) зокрема, й самого потерпілого, від імені та з метою захисту прав якого має діяти законний представник.

При вирішенні питання про укладення (і затвердження) обох видів угод постає також питання про те, чи *можуть стороною таких угод бути неосудні/обмежено осудні особи?*

Наявність у матеріалах провадження даних, які вказують на медичний критерій *неосудності* обвинуваченого (медичних довідок, висновків судово-психіатричних експертиз), свідчить про те, що у затвердженні угоди треба відмовляти. При відмові у затвердженні угоди потрібно посилатися на п. 1 ч. 7 ст. 474 КПК України (а саме – «умови угоди суперечать вимогам цього Кодексу та/або закону»). Адже неосудна особа не є суб'єктом злочину.

Вона якщо й вчиняє, то не злочин, а інше, заборонене КК України, суспільно небезпечне діяння. Водночас і угоди про примирення, і угоди про визнання винуватості, можуть бути укладені у провадженні тільки щодо злочинів (ч. 3 та 4 ст. 469 КПК України).

Стосовно ж того, чи може *обмежено осудний* бути стороною однієї із зазначених угод, відповідь не настільки однозначна. З огляду на те, що обмежено осудний підлягає кримінальній

відповідальності та є суб'єктом злочину (ч. 1 ст. 20 КК України), він може бути й учасником цієї угоди. Однак слід пам'ятати й про те, що визнання особи обмежено осудною може бути підставою для застосування примусових заходів медичного характеру (далі – ПЗМХ) (ч. 2 ст. 20 КК України).

Видається, що у цій ситуації слід керуватися положенням ч. 2 ст. 503 КПК України, згідно з яким, якщо під час досудового розслідування будуть встановлені підстави для здійснення кримінального провадження щодо застосування ПЗМХ, слідчий, прокурор виносить постанову про зміну порядку досудового розслідування та продовжує його за правилами, передбаченими Главою 39 «Кримінальне провадження щодо застосування ПЗМХ».

Отож виявлення у підозрюваного (обвинуваченого) психічного захворювання, що свідчить про його обмежену осудність означає, що кримінальні процесуальні правовідносини «переводяться» до «юрисдикції» Глави 39 цього ж Кодексу «Кримінальне провадження щодо застосування ПЗМХ» (з огляду на ймовірну можливість та необхідність застосування судом заходів, що передбачають лікування обмежено осудного та запобігання вчиненню ним нових суспільно небезпечних діянь).

Проте треба звернути увагу на те, що жодна з норм КПК України не забороняє одночасного застосування судом і ПЗМХ до обмежено осудного, і укладення з ним угод у кримінальному провадженні. За протилежного підходу безпідставно ущемлюватиметься інтерес потерпілого (на укладення угод про примирення) та інтерес обмежено осудного (на укладення обох видів угод) – порівняно з відповідним інтересом повністю осудних осіб.

Але при цьому слід мати на увазі й те, що, відповідно до ч. 2 ст. 474 КПК України, розгляд щодо угоди може проводитися судом і під час підготовчого судового засідання, і в ході судового розгляду. Водночас, питання про застосування ПЗМХ суд вправі вирішувати тільки при розгляді справи по суті.

Причому зрозуміло, що здійснювати розгляд цих питань можна тільки разом – на одній і тій же самій стадії процесу. А тому при надходженні клопотання про затвердження угоди

в ході підготовчого засідання, суд буде змушений відмовити у затвердженні угоди – адже розгляд питання про застосування ПЗМХ (з огляду і на інтереси самого обмежено осудного, і на публічні інтереси) за цих умов матиме пріоритет (ч. 2 ст. 503 КПК України). Водночас слід пам'ятати про те, що можливість повторного звернення до суду на наступній стадії процесу з угодою (з такими ж самими умовами чи навіть зміненими) виключена.

Однак, якщо клопотання про затвердження такої угоди надійшло до суду на стадії судового розгляду, немає ніяких перешкод (хіба наявні підстави для відмови у затвердженні угоди, передбачені ч. 7 ст. 474 КПК України) для розгляду судом одразу обох питань: 1) і про затвердження цієї угоди (або відмови у її затвердженні); 2) і про можливе застосування до обмежено осудного ПЗМХ. Обидва ці питання суд вирішуватиме в єдиному процесуальному документі – вирокі на підставі угоди (ч. 4 ст. 475 КПК України та абз. 4 п. 2 ч. 4 ст. 374 цього ж Кодексу).

При цьому, звісно ж, відповідні домовленості сторін не повинні стосуватися застосування (чи навпаки, незастосування) до обмежено осудного ПЗМХ. Річ у тім, що у ст. 472 КПК України зміст угоди визначено чітко та вичерпно. Оскільки у цій нормі право вирішувати питання про будь-які інші заходи кримінально-правового характеру (та їх конкретні види), окрім покарання, учасникам угоди не надано, то, відповідно, сторони їх торкатися і не мають.

Ведучи мову про *суб'єкта відшкодування шкоди за угодою про примирення*, слід вказати на неоднозначність вирішення цього питання на законодавчому рівні. Так, у ст. 471 КПК України йдеться про те, що це може бути лише підозрюваний, обвинувачений. Водночас із положень ч. 1 ст. 127 цього ж Кодексу можна дійти висновку, що відшкодування шкоди можливе і самим підозрюваним/обвинуваченим, і за його згодою будь-якою іншою особою.

Така проблема у науці є дискусійною, щодо її вирішення існує декілька поглядів, а саме:

1) виконання цієї умови закону можливе лише безпосередньо заповідювачем шкоди (збитків);

2) закон допускає відшкодування заподіяних злочином збитків (усунення шкоди) третіми особами за будь-яких умов;

3) не суперечитиме закону усунення заподіяної злочином шкоди чи відшкодування збитків іншими особами (наприклад, батьками, друзями, родичами, близькими, колегами по роботі тощо), однак це допустимо лише в окремих випадках. У цій ситуації до уваги слід брати передусім те, чи сам фактично винний брав свідому та активну участь у відшкодуванні збитків (усуненні шкоди). Не слід виключати того, що фактично відшкодування шкоди буде здійснено кимсь іншим, але, звичайно ж від імені та за бажанням заповідювача шкоди (збитків). При цьому, безумовно, слід враховувати згоду самого потерпілого (а у визначених законом випадках – згоду його законного представника) саме на такий спосіб усунення шкоди.

Як аргумент на користь саме такого вирішення ситуації можна послатися і на схожу позицію, висловлену у Постанові Пленуму Верховного Суду України від 23 грудня 2005 року № 12 (ч. 6 п. 3)<sup>44</sup>, де зазначений орган теж дійшов висновку про можливість відшкодування шкоди третіми особами, а не його безпосереднім заповідювачем.

Однією з істотних умов угоди про примирення є *строк відшкодування шкоди (чи вчинення інших дій на користь потерпілого)* (ст. 471 КПК України). Реальною є ситуація, коли підозрюваний/обвинувачений, розуміючи, що він не здатен одразу виконати таку умову процесуального закону, пропонує зробити це поступово, наприклад, певними частками протягом наперед обумовленого строку. Потерпілий же не заперечує і пристас на таку пропозицію.

Слід зазначити, що закон не обмежує договірні сторони у визначенні строку, протягом якого правопорушник повинен задовольнити зафіксовані в угоді вимоги потерпілого. А тому

---

<sup>44</sup> Про практику застосування судами законодавства про звільнення особи від кримінальної відповідальності: Постанова Пленуму ВСУ від 23 грудня 2005 р. №12. *Вісник Верховного Суду України*. 2006. № 2.

не виключена ситуація, за якої строк виконання умов угоди перевищуватиме строк давності притягнення до кримінальної відповідальності.

У цьому разі інтереси потерпілого можуть залишитися незахищеними, він не матиме жодних важелів впливу на обвинуваченого. Адже, відповідно до ст. 476 КПК України, клопотання про скасування вироку, яким затверджено угоду, у зв'язку з невиконанням її умов, може бути подано лише протягом строків давності притягнення до кримінальної відповідальності.

Однією з умов укладення (та, відповідно, затвердження) угоди про примирення є *відшкодування шкоди чи перелік дій, не пов'язаних із відшкодуванням шкоди, що слід вчинити на користь потерпілого* (ч. 1 ст. 471 КПК України). У юридичній літературі побутує точка зору про те, що в угоді про примирення має бути зазначено положення про повне відшкодування. Однак існує й протилежна думка (яку поділяють автори підручника), відповідно до якої відшкодування за заподіяної шкоди має відбуватися на засаді диспозитивності. *Потерпілий*, чий суб'єктивні права порушені, має сам розпоряджатися ними на свій розсуд, зокрема він *може навіть звільнити винного від деліктного зобов'язання*.

У такій ситуації обов'язково треба з'ясувати, що ж відбулося: власне прощення боргу чи проста відмова від здійснення права, оскільки це два різні правові інститути. *Прощення боргу* – це одностороння угода, яка припиняє зобов'язання, тобто позбавляє кредитора права вимагати надалі (зокрема і в порядку цивільного судочинства) виконання боржником його зобов'язань. Водночас зумовлена свободою розпорядження цивільними правами відмова від їхнього здійснення (на певному етапі) не припиняє зобов'язання.

Тобто *відмова від реалізації права* вимагати виконання деліктного зобов'язання угодою не є, отже, в цьому випадку не відбувається зміна чи припинення цивільних правовідносин. Тому потерпілий вправі просто не наполягати на виконанні зобов'язань боржником, відмовляючись від пред'явлення вимоги про відшкодування збитків або усунення шкоди, але зберігаючи

при цьому можливість її заявлення у порядку цивільного судочинства.

В аналізованій ситуації, враховуючи волевиявлення потерпілого, нема перепон для затвердження угоди про примирення. Водночас потрібно обов'язково зазначити цивілістичні підстави того, чому шкода не була реально відшкодована. Для цього треба послатися на конкретну норму Цивільного кодексу, вказавши, чи йдеться про застосування ст. 12 ЦК України («Здійснення цивільних прав»), чи ст. 605 ЦК України («Припинення зобов'язання прощенням боргу»).

У першому випадку потерпілий може у подальшому пред'явити позов у порядку цивільного судочинства, а в другому – він таке право втрачає.

Також в угоді про примирення має бути зазначене *узгоджене покарання та згода сторін на його призначення* (або на призначення покарання та звільнення від його відбування із випробуванням).

При узгодженні покарання сторони мають враховувати межі санкції статті Особливої частини КК України, що передбачає відповідальність за вчинений злочин, стосовно якого укладається угода, положення Загальної частини КК щодо призначення покарання, ступінь тяжкості вчиненого злочину, особу винного та обставини, що пом'якшують/обтяжують покарання<sup>45</sup>.

На практиці суди іноді демонструють цілковите нерозуміння правової природи угод про примирення. До прикладу, один із судів, розглянувши справу за обвинуваченням особи у вчиненні злочину, передбаченого ч. 2 ст. 125 КК України, вироком *одночасно*: а) і звільнив особу від кримінальної відповідальності на підставі ст. 46 КК України; б) і затвердив угоду про примирення, якою призначив узгоджене сторонами покарання!<sup>46</sup>.

---

<sup>45</sup> Про практику здійснення судами кримінального провадження на підставі угод: Постанова Пленуму Вишого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ №13 від 11 грудня 2015 року. URL: [http://sc.gov.ua/ua/postanovi\\_zh\\_2015\\_rik.html](http://sc.gov.ua/ua/postanovi_zh_2015_rik.html)

<sup>46</sup> Ухвала Ленінського районного суду міста Луганська 12 березня 2013 р. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/>

Тобто фактично суд прийняв два взаємосуперечливих рішення. Адже у разі звільнення від кримінальної відповідальності, і покарання не призначається, і судимість не виникає, а при укладенні угоди про примирення на підставі ст. 471 КПК України, навпаки, настають обидва ці кримінально-правові наслідки.

За наявності підстави для обов'язкового звільнення обвинуваченого від кримінальної відповідальності у зв'язку з примиренням винного з потерпілим та одночасним надісланням до суду обвинувального акту з підписаною сторонами угодою про примирення виникає *суперечність між нормами кримінального права, що передбачають звільнення особи від кримінальної відповідальності та нормами КПК, які зобов'язують суд затвердити угоду про примирення і при цьому визнати особу винуватою у вчиненні злочину та призначити їй покарання*. Тому постає питання: яке ж рішення за таких обставин слід прийняти?

Видається, що за таких умов суд має прийняти рішення, більш сприятливе для особи, позитивна посткримінальна поведінка якої дає підстави застосовувати до неї заохочувальні заходи, а саме – звільнення особи від кримінальної відповідальності на підставі ст. 46 КК України. Адже, як зазначалося, у цьому разі покарання особі не призначають та судимість у неї не настає<sup>47</sup>.

Законодавець також вимагає, аби в угоді про примирення містилася *правова кваліфікація* діяння із зазначенням статті (частини статті) закону України про кримінальну відповідальність. Видається, що точність кримінально-правової кваліфікації вимагає посилання на усі структурні елементи правової норми (зокрема за наявності потреби – і на пункт/пункти частини статті відповідної норми КК України).

Одним із проблемних питань, пов'язаних із можливістю укладення (та затвердження) угоди про примирення, є те, *чи підлягає затвердженню судом угода про примирення, якщо одним і тим самим злочином завдано шкоди одночасно і потерпілому, і державним чи суспільним інтересам?*

---

<sup>47</sup> Навроцька В. В., Навроцький В. О. Науковий висновок щодо застосування положень Глави 35 КПК України 2012 р., якою передбачене кримінальне провадження на підставі угод. Навроцький Вячеслав. З професорської шухляди. Івано-Франківськ: Фоліант, 2016. С. 421–429.

Наприклад, одним із судів затверджено угоду про примирення у провадженні за обвинуваченням особи у вчиненні злочину, передбаченого ч. 2 ст. 406 КК України, за ознаками порушення статутних правил взаємовідносин між військовослужбовцями за відсутності відносин підлеглості<sup>48</sup>. Оскільки максимальне покарання, яке може бути призначене за вчинення такого діяння, становить 5 років позбавлення волі, то таке діяння належить до злочинів середньої тяжкості. Відповідно до положень ч. 3 ст. 469 КПК України цей вид угоди може бути укладена у провадженні щодо діянь відповідної категорії. А тому суд, затвердивши таку угоду, формально діяв згідно зі законом.

Однак таке рішення не можна вважати логічним та виправданим. Аналізований злочин – двооб’єктний: 1) передусім ним заподіюється шкода порядку взаємовідносин між військовослужбовцями, які не перебувають у відносинах підлеглості (тобто здійснюється посягання на публічний інтерес); 2) окрім того, додатковим об’єктом є честь і гідність особи (приватний інтерес).

І хоча у Главі 35 КПК «Кримінальне провадження на підставі угод» відсутня вказівка, згідно з якою недопустимим є укладення угод про примирення у справах про багатооб’єктні злочини, однак значною характеристикою діянь даної категорії (щодо яких можливе укладення угод про примирення) є специфічність об’єкта посягання, характер охоронюваних благ. Тільки щодо діянь, що посягають на приватні інтереси, які не зачіпають більшою мірою публічні інтереси, можуть укладатися угоди. Адже розпоряджатися (а будь-яка угода і є розпорядженням правами) можна лише тим, що належить тільки тобі, а не іншим.

Звісно, злочинів, які посягають виключно на приватні інтереси, в «чистому» вигляді не існує з огляду хоча б на законодавче визначення злочину (ч. 1 ст. 11 КК України) як усе-таки суспільно небезпечного, а не індивідуально небезпечного діяння. Проте так звані «багатооб’єктні» злочини, які спрямовані проти

---

<sup>48</sup> Вирок Центрально-міського районного суду м. Кривого Рогу від 14 березня 2013 р. (справа № 216/1357/13-к, № провадження 1-кп/216/68/13). URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua>

інтересів приватної особи та публічних інтересів, не повинні входити до переліку діянь, стосовно яких допустиме укладення угод про примирення.

На підтвердження такого висновку можна навести й положення п. 19 Постанови ПВССУ, в якому міститься вказівка на те, що у кримінальних правопорушеннях, де основним безпосереднім об'єктом виступають публічні інтереси, а спричинена конкретним фізичним чи юридичним особам шкода є лише проявом посягання на основний об'єкт, укладення угоди про примирення не допускається<sup>49</sup>.

Відповідно до вимог ч. 1 ст. 469 КПК, *ініціатива укладення угоди про примирення* має виходити тільки від потерпілого або підозрюваного/обвинуваченого.

Варто мати на увазі, що з 11 січня 2019 р. набули чинності зміни до ч. 1 ст. 469 КПК України, згідно з якими угода про примирення у кримінальному судочинстві щодо злочинів, пов'язаних із домашнім насильством, може бути укладена лише за ініціативи потерпілого (його представника або законного представника). Якщо ж дії чи інтереси законного представника суперечать інтересам особи, яку він представляє, за рішенням прокурора, слідчого судді, суду такий законний представник замінюється іншим із числа осіб, визначених ст. 44 КПК України<sup>50</sup>.

*Домовленості стосовно угоди про примирення* можуть проводитися і самостійно потерпілим та підозрюваним/обвинуваченим (захисником і представником), і за допомогою іншої особи, погодженої сторонами кримінального провадження. Серед цих осіб можуть бути представники медіаційних центрів,

---

<sup>49</sup> Про практику здійснення судами кримінального провадження на підставі угод: Постанова Пленуму Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 11.12.2015 р. № 13. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0013740-15>

<sup>50</sup> Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України з метою реалізації положень Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами: Закон України від 6 грудня 2017 року № 2227-VIII. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2227-19>

особи, які мають авторитет серед учасників угоди про примирення<sup>51</sup>.

Що стосується *вимог до такого медіатора*, то законодавець не ставить жодних вимог щодо віку такого посередника, його досвіду роботи у відповідній сфері тощо. Головне, на що звертається увага, так це на те, що ним не може бути слідчий, прокурор чи суддя (ч. 1 ст. 469 КПК України). Обмеження на участь у процесі примирення для прокурора, слідчого та суду є цілком виправданим, позаяк має на меті забезпечення сторонам права на вільне волевиявлення та вирішення кримінально-правового конфлікту без втручання державних органів.

Проте нерідко ініціатором укладення такої угоди є саме слідчий. Те, що ініціювання укладення угоди здійснюється неуповноваженою на це особою, на думку окремих суддів є обставиною, що слугувала причиною для відмови у затвердженні угоди (з тієї підстави, що її укладення не було «добровільним»)<sup>52</sup>.

Автори підручника неоднозначно оцінюють таку судову практику. Те, що слідчий (як, зрештою, й прокурор чи суддя) виступає ініціатором угод у кримінальному судочинстві (чи посередником у їх укладенні), є, звісно ж, порушенням вимог ч.ч. 1–3 ст. 469 КПК України. Однак юридичні наслідки недотримання кримінальної процесуальної форми при укладенні угоди не обов'язково мають тягнути за собою відмову в її затвердженні. Ці наслідки мають залежати від того, якими саме були ці порушення: істотними чи ні. Водночас потрібно зважати на те, чи могла відповідна ініціатива слідчого щодо укладення угоди негативно вплинути на волевиявлення сторін щодо цього. Якщо

---

<sup>51</sup> Узагальнення судової практики здійснення кримінального провадження на підставі угод (розглянуте та затверджене на нараді суддів судової палати 22 січня 2014 р.). URL: [http://zib.com.ua/ua/print/92557-uzagalnennya\\_vssu\\_sudovoi\\_praktiki\\_zdiysnennya\\_kriminalnogo\\_html](http://zib.com.ua/ua/print/92557-uzagalnennya_vssu_sudovoi_praktiki_zdiysnennya_kriminalnogo_html)

<sup>52</sup> Див., до прикладу, ухвалу Жовтневого районного суду Миколаївської області від 10.08.2015 р. у справі № 477/1682/15-к. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/48526430>; ухвалу Гадяцького районного суду Полтавської області у справі № 562/633/16-к. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/57375783>

ні – то, вочевидь, відмовляти у затвердженні угоди тільки з цих міркувань не слід.

Іншим видом угод у кримінальному судочинстві є угода про визнання винуватості. *Угода про визнання винуватості* може бути укладена за ініціативою прокурора або підозрюваного чи обвинуваченого.

Згідно з практикою ЄСПЛ, а також рекомендаціями Кабінету Міністрів Ради Європи, *ініціювання угод про визнання винуватості з боку прокурора*: 1) повинно бути винятком із загального правила; 2) та ґрунтуватися на достатніх доказах причетності особи до вчинення кримінального правопорушення.

*Угода про визнання винуватості* між прокурором та підозрюваним чи обвинуваченим може бути укладена у провадженні щодо:

1) кримінальних проступків, злочинів невеликої чи середньої тяжкості, тяжких злочинів;

2) особливо тяжких злочинів, віднесених до підслідності Національного антикорупційного бюро України (далі – НАБУ) за умови викриття підозрюваним чи обвинуваченим іншої особи у вчиненні злочину, віднесеного до підслідності НАБУ, якщо інформація щодо вчинення такою особою злочину буде підтверджена доказами;

3) особливо тяжких злочинів, вчинених за попередньою змовою групою осіб, організованою групою чи злочинною організацією або терористичною групою за умови викриття підозрюваним, який не є організатором такої групи або організації, злочинних дій інших учасників групи чи інших, учинених групою або організацією злочинів, якщо повідомлена інформація буде підтверджена доказами.

Угода про визнання винуватості між прокурором та підозрюваним чи обвинуваченим може бути укладена щодо кримінальних проступків, злочинів, внаслідок яких шкода завдана лише державним чи суспільним інтересам.

Водночас згідно зі змінами до КПК України, *укладення угоди про визнання винуватості у кримінальному провадженні* щодо уповноваженої особи юридичної особи, яка вчинила

кримінальне правопорушення, у зв'язку з яким здійснюється провадження щодо юридичної особи, а також у кримінальному провадженні щодо кримінальних правопорушень, внаслідок яких шкода завдана державним чи суспільним інтересам або правам та інтересам окремих осіб, у яких беруть участь потерпілий або потерпілі, не допускається, крім випадків надання усіма потерпілими письмової згоди прокурору на укладення ними угоди.

З огляду на це виникає питання: чи можливе затвердження угоди про визнання винуватості у провадженнях, де є постраждала особа (фізична чи юридична), якій фактично завдано шкоди кримінальним правопорушенням, але, водночас, вона не вступила у процес як потерпілий (і, відповідно, ніякої згоди прокурору на укладенням ним угоди не надає та й не може надавати)?

Наявність фактичного потерпілого (у матеріально-правовому сенсі), тобто особи, якій кримінальним правопорушенням завдано шкоди, але яка, керуючись ч. 7 ст. 55 КПК, не хоче набуття такого статусу (та, відповідно, й не може надавати згоди прокурору на укладення угоди про визнання винуватості), не перешкоджає укладенню такої угоди. Якщо відсутність потерпілого у кримінальному провадженні зумовлена тим, що особа, яка постраждала від кримінального правопорушення внаслідок об'єктивних причин не здатна реалізувати своє право на набуття статусу потерпілого, а особи, що вправі представляти її інтереси, не вчиняють жодних дій з цією метою, то у затвердженні угоди має бути відмовлено за такою підставою, як порушення умовами угоди прав, свобод чи інтересів сторін або інших осіб (п. 3 ч. 7 ст. 474 КПК України).

В угоді про визнання винуватості зазначаються: її сторони; формулювання підозри чи обвинувачення та його правова кваліфікація із зазначенням статті (частини статті) закону України про кримінальну відповідальність; істотні для відповідного кримінального провадження обставини; беззастережне визнання підозрюваним чи обвинуваченим своєї винуватості у вчиненні кримінального правопорушення; обов'язки підозрюваного чи обвинуваченого щодо співпраці у викритті кримінального

правопорушення, вчиненого іншою особою (якщо відповідні домовленості мали місце); умови часткового звільнення підозрюваного, обвинуваченого від цивільної відповідальності у вигляді відшкодування державі збитків внаслідок вчинення ним кримінального правопорушення, узгоджене покарання та згода підозрюваного, обвинуваченого на його призначення (або на призначення покарання та звільнення від його відбування з випробуванням); наслідки укладення та затвердження угоди, передбачені ст. 473 КПК; наслідки невиконання угоди. В угоді зазначається дата її укладення та вона скріплюється підписами сторін (ст. 471 КПК України).

Однією з суттєвих умов при укладенні у кримінальному провадженні угод (обох видів) є *беззастережне визнання своєї винуватості* підозрюваним, обвинуваченим. У вчиненні кримінального правопорушення.

Таке визнання вини надалі може бути дуже ризикованим та не вигідним для цього учасника процесу в тому разі, якщо угоду не буде укладено і провадження здійснюватиметься в загальному порядку. Аби відповідні міркування та застереження не стримували підозрюваного/обвинуваченого від укладення угод у кримінальному судочинстві, законодавець у ч. 6 ст. 469 КПК України передбачає, що у разі недосягнення згоди стосовно укладення угоди, факт її ініціювання та твердження, зроблені з метою її досягнення, не можуть розглядатися як відмова від обвинувачення або як визнання своєї винуватості.

Продовжуючи аналіз визнання вини як однієї з умов укладення відповідної угоди, слід пам'ятати про положення ч. 2 ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, ч. 1 ст. 62 Конституції України, ст. 17 КПК України щодо *необхідності доведення вини особи* навіть у тих випадках, коли вона сама своєї винуватості не заперечує<sup>53</sup>.

У раніше діючому КПК України 1960 р. (а саме – у ч. 2 ст. 73 цього Кодексу) містилося положення, відповідно до якого «Визнання підозрюваним своєї вини може бути покладено

---

<sup>53</sup> Хавронюк М. Деякі проблеми угоди про визнання винуватості. *Юридичний вісник України*. 2012. № 29. С. 6.

в основу обвинувачення лише при підтвердженні цього визнання сукупністю доказів, що є в справі». У КПК України 2012 р. подібна норма відсутня. Однак це аж ніяк не означає, що підхід правозастосувача за такої ситуації за новим КПК змінився. Справа у тому, що позиція Європейського суду з прав людини (прецедентна практика якого є джерелом права у нашій державі) щодо цього стабільна та незмінна: лише визнання особою своєї вини (без інших достатніх доказів її причетності до вчинення кримінального правопорушення) не може бути підставою для винесення обвинувального вироку. Про це, зокрема, йдеться, у наступних рішеннях цього органу: «Аанемерсбердрейф Гебрудес ван Леувен Б. В. проти Нідерландів», «Ніколов проти Болгарії», «Бабар Ахмад та інші проти Сполученого Королівства»<sup>54</sup>, «Девеер проти Бельгії»<sup>55</sup>, «Гаас проти Німеччини»<sup>56</sup>.

Непряма заборона обґрунтування винуватості особи тільки одним визнанням своєї вини міститься у п. 6 ч. 7 ст. 474 КПК України, згідно з яким суд відмовляє у затвердженні угоди за умови, що відсутні фактичні підстави для визнання винуватості обвинуваченого.

В угоді про визнання винуватості, відповідно до ст. 472 КПК України, серед інших обставин мають бути зазначені *обов'язки підозрюваного чи обвинуваченого щодо співпраці у викритті кримінального правопорушення, вчиненого іншою особою* (якщо відповідні домовленості мали місце). Тобто ця умова є необов'язковою частиною змісту угоди.

Видається цілком виправданим підхід ВССУ стосовно цього, відповідно до якого угоди у таких випадках (незважаючи на те, що домовленості про співпрацю підозрюваного з правоохоронними органами у викритті злочинів інших осіб є обов'язковою складовою їх змісту) не відповідають інтересам

---

<sup>54</sup> Бабар Ахмад та інші проти Сполученого Королівства: Рішення ЄСПЛ від 14 грудня 2010 року. URL: <http://www.interights.org/document/129/index.html>

<sup>55</sup> Девеер проти Бельгії: Рішення ЄСПЛ від 27 лютого 1980 року. URL: [european-court.eu](http://european-court.eu)

<sup>56</sup> Гаас проти Німеччини: Рішення ЄСПЛ («Haas v. Germany») від 17 листопада 2005 р. № 73047/01. URL: <http://www.dhcour.coe.fr/>

суспільства, оскільки спрямовані виключно на задоволення приватного інтересу підозрюваного/обвинуваченого щодо пом'якшення покарання.

Відповідно до положень ст. 470 КПК України *при вирішенні питання про укладення угоди про визнання винуватості прокурор зобов'язаний враховувати такі обставини*: а) ступінь та характер сприяння підозрюваного чи обвинуваченого у проведенні кримінального провадження щодо нього або інших осіб; б) характер і тяжкість обвинувачення (підозри); в) наявність суспільного інтересу в забезпеченні швидшого досудового розслідування і судового провадження, викритті більшої кількості кримінальних правопорушень; г) наявність суспільного інтересу в запобіганні, виявленні чи припиненні більшої кількості кримінальних правопорушень або інших більш тяжких кримінальних правопорушень.

*Особливості процесуального порядку досудового розслідування та судового провадження на підставі угоди.*

Якщо угоди досягнуто під час досудового розслідування, обвинувальний акт із підписаною сторонами угодою невідкладно надсилається до суду. Прокурор має право відкласти направлення до суду обвинувального акта із підписаною сторонами угодою до отримання висновку експерта або завершення проведення інших слідчих дій, необхідних для збирання та фіксації доказів, які можуть бути втрачені зі спливом часу, або які неможливо буде провести пізніше без істотної шкоди для їх результату в разі відмови суду в затвердженні угоди (ч. 1 ст. 474 КПК України).

Коли угоду укладено на стадії досудового розслідування, її розгляд судом та *затвердження угоди* (чи, навпаки, відмова у цьому) здійснюється *на стадії підготовчого провадження* (ч. 2 ст. 474 КПК України). При цьому, як зазначалося, законодавець встановлює, що у разі укладення угоди на стадії досудового розслідування прокурор повинен передати до суду тільки підписану сторонами угоду разом із обвинувальним актом. Водночас ніякі інші матеріали досудового розслідування суду не надаються. Цей підхід повністю узгоджується з нормою ч. 4 ст. 291 КПК України, згідно з якою надання суду до початку судового розгляду інших документів заборонено.

Так, при вирішенні питання стосовно угоди в ході підготовчого провадження, суд (відповідно до вимог закону) може ознайомитися тільки із текстом угоди, обвинувального акту (і додатків до нього).

Водночас, у п. 6 ч. 7 ст. 474 КПК України вказано, що суд повинен відмовити у затвердженні угоди, якщо відсутні фактичні підстави для визнання винуватості. Тому постає закономірне запитання: а як же на цій стадії суд може *пересвідчитися у тому, що підстави для визнання винуватості усе-таки існують*, якщо у нього нема можливості ознайомитися із зібраними матеріалами досудового розслідування?

Така можливість у нього єдина: тільки опитавши самого обвинуваченого. Тому фактично судді при затвердженні відповідної угоди вимушені класти в основу обвинувачення власне визнання особою своєї вини. Звісно, говорити, про належне внутрішнє переконання судді у таких ситуаціях й говорити годі. А тому на практиці деякі судді (відступаючи від передбаченої КПК процедури) перед прийняттям рішення стосовно угоди все-таки ознайомлюються із матеріалами досудового розслідування<sup>57</sup>.

Слід зазначити, що і в узагальненні судової практики здійснення кримінального провадження на підставі угод, ВВСУ теж послідовно обстоює позицію, згідно з якою у ході підготовчого провадження перед постановленням вироку на підставі угоди суд повинен витребувати матеріали досудового розслідування. Серед іншого як аргумент на користь своєї позиції ВВСУ звертає увагу на особливу значущість вироку як акту правосуддя (а саме вироком угоду або затверджують, або ж відмовляють у її затвердженні) та резонно вказує на те, що вирок повинен бути ухвалений на підставі об'єктивно з'ясованих обставин<sup>58</sup>.

---

<sup>57</sup> Ухвала Кам'янець-Подільського міськрайонного суду Хмельницької області від 30 січня 2013 р. (справа № 676/359/13-к.). URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/29076997>

<sup>58</sup> Узагальнення судової практики здійснення кримінального провадження на підставі угод (розглянуте та затверджене на нараді суддів судової палати 22 січня 2014 р.). URL: [http://zib.com.ua/ua/print/92557-uzagalnennya\\_vssu\\_sudovoi\\_praktiki\\_zdiysnennya\\_kriminalnogo\\_html](http://zib.com.ua/ua/print/92557-uzagalnennya_vssu_sudovoi_praktiki_zdiysnennya_kriminalnogo_html)

Якщо угоди досягнуто під час досудового розслідування, то, за загальним правилом, обвинувальний акт із угодою, підписаною сторонами, невідкладно надсилається до суду ч. 1 ст. 474 КПК України. Тобто законодавець нічого не говорить про *процедуру відкриття матеріалів кримінального провадження у разі направлення до суду угоди* разом з обвинувальним актом.

Такий законодавчий підхід та його реалізація на практиці може використовуватися працівниками правоохоронних органів як певний психологічний тиск на підозрюваного аби схилити його до визнання винуватості, коли достатньої доказової бази для доведення такої вини немає.

Отож у КПК відсутня норма, яка б зобов'язувала прокурора здійснити процедуру відкриття матеріалів провадження для ознайомлення із ними перед переданням угоди з обвинувальним актом до суду. Незважаючи на це, практика (причому непоодинокі) у таких випадках йде іншим шляхом: особі все ж таки надають матеріали досудового розслідування для ознайомлення.

Основними причинами такої практики (яка хоч безпосередньо не базується на нормах КПК, але, як переконані автори підручника, є цілком обгрунтованою), є те, що:

1) процесуальний керівник таким чином «перестраховується» від можливих звинувачень у порушенні прав підозрюваного;

2) це буде певною гарантією того, що обвинувачений, який ознайомиться із матеріалами досудового розслідування та пересвідчиться у тому, що прокуратура все-таки володіє достатньою доказовою базою для доведення його винуватості, не буде давати «задній хід» (тобто, не відмовиться від підписаної ним угоди).

З огляду на сказане видається цілком логічним та виправданим підхід ВССУ, згідно з яким, якщо угоди досягнуто під час досудового розслідування, обвинувальний акт разом із підписаною сторонами угодою невідкладно направляється до суду

після виконання процесуальних дій, передбачених ст. 290 КПК України<sup>59</sup>.

Суд зобов'язаний переконатися у судовому засіданні, що укладення угоди сторонами є добровільним, тобто не є наслідком застосування насильства, примусу, погроз або наслідком обіцянок чи дії будь-яких інших обставин, ніж ті, що передбачені в угоді.

Суд перевіряє угоду на відповідність вимогам КПК України та/або закону. Суд відмовляє в затвердженні угоди, якщо:

1) умови угоди суперечать вимогам цього Кодексу та/або закону, зокрема допущена неправильна правова кваліфікація кримінального правопорушення, яке є більш тяжким ніж те, щодо якого передбачена можливість укладення угоди;

2) умови угоди не відповідають інтересам суспільства;

3) умови угоди порушують права, свободи чи інтереси сторін або інших осіб;

4) існують обґрунтовані підстави вважати, що укладення угоди не було добровільним, або сторони не примирилися;

5) очевидна неможливість виконання обвинуваченим взятих на себе за угодою зобов'язань;

6) відсутні фактичні підстави для визнання винуватості.

Коли у кримінальному провадженні йдеться про укладення угоди про примирення між потерпілим та підозрюваним (обвинуваченим) з умовою відшкодування завданої шкоди у майбутньому, становище потерпілого є вразливим.

Саме тому законодавець зобов'язує суд: а) перевірити у судовому засіданні здатність обвинуваченого виконати умови угоди та б) відмовити у її затвердженні у разі очевидної неможливості виконання обвинуваченим взятих на себе за угодою зобов'язань (п. 5 ч. 7 ст. 374 КПК України).

Видається, що суди при з'ясуванні можливості обвинуваченого виконати умови угоди про примирення не повинні обмежуватися отриманням нічим не підкріпленої відповіді

---

<sup>59</sup> Інформаційний лист Вишого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 15 листопада 2012 р. № 223-1679/0/4-12. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v1679740-12>

обвинуваченого на запитання суду щодо спроможності відшкодування. Залежно від умов угоди суди повинні вимагати в обвинуваченого надання відповідних доказів (правовстановлюючих документів на майно, яке має бути передано потерпілому; документів, що підтверджують платоспроможність самого обвинуваченого тощо). Такий підхід хоч прямо і не впливає з жодної із норм КПК, проте й не суперечить жодному із його положень. Окрім того, він повністю узгоджується із рішенням Європейської комісії з прав людини «Бонншо проти Швейцарії» (§74)<sup>60</sup> та рішення Європейського суду з прав людини «В. проти Швейцарії» (§33)<sup>61</sup>.

Як зазначалося, укладення угоди має бути добровільним, у протилежному разі суд зобов'язаний відмовити у затвердженні угоди (п. 4 ч. 7 ст. 474 КПК України).

В юридичній літературі окремі науковці висловлюють насторожене ставлення до процедури спрощеного судочинства у справах, де підозрюваний/обвинувачений визнає свою вину. З метою попередження неправдивих самообвинувачень під час укладення угод про визнання винуватості ці вчені пропонували запровадити додаткові законодавчі гарантії. Про одну із таких гарантій неодноразово згадує ЄСПЛ. Згідно з прецедентною практикою цього органу (зокрема, рішень «Ніколов проти Болгарії»<sup>62</sup> та «Салдуз проти Туреччини»<sup>63</sup> з метою спростування сумнівів щодо недобровільності угоди, обвинуваченому чи підсудному під час обговорення умов угоди про визнання винуватості обов'язково повинно бути забезпечено *право на захист*.

---

<sup>60</sup> «Бонншо проти Швейцарії» («Bonnechaux v. Switzerland»): Рішенням Європейської комісії з прав людини від 5 грудня 1979 р. № 8224/78). URL: [https://books.google.com.ua/books/about/Application\\_No\\_8224\\_78.html?id=C6PIEImP2GkC&redir\\_esc=y](https://books.google.com.ua/books/about/Application_No_8224_78.html?id=C6PIEImP2GkC&redir_esc=y)

<sup>61</sup> «В. проти Швейцарії» («W v. Switzerland»): Рішення ЄСПЛ від 26 січня 1993 р. № 14379/88). URL: [european-court.ru/resheniya-evropejskogo-suda-na-russkom-yazyke](http://european-court.ru/resheniya-evropejskogo-suda-na-russkom-yazyke)

<sup>62</sup> «Ніколов проти Болгарії»: Рішення ЄСПЛ від 25.03.1999. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua>

<sup>63</sup> «Салдуз проти Туреччини»: Рішення ЄСПЛ від 27.11.2008 № 36391/92. URL: <http://eurocourt.info/judgment>

Певно, із урахуванням наведеної прецедентної практики ЄСПЛ, 12.02.2015 р. ч. 2 ст. 52 КПК України доповнено п. 9, згідно з яким у разі укладення угод про визнання винуватості участь захисника є обов'язковою з моменту ініціювання укладення такої угоди.

*За наслідками розгляду угоди суд може прийняти одне з таких рішень:* 1) вирок на підставі угоди або 2) ухвалу про відмову у затвердженні угоди.

Відмова у затвердженні угоди оскарженню не підлягає. У цьому разі суд повертає матеріали прокурору для продовження досудового розслідування або призначає судовий розгляд для здійснення судового провадження у загальному порядку. Повторне звернення з угодою в одному кримінальному провадженні не допускається.

Якщо суд переконається, що угода може бути затверджена, він ухвалює вирок, яким затверджує угоду і призначає узгоджену сторонами міру покарання. *Вирок на підставі угоди* має відповідати загальним вимогам до обвинувальних вироків *із урахуванням певних особливостей.*

Що стосується можливості *оскарження вироку на підставі угоди*, то у ч. 4 ст. 475 КПК України йдеться про те, що він може бути оскаржений у порядку, передбаченому цим Кодексом, з підстав, передбачених ст. 394 КПК сторонами угоди, прокурором (угода про примирення).

Позиції вітчизняних судів щодо питання *можливості оскарження вироку на підставі угоди про визнання винуватості особою, яка не брала участі в її укладенні* (зокрема, співучасника злочину, провадження щодо якого виділено), різняться кардинально. Суди, які заперечують таку можливість, виходять із буквального тлумачення положень ч. 4 ст. 394 КПК України (де йдеться про право оскарження вироку на підставі угоди лише обвинуваченим, його захисником, законним представником та прокурором)<sup>64</sup>.

---

<sup>64</sup> Вирок Печерського районного суду м. Києва від 04.03.2015. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Rewiew/42987287>; ухвала Апеляційного суду м. Києва від 17.04.2015; ухвала Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 24.07.2015. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Rewiew/47464651>

Водночас, є й інший погляд (який поділяють і автори підручника), згідно з ним відсутність «інших осіб» у вичерпному переліку суб'єктів оскарження, передбаченому ст. 394 КПК України за умови, що судові рішення стосується їх прав, свобод та інтересів, не є перешкодою у доступі до правосуддя та звернення до суду вищої інстанції, що передбачено ч. 2 ст. 24 цього Кодексу<sup>65</sup>.

Спробуємо висловити своє бачення із зазначеного питання. У ч. 4 ст. 394 КПК України право на оскарження вироку на підставі угоди надано лише обвинуваченому (його захиснику, законному представнику) та прокурору з чітко регламентованих підстав. Про інших осіб, прав, свобод та інтересів яких стосується вирок на підставі угоди, не згадано.

Проте це не дає підстав стверджувати, що такі особи не є суб'єктами права на апеляційне оскарження. Адже у ст. 24 КПК України прямо та однозначно йдеться про право на перегляд вироку, що стосується прав, свобод чи інтересів особи судом вищого рівня *незалежно від того, чи брала та особа участь у судовому розгляді*.

Звісно ж, норма ч. 2 ст. 24 КПК України перебуває у конкуренції із нормою, закріпленою у ст. 394 цього ж Кодексу (якою закріплено вичерпний перелік суб'єктів та підстав оскарження вироку на підставі угоди). За такої конкуренції підлягає застосування саме ст. 24 КПК України, оскільки:

а) у протилежному випадку буде підірвано значення загальних положень КПК як сукупності положень, що поширюються на його норми, які стосуються окремих (часткових) питань;

б) положення, викладені у зазначеній статті – це не просто звичайні, рядові положення, це положення однієї із засад кримінального процесу (які, як відомо, мають фундаментальне значення для усього кримінального судочинства, визначають його спрямованість, побудову загалом, форму і зміст стадій та інститутів та виражають панівні у даній державі ідеї, що стосуються

---

<sup>65</sup> Ухвала Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 09.06.2016. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Rewiew/58300768>

завдань, способу формування і здійснення правосуддя у кримінальних провадженнях).

Тому якраз із правовими принципами (засадами) слід порівнювати, «звіряти» усі інші норми, що підлягають застосуванню (і аж ніяк не навпаки).

А тому співучасники злочину, кримінальне провадження щодо яких виділено окремо, є суб'єктами права на оскарження вироку на підставі угоди навіть тоді, коли вони не брали участь в її укладенні.

Отож можна зробити такі висновки.

1) у кримінальному провадженні можуть бути укладені такі види угод: а) угода про примирення; б) угода про визнання винуватості;

2) метою обох видів угод є: а) процесуальне спрощення розгляду справ; б) зменшення навантаження на систему здійснення правосуддя у кримінальних справах (на суд зокрема); в) пом'якшення покарання обвинуваченого; г) визнання можливості виправлення особи, її ресоціалізації;

3) відшкодування заподіяної шкоди на підставі угоди про примирення має відбуватися на засаді диспозитивності; потерпілий, чий суб'єктивні права порушені, може навіть звільнити підозрюваного/обвинуваченого від обов'язку по відшкодуванню заподіяної шкоди;

4) у кримінальних правопорушеннях, де основним безпосереднім об'єктом виступають публічні інтереси, а спричинена конкретним фізичним чи юридичним особам шкода є лише виявом посягання на основний об'єкт, укладення угоди про примирення не допускається;

5) ініціатива укладення угоди про примирення має виходити тільки від потерпілого або підозрюваного/обвинуваченого; при цьому угода про примирення у кримінальному судочинстві щодо злочинів, пов'язаних із домашнім насильством, може бути укладена лише за ініціативи потерпілого (його представника або законного представника);

б) ініціювання угод про визнання винуватості з боку прокурора: а) повинно бути винятком із загального правила;

б) ґрунтуватися на достатніх доказах причетності особи до вчинення кримінального правопорушення;

7) у разі укладення угод про визнання винуватості участь захисника є обов'язковою з моменту ініціювання укладення такої угоди;

8) законний представник неповнолітнього потерпілого вправі укласти угоду від імені такого учасника процесу без надання згоди останнім, якщо такий потерпілий не спроможний надати та/або усвідомити свою згоду; при цьому суд вправі відмовити у затвердженні угоди на підставі п. 3 ч. 7 ст. 474 КПК якщо буде встановлено, що такою угодою порушуються інтереси потерпілого, від імені якого діє законний представник;

9) потерпілому при укладенні угод про примирення, у якій строк виконання обвинуваченим обов'язків перевищує строк давності притягнення до кримінальної відповідальності, а суду – при затвердженні такої угоди, необхідно пам'ятати про відсутність належних гарантій захисту прав потерпілого у разі невиконання обвинуваченим умов угоди;

10) наявність потенційного потерпілого (особи, якій кримінальним правопорушенням завдано шкоди, але яка керуєчись ч. 7 ст. 55 КПК, за власним бажанням не набула такого статусу), не є перешкодою для укладення угоди про визнання винуватості;

11) якщо відсутність потерпілого у кримінальному провадженні зумовлене тим, що постраждала від кримінального правопорушення особа внаслідок об'єктивних причин не може реалізувати своє право на набуття статусу потерпілого, а особи, які вправі представляти її інтереси, пасивні, то у затвердженні угоди має бути відмовлено з підстави, передбаченої п. 3 ч. 7 ст. 474 КПК України;

12) суд зобов'язаний переконатися у спроможності обвинуваченого виконати зобов'язання, покладені на нього угодою про примирення; з огляду на це він вправі вимагати від обвинуваченого докази його можливості виконати умови досягнутих домовленостей;

13) наявність у матеріалах провадження даних, які вказують на медичний критерій неосудності обвинуваченого,

свідчить про те, що у затвердженні угоди треба відмовляти (посилатися на п. 1 ч. 7 ст. 474 КПК України); водночас жодна із норм КПК України не забороняє укладення з обмежено осудним угод у кримінальному провадженні та/чи застосування до нього примусових заходів медичного характеру.

14) при узгодженні покарання при укладенні угод у кримінальному судочинстві сторони мають враховувати межі санкції статті Особливої частини КК України, що передбачає відповідальність за вчинений злочин, стосовно якого укладається угода, положення Загальної частини КК щодо призначення покарання, ступінь тяжкості вчиненого злочину, особу винного та обставини, що пом'якшують/обтяжують покарання;

15) укладення угод про визнання винуватості за умови, що сприяння підозрюваного, обвинуваченого слідству полягало лише у повідомленні відомостей про його власну участь у злочині (про що працівникам правоохоронних органів було відомо й незалежно від такого сприяння) без вказівки на нерозкриті чи невідомі злочинні епізоди своєї злочинної діяльності чи злочинної діяльності своїх співучасників чи інших осіб (незважаючи на те, що домовленості про співпрацю підозрюваного з правоохоронними органами у викритті злочинів інших осіб є необов'язковою складовою їх змісту) не відповідають інтересам суспільства;

16) підхід ВССУ, згідно з яким, якщо угоди досягнуто під час досудового розслідування, обвинувальний акт разом із підписаною сторонами угодою невідкладно направляються до суду після виконання процесуальних дій, передбачених ст. 290 КПК України, хоч прямо і не ґрунтується на законі, проте є цілком логічним та виправданим;

17) при перегляді справи за апеляційною скаргою «інших осіб» слід керуватися нормою, передбаченою ч. 2 ст. 24 КПК України, як такою, що регламентує загальні засади та має пріоритет над нормами, що стосуються окремих правових ситуацій. А тому співучасники злочину, кримінальне провадження щодо яких виділено окремо, є суб'єктами права на оскарження вироку на підставі угоди навіть тоді, коли вони не брали участь в її укладенні.

## 24.2. Кримінальне провадження у формі приватного обвинувачення

Кримінальним провадженням у формі приватного обвинувачення є провадження, що може бути розпочате слідчим, прокурором тільки на підставі заяви потерпілого щодо кримінальних правопорушень, передбачених ст. 477 КПК України. Правова регламентація порядку кримінального провадження у формі приватного обвинувачення є дуже далекою від досконалості. Такий порядок майже не врегульовано Главою 36 КПК України. Адже норми, що мають регламентувати особливості досудового розслідування та судового розгляду у формі приватного обвинувачення (окрім, звісно ж, трьох статей Глави 36 КПК України) або відсутні взагалі, або ж «розкидані» по усьому кодексу.

Ст. 477 КПК України передбачає основні положення засади диспозитивності (ст. 26 цього ж Кодексу). Із реалізацією диспозитивних повноважень учасників кримінального судочинства пов'язане положення кримінального процесуального законодавства про можливість розпочати кримінальне провадження у формі приватного обвинувачення слідчим, прокурором тільки на підставі заяви потерпілого щодо кримінальних правопорушень, передбачених ст. 477 КПК України або його закриття у зв'язку з відмовою потерпілого (його представника) від обвинувачення.

Нині на підставі Закону України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України з метою реалізації положень Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами» від 6 грудня 2017 року<sup>66</sup> законодавець суттєво змінив критерії, керуючись якими він відносить суспільно небезпечні діяння до справ цієї категорії.

---

<sup>66</sup> Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України з метою реалізації положень Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами: Закон України від 6 грудня 2017 року № 2227-VIII. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2227-19>.

Ці зміни зводяться до того, що:

а) тепер в усіх без винятку діяннях, що належать до справ аналізованої категорії, характер зв'язків між постраждалим та заподіювачем шкоди, жодного значення не має. Окрім того, кількість складів суспільно небезпечних діянь, що відносяться до проваджень приватного обвинувачення, нині зменшилася майже на третину (діяння, передбачені аж 36-ма складами злочину переведено до категорії справ публічного обвинувачення);

б) законодавець розширив перелік відповідних діянь, передбачивши, що провадження щодо діянь, передбачених ст. 1261 КК України («Домашнє насильство», ст. 134 КК України «Незаконний аборт або стерилізація», ст. 151<sup>2</sup> КК України («Примушування до шлюбу») та ч. 1 ст. 153 КК України («Сексуальне насильство») належить до проваджень приватного обвинувачення.

Відтак нині до діянь, кримінальне провадження щодо яких здійснюється у формі приватного обвинувачення, належать діяння, передбачені 43-ма статтями Особливої частини КК України.

Досудове розслідування та судовий розгляд таких кримінальних проваджень (виходячи зі змісту ст.ст. 477–479 КПК України) істотно не відрізняється від кримінальних проваджень публічного обвинувачення (це стосується, зокрема, обов'язковості здійснення досудового розслідування та підтримання обвинувачення прокурором). А тому існує обгрунтований сумнів щодо виправданості та доцільності іменування відповідного виду проваджень як «кримінальне провадження у формі приватного обвинувачення».

За своєю суттю це, найімовірніше, провадження у формі приватно-публічного обвинувачення.

Водночас існують такі *особливості кримінального провадження у формі приватного обвинувачення*, передбачені Главою 36 КПК України: 1) кримінальне провадження у формі приватного обвинувачення може бути розпочате тільки на підставі заяви потерпілого уповноваженою на те особою (ч. 1 ст. 477, ч. 1 ст. 478 КПК України); 2) потерпілий вправі подати заяву про вчинення кримінального правопорушення протягом

строку давності притягнення до кримінальної відповідальності за вчинення певного кримінального правопорушення (ст. 478 КПК України); 3) відмова потерпілого (а у випадках, передбачених КПК – його представника) від обвинувачення є безумовною підставою для закриття кримінального провадження (ч. 4 ст. 26, п. 7 ч. 1 ст. 284 КПК України).

Законодавець всупереч одній із основоположних засад законодавчої техніки використовує один і той самий термін («приватне обвинувачення») для позначення різних за своєю суттю правових інститутів: а) провадження приватного обвинувачення, передбаченого ст. 477 КПК України (у юридичній літературі його ще називають «основним») <sup>67</sup> та б) обвинувачення, яке виникає у випадку відмови прокурора від підтримання державного (публічного) обвинувачення, а потерпілий скористався належним йому правом підтримувати обвинувачення – ч.ч. 3–5 ст. 340 КПК України (інколи його іменують субсидіарним) <sup>68</sup>.

Слід погодитися із твердженням про те, що називати таке субсидіарне обвинувачення приватним, як це робить законодавець (ч. 5 ст. 340 КПК України) геть неправильно <sup>69</sup>, адже: а) обвинувальний акт стосовно конкретної особи складає слідчий (після чого його затверджує прокурор) або ж складає прокурор самостійно; б) таке обвинувачення висувається особі у чітко визначеному порядку та має характер публічного обвинувачення; в) потерпілий не вправі змінювати матеріальний зміст обвинувачення, що був сформульований державою в особі уповноважених нею органів.

Нелогічність відповідного підходу законодавця впливає також із системного аналізу положення ч. 5 ст. 340 КПК України,

---

<sup>67</sup> Перепелиця С. І. Провадження у формі приватного обвинувачення: порівняльно-правове дослідження: монографія. Х.: Право, 2015. С. 51.

<sup>68</sup> Там само.

<sup>69</sup> Герасимчук О. П. Діяльність потерпілого при зміні та відмові прокурора від обвинувачення: наукові записки. Серія «Право». Вип. 7. Острого: Вид-во Національного університету «Острозька академія», 2006. С. 148; Александров А. С. Субсидиарный уголовный иск. *Государство и право*. 2000. № 3. С. 78; Крайнікова О. В. Суб'єкти реалізації функції підтримання обвинувачення в суді. *Право і суспільство*. 2016. № 6 (ч. 2). С. 194.

де йдеться про те, що у такому разі кримінальне провадження набуває статусу приватного. Якщо відповідне провадження розпочате як «публічне», то, насправді, якихось аж надто істотних заперечень (окрім вказаних) щодо того, що воно може трансформуватися (чи набути) статусу приватного, немає. Але виглядає позбавленим будь-якого сенсу підхід, відповідно до якого статусу приватного набуває провадження (передбачене Главою 36 КПК України), яке із самого початку таким і було.

У межах цього розділу підручника основні акценти буде зроблено на т. зв. «основному» провадженні приватного обвинувачення, що здійснюється у разі вчинення діянь, передбачених ст. 477 КПК України, та котре є таким апріорі. Хоча й т. зв. «субсидіарне» обвинувачення теж не буде обійдене увагою, позаяк і у провадженнях, які були розпочаті на підставі заяви потерпілого (ст. 477 КПК України) не виключена відмова прокурора від підтримання державного (публічного) обвинувачення та подальше підтримання обвинувачення потерпілим.

*Критерії виділення кола діянь, провадження щодо яких здійснюється у формі приватного обвинувачення.* Як зазначалося, зараз законодавець суттєво змінив критерії, керуючись якими він відносить суспільно небезпечні діяння до справ, провадження щодо яких здійснюється у формі приватного обвинувачення. З 11 січня 2019 р. до цієї категорії належить діяння за умови, що склад злочину визначено у п. 1 ч. 1ст. 477 КПК України (причому незалежно від характеру стосунків між сторонами кримінального конфлікту).

Діяння, які належать до справ, кримінальне провадження щодо яких здійснюється у формі приватного обвинувачення, нині становлять собою 63 склади злочину, що розміщені у 43-х статтях КК України.

Слід дійти висновку, що практично у кожній восьмій статті Особливої частини КК України міститься діяння, яке може бути розпочате слідчим, прокурором лише на підставі заяви потерпілого.

Виникає запитання: якими міркуваннями керувався (чи, принаймні, повинен був керуватися) законодавець, відносячи діяння до проваджень відповідної категорії?

Вирішальним для розуміння суті та особливостей правопорушень, кримінальне провадження щодо яких здійснюється у формі приватного обвинувачення, є питання про предмет кримінального переслідування. Багаторічна дискусія з цього питання представлена широким спектром думок. Перелік складів злочинів, щодо яких можливе кримінальне переслідування за ініціативою приватної особи, є предметом дуже гострих наукових дебатів. Це багато у чому пов'язано з відсутністю єдиних критеріїв, на підставі яких той чи інший склад злочину можна віднести до проваджень, що можуть розпочинатися не інакше як за заявою приватної особи.

Одна із концепцій, яка передусім звертає на себе увагу, отримала назву *«теорія пощади потерпілого»*. Її прихильники стверджують, що держава обмежує своє право на переслідування деяких діянь з етичних міркувань, ігнорування яких суттєво б знизило ефективність правового регулювання. Нерідко втручання державних органів у подібні конфлікти всупереч волі постраждалого призводить до ще більшого загострення конфлікту, до руйнування соціальних зв'язків.

Одним із найбільш поширених поглядів, на підставі якого можна виокремити певні діяння, провадження щодо яких повинні розпочинатися не інакше як за заявою приватної особи, є *концепція приватного делікту*. Суть її полягає в тому, що існує певна категорія злочинів, які байдужі для держави та які посягають виключно на права приватних осіб (тобто вони ніби позбавлені ознаки суспільної небезпеки). Однак, зважаючи на те, що злочин – це все-таки суспільно небезпечне діяння, треба зробити висновок, що ця концепція не може бути підставою для виділення відповідної групи протиправних діянь.

Деякі процесуалісти вбачають головну причину виділення таких справ в особливу групу у тому, що *без урахування думки постраждалого про вчинене тяжко вирішити питання про наявність складу злочину в діях тієї чи іншої особи*. Ставлення потерпілого до посягання, характеру і змісту шкоди має визначальне значення. Таку особливість діянь, переслідуваних не інакше, як за заявою приватної особи, не можна назвати

універсальною. Однак існує низка посягань, для яких ця ознака є дуже характерною. До них, наприклад, належать діяння, передбачені такими статтями КК України: ст. 129 («Погроза вбивством»); ст. 152 («Згвалтування»); ст. 153 («Сексуальне насильство»); ст. 154 (Примушування до вступу в статевий зв'язок»); ст. 162 («Порушення недоторканності житла»); ст. 163 («Порушення таємниці листування, телефонних розмов, телеграфної чи іншої кореспонденції, що передається засобами зв'язку або через комп'ютер») тощо.

До матеріально-правових критеріїв виділення такої категорії кримінальних проваджень належить характер та ступінь тяжкості скоєного злочину. В юридичній літературі майже однастайним є твердження, відповідно до якого діяння, справи про які можуть розпочинатися не інакше як за заявою приватної особи, однозначно не повинні відноситися до тяжких чи особливо тяжких злочинів. Натомість у КПК України 2012 р. зазначений підхід законодавець іноді відверто ігнорує. Донедавна (до 11.01.2019 р.) із десятків діянь, кримінальне провадження щодо яких здійснювалося в порядку приватного обвинувачення – це тяжкі, а то й особливо тяжких злочинів! А тому вони однозначно не повинні були належати до проваджень приватного обвинувачення.

Зараз законодавець відніс більшість із цих діянь до тих, провадження щодо яких здійснюється у порядку публічного обвинувачення, однак ситуацію повністю не виправив. Адже діяння, передбачене ч. 2 ст. 364<sup>1</sup> КК України (та яке належить до тяжких злочинів) тепер (як і раніше) все ще належить до проваджень приватного обвинувачення.

Значною характеристикою діянь даної категорії є також специфічність об'єкта посягання, характер охоронюваних благ. Тільки діяння, що посягають на приватні інтереси, які не зачіпають більшою мірою публічні інтереси, можуть переслідуватися у приватному порядку. Звісно, злочинів, які посягають виключно на приватні інтереси, у «чистому» вигляді не існує з огляду хоча б на законодавче визначення злочину (ч. 1 ст. 11 КК України) як все-таки суспільно небезпечного, а не індивідуально

небезпечного діяння. Проте так звані «багатооб'єктні» злочини, які спрямовані проти інтересів приватної особи та публічних інтересів, не повинні входити до переліку діянь, кримінальне провадження щодо яких може бути розпочате лише на підставі заяви потерпілого.

Підсумовуючи зазначене, можна стверджувати, що:

1) підставами (критеріями) віднесення певної групи суспільно небезпечних діянь до категорії проваджень приватного обвинувачення повинні бути: а) їх відносно невисока суспільна небезпека; б) специфіка безпосереднього об'єкта злочину (шкода заподіюється виключно інтересам приватної особи; в) необхідність врахування думки постраждалого для правильної кримінально-правової кваліфікації; г) невтручання держави у приватний конфлікт, зумовлене міркуваннями етичного характеру, небажанням держави заподіювати постраждалому ще більшої шкоди. Слід зазначити, що кожна окремо виділена підстава не претендує на виокремлення на її основі певних кримінальних проваджень, які можуть бути розпочаті за заявою приватної особи. Тільки їх сукупність обумовлює виділення кримінальних справ в окрему категорію;

2) у КПК 2012 р. при віднесенні злочинів до категорії проваджень приватного обвинувачення законодавець свідомо ігнорує такі загально визнані у юридичній літературі матеріально-правові критерії як відносно невелика суспільна небезпека відповідних діянь та специфіка безпосереднього об'єкта злочину.

*Початок провадження у формі приватного обвинувачення.* Приводом до початку кримінального провадження у формі приватного обвинувачення є заява потерпілого (ст. 478 КПК України). Новий КПК вніс суттєві зміни у вимоги до форми та змісту відповідного звернення постраждалого, за допомогою якого ініціюється відповідне кримінальне переслідування.

Так, раніше використовуваний на позначення форми звернення приватної особи у провадженнях приватного обвинувачення термін «скарга» у КПК 2012 р. замінено на «заява».

Однак все ж таки, більше значення має не так назва відповідного звернення постраждалого (що є приводом по початку

відповідного кримінального провадження), як вимоги, які ставлять до змісту такого звернення. Раніше (за дії КПК 1960 р.) скарга у справах приватного обвинувачення була аналогом обвинувального висновку прокурора у провадженнях публічного обвинувачення. І, відтак, повинна була містити усі його змістовні елементи. Як справедливо вказувалося щодо цього низкою дослідників, діючий на той час КПК 1960 р. передбачав такі вимоги щодо змісту скарги, дотримати яких було неможливо не тільки пересічному громадянину, але й фахівцю у галузі права<sup>70</sup>.

Зараз ситуація суттєво змінилася. У новому КПК України законодавець не встановлює ніяких змістовних відмінностей між заявами, що виступають приводами до початку проваджень у формі приватного чи публічного обвинувачення. А, тому для внесення даних до Єдиного державного реєстру досудового розслідування (далі – ЄДРДР), потерпілому досить навіть в усній формі (із занесенням усної заяви до протоколу) або у письмовій формі повідомити правоохоронний орган про вчинення кримінального правопорушення із висловленням прохання про притягнення кривдника до кримінальної відповідальності.

Стосовно такого аспекту початку кримінального провадження, як *державно-владний суб'єкт, який приймає рішення про початок кримінального провадження приватного обвинувачення*, то тут теж відбулися суттєві зміни. А полягають вони у тому, що законодавцем передано відповідні повноваження від суду (КПК України 1960 р.) до органів слідства та прокуратури (КПК України 2012 р.).

Потребує з'ясування й питання про те, *чи можливим є захист інтересів постраждалих, стан яких робить неможливим (або ускладнює) самотійну ініціацію кримінального провадження у формі приватного обвинувачення*.

---

<sup>70</sup> Лобойко Л. М. Принципи диспозитивності в кримінальному процесі України: монографія. Д.: Юрид. акад. Міністерства внутрішніх справ; Ліра лтд., 2004. С. 216–218; Свиридов В. Законодавчі парадокси. *Юридичний вісник України*. 2001. № 41 (329). С. 10; Попелюшко В. О. Справи приватного обвинувачення: актуальні проблеми, законодавчі парадокси. *Право України*. 2003. № 4. С. 99–100.

На жаль, у КПК 2012 р. не передбачено положення свого попередника (ч. 3 ст. 27 КПК України 1960 р.), що надавало право прокурору розпочинати розслідування кримінальних правопорушень, провадження стосовно яких здійснюється у формі приватного обвинувачення за відсутності відповідної заяви постраждалого у тому разі, коли через безпорадний стан, залежність від обвинуваченого чи з інших причин (зокрема, й унаслідок смерті) така особа не здатна самостійно відстоювати свої інтереси. Такий підхід законодавця нелогічний хоча б тому, що прокурор вправі у справах публічного обвинувачення за власною ініціативою пред'явити цивільний позов в інтересах не лише держави, але й громадян, які через фізичний стан, матеріальне становище, похилий вік, недієздатність або обмежену дієздатність неспроможні захистити свої права (п. 12 ч. 2 ст. 36 КПК 2012 р.).

Відсутність у прокурора можливості розпочати кримінальне провадження у формі приватного обвинувачення (ст. 477 КПК України 2012 р.) без заяви постраждалого (окрім того, що інтереси такої особи залишаться без належного захисту) може призвести й до того, що кримінально-правова оцінка вчиненого щодо нього діяння буде неповною та неправильною. Припустимо, вчинено діяння, передбачене ч. 1 ст. 152 КК України (звалтування). Згодом, побоюючись, що постраждала особа подасть скаргу з вимогою розпочати відповідне кримінальне провадження, її вбивають. І, відповідно, внаслідок цього особа не встигла повідомити працівників правоохоронних органів про вчинення щодо неї злочину. В аналізованому випадку позбавлення людини життя слід кваліфікувати за ч. 1 ст. 115 КК України (як просте умисне вбивство), а не за п. 9 ч. 2 ст. 115 КК України (як «умисне вбивство з метою приховати інший злочин» – відповідальність за яке є, безумовно, більш суворе). Адже для цього потрібно, щоб і попереднє діяння було оцінене як злочинне. Однак така оцінка може бути зроблена за умов, коли вчинене є протиправним, винним, караним, суспільно небезпечним. Відсутність хоча б однієї із цих чотирьох наведених ознак позбавляє можливості стверджувати, що вчинено злочин. Суспільна безпека як

обов'язкова ознака злочину означає, що дія чи бездіяльність завдає чи створює реальну загрозу заподіяння суттєвої шкоди об'єкту кримінально-правової охорони. У справах, кримінальне провадження щодо яких здійснюється у формі приватного обвинувачення, сам постраждалий (а у визначених законом випадках – його законний представник) самостійно визначає, чи спричинена йому діянням, передбаченим кримінальним законом, шкода (а це об'єктивується у поданні правоохоронному органу відповідної заяви). Якщо ж, на його думку, це не так, то, відповідно, відсутня суспільна небезпека. А, отже, нема підстав стверджувати, що вчинено злочин (у змодельованому випадку – згвалтування), і, своєю чергою, наступне діяння – позбавлення життя не можна кваліфікувати за п. 9 ч. 2 ст. 115 КК України як умисне вбивство з метою приховати інший злочин. Адже оцінка другого із діянь як злочинного сумнівів не викликає, однак його кваліфікація може бути різною і залежати від того, чи подав постраждалий (або його законний представник) відповідну скаргу, чи ні. За таких умов навряд чи доводиться говорити про дотримання основоположного принципу кримінально-правової кваліфікації – її повноти.

За КПК 1960 р. у подібній ситуації з метою захисту, передусім, публічних інтересів, кримінальна справа про зазначене діяння, незважаючи на відсутність скарги потерпілого (померлий її об'єктивно подати не може) могла бути порушена прокурором. За нині діючим КПК 2012 р. прокурор подібних повноважень позбавлений. І абсолютно даремно! На випадки, коли волевиявленню постраждалого від злочину перешкоджають фізичні чи психічні недоліки, залежність від правопорушника, інші поважні причини, необхідно було б поширити дію засади публічності, надавши право прокуророві розпочинати кримінальне провадження за власною ініціативою.

Звісно, категорично стверджувати про те, що інтереси такої особи взагалі не підлягають захисту, не слід. Адже у зазначеній ситуації (якщо особа перебуває у стані, який унеможливає подання нею відповідної заяви) потерпілим може бути визнано одну або кілька осіб серед близьких родичів чи членів

сім'ї, яка (які) подала (які подали) заяву про залучення її (їх) до провадження як потерпілого (ч. 6 ст. 55 КПК 2012 р.). От вони й можуть ставити перед правоохоронними органами питання про притягнення кривдника до кримінальної відповідальності. Однак не слід забувати про те, що рівень правосвідомості та правової культури пересічних громадян є не дуже високим. Тому не виключено, що особи, які через вимоги ч. 6 ст. 55 КПК України вправі ставити питання про визнання їх потерпілими, не роблять цього (у зв'язку із незнання наданої законом можливості, через недовіру до працівників правоохоронних органів, через невпевненість у власних силах та можливостях тощо). Зрештою, близькі родичі та члени сім'ї постраждалого самі ж можуть вчинити злочин щодо нього. Окрім того, не виключено, що у такого процесуально безпомічного постраждалого взагалі немає близьких родичів чи членів сім'ї. Певно, про обстоювання справедливості, а також точності та повноти кримінально-правової кваліфікації у подібній ситуації говорити не доводиться.

*Досудове розслідування та судовий розгляд діянь, що належать до категорії проваджень приватного обвинувачення.* У КПК 2012 р. законодавець демонструє кардинальну зміну підходів (порівняно з положеннями КПК 1960 р.) у провадженнях приватного обвинувачення в бік публічності. Це полягає у запровадженні обов'язкового досудового розслідування та обов'язкової участі прокурора у суді.

За раніше діючим кримінальним процесуальним законодавством, фактичним збором доказів займався постраждалий, досудове слідство у справах приватного обвинувачення не проводилося (окрім нечисленних випадків, коли відповідне діяння було вчинене неповнолітнім або особою, яка через свої фізичні чи психічні вади не могла сама здійснити своє право на захист, а також тоді, коли це визнавав за необхідне прокурор чи суд). Наявна саме тоді ситуація була фактичною відмовою потерпілому у доступі до правосуддя. У справах публічного обвинувачення відповідні правоохоронні органи в межах своєї компетенції збирають докази у справі за допомогою таких способів, які обмежують права осіб. Приватна ж особа не мала (і немає зараз)

повноважень, потрібних для проведення розслідування, ефективного збору фактичних даних, які можуть бути використані як докази, застосування в необхідних випадках заходів процесуального примусу. Крім того, часто вона не володіє необхідними для цього професійними, фінансовими, часовими та технічними можливостями. Тому покладення на приватну особу повноти всіх обов'язків обвинувача при відсутності передбачених законом повноважень зі збору доказів призводить до ущемлення його прав і законних інтересів.

Окрім того, така ситуація суперечила й рішенням Європейського суду з прав людини «Янкович проти Хорватії», у якому йдеться про те, що належний доступ до правосуддя у справах зазначеної категорії може бути забезпечено при одному із таких двох варіантів правового регулювання: 1) досудове розслідування є обов'язковим з самого початку та здійснюється незалежно від прохання потерпілого (звісно, перед тим він мав звернутися до уповноваженого органу із вимогою розпочати відповідне провадження); 2) якщо постраждалий вважає, що здатен сам справитися зі збором доказової бази, без будь-якої допомоги чи сприяння працівників правоохоронних органів, то досудове розслідування, за загальним правилом, не здійснюється, однак на першу ж його вимогу уповноважені на те органи були зобов'язані провести досудове розслідування<sup>71</sup>.

Певно, враховуючи наведені аргументи та міркування, законодавець у новому КПК України не передбачив жодних особливостей щодо обов'язковості здійснення досудового розслідування у провадженнях приватного обвинувачення. Такий підхід слід тільки вітати.

Що стосується участі *прокурора у судовому розгляді провадження у формі приватного обвинувачення*, то у ч. 3 ст. 36 КПК України зазначено, що участь прокурора у суді є обов'язковою, крім випадків, передбачених цим Кодексом. При-

---

<sup>71</sup> «Янкович проти Хорватії» («Jankovic v. Croatia»): Рішення ЄСПЛ від 5 березня 2009 р. № 38478/05. URL: <http://ww3.lawschool.cornell.edu/AvonResources/CASE%20OF%20SANDRA%20JANKOVIC%20v.%20CROATIA.pdf>

чому у КПК винятків для провадження у формі приватного обвинувачення не передбачено.

У п. 14 Наказу Генерального прокурора України від 19.12.2012 р. № 4гн «Про організацію діяльності прокурорів у кримінальному провадженні» (із наступними змінами), міститься вказівка забезпечувати участь прокурора у судовому провадженні з розгляду обвинувальних актів, окрім випадків, передбачених законом.

Водночас в Інформаційному листі Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ (далі – ВВСУ) від 03.10. 2012 р. «Про порядок здійснення підготовчого судового провадження відповідно до Кримінального процесуального кодексу України» передбачено необов'язковість участі прокурора у підготовчому провадженні, яке здійснюється у формі приватного обвинувачення. Так, у п. 2 цього листа вказано, що неприбуття для участі у підготовчому судовому засіданні учасників судового провадження (крім прокурора, за винятком випадків, коли кримінальне провадження здійснюється у формі приватного обвинувачення у порядку ч. 4 ст. 26 КПК), які належно повідомлені про дату, час і місце проведення такого засідання, не перешкоджає його проведенню.

Заразом цілком не зрозуміло: а) чому ВВСУ у цьому разі встановлює для проваджень у формі приватного обвинувачення винятки із загальної процедури; б) хто ж у такому випадку (у разі неявки прокурора у підготовчому провадженні при розгляді справ приватного обвинувачення) буде відстоювати перед судом позицію про можливість призначення провадження до судового розгляду. А оскільки наведена позиція ВВСУ не ґрунтується на законі, керуватися нею не слід.

*Наслідки неявки потерпілого у провадженні, що здійснюється у формі приватного обвинувачення.* Із аналізу ст. 325 КПК України слід зробити висновок, що неприбуття потерпілого не є безумовною підставою для відкладення судового розгляду (як це має місце стосовно обвинуваченого – ст. 323 КПК України). Жодних вказівок на обов'язковість присутності потерпілого у суді у провадженнях приватного обвинувачення у КПК

немає. При цьому слід пам'ятати про те, що з метою забезпечення присутності потерпілого у залі судового засідання застосування приводу виключене. З огляду на положення ч. 3 ст. 140 КПК України цей захід процесуального примусу може бути застосований тільки до підозрюваного, обвинуваченого чи свідка. Навіть якби законодавець і передбачив би застосування приводу до потерпілого, то правозастосувач нічого б у цій ситуації не добився: звісно, можна примусово доставити людину до залу суду, але не можна змусити її відстоювати свою позицію у справі. Окрім того, не треба забувати, що у справах, кримінальне провадження щодо яких здійснюється у формі приватного обвинувачення, є й інший обвинувач по справі – прокурор. Звісно, без підтримки потерпілого, без його показань (якщо вони ще не були дані у ході судового розгляду) завдання прокурора по доведенню обґрунтованості викладених в обвинувальному акті тверджень значно ускладнюється, але не стає цілком неможливим (позаяк показання потерпілого – рядовий доказ по справі і вина обвинуваченого може бути підтверджена й іншими наявними доказами – висновками експертів, показаннями свідків, речовими доказами тощо).

*Завершення провадження приватного обвинувачення.* У ч. 5 ст. 28 КПК України передбачено, що особа має право на розгляд обвинувачення щодо неї у найкоротший строк або на його припинення шляхом закриття провадження.

Передусім, слід з'ясувати, *чи можливе закриття провадження приватного обвинувачення, якщо з самого початку воно всупереч закону розпочате без заяви потерпілого?* На відміну від свого попередника (КПК 1960 р.), чинний КПК України у ст. 284 цього Кодексу не передбачив таку підставу закриття кримінального провадження, як «відсутність заяви потерпілого, якщо провадження не може бути розпочате не інакше, як на підставі його заявою».

Що ж стосується провадження підлягає закриттю із формулюванням: «у зв'язку із відсутністю заяви потерпілого у провадженні приватного обвинувачення» без посилання на будь-які норми КПК (з огляду на те, що відповідна підстава

у цьому Кодексі просто не передбачена). Водночас слід керуватися підходом, викладеним у ч. 6 ст. 9 КПК України, згідно з яким у випадках, коли положення КПК не регулюють (або неоднозначно регулюють) питання кримінального провадження, слід застосовувати його загальні засади. Одним із таких принципів є засада диспозитивності, яка передбачає, зокрема, й те, що кримінальне провадження у формі приватного обвинувачення розпочинається тільки на підставі заяви потерпілого (ч. 4 ст. 26 КПК України). А тому логічно, що за відсутності такої заяви, незаконно розпочате кримінальне провадження має бути припинене.

Ще однією із підстав закриття кримінального провадження приватного обвинувачення є відмова потерпілого від обвинувачення. У п. 7 ч. 1 ст. 284 КПК України йдеться про те, що кримінальне провадження у формі приватного обвинувачення закривається у разі, якщо потерпілий (а у випадках, передбачених КПК – його представник) відмовився від обвинувачення).

Водночас виникають складнощі у розмежуванні понять «відмова від обвинувачення» та «примирення». Справа у тому, що у ст. 56 КПК України серед прав потерпілого відсутнє право відмовитися від обвинувачення. Водночас у ч. 4 цієї статті є положення, згідно з яким на усіх стадіях кримінального провадження потерпілий має право примиритися з підозрюваним, обвинуваченим (що може бути однією із підстав для звільнення від кримінальної відповідальності за ст. 45 чи ст. 46 КК України або ж однією з умов укладення угоди про примирення – ст. 471 КПК України). На перший погляд може видатися, що відмова потерпілого від обвинувачення є одним із різновидів примирення. Принаймні, така помилка є доволі поширеною у судовій практиці<sup>72</sup>. Певно, водночас слід виходити з того, що відмова від обвинувачення є односторонньою реалізацією обвинуваченим свого права, натомість примирення передбачає обов'язкове врахування

---

<sup>72</sup> Узагальнення практики судового розгляду кримінальних проваджень у першій та апеляційній інстанціях відповідно до Кримінального процесуального кодексу України від 13 квітня 2012 року №4652-VI. URL: <https://kra.court.gov.ua/sud1190/150/1562>.

при улагодженні кримінального конфлікту позиції іншої його сторони – обвинуваченого.

Відмова потерпілого (його законного представника) від обвинувачення у провадженнях приватного обвинувачення не тотожна відмові прокурора від обвинувачення. Прокурор має відмовитися від обвинувачення, коли в результаті судового розгляду він прийде до переконання, що дані судового слідства не підтверджують пред'явленого обвинувачення. При цьому у своїй постанові він має викласти мотиви такої відмови (ч. 1 ст. 340 КПК України). Водночас діючий КПК не вимагає від потерпілого мотивувати своє рішення про відмову від обвинувачення у провадженнях приватного обвинувачення та не покладає на державні органи обов'язок з'ясувати причини такої відмови. Проте науковці висловлюють слушну позицію, відповідно до якої перед тим, як закрити кримінальне провадження відповідної категорії, суб'єкт, який приймає відповідне рішення, мав би з'ясувати, принаймні, добровільність позиції потерпілого, бо у разі залежності потерпілого від особи, на яку він подав заяву, погроз з її боку чи інших протиправних дій, відмова від обвинувачення може бути вимушеною та не відповідати справжній волі потерпілого<sup>73</sup>. Таким шляхом, до речі, іде й судова практика.

Хоча відповідне положення прямо у КПК України не передбачене (воно впливає із аналізу положень п. 10 ч. 1 ст. 284 КПК України), але перед прийняттям відмови від обвинувачення потерпілому (його представникові) повинно бути роз'яснено наслідки відмови, а саме: втрату права на повторне подання заяви з вимогою розпочати кримінальне провадження щодо тієї ж особи та з тих самих підстав.

Стосовно відмови потерпілого від обвинувачення у провадженнях цієї категорії існує ще кілька проблем. Одна із них

---

<sup>73</sup> Перепелиця С. І. Провадження у формі приватного обвинувачення: порівняльно-правове дослідження: монографія. Х.: Право, 2015. С. 81; Катяло С. И., Лукашевич В. З. Судопроизводство по делам частного обвинения. Л.: Изд-во Ленингр. ун-та, 1972. С. 119; Тітко І. А. Нормативне забезпечення та практика реалізації приватного інтересу в кримінальному процесі України: монографія. Х.: Право, 2015. С. 324–326.

полягає у тому, що держава, здійснюючи досудове розслідування та судовий розгляд такої справи, витрачала кошти державного бюджету, час та зусилля працівників правоохоронних й правозахисних органів (які цілком можна було б спрямувати на розслідування інших суспільно-небезпечних діянь)! Окрім того, певних витрат міг зазнати й потерпілий (це стосується, до прикладу, витрат, пов'язаних із оплатою праці його представника). На жаль, законодавець (ні у ст. 124 КПК України, ні, зрештою, у жодній іншій статті цього Кодексу) не передбачає стягнення з потерпілого процесуальних витрат, понесених у такому випадку.

Інша проблема зводиться, що при відмові потерпілого від обвинувачення у справах такої категорії законодавець взагалі *ігнорує позицію підозрюваного / обвинуваченого, який може виступати «проти» такої відмови* та, відповідно, «проти» закриття провадження. Не виключено, що провадження приватного обвинувачення було розпочате на підставі заяви особи, яка завідомо знала, що її вимога про початок досудового розслідування та внесення даних до ЄДРДР є необґрунтованою, оскільки насправді ніякого суспільно небезпечного діяння проти неї не було вчинено.

Подання ж заяви працівникам правоохоронних органів може бути зумовлене виключно особистими неприязними стосунками, бажанням нашкодити іншому. Цілком можливо, що такий «постраждалий» згодом відмовиться від обвинувачення, побоюючись, що у ході розгляду обставин справи цей факт буде встановлено, а, отже, виникнуть підстави для притягнення її самої до кримінальної відповідальності за ст. 383 КК України «Завідомо неправдиве повідомлення про вчинення злочину» (якщо ж поряд із вчиненням цього злочину мало місце вимагання – то і за ст. 289 КК України «Вимагання») чи за ст. 384 КК України «Завідомо неправдиве показання». Аби цього не сталося (чи принаймні, щоб звести до мінімуму відповідні ризики) такий особі (потерпілому в процесуальному сенсі, а насправді, лже-потерпілому) достатньо відмовитися від обвинувачення. Водночас шкода, яку намагався заподіяти недобросовісний «потерпілий» невинуватій особі (у подальшому – підозрюваному/обвинуваченому),

все ж таки була завдана: проти останнього розпочато досудове розслідування, можливо – і судовий розгляд, застосовано заходи процесуального примусу, зрештою, може бути завдана й шкода морального характеру – погіршення стосунків з родичами, сусідами, співробітниками тощо (або навіть повне припинення таких стосунків) тощо. При цьому підозрюваного/обвинуваченого у такому провадженні, та який вважає себе невинуватим у вчиненні інкримінованого йому злочину, такий варіант вирішення справи (закриття провадження) може взагалі не задовольняти. Не виключено, що він наполягатиме на подальшому розгляді справи, і, у разі доведення його невинуватості, – на винесенні щодо нього виправдувального вироку.

На жаль, його позиція у такому разі до уваги не береться – провадження по справі усе одно закривається на підставі п. 7 ч. 1 ст. 284 КПК України.

Підсумовуючи наведене, можна дійти висновку про те, що:

1) у разі встановлення того, що кримінальне провадження у формі приватного обвинувачення всупереч вимогам закону розпочате без заяви потерпілого, це провадження має бути закрито «у зв'язку із відсутністю заяви потерпілого у провадженні приватного обвинувачення» – незважаючи на те, що така підстава не передбачена у ч. 1 ст. 284 КПК України;

2) при відмові потерпілого від обвинувачення у справах такої категорії законодавець взагалі ігнорує позицію підозрюваного/обвинуваченого, який може виступати «проти» закриття провадження та наполягати на подальшому розгляді обставин справи і, в разі доведення його невинуватості – на винесенні виправдувального вироку;

3) при розмежуванні понять «відмова від обвинувачення» та «примирення», слід виходити із того, що відмова від обвинувачення є односторонньою реалізацією обвинуваченим свого права, натомість примирення передбачає обов'язкове врахування при улагодженні кримінального конфлікту позиції іншої його сторони – обвинуваченого.

Приватне обвинувачення – одна із «устояних» форм організації процесу та захисту прав особи. При розгляді справ прива-

тного обвинувачення необхідно враховувати приватні інтереси осіб, які постраждали від злочинних посягань. Новоприйнятий КПК України стосовно провадження у справах приватного обвинувачення не завжди послідовний.

Це дозволяє стверджувати про певні суперечності та проблеми у правовому регулюванні відповідних відносин.

Тим самим на практиці виникає багато питань, вирішення яких викликає певні труднощі. Для посилення правового захисту осіб (і фізичних, і юридичних) на це слід звернути пильну увагу.

### ***Контрольні запитання***

1. Які є види угод у кримінальному провадженні?
2. Який порядок ініціювання та укладення угоди про примирення?
3. Які обставини враховуються при укладенні угоди про визнання винуватості?
4. Які наслідки укладення та затвердження угоди?
5. Який порядок здійснення кримінального провадження у формі приватного обвинувачення?
6. В яких випадках у кримінальному провадженні не може укладатись угода про визнання винуватості?
7. Чи можуть бути укладені угоди лише із одним з декількох обвинувачених або потерпілих?
8. Які гарантії для захисту інтересів потерпілого передбачає законодавство в провадженнях щодо угод?
9. Хто може бути стороною угоди про примирення та який її зміст?
10. Які обставини про співпрацю обвинуваченого можуть обумовлюватися в угоді про визнання винуватості?
11. За яких умов може бути укладена угода у провадженні щодо вчинення особливо тяжкого злочину?
12. Який порядок затвердження судом угод, укладених під час досудового розслідування?

13. Які наслідки має відмова суду в затвердженні угоди, укладеної під час досудового розслідування?

14. Як змінюється процедура підготовчого провадження у разі розгляду питання про затвердження угоди?

15. Як повинен поступити суд у разі укладення угоди між учасниками під час підготовчого провадження чи судового розгляду?

## Рекомендована література

1. Александренко О. В., Титко А. В. Інститут угоди про примирення у кримінальному процесі України. *Юридична наука*. 2013. № 2. С. 95–103.

2. Альтернативні способи вирішення спорів у кримінальному провадженні / С. Г. Волкотруб, С. А. Крушинський, В. В. Луцик та ін.; під ред. У. Гельманна, В. В. Луцика. Хмельницький: Хмельницький ун-т управління та права, 2015. 204 с.

3. Власова Г. Укладання угоди про визнання вини у Сполучених Штатах Америки як форма спрощеного кримінального судочинства. *Вісник Національної академії прокуратури України*. 2013. № 3. С. 84–88.

4. Дьомін Ю. Інститут угод у кримінальному провадженні: важливі аспекти правозастосування. *Вісник Національної академії прокуратури України*. 2013. № 4. С. 11–19.

5. Карпенко М. І., Зоря О. Д., Малова О. О. Угода про примирення у кримінальному процесі. *Юридична наука*. 2013. № 6. С. 69–77.

6. Козаченко В. І. Реалізація засади законності під час укладення угод у кримінальному провадженні України та Німеччини. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія: Право. 2016. Вип. 38 (2). С. 107–110.

7. Леоненко М. І., Коцар А. О. Кримінальне провадження на підставі угод: Україна і зарубіжний досвід. *Держава та регіони*. Серія: Право. 2013. № 2. С. 153–156.

8. Меркулова Ю. Процесуальні та психологічні особливості укладання угоди про примирення між потерпілим та підозрюваним (обвинуваченим) у кримінальному провадженні. *Evropsky politicky a pravni diskurz*. 2016. Vol. 3. Iss. 3. С. 135–141.

9. Мухін В., Штанько А. Інститут угоди про визнання винуватості у кримінальному процесі. *Вісник Національної академії прокуратури України*. 2013. № 3. С. 46–51.

10. Новак Р. В. Поняття та значення особливих порядків кримінального провадження. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2014. № 4. С. 75–84.

11. Про практику здійснення судами кримінального провадження на підставі угод. Постанова пленуму Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 11 грудня 2015 року № 13. *Часопис цивільного і кримінального судочинства*. 2016. № 1. С. 8–24.

12. Ряшко О. В., Гулей О. В. Проблеми реформування кримінального провадження на підставі угод. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Юридичні науки. 2016. № 837. С. 490–494.

13. Тітко І. Угоди як інститут забезпечення реалізації приватного інтересу в кримінальному судочинстві України: окремі питання. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2013. № 4. С. 225–234.

14. Турман Н. Процесуальний статус та роль медіаторів при укладенні угод у кримінальному провадженні. *Підприємництво, господарство і право*. 2016. № 4. С. 113–117.

15. Ященко С. О. Підстави та принципи встановлення кримінальної відповідальності за умисне невиконання угоди про примирення або про визнання винуватості. *Наше право*. 2016. № 1. С. 120–128.

## Тема 25

### **КРИМІНАЛЬНЕ ПРОВАДЖЕННЯ ЩОДО ОКРЕМИХ ОСІБ**

- 25.1. Кримінальне провадження щодо окремої категорії осіб*
- 25.2. Кримінальне провадження щодо неповнолітніх*
- 25.3. Кримінальне провадження щодо застосування примусових заходів медичного характеру*

#### **25.1. Кримінальне провадження щодо окремої категорії осіб**

Конституційна норма щодо рівності прав усіх громадян, а саме що не може бути привілеїв чи обмежень за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками (ч. 1, 2 ст. 24 Конституції України) знайшла своє відображення і в положеннях Кримінального процесуального кодексу України, а саме ст. 10 регламентує, що не може бути привілеїв чи обмежень у процесуальних правах, передбачених цим Кодексом, за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних чи інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, громадянства, освіти, роду занять, а також за мовними або іншими ознаками.

Однак існує певна категорія осіб щодо яких законодавець встановлює особливий порядок кримінального провадження.

Йдеться про осіб, діяльність яких спрямована на забезпечення функціонування основних державних інститутів і відповідно законодавець у такий спосіб намагається забезпечити таким особам сприятливі умови для здійснення ними своїх повноважень і забезпечити їм захист від можливого незаконного впливу тощо. Вимога щодо необхідності проведення провадження за особливим порядком закріплена також у Міжнародному пакті про громадянські та політичні права, а саме у ст. 9, де проголошено: «Нікого не може бути позбавлено волі інакше, як на підставах і відповідно до такої процедури, які встановлені законом».

Щодо них кримінальне провадження здійснюється за загальними правилами, встановленими КПК, проте із врахуванням низки особливостей (особливих процедур), визначених у Главі 37 КПК України. Такими особливостями, відповідно до положень КПК України, є:

- 1) особливий порядок повідомлення про підозру;
- 2) затримання, обрання запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою чи домашнього арешту;
- 3) обшуку, огляду особистих речей і багажу, транспорту, жилого чи службового приміщення, порушення таємниці листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції і застосування інших заходів, зокрема негласних слідчих дій, що відповідно до закону обмежують права і свободи;
- 4) суб'єктів, які здійснюють досудове розслідування;
- 5) порядку судового розгляду.

Ще однією особливістю кримінальний процесуальний закон визначає і необхідність інформування державних та інших органів чи службових осіб про застосування запобіжного заходу або ухвалення вироку стосовно осіб, які вказані у ст. 480 КПК України, і до яких відповідно здійснюється такий особливий порядок кримінального провадження. Власне законодавцем не конкретизовано чи йдеться лише про ухвалення вироку чи про набрання ним законної сили. Виходячи із засади презумпції невинуватості, то все ж таки правильніше було таке повідомлення здійснювати після того, як вирок вступить у законну силу. Це стосується і обвинувального, і виправдувального вироку.

Положення статті 480 кримінального процесуального закону відносять до окремої категорії осіб, щодо яких здійснюється особливий порядок кримінального провадження таких осіб:

- 1) народного депутата України;
- 2) судді, судді Конституційного Суду України, а також присяжного на час виконання ним обов'язків у суді, Голови, заступника Голови, члена Вищої ради правосуддя, Голови, заступника Голови, члена Вищої кваліфікаційної комісії суддів України;
- 3) кандидата у Президенти України;
- 4) Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини;
- 5) Голови, іншого члена Рахункової палати;
- 6) депутата місцевої ради;
- 7) адвоката;
- 8) Генерального прокурора, його заступника, прокурора Спеціалізованої антикорупційної прокуратури;
- 9) Директора та працівників Національного антикорупційного бюро України;
- 10) члена Національного агентства з питань запобігання корупції.

Народним депутатом України є обраний відповідно до Закону України «Про вибори народних депутатів України» представник Українського народу у Верховній Раді України й уповноважений ним протягом строку депутатських повноважень здійснювати повноваження, передбачені Конституцією України та законами України (ст. 1 Закону). Окрім того, особливості кримінального провадження щодо народного депутата України встановлюються також і Конституцією України, Законом України «Про статус народного депутата України», Законом України «Про регламент Верховної Ради України». Так, наприклад, недоторканість народного депутата, що визначає його особливий статус, регламентується відповідно до Конституції України та ст. 27 Закону України «Про статус народного депутата». Зокрема, ст. 27 Закону вказує на недоторканість народного депутата України у період всього строку здійснення депутатських повноважень. Вона полягає, зокрема, у тому, що народний

депутат не може бути без згоди Верховної Ради України притягнущий до кримінальної відповідальності, затриманий чи заарештований. Обшук, затримання народного депутата чи огляд особистих речей і багажу, транспорту, жилого чи службового приміщення народного депутата, а також порушення таємниці листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції та застосування інших заходів, що відповідно до закону обмежують права і свободи народного депутата, допускаються лише у разі, коли Верховною Радою України надано згоду на притягнення його до кримінальної відповідальності, якщо іншими способами одержати інформацію неможливо.

Окремі положення щодо особливостей притягнення народного депутата до кримінальної відповідальності містить і Закон України «Про Регламент Верховної Ради України», а саме положень Глави 35, яка регламентує порядок розгляду питань про згоду на притягнення до кримінальної відповідальності, затримання чи арешт народного депутата України. Зокрема, саме Верховна Рада надає згоду на притягнення до кримінальної відповідальності, затримання чи арешт народного депутата. Подання про надання згоди на притягнення до кримінальної відповідальності, затримання чи арешт народного депутата ініціюється прокурором. Водночас щодо кожного виду запобіжного заходу подається окреме подання. Подання щодо народного депутата повинно бути підтримано і внесено до Верховної Ради Генеральним прокурором (виконувачем обов'язків Генерального прокурора).

Важливою вимогою до подання про надання згоди на притягнення до кримінальної відповідальності, затримання чи арешту народного депутата є те, що таке подання має бути доволі вмотивованим, достатнім, і відповідно містити конкретні факти та докази, що підтверджують факт вчинення зазначеною в поданні особою суспільно небезпечного діяння, визначеного Кримінальним кодексом України. Власне, у такому поданні слід обов'язково обґрунтувати необхідність затримання чи арешту. У разі, якщо подання не відповідає таким вимогам, Голова Верховної Ради України може повернути його Генеральному проку-

рору (виконувачу обов'язків Генерального прокурора), про що повідомляє Верховну Раду на найближчому пленарному засіданні Верховної Ради.

Голова Верховної Ради України пропонує народному депутату, щодо якого внесено подання про надання згоди на притягнення до кримінальної відповідальності, затримання чи арешт, подати протягом п'яти днів письмові пояснення комітету, до предмета відання якого належать питання регламенту, і доручає зазначеному комітету надати висновок щодо подання про надання згоди на притягнення до кримінальної відповідальності, затримання чи арешт народного депутата згідно зі законом (ст. 219 Закону).

Комітет, якому доручено надати висновок щодо питання про надання згоди на притягнення до кримінальної відповідальності, затримання чи арешт, відповідно до закону визначає достатність, законність й обґрунтованість подання, законність одержання доказів, зазначених у поданні, і встановлює наявність відповідних скарг. Підготовку цього питання комітет здійснює у терміновому порядку, але в строк не більш як 20 днів. На засідання комітету запрошується особа, щодо якої внесено подання. Відсутність зазначеної запрошеної особи на засіданні відповідного комітету без поважних причин не є перешкодою для розгляду питання і прийняття рішення комітетом. У засіданнях комітету бере участь Генеральний прокурор (виконувач обов'язків Генерального прокурора). Комітет у разі необхідності може витребувати додаткові матеріали кримінального провадження, заслухати пояснення осіб за клопотанням особи, щодо якої внесено подання. У разі відсутності достатніх доказів щодо обґрунтування подання Голова Верховної Ради України має право повернути його разом із вмотивованим висновком комітету Генеральному прокурору (виконувачу обов'язків Генерального прокурора) з пропозицією подати додаткові обґрунтування. У такому разі комітет зупиняє перевірку, про що повідомляється Голова Верховної Ради України, який інформує про це Верховну Раду. Комітет залишає подання без розгляду до дня надходження до комітету матеріалів, які ним вимагаються, або вмотивованої відповіді (ст. 220 Закону).

Верховна Рада розглядає на пленарному засіданні внесені подання про надання згоди на притягнення до кримінальної відповідальності, затримання чи арешт народного депутата у визначений нею день, але не пізніше семи днів із дня подання відповідного висновку комітетом. Рішення про надання згоди на притягнення до кримінальної відповідальності, затримання чи арешт Верховна Рада приймає відкритим поіменним голосуванням більшістю голосів народних депутатів від її конституційного складу, яке оформляється постановою Верховної Ради. Рішення Верховної Ради про надання згоди на притягнення до кримінальної відповідальності, затримання чи арешт не переглядаються, крім випадку виявлення обставин, що не були відомі Верховній Раді під час розгляду відповідного подання. Про прийняте рішення Голова Верховної Ради України негайно повідомляє Генерального прокурора (виконувача обов'язків Генерального прокурора).

Письмове повідомлення про підозру народному депутату України здійснюється Генеральним прокурором України (п. 2 ч. 1 ст. 481 КПК). Судове провадження здійснюється у складі суду, визначеному КПК України, а саме: у суді першої інстанції – колегіально судом у складі трьох професійних суддів, які мають стаж роботи на посаді судді не менше п'яти років, а в разі здійснення кримінального провадження щодо злочинів, за вчинення яких передбачено довічне позбавлення волі, за клопотанням обвинуваченого – судом присяжних у складі двох професійних суддів, які мають стаж роботи на посаді судді не менше п'яти років, та трьох років – присяжних; в апеляційному порядку – колегіально судом у складі п'яти професійних суддів, які мають стаж роботи на посаді судді не менше семи років; у касаційному порядку – колегіально судом у складі семи професійних суддів, які мають стаж роботи на посаді судді не менше десяти років (ч. 12 ст. 31 КПК України).

Додаткові гарантії для ефективного здійснення своїх професійних функцій встановлені і для суддів. Здійснюючи правосуддя, суди є незалежними від будь-якого незаконного впливу.

Суди здійснюють правосуддя на основі Конституції і законів України та на засадах верховенства права (ст. 6)<sup>74</sup>.

Суддя є недоторканим. Без згоди Вищої ради правосуддя суддю не може бути затримано або утримувано під вартою чи арештом до винесення обвинувального вироку суду, за винятком затримання судді під час або відразу ж після вчинення тяжкого або особливо тяжкого злочину. Суддю не може бути притягнуто до відповідальності за ухвалені ним судові рішення, за винятком вчинення злочину або дисциплінарного проступку. Суддя, затриманий за підозрою у вчиненні діяння, за яке встановлена кримінальна чи адміністративна відповідальність, має бути негайно звільнений після з'ясування його особи, за винятком: 1) якщо Вищою радою правосуддя надано згоду на затримання судді у зв'язку з таким діянням; 2) затримання судді під час або відразу ж після вчинення тяжкого або особливо тяжкого злочину, якщо таке затримання є необхідним для попередження вчинення злочину, відвернення чи попередження наслідків злочину або забезпечення збереження доказів цього злочину.

Суддя не може бути підданий приводу чи примусово доставлений до будь-якого органу чи установи, крім суду, за винятком випадків, зазначених у частині другій цієї статті. Судді може бути повідомлено про підозру у вчиненні кримінального правопорушення лише Генеральним прокурором або його заступником. Суддя може бути тимчасово відсторонений від здійснення правосуддя на строк не більше двох місяців у зв'язку з притягненням до кримінальної відповідальності на підставі вмотивованого клопотання Генерального прокурора або його заступника в порядку, встановленому законом. Рішення про тимчасове відсторонення судді від здійснення правосуддя ухвалюється Вищою радою правосуддя. Продовження строку тимчасового відсторонення судді від здійснення правосуддя у зв'язку з притягненням до кримінальної відповідальності здійснюється в тому ж порядку на строк не більше двох місяців. Клопотання

---

<sup>74</sup> Про судоустрій і статус суддів: Закон України станом на 05.08.2018 р. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19>

про продовження строку такого відсторонення судді від здійснення правосуддя подається Генеральним прокурором або його заступником не пізніше десяти днів до закінчення строку, на який суддю відсторонено. Вимоги до клопотання про тимчасове відсторонення судді від здійснення правосуддя з огляду на притягнення до кримінальної відповідальності встановлюються процесуальним законом. У разі ухвалення органом, що розглядає справи про притягнення до дисциплінарної відповідальності суддів, рішення про застосування до судді дисциплінарного стягнення у виді подання про звільнення судді з посади, такий суддя автоматично тимчасово відстороняється від здійснення правосуддя до ухвалення рішення про його звільнення з посади Вищою радою правосуддя.

Суддя на час тимчасового відсторонення від здійснення правосуддя позбавляється права на отримання доплат до посадового окладу судді. Проведення стосовно судді оперативно-розшукових заходів чи слідчих дій, що можуть проводитися лише з дозволу суду, здійснюється на підставі судового рішення, ухваленого за клопотанням Генерального прокурора або його заступника, керівника регіональної прокуратури або його заступника.

Кримінальне провадження щодо обвинувачення судді у вчиненні кримінального правопорушення, а також прийняття рішення про проведення стосовно судді оперативно-розшукових заходів чи слідчих дій, застосування запобіжних заходів не може здійснюватися тим судом, в якому обвинувачений обіймає чи обіймав посаду судді. У разі, якщо згідно зі загальними правилами визначення юрисдикції кримінальне провадження стосовно судді має здійснюватися або рішення про проведення стосовно судді оперативно-розшукових заходів чи слідчих дій або застосування запобіжних заходів має ухвалюватися тим судом, в якому обвинувачений обіймає чи обіймав посаду судді, кримінальне провадження або ухвалення рішення про проведення оперативно-розшукових заходів чи слідчих дій здійснюється судом, найбільш територіально наближеним до суду, в якому обвинувачений обіймає чи обіймав посаду судді, іншої

адміністративно-територіальної одиниці (Автономної Республіки Крим, області, міста Києва чи Севастополя), якщо інший суд не визначений процесуальним законом.

Щодо судді Конституційного Суду, то ст. 24 Закону України «Про Конституційний Суд України», визначає незалежність і недоторканність судді Конституційного Суду. Так, суддя Конституційного Суду здійснює свої повноваження, керуючись Конституцією України та вказаним Законом, на засадах верховенства права. Закон забороняє вчинення будь-якого впливу на суддю Конституційного Суду. Виходячи з його особливого статусу, суддю Конституційного суду без згоди Суду не може бути затримано або утримувано під вартою чи арештом до винесення обвинувального вироку судом, за винятком затримання Судді під час або відразу ж після вчинення тяжкого або особливо тяжкого злочину.

Подання про надання згоди на затримання, утримування під вартою чи арешт Судді вносить до Суду Генеральний прокурор або особа, яка здійснює його повноваження. Рішення про надання згоди на затримання, утримування під вартою чи арешт Судді Суд ухвалює на спеціальному пленарному засіданні у формі постанови. Суддя Конституційного Суду не може бути підданий приводу чи примусовому допровадженню до будь-якого органу або установи, крім суду.

Суддя Конституційного Суду, затриманий за адміністративне правопорушення або за підозрою у вчиненні діяння, за яке встановлена кримінальна відповідальність, має бути негайно звільнений після з'ясування його особи, за винятком: 1) якщо Суд надав згоду на затримання Судді у зв'язку з таким діянням; 2) якщо його затримано під час або відразу ж після вчинення тяжкого або особливо тяжкого злочину. Суд має бути негайно повідомлений про затримання Судді. Судді Конституційного Суду про підозру у вчиненні кримінального правопорушення повідомляє Генеральний прокурор або особа, яка здійснює його повноваження.

Закон України «Про судоустрій і статус суддів» визначає процесуальний статус присяжних, який полягає у тому, що вони

є громадянами України, які у випадках, визначених процесуальним законом, вирішують справи у складі суду спільно і суддею (суддями), забезпечуючи згідно з Конституцією України безпосередню участь народу у здійсненні правосуддя. Відповідно, виходячи з цього, присяжні під час розгляду і вирішення справи користуються повноваженнями судді.

Відповідно до ст. 68 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» на присяжних поширюються гарантії незалежності та недоторканності суддів, установлені законом, на час виконання ними обов'язків зі здійснення правосуддя. За обґрунтованим клопотанням присяжного заходи безпеки щодо нього можуть уживатися і після закінчення виконання цих обов'язків (ст. 68 Закону «Про судоустрій і статус суддів»).

Законодавець встановлює також і особливий порядок провадження щодо Голови, заступника Голови чи члена Вищої ради правосуддя, а також і щодо Голови, заступника Голови, члена Вищої кваліфікаційної комісії суддів України. На час виконання повноважень члени Вищої ради правосуддя з числа суддів та прокурорів відряджаються до Вищої ради правосуддя зі збереженням за ними посад, які вони обіймали на момент обрання (призначення) членами Вищої ради правосуддя. Щодо даної категорії осіб кримінальне провадження здійснюється детективами Національного антикорупційного бюро України.

Особливості кримінального провадження щодо кандидата у Президенти України закріплені в Конституції України, Законі України «Про вибори Президента України». Відповідно до ст. 481 КПК України повідомлення про підозру кандидату у Президенти України повідомляється Генеральним прокурором України.

Особливий порядок кримінального провадження встановлений і для Уповноваженого з прав людини. Статус Уповноваженого визначається відповідно до Закону України «Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини», де вказано, що Уповноважений з прав людини користується правом недоторканості на весь час своїх повноважень. Відповідно до його статусу, він не може без згоди Верховної Ради України бути

притягнутий до кримінальної відповідальності або бути підданий заходам адміністративного стягнення, що накладаються в судовому порядку, затриманий, заарештований, підданий обшуку, а також особистому огляду. Повідомлення про підозру у вчиненні кримінального правопорушення може бути здійснено Уповноваженому лише Генеральним прокурором України (ст. 20 Закону), тоді, як відповідно до ч. 4 ст. 216 КПК України, досудове розслідування щодо цієї категорії осіб здійснюється слідчими органів державного бюро розслідувань.

Особливий порядок кримінального провадження застосовується і щодо осіб Рахункової палати. А саме Закон України «Про Рахункову палату» передбачає, що Голова Рахункової палати, Перший заступник і заступник Голови, головні контролери та Секретар Рахункової палати не можуть бути затримані, притягнуті до кримінальної відповідальності без згоди Верховної Ради України. Повідомлення про підозру у вчиненні кримінального правопорушення Голові Рахункової палати, першому заступнику і заступнику Голови, головним контролерам, Секретарю Рахункової палати може бути здійснено лише Генеральним прокурором України.

Щодо депутатів місцевих рад, то особливий порядок кримінального провадження щодо цієї категорії осіб застосовується на підставі положень Глави 37 КПК України, а також Закону України «Про статус депутатів місцевих рад», де стаття 31 визначає особливості повідомлення про підозру у вчиненні кримінального правопорушення депутату місцевої ради, зокрема повідомлення про підозру у вчиненні кримінального правопорушення депутату місцевої ради може бути здійснено відповідно Генеральним прокурором, заступником Генерального прокурора, керівником відповідної регіональної прокуратури.

Прокурор, який здійснив повідомлення про підозру у вчиненні кримінального правопорушення депутату місцевої ради, повідомляє про це відповідну місцеву раду не пізніше наступного робочого дня з дня повідомлення про підозру. Суд, який обрав запобіжний захід стосовно депутата місцевої ради, повідомляє про це відповідну місцеву раду не пізніше наступного робочого

дня з дня застосування запобіжного заходу. Варто зазначити, що даним законом конкретизовані строки, у які має бути здійснено такі повідомлення, про що мова не йдеться у Главі 37 Кримінального процесуального кодексу України.

Виправдано законодавцем до окремої категорії осіб віднесено й адвоката. Адвокатура України – недержавний самоврядний інститут, що забезпечує здійснення захисту, представництва та надання інших видів правової допомоги на професійній основі, а також самостійно вирішує питання організації і діяльності адвокатури (ст. 2 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність»). Окремою гарантією Закон виділяє можливість проведення стосовно адвоката оперативно-розшукових заходів чи слідчих дій виключно з дозволу суду, на підставі судового рішення, ухваленого за клопотанням Генерального прокурора, його заступників, прокурора Автономної Республіки Крим, області, міста Києва та Севастополя. Окрім того, Закон забороняє проведення огляду, розголошення, витребування чи вилучення документів, пов'язаних із здійсненням адвокатської діяльності (п. 4 ч. 1 ст. 23 Закону). У разі проведення обшуку чи огляду житла, іншого володіння адвоката, приміщень, де він здійснює адвокатську діяльність, тимчасового доступу до речей і документів адвоката слідчий суддя, суд у своєму рішенні в обов'язковому порядку зазначає перелік речей, документів, що планується відшукати, виявити чи вилучити під час проведення слідчої дії чи застосування заходу забезпечення кримінального провадження, а також враховує названі вимоги щодо огляду, розголошення, витребування чи вилучення документів, пов'язаних зі здійсненням адвокатської діяльності та щодо адвокатської таємниці.

Під час проведення обшуку чи огляду житла, іншого володіння адвоката, приміщень, де він провадить адвокатську діяльність, тимчасового доступу до речей і документів адвоката має бути присутній представник ради адвокатів регіону, крім випадків, передбачених абзацом четвертим цієї частини. Для забезпечення його участі службова особа, яка буде проводити відповідну слідчу дію чи застосовувати захід забезпечення кримінально-

го провадження, завчасно повідомляє про це раду адвокатів регіону за місцем проведення такої процесуальної дії. З метою забезпечення дотримання вимог щодо адвокатської таємниці під час проведення зазначених процесуальних дій представнику ради адвокатів регіону надається право ставити запитання, подавати свої зауваження та заперечення щодо порядку проведення процесуальних дій, що зазначаються у протоколі. Неявка представника ради адвокатів регіону за умови завчасного повідомлення ради адвокатів регіону не перешкоджає проведенню відповідної процесуальної дії.

Адвокату гарантується рівність прав з іншими учасниками провадження, дотримання засад змагальності та свободи в наданні доказів та доведенні їх переконливості. Забороняється внесення подання слідчим, прокурором, а також винесення окремої ухвали (постанови) суду щодо правової позиції адвоката у справі. Важливою гарантією діяльності адвоката є заборона втручання у його правову позицію. Відповідно закон встановлює заборону притягнення адвоката до відповідальності через його висловлювання у справі, зокрема ті, що відображають позицію клієнта, заяви у засобах масової інформації, якщо при цьому не порушуються професійні обов'язки адвоката.

Орган або посадові особи, які затримали адвоката або застосували до нього запобіжний захід, зобов'язані негайно повідомити про це відповідну раду адвокатів регіону.

Щодо повідомлення адвокату про підозру, то ґрунтуючись на його статусі, слід чітко розуміти його процесуальний порядок. Так, письмове повідомлення про підозру адвокату здійснюється – Генеральним прокурором України, його заступником, прокурором Автономної Республіки Крим, області, міст Києва або Севастополя в межах його повноважень. Виходячи із посилення гарантій провадження адвокатської діяльності, під здійсненням повідомлення про підозру слід вважати і його підписання (такого повідомлення), і вручення, а також відповідно й роз'яснення процесуальних прав підозрюваному. Відповідно вжитий законодавцем у Законі України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» термін «виключно» (п. 13 ч. 1

ст. 23), означає, що передоручати таке здійснення повідомлення про підозру іншим особам є неможливим.

Особливий порядок провадження застосовується і до Генерального прокурора, його заступника, прокурора Спеціалізованої антикорупційної прокуратури. Виконуючи функції прокуратури, прокурор є незалежним від будь-якого незаконного впливу, тиску, втручання і керується у своїй діяльності лише Конституцією та законами України. Прокурор призначається на посаду безстроково та може бути звільнений з посади, його повноваження на посаді можуть бути припинені лише з підстав та в порядку, передбачених цим Законом. Про початок кримінального провадження стосовно прокурора негайно повідомляється Генеральний прокурор.

Особливості кримінального провадження щодо Генерального прокурора України, його заступника, прокурора Спеціалізованої антикорупційної прокуратури включають: 1) повідомлення про підозру Генеральному прокурору України повідомляється заступником Генерального прокурора України; 2) повідомлення про підозру заступникам Генерального прокурора та прокурору Спеціалізованої антикорупційної прокуратури здійснюється Генеральним прокурором (виконувачем обов'язків Генерального прокурора); 3) здійснення досудового розслідування кримінальних правопорушень, учинених Генеральним прокурором України, його заступниками, прокурором Спеціалізованої антикорупційної прокуратури віднесено до повноважень слідчих органів державного бюро розслідувань; 4) судове провадження здійснюється у складі суду, визначеному відповідно до ч. 12 ст. 31 КПК України.

Відповідно, суд, який ухвалив обвинувальний вирок щодо прокурора, після набрання таким вирокком законної сили повідомляє про це особу, уповноважену цим Законом приймати рішення про звільнення прокурора, яка звільняє такого прокурора з посади. Суд, який ухвалив обвинувальний вирок щодо Генерального прокурора, після набрання таким вирокком законної сили повідомляє про це Кваліфікаційно-дисциплінарну комісію прокурорів, яка вносить подання про його звільнення з посади

Президенту України. Прокурор, щодо якого обвинувальний вирок суду набрав законної сили, не може продовжувати здійснювати свої повноваження (ст. 56 Закону України «Про прокуратуру»).

Особливий порядок кримінального провадження застосовується стосовно також і директора та працівників Національного антикорупційного бюро України. У разі виявлення інформації про можливе вчинення працівником Національного бюро кримінального правопорушення підрозділ внутрішнього контролю Національного бюро негайно повідомляє про це Генерального прокурора чи його заступника (ст. 27).

Щодо члена Національного агентства з питань запобігання корупції, то його статус визначається положеннями Закону України «Про запобігання корупції», а саме Розділом 2. Члени та службовці апарату Національного агентства під час виконання покладених на них обов'язків є представниками влади, діють від імені держави і перебувають під її захистом. Повідомлення про підозру у вчиненні кримінального правопорушення члену Національного агентства може бути здійснено лише Генеральним прокурором (виконувачем обов'язків Генерального прокурора).

З клопотанням про відсторонення від посади члена Національного агентства, який підозрюється або обвинувачується у вчиненні злочину, має право звернутися у встановленому законом порядку Генеральний прокурор або його заступник. Отже, можна назвати такі особливості здійснення провадження щодо Директора та працівників Національного антикорупційного бюро України та члена Національного агентства з питань запобігання корупції: 1) повідомлення про підозру здійснюється лише Генеральним прокурором України (виконувачем обов'язків Генерального прокурора); 2) досудове розслідування проводять слідчі органів державного бюро розслідувань; провадження здійснюється: в суді першої інстанції – колегіально судом у складі трьох суддів, які мають стаж роботи на посаді судді не менше п'яти років, а в разі здійснення кримінального провадження щодо злочинів, за вчинення яких передбачено довічне

позбавлення волі, за клопотанням обвинуваченого – судом присяжних у складі двох суддів, які мають стаж роботи на посаді судді не менше п'яти років, та трьох присяжних; в апеляційному порядку – колегіально судом у складі п'яти суддів; у касаційно-муд порядку – колегією суддів у складі семи суддів.

## **25.2. Кримінальне провадження щодо неповнолітніх**

Наявність особливого провадження щодо кримінальних правопорушень, учинених неповнолітніми, зумовлено необхідністю досягнення таких цілей:

– *кримінологічної, що полягає у запобіганні злочинам неповнолітніх;*

– *правових:* установлення особливого предмета доказування; забезпечення належної правової захищеності неповнолітнього.

Складнощі у досягненні цих цілей зумовлено віковими соціально-психологічними рисами неповнолітніх. Найбільшою мірою під час застосування кримінальних процесуальних норм має бути враховано такі характеристики: незрілість мислення; брак достатнього соціального досвіду; нестабільність психіки; підвищена емоційність; підвищена навіюваність і самонавіюваність; схильність до фантазій.

Загальні особливості кримінального процесу визначено положеннями ч. 4 ст. 14 Міжнародного акта про громадянські та політичні права, згідно з якими «стосовно неповнолітніх процес повинен бути таким, щоб враховувались їх вік і бажаність сприяння їх перевихованню».

На підставі вікових соціально-психологічних характеристик неповнолітніх Генеральна Асамблея ООН розробила «Мінімальні стандартні правила Організації Об'єднаних Націй, що стосуються підправлення правосуддя щодо неповнолітніх»,

відомі як «Пекінські правила» (1985 р.). У цих Правилах передбачено: створення спеціалізованих судів у справах неповнолітніх; наявність в осіб, які здійснюють кримінальний процес у справах неповнолітніх, відповідної кваліфікації; побудову судового розгляду так, щоб він забезпечував інтереси неповнолітніх; забезпечення конфіденційності, щоб уникнути завдання шкоди неповнолітнім і через непотрібну гласність або шкоду їх репутації тощо.

Кримінальний процесуальний кодекс визначає, що кримінальне провадження щодо неповнолітніх здійснюється за загальними правилами, але з урахуванням особливостей, передбачених законом. Порядок кримінального провадження щодо неповнолітніх визначається Гл. 38 КПК.

Під час кримінального провадження щодо неповнолітнього, а також під час провадження щодо застосування примусових заходів виховного характеру, слідчий, прокурор, слідчий суддя, суд та всі інші особи, що беруть у ньому участь, зобов'язані здійснювати процесуальні дії у порядку, що найменше порушує звичайний уклад життя неповнолітнього та відповідає його віковим та психологічним особливостям, роз'яснювати суть процесуальних дій, рішень та їх значення, вислуховувати його аргументи в разі прийняття процесуальних рішень та вживати всіх інших заходів, спрямованих на уникнення негативного впливу на неповнолітнього.

Під час досудового розслідування та судового розгляду кримінальних правопорушень, учинених неповнолітніми, **з'ясовуються** такі **обставини**:

- подія кримінального правопорушення (час, місце, спосіб та інші обставини учинення кримінального правопорушення);
- винуватість обвинуваченого у вчиненні кримінального правопорушення, форма вини, мотив і мета учинення кримінального правопорушення;
- вид і розмір шкоди, завданої кримінальним правопорушенням, а також розмір процесуальних витрат;
- обставини, які впливають на ступінь тяжкості вчиненого кримінального правопорушення, характеризують особу

обвинуваченого, обтяжують або пом'якшують покарання, які виключають кримінальну відповідальність або є підставою закриття кримінального провадження;

– обставини, що є підставою для звільнення від кримінальної відповідальності або покарання (ст. 91 КПК).

Окрім обставин, передбачених ст. 91 КПК, у кримінальному провадженні **щодо неповнолітніх також з'ясовуються:**

– повні та всебічні відомості про особу неповнолітнього: його вік (число, місяць, рік народження), стан здоров'я та рівень розвитку, інші соціально-психологічні риси особи, які необхідно враховувати під час індивідуалізації відповідальності або обранні заходу виховного характеру. За наявності даних про розумову відсталість неповнолітнього, не пов'язану з психічною хворобою, має бути також з'ясовано, чи міг він повністю усвідомлювати значення своїх дій і якою мірою керувався ними;

– ставлення неповнолітнього до вчиненого ним діяння;

– умови життя та виховання неповнолітнього;

– наявність дорослих підбурювачів та інших співучасників кримінального правопорушення.

У разі необхідності для вирішення питання про наявність у неповнолітнього підозрюваного, обвинуваченого психічного захворювання або затримки психічного розвитку та його здатності повністю або частково усвідомлювати значення своїх дій і керувати ними в конкретній ситуації призначається комплексна психолого-психіатрична експертиза.

Для з'ясування рівня розвитку, інших соціально-психологічних рис особи неповнолітнього підозрюваного, обвинуваченого, які необхідно враховувати у разі призначення покарання й обрання заходу виховного характеру, може бути призначена психологічна експертиза.

При **дослідженні умов життя та виховання** неповнолітнього підозрюваного, обвинуваченого належить **з'ясувати:**

– склад сім'ї неповнолітнього, обстановку в ній, взаємини між дорослими членами сім'ї та дорослими і дітьми, ставлення батьків до виховання неповнолітнього, форми контролю за його поведінкою, морально-побутові умови сім'ї;

– обстановку в школі або іншому навчальному закладі або на виробництві, де навчається або працює неповнолітній, його ставлення до навчання або роботи, взаємини з вихователями, учителями, однолітками, характер й ефективність виховних заходів, які раніше застосовувалися до нього;

– зв'язки і поведінку неповнолітнього поза домом, навчальним закладом та роботою.

Батьки або інші законні представники неповнолітнього беруть участь у кримінальному провадженні за участю неповнолітнього підозрюваного, обвинуваченого.

Законні представники викликаються на судове засідання. Їхнє неприбуття не зупиняє судового провадження, окрім випадків, коли суд визнає необхідною їх участь. Вони перебувають у залі судового засідання протягом усього судового провадження, а в разі необхідності можуть бути допитані як свідки.

У виняткових випадках, коли участь законного представника може завдати шкоди інтересам неповнолітнього підозрюваного, обвинуваченого, суд за його клопотанням, клопотанням прокурора або за власною ініціативою своєю ухвалою має право обмежити участь законного представника у виконанні окремих процесуальних або судових дій або усунути його від участі у кримінальному провадженні та залучити замість нього іншого законного представника.

Неповнолітній підозрюваний, обвинувачений повідомляється або викликається слідчим, прокурором або судом через його батьків або інших законних представників. Інший порядок допускається лише в разі, якщо це зумовлюється обставинами, встановленими під час кримінального провадження.

Допит неповнолітнього підозрюваного здійснюється згідно зі загальними правилами, у присутності захисника.

У разі, якщо неповнолітній не досяг шістнадцяти років або якщо його визнано розумово відсталим, під час його допиту за рішенням слідчого, прокурора або за клопотанням захисника забезпечуються участь педагога, психолога або законного представника.

До початку допиту педагогу, психологу або законному представнику роз'яснюється їхнє право за дозволом ставити запитання неповнолітньому підозрюваному.

За наявності підстав, передбачених законом, до неповнолітнього з урахуванням його вікових та психологічних особливостей, виду занять може бути застосовано один із запобіжних заходів.

Затримання та тримання під вартою можуть застосовуватися до неповнолітнього лише у разі, якщо він підозрюється, обвинувачується у вчиненні тяжкого або особливо тяжкого злочину за умови, що застосування іншого запобіжного заходу не забезпечить запобігання ризикам, передбаченим законом.

Про затримання і взяття під варту неповнолітнього негайно сповіщаються його батьки або особи, які їх замінюють.

До неповнолітніх підозрюваних, обвинувачених, окрім загальних запобіжних заходів, може застосовуватися передача їх під нагляд батьків, опікунів або піклувальників, а до неповнолітніх, які виховуються в дитячій установі – передача їх під нагляд адміністрації цієї установи.

Передання неповнолітнього підозрюваного, обвинуваченого під нагляд батьків, опікунів, піклувальників або адміністрації дитячої установи полягає у взятті на себе будь-ким із зазначених осіб або представником адміністрації дитячої установи письмового зобов'язання забезпечити прибуття неповнолітнього підозрюваного, обвинуваченого до слідчого, прокурора, суду, а також його належну поведінку.

Передання під нагляд батьків та інших осіб можлива лише за їхньої на це згоди та згоди неповнолітнього підозрюваного, обвинуваченого. Особа, яка взяла зобов'язання про нагляд, має право відмовитися від подальшого виконання цього зобов'язання, заздалегідь про це повідомивши.

До передання неповнолітнього підозрюваного, обвинуваченого під нагляд суд зобов'язаний зібрати відомості про особу батьків, опікунів або піклувальників, їхні стосунки з неповнолітнім і впевнитися в тому, що вони можуть належно здійснювати нагляд за неповнолітнім.

Під час відібрання зобов'язання про взяття під нагляд батьки, опікуни, піклувальники, адміністрація дитячої установи попереджаються про характер підозри, обвинувачення

неповнолітньому і про їхню відповідальність у разі порушення взятого на себе зобов'язання. В разі порушення цього зобов'язання на батьків, опікунів і піклувальників накладається грошове стягнення в розмірі від 2 до 5 розмірів мінімальної заробітної плати.

Питання передання неповнолітнього підозрюваного, обвинуваченого під нагляд батьків, опікунів, піклувальників або адміністрації дитячої установи розглядається за клопотанням прокурора за правилами обрання запобіжного заходу або за клопотанням сторони захисту під час розгляду питання про обрання запобіжного заходу.

Якщо неповнолітній підозрюється у вчиненні кримінального правопорушення разом із повнолітнім, має бути з'ясована можливість виділення цього кримінального провадження в окреме щодо неповнолітнього під час досудового розслідування.

Під час судового розгляду суд, вислухавши думку прокурора, захисника і законного представника неповнолітнього обвинуваченого, має право своєю ухвалою видалити його із залу судового засідання на час дослідження обставин, що можуть негативно вплинути на нього.

Після повернення неповнолітнього обвинуваченого головуючий знайомить його з результатами дослідження обставин, проведеного у його відсутності, і надає можливість поставити запитання особам, які були допитані за його відсутності.

Про час і місце судового розгляду за участю неповнолітнього обвинуваченого суд повідомляє відповідну службу у справах дітей та уповноважений підрозділ органів Національної поліції. Суд має право також викликати в судові засідання представників цих установ.

Представники служби у справах дітей та уповноваженого підрозділу органів Національної поліції мають право заявляти клопотання, ставити запитання неповнолітньому обвинуваченому, його законному представнику, потерпілому, свідкам, експерту і спеціалісту, висловлювати думку з приводу найбільш доцільних заходів щодо обвинуваченого з метою його перевиховання.

Якщо під час досудового розслідування прокурор зробить висновок про можливість виправлення неповнолітнього, який

обвинувачується у вчиненні вперше кримінального проступку, злочину невеликої тяжкості або необережного злочину середньої тяжкості без застосування кримінального покарання, він складає клопотання про застосування до неповнолітнього обвинуваченого примусових заходів виховного характеру і надсилає його до суду.

Клопотання про застосування до неповнолітнього обвинуваченого примусових заходів виховного характеру може бути складене і надіслане до суду за умови, що неповнолітній обвинувачений та його законний представник проти цього не заперечують.

Під час судового розгляду суд може ухвалити рішення про застосування до неповнолітнього обвинуваченого одного з примусових заходів виховного характеру, передбачених законом України про кримінальну відповідальність.

Неповнолітній, який учинив злочин невеликої або середньої тяжкості, може бути звільнений судом від покарання, якщо буде визнано, що внаслідок щирого розкаяння та подальшої бездоганної поведінки він на момент постановлення вироку не потребує застосування покарання. У цьому разі суд застосовує до неповнолітнього такі *примусові заходи виховного характеру*:

- застереження;
- обмеження дозвілля і встановлення особливих вимог до поведінки неповнолітнього;
- передача неповнолітнього під нагляд батьків або осіб, які їх замінюють, або під нагляд педагогічного або трудового колективу за його згодою, а також окремих громадян на їхнє прохання;
- покладення на неповнолітнього, який досяг п'ятнадцятирічного віку і має майно, кошти або заробіток, обов'язку відшкодування заподіяних майнових збитків;
- направлення неповнолітнього до спеціальної навчально-виховної установи для дітей і підлітків до його виправлення, але на строк, що не перевищує трьох років. Умови перебування в цих установах неповнолітніх та порядок їх залишення визначаються законом.

До неповнолітнього може бути застосовано кілька примусових заходів виховного характеру. Тривалість обмеження дозвілля і встановлення особливих вимог до поведінки неповнолітнього, а також передача неповнолітнього під нагляд батьків або осіб, які їх замінюють, або під нагляд педагогічного або трудового колективу за його згодою, а також окремих громадян на їхнє прохання, установлюється судом, який їх призначає.

### **25.3. Кримінальне провадження щодо застосування примусових заходів медичного характеру**

Кримінальне провадження щодо *застосування примусових заходів медичного характеру*, передбачених законом України про кримінальну відповідальність, провадиться у разі *наявності достатніх підстав* уважати, що:

- особа вчинила суспільно небезпечне діяння, передбачене законом України про кримінальну відповідальність, у стані неосудності;
- особа вчинила кримінальне правопорушення у стані осудності, але захворіла на психічну хворобу до постановлення вироку.

Якщо під час досудового розслідування будуть установлені підстави для здійснення кримінального провадження щодо застосування примусових заходів медичного характеру, слідчий, прокурор виносить постанову про зміну порядку досудового розслідування.

Кримінально-правова оцінка суспільно небезпечного діяння, вчиненого у стані неосудності, має ґрунтуватися лише на відомостях, які характеризують суспільну небезпеку учинених дій. Водночас не враховуються попередня судимість, факт учинення раніше кримінального правопорушення, за який особу звільнено від відповідальності або покарання, факт застосування до неї примусового заходу медичного характеру.

Примусові заходи медичного характеру застосовуються лише до осіб, які є суспільно небезпечними.

Досудове розслідування у кримінальному провадженні щодо застосування примусових заходів медичного характеру провадить слідчий згідно зі загальними правилами, з урахуванням особливостей, передбачених КПК.

Досудове розслідування щодо осіб, які підозрюються у вчиненні кримінального правопорушення у стані обмеженої осудності, провадить слідчий згідно зі загальними правилами. Суд, ухвалюючи вирок, може врахувати стан обмеженої осудності як підставу для застосування примусового заходу медичного характеру.

Під час досудового розслідування у кримінальному провадженні щодо *застосування примусових заходів медичного характеру встановлюються:*

- час, місце, спосіб та інші обставини учинення суспільно небезпечного діяння, кримінального правопорушення;
- учинення цього суспільно небезпечного діяння, кримінального правопорушення цією особою; 3) наявність у цієї особи розладу психічної діяльності в минулому, ступінь і характер розладу психічної діяльності або психічної хвороби на час учинення суспільно небезпечного діяння, кримінального правопорушення або на час досудового розслідування;
- поведінка особи і до учинення суспільно небезпечного діяння, кримінального правопорушення, і після нього;
- небезпечність особи внаслідок її психічного стану для самої себе та інших осіб, а також можливість спричинення іншої суттєвої шкоди такою особою;
- характер і розмір шкоди, завданої суспільно небезпечним діянням, кримінальним правопорушенням;
- обставини, що підтверджують, які гроші, цінності та інше майно, які підлягають спеціальній конфіскації, одержані внаслідок учинення суспільно небезпечного діяння або кримінального правопорушення та/або є доходами від такого майна, або призначалися (використовувалися) для схиляння особи до учинення суспільно небезпечного діяння або кримінального

правопорушення або винагороди за його учинення, або є предметом суспільно небезпечного діяння або кримінального правопорушення, zarazом пов'язаного з їх незаконним обігом, або підшукані, виготовлені, пристосовані або використані як засоби або знаряддя учинення суспільно небезпечного діяння або кримінального правопорушення.

Особа, стосовно якої передбачається застосування примусових заходів медичного характеру або вирішувалося питання про їх застосування, користується правами підозрюваного, обвинуваченого в обсязі, який визначається характером розладу психічної діяльності або психічного захворювання відповідно до висновку судово-психіатричної експертизи, та здійснює їх через законного представника, захисника.

Якщо характер розладу психічної діяльності або психічного захворювання особи перешкоджає проведенню процесуальних дій за її участю або участю у судовому засіданні, прокурор, суд мають право прийняти рішення про проведення відповідних процесуальних дій без участі такої особи. У кримінальному провадженні щодо застосування примусових заходів медичного характеру участь захисника є обов'язковою.

**До особи**, стосовно якої передбачається застосування примусових заходів медичного характеру або вирішувалося питання про їх застосування, **можуть бути застосовані** судом такі **запобіжні заходи**:

- передання на піклування опікунам, близьким родичам або членам сім'ї з обов'язковим лікарським наглядом;
- поміщення до психіатричного закладу в умовах, що виключають її небезпечну поведінку.

Запобіжні заходи застосовуються судом до особи з моменту встановлення факту розладу психічної діяльності або психічної хвороби. Застосування передбачених запобіжних заходів здійснюється згідно зі загальними правилами.

Слідчий, прокурор зобов'язані залучити експерта (експертів) для проведення психіатричної експертизи у разі, якщо під час кримінального провадження будуть установлені обставини, які дають підстави вважати, що особа під час учинення суспільно

небезпечного діяння була у неосудному або обмежено осудному стані, або вчинила кримінальне правопорушення в осудному стані, але після його учинення захворіла на психічну хворобу, яка позбавляє її можливості усвідомлювати свої дії або керувати ними. До **таких обставин**, зокрема, **відносяться**:

- наявність згідно з медичним документом у особи розладу психічної діяльності або психічного захворювання;

- поведінка особи під час вчинення суспільно небезпечного діяння або після нього була або є неадекватною (затьмарення свідомості, порушення сприйняття, мислення, волі, емоцій, інтелекту або пам'яті тощо).

У разі необхідності здійснення тривалого спостереження та дослідження особи може бути проведена стаціонарна психіатрична експертиза, для чого така особа направляється до відповідного медичного закладу на строк не більше двох місяців. Питання про направлення особи до медичного закладу для проведення психіатричної експертизи вирішується під час досудового розслідування – ухвалою слідчого судді за клопотанням сторони у порядку, передбаченому для подання та розгляду клопотань щодо обрання запобіжного заходу, а під час судового провадження – ухвалою суду.

Ухвала слідчого судді про направлення особи до медичного закладу для проведення психіатричної експертизи або відмова у такому направленні може бути оскаржена в апеляційному порядку.

Кримінальне провадження, яке здійснюється у загальному порядку і кримінальне провадження щодо застосування примусових заходів медичного характеру можуть бути об'єднані в одне або виділені в окремі кримінальні провадження за наявності відповідних підстав.

Досудове розслідування у кримінальному провадженні щодо застосування примусових заходів медичного характеру закінчується закриттям кримінального провадження або складенням клопотання про застосування примусових заходів медичного характеру.

Про закриття кримінального провадження прокурор приймає постанову, яка може бути оскаржена у відповідному

порядку. Постанова про закриття кримінального провадження надсилається до місцевих органів охорони здоров'я.

Прокурор затверджує складене слідчим або самостійно складає клопотання про застосування примусових заходів медичного характеру і надсилає його суду.

Судовий розгляд здійснюється одноособово суддею в судовому засіданні за участю прокурора, законного представника, захисника, який може завершуватися постановленням ухвали про застосування примусових заходів медичного характеру або про відмову в їх застосуванні.

У разі об'єднання в одне провадження кримінального провадження, яке здійснюється у загальному порядку, та кримінального провадження щодо застосування примусових заходів медичного характеру вони розглядаються в судовому засіданні в одному кримінальному провадженні з додержанням передбачених вимог. Після закінчення судового розгляду суд виходить до нарадчої кімнати для ухвалення вироку щодо обвинуваченого та ухвали щодо застосування примусового заходу медичного характеру.

Під час *постановлення ухвали* про застосування примусового заходу медичного характеру *суд з'ясовує такі питання:*

- чи мало місце суспільно небезпечне діяння, кримінальне правопорушення;
- чи вчинено це суспільно небезпечне діяння, кримінальне правопорушення особою;
- чи вчинила ця особа суспільно небезпечне діяння, кримінальне правопорушення в стані неосудності;
- чи не захворіла ця особа після учинення кримінального правопорушення на психічну хворобу, яка виключає застосування покарання;
- чи варто застосовувати до цієї особи примусовий захід медичного характеру і якщо так, то який саме.

Визнавши доведеним, що ця особа вчинила суспільно небезпечне діяння в стані неосудності або після учинення кримінального правопорушення захворіла на психічну хворобу, яка виключає можливість застосування покарання, суд

постановляє ухвалу про застосування примусового заходу медичного характеру.

Встановивши, що суспільно небезпечне діяння, кримінальне правопорушення не було вчинено або вчинено іншою особою, а також коли не доведено, що ця особа вчинила суспільно небезпечне діяння, кримінальне правопорушення, суд постановляє ухвалу про відмову в застосуванні примусового заходу медичного характеру та закриває кримінальне провадження.

Якщо буде встановлено, що суспільно небезпечне діяння особа вчинила в стані неосудності, а на момент судового розгляду видужала або внаслідок змін у стані її здоров'я зникла потреба в застосуванні примусового заходу медичного характеру, суд постановляє ухвалу про закриття кримінального провадження щодо застосування примусових заходів медичного характеру.

Кримінальне провадження щодо застосування примусових заходів медичного характеру може бути закрите судом також, якщо неосудність особи на момент учинення суспільно небезпечного діяння не була встановлена, а так само в разі видужання особи, яка після учинення кримінального правопорушення захворіла на психічну хворобу. У такому разі, після закриття судом кримінального провадження щодо застосування примусових заходів медичного характеру прокурор має розпочати кримінальне провадження в загальному порядку.

Продовження, зміна або припинення застосування примусових заходів медичного характеру провадяться на підставі ухвали суду, в межах територіальної юрисдикції якого застосовується цей захід або відбувається лікування.

Зміна або припинення застосування примусових заходів медичного характеру здійснюється, коли особа, яка вчинила суспільно небезпечне діяння в стані неосудності, видужала або коли внаслідок змін у стані її здоров'я зникла потреба в раніше застосованих заходах медичного характеру.

Розгляд питання про продовження, зміну або припинення застосування примусових заходів медичного характеру провадиться за письмовою заявою представника медичного закладу

(лікаря-психіатра), де тримається ця особа. До подання додається висновок комісії лікарів-психіатрів, який обґрунтовує необхідність продовження, зміни або припинення застосування таких примусових заходів.

У разі видужання особи, яка після учинення кримінального правопорушення захворіла на психічну хворобу або в неї настав тимчасовий розлад психічної діяльності або інший хворобливий стан психіки, які позбавляли її можливості усвідомлювати свої дії або керувати ними, суд на підставі висновку комісії лікарів-психіатрів своєю ухвалою припиняє застосування примусового заходу медичного характеру.

Постановлення ухвали суду про припинення застосування примусового заходу медичного характеру є підставою для проведення досудового розслідування або судового провадження.

У разі засудження цієї особи до арешту, обмеження волі, тримання в дисциплінарному батальйоні військовослужбовців або позбавлення волі, час перебування її в медичній установі зараховується в строк відбування покарання.

Якщо на час розгляду питання про відновлення кримінального провадження закінчився строк давності притягнення до кримінальної відповідальності або прийнято закон, який усуває кримінальну відповідальність за вчинене кримінальне правопорушення, кримінальне провадження підлягає закриттю, якщо особа, щодо якої розглядається питання, не заперечує проти цього.

Ухвала суду про застосування або відмову в застосуванні примусового заходу медичного характеру, продовження, зміну, припинення застосування примусового заходу медичного характеру або відмова у цьому може бути оскаржена у порядку, передбаченому цим Кодексом.

На ухвалу суду про закриття кримінального провадження щодо застосування примусового заходу медичного характеру в цьому разі можуть бути внесені заперечення, які викладаються в апеляційній скарзі, що подається за наслідками судового розгляду в загальному порядку.

## *Контрольні запитання*

1. До яких категорій осіб законодавець встановлює особливий порядок кримінального провадження?
2. Ким здійснюється повідомлення про підозру сільському, селищному, міському голові?
3. Ким здійснюється повідомлення про підозру члену Вищої кваліфікаційної комісії суддів України?
4. Назвіть особливості порядку затримання судді.
5. Хто дає згоду на обрання запобіжного заходу народному депутату?
6. Які обставини підлягають встановленню у кримінальному провадженні щодо неповнолітніх?
7. Які обставини підлягають встановленню під час досудового розслідування у кримінальному провадженні щодо застосування примусових заходів медичного характеру?
8. Який порядок застосування запобіжних заходів у кримінальному провадженні щодо застосування примусових заходів медичного характеру?
9. Що слід розуміти під примусовими заходами медичного характеру?
10. Назвіть коло осіб, до яких застосовуються примусові заходи медичного характеру.
11. Назвіть підстави для здійснення кримінального провадження щодо застосування примусових заходів медичного характеру.
12. Яка мета та підстави проведення психіатричної експертизи, її види?
13. Назвіть форми закінчення досудового розслідування у кримінальному провадженні щодо застосування примусових заходів медичного характеру.
14. Назвіть особливості судового розгляду кримінального провадження щодо застосування примусових заходів медичного характеру.
15. Чи обов'язковою є участь у судовому розгляді особи, стосовно якої передбачається застосування примусових заходів медичного характеру?

## Рекомендована література

1. Аскеров С. С. Особливий порядок кримінального провадження щодо генерального прокурора України. *Вісник Запорізького національного університету*. Юридичні науки. 2014. № 4(1). С. 310–316.
2. Гідулянова Є. М. Окремі особливості прийняття процесуальних рішень у кримінальному провадженні щодо неповнолітніх: постановлення вироку. *Митна справа*. 2014. № 1 (2.2). С. 176–181.
3. Ємець Ю. І. Судово-психологічна експертиза неповнолітніх у кримінальному провадженні: теоретичний аналіз. *Юридична психологія*. 2015. № 2. С. 214–222.
4. Лань О. Ю. Обставини, що підлягають доказуванню в кримінальному провадженні щодо неповнолітніх. *Форум права*. 2014. № 4. С. 204–209.
5. Масалітіна К. С. Кримінальне провадження щодо неповнолітніх в Україні. *Європейські перспективи*. 2015. Вип. 4. С. 109–113.
6. Романюк В. В. Окремі питання нормативного закріплення мети і завдань кримінального провадження щодо неповнолітніх як засіб відображення його охоронної спрямованості. *Право і Безпека*. 2014. № 1. С. 114–119.
7. Романюк В. В. Участь педагога, психолога та лікаря у кримінальному провадженні щодо неповнолітніх. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2014. № 4. С. 101–109.
8. Сівак О. В. Критерії доцільності й ефективності застосування застави як запобіжного заходу в кримінальних провадженнях щодо неповнолітніх. *Вісник Запорізького національного університету*. Юридичні науки. 2015. № 1 (2). С. 221–228.
9. Тимошенко Ю. П., Сівак О. В. Особливості забезпечення прав неповнолітніх підозрюваних (обвинувачених) у кримінальному провадженні. *Науковий вісник Інституту кримінально-виконавчої служби*. 2014. № 2. С. 55–59.
10. Чернявський С. С. Кримінальне провадження щодо неповнолітніх: досвід застосування нового кримінального процесуального кодексу України. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2014. № 2. С. 91–103.
11. Павловська А. А., Кісілюк Е. М. Особливості призначення примусових заходів медичного характеру за кримінальним законодавством зарубіжних країн. 2014. № 3 (2). С. 83–89. URL: [http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Ms\\_2014\\_3\(2\)\\_16.pdf](http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Ms_2014_3(2)_16.pdf)
12. Пукач І. Б. Порядок провадження у кримінальних справах щодо обмежено осудних осіб: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: 12.00.09. К., 2011. 16 с.
13. Сенченко Н. Участь у справі законного представника при провадженні про застосування примусових заходів медичного характеру. *Підприємництво, господарство і право*. 2005. № 3. С. 137–141.

14. Тетерятник Г. К. Охорона прав і законних інтересів неосудних і обмежено осудних на стадії досудового розслідування у кримінальному процесі України: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: 12.00.09. Запоріжжя, 2012. 20 с.

15. Тетерятник Г. Предмет доказування у справах осіб, відповідно до яких здійснюється провадження про застосування примусових заходів медичного характеру. *Наше право*. 2009. № 4. С. 104–108.

16. Шаповалова Л. І. Урахування обмеженої осудності особи під час кримінального провадження за новим Кримінальним процесуальним кодексом України. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ України*. 2013. № 2. С. 232–237.

## Тема 26

### ІНШІ ОСОБЛИВІ ПОРЯДКИ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ

- 26.1. *Кримінальне провадження, яке містить державну таємницю*
- 26.2. *Кримінальне провадження на території дипломатичних представництв, консульських установ України, на повітряному, морському або річковому судні, що перебуває за межами України під прапором або з розпізнавальним знаком України, якщо це судно приписано до порту, розташованого в Україні*

#### **26.1. Кримінальне провадження, яке містить державну таємницю**

Правила кримінального провадження, яке містить відомості, що становлять державну таємницю, встановлені у гл. 40 КПК України. Загальним правилом використання державної таємниці у кримінальному провадженні є заборона внесення такої інформації до процесуальних рішень (ч. 2 ст. 517 КПК України). У тому разі, якщо для мотивування рішення потрібно зазначити відомості про таємну інформацію, це слід зробити без наведення в рішенні змісту цієї інформації.

Відповідно до Закону України «Про державну таємницю» під державною таємницею розуміється вид таємної інформації,

що охоплює відомості у сфері оборони, економіки, науки і техніки, зовнішніх відносин, державної безпеки та охорони правопорядку, розголошення яких може завдати шкоди національній безпеці України та які визнані у встановленому порядку державною таємницею і підлягають охороні державою.

Віднесення інформації до державної таємниці передбачає процедуру прийняття державним експертом з питань таємниці рішення про віднесення категорії відомостей або окремих відомостей до державної таємниці з установленням ступеня їх секретності шляхом обґрунтування та визначення можливої шкоди національній безпеці України у разі розголошення цих відомостей, включенням цієї інформації до Зводу відомостей, що становлять державну таємницю, та з опублікуванням цього Зводу, змін до нього.

Вичерпний перелік відомостей, які станом на певний момент часу визнані в Україні державною таємницею, міститься у Зводі відомостей, що становлять державну таємницю, затвердженому наказом Служби безпеки України від 12 серпня 2005 року № 440 (з відповідними змінами та доповненнями). У контексті заборони внесення державної таємниці до процесуальних рішень слід нагадати, що пунктами 4.12.4 та 4.12.5 Зводу відомостей, що становлять державну таємницю, відомості про факт або методи проведення негласної слідчої (розшукової) дії, а також відомості, що дають змогу ідентифікувати особу, місце або річ, щодо якої планується проведення такої дії, віднесені до державної таємниці з грифом «таємно». Тому клопотання слідчого, прокурора про проведення негласних слідчих (розшукових) дій, а також ухвали слідчого судді про дозвіл на їх проведення містять у собі державну таємницю. Однак після завершення проведення негласних слідчих (розшукових) дій грифи секретності щодо їх проведення підлягають розсекречуванню (п. 5.9 Інструкції про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні від 16 листопада 2012 року).

Тому на момент закінчення досудового розслідування ознайомлення відповідних учасників провадження з результатами

проведення негласних слідчих (розшукових) дій здійснюється в загальному порядку (без застосування правил Гл. 40 КПК України)<sup>75</sup>.

До участі у кримінальному провадженні, яке містить відомості, що становлять державну таємницю, допускаються особи, які мають допуск до державної таємниці відповідної форми та яким надано доступ до конкретної секретної інформації (категорії секретної інформації) та її матеріальних носіїв.

Допуск до державної таємниці це оформлення права громадянина на доступ до секретної інформації, а доступ до державної таємниці це надання повноважною посадовою особою дозволу громадянину на ознайомлення з конкретною секретною інформацією та провадження діяльності, пов'язаної з державною таємницею, або ознайомлення з конкретною секретною інформацією та провадження діяльності, пов'язаної з державною таємницею, цією посадовою особою відповідно до її службових повноважень.

Засекречування матеріальних носіїв інформації здійснюється шляхом надання на підставі Зводу відомостей, що становлять державну таємницю (розгорнутих переліків відомостей, що становлять державну таємницю), відповідному документу, виробу або іншому матеріальному носію інформації грифа секретності посадовою особою, яка готує або створює документ, виріб або інший матеріальний носій інформації. Засекречування документів здійснюється лише в частині відомостей, що становлять державну таємницю.

Гриф секретності кожного матеріального носія секретної інформації повинен відповідати ступеню секретності інформації, яка у ньому міститься, згідно із Зводом відомостей, що становлять державну таємницю, – «особливої важливості», «цілком таємно» або «таємно».

Залежно від ступеня секретності інформації встановлюються такі форми допуску до державної таємниці:

---

<sup>75</sup> Обушенко О. М. Особливості здійснення кримінального провадження, яке містить відомості, що становлять державну таємницю. *Право і Безпека*. 2014. № 3. С. 128.

– форма 1 – для роботи з секретною інформацією, що має ступені секретності «особливої важливості», «цілком таємно» та «таємно»;

– форма 2 – для роботи з секретною інформацією, що має ступені секретності «цілком таємно» та «таємно»;

– форма 3 – для роботи з секретною інформацією, що має ступінь секретності «таємно».

Допуск до державної таємниці надається дієздатним громадянам України віком від 18 років, які потребують його за умовами своєї службової, виробничої, наукової чи науково-технічної діяльності або навчання, органами Служби безпеки України після проведення їх перевірки. Порядок надання допуску до державної таємниці визначається Кабінетом Міністрів України.

Надання допуску передбачає:

– визначення необхідності роботи громадянина із секретною інформацією;

– перевірку громадянина у зв'язку з допуском до державної таємниці;

– взяття громадянином на себе письмового зобов'язання щодо збереження державної таємниці, яка буде йому довірена;

– одержання у письмовій формі згоди громадянина на передбачені законом обмеження прав у зв'язку з його допуском до державної таємниці;

– ознайомлення громадянина з мірою відповідальності за порушення законодавства про державну таємницю.

Доступ до матеріалів, які містять відомості, що становлять державну таємницю, надається захисникам та законним представникам підозрюваного, обвинуваченого, потерпілому та їхнім представникам, перекладачу, експерту, спеціалісту, секретарю судового засідання, судовому розпоряднику, яким надано допуск до державної таємниці та які потребують його під час здійснення своїх прав і обов'язків, передбачених КПК, з огляду на обставини, встановлені під час кримінального провадження. Рішення про надання доступу до конкретної таємної інформації та її матеріальних носіїв приймаються у формі наказу або письмового розпорядження керівником органу досудового розслідування, прокурором, судом.

Потерпілому та його представникам, перекладачу, експерту, спеціалісту, секретарю судового засідання, судовому розпоряднику забороняється робити виписки та копії з матеріалів, які містять державну таємницю.

Захисникам та законним представникам підозрюваного, обвинуваченого, забороняється робити копії з матеріалів, які містять державну таємницю.

Підозрюваний, обвинувачений, його захисник та законний представник з метою підготовки та здійснення захисту можуть робити виписки з матеріалів, що містять державну таємницю. Такі виписки опечатаються особою, якою були зроблені, у вигляді, що унеможливує ознайомлення з їх змістом. Виписки зберігаються з дотриманням вимог режиму секретності в органі досудового розслідування або суді та надаються особі, яка їх склала, на її вимогу: під час досудового розслідування – в приміщенні органу досудового розслідування, під час судового провадження – в приміщенні суду. Ознайомлення зі змістом виписок будь-кого, окрім особи, яка їх зробила, не допускається.

Матеріальні носії секретної інформації, які не долучені до матеріалів досудового розслідування, передаються в установленому законом порядку на зберігання до режимно-секретного підрозділу органу досудового розслідування.

Здійснення кримінального провадження, яке містить державну таємницю, не є підставою для обмеження прав його учасників, окрім випадків, передбачених законом та обумовлених необхідністю забезпечення охорони державної таємниці.

Законодавець визначив, що проведення експертизи щодо законності віднесення інформації у сфері оборони, економіки, науки і техніки, зовнішніх відносин, державної безпеки та охорони правопорядку до державної таємниці, зміни ступеня секретності цієї інформації та її розсекречування, підготовка висновку щодо завданої національній безпеці України шкоди у разі розголошення секретної інформації чи втрати матеріальних носіїв такої інформації здійснюється посадовою особою, на яку покладено виконання функцій державного експерта з питань таємниці відповідно до закону у сфері державної таємниці. При цьому,

якщо під час проведення експертизи використовуються методи-ки, технології чи інформація, що містять охоронювану державою таємницю, в описовій частині висновку експертизи ці відомості не зазначаються.

**26.2. Кримінальне провадження  
на території дипломатичних представництв,  
консульських установ України,  
на повітряному, морському або річковому судні,  
що перебуває за межами України під прапором  
або з розпізнавальним знаком України,  
якщо це судно приписано до порту,  
розташованого в Україні**

Відповідно до ч. 8 ст. 6 Закону України «Про дипломатичну службу» від 20 вересня 2001 р., дипломатичні представництва та консульські установи України за кордоном є постійно діючими установами України, основним завданням яких є представництво України в державі перебування та підтримання офіційних міждержавних відносин, захист інтересів України, прав та інтересів її громадян і юридичних осіб за кордоном.

Наприклад, за ст. 20 Консульського статуту України, затвердженого Указом Президента України від 2 квітня 1994 р. № 127/94 (далі – Консульський статут України), консул зобов'язаний вживати заходів для того, щоб юридичні особи та громадяни України користувалися в повному обсязі всіма правами, наданими їм законодавством держави перебування і міжнародними договорами, учасниками яких є Україна і держава перебування, а також міжнародними звичаями. Консул також зобов'язаний вживати заходів для відновлення порушених прав юридичних осіб і громадян України. У випадку, якщо після звернення консула до властей держави перебування не будуть

відновлені порушені права юридичних осіб і громадян України, консул зобов'язаний повідомити про це Міністерство закордонних справ України та главу дипломатичного представництва України в державі перебування.

Згідно зі ст. 39 Консульського статуту України, консул зобов'язаний стежити, щоб відносно громадянина України, взятого під варту (заарештованого) чи затриманого за підозрою у вчиненні злочину, чи підданого іншим заходам, які обмежують свободу, або відбуваючого покарання у вигляді позбавлення волі, а так само підданого іншим заходам судового чи адміністративного впливу, було дотримано приписи законодавства держави перебування і договорів, укладених Україною з цією державою, та міжнародних договорів, учасниками яких є Україна і держава перебування. Консул також зобов'язаний на прохання заінтересованих осіб і за своєю ініціативою відвідувати громадян України, які перебувають під арештом, затримані чи позбавлені волі в іншій формі або відбувають покарання. Консул зобов'язаний стежити, щоб таких громадян тримали в умовах, які відповідають вимогам гігієни і санітарії, і щоб вони не зазнавали жорстокого і принижуючого людську гідність поводження. За всіх обставин консул зобов'язаний домагатися особистої зустрічі з громадянином України, щоб упевнитися, що права та інтереси цього громадянина не ущемляються.

До обов'язків консула належить звернення до компетентних властей держави перебування за сприянням у розшуку громадян України, які постійно проживають або тимчасово перебували у цій державі і пропали безвісти. Крім того, функції дипломатичних представництв та консульських установ відображено у багатьох двосторонніх консульських договорах і договорах про правову допомогу та правові відносини у кримінальних справах. Водночас Положення про дипломатичні представництва та консульські установи іноземних держав в Україні, затверджене Указом Президента України від 10 червня 1993 р., містить загальну норму про те, що дипломатичному представництву (посольству або місії) іноземної держави в Україні, консульській установі (генеральному консульству, консульству, віце-консульству або консульському агентству) іноземної держави в Україні

як органам іноземної держави, співробітникам дипломатичних представництв та працівникам консульських установ для здійснення їх функцій надаються передбачені цим Положенням привілеї та імунітети, що визначаються відповідно до Віденської конвенції від 18 квітня 1961 р. про дипломатичні зносини та Віденської конвенції від 24 квітня 1963 р. про консульські зносини.

***Службовими особами, уповноваженими на учинення процесуальних дій, є:***

– керівник дипломатичного представництва або консульської установи України – у випадку учинення кримінального правопорушення на території дипломатичного представництва або консульської установи України за кордоном;

– капітан судна України – у випадку учинення кримінального правопорушення на повітряному, морському або річковому судні, що перебуває за межами України під прапором або з розпізнавальним знаком України, якщо це судно приписано до порту, розташованого в Україні.

Керівник дипломатичного представництва або консульської установи України, капітан судна України зобов'язаний призначити іншу службову особу, уповноважену на учинення процесуальних дій, якщо він є потерпілим унаслідок учинення відповідного кримінального правопорушення.

Службові особи, які здійснювали процесуальні дії, залучаються як свідки до кримінального провадження після його продовження на території України. Вони зобов'язуються надавати пояснення слідчому, прокурору щодо проведених процесуальних дій.

Службові особи, зобов'язані негайно провести необхідні процесуальні дії після того, як із заяви, повідомлення, самостійного виявлення або з іншого джерела їм стали відомі обставини, що можуть свідчити про учинення кримінального правопорушення на території дипломатичного представництва, консульської установи України, на повітряному, морському або річковому судні, що перебуває за межами України під прапором або з розпізнавальним знаком України, якщо це судно приписано до порту, розташованого в Україні.

***Службові особи уповноважені на:***

- застосування заходів забезпечення кримінального провадження у виді тимчасового вилучення майна, здійснення законного затримання особи у порядку, передбаченому КПК;
- проведення слідчих (розшукових) дій у виді обшуку житла або іншого володіння особи і особистого обшуку без ухвали суду, огляду місця учинення кримінального правопорушення в порядку, передбаченому КПК.

Клопотання прокурора про арешт тимчасово вилученого майна повинно бути подане не пізніше наступного робочого дня після доставлення на територію України особи, затриманої в дипломатичному представництві, консульській установі, на судні України, інакше майно має бути негайно повернуто особі, у якої його було вилучено.

Керівник дипломатичного представництва або консульської установи України має право затримати особу на необхідний строк, але не більше ніж на 48 годин, і зобов'язаний надати затриманій особі доступ до отримання правової допомоги.

Капітан судна України має право затримати особу на строк, необхідний для її доставлення на територію України.

Указані службові особи, зобов'язані забезпечити доставлення затриманої особи до підрозділу органу державної влади на території України, уповноваженого на тримання затриманих осіб, і повідомлення про факт законного затримання слідчому органу досудового розслідування за місцем проведення досудового розслідування в Україні.

Досудове розслідування кримінального правопорушення, вчиненого на території дипломатичного представництва або консульської установи України за кордоном, здійснюється слідчим органом досудового розслідування, юрисдикція якого поширюється на територію місцезнаходження центрального органу виконавчої влади у сфері закордонних справ України.

Досудове розслідування кримінального правопорушення, вчиненого на повітряному, морському або річковому судні, що перебуває за межами України під прапором або з розпізнавальним знаком України, якщо це судно приписано до порту,

розташованого в Україні, здійснюється слідчим органу досудового розслідування, юрисдикція якого поширюється на територію місцезнаходження порту приписки.

Відповідно до статті 519 КПК України та статті 67 Кодексу торговельного мореплавства України капітан судна України в разі вчинення кримінального правопорушення на судні є службовою особою, уповноваженою на вчинення процесуальних дій у порядку, передбаченому кримінальним процесуальним законодавством України.

Якщо капітан судна є потерпілим внаслідок вчинення кримінального правопорушення, він з числа командного складу екіпажу призначає іншу службову особу, уповноважену на проведення процесуальних дій. Капітан судна набуває права і обов'язки потерпілого з моменту подання заяви про вчинення щодо нього кримінального правопорушення або заяви про залучення його до провадження як потерпілого відповідно до статті 55 КПК України. Рішення про призначення іншої службової особи, уповноваженої на проведення процесуальних дій, капітаном судна приймається у формі постанови.

Кримінальне провадження здійснюється та процесуальні документи складаються державною мовою України. Капітан судна (уповноважена особа) забезпечує учасникам кримінального провадження, які не володіють чи недостатньо володіють державною мовою, право заявляти клопотання і подавати скарги рідною або іншою мовою, якою вони володіють, користуючись у разі необхідності послугами перекладача в порядку, передбаченому КПК України.

Під час здійснення кримінального провадження на судні відомості досудового розслідування можуть бути розголошені лише з дозволу капітана судна (уповноваженої особи) і в тому обсязі, у якому він визнає це можливим. У необхідних випадках капітан судна (уповноважена особа) попереджає осіб, яким стали відомі дані досудового розслідування у зв'язку з участю в ньому, про їх обов'язок не розголошувати такі відомості без його дозволу. Незаконне розголошення відомостей досудового розслідування тягне за собою відповідальність, встановлену законом.

Якщо капітан судна (уповноважена особа) самостійно виявив або йому з іншого джерела стали відомі обставини, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення на судні, він складає відповідний рапорт. До цього рапорту вносяться наступні відомості:

1) дата і час виявлення або надходження з іншого джерела відомостей, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення, із зазначенням цього джерела:

2) короткий виклад обставин, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення, відомості про заподіяну ним шкоду:

3) попередня правова кваліфікація кримінального правопорушення із зазначенням статті (частини статті) закону України про кримінальну відповідальність;

4) прізвище, ім'я, по батькові та посада службової особи, яка склала рапорт та розпочала досудове розслідування.

Заяви і повідомлення про кримінальні правопорушення, а також рапорти реєструються у книзі обліку заяв і повідомлень про кримінальні правопорушення.

Книга обліку заяв і повідомлень про кримінальні правопорушення зберігається у службовому приміщенні капітана судна (уповноваженої особи). Вона повинна бути прошита, пронумерована, опечатана печаткою та скріплена підписом судновласника або капітана порту.

Записи до книги заяв і повідомлень про кримінальні правопорушення вносяться особисто капітаном судна (уповноваженою особою) у день надходження заяви і повідомлення про кримінальне правопорушення або самостійного виявлення ним кримінального правопорушення. Кожен запис має порядковий номер.

До книги вносяться відомості про:

а) прізвище, ім'я, по батькові (найменування) потерпілого або заявника, його анкетні дані (число, місяць, рік народження, місце народження, місце проживання та роботи);

б) місцеві час та дату (із зазначенням часового поясу) надходження заяви, повідомлення про кримінальне правопорушення

або виявлення з іншого джерела обставин, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення;

в) інше джерело, з якого виявлені обставини, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення;

г) короткий виклад обставин, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення, наведених потерпілим, заявником чи виявлених з іншого джерела;

д) попередню правову кваліфікацію кримінального правопорушення із зазначенням статті (частини статті) закону України про кримінальну відповідальність;

е) місцеві час та дату (із зазначенням часового поясу) затримання особи;

є) проведені процесуальні дії;

ж) вжиті заходи забезпечення кримінального провадження;

з) перелік процесуальних документів та вилучених речей, майна та документів, що міститься в зібраних матеріалах процесуальних дій;

и) дату та орган досудового розслідування, якому передано матеріали процесуальних дій, за місцем проведення досудового розслідування (відповідно до частини 2 статті 523 КПК України);

і) дату, дані про судно та прізвище, ім'я, по батькові капітана судна, в разі передачі цих матеріалів капітану (уповноваженій особі) іншого судна під прапором або з розпізнавальним знаком України, що повертається на територію України, про що останній розписується у книзі.

З метою забезпечення кримінального провадження капітаном судна (уповноваженою особою) може бути застосовано тимчасове вилучення майна підозрюваного на підставах та в порядку, передбачених статтями 167 і 168 КПК України.

Тимчасовим вилученням майна є фактичне позбавлення підозрюваного можливості володіти, користуватися та розпоряджатися певним його майном до вирішення питання про арешт майна або його повернення.

Тимчасово вилученим може бути майно у вигляді речей, документів, грошей тощо, щодо яких є достатні підстави вважати, що вони:

а) підшукані, виготовлені, пристосовані чи використані, як засоби чи знаряддя вчинення кримінального правопорушення та (або) зберегли на собі його сліди;

б) надані особі з метою схилити її до вчинення кримінального правопорушення, фінансування та (або) матеріального забезпечення кримінального правопорушення, чи як винагорода за його вчинення;

в) є предметом кримінального правопорушення, пов'язаного з їх незаконним обігом;

г) набуті в результаті вчинення кримінального правопорушення, доходи від них або на які було спрямоване кримінальне правопорушення.

Тимчасово вилучити майно може кожен на судні, хто законно затримав особу в порядку, передбаченому статтями 207, 208 КПК України. Кожна особа на судні, яка здійснила законне затримання, зобов'язана одночасно із доставлянням затриманої особи до капітана судна (уповноваженої особи) передати йому тимчасово вилучене майно. Факт передачі тимчасово вилученого майна засвідчується протоколом (додаток 3 до Інструкції).

Тимчасове вилучення майна може здійснюватися також під час обшуку, огляду.

Капітан судна (уповноважена особа) під час тимчасового вилучення майна або негайно після його здійснення зобов'язаний скласти відповідний протокол.

Капітан судна (уповноважена особа) має право без ухвали слідчого судді, суду затримати особу, підозрювану у вчиненні злочину, за який передбачене покарання у вигляді позбавлення волі, лише у випадках:

а) якщо цю особу застали під час вчинення злочину або замаху на його вчинення;

б) якщо безпосередньо після вчинення злочину очевидець, у тому числі потерпілий, або сукупність очевидних ознак на тілі, одязі чи місці події вказують на те, що саме ця особа щойно вчинила злочин.

Кожен на судні, хто не є особою, якій законом надано право здійснювати затримання, і затримав відповідну особу,

зобов'язаний негайно доставити її до капітана (уповноваженої особи) або негайно повідомити капітана (уповноважену особу) про затримання та місцезнаходження особи, яка підозрюється у вчиненні кримінального правопорушення.

Відповідно до Інструкції про порядок проведення процесуальних дій під час кримінального провадження на морському чи річковому судні України, що перебуває за межами України під прапором або з розпізнавальним знаком України, якщо це судно приписано до порту, розташованого в Україні – про затримання особи, підозрюваної у вчиненні злочину, капітаном судна (уповноваженою особою) складається протокол, в якому, окрім відомостей, передбачених статтею 104 КПК України, зазначаються:

а) координати місця перебування судна, назва судна, дата і місцевий час (із зазначенням часового поясу) затримання відповідно до положень статті 219 КПК України;

б) підстави затримання;

в) результати особистого обшуку;

г) клопотання, заяви чи скарги затриманого, якщо такі надходили;

д) повний перелік процесуальних прав та обов'язків затриманого.

Протокол про затримання підписується особою, яка його склала, і затриманим. Копія протоколу негайно під розпис вручається затриманому, а також, за можливості, надсилається прокурору, юрисдикція якого поширюється на територію місцезнаходження порту приписки судна. У разі неможливості надіслання прокурору копії протоколу про затримання особи йому про це повідомляється в будь-який спосіб.

Відповідно до статті 67 Кодексу торговельного мореплавства України капітан судна (уповноважена особа) у разі необхідності може направити затриману ним особу і зібрані матеріали в Україну на іншому судні під прапором або з розпізнавальним знаком України, зареєстрованому в Україні. Капітан судна (уповноважена особа) несе відповідальність за своєчасність та повноту направлення зібраних матеріалів та затриманої особи відповідним правоохоронним органам України.

Зібрані матеріали процесуальних дій мають бути прошиті, аркуші пронумеровані та складено реєстр процесуальних документів і вилучених речей і документів, який додається до матеріалів.

У разі вчинення діяння, передбаченого законом України про кримінальну відповідальність, під час перебування судна в порту у внутрішніх або територіальних водах України капітан судна зобов'язаний передати особу, яка підозрюється у вчиненні цього діяння, відповідним правоохоронним органам у порядку, встановленому кримінальним процесуальним законодавством України.

### ***Контрольні запитання***

1. Що таке державна таємниця?
2. Що таке доступ до державної таємниці?
3. Що таке допуск до державної таємниці?
4. Який порядок засекречення матеріальних носіїв інформації?
5. Які службові особи, уповноважені на учинення процесуальних дій у кримінальному провадженні на території дипломатичних представництв, консульських установ України?
6. Які службові особи, уповноважені на учинення процесуальних дій у кримінальному провадженні на повітряному, морському або річковому судні, що перебуває за межами України під прапором або з розпізнавальним знаком України, якщо це судно приписано до порту, розташованого в Україні?
7. Які відомості зазначаються у рапорті капітана судна який самостійно виявив або йому з іншого джерела стали відомі обставини, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення на судні?
8. Які права капітана судна (уповноваженої особи) під час вчинення процесуальних дій?
9. Які додаткові відомості зазначаються у протоколі про затримання особи, підозрюваної у вчиненні злочину, капітаном

судна (уповноваженою особою) окрім відомостей, передбачених статтею 104 КПК України?

10. Які слідчі (розшукові) дії може провести на судні капітан?

## Рекомендована література

1. Бригінець О. О. Особливості початку кримінального провадження про злочинні дії з відомостями, що становлять комерційну або банківську таємницю. *Економіка. Фінанси. Право*. 2017. № 10 (1). С. 20–23.

2. Давиденко С. В. Проблеми здійснення кримінального провадження на території дипломатичних представництв та консульських установ України за кордоном. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія: Право. 2016. Вип. 39 (2). С. 79–82.

3. Єфіменко І. М. Охорона державної таємниці на стадії досудового розслідування кримінального провадження: проблемні питання та шляхи їх вирішення. *Митна справа*. 2013. № 6. С. 131–135.

4. Карпенко М. І., Горишняк Д. Ю. Особливості здійснення кримінального провадження, яке містить відомості, що становлять державну таємницю. *Юридична наука*. 2016. № 5. С. 88–97.

5. Куценко Д. В. Щодо участі суддів у розгляді кримінальних проваджень, які містять відомості, що становлять державну таємницю. *Науковий вісник Академії муніципального управління*. Серія: Право. 2015. Вип. 2. С. 408–414.

6. Обушенко О. М. Особливості здійснення кримінального провадження, яке містить відомості, що становлять державну таємницю. *Право і Безпека*. 2014. № 3. С. 127–130.

7. Рогатинська Н. З. Кримінальне провадження, яке містить відомості, що становлять державну та банківську таємницю. *Актуальні проблеми правознавства*. 2016. Вип. 1. С. 180–186.

## **Тема 27**

### **ВІДНОВЛЕННЯ ВТРАЧЕНИХ МАТЕРІАЛІВ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ**

- 27.1. *Суть, значення, завдання та умови здійснення провадження щодо відновлення втрачених матеріалів*
- 27.2. *Суб'єкти та порядок подання заяви про відновлення втрачених матеріалів кримінального провадження. Форма та зміст заяви про відновлення втрачених матеріалів*
- 27.3. *Судове провадження щодо заяви про відновлення втрачених матеріалів кримінального провадження*
- 27.4. *Рішення суду за результатами провадження щодо відновлення втрачених матеріалів кримінального провадження*
- 27.5. *Правові та організаційні питання попередження втрати та знищення матеріалів кримінальних проваджень*

#### **27.1. Суть, значення, завдання та умови здійснення провадження щодо відновлення втрачених матеріалів**

Системне реформування кримінального процесуального законодавства (у напрямі розширення прав учасників процесу та підвищення стандартів доказування) виявило низку важливих

проблем правозастосування, що тривалий час залишалися на «задвірках» кримінально-процесуальної науки (без належного теоретичного аналізу) та без будь-якого нормативного регулювання. Однією з таких проблем є відновлення втрачених матеріалів кримінальних проваджень.

Донедавна (до прийняття КПК 2012 р.) взагалі не було передбачено порядку відновлення матеріалів кримінальних проваджень. Це можна пояснити тим, що на практиці факти втрати справ, зазвичай, широко не афішувалися. Керівники слідчих підрозділів, а подекуди – навіть судді та «наглядаючі» прокурори (!) намагалися не виносити «бруд із хати». Якщо існувала можливість повторного допиту учасників процесу, долучення до справи копій документів, часткового переукладення їх із пам'яті, то цим користалися. А, відтак, справа не вважалася втраченою. Для державної звітності чимало випадків втрати матеріалів кримінальних проваджень залишалися латентними. А тому, не маючи адекватного статистичного відображення, вони не сприймалися законодавцем масштабно, як проблема насправді актуальна.

Проблемну ситуацію можна не помічати чи робити вигляд, що вона є незначною, однак об'єктивно від того вона нікуди не зникне. Втрата матеріалів кримінальних проваджень існувала раніше. Непоодинокими є такі випадки й у сучасній практиці кримінального судочинства. І немає жодних підстав сподіватися, що такі факти не будуть траплятися у майбутньому. Спеціаліст зі середнім (навіть за сучасними мірками) стажем роботи у слідчих підрозділах доволі легко згадає випадки втрати, знищення, викрадення матеріалів кримінальних проваджень. Майже аксіоматичним є твердження про те, що в органах досудового розслідування та у судах вряди-годи втрачаються матеріали кримінальних проваджень. Відповідно до даних судової статистики, кількість кримінальних проваджень по відновленню втрачених матеріалів віднедавна неухильно зростає. Звісно, зростання цих показників має об'єктивні причини – появу тимчасово окупованих чи непідконтрольних Україні територій.

На такі показники (збільшення кількості кримінальних проваджень по відновленню втрачених матеріалів) впливають й інші обставини. Феномен протидії кримінальному судочинству

(що деколи має характер організованої злочинної діяльності) обговорюється вченими та практичними працівниками. За результатами опитування суддів та працівників правоохоронних органів серед найпоширеніших форм протидії розслідуванню названі: підкуп, залякування, насильство щодо потерпілих, свідків, членів їх сімей, незаконні дії захисників підозрюваних, обвинувачених, спроби вплинути на хід розслідування через ЗМІ. Кожна із цих форм багатогранна і включає в себе не один спосіб протидії. Не останнє місце серед них займає викрадення та знищення матеріалів кримінальних проваджень<sup>76</sup>.

---

<sup>76</sup> Петрова А. Н. Противодействие расследованию, криминалистические и иные меры его преодоления: автореф. дисс. на соискание науч. степени канд. юрид. наук: спец. 12.00.09 «Уголовный процесс, криминалистика и судебная экспертиза; оперативно-розыскная деятельность». Волгоград, 2000. С. 9–11; Баев О. Я. Посягательства на доказательную информацию и доказательств в уголовном судопроизводстве (правовые и криминалистические средства предупреждения, пресечения и нейтрализации последствий: проблемы и возможные решения). М.: Юрлитинформ, 2010. С. 160–161; Маланюк А. Завдання і предмет провадження з відновлення втрачених матеріалів кримінального провадження. Малиновські читання: матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції (м. Острог, 15–16 листопада 2013 року). Острог: Вид-во Національного університету «Острозька академія», 2013. С. 274–276; Маланюк А. Загальні умови здійснення провадження з відновлення втрачених матеріалів у кримінальному судочинстві України. *Вісник Львівського університету. Серія юридична*. 2017. Вип. 64. С. 235–244; Миколенко О. М. Правове забезпечення інституту відновлення втрачених матеріалів кримінального провадження. Матеріали 69-ї наукової конференції професорсько-викладацького складу економіко-правового факультету Одеського нац. університету ім. І. І. Мечникова (м. Одеса, 26–28 листопада 2014 року) / відп. ред. І. С. Канзафарова, А. О. Нігрєва; ОНУ ім. І. І. Мечникова, ЕПФ. Одеса: Астропринт, 2014. С. 121–123. URL: <http://dspace.onu.edu.ua:8080/handle/123456789/7327>; Романюк А. Б. Проблемні питання правового регулювання відновлення втрачених матеріалів кримінального провадження в Україні. *Наукові праці Національного університету «Одеська юридична академія»: зб. наук. пр. / редкол.: С. В. Ківалов (голов. ред.), В. М. Др'омін (заст. голов. ред.), Ю. П. Алєнін та ін.; відпов. за вип. В. М. Др'омін; МОН України, НУ ОЮА. Одеса: Юрид. л-ра, 2012. Т. 11. С. 438–445. URL: <http://dspace.onua.edu.ua/handle/11300/5715>; Ефремова Н. П. Восстановление утраченных уголовных дел: дисс. на соискание науч. степени канд. юрид. наук: спец.: 12.00.09. Омск, 2001. 220 с.; Жовненко Д. С. Відновлення втрачених доказів у кримінальному процесі. *Держава та регіони. Серія Право*. 2011. Вип. 1. С. 162–166.*

Про втрату матеріалів кримінальних проваджень пише і неюридична преса<sup>77</sup>. Звісно, міра достовірності цієї інформації менша (аніж офіційних статистичних даних), але ймовірно погіршеності у точності відтворення окремої ситуації не перешкоджають її використанню при системному аналізі проблеми.

При втраті матеріалів провадження деякі права учасників процесу, як-от право на апеляційне (касаційне) оскарження рішень суду можуть фактично залишитися нереалізованими. Це питання свого часу було предметом розгляду Європейського суду з прав людини. У низці своїх рішень цей орган стверджував, що у ст. 6 Європейської конвенції з прав людини безпосередньо не гарантоване право на оскарження рішень суду і не зобов'язано договірні держави передбачати відповідні процедури (що полягають, зокрема, у доступі учасників процесу і до рішень, що можуть бути оскаржені, й до матеріалів, на яких такі рішення ґрунтувалися).

Однак на думку Страсбурзького суду, положення ст. 2 Протоколу № 7 до Конвенції все ж закріплює відповідні права. А тому якщо на рівні національного законодавства передбачено можливість оскарження рішень суду у зв'язку із встановленням підставності кримінального обвинувачення, то гарантії ст. 6 Конвенції слід застосовувати й у такому провадженні. Адже воно становить частину цілого процесу розв'язання питання про обґрунтованість оспорюваного обвинувачення.

З огляду на це ЄСПЛ вважає право на доступ до матеріалів завершеного кримінального провадження (а в разі їх знищення – право вимагати відновлення таких матеріалів) складовими права

---

<sup>77</sup> Курінний В. Вибух у приміщенні Дарницького суду. URL: <http://kreschatic.kiev.ua/ua/2421/art/16984.html>; Суд відкритий ... для злодіїв. *Дзеркало тижня*. 2011. № 37. URL: [https://dt.ua/.../sud\\_vidkritiy\\_dlya\\_zlodiyiv\\_z\\_uzhgorodsk](https://dt.ua/.../sud_vidkritiy_dlya_zlodiyiv_z_uzhgorodsk); Мартин В. Як з Ужгородського міськрайонного суду зникли кримінальні справи (подробіці). URL: <https://karpatnews.in.ua/news/29702-yak-z-uzhhorodskoho-miskraionnoho-sudu-znykly-kryminalni-spravy-podrobytsi.htm>

на судовий захист, а позбавлення цих прав – порушенням ст. 6 Конвенції. До таких висновків Страсбурзький суд дійшов у справах «Вермелен проти Бельгії»<sup>78</sup>, «Кремзов проти Австрії»<sup>79</sup>, «Бабар Ахмад та інші проти Сполученого Королівства»<sup>80</sup> «Аанемерсбердрейф Гебрудес ван Леувен Б. В. проти Нідерландів»<sup>81</sup>, «Еклер проти ФРН»<sup>82</sup>.

Звісно, і раніше втрачені кримінальні провадження відновлювалися та щодо них приймалися відповідні рішення<sup>83</sup>. Однак це відбувалося в умовах повної відсутності спеціального правового регулювання. Більшість утрачених проваджень відновлювалась «технічно», тобто у позапроцесуальній формі, нерідко без будь-якого повідомлення про це учасників процесу.

Протягом багатьох років за відсутності спеціальної процедури відновлення кримінально-процесуальних матеріалів з цією метою застосовувалися загальні норми, які регламентували порядок досудового розслідування та судового розгляду. Частково вони були для цього цілком придатними, а частково – ні. Однак унаслідок специфіки відновлюваного провадження, вони (загальні умови) не завжди можуть бути застосовувані у ньому за аналогією. Суттєві особливості, окрім того, має процес доказування та прийняття рішень.

---

<sup>78</sup> «Вермелен проти Бельгії» («Vermelen v. Belgium»): Рішення ЄСПЛ від 20 лютого 1996 р. URL: [european-court.eu](http://european-court.eu)

<sup>79</sup> «Кремзов проти Австрії» («Kremzov v. Austria») 1993 р. Рішення ЄСПЛ. URL: <http://echr.ketse.com/doc/12350.86-en-19930921/view/>

<sup>80</sup> «Бабар Ахмад та інші проти Сполученого Королівства»: Рішення ЄСПЛ від 14 грудня 2010 року. URL: <http://www.interights.org/document/129/index.html>

<sup>81</sup> «Аанемерсбердрейф Гебрудес ван Леувен Б. В. проти Нідерландів» («Aanemersbedrijf Gebroeders van Leeuwen B.V. v. Netherlands»): Рішення ЄСПЛ від 25 січня 2000 р. № 32602/96. URL: <http://www.dhcourt.coe.fr/>

<sup>82</sup> «Еклер проти ФРН» Рішення ЄСПЛ від 15 липня 1982 р. URL: <http://www.humanrights.is/the-human-rights-project/humanrightscasesandmateria/s/cases/regionalcases/europeancourtofhumanrights/nr/487>

<sup>83</sup> Див., до прикладу, постанову Печерського районного суду м. Києва від 12.09.2011 р. (справа № 4-3913/11). URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/17803814>

А тому практика ставила (і, як переконані автори підручника, продовжуватиме ставити) перед законодавцем питання про урегулювання отаких «тіньових» для кримінального судочинства відносин, що реально виникають у ході відновлюваного провадження. Певно, стверджувати, що законодавець із поставленим перед ним завданням впорався на 100%, було б цілком безпідставно та категорично. Однак, незважаючи на низку істотних недоліків правового регулювання аналізованого інституту, появу Розділу VII КПК України слід розцінювати позитивно.

Втрата матеріалів кримінального провадження – це знищення (знищення, викрадення, загублення) або частини матеріалів такого провадження або ж усього провадження. Такою втраченою потрібно вважати і втрату документами ознак документів (до прикладу, знебарвлення тексту внаслідок дії ультрафіолетового світла, зайвої вологості, що позбавляє можливості однозначно встановити зміст документа).

Причини втрати матеріалів кримінального провадження можуть бути розмаїтими:

- 1) недбалість осіб, відповідальних за їх зберігання;
- 2) протиправні дії зацікавлених осіб (умисне знищення, викрадення матеріалів);
- 3) наслідки стихійних явищ (повінь, землетрус), природних факторів (надмірної вологості, діяльності тварин), техногенних аварій (затоплення приміщень, пожеж) тощо.

Матеріали проваджень можуть бути знищені і згідно з нормативними приписами. Так, відповідно до Переліку судових справ і документів, що утворюються в діяльності суду, із зазначенням строків зберігання» (затвердженим Державної судової адміністрації України від 07.12.2017 р. № 1087) судові провадження (залежно від категорії кримінального провадження) зберігаються в архівах від 3 до 75 років або постійно<sup>84</sup>.

---

<sup>84</sup> Перелік судових справ і документів, що утворюються в діяльності суду, із зазначенням строків зберігання» (затверджена Державною судовою адміністрацією України від 07.12.2017 р. № 1087). URL: [https://pp.ck.court.gov.ua/userfiles/Dod\\_N\\_1087.pdf](https://pp.ck.court.gov.ua/userfiles/Dod_N_1087.pdf)

Відновлюване провадження (провадження із відновлення втрачених матеріалів кримінального провадження)<sup>85</sup> покликане якраз і здійснювати захист прав суб'єктів кримінального судочинства, належне здійснення яких ускладнене (або ж узагалі унеможливлене) у зв'язку з відсутністю матеріалів кримінального провадження. До таких процесуальних прав належать, зокрема, права: 1) на ознайомлення із матеріалами кримінального провадження; 2) на отримання копій документів; 3) на оскарження процесуальних рішень тощо.

Якщо звернутися до законодавчого розміщення у КПК України розділу VII (що регулює відновлення втрачених матеріалів кримінального провадження), то це розміщення між особливими порядками (особливими провадженнями) і додатковим провадженням (виконання судового рішення). Тобто законодавець не відносить це провадження до особливих, хоча не називає його й додатковим. Не зважаючи на цю обставину, певно є усі підстави погодитися із висловленою у юридичній літературі позицією, згідно з якою визначено його належність все ж таки до категорії особливих кримінальних проваджень<sup>86</sup>.

Завданням цього провадження є: 1) виявлення факту втрати матеріалів; 2) забезпечення повноти та повноти встановлення відомостей про обставини, які були зафіксовані у процесуальних документах втраченого кримінального провадження. Його виконання покладено законодавцем на суд (який діє на підставі заяви зацікавленого учасника провадження). Відповідний учасник звертаючись до суду із проханням про відновлення втрачених матеріалів, вимагає усунути перешкоду для реалізації його прав та законних інтересів у цьому провадженні (наприклад, на оскарження судового рішення). А тому праввідносини, що

---

<sup>85</sup> В юридичній літературі аналізований вид провадження іноді іменують «реконструкційним провадженням» або «провадженням по реконструкції втрачених кримінальних справ» (див.: Кузьміна В. Ю. Правові та наукові основи відновлення (реконструкції) втрачених кримінальних справ: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Х., 2001).

<sup>86</sup> Маланюк А. Загальні умови здійснення провадження з відновлення втрачених матеріалів у кримінальному судочинстві України. *Вісник Львівського університету*. Серія юридична. 2017. Вип. 64. С. 235.

виникають у процесі цього провадження, пов'язані зі захистом процесуальних прав учасників. Таке провадження виникає тільки у зв'язку з основним провадженням (без якого його існування неможливе).

Водночас провадження із відновлення втрачених матеріалів є самостійним видом провадження (це підтверджується процедурою провадження, відмінною від основного). Такі особливості провадження із відновлення втрачених матеріалів виявляються, зокрема, в *обмеженні дії деяких принципів (засад) кримінального провадження* та визначенні інших (порівняно з основним провадженням) загальних умов його здійснення.

Передусім, відсутність спору про обвинувачення призводить до відсутності у цьому провадженні сторін обвинувачення і захисту, що свідчить про *неможливість реалізації засади змагальності*<sup>87</sup>. Звісно, не виключено, що у певний момент може виникнути спір між учасниками, але це вже буде інший спір (стосовно змісту окремого втраченого документа). Відсутність умов для реалізації змагальності позначається також на ролі суду в такому провадженні.

У низці статей КПК звертається увага на те, що суд самостійно має виявляти ініціативу (а це якраз і суперечить засаді змагальності), зокрема: 1) повинен вжити заходів для отримання від прокурора відомостей і копій відповідних процесуальних документів (ст. 529 КПК); 2) має право допитати будь-яких осіб, які мають відомості про зміст втрачених матеріалів (ч. 2 ст. 530 КПК); 3) вправі визначати обсяг матеріалів, що підлягають відновленню (ч. 1 ст. 531 КПК).

Також у цьому виді провадження *обмежено діє презумпція невинуватості*. Адже суть цієї процедури полягає у відновленні (реконструкції) документів втраченого провадження. Відтак, фактично йдеться про заборону внесення у процесуальні документи, які підлягають відновленню, іншої інформації аніж та,

---

<sup>87</sup> Науково-практичний коментар до Кримінального процесуального кодексу України від 13 квітня 2012 року / О. А. Банчук, Р. І. Благута, А. П. Бущенко та ін.; за ред. О. А. Банчука, Р. О. Куйбіди, М. І. Хавронюка. Х.: Фактор, 2013. С. 908.

яку вони містили. Якщо зміст втраченого процесуального рішення не можна відновити за його копією, а встановлюється у результаті допитів, то суд, відтворюючи зміст документа, повинен уникати формулювань, які б вказували на винуватість особи. Звісно, це не стосується ситуацій, коли винуватість особи встановлена судовим рішенням. Також у ході провадження із відновлення втрачених матеріалів поведження із особою, вина котрої не встановлена обвинувальним вирокком суду, що набрав законної сили, слід поводитися як із невинуватою особою (ч. 6 ст. 17 КПК).

Що ж стосується *засади забезпечення права на оскарження процесуальних рішень, дій чи бездіяльності*, то у провадженні із відновлення втрачених матеріалів вона не реалізується. Відповідно до п. 3 ст. 392 КПК ухвали суду в апеляційному порядку можуть бути оскаржені тільки у випадках, прямо передбачених у Кодексі. Однак у ст. 531 КПК (що регулює порядок постановлення рішення суду у провадженні із відновлення втрачених матеріалів) немає вказівки на можливість його оскарження в апеляційному порядку. Відсутні такі вказівки і стосовно рішень суду, що приймають у зв'язку із надходженням від зацікавлених осіб заяви про відновлення втрачених матеріалів кримінального провадження (ст. 528 КПК).

Для забезпечення єдиного порядку правозастосування та виконання завдання провадження із відновлення втрачених матеріалів потрібен правильний підхід до розуміння *загальних умов (вимог) такого провадження*. Водночас треба брати до уваги не тільки зміст ст. 524 КПК України (що окреслює такі умови), але й інших статей Розділу VII цього Кодексу.

Можна виділити такі загальні умови здійснення провадження із відновлення втрачених матеріалів:

1. *Відновленню підлягають тільки матеріали кримінального провадження.*

Під ними (відповідно до положень ч. 1 ст. 317 КПК) потрібно розуміти сукупність документів (процесуальних рішень, протоколів слідчих та інших процесуальних дій, клопотань, скарг, документів як доказів тощо), що подані суду учасниками

під час судового розгляду, обвинувальний акт чи клопотання про застосування примусових заходів виховного або медичного характеру, рішення суду, винесені у процесі й за результатами судового провадження, акти фіксації перебігу судового засідання (протокол процесуальної дії, журнал судового засідання), технічні носії інформації тощо. Поновлюватися можуть і матеріали кримінального провадження і повністю, і в частині (яка може складатися із певної сукупності документів або ж окремого документа)<sup>88</sup>.

Обсяг матеріалів, які підлягають відновленню, визначає заявник (ч. 1 ст. 527 КПК). Однак суд, який розглядає це провадження, може не погодитися із позицією заявника й на власний розсуд визначити коло матеріалів, які необхідно відновити.

*2. Поновлені можуть бути тільки матеріали провадження, щодо яких було ухвалено вирок* (ст. 524 КПК України) чи винесено ухвалу, якою завершено провадження по справі.

Серед науковців щодо цього існує два протилежні підходи. Відповідно до першого із них, заперечується можливість відновлення матеріалів того провадження, яке закінчилося постановленням іншого аніж вирок рішення (наприклад, ухвали про застосування чи відмову у застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру)<sup>89</sup>.

Позиція адептів такого підходу, в принципі, зрозуміла та ґрунтується на буквальному тлумаченні відповідної кримінально-процесуальної норми.

Друга із точок зору ґрунтується на положенні ч. 6 ст. 9 КПК України, відповідно до якого у разі неоднозначного регулювання питання кримінального провадження, слід

---

<sup>88</sup> Кузьміна В. Ю. Правові та наукові основи відновлення (реконструкції) втрачених кримінальних справ: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність». Х., 2002. С. 10.

<sup>89</sup> Кримінальний процесуальний кодекс України: науково-практичний коментар / В. Г. Гончаренко та ін.; за заг. ред. В. Г. Гончаренка, В. Т. Нора, М. Є. Шумила. К.: ЮСТІНІАН, 2012. С. 1056.

застосовувати загальні засади кримінального провадження<sup>90</sup>. Прибічники такої позиції стверджують, що відновленню можуть підлягати матеріали кримінальних проваджень, які завершилися прийняттям таких рішень, як: а) ухвала про застосування примусових заходів виховного характеру (ст. 497, 501 КПК); б) ухвала про застосування примусових заходів медичного характеру (ст. 513 КПК), в) ухвала про закриття кримінального провадження та звільнення особи від кримінальної відповідальності (ст. 228 КПК); г) ухвала про закриття кримінального провадження у зв'язку із відмовою прокурора від підтримання державного обвинувачення (ч. 2 ст. 284 КПК).

Видається, що існуюча редакція ст. 524 КПК безпідставно звужує коло проваджень, матеріали яких можуть бути відновлені. Як уже зазначалося, закон не надає можливості відновити матеріали тих кримінальних проваджень, що були завершені винесенням ухвал про застосування примусових заходів виховного або медичного характеру. Але ж як провадження, що були завершені винесенням таких ухвал, так і провадження, завершені ухваленням вироку, є такими, що завершені та розглянуті по суті. Відмінність у цих двох видах проваджень полягає не так у їх процесуальних особливостях, як у підставах їх проведення

---

<sup>90</sup> Миколенко О. М. Правове забезпечення інституту відновлення втрачених матеріалів кримінального провадження. Матеріали 69-ї наукової конференції професорсько-викладацького складу економіко-правового факультету Одеського нац. університету ім. І. І. Мечникова (м. Одеса, 26–28 листопада 2014 року) / відп. ред.: І. С. Канзафарова, А. О. Нігрєєва; ОНУ ім. І. І. Мечникова. Одеса: Астропринт, 2014. С. 121–123; Науково-практичний коментар до Кримінального процесуального кодексу України від 13 квітня 2012 року / О. А. Банчук, Р. І. Благута, А. П. Бущенко та ін.; за ред. О. А. Банчука, Р. О. Куйбіди, М. І. Хавронюка. Х.: Фактор, 2013. С. 908–909; Романюк А. Б. Проблемні питання правового регулювання відновлення втрачених матеріалів кримінального провадження в Україні. *Наукові праці Національного університету «Одеська юридична академія»*: зб. наук. пр. / редкол.: С. В. Ківалов (голов. ред.), В. М. Дрьомін (заст. голов. ред.), Ю. П. Аленін та ін.; відпов. за вип. В. М. Дрьомін; МОН України, НУ ОЮА. Одеса: Юрид. л-ра, 2012. Т. 11. С. 440–441; Маланюк А. Загальні умови здійснення провадження з відновлення втрачених матеріалів у кримінальному судочинстві України. *Вісник Львівського університету*. Серія юридична. 2017. Вип. 64. С. 238–239.

та юридичних наслідках рішень суду, винесених за результатами їх розгляду. Підставою для виникнення провадження, що завершується вироком є вчинення злочину, а підставою виникнення провадження, що завершується винесенням постанови про застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру – вчинення суспільно небезпечного діяння неосудним чи особою, яка не досягла віку, з якого настає кримінальна відповідальність (або ж застосування їх до особи, яка вчинила злочин, проте притягнення якої до кримінальної відповідальності з певних причин неможливе чи недоцільне). Тому відмінність у назві рішення (ухвала чи вирок), яким завершується розгляд справи по суті не повинна бути причиною для відмови учаснику провадження про застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру на те, аби матеріали цього втраченого провадження були відновлені.

В юридичній літературі стверджується, що це не свідомий підхід законодавця, а, радше, недолік законодавчої техніки. А тому до усунення цієї вади у законодавчому порядку допустимо *розглядати за аналогією (за правилами розділу VII КК України) і заяви про відновлення втрачених матеріалів у справах, які були завершені винесенням цих двох видів ухвал*<sup>91</sup>. Автори цього підручника повністю погоджуються із наведеним підходом.

Також ст. 540 КПК України не передбачає можливості відновлювати провадження, що були завершені винесенням інших ухвал про закриття провадження (наприклад, у зв'язку зі смертю обвинуваченого, через відмову прокурора у зв'язку з відмовою від підтримання державного обвинувачення або ж внаслідок звільнення особи від кримінальної відповідальності). У цих випадках вирок у справі не виноситься. Але і особа, яку звільнено

---

<sup>91</sup> Романюк А. Б. Проблемні питання правового регулювання відновлення втрачених матеріалів кримінального провадження в Україні. *Наукові праці Національного університету «Одеська юридична академія»: зб. наук. пр. / редкол.: С. В. Ківалов (голов. ред.), В. М. Дрьомін (заст. голов. ред.), Ю. П. Аленін та ін.; відпов. за вип. В. М. Дрьомін; МОН України, НУ ОЮА. Одеса: Юрид. л-ра, 2012. Т. 11. С. 440–441.*

від відповідальності, і особа, провадження щодо якої закрито через відмову прокурора від підтримання обвинувачення, може мати інтерес у відновленні матеріалів такого втраченого провадження. Приміром, звільнений від кримінальної відповідальності стверджує, що всупереч положенню ч. 8 ст. 284 КПК України, він не давав згоди на таке звільнення. До речі, така ж заінтересованість може виникати і в потерпілого. Наприклад, він може оспорювати той факт, що йому надана можливість самостійно підтримувати субсидіарне (додаткове) обвинувачення з огляду на положення ч. 2 ст. 341 КПК. Або ж, до прикладу, потерпілий може заперечувати факт досягнення примирення (що є однією з обов'язкових умов звільнення від кримінальної відповідальності на підставі ст. 46 КК України) між ним та обвинуваченим.

Певно, є усі підстави підтримати останню із наведених точок зору (відповідно до якої при застосуванні ст. 524 КПК слід вдаватися не до «буквального», а до розширювального тлумачення цієї норми). Видається, що, здійснюючи вказівку на «вирок», законодавець акцентує саме на його завершальному характері для кримінального провадження. Але такий же характер можуть мати й наведені ухвали суду. У ч. 2 ст. 284, ч. 3 ст. 288, ч. 2 ст. 500, ч. 2 ст. 512 КПК однозначно вказано на завершення судом кримінального провадження шляхом винесення відповідних ухвал. Окрім того, відповідно до ч. 2 ст. 21 КПК України, вирок та ухвала суду, що набрали законної сили, із позиції юридичної дійсності є однопорядковими поняттями.

Додатковим аргументом на підтвердження другого підходу є прагнення законодавця до уніфікації процесуального законодавства. Так, у нормах законів, які визначають умови відновлення втраченого судового провадження у цивільній та адміністративній справі (а саме – ст. 402 ЦПК України та ст. 273 КАС України), йдеться про можливість ухвалення рішення про закриття провадження. Тобто законодавець враховує можливі альтернативні шляхи завершення провадження.

Тому цілком обґрунтовано видається пропозиція про потребу внесення до законодавства змін, які б стосувалися

можливості відновлення матеріалів не з огляду на вид рішення, а у зв'язку із тим, що ним було закінчено провадження по суті<sup>92</sup>.

Зараз же (доки відповідні зміни не внесені та й, зрештою, не відомо, чи будуть внесені), положення Розділу VII КПК України цілком можна застосовувати за аналогією і в ситуації, коли до суду надходить заява про відновлення матеріалів втраченого кримінального провадження, що завершено винесенням ухвали про застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру, ухвали про закриття провадження у зв'язку зі звільнення від кримінальної відповідальності, а також ухвали про закриття провадження внаслідок відмови прокурора від підтримання державного обвинувачення (ч. 2 ст. 284 КПК України).

3. Наступною загальною умовою здійснення провадження із відновлення втрачених матеріалів є те, що *матеріали провадження були втрачені після прийняття судом рішення по суті провадження*.

Ця умова впливає із попередньої, адже зміст втрачених матеріалів був досліджений судом за участю сторін та відображений у різних процесуальних документах (судовому рішенні, журналі судового засідання, клопотаннях, скаргах), технічних носіях інформації. При цьому суд, не вдаючись до повторного вирішення правового спору, зосереджується на юридичному «копюванні» втрачених матеріалів. Наявність вироку (чи іншого кінцевого рішення суду) у втраченому провадженні *виключає будь-яку діяльність по додатковому збиранню фактичних даних* про обставини, що підлягають доказуванню. Відтворення можливе лише шляхом відтворення матеріалів провадження у попередньому обсязі. Для цього найчастіше використовують збережені сторонами (іншими фізичними чи юридичними особами) письмові матеріали, копії процесуальних рішень (причому навіть тоді, коли вони не засвідчені у встановленому порядку).

---

<sup>92</sup> Романюк А. Б. Проблемні питання правового регулювання відновлення втрачених матеріалів кримінального провадження в Україні. *Наукові праці Національного університету «Одеська юридична академія»*: зб. наук. пр. / редкол.: С. В. Ківалов (голов. ред.), В. М. Дрьомін (заст. голов. ред.), Ю. П. Алєнін та ін.; відпов. за вип. В. М. Дрьомін; МОН України, НУ ОЮА. Одеса: Юрид. л-ра, 2012. Т. 11. С. 441.

Зовсім інша ситуація виникає у разі втрати матеріалів під час досудового розслідування чи триваючого судового провадження. Між сторонами за цих умов продовжує існувати кримінально-правовий спір. Учасники провадження можуть не погоджуватися із повнотою та правильністю встановлення обставин правопорушення, із можливістю використання тих чи інших доказів для доказування таких обставин. А оскільки правовий спір продовжується й надалі, то його вирішення можливе тільки шляхом проведення повторних слідчих чи інших процесуальних дій. А тому матеріали такого провадження (досудового чи незавершеного судового) у разі їх втрати не можуть бути відновлені у порядку розділу VII КПК України. Застосування тут аналогії закону виключене.

При цьому можуть виникати розбіжності між позиціями, які займали учасники раніше і у повторному провадженні. Не можна змусити учасника провадження повторити свої попередні показання, клопотання чи скарги. А тому в цій ситуації перевага повинна надаватись позиції, виявленій під час повторного (відновленого) провадження<sup>93</sup>.

Відновлення втрачених матеріалів у таких випадках може бути здійснене шляхом нового досудового розслідування (у межах строків, відведених на його здійснення) або нового судового розгляду<sup>94</sup>.

Збирання та дослідження доказів у ході нового (повторного) досудового розслідування або судового розгляду відбувається згідно зі загальними вимогами КПК із залученням учасників провадження. При відновленні матеріалів кримінального провадження, що не регламентоване Розділом VII КПК України, орган розслідування не зв'язаний раніше прийнятими межами доказування, і оцінює в сукупності і відновлені, і нові докази. А тому

---

<sup>93</sup> Кальницький В. В., Ефремова Н. П. Восстановление утраченных уголовных дел / под ред. В. В. Николюка. М.: Спарк, 2000. С. 21.

<sup>94</sup> Науково-практичний коментар до Кримінального процесуального кодексу України від 13 квітня 2012 року / О. А. Банчук, Р. І. Благута, А. П. Бущенко та ін.; за ред. О. А. Банчука, Р. О. Куйбіди, М. І. Хавронюка. Х.: Фактор, 2013. С. 907.

й кінцеві рішення можуть бути принципово іншими за змістом. Не можна повністю виключити ситуацію, коли у процесі доказування будуть вичерпані усі засоби збирання доказів, але відновити попередню їх сукупність не можливо. У таких випадках рішення по справі може потягнути реабілітацію особи, притягнутої до кримінальної відповідальності. Мотивуючи таке рішення, серед інших обставин слід навести факт втрати матеріалів провадження.

Отож, норми Кримінального процесуального кодексу України (як, зрештою, й норми інших «процедурних» кодексів – а саме Цивільного процесуального кодексу України та Кодексу адміністративного судочинства України) містять положення про порядок відновлення втрачених *судових проваджень*. Загальною ознакою можливості відновлення є *закінчення судового провадження* винесеним у справі рішенням. Інші провадження відповідно до вимог процесуального законодавства відновленню не підлягають.

Водночас ч. 3 ст. 1 Закону України від 12.08.14 р. № 1632-VII «Про здійснення правосуддя та кримінального провадження у зв'язку із проведенням антитерористичної операції» встановлено, що справи, *розгляд яких не закінчено та які перебувають у провадженні* місцевих, апеляційних судів, розташованих у районі проведення АТО, у разі неможливості здійснювати правосуддя передаються судам відповідно до встановленої, згідно з цим Законом, підсудності протягом десяти робочих днів (із дня прийняття розпорядження головою відповідного Вищого спеціалізованого суду).

Однак, як продемонструвала практика, не усі справи були передані до судів на підконтрольну Україні територію. Переважна більшість справ так і залишилася у судах, що не підконтрольні органам влади України. Якраз на такий випадок законодавець і визначив, що у випадку неможливості передачі матеріалів справи відповідно до встановленої згідно з цим Законом підсудності, вчинення необхідних процесуальних дій здійснюється за документами та матеріалами, поданими учасниками судового процесу (звісно ж, за умови, що такі документи

і матеріали є достатніми для ухвалення відповідного судового рішення).

Отже, вказаною нормою все ж таки передбачено можливість *відновити провадження, яке не було закінчене ухваленням рішення*. Однак процедура такого відновлення чинним КПК не регламентована. Внаслідок цього суди й не задовільняють подібних заяв. Що ж стосується судових проваджень, які дійшли свого логічного завершення, то, як зазначалося, процедура чітко встановлена відповідним процесуальним законодавством.

4. До загальних умов здійснення провадження із відновлення втрачених матеріалів належить також те, що *відновлення потрібне для захисту прав та інтересів учасників судового провадження*.

Як впливає із ч. 2 ст. 528 КПК України, ускладнення або неможливість реалізації процесуальних прав та законних інтересів учасниками кримінального провадження якраз і є рушієм силою цього провадження.

Наприклад, для обвинуваченого процесуальний інтерес може полягати у скасуванні обвинувального вироку (тобто, у забезпеченні реалізації права на оскарження рішення суду або доведеності своєї позиції в апеляційному суді). Втрата кримінального провадження також перешкоджатиме родичам померлого обвинуваченого реалізувати своє право на звернення до суду про перегляд судового рішення за нововиявленими обставинами з метою реабілітації померлого (ст. 525 КПК України).

На підставі наведеного можна зробити висновок про те, що відновлення втрачених матеріалів кримінального провадження є особливим видом кримінального провадження, у ході якого суд на підставі виявлення факту втрати матеріалів кримінального провадження, у якому судом прийнято завершальне рішення по суті спору між сторонами за заявою осіб, права та інтереси яких потребують захисту, вчиняє дії, спрямовані на повне та точне встановлення відомостей про обставини, які були зафіксовані у цих матеріалах, з метою їх відтворення у процесуальних документах.

## **27.2. Суб'єкти та порядок подання заяви про відновлення втрачених матеріалів кримінального провадження. Форма та зміст заяви про відновлення втрачених матеріалів**

У ст. 525 КПК України визначено вичерпний перелік суб'єктів звернення зі заявою про відновлення втрачених матеріалів провадження: 1) учасники судового провадження; 2) близькі родичі померлого обвинуваченого у випадках, якщо відновлення матеріалів є необхідним для реабілітації померлого.

Коло учасників *судового* провадження визначено у п. 26 ч. 1 ст. 3 КПК. При цьому слід відрізнити склад учасників *судового* провадження від складу учасників *кримінального* провадження (який визначено у п. 25 ч. 1 ст. 3 КПК).

Ініціаторами процедури відновлення втрачених матеріалів можуть бути тільки учасники *судового* провадження (а не кримінального провадження взагалі). Визначення терміна «близькі родичі та члени сім'ї» подане у п. 1 ч. 1 ст. 3 КПК. Слід зазначити, що ця норма не відмежовує близьких родичів від членів сім'ї. А тому усіх перелічених у відповідному положенні осіб слід вважати «близькими родичами» у сенсі ст. 525 КПК і, відтак, вони можуть бути суб'єктами заяви щодо відновлення матеріалів провадження щодо померлого обвинуваченого.

Слід звернути увагу на не цілком коректний та однозначний виклад законодавцем положення ч. 2 ст. 528 КПК. Там зазначено, що суд відмовляє у відкритті провадження по відновленню втрачених матеріалів, «якщо мета звернення до суду, зазначена заявником, не пов'язана із захистом *його* [!] прав та інтересів». Використання займенника «його», вказує на те, що учасник судового провадження (прокурор зокрема) може звернутися із відповідною заявою до суду, аби захистити *власні, персональні інтереси*. Однак, поза всяким сумнівом, прокурор у такому разі відстоюватиме аж ніяк не *особисті інтереси, а інтереси публічні*.

Незважаючи на не зовсім вдалу редакцію аналізованої норми, відповідне право у прокурора, як видається, все ж таки існує. Такий висновок випливає із аналізу низки норм вітчизняного законодавства. Передусім, у ст. 525 КПК серед суб'єктів права звернення до суду із відповідною заявою названо «учасника судового провадження» (безвідносно до того, чий інтерес – власний чи представлюваний) він збирається відстоювати у такому провадженні. По-друге, така можливість прокурора випливає із положень п. 2 ст. 2 Закону України «Про прокуратуру», де йдеться про те, що однією із функцій прокуратури є представництво інтересів громадян або держави в суді. Окрім того, за аналогією може бути застосоване положення п. 12 ч. 2 ст. 36 та ч. 3 ст. 128 КПК, відповідно до яких прокурор може відстоювати інтереси держави чи громадян, які через фізичний стан чи матеріальне становище, недосягнення повноліття, похилий вік, недієздатність чи обмежену дієздатність неспроможні самостійно захищати свої права. До того ж прокурор як суб'єкт права на оскарження рішень суду повноцінно може реалізувати таке право тільки тоді, коли він матиме доступ не лише до самого рішення, а й до матеріалів, на яких це рішення ґрунтувалося.

Прикладом рішення суду про відновлення втрачених матеріалів кримінального провадження за ініціативи прокурора (та з метою відстоювання ним інтересів учасників судового провадження) може слугувати ухвала судді Слов'янського міськрайонного суду Донецької області від 28 березня 2016 р. Обставини справи такі: до суду надійшла заява заступника прокурора Донецької області про відновлення втрачених матеріалів кримінального провадження відносно Особи 1. Прокурор обґрунтував заяву тим, що вироком Центрально-Міського районного суду м. Горлівки Донецької області Особу 1 було визнано винним та засуджено за ч. 4 ст. 187, ст. 71 КК України, зазначений вирок не набрав законної сили, оскільки засудженим та прокурором було подано апеляційні скарги. Однак через захоплення приміщення апеляційного суду Донецької області незаконними військовими формуваннями так званої ДНР (Донецької народної республіки) слухання справи не відбулося, а матеріали кримінального провадження втрачено. На думку прокурора

зазначені обставини стали передумовою порушення конституційних прав підсудного та інших учасників кримінального провадження. Відповідно до інформації ТУ ДСА України в Донецькій області було зроблено спробу безпосереднього транспортування кримінальних проваджень, справ, підсудних судам, розташованим у районі проведення АТО, до місцевих судів, визначених Розпорядженням Вищого спеціалізованого суду з розгляду цивільних і кримінальних справ України «Про визначення територіальної підсудності справ» від 02.09.14 р. №2710/38-14, але у зв'язку із тим, що виникла загроза їх втрати та викрадення сторонніми особами, перевезення було припинено. Тому заступник прокурора звернувся до суду із проханням відновити окремі матеріали кримінального провадження відносно Особи 1. Оскільки матеріали кримінального провадження відносно засудженого Особи 1 було втрачено та іншого шляху, окрім як відновлювати матеріали провадження, у прокуратури не було, суд прийшов до переконання, відповідно до якого заява прокурора підлягає задоволенню<sup>95</sup>.

Дискусійним (у зв'язку із законодавчим невирішенням), залишається питання про наявність законного інтересу суду стосовно відновлення втрачених матеріалів. КПК України закріпив за судом тільки обов'язок вирішення питання про поновлення втрачених матеріалів, потрібних для захисту прав та інтересів учасників провадження. Суд (із позиції законодавця) не має самостійного інтересу, а тому не вправі розпочинати це провадження із власної ініціативи (ст. 525 КПК). Протилежний підхід суперечив би концепції змагальності сторін та невтручання судів у спір сторін<sup>96</sup>.

---

<sup>95</sup> Ухвала судді Слов'янського міськрайонного суду Донецької області від 28 березня 2016 р. (№ справи – 243/2198/16-к). URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/56764453>

<sup>96</sup> Романюк А. Б. Проблемні питання правового регулювання відновлення втрачених матеріалів кримінального провадження в Україні. *Наукові праці Національного університету «Одеська юридична академія»*: зб. наук. пр. / редкол.: С. В. Ківалов (голов. ред.), В. М. Дрьомін (заст. голов. ред.), Ю. П. Аленін та ін.; відпов. за вип. В. М. Дрьомін; МОН України, НУ ОЮА. Т. 11. Одеса: Юрид. л-ра, 2012. С. 443–444.

Водночас, в іншому галузевому процесуальному законодавстві (а саме – ст. 403 ЦПК України, ст. 274 КАС України) суд вправі сам ініціювати відновлення втраченого судового провадження. Науковці пояснюють це тим, що на суд покладено також обов'язок забезпечення належного зберігання судових справ<sup>97</sup>.

У зв'язку із виконанням цього обов'язку працівники суду можуть виявляти факти втрат матеріалів провадження. У разі ж виявлення ними нестачі документів, аркушів (або їх пошкодження) складається акт у двох примірниках, один із яких передають голові суду для вжиття відповідних заходів, а другий – долучають до справи (матеріалів кримінального провадження)<sup>98</sup>.

Але зараз (з огляду на норми КПК України) голова суду сам не може вжити жодних заходів щодо відновлення втрачених матеріалів. А тому, не будучи вправі із власної ініціативи розпочати кримінальне провадження із відновлення матеріалів, суд має повідомляти про цей факт учасників провадження і чекати подання ними відповідних заяв.

Прикладом подібної ситуації було здійснення провадження із відновлення втрачених матеріалів кримінального провадження на підставі ухвали Вінницького районного суду Вінницької області. У зазначеній ухвалі вказано, що провадження було розпочате за заявою прокурора прокуратури Вінницького району, а в самій заяві – що підставою її подання було отримане повідомлення голови Вінницького районного суду Вінницької

---

<sup>97</sup> Шиманович О. М. Відновлення втраченого судового провадження у цивільному процесі. *Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского*. Серия «Юридические науки». 2011. Т. 24 (63). № 1. С. 92.

<sup>98</sup> Інструкція з діловодства у місцевих загальних судах, апеляційних судах областей, апеляційних судах міст Києва та Севастополя, Апеляційному суді Автономної Республіки Крим та Вищому спеціалізованому суді України з розгляду цивільних і кримінальних справ, затверджена Наказом № 173 Державної судової адміністрації України від 17.12. 2013 р. (із змінами і доповненнями, внесеними наказами Державної судової адміністрації України від 28 грудня 2015 р. № 240 та від 20 січня 2016 р. № 11. URL: [http://search.ligazakon.ua/l\\_doc2.nsf/link1/SA13046.html](http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/SA13046.html)

області про факт виявлення судом відсутності окремих матеріалів у кримінальному провадженні<sup>99</sup>.

Законодавець залишив поза увагою ту обставину, що суд (з огляду на положення ст. 410 КПК) відповідальний за повноту судового розгляду (а, отже, і за наявність матеріалів, що підтверджують законність та обґрунтованість та його висновків, викладених у судових рішеннях). У цій ситуації його процесуальний інтерес є безсумнівним. Як цілком резонно зауважують деякі дослідники, ініціатива суду із відновлення втрачених матеріалів є іноді необхідною тоді, коли постає необхідність відправлення провадження до вищого суду, а заінтересовані особи не виявляють при цьому будь-якої ініціативи<sup>100</sup>.

Окрім кола суб'єктів заяви про відновлення втрачених матеріалів, ст. 525 КПК визначає також і форму процесуальної ініціативи: процедура відновлення матеріалів провадження розпочинається тільки за ініціативою вказаних осіб (що виражена у формі письмової заяви встановленого змісту).

У ст. 526 КПК передбачене правило щодо виключної територіальної підсудності заяви про відновлення втрачених матеріалів кримінального провадження, (яке не має жодних альтернатив): заява про відновлення матеріалів може подаватися тільки до суду, який ухвалив вирок (чи ухвалу, якою закривається провадження у справі), матеріали якої відновлюються.

Причому правило щодо підсудності, встановлене у ст. 526 КПК, поширюється й на ті випадки, коли вирок суду першої інстанції (чи інше завершальне судове рішення) переглядався в апеляційному та касаційному порядку, (незалежно від того, що при перегляді вирок суду першої інстанції було змінено

---

<sup>99</sup> Ухвала Вінницького районного суду Вінницької області від 30 липня 2013 р. (№ справи – 128/34/13-к. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/32686182>)

<sup>100</sup> Романюк А. Б. Проблемні питання правового регулювання відновлення втрачених матеріалів кримінального провадження в Україні. *Наукові праці Національного університету «Одеська юридична академія»: зб. наук. праць / редкол.: С. В. Ківалов (голов. ред.), В. М. Дрьомін (заст. голов. ред.), Ю. П. Аленін та ін.; відпов. за вип. В. М. Дрьомін; МОН України, НУ ОЮА. Одеса: Юрид. л-ра, 2012. Т. 11. С. 443–444.*

чи скасовано або навіть ухвалено новий вирок – адже у ст. 423 та ст. 443 КПК передбачено повернення матеріалів кримінального провадження до суду першої інстанції, що ухвалював вирок).

Отож, така заява подається до суду, який ухвалив вирок по суті справи (або постановив ухвалу, якою закрито провадження по справі). Водночас слід мати на увазі, що якщо місцевий суд знаходиться на тимчасово окупованій території України або в районі проведення антитерористичної операції, то відновлення втраченої справи здійснюється судом за територіальною підсудністю судових справ, визначеною згідно зі ст. 12 Закону України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України» або ст.ст. 1 і 2 Закону «Про здійснення правосуддя та кримінального провадження у зв'язку з проведенням антитерористичної операції». Підсудність справи із зони АТО визначена розпорядженням Вишого спеціалізованого суду з розгляду цивільних і кримінальних справ України від 02.09.2014 р. № 2710/38-14.

Заява про відновлення втрачених матеріалів кримінального провадження подається у письмовій формі та повинна містити такі дані:

1) передусім, у заяві потрібно вказати загальні реквізити (тобто назву суду, до якого подається заява, ім'я заявника (найменування – якщо учасником провадження була юридична особа), його місце проживання (або місцезнаходження юридичної особи), докладні контактні дані (телефон, електронна адреса, інші засоби зв'язку);

2) окрім того, слід зазначити про відновлення яких саме матеріалів провадження просить заявник (оскільки, виходячи із засади диспозитивності, суд може приймати рішення тільки щодо тих фактів, обставин або вимог, про які безпосередньо йдеться у заяві, не виходячи за власною ініціативою за ці межі);

3) чи був ухвалений вирок (або винесено ухвалу про закриття провадження по справі);

4) процесуальний статус, у якому перебував заявник під час розгляду справи (право подання заяви про відновлення

матеріалів згідно з положеннями ст. 525 КПК України мають близькі родичі померлого обвинуваченого з метою його посмертної реабілітації. Тому за такої ситуації у цій частині заяви потрібно зазначати і статус померлого учасника провадження (обвинувачений), і безпосереднього заявника (близький родич), ураховуючи при цьому визначення терміна «близькі родичі», що міститься у п. 1 ч. 1 ст. 3 КПК);

5) перелік осіб, котрі брали участь у судовому розгляді справи (із зазначенням їхнього процесуального статусу; місця проживання або місцезнаходження цих осіб);

6) відома заявнику інформація про обставини, за яких відбулася втрата матеріалів провадження, про місцезнаходження втрачених копій документів провадження або відомостей про них;

7) повний перелік матеріалів, поновлення яких заявник вважає за необхідне, із зазначенням мети їх поновлення. У цій частині заяви слід докладніше, аніж у вступній частині заяви, визначити обсяг матеріалів, що їх просить поновити заявник; водночас щодо кожного із перелічених документів треба обов'язково зазначити конкретну мету їх поновлення (адже у протилежному випадку згідно з ч. 1 ст. 528 КПК суд зобов'язаний залишити заяву без руху).

Згідно з ч. 2 ст. 527 КПК до заяви про відновлення матеріалів потрібно додати усі доступні заявнику документи або їх копії, що стосуються провадження, матеріали якого відновлюються. Ці документи можуть подаватися у вигляді простих фотокопій, без будь-якого посвідчення (оскільки вони не мають доказового значення, а тільки є інформаційним інструментом, за допомогою якого суд намагатиметься відтворити втрачені матеріали.

Законодавець не встановлює якихось обмежень щодо змісту чи характеру цих документів, тому залежно від конкретних обставин до заяви можуть додаватися й ті документи (їх копії), що не були власне матеріалами провадження, але мають до нього відношення і опосередковано можуть допомогти суду відновити втрачені матеріали.

### **27.3. Судове провадження щодо заяви про відновлення втрачених матеріалів кримінального провадження**

Ст. 528 КПК України регулює прийняття судом рішень стосовно відкриття та руху провадження за заявою про відновлення втрачених матеріалів залежно від змісту поданої заяви. Як зазначалося, у ч. 2 ст. 527 КПК вказано, що однією з обов'язкових вимог до змісту заяви є вказівка на мету відновлення втрачених матеріалів провадження. Тому якщо у заяві не зазначено мету відновлення провадження (або інформацію, необхідну для їх відновлення), це є підставою для постановлення ухвали про залишення заяви без руху і встановлення строків для усунення цих недоліків.

Відповідно до загальних правил судочинства, якщо заявник у встановлений в ухвалі строк усуне недоліки, заява вважається такою, що була подана у день її первісного подання до суду. У протилежному ж випадку вона вважається не поданою, і має бути повернута заявнику. Такий підхід (коли суд може надавати час для усунення недоліків поданої заяви) повністю узгоджується із позицією ЄСПЛ щодо цього. Як проголосив цей орган у рішенні по справі «Нуутінен проти Фінляндії», «індивідуальні скарги у дев'яти випадках із десяти пишуть малограмотні люди й без допомоги юриста, а тому суворе дотримання формальних приписів... і ненадання можливості виправити ці недоліки призвело б до несправедливих наслідків»<sup>101</sup>.

Якщо на підставі ст. 525 КПК України заяву подають близькі родичі померлого обвинуваченого, то мета звернення цих осіб може бути тільки однією – реабілітація померлого обвинуваченого. У решті випадків (як це впливає із ч. 2 ст. 528 КПК), мета звернення має бути пов'язана із захистом *власних* прав та інтересів заявника.

---

<sup>101</sup> «Нуутінен проти Фінляндії»: Рішення ЄСПЛ від 27 червня 2000 р. URL: <http://eurocourt.in.ua/Article.asp?AIIdx=310>

Наслідком же звернення із заявою про відновлення матеріалів як «*actio popularis*» (позовом/вимогою, що подається з метою відстоювання т. зв. «інтересів суспільства, що не пов'язана зі захистом прав заявника), є відмова у відкритті провадження або ж залишення заяви без розгляду (якщо таке провадження було відкрито). Страсбурзький суд також (як і вітчизняний законодавець) визнає цілком прийнятною ситуацію, за якої національні суди можуть не приймати позови (вимоги, звернення, скарги) на захист громадського інтересу. Так, у рішенні «Прітті проти Сполученого Королівства» ЄСПЛ стверджує про те, що не суперечить жодній нормі Європейської конвенції про захист прав людини та основоположних свобод та обставина, що у законодавстві окремих держав може бути передбачено заборону звернення до суду з огляду на те, що захисту потребують не індивідуальні права конкретних громадян, а права та інтереси, які належать необмеженому колу осіб<sup>102</sup>.

У ст. 529 КПК визначено дії судді, що передують розгляду заяви про відновлення втрачених матеріалів кримінального провадження. **Одержавши заяву про відновлення втрачених матеріалів кримінального провадження, суддя повинен вжити заходів для отримання від прокурора відомостей та копій відповідних процесуальних документів, що стосуються відновлюваних матеріалів.**

Законодавець не конкретизує, до яких конкретно заходів має вдатися суддя для отримання від прокурора зазначених відомостей. Не визначено й форму цих заходів. Вочевидь, суддя на свій розсуд може обрати найбільш ефективні та доцільні засоби отримання потрібної інформації, виходячи із характеру та обсягу матеріалів, що підлягають відновленню конкретних обставин тощо.

Суддя може отримувати від прокурора набагато ширший обсяг інформації, ніж копії документів відновлюваного провадження (оскільки у цій статті йдеться про відомості та копії

---

<sup>102</sup> «Прітті проти Сполученого Королівства»: Рішення ЄСПЛ від 29 квітня 2002 р. URL: <http://eurocourt.in.ua/Article.asp?AIdx=596>

документів, що *стосуються відновлюваних матеріалів*, а не про копії матеріалів самого відновлюваного провадження). Отож, суддя повинен вжити заходів для отримання від прокурора будь-яких даних, які, на думку судді, сприятимуть ефективному розгляду заяви про відновлення втрачених матеріалів кримінального провадження.

Процедурні правила розгляду судом заяви про відновлення втрачених матеріалів провадження та визначення джерела інформації, яку необхідно дослідити для відновлення втрачених матеріалів провадження, передбачено у ст. 530 КПК. Розгляд заяви про відновлення втраченого судового провадження здійснюються у судовому засіданні. Під час розгляду суд досліджує ту частину провадження, яка була збережена; документи (або їх копії) з матеріалів провадження, видані фізичним та юридичним особам до того, як матеріали провадження були втрачені; інші відомості та документи, що певною мірою стосуються відновлюваного провадження і можуть сприяти заповненню прогалин при його відновленні.

Суд вправі допитати як свідків осіб, котрі внаслідок своєї причетності до відновлюваного провадження можуть мати інформацію, корисну для його відновлення.

До таких осіб належать:

1) усі особи, які були присутніми при вчиненні процесуальних дій (а не лише учасники процесуальних дій у вузькому сенсі);

2) фізичні особи та представники юридичних осіб, які брали участь у судовому розгляді;

3) особи, які входили до складу суду, що здійснював судовий розгляд у провадженні, матеріали якого втрачено;

4) особи, які виконували судові рішення, ухвалені у межах відновлюваного провадження.

Дві останні категорії свідків законодавець виділяє, вказуючи, що вони можуть бути допитані у *необхідних випадках*. Слід зазначити, що можливість допиту осіб, які входили до складу суду, суттєво обмежена непоодинокими фактами продовження роботи цих осіб у складі органів ЛНР (т. зв.

«Луганської народної республіки») та ДНР (т. зв. «Донецької народної республіки»).

Слід зазначити, що у КПК не вказано, протягом якого часу має бути завершено відновлюване провадження. Немало процесуалістів стверджували, що строки – це, здебільшого, проблема досудового розслідування злочинів (та інших суспільно небезпечних діянь), відносячи зазначену у ст. 2 КПК вимогу швидкості розслідування у кримінальному провадженні до принципів стадії досудового розслідування. Однак вимога швидкості кримінального провадження має поширюватися на всі стадії кримінального процесу. Проблема швидкості кримінального провадження не слід пов'язувати виключно із необхідністю ефективної боротьби зі злочинністю<sup>103</sup>. Вона має значне соціально-політичне та гуманітарне значення, адже належить до мінімальних гарантій права на справедливе правосуддя. При відновленні матеріалів кримінального провадження ця проблема не тільки зберігається, але й загострюється. При розгляді конкретних справ, пов'язаних зі скаргами на порушення права бути засудженим у розумний строк, Європейський суд неодноразово наголошував, що держава повинна гарантувати дотримання розумного строку навіть під час порушення роботи державних установ у країні, наприклад, у період тимчасової політичної кризи. Складність справи, дії сторін і виняткові обставини, із якими зіштовхуються суди (знищення чи втрата матеріалів провадження зокрема), можуть братися до уваги лише тоді, коли держава

---

<sup>103</sup> Кузьміна В. Ю. Правові та наукові основи відновлення (реконструкції) втрачених кримінальних справ: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Х., 2001. С. 117; Качалова В. О. Право на разумный срок уголовного судопроизводства в российском уголовном процессе. *Уголовный процесс как средство обеспечения прав человека в правовом государстве*: материалы Междунар. науч.-практ. конф. (г. Минск, 9–12 нояб. 2017 г.) / Белорус, гос. ун-т, юрид. фак., каф. уголов. процесса и прокур. надзора; редкол.: В. И. Самарин (отв. ред.), М. Хегер, О. В. Мороз. Минск: Изд. центр БГУ, 2017. С. 37–38; Петрова Г. Б. Сроки как элемент правового регулирования в уголовном судопроизводстве: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 «Уголовный процесс, криминалистика и судебная экспертиза; оперативно-розыскная деятельность». Саратов, 2004. С. 9, 180.

застосувала необхідні та ефективні заходи для виправлення такого стану справ. У протилежному випадку держава має нести відповідальність за порушення зазначеної статті міжнародного договору<sup>104</sup>. А тому відновлювати матеріали втраченого кримінального провадження потрібно у розумний, з погляду вимог Загальної Декларації прав людини, строк.

#### **27.4. Рішення суду за результатами провадження щодо відновлення втрачених матеріалів кримінального провадження**

За результатами судового розгляду суд постановляє ухвалу (яка має відповідати вимогам ст. 370 КПК) про повне або ж часткове відновлення матеріалів втраченого кримінального провадження. У разі прийняття рішення про часткове відновлення матеріалів кримінального провадження, суд мотивує його і з'ясовує, чи вирішує воно по суті заяву, за якою було відкрито провадження.

У зазначеній ухвалі суд повинен викласти: 1) суть і перелік отриманих та досліджених доказів; 2) інформацію, отриману від допитаних учасників судового провадження (на підставі якої суд вважає встановленим зміст відновленого провадження); 3) мотивовані висновки про доведеність того, які саме докази досліджував суд та які процесуальні дії були вчинені при винесенні вироку за втраченим кримінальним провадженням.

Якщо ж зібраних матеріалів недостатньо для точного відновлення втраченого кримінального провадження, то суд

---

<sup>104</sup> «Рамсагаї і інші проти Нідерландів» (Ramsahai and Others v. Netherlands): Рішення ЄСПЛ № 53291/99 від 15 травня 2007 р. URL: <https://zembla.bnnvara.nl/data/files/1918355397.pdf>; «Фуше проти Франції» («Foucher v. France»): Рішення ЄСПЛ № 2209/93 від 18 березня 1997 р. URL: [http://cambodia.ohchr.org/sites/default/files/echrsource/Foucher%20v.%20France%20\[18%20Mar%201997\]%20\[EN\].pdf](http://cambodia.ohchr.org/sites/default/files/echrsource/Foucher%20v.%20France%20[18%20Mar%201997]%20[EN].pdf)

ухвалою закриває розгляд заяви про відновлення матеріалів втраченого кримінального провадження. У цій ухвалі суд зазначає, відсутність яких конкретного даних стала перешкодою для точного відновлення матеріалів.

Порядок та строки зберігання матеріалів кримінальних справ врегульовано Переліком судових справ і документів, що утворюються в діяльності суду, із зазначенням строків зберігання» (затвердженим Державною судовою адміністрацією України від 07.12. 2017 р. № 1087). Оскільки предметом звернення є відновлення матеріалів кримінального провадження, а причиною – їх втрата, складені відповідно до цього наказу документи враховуються судом як можливі джерела матеріалів для відновлення провадження.

Гарантіями права учасників судового провадження на відновлення втрачених матеріалів є: 1) обов'язок судді роз'яснити їм право на повторне звернення із такою ж заявою за наявності необхідних документів у разі, якщо за недостатності зібраних матеріалів суд закрити розгляд заяви; 2) правило, відповідно до якого вирішення заяви про відновлення матеріалів кримінального провадження не обмежується встановленими строками зберігання цих матеріалів.

Суттєвою вадою законодавчого регулювання відновлення втрачених матеріалів є те, що КПК України не передбачає можливість оскарження до апеляційного суду ухвал про: 1) залишення заяви про відновлення втрачених матеріалів без руху; 2) повернення такої заяви заявнику; 3) відмову у відкритті відновлюваного провадження; 4) залишення заяви без розгляду; 5) закриття розгляду заяви про відновлення матеріалів втраченого провадження.

Не виключено, що заявник може заперечувати законність таких ухвал. Однак Розділ VII КПК України не надає йому такої можливості. А з огляду на те, що відповідно до положень п. 3 ч. 1 ст. 392 цього Кодексу в апеляційному порядку можуть бути оскаржені тільки рішення, у випадках, прямо передбачених КПК, то можна дійти висновку, що такі ухвали не підлягають оскарженню взагалі (навіть у випадку їх очевидної незаконності та необґрунтованості).

## **27.5. Правові та організаційні питання попередження втрати та знищення матеріалів кримінальних проваджень**

Однією із цілей обговорення проблеми втрати матеріалів кримінальних проваджень є вироблення ефективних заходів по попередженню подібних випадків. Не будь-яку біду можна попередити, але до того треба прагнути. Іноді достатньо елементарної обережності та уважності. Навпаки, зневажання заходами безпеки, недбалість керівників (та рядових співробітників), самонадіяний розрахунок на сприятливий результат, неправильна оцінка обстановки іноді призводять до плачевних наслідків. Ніхто не говорить про те, що слід жити у постійному очікуванні пожежі, паводку чи насильства з метою захоплення матеріалів провадження, але й відчуття реальності втрачати теж не варто.

Основними причинами організаційного характеру, що сприяють знищенню та втраті матеріалів кримінального провадження є:

1) відсутність належних умов зберігання матеріалів кримінальних проваджень (потрібне виділення додаткових приміщень, обладнання їх пожежною та охоронною сигналізацією, забезпечення слідчих, прокурорів, суддів пожежостійкими сейфами);

2) нерегламентованість порядку зберігання, переміщення та передачі матеріалів кримінальних проваджень (зокрема за підслідністю в інші відомства, всередині слідчого підрозділу);

3) значна протидія, яка чиниться слідству з боку підозрюваного, обвинуваченого, інших зацікавлених учасників процесу чи інших осіб (їх родичів, друзів, знайомих тощо), яке виявляється, зокрема, в умисному знищенні матеріалів кримінального провадження і, на цьому тлі, відсутність у кримінальному процесуальному законі адекватних заходів захисту.

Серед суб'єктивних умов, що сприяють втраті матеріалів кримінального провадження, не можна не враховувати низький рівень професійної підготовки окремих слідчих. Окрім того,

недбалість при зберіганні матеріалів кримінальних проваджень і розслідуванні справ частково зумовлена істотним робочим навантаженням, високим фізичним та емоційним навантаженням.

Аналіз причин та умов, що сприяють втраті матеріалів кримінальних проваджень, призводить до висновку про необхідність детального припрацювання профілактичних заходів, які б попереджали такі явища. Вони можуть розглядатися у 2-х аспектах: 1) організаційному (відомчому); 2) кримінально-процесуальному.

До числа організаційних заходів слід віднести: а) заходи по створенню належних умов зберігання матеріалів кримінальних проваджень (виділення приміщень, обладнання їх охороною та пожежною сигналізацією, забезпечення слідчих сейфами тощо), та б) заходи щодо забезпечення належного обліку, зберігання та передачі матеріалів кримінальних проваджень.

Однак попередження втрати матеріалів кримінальних проваджень не може бути забезпечене тільки організаційними засобами. Передбачене у законі (ч. 1 ст. 27, п. 14 ч. 3 ст. 42, п. 5 та 8 ч. 4 ст. 42, п. п. 2 та 4 ч. 4 ст. 64<sup>1</sup>, п. 7 ч. 1 ст. 66, п. 5 ч. 2 ст. 72<sup>2</sup>, п. 5 ч. 2 ст. 72<sup>2</sup>, ч. 4 та 5 ст. 104, ст. 221, чч. 5, 7, 8 та 10 ст. 290, ст. 317, ч. 1 ст. 357, ч. 1 ст. 358, ч. 3 ст. 376, ч. 4 ст. 395, ч. 2 ст. 425 КПК України) право підозрюваного, обвинуваченого, представника юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, потерпілого, цивільного позивача, цивільного відповідача, представника персоналу органу пробації, інших учасників кримінального провадження знайомитися із матеріалами цього провадження у процесі розслідування (чи після його завершення) містить потенційну небезпеку їх знищення. Відповідно до змісту закону (що не містить вказівки на форму ознайомлення із матеріалами кримінального провадження), передбачається особисте безпосереднє прочитання учасниками процесу представлених матеріалів. Інші способи доведення змісту кримінального провадження до підозрюваного, (його захисника, законного представника), представника юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, потерпілого, учасника судового провадження можуть вступити у суперечність із їх правом виписувати із справи

будь-які відомості і в будь-якому обсязі (ч. 2 ст. 221, ч. 2 ст. 317 КПК). На тлі підвищеного значення, яке віднедавна надається праву підозрюваного, обвинуваченого на захист, примусове зобов'язання його конспектувати матеріали справи зі слів слідчого чи іншої особи (навіть такої, котра повністю читає тексти документів) видається, на перший погляд, цілком неприйнятним.

Поряд із тим у слідчій практиці оголошення матеріалів кримінального провадження без вручення відповідних документів підозрюваному, потерпілому та іншим зацікавленим особам – явище доволі поширене (таку форму ознайомлення допускають приблизно 30% слідчих). Певною мірою це викликано прагненням слідчого пришвидшити процедуру ознайомлення із матеріалами провадження (у зв'язку із впливом строків розслідування та тримання під вартою, необхідністю розслідувати інші справи), але головне – потребою попередити знищення матеріалів провадження, втрату доказів.

Можна змодельовати ситуацію, за якої було б забезпечено збереженість матеріалів кримінального провадження, водночас запропонувавши декілька варіантів ознайомлення із матеріалами такого провадження: 1) поміщення аркушів справи у плівкові файли; 2) оголошення матеріалів справи слідчим (чи іншою особою); 3) ознайомлення із матеріалами провадження за копіями.

Перший варіант (як такий, що не суперечить закону) може бути використаний, однак він не забезпечує абсолютну профілактику знищення матеріалів провадження. Така практика існує, однак сприймається неоднозначно (передусім, стороною захисту).

Стосовно другого із варіантів виникає запитання: наскільки правомірною є така організація ознайомлення учасників процесу (передусім, підозрюваного та обвинуваченого), із матеріалами кримінального провадження), за наявності якої він не має можливості безпосередньо доторкатися до них (брати в руки), а, отже, і знищити. «Ознайомити» – означає «надати відомості», «пред'явити» – «продемонструвати на підтвердження чого-небудь». Не потрібно детально доводити, що, звичайно ж, законодавець мав на увазі таке ознайомлення із матеріалами

провадження, за якого учасник кримінального провадження має можливість безпосередньо їх оглянути та вивчити зміст. Ба більше, що він має право виписувати із нього відомості (тобто, читати та проводити запис прочитаного). «Виписати» – «вибрати із тексту, списати, записати». Вибрати із тексту будь-що опосередковано дуже складно. Гіпотетично вибрати відомості без шкоди для якості сприйняття можна і при повільному зачитуванні тексту будь-ким стороннім. Але для повсякденних реалій слідчої роботи – це не варіант вирішення проблеми.

Стосовно останнього із запропонованих варіантів (ознайомлення із матеріалами провадження за копіями), то, як видається, його виключати не можна. Видається, що за наявності реальних підстав вважати (зокрема і за оперативно-розшуковою інформацією), що матеріали провадження можуть бути знищені (чи зацікавлені особи будуть вдаватися до спроб його знищення), орган, що веде кримінальний процес, вправі прийняти рішення про ознайомлення учасника процесу із матеріалами за копіями. У цьому разі метою виготовлення копії є збереження оригіналу документа. Якщо копія і за формою і за змістом цілком відповідає оригіналу документа, то факт ознайомлення за копіями жодною мірою не обмежує право на ознайомлення із матеріалами кримінального провадження. Надане законом право виписувати із справи будь-які відомості може бути реалізоване шляхом підготовки і надання точної копії (копій) документа. За необхідності матеріали кримінального провадження можуть бути скопійовані у повному обсязі. Принаймні, закон не містить обмежень для ознайомлення із фактичними даними за копіями.

Слідча та судова практика мають окремі приклади ознайомлення підозрюваного (обвинуваченого) із деякими процесуальними документами за їх копіями. Проте аби виключити можливі суперечки про те, чи було обмеження прав учасника процесу, підстави та порядок ознайомлення із матеріалами провадження за їх копіями мають бути передбачені на законодавчому рівні.

Назріла необхідність по деяких категоріях справ (передусім, про злочини, пов'язані з організованою злочинністю, про

серійні злочини, про злочини, розслідувані групою/бригадою слідчих) безпосередньо у слідчих підрозділах вести контрольні провадження, у яких повинні міститися копії основних процесуальних документів про прийняті у справі рішення (і, можливо, окремих протоколів слідчих дій, наприклад, протоколу допиту підозрюваного). Усі виготовлені для цих цілей копії можуть бути використані при втраті матеріалів кримінальних проваджень (повністю чи частково).

Окремі слідчі, зіткнувшись із організованою протидією розслідуванню зі сторони відомих злочинних угруповань (що виявляється, зокрема, у знищенні окремих матеріалів кримінальних проваджень), вживають заходів до збереження таких матеріалів. У кримінальних провадженнях деякі слідчі завбачливо складають копії документів, втрата яких може бути виключно значущою при оцінці обґрунтованості притягнення особи до кримінальної відповідальності (визнавальні показання підозрюваного, протоколи одночасного допиту кількох осіб, у показаннях яких є суттєві розбіжності), обшуку тощо) та зберігають у себе (у робочому кабінеті або й поза ним). У разі необхідності суд може ними скористатися. Така практика щодо окремих справ існувала. Копії документів були отримані від слідчого на запит суду та долучені до матеріалів кримінального провадження. Порядок отримання та використання таких копій не безспірний, але судами вони були прийняті як докази.

У системі заходів попередження умисного знищення матеріалів кримінального провадження не останню роль відіграє вивчення працівниками правоохоронних та правозахисних органів особи підозрюваного (обвинуваченого) та інших зацікавлених учасників процесу (чи інших осіб). Із цією метою можуть бути використані можливості оперативно-розшукових апаратів.

На підставі наведеного можна зробити такі висновки:

1. Втрата (у будь-яких формах) матеріалів кримінальних проваджень є відносно поширеним явищем, що здійснює суттєвий вплив на правові відносини державних органів та осіб (і фізичних, і юридичних) у сфері кримінального судочинства.

2. Відновлення втрачених матеріалів кримінального провадження є особливим видом кримінального провадження, у ході

якого суд на підставі виявлення факту втрати матеріалів кримінального провадження, у якому ним було прийняте завершальне рішення по суті спору між сторонами за заявою осіб, права та інтереси яких потребують захисту, вчиняє дії, спрямовані на повне та точне встановлення відомостей про обставини, які були зафіксовані у цих матеріалах, з метою їх відтворення у процесуальних документах.

3. Завданням цього провадження є виявлення факту втрати матеріалів та забезпечення повноти та повноти встановлення відомостей про обставини, які були зафіксовані у процесуальних документах втраченого кримінального провадження.

4. Ініціаторами процедури відновлення втрачених матеріалів можуть бути тільки учасники судового провадження (а не кримінального провадження взагалі) та близькі родичі померлого обвинуваченого у випадках, якщо відновлення матеріалів є необхідним для реабілітації померлого.

5. У КПК не передбачено можливості ініціювати відновлюване провадження самому суду. Враховуючи відсутність повноважень у суді, ініціювати процес відновлення втрачених матеріалів стає не зрозуміло, як буде розпочате відновлюване провадження, якщо суд першої інстанції має направити справу до апеляційного (касаційного) суду у зв'язку із прийняттям ним апеляційної (касаційної) скарги на рішення суду, а згодом з'ясується, що матеріали цього провадження були втрачені (частково чи повністю). Вочевидь, виходячи зі змісту ст. 525 КПК суд має «дочекатися», доки до нього із відповідною заявою (про відновлення втрачених матеріалів провадження) звернеться хтось із учасників процесу.

6. Заява про відновлення матеріалів може подаватися тільки до суду, який ухвалив вирок (чи виніс ухвалу, якою закривається провадження у справі), матеріали якої відновлюються. Проте, якщо місцевий суд знаходиться на тимчасово окупованій території України або в районі проведення антитерористичної операції, то відновлення втраченої справи здійснюється судом за територіальною підсудністю судових справ, визначеною згідно зі ст. 12 Закону України «Про забезпечення прав і свобод

громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України» або ст. 2 Закону «Про здійснення правосуддя та кримінального провадження у зв'язку з проведенням антитерористичної операції».

7. Суттєвим недоліком законодавчого регулювання відновлення втрачених матеріалів є те, що не передбачено можливість оскарження до апеляційного суду ухвал про залишення заяви про відновлення втрачених матеріалів без руху; повернення такої заяви заявнику, відмову у відкритті відновлюваного провадження, залишення заяви без розгляду, закриття розгляду заяви про відновлення матеріалів втраченого провадження.

8. Наявність вироку (або ухвали, якою закрито провадження) у втраченому провадженні виключає будь-яку діяльність по додатковому збиранню фактичних даних про обставини, що підлягають доказуванню. Відтворення у такому разі можливе лише шляхом відтворення матеріалів провадження у попередньому обсязі.

9. Порядок провадження у кримінальних справах не містить норм, що б дозволяли попереджати умисне знищення зацікавленими особами кримінальних процесуальних документів. Процедура ознайомлення учасників процесу із матеріалами справи містить у собі потенційну небезпеку їх втрати. У цій частині кримінальний процес є надто відкритим та беззахисним від зловживань та протидії розслідуванню.

### ***Контрольні запитання***

1. У чому суть провадження із відновлення втрачених матеріалів кримінального провадження?

2. У чому виявляється необхідність захисту прав та інтересів учасників судового провадження у цьому провадженні? У чому полягає інтерес реабілітації при здійсненні провадження із відновлення втрачених матеріалів?

3. Якими є завдання провадження із відновлення втрачених матеріалів?

4. Якими є умови здійснення провадження про відновлення втрачених матеріалів?

5. Що потрібно розуміти під «матеріалами провадження»?

6. Чи впливає на відкриття провадження із відновлення втрачених матеріалів причина їх втрати?

7. Чи можливе здійснення провадження із відновлення втрачених матеріалів, якщо воно завершено винесенням ухвали про закриття провадження (або ухвали застосування чи відмову у застосуванні примусових заходів медичного чи виховного характеру)?

8. Хто та до якого суду може звернутись із заявою про відновлення втрачених матеріалів кримінального провадження? Чи вправі звернутись із заявою про відновлення втрачених матеріалів особи, які не були учасниками судового провадження?

9. Якими є вимоги щодо змісту заяви про відновлення втрачених матеріалів? Які документи до неї додаються?

10. Яким є правовий наслідок недотримання вимог щодо змісту заяви про відновлення втрачених матеріалів?

11. Якими є можливі рішення суду за результатами вивчення отриманої заяви про відновлення матеріалів кримінального провадження?

12. Як має діяти суд у разі непідсудної йому заяви про відновлення втрачених матеріалів?

13. Якими повинні бути дії суду в процесі підготовки заяви про відновлення втрачених матеріалів до її розгляду?

14. За чією участю відбувається розгляд за заявою про відновлення втрачених матеріалів?

15. Яким є порядок судового розгляду про відновлення втрачених матеріалів?

16. Хто підлягає допиту в судовому розгляді про відновлення втрачених матеріалів? Якими є особливості предмета показань судді, допитаного у судовому розгляді про відновлення втрачених матеріалів?

17. Які рішення можуть бути прийняті судом за результатами розгляду провадження про відновлення втрачених матеріалів кримінального провадження?

18. Чи вправі суд із власної ініціативи вирішувати питання про збільшення (або ж, навпаки, зменшення) обсягу матеріалів провадження, що підлягають відновленню?

19. Чи підлягає оскарженню рішення суду за результатами розгляду провадження про відновлення втрачених матеріалів?

## Рекомендована література

1. Баев О. Я. Посягательства на доказательную информацию и доказательства в уголовном судопроизводстве (правовые и криминалистические средства предупреждения, пресечения и нейтрализации последствий: проблемы и возможные решения). М.: Юрлитинформ, 2010. 432 с.

2. Герасимчук Я. О. Відновлення втраченого судового провадження: актуально для судових рішень, що залишилися на непідконтрольних територіях. URL: <https://www.facebook.com/advocate.mariupol/posts/276361326031529>

3. Годованюк М. Кримінальне провадження та умови відновлення його втрачених матеріалів. URL: <http://jur-gazeta.com/publications/practice/kriminalne-pravo-ta-proces/kriminalne-provazhennya-ta-umovi-vidnovlennya-yogo-vtrachenih-materialiv.html>

4. Ефремова Н. П. Восстановление утраченных уголовных дел: дисс. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.09. Омск, 2001. 220 с.

5. Жовнієнко Д. С. Відновлення втрачених доказів у кримінальному процесі. *Держава та регіони*. Серія Право. 2011. Вип. 1. С. 162–166.

6. Жуковский В. М. Проблема времени и своевременности в советском уголовном процессе: автореф. дисс. на соискание ученой степени канд. юрид. наук: спец. 12.00.09 «Уголовный процесс; криминалистика; теория оперативно-розыскной деятельности». Свердловск, 1989. 18 с.

7. Захарова О. Відновлення втраченого провадження: порівняльний огляд українського процесуального законодавства. URL: [https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag\\_file/116\\_121\\_VIdnovlennya%20vtrachenogo%20provazhennya\\_porivnyalniy%20oglyad%20ukraYinskogo%20protseualnogo%20zakonadvstva.pdf](https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/116_121_VIdnovlennya%20vtrachenogo%20provazhennya_porivnyalniy%20oglyad%20ukraYinskogo%20protseualnogo%20zakonadvstva.pdf)

8. Кальницький В. В., Ефремова Н. П. Восстановление утраченных уголовных дел / под ред. В. В. Николюка. М.: Спарк, 2000. 91 с.

9. Качалова В. О. Право на разумный срок уголовного судопроизводства в российском уголовном процессе. *Уголовный процесс как средство обеспечения прав человека в правовом государстве*: материалы Междунар. науч. -практ. конф. (г. Минск, 9–12 нояб. 2017 г.) / Белорус. гос. ун-т, юрид. фак., каф. уголов. процесса и прокур. надзора; редкол.: В. И. Самарин (отв. ред.), М. Хегер, О. В. Мороз. Минск: Изд. центр БГУ, 2017. С. 34–38.

10. Козачук Д. А. Відновлення втраченого провадження як окрема стадія адміністративного судочинства. *Порівняльно-аналітичне право*. 2015. № 1. С. 185–188.

11. Кузьміна В. Ю. Правові та наукові основи відновлення (реконструкції) втрачених кримінальних справ: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Х., 2001. 226 с.

12. Кузьміна В. Ю. Правові та наукові основи відновлення (реконструкції) втрачених кримінальних справ: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність». Х., 2002. 21 с.

13. Лейба Є. В. Відновлення втраченого судового провадження в цивільному процесі: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.03 «Цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право». К., 2016. 20 с.

14. Лукашин И. В. Понятие восстановления утраченного уголовного дела. URL: [http://www.lawtech.ru/pub/butproiz/par2\\_1.htm](http://www.lawtech.ru/pub/butproiz/par2_1.htm)

15. Макбрайд Дж. Європейська конвенція з прав людини та кримінальний процес. К.: «К.І.С.», 2010. 576 с.

16. Маланюк А. Завдання і предмет провадження з відновлення втрачених матеріалів кримінального провадження. *Малиновські читання: матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції* (м. Острого, 15–16 листопада 2013 року). Острого: Вид-во Національного університету «Острозька академія», 2013. С. 274–276.

17. Маланюк А. Загальні умови здійснення провадження з відновлення втрачених матеріалів у кримінальному судочинстві України. *Вісник Львівського університету*. Серія юридична. 2017. Вип. 64. С. 235–244.

18. Миколенко О. М. Правове забезпечення інституту відновлення втрачених матеріалів кримінального впровадження. *Матеріали 69-ї наукової конференції професорсько-викладацького складу економіко-правового факультету Одеського нац. університету ім. І. І. Мечникова* (м. Одеса, 26–28 листопада 2014 року) / відп. ред.: І. С. Канзафарова, А. О. Нігрєєва; ОНУ ім. І. І. Мечникова, ЕПФ. Одеса: Астропринт, 2014. С. 121–123. URL: <http://dspace.onu.edu.ua:8080/handle/123456789/7327>

19. Науково-практичний коментар до Кримінального процесуального кодексу України від 13 квітня 2012 року / О. А. Банчук, Р. І. Благута, А. П. Бущенко та ін.; за ред. О. А. Банчука, Р. О. Куйбіди, М. І. Хавронюка. Х.: Фактор, 2013. 1072 с.

20. Петрова А. Н. Противодействие расследованию, криминалистические и иные меры его преодоления: автореф. дисс. на соискание ученой степени канд. юрид. наук: спец. 12.00.09 «Уголовный процесс, криминалистика и судебная экспертиза; оперативно-розыскная деятельность». Волгоград, 2000. 20 с.

21. Петрова Г. Б. Сроки как элемент правового регулирования в уголовном судопроизводстве: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 «Уголовный

процесс, криминалистика и судебная экспертиза; оперативно-розыскная деятельность». Саратов, 2004. 222 с.

22. Романюк А. Б. Проблемні питання правового регулювання відновлення втрачених матеріалів кримінального провадження в Україні. *Наукові праці Національного університету «Одеська юридична академія»: зб. наук. пр. / редкол.: С. В. Ківалов (голов. ред.), В. М. Дрьомін (заст. голов. ред.), Ю. П. Аленін та ін.; відпов. за вип. В. М. Дрьомін; МОН України, НУ ОЮА. Одеса: Юрид. л-ра, 2012. Т. 11. С.438–445. URL: <http://dspace.onua.edu.ua/handle/11300/5715>*

23. Савинов В. Н. Гарантии законности интересов потерпевшего при возобновлении уголовного дела. Сб.: Гарантии прав личности в советском уголовном процессе. Ярославль: Изд. Ярославского гос. ун-та, 1981. С. 58–63.

## Тема 28

### **МІЖНАРОДНА ПРАВОВА ДОПОМОГА В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ**

- 28.1. *Поняття, форми, принципи та суб'єкти здійснення міжнародного співробітництва у кримінальному провадженні*
- 28.2. *Процесуальний порядок надання міжнародної правової допомоги під час проведення процесуальних дій*
- 28.3. *Сутність видачі (екстрадиції) особи, яка вчинила злочин*
- 28.4. *Кримінальне провадження у порядку перейняття*
- 28.5. *Визнання та виконання вироків іноземних судів та передавання засуджених осіб*

#### **28.1. Поняття, форми, принципи та суб'єкти здійснення міжнародного співробітництва у кримінальному провадженні**

Закінчення двадцятого століття та початок нового тисячоліття помічені розширенням економічної інтеграції держав, спільних дій по захисту навколишнього середовища, розвитку телекомунікацій, науки та технологій, з одночасним ростом потреб у протидії на міжнародному рівні торгівлі наркотиками та зброєю, корупції, тероризму та організованої злочинності.

Ці фактори посилили взаємозв'язок між країнами та створили передумови для політичної діяльності у боротьбі зі злочинністю. Вони ж ставлять перед сучасним світовим співтовариством нові проблеми, викликані ростом транснаціональних форм злочинності.

Останні десятиліття органи досудового розслідування та суди України в широких масштабах здійснюють міжнародне співробітництво при розслідуванні кримінальних проваджень. Помітним кроком на шляху правового регулювання цієї діяльності стало прийняття та введення в дію КПК України 2012 р., що містить норми, які регламентують міжнародне співробітництво у сфері кримінального судочинства.

Світовим співтовариством прийняті та розроблені документи, приєднання до яких вимагає глибокого осмислення їх основних положень та механізмів реалізації у національному кримінальному процесуальному законодавстві. Серед них слід назвати, передусім, Статут ООН, Загальну декларацію прав людини 1948 р., Європейську конвенцію про захист прав і основних свобод 1950 р., Віденську конвенцію 1969 р. про право міжнародних договорів (вступила в дію у 1980 р.), типові договори про взаємодопомогу в галузі кримінального правосуддя, про перейняття кримінального провадження та видачу, що були прийняті Генеральною Асамблеєю ООН (1990), Конвенцію ООН 2000 р. проти транснаціональної злочинності, а також інші міжнародні акти ООН та інших міжнародних організацій.

Норми цих міжнародно-правових документів містять приписи, спрямовані на врегулювання і традиційних, і нових напрямів міжнародного співробітництва у сфері кримінального процесу: а) по розшуку, арешту та конфіскації отриманих злочинним шляхом грошей та майна, а також доходів від злочинної діяльності; б) розслідуванню комп'ютерних злочинів; в) використанню відеоконференцзв'язку при наданні взаємної правової допомоги у кримінальних провадженнях.

Основна мета договорів (конвенцій) про видачу, взаємну правову допомогу у кримінальних справах та з інших питань міжнародного співробітництва полягає у тому, аби створити

правові можливості співробітництва компетентних органів різних держав з метою ефективного здійснення кримінального правосуддя.

У КПК України у Розділі IX «Міжнародне співробітництво під час кримінального провадження», з'ясовано окремі положення, що стосуються загальних засад міжнародного співробітництва, міжнародної правової допомоги при проведенні процесуальних дій, видачі осіб, які вчинили кримінальне правопорушення (екстрадиція), кримінального провадження у порядку перейняття, визнання та виконання вироків іноземних судів та передання засуджених осіб.

Згідно зі ст. 542 КПК України *міжнародне співробітництво* – це діяльність уповноважених органів під час кримінального провадження, що полягає у вжитті необхідних заходів із метою надання міжнародної правової допомоги шляхом вручення документів, виконання окремих процесуальних дій, видачі осіб, які вчинили кримінальне правопорушення, тимчасової передачі осіб, перейняття кримінального переслідування, передачі засуджених осіб та виконання вироків.

Однією із форм міжнародної взаємодії між державами по боротьбі зі злочинністю є співробітництво у сфері судочинства по кримінальним правопорушенням різних видів. Така форма співпраці має назву міжнародної правової допомоги.

*Міжнародна правова допомога* є офіційною діяльністю державних органів, що здійснюється на підставі міжнародних договорів. Договори про правову допомогу забезпечують найбільш повне здійснення національної юрисдикції й уникнення конфлікту юрисдикцій – саме з цією метою держави їх укладають. З появою міжнародних судових органів міжнародні договори можуть передбачати можливість надання правової допомоги для здійснення міжнародної кримінальної юрисдикції.

Що стосується співвідношення понять «співробітництво у сфері боротьби зі злочинністю» та «правова допомога у кримінальних справах», то головна відмінність між допомогою та співробітництвом полягає у характері дій, що здійснюються у разі надання допомоги або здійснення співробітництва

у кримінальних провадженнях. Правова допомога передбачає виконання окремих дій, покликаних сприяти вирішенню певних питань, пов'язаних із розслідуванням, судовим розглядом та виконанням покарання в окремих кримінальних провадженнях. Співробітництво ж означає цілеспрямовану постійну, спільну та узгоджену, широку за масштабами й різну за формами та напрямками діяльність компетентних правоохоронних органів, яка стосується загальних інтересів держав, що співпрацюють, та спрямована на досягнення єдиних цілей у боротьбі зі злочинністю.

Міжнародне співробітництво у боротьбі зі злочинністю є урегульованою нормами міжнародного та внутрішньодержавного права узгоджена діяльність різних країн по захисту інтересів особи, суспільства й держави від міжнародних та транснаціональних злочинів, а також по прийняттю обумовлених національним кримінальним законодавством суб'єктами цієї діяльності заходів, спрямованих на забезпечення національного кримінального процесу та відправлення правосуддя їхніми судами у справах про злочини, які посягають на внутрішньодержавний порядок.

Правова допомога у кримінальних провадженнях є одним із напрямів міжнародного співробітництва у галузі боротьби зі злочинністю. Таке міжнародне співробітництво, включає також низку інших заходів організаційно-правового, пошукового та інформаційного характеру, що спрямовані на досягнення завдань, які стоять перед правоохоронними органами. Здійснення цих дій у межах міжнародного співробітництва можливе не тільки у зв'язку із розпочатим кримінальним провадженням, але і з метою перевірки заяв та повідомлень про вчинені (чи такі, що готуються) кримінальні правопорушення, з метою використання одержаної інформації для вирішенні питання про початок кримінального провадження.

До того ж співробітництво у цій сфері охоплює практичні заходи, що спрямовані на удосконалення правової діяльності у цій галузі. До них слід віднести, зокрема: а) обмін інформацією про можливості та умови надання правової допомоги; б) вивчення досвіду інших держав у боротьбі з окремими видами

злочинів (зокрема, й тими, що мають ознаки транснаціонального характеру); в) впровадження такого досвіду у практику вітчизняних правоохоронних органів; г) підвищення кваліфікації працівників суду та правоохоронних органів; г) заходи організаційного характеру, а саме: заснування спеціалізованих інформаційних банків про структуру злочинної діяльності, фізичних та юридичних осіб, контрольованих злочинними групами, членів й лідерів організованих злочинних груп, сфери та способи легалізації доходів, отриманих унаслідок злочинної діяльності тощо); д) створення спеціальних підрозділів правоохоронних органів, головним напрямом діяльності яких є міжнародне співробітництво у цій сфері.

Прикладом може бути створення в Україні Національного центрального бюро Інтерполу, можливості якого використовуються українськими правоохоронними органами для співробітництва із Генеральним Секретаріатом Інтерполу та правоохоронними органами закордонних держав при здійсненні діяльності, пов'язаної із попередженням, розкриттям та розслідуванням злочинів транснаціонального характеру чи таких, що виходять за межі України.

Найповніший перелік форм співробітництва наведено в Угоді про співробітництво держав-учасниць СНД у боротьбі зі злочинністю від 25.11.1998 р.: а) виконання запитів про проведення оперативно-розшукових заходів та слідчих дій; б) розшук осіб, котрі ухиляються від кримінального переслідування або відбування покарання; в) розшук та повернення у встановленому порядку викрадених предметів, що мають номери або специфічні риси (зокрема, автотранспорту й вогнепальної зброї, а також номерних цінних паперів і паспортів/посвідчень особи); г) обмін інформацією про злочини, що готуються (або уже вчинені), а також причетних до них фізичних або юридичних осіб; д) обмін інформацією про нові види наркотичних й психотропних засобів, а також про нові методи їх дослідження та ідентифікації; е) обмін інформацією про юридичних осіб та об'єкти власності, що використовуються для легалізації доходів від злочинної діяльності; є) обмін досвідом роботи (зокрема, проведення

стажувань, консультацій, семінарів, навчальних курсів), та інформацією про нові засоби вчинення злочинів і досвідом їх розслідування; ж) обмін законодавчими та іншими нормативно-правовими актами сторін, сприяння у придбанні навчальної та методичної літератури; з) проведення спільних наукових досліджень із проблем, що становлять спільний інтерес; і) обмін на взаємовигідній основі науково-технічною інформацією; ї) погодження дій щодо попередження злочинів та діяльності осіб, котрі вчинили злочини (або готуються до їх вчинення) (ст. 3).

Отож, можна виділити такі напрями міжнародного співробітництва у сфері боротьби зі злочинністю:

1) запобігання злочинам та припинення злочинів, стосовно боротьби з якими укладено міжнародні угоди;

2) надання правової допомоги у кримінальних справах;

3) визнання та виконання рішень іноземних органів у кримінальних справах (зокрема, передача осіб, засуджених до позбавлення волі, для відбування покарання у держави їхнього громадянства або постійного місця проживання, передача органам іншої держави нагляду за умовно засудженими або умовно звільненими правопорушниками, передача кримінального переслідування іншій державі чи міжнародному органу);

4) регламентація питань кримінальної юрисдикції та захисту прав людини у сфері кримінального правосуддя;

5) спільне вивчення проблем боротьби із злочинністю та обмін досвідом щодо їх вирішення;

6) надання матеріально-технічної, консультативної, освітньої допомоги (як-от, підготовка кадрів, надання експертних послуг, постачання спеціальної техніки та засобів тощо);

7) обмін інформацією (наприклад, оперативною, про нормативно-правове регулювання);

8) створення міждержавних програм у сфері боротьби зі злочинністю (така практика держав-учасниць СНД склалася в останні роки).

Так, ототожнення понять «правова допомога у кримінальних справах» та «міжнародне співробітництво в сфері боротьби зі злочинністю» є неправильним. Адже вони не збігаються і за

обсягом та змістом вчинених дій, й за характером й цілями здійснюваної діяльності.

Організацію по наданню міжнародної допомоги здійснюють компетентні органи суверенних держав. До *уповноважених (центральних) органів в Україні*, відповідно до ст. 545 КПК України, належать: Генеральна прокуратура України, Національне антикорупційне бюро України та Міністерство юстиції України.

Генеральна прокуратура України є центральним органом у сфері міжнародного співробітництва стосовно питань, які виникають під час досудового розслідування (окрім досудового розслідування кримінальних правопорушень, віднесених до підслідності Національного антикорупційного бюро України – яке у таких випадках здійснює функції центрального органу України) та Міністерство юстиції України (стосовно питань, які виникають під час судового розгляду або виконання судових рішень у кримінальному провадженні) у складі яких діють спеціальні підрозділи з питань міжнародного співробітництва.

Допоміжну функцію у відносинах із питань провадження у кримінальних справах можуть виконувати Міністерство закордонних справ України, консульські та дипломатичні представництва.

З огляду на те, що у процесу міжнародного співробітництва між державами можуть виникати суперечності, їх вирішення можливе за допомогою арбітражу (передбаченого, до прикладу, ст. 10 Європейської конвенції про боротьбу з тероризмом від 27.01.1977 р.)

Учасниками міжнародного співробітництва у кримінальному судочинстві виступають учасники кримінальної процесуальної діяльності, зокрема процесуальні органи (слідчі, прокурор, суд), котрі здійснюють кримінальне провадження або мають кримінально-процесуальну компетенцію, так звані «компетентні органи», котрі виконують відповідні міжнародні доручення.

Перелік адміністративних та процесуальних органів, котрі уповноважені виконувати міжнародні доручення, може встановлюватися законами про ратифікацію договорів про правову

допомогу. Зв'язок між центральними і компетентними органами однієї держави відбувається через т. зв. «територіальні органи» (прокуратури, управління юстиції, управління МВС України в областях) та центральні апарати правоохоронних відомств (МВС України, ДПА України, СБУ) відповідно до визначеної у державі системи організації міжнародного співробітництва під час кримінального провадження.

Допоміжну функцію у відносинах із питань провадження у кримінальних справах можуть виконувати Міністерство закордонних справ України, консульські та дипломатичні представництва.

З метою підтримки органів юстиції може використовуватися допомога національних центральних бюро (НЦБ) Інтерполу. Зазначені бюро Інтерполу є такими, що пов'язують Інтерпол з поліціями держав – членів Інтерполу.

Правову базу міжнародної співпраці у сфері судочинства по кримінальним правопорушенням становлять Конституція України, загальновизнані засади та норми міжнародного права та міжнародні договори України, Кримінальний кодекс України, Кримінальний процесуальний кодекс України, Закони України «Про прокуратуру України», «Про міжнародні договори України», щодо ратифікації міжнародних договорів України про правову допомогу по кримінальним правопорушенням, які встановлюють загальні й спеціальні правила, з урахуванням яких повинна реалізовуватися міжнародна взаємодія по кримінальним правопорушенням різноманітних видів.

Міжнародне співробітництво під час кримінального провадження може будуватися тільки на діючих у міжнародному праві та у національних правових системах положеннях. Зараз є така система правових актів, що діють в Україні та регулюють питання, пов'язані із взаємодією держав у галузі кримінальної юстиції:

- 1) багатосторонні міжнародні договори з питань прав людини (що встановлюють міжнародні стандарти прав людини при здійсненні кримінального судочинства), зокрема Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р.;

2) спеціальні багатосторонні міжнародні договори із питань боротьби з окремими видами правопорушень та злочинів, у яких питанням взаємодії держав у наданні допомоги при розслідуванні цих злочинів присвячені окремі частини договорів (наприклад, ст.ст. 4–9 Конвенції ООН про боротьбу проти незаконного обігу наркотичних засобів і психотропних речовин від 19.12.1988 р.; ст.ст. 6–8, 11–12 Конвенції про боротьбу з незаконними актами, спрямованими проти безпеки цивільної авіації, від 23.09.1971 р.);

3) багатосторонні міжнародні договори з питань правової допомоги (наприклад, Конвенція про правову допомогу і правові відносини в цивільних, сімейних і кримінальних справах);

4) спеціальні багатосторонні міжнародні договори із питань кримінального провадження (що регламентують окремі форми міжнародного співробітництва під час кримінального провадження) – Європейські конвенції про видачу правопорушників 1957 р.; про взаємну допомогу в кримінальних справах 1959 р.; про передачу провадження в кримінальних справах 1972 р.; Конвенція ООН про відмивання, пошук, арешт і конфіскацію доходів, отриманих злочинним шляхом, 1990 р. та додаткові протоколи до них;

5) двосторонні договори України про правову допомогу і правові відносини у цивільних, сімейних і кримінальних справах;

6) двосторонні договори колишнього СРСР про правову допомогу і правові відносини у цивільних, сімейних і кримінальних справах, у яких, згідно з Законом України від 12.09.1991 р. «Про правонаступництво України» (ст. 7), Віденської конвенції про правонаступництво держав щодо договорів від 23.08.1978 р., з нотами України, направленими посольствам іноземних держав, Україна є правонаступницею та на її території застосовуються положення цих міжнародних угод СРСР;

7) консульські конвенції та угоди, які регламентують окремі питання взаємодії держав у галузі кримінального судочинства (що передбачають можливість проведення процесуальних дій за кордоном консульськими працівниками за дорученням слідчих та судових органів України).

За загальним правилом правовою підставою для міжнародного співробітництва є міжнародні договори України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України. Але відсутність міжнародного договору не унеможливає отримання й надання міжнародної правової допомоги шляхом направлення відповідних запитів. Запити, зокрема, можуть стосуватися вручення документів, виконання окремих процесуальних дій, видачі осіб, котрі вчинили кримінальне правопорушення, тимчасової передачі осіб, перейняття кримінального переслідування, передачі засуджених осіб й виконання вироків, арешт, пошук і конфіскація доходів, отриманих злочинним шляхом.

Відповідно до ст. 2 Європейської конвенції про взаємну допомогу у кримінальних справах від 20 квітня 1959 р. у допомозі може бути відмовлено: а) якщо прохання про надання допомоги стосується правопорушення, яке, на думку запитованої сторони, є політичним правопорушенням, правопорушенням, пов'язаним з політичним правопорушенням, або податковим правопорушенням; б) якщо запитована сторона вважає, що задоволення прохання може зашкодити суверенітету, безпеці, громадському порядку або іншим суттєвим інтересам її країни.

Міжнародна правова допомога або інше міжнародне співробітництво під час кримінального провадження здійснюється на засадах взаємності, що означає: а) надання гарантій запитованій стороні розглянути у майбутньому її запит про надання такого ж виду міжнародної правової допомоги при направленні запиту уповноваженим (центральним) органом України; б) розгляд запиту іноземної держави відбувається тільки за наявності письмової гарантії запитуючої сторони прийняти і розглянути в майбутньому запит України (ст. 544 КПК України).

Слід зазначити, що у кримінальному процесуальному законодавстві України не розкрито зміст основних *принципів, на основі яких має здійснюватися міжнародне співробітництво.*

Водночас, основними групами принципів, на базі яких здійснюється взаємодія договірних сторін у сфері кримінального судочинства є такі: 1) загальні принципи міжнародного права щодо співробітництва держав у всіх сферах; 2) спеціальні

принципи міжнародного співробітництва держав у сфері кримінального судочинства; 3) спеціальні принципи надання взаємної міжнародної правової допомоги у кримінальних справах; 4) принципи внутрішнього (національного) законодавства договірних сторін (кримінального, кримінального процесуального, конституційного права тощо).

*Загальні принципи міжнародного права щодо співробітництва держав* закріплені у найважливіших міжнародно-правових актах, як-от: а) Статуті ООН; б) Декларації про принципи міжнародного права, що стосуються дружніх відносин і співробітництва між державами відповідно до Статуту ООН; в) Загальній декларації прав людини; г) Декларації принципів, якими держави-учасниці будуть керуватися у взаємних відносинах, що міститься у Заключному акті Ради з безпеки та співробітництва в Європі; д) Віденській конвенції про право міжнародних договорів; е) Міжнародному пакті про громадянські і політичні права; є) Міжнародному пакті про економічні, соціальні і культурні права.

У цих нормативних актах закріплені такі принципи: 1) суверенна рівноправність держав і повага до прав, притаманних суверенітету; 2) незастосування у міжнародних відносинах сили або погрози застосування сили; 3) невтручання у справи, які належать до внутрішньої компетенції держави; 4) вирішення міжнародних суперечок мирними засобами; 5) міжнародне співробітництво між державами; 6) добросовісне та сумлінне виконання зобов'язань у міжнародному праві; 7) рівноправність та самовизначення народів; 8) повага до прав людини та її основних свобод; 9) територіальна цілісність держав, недоторканність та непорушність кордонів.

Серед *спеціальних принципів* міжнародного співробітництва можна виділити такі:

1. *Взаємність та добровільність співробітництва.* Взаємність у відносинах держав при здійсненні міжнародного співробітництва у сфері кримінального судочинства має виявлятися у двосторонньому й сумлінному виконанні ними взятих на себе зобов'язань у межах, передбачених міжнародними договорами

про співпрацю. Причому взаємність існує не тільки при співробітництві на основі договору, але й за умови його відсутності. Так, до прикладу, згідно з ч. 1 ст. 544 КПК України за відсутності міжнародного договору міжнародна правова допомога чи інше співробітництво може бути надано на підставі запиту іншої держави чи запитано на засадах взаємності. Добровільність же виявляється, передусім, під час підписання державою відповідного договору при його укладанні (або приєднанні до наявного).

2. *Повага і дотримання суверенітету держав, що співпрацюють у кримінальних справах.* Зміст цього принципу полягає у тому, що кожна держава-учасниця міжнародного співробітництва у міжнародних відносинах повинна уникати силового варіанту вирішення будь-якого питання, зокрема, й застосування сили проти територіальної цілісності, політичної незалежності іншої держави або з метою розширення своєї компетенції на територію інших держав-учасниць міжнародної співпраці під час кримінального провадження.

3. *Зумовленість нормами міжнародного договору порядку, меж і форм міжнародного співробітництва.* Суть цього принципу зводиться до того, що співробітництво здійснюється тільки у тих напрямках, порядку та формах, що визначені міжнародним договором, а за його відсутності національним правовим актом, що регламентує діяльність державних органів України в сфері міжнародного співробітництва під час кримінального провадження. Можливість реалізації цього принципу забезпечується за допомогою наявності такої ознаки міжнародних-правових актів, як їхня обов'язковість для держав-учасниць певного договору (що передбачено у ч. 1 ст. 9 Конституції України та у ст. 19 Закону України «Про міжнародні договори України»).

4. *Реалізація умов договору про міжнародне співробітництво шляхом застосування національного законодавства.* Загалом при виконанні запитів про міжнародну правову допомогу є застосування законодавства запитуваної держави, що і визначає обсяг надання такої допомоги у кримінальних провадженнях. За допомогою норм міжнародного кримінального процесуального права формуються тільки загальні принципи взаємодії держав

під час надання правової допомоги. Виконання ж конкретного доручення має здійснюватися відповідно до вимог національного процесуального законодавства та з обов'язковим урахуванням застережень, зробленими ВРУ при ратифікації відповідного міжнародно-правового документа.

5. *Обмеження дії і застосування міжнародного договору територіями держав-учасниць міжнародного співробітництва.* Цей принцип, зазвичай, хоч і не викладається прямо у положеннях самого договору, але впливає із природи договірних зобов'язань держави, що виникають безпосередньо за ратифікацією договору. Так, договір, укладений між суб'єктами міжнародно-правових відносин, породжує правові наслідки та є обов'язковим тільки для держав-учасниць. Укладаючи договір про співробітництво у сфері кримінального судочинства (або, зокрема, про надання правової допомоги у кримінальних справах), держави беруть тим самим на себе зобов'язання надавати одна одній правову допомогу або співпрацювати у визначеному напрямі у тому обсязі, який окреслено у договорі.

6. *Поступка частиною суверенітету державами-учасницями міжнародного договору.* Тільки сама держава може давати правову оцінку фактам, які трапилися на її території та встановлювати за них санкції. Але, звертаючись із запитом про правову допомогу, держава змушена поступатися частиною свого суверенного права розслідувати злочини, що зазіхають на її інтереси, а також карати винуватих осіб. Кожен договір про надання правової допомоги у кримінальних справах обов'язково містить норму, яка регулює порядок виконання запитів про надання такої допомоги. Така норма, зазвичай, складається із двох частин: перша встановлює загальне правило виконання, зокрема, що при виконанні запитів застосовується законодавство держави виконання, а друга – становить собою виняток щодо можливості застосування норм процесуального права держави, що запитує допомогу в разі, якщо вона порушила про це питання. Запитуюча сторона може просити про застосування її кримінального процесуального закону при виконанні її доручення про провадження процесуально-слідчих дій, за умови, що процесуальні норми цієї

країни не суперечать кримінальному процесуальному закону запитуваної держави. Більшість укладених Україною договорів з іншими державами містять норму, що допускає застосування під час виконання запиту про надання правової допомоги норми процесуального права запитуючої держави тільки за умови, що остання виказала таке прохання й це не суперечить законодавству України. Водночас, застосування, по-можливості, законодавства України при проведенні процесуальних заходів у контексті виконання запитів нашої країни за її кордонами є пріоритетним для національних судових і правоохоронних органів (адже воно пов'язане з наступною оцінкою доказу, отриманого за кордоном).

*7. Відповідність прохання про надання міжнародної правової допомоги принципам та нормам законодавства держави-виконавця.* Норми міжнародних договорів, що регулюють порядок співробітництва держав у сфері кримінального судочинства, загалом, та надання правової допомоги у кримінальних справах, зокрема, реалізуються у ході діяльності державних органів України, яка регулюється національним законодавством. А тому клопотання іноземного органу не може стосуватися вчинення дій, що заборонені або суперечать законодавству нашої держави, зокрема, таким його принципам, як: законність, невидача власних громадян, недоторканність особи, гласність тощо.

*8. Взаємне визнання юридичної сили судово-слідчих та інших офіційних документів державами-учасницями міжнародного договору.* Зміст цього принципу полягає у тому, що офіційні документи, якщо вони отримані, складені або засвідчені уповноваженими іноземними судовими чи правоохоронними органами (або визначеною офіційною особою), не потребують легалізації для використання на території України. Окрім того, документ, отриманий у порядку міжнародної допомоги, має на території України таку ж юридичну силу (зокрема й доказову), як і офіційний документ українських органів та не потребує дублювання.

Віднедавна і за кордоном, і в Україні приділяється значна увага різним аспектам міжнародного співробітництва у зв'язку з розслідуванням та вирішенням кримінальних проваджень про

злочини (особливо транснаціонального характеру), створення та вдосконалення механізмів його правового регулювання і на внутрішньодержавному, і на міждержавних рівнях. Складність практичної діяльності у цій сфері, а також законодавчої роботи зумовлена відмінностями правових систем держав, які співпрацюють, культурних традицій та наявності іноді протилежних політичних інтересів.

Підсумовуючи наведене, можна стверджувати, що:

1) міжнародне співробітництво у боротьбі зі злочинністю є урегульованою нормами міжнародного та внутрішньодержавного права узгоджена діяльність різних країн по захисту інтересів особи, суспільства й держави від міжнародних та транснаціональних злочинів, а також по прийняттю обумовлених національним кримінальним законодавством суб'єктами цієї діяльності заходів, спрямованих на забезпечення національного кримінального процесу та відправлення правосуддя їхніми судами у справах про злочини, що посягають на внутрішньодержавний порядок;

2) одним із напрямків міжнародного співробітництва у галузі боротьби зі злочинністю є правова допомога у кримінальних провадженнях;

3) організацію по наданню міжнародної допомоги здійснюють компетентні органи суверенних держав. До уповноважених (центральных) органів в Україні належать: Генеральна прокуратура України, Національне антикорупційне бюро України та Міністерство юстиції України;

4) міжнародне співробітництво під час кримінального провадження може будуватися тільки на діючих у міжнародному праві та у національних правових системах положеннях;

5) існує така система правових актів, що діють в Україні та регулюють питання, пов'язані зі взаємодією держав у галузі кримінальної юстиції: а) багатосторонні міжнародні договори з питань прав людини; б) спеціальні багатосторонні міжнародні договори із питань боротьби з окремими видами правопорушень та злочинів; в) багатосторонні міжнародні договори з питань правової допомоги; г) спеціальні багатосторонні міжнародні

договори із питань кримінального провадження; д) двосторонні договори України про правову допомогу і правові відносини у цивільних, сімейних і кримінальних справах; е) двосторонні договори колишнього СРСР про правову допомогу і правові відносини у цивільних, сімейних і кримінальних справах; є) консульські конвенції та угоди, які регламентують окремі питання взаємодії держав у галузі кримінального судочинства;

б) за загальним правилом правовою підставою для міжнародного співробітництва є міжнародні договори України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України; водночас відсутність міжнародного договору не унеможлиблює отримання й надання міжнародної правової допомоги шляхом направлення відповідних запитів;

7) основними групами принципів, на базі яких здійснюється взаємодія договірних сторін у сфері кримінального судочинства є: а) загальні принципи міжнародного права щодо співробітництва держав у всіх сферах; б) спеціальні принципи міжнародного співробітництва держав у сфері кримінального судочинства; в) спеціальні принципи надання взаємної міжнародної правової допомоги у кримінальних справах; г) принципи внутрішнього (національного) законодавства договірних сторін;

8) до загальних принципів міжнародного права щодо співробітництва держав належать: а) суверенна рівноправність держав і повага до прав, притаманних суверенітету; б) незастосування у міжнародних відносинах сили або погрози застосування сили; в) невтручання у справи, які належать до внутрішньої компетенції держави; г) вирішення міжнародних суперечок мирними засобами; д) міжнародне співробітництво між державами; е) добросовісне та сумлінне виконання зобов'язань у міжнародному праві; є) рівноправність та самовизначення народів; ж) повага до прав людини та її основних свобод; з) територіальна цілісність держав, недоторканність та непорушність кордонів.

9) до спеціальних принципів міжнародного співробітництва можна віднести: а) взаємність та добровільність співробітництва; б) повагу і дотримання суверенітету держав, що співпрацюють у кримінальних справах; в) зумовленість нормами міжна-

родного договору порядку, меж і форм міжнародного співробітництва; г) реалізацію умов договору про міжнародне співробітництво шляхом застосування національного законодавства; д) обмеження дії і застосування міжнародного договору територіями держав-учасниць міжнародного співробітництва; е) поступку частиною суверенітету державами-учасницями міжнародного договору; є) відповідність прохання про надання міжнародної правової допомоги принципам та нормам законодавства держави-виконавця; ж) взаємне визнання юридичної сили судово-слідчих та інших офіційних документів державами-учасницями міжнародного договору.

## **28.2. Процесуальний порядок надання міжнародної правової допомоги під час проведення процесуальних дій**

Якщо під час кримінального провадження виникла необхідність у проведенні на території іншої держави огляду, виїмки, допиту або інших процесуальних дій, передбачених КПК, то слідчий, прокурор або суд України, в провадженні якого знаходяться матеріали, надсилає на ім'я уповноваженого (центрального) органу України запит про необхідність у здійсненні міжнародної допомоги.

У міжнародних договорах про правову допомогу запит про правову допомогу називається дорученням, вимогою або проханням.

*Алгоритм дій щодо оформлення запиту про міжнародно-правову допомогу.* Оформлення запиту про міжнародно-правову допомогу судом, прокурором або слідчим із погодженням із прокурором на направлення його до уповноваженого (центрального) органу України. Розгляд запиту уповноваженим (центральним) органом України на предмет обґрунтованості та відповідності вимогам законів та міжнародних договорів України.

Уповноважений (центральний) орган України протягом десяти днів надсилає:

- запит уповноваженому (центральному) органу запитуваної сторони безпосередньо або дипломатичним шляхом;
- усі матеріали повертаються відповідному органу України (автору запиту) з викладом недоліків (для їх усунення).

Отже, у разі якщо, уповноважений (центральний) орган України вважатиме обґрунтованим запит слідчого, прокурора або суду, він приймає рішення про направлення запиту іноземній державі. Так, протягом десяти днів уповноважений (центральний) орган України надсилає запит уповноваженому (центральному) органу запитуваної (яку запитують) сторони безпосередньо або дипломатичним шляхом.

Запит про правову допомогу надсилається іноземній державі на підставі міжнародного договору України, а в разі, якщо Україна не є суб'єктом договірних відносин з певною іноземною державою, то на підставі принципу взаємності (ч. 3 ст. 544 КПК від 13 квітня 2012 р.).

Цей принцип означає, що уповноважений (центральний) орган України, направляючи до такої держави запит, письмово гарантує запитуваній стороні розглянути в майбутньому її запит про надання такого самого виду міжнародної правової допомоги.

Свою чергою, уповноважений (центральний) орган України розглядає запит іноземної держави лише за наявності письмової гарантії запитуючої сторони прийняти і розглянути в майбутньому запит України на засадах взаємності.

За відсутності міжнародного договору з відповідною державою уповноважений (центральний) орган України надсилає запит про надання міжнародної правової допомоги до Міністерства закордонних справ України для подальшого передання його компетентному органу запитуваної сторони дипломатичним шляхом.

Міжнародними договорами та ст. 552 КПК докладно передбачено зміст та правову форму запиту про правову допомогу, що складається в письмовому вигляді.

**Запит містить:**

- назву органу, який звертається за допомогою, та компетентного органу запитуваної сторони;
- посилання на відповідний міжнародний договір або на дотримання засади взаємності;
- найменування кримінального провадження, щодо якого запитується міжнародна правова допомога;
- стислий опис кримінального правопорушення, що є предметом кримінального провадження, та його правову кваліфікацію;
- відомості про повідомлену підозру, обвинувачення з викладенням повного тексту відповідних статей Кримінального кодексу України;
- відомості про відповідну особу, зокрема її ім'я та прізвище, процесуальний статус, місце проживання або перебування, громадянство, інші відомості, які можуть сприяти виконанню запиту, а також зв'язок цієї особи з предметом кримінального провадження;
- чіткий перелік запитуваних процесуальних дій та обґрунтування їхнього зв'язку із предметом кримінального провадження;
- відомості про осіб, присутність яких вважається необхідною під час виконання процесуальних дій, і обґрунтування цієї необхідності;
- інші відомості, які можуть сприяти виконанню запиту або передбачені міжнародним договором або вимогою компетентного органу запитуваної сторони.

Варто зауважити, що до запиту про допит особи як свідка, потерпілого, експерта, підозрюваного або обвинуваченого додається належно засвідчений витяг відповідних статей КПК з метою роз'яснення особі її процесуальних прав і обов'язків. До запиту також додається перелік питань, які доцільно поставити особі, або відомості, які необхідно отримати від особи.

До запиту про проведення обшуку, огляду місця події, вилучення, арешту або конфіскації майна або інших процесуальних дій, дозвіл на проведення яких надається *судом* згідно з КПК, то

додається інформація про докази, які обґрунтовують потребу у відповідних заходах.

Згідно із зазначеними п. п. 4, 5, 8 ч. 2 ст. 552 КПК не вимагається надання інформації до запиту про вручення особи документів або викликів до суду.

Вимоги ст. 556 КПК створюють передумови для використання принципу конфіденційності під час міжнародної допомоги.

Конфіденційність (англ. *confidentiality, privacy*) – властивість не підлягати розголосі, довірливість, секретність, приватність.

Так, на прохання запитуючої (яка запитує) сторони уповноважений (центральный) орган України має право вжити додаткових заходів для забезпечення конфіденційності факту отримання запиту про міжнародну правову допомогу, його змісту та відомостей, отриманих у результаті його виконання.

Відповідно до ст. 553 КПК наслідками виконання запиту в іноземній державі відповідно докази та відомості, одержані від запитуваної сторони внаслідок виконання запиту про міжнародну правову допомогу, можуть бути використані лише у кримінальному провадженні, якого стосувався запит.

Якщо запит компетентного органу України був переданий запитуваній стороні з порушенням передбаченого порядку, то отримані внаслідок запиту відомості не можуть визнаватися судом допустимими.

***Алгоритм дій щодо розгляду запиту іноземного компетентного органу про міжнародну правову допомогу:***

– розгляд уповноваженим (центральним) органом України отриманого запиту про міжнародну правову допомогу від запитуючої сторони (яка запитує) на предмет обґрунтованості та відповідності вимогам законів або міжнародних договорів України;

– направлення запиту уповноваженим (центральним) органом України компетентному органу на території України для виконання. Під час цього Генеральна прокуратура України має право надавати вказівки щодо забезпечення належного, повного та своєчасного виконання такого запиту. Наведені вказівки

є обов'язковими до виконання відповідним компетентним органом України.

Варто зауважити, що виключно уповноваженим (центральним) органом України щодо міжнародної правової допомоги приймається рішення за запитом (дорученням) про міжнародну правову допомогу щодо: присутності представника компетентного органу іноземної держави під час надання міжнародної правової допомоги. Якщо запит (доручення) про міжнародну правову допомогу, що передбачає присутність представника, надійшов відповідно до ч. 3 ст. 545 КПК, його копію невідкладно надсилають до уповноваженого (центрального) органу для вирішення в цій частині; надання компетентним органам іноземної держави гарантій щодо умов виконання запиту (доручення), передбачених ч. 2 ст. 544 КПК, та отримання таких гарантій від інших держав; тимчасового передання особи, яка відбуває покарання, для участі у слідчих (розшукових) та інших процесуальних діях;

– відповідно до ст. 555 КПК у разі отримання запиту уповноважений (центральный) орган України зобов'язаний повідомити про результати розгляду запиту.

Отже, запит компетентного органу іноземної держави про міжнародну правову допомогу виконується упродовж одного місяця з дати його надходження до безпосереднього виконавця.

Складені органом досудового розслідування, слідчим, прокурором або суддею документи для забезпечення виконання запиту про міжнародну правову допомогу підписуються зазначеними посадовими особами та скріплюються печаткою відповідного органу.

Орган досудового розслідування або слідчий передає матеріали виконання запиту прокурору, який здійснює нагляд за додержанням законів під час проведення досудового розслідування, для перевірки повноти і законності проведених слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій.

У разі неможливості виконати запит про міжнародну правову допомогу, а також у разі відмови у наданні міжнародної правової допомоги з підстав, передбачених ст. 557 КПК, уповно-

важений (центральний) орган України щодо міжнародної правової допомоги або орган, уповноважений здійснювати зносини відповідно до ч. 3 ст. 545 КПК, повертає такий запит компетентному органу іноземної держави із зазначенням причин.

КПК передбачає проведення за запитом запитуючої сторони процесуальних дій, передбачених КПК. Якщо для виконання запиту компетентного органу іноземної держави необхідно провести процесуальну дію, виконання якої в Україні можливе лише з дозволу прокурора або суду, така дія здійснюється лише за умови отримання відповідного дозволу в порядку, передбаченому КПК, навіть якщо законодавство запитуючої сторони цього не передбачає.

Перелік та підстави застосування інших процесуальних дій, які можливі під час провадження за запитом, детально регламентовано Гл. 43 КПК.

Відповідно до ст. 572 КПК, особам, які вважають, що рішеннями, діями або бездіяльністю органів державної влади України, вчиненими у зв'язку з виконанням запиту про міжнародну правову допомогу, завдано шкоди їхнім правам, свободам або інтересам, мають право оскаржити рішення, дії та бездіяльність до суду.

### **28.3. Сутність видачі (екстрадиції) особи, яка вчинила злочин**

У КПК термінологічна одиниця «екстрадиція» вживається у значенні видачі особи державі, компетентними органами якої ця особа розшукується для притягнення до кримінальної відповідальності або виконання вироку. Екстрадиція включає офіційний запит про видачу особи, її встановлення на території однієї держави, перевірку обставин, що можуть перешкоджати видачі, а також прийняття рішення за запитом та фактичну передачу такої особи іншій державі, компетентні органи якої звернулися

із запитом про видачу. Аналіз наявних в науковій літературі визначень екстрадиції дає підстави говорити про неоднозначність розуміння цього поняття.

Характерною рисою екстрадиції, яка визнається у більшості досліджень є те, що видача особи проводиться лише за учинення такого суспільно небезпечного діяння, яке є кримінально караним. Однак питання змісту таких елементів, як «особа, яка підлягає видачі», «держава, компетентна судити особу, яка видається, або (та) покарати її» та інших складових цього правового інституту залишається доволі дискусійним.

Якісний характер екстрадиційних правовідносин, як гадає М. П. Свистуленко можна розрізнити у широкому та вузькому розуміннях. У широкому розумінні екстрадиційні відносини – це комплекс правовідносин, різних за своєю природою та характером, що виникають на підставі екстрадиційних норм між конкретними суб'єктами – носіями взаємних прав та обов'язків щодо надання правової допомоги у кримінальних справах у формі екстрадиції.

Екстрадиційні правовідносини у вузькому розумінні – це такі врегульовані екстрадиційними нормами відносини, вступаючи в які, запитувана держава уможливорює (шляхом відання обвинуваченої або засудженої особи) реалізацію запитуючою державою комплексу заходів з кримінального переслідування особи, обвинуваченої у вчиненні екстрадиційного злочину, або спрямованих на приведення обвинувального вироку, що набрав законної сили до виконання<sup>105</sup>.

Передумовою виникнення екстрадиційних правовідносин (але не їх складовою) є охоронні кримінально-правові відносини між особою та державою; у зв'язку із запитом про екстрадицію виникають кримінальні процесуальні правовідносини *sui generis* між особою та державою місця її перебування (такі правовідносини разом із екстрадиційними правовідносинами у вузькому

---

<sup>105</sup> Свистуленко М. П. Екстрадиція в правовій системі України: основні кримінально-правові аспекти: дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.08. К., 2005. 237 с.

розумінні можна назвати екстрадиційними правовідносинами у широкому розумінні)<sup>106</sup>.

Використання термінів «передача злочинця» або «видача злочинця» суперечить принципам міжнародного та кримінального процесуального права, де також є принцип «презумпції невинуватості».

Варто зауважити, що використання дефініції «злочинець» для позначення особи, що підлягає видачі, більш притаманне науковим дослідженням раннього періоду розвитку наукового інституту екстрадиції.

Натомість у сучасних дослідженнях з питань екстрадиції набуло поширення застосування для позначення особи, яка підлягає видачі, такої термінології, як «обвинувачений, підсудний або засуджений», «підозрюваний, обвинувачений або засуджений», «обвинувачений або засуджений».

Конкретизуючи ці положення, екстрадиція охоплює не лише видачу як таку, але також і сукупність заходів, направлених на її забезпечення.

Відповідно до ст. 541 КПК: «видача особи (екстрадиція) – видача особи державі, компетентними органами якої ця особа розшукується для притягнення до кримінальної відповідальності або виконання вироку».

Екстрадиція включає: офіційне звернення про встановлення місця перебування на території запитуваної держави особи, яку необхідно видати, та видачу такої особи; перевірку обставин, що можуть перешкоджати видачі; прийняття рішення за запитом; фактичну передачу такої особи під юрисдикцію запитуючої держави».

Отже, *екстрадиція* – це сукупність заходів щодо видачі особи державі, компетентними органами якої ця особа розшукується для притягнення до кримінальної відповідальності або виконання вироку.

---

<sup>106</sup> Задоя К. П. Проблеми гармонізації та застосування положень Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо міжнародного співробітництва під час кримінального провадження. *Вісник Вищої Ради юстиції*. 2013. № 3 (15). С. 56–73.

Видача особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, відбувається якщо за законом України хоча б за один зі злочинів, у зв'язку з якими запитується видача, передбачено покарання у виді позбавлення волі на максимальний строк не менше одного року або особу засуджено до покарання у виді позбавлення волі і невідбутий строк становить не менше чотирьох місяців.

З огляду на зміст ст. 574 КПК, *видачі підлягають* такі категорії осіб:

- обвинувачені (підозрювані) у справах на стадії досудового розслідування;
- підсудні (засуджені) у справах на стадії судового розгляду або виконання вироку.

Водночас у разі формування поняття «екстрадиція», законодавець взагалі уникає питання визначення правового статусу особи, інтерпретуючи екстрадицію як видачу особи державі, компетентними органами якої ця особа розшукується для притягнення до кримінальної відповідальності або виконання вироку.

Аналогічні результати дає змогу отримати аналіз міжнародних багатосторонніх та двосторонніх договорів про екстрадицію.

Відповідно до норм ст. 2 Європейської конвенції про передачу засуджених осіб 1983 р. особу, засуджену на території однієї держави, може бути передано на територію іншої держави для відбування призначеного їй покарання. З огляду на вказану норму, можемо зробити висновок про те, що передається особа, засуджена за учинення злочину, відносно вказаної особи ухвалено вирок і рішення за цим вироком є остаточним, тобто в такому разі особа засуджена за учинення злочину, відносно цієї особи ухвалено вирок у державі винесення вироку і ця особа передається для відбуття покарання в державу виконання вироку.

Європейська конвенція про видачу правопорушників 1957 р. не дає чіткого визначення про процесуальний статус особи, яка підлягає екстрадиції. Ст. 1 цієї конвенції вказує на те, що договірні держави зобов'язуються видавати одна одній всіх осіб, які переслідуються компетентними органами запитуючої держави за учинення правопорушення, або які розшуковуються

значеними органами з метою виконання вироку, або постанови про взяття під варту (в деяких перекладах конвенції вказується не постановою про взяття під варту, а рішення про затримання).

Згідно з ч. 2 ст. 12 цієї конвенції запит про екстрадицію супроводжується оригіналом або завіреною копією обвинувального вироку або постанови (вироку) суду, або постанови про негайне затримання або ордеру на арешт, або іншого розпорядження, яке має таку ж силу і видане відповідно до процедури, передбаченої законодавством запитуючої держави.

Аналіз Типового договору про видачу 1990 р. свідчить, що екстрадиція можлива між договірними державами не тільки в цілях виконання вироку, а і з метою ухвали вироку, хоча посилання на ухвалу вироку є обов'язковим не для всіх держав (ст. 1). У ч. 2 ст. 5 Типового договору про видачу зазначено, що до прохання про екстрадицію додається:

- якщо особа обвинувачується у вчиненні злочину судом або іншим компетентним судовим органом – ордер на арешт цієї особи або завірена копія такого ордера;

- якщо особа засуджена за учинення злочину – оригінал або завірена копія рішення або будь-якого іншого документа з викладом обвинувальної частини і ухваленого вироку;

- якщо особа засуджена за учинення злочину в її відсутність, окрім згаданих у п. 2 документів також додається опис правових засобів, які має в своєму розпорядженні ця особа для підготовки її захисту або для здійснення повторного слухання справи в її відсутність;

- якщо особа засуджена за учинення злочину, але вирок не ухвалено, – документ з викладом обвинувальної частини і заявою, що підтверджує намір ухвалити вирок.

Варто зауважити, що зведення екстрадиції до видачі безпідставно звужує ті можливості, які нині реально має у своєму розпорядженні інститут екстрадиції, оскільки питаннями видачі екстрадиційна діяльність не вичерпується.

Зокрема ч. 4 ст. 574 КПК, екстрадиція включає офіційний запит про видачу особи, її встановлення на території однієї держави, перевірку обставин, що можуть перешкоджати видачі,

а також прийняття рішення за запитом та фактичну передачу такої особи іншій державі, компетентні органи якої звернулися зі запитом про видачу.

*Також до процедури екстрадиції входять наступні процесуальні дії:*

- затримання особи, яка вчинила злочини за межами України (ст. 582 КПК);
- тимчасовий арешт (ст. 583 КПК);
- екстрадиційний арешт (ст. 584 КПК);
- екстрадиційна перевірка (ст. 587 КПК).

Враховуючи зазначене, можемо зробити висновок, що екстрадиція відрізняється від видачі та передачі, насамперед, за своїм змістом, оскільки охоплює стадію порушення ініціативи про передачу (видачу) особи; процес прийняття рішення з цього питання компетентними органами двох держав; стадію оскарження прийнятого рішення; власне процес передачі (видачі) особи; легалізацію вироку судом тієї держави, яка прийняла особу тощо.

***Принципи екстрадиції.*** Принцип екстрадиційності злочину означає, що злочин має входити до списку злочинів, за учинення яких можна вимагати видачі злочинця.

Принцип подвійної підсудності означає, що для видачі необхідно виконання такої умови: діяння має бути кваліфікованим як злочинне в законодавстві обох країн.

Згідно з принципом спеціалізації, часто званого принципом конкретності, видана особа може піддаватися кримінальному переслідуванню за той злочин, у зв'язку з яким вона була видана.

Принцип взаємності ґрунтується на тому, що на підставі поданих у запиті запитуючої сторони запевнень варто очікувати, що в аналогічній ситуації держави будуть діяти подібно.

Згідно з принципом універсального переслідування, кримінальному переслідуванню підлягають особи, незалежно від місця учинення злочину або їх громадянства.

Принцип універсальності отримав розвиток відносно міжнародних злочинів, коли підозрювані у їх вчиненні особи можуть каратися будь-якою державою.

Основним принципом інституту видачі є принцип невідворотності покарання («*aut dedere aut judicare*»), який встановлює, що держава, на території якої виявлений злочинець, має або видати його, або передати справу відповідним органам для кримінального переслідування.

Незважаючи на загальне визнання принципу невидачі власних громадян у договорах і конвенціях є і прихильники видачі, і прихильники невидачі.

У видачі відмовляється і в тих випадках, коли відповідно до законодавства однієї зі сторін кримінальне переслідування не може бути розпочате або вирок не може бути приведений у виконання внаслідок закінчення строку давності або з іншої законної підстави.

У видачі може бути відмовлено у тому разі, коли особою скоєно злочин політичного характеру. Однак не має єдиного критерію для визначення злочинів політичного характеру, тому саме ця невизначеність посилює проблеми під час вирішення питань видачі. Принцип невидачі політичних злочинців не поширюється на осіб, які вчинили міжнародні злочини. Вони підлягають безумовній видачі.

Принцип неповернення закріплений у багатьох міжнародних актах, насамперед, у Конвенції про статус біженців 1951 р.

До осіб, які шукають притулок, не повинні застосовуватися такі заходи, як відмова від дозволу переходу кордону, а також висилка в будь-яку країну, де вони можуть піддатися переслідуванню. Виняток з цього принципу може бути зроблено лише з міркувань національної безпеки або в цілях захисту населення.

Держави під час укладання договорів як одна з підстав відмови у видачі вказують, що на території країни, до якої звернена вимога, за тим самим злочином був винесений вирок або постанова про припинення переслідування у справі. Цей принцип відомий в міжнародному кримінальному праві як *non bis in idem* і закріплений майже у всіх конвенціях і двосторонніх договорах про видачу.

Конвенції та договори про видачу передбачають відмову у видачі осіб, які вчинили митні, податкові та інші фінансові злочини.

Обов'язковості видачі громадянина третьої держави також не має. У разі видачі громадян третьої держави виникає питання про узгодженість цього акта з державою громадянства. Однак, зазвичай, держави приймають це рішення на свій розсуд.

Неодноразовими є випадки відмови у видачі з гуманних міркувань. Такі обставини, як похилий вік, серйозне захворювання доволі часто є підставами відмови у видачі. Важливою рисою змісту інституту видачі є положення, що дає змогу державі відмовити у видачі, якщо є підстави вважати, що особа, яка видається, буде піддана у запитуючій державі впливу, несумісному з правопорядком запитуючої держави, або ж такому, що суперечить загально визнаним стандартам у галузі прав людини. Не може мати місце видача, якщо є підстави вважати, що можливе застосування тортур або інших видів впливу, які принижують гідність людини. Національні закони окремих країн, у яких скасовано смертну кару, передбачають, що видача не повинна бути здійснена, коли злочин, що становить предмет вимоги, карається смертною карою у державі, яка вимагає видачі. Одним із видів видачі є добровільна видача, коли ініціатива йде від самої викликаної до видачі особи і від її громадянства не залежить. Але такій заяві передують офіційна вимога про видачу від держави, що володіє правом на кримінальну юрисдикцію цієї особи і згодна прийняти її. Заява про добровільну видачу розглядається тільки в процесі виконання процедури видачі у зв'язку з вимогою держави. У юридичному сенсі цей вид видачі не може претендувати на самостійну роль, бо його процедура складається лише з акту передачі особи державі для здійснення кримінального переслідування за власною ініціативою. Така особа видається без будь-яких додаткових умов.

Суб'єктами видачі особи (екстрадиції) відповідно до ст. 574 КПК є відповідно Генеральна прокуратура України та Міністерство юстиції України – уповноважені (центральні) органи України.

*Процесуальний порядок підготовки документів та направлення запитів на екстрадицію такий:*

1. Клопотання про видачу особи в Україну готує слідчий, прокурор, який здійснює нагляд за додержанням законів під час

проведення досудового розслідування або суд, який розглядає справу або яким ухвалено вирок.

2. Клопотання складається у письмовій формі й має містити дані про особу, видача якої вимагається, обставини і кваліфікацію вчиненого нею злочину. До клопотання додаються такі документи:

а) засвідчена копія ухвали слідчого судді або суду про тримання особи під вартою, якщо видача запитується для притягнення до кримінальної відповідальності;

б) копія вироку з підтвердженням набуття ним законної сили, якщо видача запитується для приведення вироку до виконання;

в) довідка про відомості, які вказують на учинення кримінального правопорушення особою, або довідка про докази, якими підтверджується винуватість розшукуваної особи у його вчиненні;

г) положення статті закону України про кримінальну відповідальність, за яким кваліфікується кримінальне правопорушення;

г) висновок компетентних органів України про громадянство особи, видача якої запитується, складений згідно з вимогами закону про громадянство України;

д) довідка про частину невідбутого покарання, якщо йдеться про видачу особи, яка відбула частину призначеного судом покарання;

е) інформація про перебіг строків давності;

є) інші відомості, передбачені міжнародним договором України, який також чинний для іноземної держави, на території якої встановлено розшукувану особу.

3. Клопотання та передбачені супровідні документи підписуються слідчим, прокурором або суддею, засвідчуються печаткою відповідного органу та перекладаються мовою, передбаченою міжнародним договором України.

4. Клопотання про видачу особи (екстрадицію) передаються до відповідного уповноваженого (центрального) органу України через прокуратуру Автономної Республіки Крим, області,

міст Києва і Севастополя, та прирівняні до них прокуратури у десятиденний строк з дня затримання особи на території іноземної держави. У зазначений строк керівник відповідного органу досудового розслідування у складі центрального апарату органу внутрішніх справ, органу безпеки, органу, що здійснює контроль за додержанням податкового законодавства, органу Державного антикорупційного бюро розслідувань України безпосередньо передає Генеральній прокуратурі України клопотання про видачу особи (екстрадицію).

5. Уповноважений (центральный) орган України за наявності підстав, передбачених міжнародним договором України, звертається до компетентного органу іноземної держави із запитом про видачу особи в Україну. Запит про видачу направляється керівником уповноваженого (центрального) органу України або уповноваженою ним особою протягом п'яти днів із дня отримання клопотання.

Відповідно до рішення Ради Європи R-87 питанням прав і свобод людини і громадянина має бути присвячено достатньо уваги у законодавстві. Так, *особа, стосовно якої розглядається питання про видачу в іноземну державу, має право:*

- знати, у зв'язку з яким кримінальним правопорушенням надійшов запит про її видачу;
- мати захисника і побачення з ним за умов, що забезпечують конфіденційність спілкування, на присутність захисника під час допитів;
- у разі затримання – на повідомлення близьких родичів, членів сім'ї або інших осіб про затримання і місце свого перебування;
- брати участь у розгляді судом питань, пов'язаних з її триманням під вартою і запитом про її видачу;
- ознайомлюватися з запитом про видачу або одержати його копію;
- оскаржувати рішення про тримання під вартою та про задоволення запиту про видачу;
- висловлювати в судовому засіданні свою думку щодо запиту про видачу;

- просити про застосування спрощеної процедури видачі.

Варто зауважити, що особі, стосовно якої розглядається питання про видачу, і яка не володіє державною мовою, забезпечується право робити заяви, заявляти клопотання, виступати в суді мовою, якою вона володіє, користуватися послугами перекладача, а також отримати переклад судового рішення та рішення уповноваженого (центрального) органу України мовою, якою вона користувалася під час розгляду.

*Характерними рисами затримання особи, яка вчинила кримінальне правопорушення за межами України є:*

- затримання на території України особи, яка розшукується іноземною державою у зв'язку з учиненням кримінального правопорушення, здійснюється уповноваженою службовою особою;

- про затримання негайно інформується відповідний прокурор;

- прокурор, отримавши повідомлення, перевіряє законність затримання особи, яка розшукується компетентними органами іноземних держав, та негайно інформує прокуратуру Автономної Республіки Крим, області, міст Києва або Севастополя;

- про затримання таких осіб прокуратура Автономної Республіки Крим, області, міста Києва або Севастополя протягом шістдесяти годин після затримання повідомляє відповідний уповноважений (центральный) орган України, який протягом трьох днів інформує компетентний орган іноземної держави;

- про кожен випадок затримання громадянина іноземної держави, який вчинив злочин за межами України, прокуратура Автономної Республіки Крим, області, міст Києва і Севастополя також повідомляє Міністерство закордонних справ України.

*Затримана особа негайно звільняється у разі, якщо:*

- протягом шістдесяти годин з моменту затримання вона не доставлена до слідчого судді для розгляду клопотання про обрання стосовно неї запобіжного заходу тимчасового або екстрадиційного арешту;

– встановлено обставини, за наявності яких видача (екстрадиція) не здійснюється.

До затриманої особи, яка вчинила злочин за межами України, до надходження запиту про її видачу може бути застосовано тимчасовий арешт на 40 діб (ст. 583 КПК).

*Процедура оформлення тимчасового арешту полягає у таких діях:*

– прокурор звертається до слідчого судді, у межах територіальної юрисдикції якого здійснено затримання, із клопотанням про застосування тимчасового арешту;

– клопотання має бути розглянуто слідчим суддею не пізніше сімдесяти двох годин з моменту затримання особи;

– під час розгляду клопотання слідчий суддя встановлює особу затриманого, пропонує йому зробити заяву, перевіряє наявність документів, що підтверджують клопотання прокурора, вислуховує думку прокурора, інших учасників і виносить ухвалу про: а) застосування тимчасового арешту; б) відмову в застосуванні тимчасового арешту, якщо для його обрання немає підстав.

Варто наголосити, що у разі несвоєчасного надходження до уповноваженого (центрального) органу України запиту про видачу особи, що вчинила злочин, не перешкоджає застосуванню до неї екстрадиційного арешту в разі отримання в подальшому такого запиту.

Відповідно до ст. 584 КПК до особи, що вчинила злочин може бути застосовано екстрадиційний арешт. Сутність цієї дії полягає у такому.

Після надходження запиту від іноземної держави про видачу особи за дорученням уповноваженого (центрального) органу України прокурор звертається з клопотанням про її екстрадиційний арешт до слідчого судді за місцем тримання особи під вартою.

Разом із клопотанням на розгляд слідчого судді подаються відповідний перелік документів, що підтверджують вимогу (ч. 2 ст. 584 КПК).

Строки тримання особи під вартою та порядок їх продовження визначаються чинним КПК.

Після одержання клопотання слідчий суддя встановлює особу, пропонує їй зробити заяву, перевіряє запит про видачу та наявні матеріали екстрадиційної перевірки, вислуховує думку прокурора, інших учасників і виносить ухвалу про:

- застосування екстрадиційного арешту;
- відмову в застосуванні екстрадиційного арешту, якщо для його обрання немає підстав.

Суттєвим є той факт, що під час розгляду клопотання слідчий суддя не досліджує питання про винуватість та не перевіряє законність процесуальних рішень, прийнятих компетентними органами іноземної держави у справі стосовно особи, щодо якої надійшов запит про видачу.

Екстрадиційний арешт застосовується до вирішення питання про видачу особи (екстрадицію) та її фактичної передачі, але не може тривати більше дванадцяти місяців.

Про кожний випадок застосування тимчасового або екстрадиційного арешту уповноважений (центральний) орган України невідкладно письмово інформує Управління Верховного Комісара Організації Об'єднаних Націй у справах біженців.

*Під час вирішення питання про можливість застосування запобіжного заходу, не пов'язаного із триманням під вартою, слідчий суддя обов'язково враховує:*

- відомості про ухилення особи від правосуддя у запитуючої сторони та дотримання нею умов, за яких відбулося звільнення її з-під варти під час цього або інших кримінальних проваджень;
- тяжкість покарання, що загрожує особі в разі засудження, з огляду на обставини, встановлені під час заявленого кримінального правопорушення, положень закону України про кримінальну відповідальність і усталеної судової практики;
- вік та стан здоров'я особи, видача якої запитується;
- міцність соціальних зв'язків особи, разом наявність у неї родини та утриманців.

У разі, якщо особою порушено умови обраного запобіжного заходу слідчий суддя за клопотанням прокурора має право

постановити ухвалу про зміну запобіжного заходу на більш суворий – екстрадиційний арешт (ст. 585 КПК).

*Проведення екстрадиційної перевірки (ст. 587 КПК).*

У випадках, якщо виникла необхідність у перевірці обставин, що можуть перешкоджати видачі особи, проводиться екстрадиційна перевірка уповноваженим (центральним) органом України або за його дорученням або зверненням прокуратурою Автономної Республіки Крим, області, міст Києва і Севастополя.

Екстрадиційна перевірка здійснюється протягом шістдесяти днів. До особи, щодо якої надійшов запит про її видачу відповідно до ст. 588 КПК може бути застосовано спрощений порядок її видачі з України у разі її згоди на те.

Після повідомлення такої особи про її право на спрощений порядок видачі, вона надає письмову заяву на видачу, оформлену в присутності захисника та затвердженої слідчим суддею. У разі одержання відповідної заяви видача можлива без проведення в повному обсязі перевірки наявності можливих перешкод для видачі.

Прокурор звертається до слідчого судді з клопотанням про затвердження згоди особи на видачу. Слідчий суддя розглядає клопотання за участю особи, що підлягає видачі, її захисника та прокурора. Слідчий суддя зобов'язаний переконатися, що особа, яка підлягає видачі, добровільно погоджується на свою видачу й усвідомлює всі наслідки цієї видачі, після чого постановляє ухвалу про затвердження згоди особи на її спрощену видачу або про відмову в цьому.

Після отримання заяви про згоду особи на видачу запитуючій стороні та її затвердження ухвалою слідчого судді прокурор передає заяву на розгляд уповноваженому (центральному) органу України, який протягом *трьох днів* розглядає її та приймає рішення про можливість застосування спрощеного порядку видачі.

Якщо особа, щодо якої надійшов запит про видачу, не погоджується на свою видачу, застосовується звичайний порядок розгляду запиту про видачу. Після затвердження слідчим суддею

згоди особи на застосування спрощеного порядку видачі така згода не може бути відкликана.

Положення КПК передбачають також відмову у видачі особи (екстрадиції) (ст. 589 КПК).

*У видачі особи іноземній державі відмовляється у разі, якщо:*

- особа, стосовно якої надійшов запит про видачу, відповідно до законів України на час прийняття рішення про видачу (екстрадицію) є громадянином України;

- злочин, за який запитано видачу, не передбачає покарання у виді позбавлення волі за законом України;

- закінчилися передбачені законом України строки давності притягнення особи до кримінальної відповідальності за злочин, за який запитано видачу;

- компетентний орган іноземної держави не надав на вимогу уповноваженого (центрального) органу України додаткових матеріалів або даних, без яких неможливе прийняття рішення за запитом про видачу (екстрадицію);

- видача особи (екстрадиція) суперечить зобов'язанням України за міжнародними договорами України;

- наявні інші підстави, передбачені міжнародним договором України.

Безумовно, рішення про видачу особи (екстрадицію) може бути оскаржено (ст. 591 КПК). Суб'єктом оскарження рішення про видачу особи (екстрадицію) може бути особа, стосовно якої воно прийняте, її захисник або законний представник – до слідчого судді, в межах територіальної юрисдикції якого така особа тримається під вартою.

Якщо скаргу на рішення про видачу подає особа, яка перебуває під вартою, уповноважена службова особа місця ув'язнення негайно надсилає скаргу до слідчого судді і повідомляє про це прокуратуру Автономної Республіки Крим, області, міст Києва і Севастополя.

Розгляд скарги здійснюється слідчим суддею протягом *п'яти днів* з дня її надходження до суду. Судовий розгляд проводиться за участю прокурора, який проводив екстрадиційну

перевірку, особи, щодо якої прийнято рішення про видачу, її захисника або законного представника, якщо він бере участь у провадженні.

*Рішення слідчого судді за результатами розгляду реалізуються у вигляді ухвали, якою:*

- залишає скаргу без задоволення;
- задовольняє скаргу і скасовує рішення про видачу (екстрадицію).

Відстрочка передачі особи, яка підлягає екстрадиції можлива, наприклад, якщо вона тяжко хворіє і за станом здоров'я не може бути видана без шкоди її здоров'ю. У такому разі до її одужання процедура екстрадиції призупиняється.

Завершення процедури екстрадиції відбувається за умов ст. 593 КПК.

Так, з метою фактичної передачі особи, щодо якої прийнято рішення про видачу (екстрадицію), уповноважений (центральний) орган України після набрання чинності цим рішенням надає відповідні доручення (направляє звернення) компетентним органам України.

Передача особи відбувається протягом п'ятнадцяти днів з дати, встановленої для її передачі. Цей строк може бути продовжено уповноваженим (центральним) органом України до тридцяти днів, після чого особа підлягає звільненню з-під варти. Під час фактичної передачі особи компетентний орган іноземної держави інформується про строк перебування цієї особи під вартою в Україні.

Доставлення до установ системи виконання покарань особи, щодо якої компетентним органом іноземної держави прийнято рішення про видачу в Україну, забезпечують компетентні органи України за дорученням (зверненням) уповноваженого (центрального) органу України.

Витрати, що виникли на території України у зв'язку з рішенням питання про видачу особи, а також витрати, що виникли у зв'язку із транзитним перевезенням через територію іншої держави особи, яка видається Україні, вважаються процесуальними витратами згідно з КПК.

## 28.4. Кримінальне провадження у порядку перейняття

Перейняттям кримінального провадження є здійснення компетентними органами однієї держави розслідування з метою притягнення особи до кримінальної відповідальності за злочини, вчинені на території іншої держави, за її запитом (п. 3 ч. 1 ст. 541 КПК).

Нормативно-правовою базою для вирішення процесуальних питань перейняття кримінального переслідування, окрім КПК України, є: Конвенція про передачу провадження у кримінальних справах від 1972 р.<sup>107</sup>, двосторонні договори, практика ЄСПЛ (наприклад, рішення від 18.05.2010 р. «Гарькавий проти України») та відомчі нормативно-правові акти.

У ст. 6 Європейської конвенції про передачу провадження у кримінальних справах 1972 року визначено: якщо особа підозрюється у вчиненні злочину, передбаченого законодавством Договірної Держави, ця держава може звернутись до іншої Договірної Держави із клопотанням про порушення кримінального переслідування у випадках та на умовах, передбачених цією Конвенцією.

Конвенція про правову допомогу та правові відносини у цивільних, сімейних та кримінальних справах 1993 року (ст. 72) передбачає, що кожна Договірна Сторона зобов'язується за дорученням іншої Договірної Сторони здійснювати відповідно до свого законодавства кримінальне переслідування стосовно власних громадян, підозрюваних у тому, що вони вчинили на території запитованої Договірної Сторони злочин.

Із викладеного вбачається, що для перейняття кримінального переслідування необхідними є такі умови, як клопотання запитуючої сторони та визначення особи, яка підозрюється у вчиненні злочину. Так, після визначення особи, яка, ймовірно,

---

<sup>107</sup> Конвенція про передачу провадження у кримінальних справах від 15.05.1972 р. URL: [http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994\\_008](http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_008)

вчинила злочин, вручення їй повідомлення про підозру, встановлення її перебування на території запитуваної держави чи наявності у неї громадянства цієї держави, за умови, що видача особи, яка підлягає притягненню до кримінальної відповідальності, неможлива або у видачі такої особи Україні відмовлено, у слідчого чи прокурора з'являються правові підстави для підготовки клопотання про передання кримінального провадження компетентному органу іноземної держави.

Фактичними підставами для звернення до іноземного компетентного органу з клопотанням про передання кримінального провадження є необхідність притягнення до кримінальної відповідальності особи, яка вчинила на території України кримінальне правопорушення (злочин) та перебуває за межами території України і не підлягає видачі (екстрадиції).

Причетність особи до вчинення кримінального правопорушення має бути підтверджена матеріалами кримінального провадження – зібраними доказами. Водночас процесуальний статус особи, визначений згідно з КПК України, підтверджується відповідним процесуальним документом (повідомлення про підозру, обвинувальний акт).

Відповідно до статті 599 КПК України незакінчене кримінальне провадження може бути передане іншій державі за умови, що видача особи, яка підлягає притягненню до кримінальної відповідальності, неможлива або у видачі такої особи Україні відмовлено. Зазвичай, основною причиною, що унеможлиблює видачу (екстрадицію) особи в Україну, є наявність у неї громадянства запитуваної держави.

Так, у ст. 595 КПК зазначається, що клопотання про перейняття кримінального провадження від іноземних держав уповноважений подавати компетентний орган, тобто орган, що здійснює кримінальне провадження, який звертається із запитом або забезпечує виконання запиту про надання міжнародної правової допомоги (п. 7 ч. 1 ст. 541 КПК). Таке клопотання розглядає центральний орган України щодо міжнародної правової допомоги або орган, уповноважений здійснювати міжнародне співробітництво, протягом 20 днів із дня його надходження.

Слід виокремлювати два різновиди перейняття кримінального провадження: 1) перейняття лише матеріалів кримінального провадження; 2) перейняття матеріалів кримінального провадження, поєднане з передачею особи, яка підозрюється (обвинувачується) у вчиненні злочину<sup>108</sup>.

Перше відбувається, коли кримінальне провадження передається без особи, яка у ньому притягується до відповідальності. Друге відбувається, коли така особа передається разом з кримінальним провадженням. Перший різновид передання кримінального провадження відбувається, коли неможливо притягнути особу до кримінальної відповідальності в країні, де така особа вчинила злочин, оскільки особа встигла виїхати до іншої країни. І ця країна, за підстав визначених міжнародним правовим договором, або з інших правових підстав відмовляється видавати таку особу державі, в якій вчинено злочин. За таких обставин країна, в якій вчинено злочин, змушена передавати своє кримінальне провадження іншій державі. А тому, в межах міжнародної правової допомоги у кримінальному провадженні, звертається з клопотанням про передачу незавершеного кримінального провадження до країни, в якій злочинець переховується. Своєю чергою, за наявності визначених міжнародною правовою угодою підстав та умов, держава, в якій злочинець переховується, переймає це провадження та виносить в подальшому своє кінцеве процесуальне рішення у ньому.

Випадки, коли уповноважені компетентні органи України можуть звернутися до уповноважених компетентних органів іншої Договірної Держави із клопотанням про порушення кримінального переслідування щодо особи передбачені п. 1 ст. 8 Європейської Конвенції про передачу провадження у кримінальних справах. Такими випадками є: 1) якщо підозрювана особа має постійне помешкання в запитуваній державі; 2) є громадянином запитуваної держави або якщо ця держава є країною його походження; 3) якщо підозрювана особа відбуває або має відбувати

---

<sup>108</sup> Кримінально-процесуальне право України: підручник / за заг. ред. Ю. П. Аленіна. Х.: ТОВ Одіссей, 2009. С. 759.

в запитуваній державі покарання, яке передбачає позбавлення волі; 4) якщо в запитуваній державі за той же самий злочин або за інші злочини проти підозрюваної особи порушено кримінальне переслідування; 5) якщо держава, яка запитує, вважає, що передача провадження виправдана інтересами встановлення істини, і зокрема, що найбільш суттєві докази знаходяться в запитуваній державі; 6) якщо вона вважає, що виконання в запитуваній державі вироку, у разі винесення такого, може збільшити можливість соціальної реабілітації засудженого; 7) якщо вона вважає, що присутність на судовому засіданні підозрюваної особи не може бути забезпечена в запитуючій державі, в той час як її присутність на судовому засіданні може бути забезпечена в запитуваній державі; 8) якщо вона вважає, що не може сама виконати вирок, у разі винесення такого, навіть з використанням екстрадиції, в той час як запитувана держава спроможна це зробити.

Другий різновид передання відбувається, коли разом з кримінальним провадженням з України до іншої країни передається особа, яка є засудженою у цьому кримінальному провадженні. Такий вид передання кримінального провадження разом з передачею засудженого можливий з позиції доцільності правової допомоги і розгляду клопотання у відповідній державі. З цього питання у положеннях п. 2 ст. 8 вказаної Конвенції зазначено, якщо підозрювана особа була остаточно засуджена в Договірній Державі, ця держава може звернутися із клопотанням про передачу провадження у справі в одному або декількох випадках, наведених в пункті 1 цієї статті, лише тоді, коли вона сама не може виконати вирок, навіть із використанням екстрадиції, і якщо інша Договірна Держава не визнає принцип виконання вироку, постановленого іноземною державою, або відмовляється виконати такий вирок. А втім, передача неможлива, якщо така особа не надала про це своєї письмової згоди.

Ба більше, засуджена особа, яка надала згоду на передачу в іноземну державу для подальшого відбування покарання, може відмовитися від такої передачі у будь-який час до перетину нею державного кордону України. У разі ж отримання інформації

про таку відмову, Міністерство юстиції України негайно припиняє розгляд питання про передачу або, у відповідних випадках, вживає заходів для припинення передачі (ч. 7 ст. 606 КПК).

Переїняття ж кримінального провадження від іншої держави за її запитом про правову допомогу можливе з боку уповноважених компетентних органів України лише у випадку, коли судовими органами іноземної держави, ще не було ухвалено вирок у цьому кримінальному провадженні.

До того ж таке переїняття можливе за дотримання умов: 1) особа, яка притягається до кримінальної відповідальності, є громадянином України і перебуває на її території; 2) особа, яка притягається до кримінальної відповідальності, є іноземцем або особою без громадянства і перебуває на території України, а її видача згідно з КПК України або міжнародним договором України неможлива або у видачі відмовлено. Водночас, слід пам'ятати положення ст. 17 Європейської конвенції про передачу провадження у кримінальних справах, що держава інформує підозрювану особу про отримання клопотання про порушення кримінального переслідування для того, щоб така особа могла подати свої аргументи до прийняття цією державою рішення стосовно клопотання. За результатами розгляду клопотання приймається постанова про задоволення клопотання та переїняття кримінального провадження або постанова про відмову у його задоволенні; 3) запитуюча держава надала гарантії, що у разі ухвалення вироку в Україні особа, яка притягається до кримінальної відповідальності, не піддаватиметься у запитуючій державі державному обвинуваченню за те ж кримінальне правопорушення; 4) діяння, якого стосується запит, є кримінальним правопорушенням за законом України про кримінальну відповідальність (ч. 2 ст. 595 КПК).

Вимоги до клопотання про передання кримінального переслідування визначені у ст. 600 КПК України та в нормах відповідних міжнародних договорів, зокрема в статтях 13, 15 Європейської конвенції про передачу провадження у кримінальних справах 1972 року, ст. 73 Конвенції про правову допомогу та правові відносини у цивільних, сімейних та кримінальних справах

1993 року тощо. До клопотання додаються матеріали кримінального провадження, засвідчені гербовою печаткою та перекладені іноземною мовою у разі відповідних вимог міжнародного договору, текст статті закону України про кримінальну відповідальність, за яким кваліфікується кримінальне правопорушення, щодо якого здійснюється провадження, відомості про громадянство особи, а також наявні речові докази. Останні описуються й упаковуються згідно з криміналістичними рекомендаціями, оформлюються як додаток до клопотання. Перелічені матеріали направляються до компетентних органів запитуваної держави через центральний (уповноважений) орган – Генеральну прокуратуру України або за умови безпосереднього порядку зносин між компетентними органами – до уповноваженого органу. Права третіх осіб на предмети, які передаються як речові докази, зберігаються й після прийняття остаточного рішення у провадженні. Тому запитувана сторона, за клопотанням, повертає їх ініціатору передання кримінального провадження. Передані матеріали іноземній державі використовуються у доказуванні за відповідним кримінальним провадженням<sup>109</sup>.

Щодо дотримання форми та змісту клопотання про перейняття кримінального провадження також наголошено у п. 7.14 Наказу Генерального прокурора України «Про організацію роботи органів прокуратури України у галузі міжнародного співробітництва» від 18.09.2015 р.<sup>110</sup> «при здійсненні нагляду за додержанням правоохоронними органами України вимог статей 552, 600 КПК України щодо порядку підготовки запиту про міжнародну правову допомогу та передання кримінального провадження особливу увагу звертати на відповідність змісту та форми запиту, додатків до нього положенням міжнародних договорів, у тому числі заявам чи застереженням запитуваної держави».

---

<sup>109</sup> Черноус Ю. М. Актуальні питання кримінального провадження в порядку перейняття. *Вісник Харківського Національного університету внутрішніх справ*. 2015. № 2 (69). С. 124–131.

<sup>110</sup> Про організацію роботи органів прокуратури України у галузі міжнародного співробітництва: Наказ Генерального прокурора України від 18.09.2015 р. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0223900-15#n69>

Окрім цього, у п. 7.23 вказано, що клопотання слідчого або прокурора про передання кримінального провадження іншій державі слід надсилати до Генеральної прокуратури України листом за підписом керівника регіональної прокуратури.

Кримінальне провадження, що перейняте від компетентного органу іноземної держави, починається зі стадії досудового розслідування та здійснюється згідно з КПК України. Відомості, які містяться у матеріалах, отриманих до перейняття кримінального провадження відповідним органом іноземної держави на її території згідно з її законодавством, визнаються допустимими під час судового розгляду в Україні, якщо це не порушує засад кримінального провадження, передбачених Конституцією України та Кодексом, і вони не отримані з порушенням прав людини та основоположних свобод (ч. 1, 2 ст. 598 КПК України). Ініціатор звернення компетентного органу запитуючої держави обов'язково повідомляється про результати розгляду клопотання, остаточне рішення у кримінальному провадженні.

Облік кримінальних проваджень стосовно громадян України, що надійшли для проведення досудового розслідування від компетентних органів іноземних держав про кримінальні правопорушення, які вчинені на їх території, проводиться за місцем розташування органу, якому доручено проведення їх розслідування.

У разі надходження таких кримінальних проваджень слідчим заносяться відомості до ЄРДР про прийняття кримінального провадження для проведення досудового розслідування, а також відомості про кримінальне правопорушення з відміткою «у кримінальному провадженні, що надійшло для проведення досудового розслідування з іноземних держав» та надається новий номер кримінального провадження. За всіма прийнятими рішеннями слідчі вносять інформацію до Реєстру про кримінальне провадження згідно з Положенням<sup>111</sup>.

---

<sup>111</sup> Положення про порядок ведення Єдиного реєстру досудових розслідувань: затв. наказом Ген. прокуратури України від 17 серп. 2012 р. № 69. URL: [http://www.gp.gov.ua/ua/file\\_downloader.html?\\_m=fslib&\\_t=fsfile&\\_c=download&file\\_id=178961](http://www.gp.gov.ua/ua/file_downloader.html?_m=fslib&_t=fsfile&_c=download&file_id=178961)

Слідчий, прокурор після перейняття кримінального провадження мають право здійснювати будь-які передбачені КПК процесуальні дії з урахуванням вимог ст. 562 КПК. Водночас у п. 7.22 зазначеного Наказу Генерального прокурора вказано, перед скеруванням клопотання про передання кримінального провадження іноземному компетентному органу на території України повинні бути виконані всі необхідні та можливі процесуальні дії в повному обсязі за відсутності підозрюваного. За наявності достатніх підстав для повідомлення про підозру воно має бути здійснене в порядку, передбаченому ст. 278 КПК. Письмове повідомлення про підозру вручається в день його складення слідчим або прокурором, а у випадку неможливості такого вручення – у спосіб, передбачений КПК для вручення повідомлень.

Копії матеріалів кримінального провадження залишаються в органі, який здійснював кримінальне провадження. Водночас ані Кодексом, ані міжнародно-правовими договорами не визначено обсяг доказової бази, необхідний для передачі кримінального переслідування. Загалом кримінальне провадження передається у разі, якщо під час його розслідування здійснено всі процесуальні дії, проведення яких можливе на території України та в межах надання міжнародної правової допомоги щодо здійснення процесуальних дій.

При цьому необхідно враховувати: якщо, безумовно, керуватись таким принципом, то розслідування кримінального провадження може тривати роками, що порушує будь-які розумні строки. У результаті – втрачатимуться доказові дані, не відбиратимуться показання у свідків та, як наслідок, у подальшому компетентному органу іноземної держави буде складніше прийняти законне й обґрунтоване рішення у провадженні.

Ба більше, спливатимуть строки давності притягнення до кримінальної відповідальності і виникатиме ситуація, за якої особа, яка підозрюється у вчиненні злочину, перебуватиме за кордоном, строки давності спливли і кримінальне провадження неможливо передати для здійснення кримінального переслідування, розгляд питання про звільнення від кримінальної відпові-

дальності гальмуватиметься відсутністю підозрюваного, який не бажатиме повертатись в Україну для участі в судовому розгляді<sup>112</sup>.

Слід зазначити, що за клопотанням компетентного органу іншої держави особа, щодо якої така держава має намір направити запит про передання кримінального провадження, може за запитом такої держави триматися під вартою на території України не більше ніж сорок діб.

Після закінчення вказаного строку, якщо запит про перейняття кримінального провадження не надійшов, зазначена особа звільняється з-під варти. Але, навіть при наявності зазначених умов, кримінальне провадження не може бути перейняте, якщо: 1) відносно цієї особи у зв'язку з тим самим кримінальним правопорушенням в Україні судом ухвалено виправдувальний вирок; 2) щодо цієї ж особи у зв'язку з тим самим кримінальним правопорушенням в Україні судом ухвалено обвинувальний вирок, за яким покарання відбуте або виконується; 3) щодо цієї ж особи у зв'язку з тим самим кримінальним правопорушенням в Україні закрито кримінальне провадження або її звільнено від відбування покарання у зв'язку з помилуванням або амністією; 4) провадження щодо заявленого кримінального правопорушення не може здійснюватися у зв'язку із закінченням строку давності (ст. 596 КПК).

Зазвичай міжнародні договори обмежуються визначенням єдиної підстави для відмови у наданні будь-якого виду правової допомоги – загроза суверенітету чи безпеці, або суперечність основним принципам законодавства запитуваної Договірної Сторони. Більш детальний перелік таких обставин наводить Європейська конвенція про передачу провадження у кримінальних справах 1972 року, а саме:

– не підтвердження обставин, на яких ґрунтується клопотання;

---

<sup>112</sup> Маланюк А. Г. Провадження у кримінальних справах, пов'язане з міжнародними відносинами, за законодавством України: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Львів, 2004. С. 103.

- підозрювана особа не має постійного помешкання в запитуваній державі;
- підозрювана особа не є громадянином запитуваної держави і не мала постійного помешкання на території цієї держави на момент вчинення злочину;
- злочин, якого стосується клопотання, має політичний характер або ж є суто військовим чи податковим;
- існують серйозні підстави зробити висновок про те, що клопотання мотивоване расовими, релігійними, національними міркуваннями або політичними поглядами;
- щодо даного злочину застосовується або було застосоване законодавство запитуваної держави;
- на момент отримання клопотання закінчилися строки давності відповідно до законодавства запитуваної держави (в окремих випадках з урахуванням продовження строків давності на 6 місяців згідно зі ст. 23 Конвенції);
- злочин був вчинений за межами території запитуючої держави;
- кримінальне переслідування суперечить міжнародним зобов'язанням запитуваної держави;
- якщо кримінальне переслідування суперечить основоположним принципам правової системи запитуваної держави;
- якщо запитуюча держава порушила процедуру, передбачену цією Конвенцією.

Оскільки положення Конвенції розроблялися на основі узагальнення міжнародної практики держав, то, вважаємо, що вони повинні братися до уваги у кожному випадку перейняття кримінального провадження<sup>113</sup>.

При прийнятті рішення про перейняття кримінального провадження від компетентного органу іноземної держави таке провадження розпочинається зі стадії досудового розслідування та здійснюється згідно з вимогами КПК України, а призначене у ньому судом України покарання не має бути суворішим від

---

<sup>113</sup> Маланюк А. Г. Провадження у кримінальних справах, пов'язане з міжнародними відносинами, за законодавством України: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Львів, 2004. С. 100.

покарання, передбаченого законом запитуючої держави за таке ж кримінальне правопорушення. До того ж копія остаточного процесуального рішення по цьому кримінальному провадженню обов'язково надсилається компетентному органу держави, за запитом якої вказане кримінальне провадження було перейняте (ст. 598 КПК).

Із моменту перейняття компетентним органом іншої держави кримінального провадження відповідні органи України не мають права здійснювати будь-які процесуальні дії щодо особи у зв'язку з кримінальним правопорушенням, щодо якого передано кримінальне провадження, інакше, ніж на підставі запиту про надання міжнародної правової допомоги з боку держави, яка перейняла кримінальне провадження<sup>114</sup>.

Закриття компетентним органом іноземної держави переданого кримінального провадження на стадії досудового розслідування не перешкоджає відновленню провадження в Україні та подальшому розслідуванню в порядку, передбаченому КПК, якщо міжнародним договором, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України, не встановлено інше. Крім того, відповідно до ч. 2 ст. 21 Конвенції 1972 р., подальшому здійсненню кримінального переслідування не перешкоджатиме й інформування запитуваною державою про своє рішення відкликати згоду на прийняття клопотання.

До речі, строк розгляду таких клопотань (20 днів) передбачено лише для уповноваженого центрального органу. Так, поза межами правової регламентації залишено: 1) умови, за дотримання яких слідчий має право звернутися з клопотанням про передачу незавершеного кримінального провадження до прокурора-процесуального керівника з розслідування, з метою його подальшого передання компетентному органу іноземної держави; 2) в які строки прокурор, як процесуальний керівник з розслідування має розглянути вказане клопотання; 3) яке процесуальне рішення він може прийняти за результатами розгляду

---

<sup>114</sup> Зуєв В. В. Міжнародне співробітництво за новим КПК України. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія Право. Вип. 19. Т.4. С. 129–133.

клопотання; 4) яким процесуальним документом оформити рішення щодо розгляду клопотання; 5) в який строк повернути клопотання разом з матеріалами кримінального провадження та відповідними додатками на доопрацювання слідчому, або все зазначене після погодження направити вищому прокурору для подальшого його передання на розгляд уповноваженому центральному органу.

Ще одне проблемне питання стосується організації перекладу матеріалів кримінального провадження (кримінальної справи), які передаються іноземними компетентними органами разом з відповідним клопотанням. Так, згідно зі ст. 18 Європейської конвенції про передачу провадження у кримінальних справах 1972 року, «за виключенням п. 2 цієї статті, переклад документів, що мають відношення до застосування Конвенції, не вимагається». Україною при підписанні Конвенції з цього приводу не було висловлено заяв та застережень, тому за умови співробітництва на підставі Європейської конвенції про перейняття кримінального провадження 1972 року клопотання про передачу кримінального провадження до запитуваної держави (України) надсилається із засвідченим перекладом на українську мову, однак матеріали кримінального провадження, що додаються до клопотання, не перекладаються. У зв'язку з проблемами щодо залучення допомоги перекладачів переклад матеріалів кримінальних проваджень українською стороною нерідко затягується.

При визначенні умов, за яких слідчий має право звернутися з клопотанням до прокурора про передачу незавершеного кримінального провадження доцільно врахувати такі обставини: 1) існування процесуальних строків з обов'язковим зазначенням дати їх закінчення; 2) наявність повідомлення про підозру; 3) чи прийняте рішення щодо речових доказів, якщо такі є; 4) чи обов'язково виконані у повному обсязі на території України всі необхідні та можливі за відсутності підозрюваного процесуальні дії; 5) чи враховані вимоги відповідних міжнародних договорів щодо перекладу матеріалів кримінального провадження; 6) чи належно зброшуровані, пронумеровані матеріали

кримінального провадження разом з описом і наявними у ньому додатками<sup>115</sup>.

Підсумовуючи викладене слід зазначити, що положення КПК України з питань міжнародної правової допомоги у кримінальному провадженні та відповідні міжнародні правові угоди, що ратифіковані Україною регламентують чітко порядок передачі матеріалів кримінального провадження, підстави для відмови у задоволенні клопотання про перейняття, передачу кримінального провадження, підстави передачі клопотання.

## **28.5. Визнання та виконання вироків іноземних судів та передання засуджених осіб**

Засади визнання та виконання вироків іноземних судів та передача засуджених осіб передбачена Гл. 46 КПК. У цій главі виконанню вироків іноземних судів присвячені ст.ст. 602–604 КПК, передачі засуджених осіб – ст. 605–609 КПК тощо.

*Алгоритм дій щодо виконання вироків іноземних судів:*

1. Підставою виконання вироку іноземної держави є запит про виконання вироку суду іноземної держави. Так, цей запит розглядається протягом тридцяти діб Міністерством юстиції України. Строк може бути подовжено лише у разі, якщо запит надійшов іноземною мовою. Пролонгація здійснюється до трьох місяців.

2. Якщо умови, що передбачені міжнародним договором України відповідні запиту, то Міністерство юстиції України на-

---

<sup>115</sup> Федченко В. М., Павлова Н. В. Перейняття та передання кримінального провадження у рамках міжнародного співробітництва: його окремі аспекти. *Актуальні питання протидії злочинності в сучасних умовах: вітчизняний та зарубіжний досвід*: матеріали II Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 15 бер. 2018 р.). Дніпро: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2018. С. 338–341.

правляє суду першої інстанції клопотання про визнання і виконання запиту.

3. У разі відмови у виконанні запиту Міністерство юстиції України повідомляє про це іноземний орган. Виконанню таких запитів не підлягають вироки іноземних судів, що ухвалені заочно (*in absentia*), тобто без участі особи під час кримінального провадження. Окрім випадків, коли засудженій особі вручено копію вироку і надано можливість його оскаржити.

4. З метою застосування запобіжного заходу до вирішення питання про виконання вироку суду іноземної держави Міністерство юстиції України може надіслати засвідчену копію запиту прокурору.

*Етапи розгляду судом питання про виконання вироку іноземної держави:*

Протягом одного місяця з дня його подання клопотання Міністерства юстиції України про виконання вироку суду іноземної держави розглядається судом першої інстанції. Дату судового засідання повідомляють особі, щодо якої ухвалено вирок, якщо вона перебуває на території України.

*За результатами судового розгляду суд постановляє ухвалу:*

- про виконання вироку суду іноземної держави повністю або частково;
- про відмову у виконанні вироку суду іноземної держави.

Під час ухвалення рішення про виконання вироку суду іноземної держави суд може одночасно ухвалити рішення про обрання запобіжного заходу стосовно особи. Копії ухвали суд надсилає Міністерству юстиції України та вручає особі, засудженій вироком суду іноземної держави, якщо така особа перебуває на території України.

Судове рішення стосовно виконання вироку суду іноземної держави може бути оскаржено в апеляційному порядку органом, що подав клопотання, особою, щодо якої вирішено відповідне питання, та прокурором.

Відповідно до ст. 606 КПК засуджену судом України особу може бути передано для відбування покарання в іншу

державу, а засудженого іноземним судом громадянина України прийнято для відбування покарання в Україні тільки за умов:

– якщо ця особа є громадянином держави виконання вироку;

– якщо вирок набрав законної сили;

– якщо на час отримання запиту про передання засуджений має відбувати покарання упродовж щонайменше шість місяців або якщо йому ухвалено вирок до ув'язнення на невизначений строк;

– якщо на передачу згоден засуджений або з урахуванням його віку або фізичного або психічного стану на це згоден законний представник засудженого;

– якщо кримінальне правопорушення, внаслідок учинення якого було ухвалено вирок, є злочином згідно із законодавством держави виконання вироку або було б злочином у разі учинення на її території, за учинення якого може бути призначено покарання у виді позбавлення волі;

– якщо відшкодовано майнову шкоду, завдану кримінальним правопорушенням, а в разі наявності – також процесуальні витрати;

– якщо держава ухвалення вироку і держава виконання вироку згодні на передачу засудженого.

Для передачі засудженого для відбування покарання необхідна його згода, яка повинна бути висловлена у письмовій формі.

*Етапи вирішення питання про передачу осіб, засуджених судами України, для відбування покарання в іноземних державах:*

1) питання про передачу вирішується Міністерством юстиції України;

2) після вивчення та перевірки матеріалів Міністерство юстиції України приймає рішення щодо передачі особи, засудженої судом України до позбавлення волі, для подальшого відбування покарання у державі, громадянином якої вона є, про що надсилає інформацію відповідному органу іноземної держави та особі, за ініціативою якої розглядалося питання передачі засудженої особи;

3) отримавши згоду на прийняття засудженого для відбування покарання, Міністерство юстиції України надсилає Міністерству внутрішніх справ України доручення про узгодження місця, часу і порядку передачі та організацію передачі цієї особи з установи системи виконання покарань України в іноземну державу;

4) можливе застосування до особи акта амністії або помилування. У цьому разі Міністерство юстиції України направляє уповноваженому (центральному) органу іноземної держави копію ухвали суду про зміну або скасування вироку або копію рішення відповідних органів України про застосування до засудженого амністії або помилування (див. також ст. 608 КПК);

5) Міністерство юстиції України інформує державу щодо виконання вироку про прийняті процесуальні рішення.

*Етапи розгляду пропозицій про передачу громадян України, засуджених судами іноземних держав:*

Пропозиції іноземної держави про передачу громадян України, засуджених судом іноземної держави підлягають розгляду Міністерством юстиції України. Міністерство юстиції України запитує необхідні документи для вирішення питання по суті. Після надходження усіх документів Міністерство юстиції України протягом місяця звертається до суду першої інстанції з клопотанням про увідповіднення вироку іноземного суду до законодавства України (термін може бути продовжено до трьох місяців у разі, якщо матеріали надійшли іноземною мовою).

У разі задоволення запиту Міністерство юстиції України направляє державі, судом якої ухвалено вирок, інформацію про це разом з копією ухвали суду за результатами розгляду клопотання. Розгляд судом питання про увідповіднення іноземного вироку до законодавства України регламентовано ст. 610 КПК. У ч. 4 цієї статті наголошено на тому, що суд може змінити тривалість під час відбування покарання, що підлягає відбуванню на підставі вироку суду іноземної держави.

*Такими випадками є:*

– якщо законом України про кримінальну відповідальність за кримінальне правопорушення максимальний строк поз-

бавлення волі є меншим, ніж призначений вироком суду іноземної держави, суд визначає максимальний строк позбавлення волі, передбачений кримінальним законом України;

– якщо строк покарання, призначений вироком суду іноземної держави, є меншим, ніж мінімальний строк, передбачений санкцією статті Кримінального кодексу України за відповідне кримінальне правопорушення, суд дотримується строку, визначеного вироком суду іноземної держави.

Наступним важливим положенням є те, що до особи, переданої в Україну для подальшого відбування покарання, може бути застосовано умовно-дострокове звільнення, амністію або здійснено помилування у порядку. Це положення кореспондується з засадою верховенства права та є його кульмінацією.

У законі передбачені й випадки, коли Міністерство юстиції України має повідомити компетентний орган держави, судом якої ухвалено вирок, про стан або результати виконання покарання. Ними є такі:

- завершення відбування покарання згідно зі законодавством України;
- смерть засудженої особи;
- втеча засудженої особи.

Зазначимо, що будь-які питання, пов'язані з переглядом вироку суду іноземної держави, вирішуються судом держави, в якій ухвалено вирок (ст. 605 КПК).

Витрати, пов'язані з передачею засудженого в Україні іноземця для подальшого відбування покарання в державу його громадянства, окрім тих, що виникли на території України, покриває держава, громадянином якої є засуджена особа.

### ***Контрольні запитання***

1. У чому суть поняття «міжнародне співробітництво у кримінальному провадженні»?
2. Як співвідносяться поняття «міжнародне співробітництво у кримінальному провадженні» та «міжнародна правова допомога у кримінальному провадженні»?

3. За якими основними напрямками здійснюється взаємодія держав у сфері кримінальної юстиції?

4. Які є форми міжнародного співробітництва під час кримінального провадження?

5. Чим визначається обсяг міжнародного співробітництва у стосунках із конкретною державою?

6. Які форми міжнародного співробітництва можливі лише за чинним міжнародним договором?

7. У чому суть засади взаємності при наданні та отриманні міжнародної правової допомоги чи іншого міжнародного співробітництва?

8. За яких умов Національне антикорупційне бюро України може звертатися із запитом про міжнародну правову допомогу в кримінальному провадженні?

9. Які органи виконують допоміжну функцію у відносинах із питань провадження у кримінальних справах?

10. Чи можливе вирішення суперечностей, що виникають між державами у процесі міжнародного співробітництва за допомогою арбітражу?

11. Чи усі засади кримінального провадження реалізуються у провадженнях, пов'язаних із міжнародним співробітництвом?

12. Хто виступає центральним органом міжнародного співробітництва під час кримінального провадження від імені України та якими є його повноваження?

13. За яких умов консульські та дипломатичні установи є суб'єктами виконання процесуальних дій?

14. Назвіть багатосторонні міжнародні договори, які регулюють питання міжнародного співробітництва під час кримінального провадження.

15. У чому суть поступки частиною суверенітету державами-учасниками міжнародного договору як одного із принципів у сфері міжнародного співробітництва?

16. Чи має бути забезпечена відповідність прохання про надання міжнародної правової допомоги принципам та нормам законодавства держави-виконавця і чому?

17. Які підстави відмови у виконанні запиту про міжнародну правову допомогу?
18. Який порядок виклику особи, яка перебуває за межами України?
19. У чому полягає тимчасова передача осіб?
20. Який порядок видачі осіб?
21. У чому полягає тимчасовий арешт?
22. Які підстави відмови в екстрадиції особи?
23. Які умови перейняття кримінального провадження?

## Рекомендована література

1. Ахтирська Н. М. До питання доказової сили кіберінформації в аспекті міжнародного співробітництва під час кримінального провадження. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія: Право. 2016. Вип. 36 (2). С. 123–125.
2. Гузела М. Проблема розшуку підозрюваного у процесі кримінального провадження: деякі аспекти міжнародного співробітництва. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Юридичні науки. 2016. № 855. С. 487–493.
3. Гавриш Т. С. Теорія та практика міжнародної правової допомоги в кримінальних справах (проблеми сучасного співробітництва України): монографія. Х.: Право, 2006. 192 с.
4. Грошевий Ю., Тітко І. Допит у рамках міжнародного співробітництва: окремі аспекти. *Вісник Національної академії прокуратури України*. 2010. № 4. С. 11–15.
5. Данкович Н. О. Напрями вдосконалення міжнародного співробітництва органів прокуратури в кримінальному провадженні в Україні. *Науковий вісник Національного університету державної податкової служби України (економіка, право)*. 2014. № 2. С. 101–106.
6. Задоя К. П. Проблеми гармонізації та застосування положень Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо міжнародного співробітництва під час кримінального провадження. *Вісник Вищої ради юстиції*. 2013. № 3. С. 56–73.
7. Зуєв В. В. Сутність кримінальних процесуальних гарантій прав особи при міжнародному співробітництві. *Університетські наукові записки*. 2013. № 1. С. 321–328.
8. Карпенко М. І., Швець О. О. Міжнародне співробітництво у кримінальному провадженні. *Юридична наука*. 2013. № 8. С. 56–68.
9. Конограй Н. Повноваження спільних слідчих груп у міжнародному співробітництві під час кримінального провадження. *Вісник Національної академії прокуратури України*. 2015. № 4. С. 99–105.

10. Максимів Л. В. Перевірка обставин, що можуть перешкоджати видачі особи (екстрадиційна перевірка): деякі проблемні аспекти. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. Серія юридична. 2013. Вип. 4. С. 367–376.
11. Міжнародне співробітництво під час кримінального провадження: наук.-практ. посібник / Є. М. Блажівський, І. М. Козьяков, О. М. Толочко та ін.; за заг. ред. Л. О. Фролової. К.: Алерта, 2013. 348 с.
12. Мудяк Т., Потомська Н. Міжнародне співробітництво щодо криміналістичного забезпечення розслідування злочинів. *Юридичний вісник*. 2014. № 6. С. 211–216.
13. Пашковський М. І. Міжнародне співробітництво у кримінальному судочинстві: навч.-метод. посібник. Одеса: Фенікс, 2007. 120 с.
14. Підгородинська А. В. Міжнародне співробітництво у кримінальному провадженні: поняття та процесуальні форми. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. Серія «Юридичні науки». 2015. Вип. 4. Т. 3. С. 114–118.
15. Підгородинська А. В. Визнання та виконання рішень іноземних судів та міжнародних судових органів при перейнятті кримінального провадження. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2015. № 2. С. 190–193.
16. Слободзян А. П. Міжнародне співробітництво органів прокуратури під час кримінального провадження. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2015. № 2. С. 231–235.
17. Сторожик Я. Б. Поняття, підстави та процесуальний порядок застосування екстрадиційного арешту для забезпечення видачі особи. *Митна справа*. 2015. № 3 (2). С. 83–88.
18. Фрич В. І. Проблемні питання міжнародного співробітництва під час видачі осіб, які вчинили кримінальне правопорушення (екстрадиції). *Наше право*. 2015. № 1. С. 80–84.
19. Фрич В. І. Проблемні питання надання міжнародної правової допомоги в кримінальних провадженнях. *Європейські перспективи*. 2014. № 10. С. 100–106.
20. Черноус Ю. М. Актуальні питання кримінального провадження у порядку перейняття. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2015. № 2. С. 124–131.
21. Черноус Ю. М. Суб'єкти міжнародного співробітництва під час кримінального провадження. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2013. № 1. С. 193–197.

## СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

### Нормативно-правові акти та судова практика

1. Конституція України від 28 червня 1996 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
2. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13 квітня 2012 р. *Голос України*. 2012. № 90–91. 19 травня.
3. Загальна декларація прав людини: прийнята та проголошена Генеральною Асамблеєю ООН 10 груд. 1948 р. *Офіційний вісник України*. 2008. № 93. Ст. 3103.
4. Конвенція про захист прав і основних свобод людини від 4 листопада 1950 р. *Офіційний вісник України*. 1998. № 13. Ст. 270.
5. Кримінальний кодекс України: Закон України від 5 квітня 2001 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 25–26. Ст. 131.
6. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права людини: прийнятий Генеральною Асамблеєю ООН 16 грудня 1966 р. URL: <http://rada.gov.ua/>
7. Про адвокатуру та адвокатську діяльність: Закон України від 5 липня 2012 р. *Відомості Верховної Ради*. 2013. № 27. Ст. 282.
8. Про безоплатну правову допомогу: Закон України від 2 червня 2011 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2011. № 51. Ст. 577.
9. Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини: Закон України від 3 лютого 2006 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2006. № 30. Ст. 260.
10. Про Вищу раду правосуддя: Закон України від 21 грудня 2016 р. *Відомості Верховної Ради*. 2017. № 7–8. Ст. 50.
11. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо діяльності Генеральної прокуратури України: Закон України від 12 травня 2016 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2016. № 22. Ст. 453.
12. Про державну таємницю: Закон України від 21 січня 1994 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1994. № 16. Ст. 93.
13. Про доступ до публічної інформації: Закон України від 13 січня 2011 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2011. № 32. Ст. 314.

14. Про Єдиний державний демографічний реєстр та документи, що підтверджують громадянство України, посвідчують особу чи її спеціальний статус: Закон України від 20 листопада 2012 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 51. Ст. 716.

15. Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві: Закон України від 23 грудня 1993 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1994. № 11. Ст. 51.

16. Про застосування амністії в Україні: Закон України від 1 жовтня 1996 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 48. Ст. 263.

17. Про захист персональних даних: Закон України від 1 жовтня 2010 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2010. № 34. Ст. 481.

18. Про Національне антикорупційне бюро України: Закон України від 14 жовтня 2014 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2014. № 47. Ст. 205.

19. Про Національну поліцію: Закон України від 3 липня 2015 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 40–41. Ст. 379.

20. Про оперативно-розшукову діяльність: Закон України від 18 лютого 1992 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 22. Ст. 303.

21. Про органи та осіб, які здійснюють примусове виконання судових рішень і рішень інших органів: Закон України від 2 червня 2016 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2016. № 29. Ст. 535.

22. Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю: Закон України від 30 червня 1993 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1993. № 35. Ст. 358.

23. Про попереднє ув'язнення: Закон України від 30 червня 1993 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1993. № 35. Ст. 360.

24. Про порядок відшкодування шкоди, завданої громадянinові незаконними діями органів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, органів досудового розслідування, прокуратури і суду: Закон України від 1 грудня 1994 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1995. № 1. Ст. 1.

25. Про прокуратуру: Закон України від 14 жовтня 2014 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 2–3. Ст. 12.

26. Про ратифікацію Європейської Конвенції про взаємну допомогу у кримінальних справах, 1959 рік, та Додаткового протоколу 1978 року до Конвенції: Закон України від 16 січня 1998 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1998. № 23. Ст. 130.

27. Про ратифікацію Європейської Конвенції про видачу правопорушників, 1957 рік. Додаткового протоколу 1975 року та Другого додаткового протоколу 1978 року до Конвенції: Закон України від 16 січня 1998 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1998. № 23. Ст. 129.

28. Про ратифікацію Європейської Конвенції про запобігання тортурам та нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню чи

покаранню: Закон України від 24 січня 1997 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1997. № 11. Ст. 94.

29. Про ратифікацію Конвенції про захист прав і основних свобод людини, 1950 р. Першого протоколу та протоколів 2, 4, 7 та 11 до Конвенції: Закон України від 17 липня 1997 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1997. № 40. Ст. 263.

30. Про свободу совісті та релігійні організації: Закон України від 23 квітня 1991 р. *Відомості Верховної Ради УРСР*. 1991. № 25. Ст. 283.

31. Про статус народного депутата України: Закон України від 21 листопада 1992 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1993. № 3. Ст. 17.

32. Про судовий збір: Закон України від 8 липня 2011 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2012. № 14. Ст. 87.

33. Про судову експертизу: Закон України від 25 лютого 1994 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1994. № 28. Ст. 232.

34. Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 2 червня 2016 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2016. № 31. Ст. 545.

35. Порядок зберігання речових доказів стороною обвинувачення, їх реалізації, технологічної переробки, знищення, здійснення витрат, пов'язаних з їх зберіганням і пересиланням, схоронності тимчасово вилученого майна під час кримінального провадження: Постанова Кабінету Міністрів України від 19 листопада 2012 р. № 1104. *Офіційний вісник України*. 2012. № 91. С. 62.

36. Порядок передачі на зберігання тимчасово вилучених під час кримінального провадження документів, які посвідчують користування спеціальним правом: Постанова Кабінету Міністрів України від 19 листопада 2012 р. № 1104. *Офіційний вісник України*. 2012. № 91. С. 62.

37. Про затвердження Інструкції про порядок і розміри компенсації (відшкодування) витрат та виплати винагороди особам, що викликаються до органів досудового розслідування, прокуратури, суду або до органів, у провадженні яких перебувають справи про адміністративні правопорушення, та виплати державним спеціалізованим установам судової експертизи за виконання їх працівниками функцій експертів і спеціалістів: Постанова Кабінету Міністрів України від 1 липня 1996 р. № 710. URL: <http://rada.gov.ua>

38. Про затвердження Положення про Міністерство внутрішніх справ України: Постанова Кабінету Міністрів України від 28 жовтня 2015 № 878. *Офіційний вісник України*. 2015. № 89. С. 43.

39. Про затвердження порядку обчислення розміру фактичних витрат закладу охорони здоров'я на стаціонарне лікування потерпілого від злочинного діяння та зарахування стягнених з винних осіб коштів до відповідного бюджету і їх використання: Постанова Кабінету Міністрів України від 16 липня 1993 р. URL: <http://rada.gov.ua>

40. Про Національне центральне бюро Інтерполу: Постанова Кабінету Міністрів України від 25 вересня 1993 № 220. URL: <http://rada.gov.ua>

41. Про взаємодію Служби безпеки України та Міністерства внутрішніх справ України в питанні розшуку осіб: Наказ СБУ, МВС України від 03 травня 2012 р. № 169/391. *Офіційний вісник України*. 2012. № 41. С. 304.

42. Про затвердження Інструкції з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами Національної поліції України в запобіганні кримінальним правопорушенням, їх виявленні та розслідуванні: Наказ МВС України від 07 липня 2017 року № 575. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/z0937-17>

43. Про затвердження Інструкції з організації діяльності чергової служби органів (підрозділів) Національної поліції України: Наказ МВС України від 23 травня 2017 року № 440. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0750-17>

44. Про затвердження Інструкції з організації обліку та руху кримінальних проваджень в органах досудового розслідування Національної поліції України: Наказ МВС України від 14 квітня 2016 р. № 296. *Офіційний вісник України*. 2016. № 52. С. 45.

45. Про затвердження Інструкції з організації реагування на заяви та повідомлення про кримінальні, адміністративні правопорушення або події та оперативного інформування в органах (підрозділах) Національної поліції України: Наказ МВС України від 16 лютого 2018 року № 111. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0371-18>

46. Про затвердження Інструкції з організації функціонування криміналістичних обліків експертної служби МВС: Наказ МВС України від 10 вересня 2009 р. № 390. *Офіційний вісник України*. 2009. № 82. С. 72.

47. Про затвердження Інструкції про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні: Наказ Генеральної прокуратури України, Міністерства внутрішніх справ України, Служби безпеки України, Адміністрації Державної прикордонної служби України, Міністерства фінансів України, Міністерства юстиції України від 16 листопада 2012 р. № 114/1042/516/936/1687/5. URL: <http://rada.gov.ua>

48. Про затвердження Інструкції про порядок ведення єдиного обліку в органах поліції заяв і повідомлень про вчинені кримінальні правопорушення та інші події: Наказ МВС України від 6 листопада 2015 р. № 1377. *Офіційний вісник України*. 2016. № 46. С. 48.

49. Про затвердження Інструкції про порядок взаємного використання систем відеоспостереження Служби безпеки України, Управління державної охорони України, Міністерства внутрішніх справ України та Національної поліції України: Наказ МВС України, СБУ, УДО України

від 12 вересня 2016 р. № 475/265/917. *Офіційний вісник України*. 2016. № 78. С. 150.

50. Про затвердження Інструкції про порядок виконання органами Національної поліції ухвал слідчого судді, суду про обрання запобіжного заходу у вигляді домашнього арешту та про зміну раніше обраного запобіжного заходу на запобіжний захід у вигляді домашнього арешту: Наказ МВС України від 13 липня 2016 р. № 654. *Офіційний вісник України*. 2016. № 65. С. 113.

51. Про затвердження Інструкції про порядок залучення працівників органів досудового розслідування поліції та Експертної служби Міністерства внутрішніх справ України як спеціалістів для участі в проведенні огляду місця події: Наказ МВС України від 3 листопада 2015 р. № 1339. *Офіційний вісник України*. 2015. № 92. С. 337.

52. Про затвердження Інструкції про порядок направлення представника Національного центрального бюро Інтерполу до Міжнародної організації кримінальної поліції Інтерпол: Наказ МВС України від 25 квітня 2016 р. № 319. *Офіційний вісник України*. 2016. № 44. С. 55.

53. Про затвердження Інструкції про порядок превентивного затримання у районі проведення антитерористичної операції осіб, причетних до терористичної діяльності, та особливого режиму досудового розслідування в умовах воєнного, надзвичайного стану або у районі проведення антитерористичної операції: Наказ МВС України від 26 серпня 2014 р. № 872. *Офіційний вісник України*. 2014. № 67. С. 127.

54. Про затвердження Інструкції про порядок приймання-передавання осіб, які перебувають під вартою, на кордоні України та поза її межами: Наказ МВС України від 02 липня 2015 р. № 794. *Офіційний вісник України*. 2015. № 61. С. 30.

55. Про затвердження Інструкції про участь працівників Експертної служби МВС України в кримінальному провадженні як спеціалістів: Наказ МВС України від 26 жовтня 2012 р. № 962. *Офіційний вісник України*. 2012. № 99. С. 108.

56. Про затвердження Положення про Експертну службу Міністерства внутрішніх справ України: Наказ МВС України від 3 листопада 2015 р. № 1343. *Офіційний вісник України*. 2015. № 92. С. 342.

57. Про затвердження Положення про єдину цифрову відомчу телекомунікаційну мережу МВС: Наказ МВС України від 4 липня 2016 р. № 596. *Офіційний вісник України*. 2015. № 22. С. 95.

58. Про затвердження Положення про порядок ведення Єдиного реєстру досудових розслідувань: Наказ ГПУ від 6 квітня 2016 р. № 139. *Офіційний вісник України*. 2016. № 46. С. 48.

59. Про затвердження Положення про порядок ведення Єдиного реєстру досудових розслідувань: Наказ Генеральної прокуратури України

від 06 квітня 2016 року № 139. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0680-16>

60. Про затвердження Положення про порядок застосування електронних засобів контролю: Наказ МВС України від 09 серпня 2012 р. № 696. *Офіційний вісник України*. 2012. № 76. С. 365.

61. Про затвердження Порядку взаємодії Генеральної прокуратури України та Міністерства внутрішніх справ України щодо обміну інформацією з Єдиного реєстру досудових розслідувань та інформаційних систем органів внутрішніх справ: Наказ ГПУ, МВС України від 17 листопада 2012 р. № 115/1046. URL: <http://document.ua/pro-zatverdzhennja-porjadku-vzaemodiyi-generalnoyi-proku-ratu-doc124092.html>

62. Про затвердження Порядку взаємодії між органами та підрозділами Національної поліції, закладами охорони здоров'я та органами прокуратури України при встановленні факту смерті людини: Наказ МВС України від 29 вересня 2017 року № 807. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/z1299-17>

63. Про затвердження Порядку дій посадових осіб Державної прикордонної служби України та органів Національної поліції України в разі виявлення в пунктах пропуску через державний кордон України осіб, автомобільних транспортних засобів і паспортних документів, які перебувають у банках даних інформаційної системи Міжнародної організації кримінальної поліції Інтерполу: Наказ МВС України від 14 червня 2016 р. № 505. *Офіційний вісник України*. 2016. № 65. С. 98.

64. Про затвердження Порядку надсилання інформації про осіб у кримінальних провадженнях та електронних копій судових рішень щодо осіб, які вчинили кримінальні правопорушення: Наказ ГПУ, ДСАУ від 14 серпня 2015 р. № 82/108. URL: <http://gp.gov.ua/ua>

65. Про затвердження Правил внутрішнього розпорядку в ізоляторах тимчасового тримання органів внутрішніх справ України: Наказ МВС України від 2 грудня 2008 р. № 638. *Офіційний вісник України*. 2009. № 14. С. 68.

66. Про організацію діяльності органів досудового розслідування Національної поліції України: Наказ МВС України від 06 липня 2017 року № 570. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0918-17>

67. Про порядок обліку фактів звернення та доставлення до закладів охорони здоров'я осіб у зв'язку із заподіянням їм тілесних ушкоджень кримінального характеру та інформування про такі випадки органів і підрозділів поліції: Наказ МВС, МОЗ від 6 липня 2016 р. № 612/679. *Офіційний вісник України*. 2016. № 64. С. 120.

68. Про узагальнення судової практики щодо розгляду слідчим суддею клопотань про надання дозволу на проведення обшуку житла чи іншого володіння особи: Постанова Пленуму вищого спеціалізованого суду

України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 17 жовтня 2014 року. URL: [http://sc.gov.ua/ua/uzagalnennja\\_sudovoji\\_praktiki.html](http://sc.gov.ua/ua/uzagalnennja_sudovoji_praktiki.html)

69. Про узагальнення судової практики щодо розгляду слідчими суддею клопотань про дозвіл на проведення негласної слідчої (розшукової) дії: Постанова Пленуму вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 07 лютого 2014 року № 3. URL: [http://sc.gov.ua/ua/postanovi\\_za\\_2014\\_rik.html](http://sc.gov.ua/ua/postanovi_za_2014_rik.html)

## Спеціальна література

1. Абламський С. С. Захист прав і законних інтересів потерпілого у кримінальному провадженні: монографія / ред. О. О. Юхно. Х.: Панов, 2015. 239 с.

2. Басиста І. В. Прийняття і виконання процесуальних рішень слідчого на стадії досудового розслідування: теоретичні і практичні проблеми: монографія. Львів: ЛьвДУВС, 2013. 599 с.

3. Безносюк А. М. Гарантії достовірності показань підозрюваного: монографія / за ред. Ж. В. Удовенко; Відкритий міжнар. ун-т розв. людини «Україна». Вінниця, 2015. 214 с.

4. Блажівський Є. М., Козьяков І. М., Толочко О. М., Мірошниченко С. С., Приходько О. В. Міжнародне співробітництво під час кримінального провадження: наук.-практ. посібник / за ред. Л. О. Фролова; Нац. акад. прокуратури України, Ген. прокуратура України. К.: Правова єдність, 2013. 346 с.

5. Богатирьова О. І., Галай А. О., Гладун О. З., Амелін О. В., Сні О. В. Заходи забезпечення кримінального провадження: наук.-практ. посібник / за ред. В. Т. Маляренко. К.: Нац. акад. прокуратури України, 2015. 309 с.

6. Богатирьова О. І., Ганова Г. О., Горзов А. П., Долгий О. О., Європіна І. В. Організація діяльності прокурора у надзвичайних ситуаціях: наук.-практ. посібник. К.: Нац. акад. прокуратури України, 2016. 343 с.

7. Бойко В. П. Актуальні проблеми статусу окремих учасників кримінального провадження: навч. посібник. Львів: Колір ПРО, 2015. 339 с.

8. Бойкова М. Відшкодування шкоди в кримінальному провадженні шляхом подачі цивільного позову адвокатом: монографія. К.: К.І.С, 2015. 189 с.

9. Бубир Ю. В., Глобенко Г. І., Юхно О. О. Запобіжні заходи у кримінальному провадженні: навч. посібник. Х.: НікаНова, 2015. 191 с.

10. Взаємодія слідчого з іншими підрозділами під час досудового розслідування: навч. посібник / Р. І. Благута, А. І. Кунтій, А. Я. Хитра. Львів: ЛьвДУВС, 2018. 204 с.

11. Волкотруб С. Г., Крушинський С. А., Луцик В. В., Нор В. Т., Слінько Д. С., Трубников В. М., Ханас Х. Р. Альтернативні способи вирішення спорів у кримінальному провадженні: навч. посібник / за ред. У. Гелльманн, В. В. Луцик. Хмельницький: Хмельниц. ун-т управління та права, 2015. 203 с.

12. Галаган В. І., Козак О. В. Процесуальний порядок і тактика отримання зразків для експертизи у кримінальному провадженні України: монографія. 2-ге вид., перероб. і допов. Краматорськ: Каштан, 2015. 223 с.

13. Глинська Н. В. Концептуальні засади визначення та забезпечення стандартів доброякісності кримінальних процесуальних рішень: монографія. К.: Істина, 2014. 586 с.

14. Гловюк І. В. Кримінально-процесуальні функції: теорія, методологія та практика реалізації на основі положень Кримінального процесуального кодексу України 2012 р.: монографія. Одеса: Юрид. літ., 2015. 711 с.

15. Діяльність прокурора у кримінальному провадженні щодо неповнолітніх: наук.-практ. посібник / Р. В. Романчук, І. В. Ольшанецький, В. А. Мозгова, М. С. Туркот, Г. В. Щербакова; Ген. прокуратура України, Нац. акад. прокуратури України. К.: Нац. акад. прокуратури України, 2015. 277 с.

16. Докази та доказування у кримінальному провадженні: навч. посібник / Р. І. Благута, Ю. В. Гуцуляк, О. М. Дуфенюк та ін. Львів: ЛьвДУВС, 2018. 272 с.

17. Дотримання прав учасників кримінального провадження під час проведення освідування: монографія / В. І. Галаган, Ж. В. Удовенко, О. М. Калачова, С. С. Ключуряк. К.: Центр учбов. літ., 2015. 156 с.

18. Дроздович Н. Л. Формування внутрішнього переконання судді у кримінальному процесі України: монографія / за ред. М. І. Сірого; Акад. адвокатури України. К.: Наук. світ, 2013. 120 с.

19. Європейські стандарти прокурорської діяльності у кримінальному провадженні: навч. посібник / І. М. Козьяков, О. М. Толочко, Г. О. Ганова, О. С. Мазур, Є. О. Наливайко / за ред. І. М. Козьякова; Ген. прокуратура України, Нац. акад. прокуратури України. К.: Нац. акад. прокуратури України, 2015. 227 с.

20. Заходи забезпечення кримінального провадження: навч. посібник / О. В. Авраменко, Р. І. Благута, А. Я. Хитра; Львів. держ. ун-т внутр. справ. Львів: ЛьвДУВС, 2014. 191 с.

21. Калюга К. В. Збирання, обробка та використання початкової інформації про злочин і особу злочинця: навч.-метод. посібник. Запоріжжя: КПУ, 2014. 203 с.

22. Канцір В. С., Олашин М. М., Ратушна Б. П., Фігель Ю. О. Теорія доказів: навч. посібник для студентів галузі знань «Право» спец. «Правознавство». Львів: Вид-во Львів. комерц. акад., 2015. 295 с.

23. Каркач П. М. Державне обвинувачення в суді за новим кримінальним процесуальним законодавством України: навч. посібник. Х.: Право, 2013. 179 с.

24. Каркач П. М. Функції прокуратури України: навч. посібник. Х.: Право, 2015. 247 с.

25. Кашка О. С. Повноваження суду апеляційної інстанції з перегляду судових рішень у кримінальному процесі України: монографія. К.: Прав. едність; Алерта, 2015. 628 с.

26. Когутич І. І., Бабунич В. М. Теорія і практика перехресного допиту в суді: процесуальні і криміналістичні аспекти: монографія. Львів: Підруч. і посіб., 2015. 159 с.

27. Коріняк О. М. Захист прав і свобод людини при застосуванні запобіжних заходів у кримінальному провадженні України: монографія / за ред. Г. К. Кожевнікова; Нац. акад. прокуратури України. К.: ЛПДС, 2013. 195 с.

28. Кочура О. О. Неповнолітній потерпілий як учасник кримінального провадження: монографія / / за ред. О. О. Юхно; Харків. нац. ун-т внутр. справ. Х.: Панов А.М., 2015. 279 с.

29. Кримінальне переслідування на досудових стадіях: монографія / Г. В. Остафійчук. Х.: Диска плюс, 2013. 222 с.

30. Кримінальне процесуальне право України: навч. посібник / К. В. Беляєва, А. М. Бірюкова, В. І. Бояров, В. Г. Гончаренко, С. В. Гончаренко / за ред. В. Г. Гончаренко, В. А. Колесник; Акад. адвокатури України. К.: Юстініан, 2014. 573 с.

31. Кримінальний процес: навч. посібник для підгот. до іспиту / О. В. Капліна, М. О. Карпенко, В. І. Маринів, В. М. Трофименко, А. Р. Туманянц, О. Г. Шило. Х.: Право, 2016. 286 с.

32. Кримінальний процес: навч. посібник для підгот. до іспиту / О. В. Капліна, М. О. Карпенко, В. І. Маринів, В. М. Трофименко, А. Р. Туманянц, О. Г. Шило. Х.: Право, 2016. 286 с.

33. Кримінальний процес: підручник / Ю. М. Грошевий, В. Я. Тацій, А. Р. Туманянц, О. В. Капліна, О. Г. Шило / за ред. В. Я. Тацій, Ю. М. Грошевого, О. В. Капліна, О. Г. Шило; Нац. ун-т «Юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого». Х.: Право, 2013. 823 с.

34. Кримінальний процес України: навч. посібник / В. Л. Ортинський, О. М. Гумін, В. С. Канцір, М. М. Олашин, А. С. Крижановський, С. О. Сорока, Л. А. Наконечна; за ред. В. С. Канцір; Нац. ун-т «Львів. політехніка». Львів: Вид-во Львів. політехніки, 2015. 353 с.

35. Кримінальний процес України: навч. посібник / С. В. Албул, С. Л. Деревянкін, О. В. Поліщук; Одес. держ. ун-т внутр. справ. Одеса: Букаєв В. В., 2015. 475 с.

36. Кримінальний процес України. Загальна частина: підручник / В. М. Тертишник. К.: Прав. Єдність; Алерта, 2014. 438 с.

37. Кримінальний процес: Україна, ФРН, США: навч. посібник / А. В. Молдован, В. А. Савченко, Т. В. Садова. К.: Правова єдність: Алерта, 2014. 333 с.

38. Кримінальний процесуальний кодекс України: наук.-практ. комент.: у 2 т. / Є. М. Блажівський, Ю. М. Грошевий, Ю. М. Дьомін, В. Я. Тацій, В. П. Пшонка; Нац. акад. прав. наук України. Х.: Право, 2012. Т. 2. 661 с.

39. Кримінальний процесуальний кодекс України: наук.-практ. комент.: у 2 т. / О. М. Бандурка, С. М. Блажівський, Є. П. Бурдоль, В. Я. Тацій, В. П. Пшонка; Нац. акад. прав. наук України. Х.: Право, 2012. Т. 1. 767 с.

40. Збірник казусів з кримінального процесуального права України: навч. -метод. посіб. уклад.: Н. О. Турман, Н. М. Савчин, І. А. Бутирська. Чернів. нац. ун-т ім. Юрія Федьковича. Чернівці: Рута, 2017. 79 с.

41. Кримінально-процесуальна відповідальність: монографія / Р. М. Білокінь. К.: Кафедра, 2017. 429 с.

42. Кухарук Ю. О. Відвід захисника від участі у кримінальній справі в кримінальному процесі України: монографія / Ю. О. Кухарук. К.: Центр учб. л-ри, 2013. 147 с.

43. Лоскутов Т. О. Предмет регулювання кримінального процесуального права: монографія. К.: Юрид. світ, 2016. 413 с.

44. Макаров М. А. Судовий контроль у кримінальному провадженні: монографія. К.: Центр учбової літ., 2016. 339 с.

45. Мартовиська О. В., Юхно О. О. Актуальні питання надання правової допомоги у кримінальному провадженні: монографія. Х.: Панов, 2015. 223 с.

46. Маслій О. В. Справедливість у кримінальному провадженні: монографія. Х.: Юрайт, 2015. 132 с.

47. Моральні основи кримінальних процесуальних відносин: монографія / А. О. Шульга; Донец. юрид. ін-т. Кривий Ріг; Харків: В деле, 2017. 469 с.

48. Особливості процесуального статусу юридичних осіб у кримінальному процесі України: теорія і практика: монографія / О. П. Кучинська, С. В. Толокольніков; Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. К.: Правова єдність; Алерта, 2017. 167 с.

49. Перепелиця С. І. Кримінальне провадження у формі приватного обвинувачення: монографія. Х.: Право, 2015. 178 с.

50. Підгородинська А. В. Використання рішень іноземних судів та міжнародних судових органів у кримінальному процесі України: монографія. Одеса: Юридична л-ра, 2013. 184 с.

51. Принципи кримінального провадження у світлі практики Європейського суду з прав людини: монографія / О. П. Кучинська, Т. І. Фулей, Р. В. Бараннік. Ніжин: Аспект-Поліграф, 2013. 227 с.

52. Процесуальне керівництво прокурором досудовим розслідуванням: організаційно-правові та криміналістичні основи: наук.-практ. посібник / за ред. І. М. Козьяков, В. Т. Малярєнко, Г. П. Серєда; Ген. прокуратура України, Нац. акад. прокуратури України. К.: Нац. акад. прокуратури України, 2014. 749 с.

53. Процесуальні документи прокурора у кримінальному провадженні: наук.-практ. посібник: у 2 т. / І. І. Присяжнюк, Ю. Г. Севрук, О. В. Гєселєв, М. С. Туркот, О. Р. Мала; Ген. прокуратура України, Нац. акад. прокуратури України. К., 2016. Т. 1. Процесуальні документи прокурора під час досудового розслідування. 371 с.

54. Процесуальні документи прокурора у кримінальному провадженні: наук.-практ. посібник: у 2 т. / І. І. Присяжнюк, О. М. Толочко, Г. В. Попов, Л. О. Петровська, І. В. Вернидубов; Ген. прокуратура України, Нац. акад. прокуратури України. К., 2016. Т. 2. Процесуальні документи прокурора у судовому кримінальному провадженні. 286 с.

55. Сірко Б. П. Нагляд прокурора за виконанням законів під час проведення досудового розслідування у формі процесуального керівництва: навч. посібник. Чернівці: Технодрук, 2016. 263 с.

56. Слінько Д. С., Максимов В. І. Негласні слідчі (розшукові) дії у кримінальному провадженні (теорія та практика): монографія. Х.: Ніка Нова, 2015. 178 с.

57. Слінько Д. С., Бражник Ю. Ю. Теоретико-правова парадигма кримінального процесу: монографія. Х.: НікаНова, 2015. 218 с.

58. Смоков С. М. Запобіжні заходи та кримінально-процесуальні гарантії їх застосування: навч. посібник. Одеса: Букаєв В. В., 2015. 132 с.

59. Тагієв С. Р. Інститут негласних слідчих (розшукових) дій у кримінальному процесі України: теорія і практика: монографія. Чернівці: Дєсна Поліграф, 2015. 511 с.

60. Тагієв С. Р. Негласні слідчі (розшукові) дії у кримінальному судочинстві України: монографія. К.: Дакор, 2015. 439 с.

61. Тітко І. А. Нормативне забезпечення та практика реалізації приватного інтересу в кримінальному процесі України: монографія. Х.: Право, 2015. 446 с.

62. Торбас О. О. Форми закінчення досудового розслідування за Кримінальним процесуальним кодексом України: монографія. Одеса: Юрид. літ., 2015. 167 с.

63. Трофимєнко В. М. Теоретичні та правові основи диференціації процесуальної форми у кримінальному судочинстві: монографія. Х.: Обєріг, 2016. 300 с.

64. Фоміна Т. Г. Забезпечення слідчим процесуальних прав підозрюваного: монографія. Х.: Ніка Нова, 2014. 231 с.
65. Хараберюш І. Ф., Хараберюш О. І., Меживой О. В., Безруков Д. В. Отримання інформації з телекомунікаційних мереж мобільного зв'язку та її використання у кримінальному провадженні: наук.-практ. посібник. Донецьк: Ноулідж, Донец. від-ня, 2013. 299 с.
66. Цимбал Ю. Ю. Психологічні особливості кримінального провадження у формі приватного обвинувачення: монографія. Тернопіль: Підруч. і посіб., 2015. 219 с.
67. Щербаковський М. Г. Проведення та використання судових експертиз у кримінальному провадженні: монографія. Х.: В деле, 2015. 559 с.
68. Юрчишин В. М. Місце і роль прокурора у досудовому розслідуванні та їх відображення в теорії, законодавстві і практиці: монографія. Чернівці: Родовід, 2013. 307 с.
69. Юрчишин В. М. Прокурор у досудовому розслідуванні: сучасні теоретико-прикладні проблеми: монографія / за ред. В. Г. Лукашевич; Класич. приват. ун-т. Чернівці: Технодрук, 2016. 298 с.

## АЛФАВІТНО-ПРЕДМЕТНИЙ ПОКАЖЧИК

### А

#### **Апеляційна інстанція**

- провадження в суді апеляційної інстанції 315
- порядок і строки апеляційного оскарження 320
- підстави для скасування або зміни судового рішення судом апеляційної інстанції 330

#### **Апеляційна скарга**

- А. с. повертається 323
- вимоги до А. с. 321

#### **Арешт**

- накладення А. на кореспонденцію 139
- тимчасовий А. 555
- екстрадиційний А. 556

#### **Аудіо-, відеоконтроль**

- А.-, в. особи 138
- А.-, в. місця 166

### Б

#### **Близькі родичі**

### В

#### **Варта**

- строки тримання під В. 39, 258
- тримання під В. неповнолітнього 453
- застосування запобіжного заходу у виді тримання під В. для забезпечення видачі особи (екстрадиційний арешт) 556

– тримання під В. особи до отримання запиту про перейняття кримінального провадження 555

**Верховний Суд України**

– провадження у ВСУ 342

– підстави для перегляду судових рішень у ВСУ 354

**Видача**

– В. особи, яка вчинила кримінальне правопорушення (екстрадиція) 546

**Виїмка**

– огляд і В. кореспонденції 141, 142

**Виклик**

– судовий В. 273

**Виконання**

– В. судових рішень 304, 334, 356

– В. вироків судів іноземних держав

**Виправданий**

**Вирок**

– поняття В. 304, 335

– види В. 306

– зміст В. 306–308, 335

– звернення до виконання В. 310, 311

– визнання та виконання В. судів іноземних держав 525, 572

**Висновок експерта**

**Витрати**

– розподіл процесуальних В. 335

**Відводи**

**Відеоконференція**

– проведення допиту, впізнання у режимі В. під час досудового розслідування 74, 82

**Відновлення втрачених матеріалів кримінального провадження**

**Відповідач (див. Цивільний відповідач)**

**Відсторонення від посади**

**Відшкодування шкоди (див. Шкода)**

## **Впізнання**

- пред’явлення особи для В. 77, 78, 80
- пред’явлення речей для В. 81
- пред’явлення трупа для В. 81, 97

## **Всебічність**

## **Г**

### **Гарантії кримінальні процесуальні**

### **Гласність**

### **Грошове стягнення**

### **Головуючий у судовому засіданні**

## **Д**

### **Державний захист**

### **Дипломатичне представництво**

### **Джерела кримінального процесуального права**

### **Джерела доказів**

- речові докази 182, 194, 296, 565
- висновки експертів 107, 109, 110, 111, 112, 258, 381

### **Диспозитивність**

### **Дізнання**

### **Докази**

### **Доказування**

– обставини, які підлягають Д. у кримінальному провадженні 40

- предмет Д. 76, 190, 263
- процес Д. 40, 487

### **Документи**

### **Домашній арешт (див. Арешт)**

### **Допит**

- одночасний Д. двох чи більше допитаних осіб 56, 70, 295, 296
- Д. малолітньої або неповнолітньої особи 71

– Д. у режимі відеоконференції 56, 262

### **Доручення**

#### **Досудове розслідування**

– сутність і структура Д. р. 5

– керівник органу Д. р. 127, 162, 163, 181

– слідчий органу Д. р.

– загальні положення Д. р. 5

– початок Д. р. 11, 429

– етапи Д. р.

– строки Д. р. 20, 44

– зупинення Д. р. 223, 226, 168

– закінчення Д. р. 190, 208, 211, 267

– особливості Д. р. у кримінальному провадженні щодо неповнолітніх 449

## **Е**

### **Експгумація**

– огляд трупа, пов'язаний з Е. 96

### **Експеримент (див. Слідчий експеримент)**

#### **Експерт**

– порядок залучення Е. 56, 108

– висновок Е. 107, 109, 110, 258

#### **Експертиза**

– підстави проведення Е. 106

– випадки обов'язкового звернення до Е. для проведення Е. 96

– види Е. 109

– отримання зразків для Е. 56, 109, 163

– психіатрична Е. 171

### **Екстрадиційний арешт (див. Арешт)**

### **Екстрадиція (див. Видача)**

### **Екстрадиційна перевірка**

### **Електронні засоби контролю**

### **Електронні інформаційні системи**

– зняття інформації з Е. і. с.

## Є

**Європейський суд з прав людини**  
**Єдиний реєстр досудових розслідувань**

## Ж

### **Житло**

- поняття Ж. чи іншого володіння особи 51, 87
- обшук у Ж. чи іншому володінні особи 158
- огляд в Ж. чи іншому володінні особи 31, 60, 95
- обстеження публічно недоступних місць, Ж. чи іншого володіння особи 150

## З

**Завдання кримінального провадження**

**Закриття кримінального провадження**

**Запасний суддя**

**Запобіжні заходи**

**Засади кримінального провадження**

**Застава**

**Заставадавець**

**Засуджений**

**Затримання**

– законне З. 478

– З. з метою екстрадиції 549

**Захисник**

– обов'язкова участь З. 408, 411, 61

**Захист**

**Заходи забезпечення кримінального провадження**

**Заявник**

**Звільнення особи від кримінальної відповідальності**

**Змагальність**

**Зміна обвинувачення**

**Зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж**

**Зняття інформації з електронних інформаційних систем**

**Зразки**

**Зупинення**

– 3. досудового розслідування 168

– 3. судового провадження 257

**I**

**Імітування обстановки злочину**

**Іноземний компетентний орган**

**Інформація**

– зняття I. з електронних інформаційних систем 119, 121, 136, 146

**Істотне порушення вимог кримінального процесуального закону**

**K**

**Капітан судна**

**Касаційна інстанція**

– провадження в суді касаційної інстанції 341

– порядок і строки касаційного оскарження 344

– повноваження суду касаційної інстанції 353, 354

**Касаційна скарга**

– особи, які мають право подати К. с. 343. 344

– вимоги до К. с. 345

**Керівник органу досудового розслідування**

**Контроль**

– судовий К. 221

– К. за вчиненням злочину 157

**Контрольована поставка**

**Контрольована та оперативна закупка**

**Конфіденційне співробітництво**

– використання К. с. 161

**Конфіденційний співробітник**

**Кореспонденція**

– накладення арешту на К. 139

– огляд і виїмка К. 142, 143

**Кримінальна відповідальність**

– порядок звільнення від К. в. 204

**Кримінальне провадження**

– К. п. в суді присяжних 249, 373

– К. п. на підставі угод 385

– К. п. щодо окремої категорії осіб 434

– К. п. щодо неповнолітніх 449

– К. п. щодо застосування примусових заходів медичного характеру 456

– К. п. яке містить відомості, що становлять державну таємницю 466

– К. п. у порядку перейняття 560

– К. п. на території дипломатичних представництв, консульських установ України, на повітряному морському чи річковому судні, що перебуває за межами України під прапором або з розпізнавальним знаком України, якщо судно приписано до порту, розташованого в Україні 471

– міжнародне співробітництво під час К. п. 523

**Кримінальна процесуальна форма**

**Кримінальне правопорушення**

**Кримінальні процесуальні відносини**

**Кримінальні проступки**

– поняття К. п. 7

– особливості досудового розслідування К. п. 8

**М**

**Майно**

**Малолітній, неповнолітній**

## **Матеріали**

– об'єднання і виділення М. досудового розслідування 232, 19

– відкриття М. іншої сторони 192

– відновлення втрачених М. кримінального провадження 482

## **Міжнародне співробітництво під час кримінального провадження**

– загальні положення М. с. 523

– суб'єкти М. с. 529

– обсяг М. с. 530

## **Мова**

## **Н**

### **Нагляд**

– Н. прокурора у формі процесуального керівництва 7, 81

– передання неповнолітнього підозрюваного, обвинуваченого під Н. 453

### **Нарада**

#### **Негласні слідчі (розшукові) дії**

– поняття 117

– види 119

– суб'єкти проведення 120

– порядок проведення 124

– фіксація результатів 128

### **Недоторканність**

### **Неосудність**

### **Неповнолітній**

– поняття Н.

– особливості допиту Н. 73

– кримінальне провадження щодо Н. 243

### **Нічний час**

### **Нововиявлені обставини**

- поняття Н. о. 365
- підстави для здійснення кримінального провадження за Н. о. 364
- порядок здійснення перегляду судового рішення за Н. о. 359

## **О**

### **Обвинувачення**

- кримінальне провадження у формі приватного О. 385
- зміна О. в суді
- відмова від підтримання державного О. 251, 452

### **Обвинувальний акт**

### **Обвинувачений**

### **Обшук**

### **Обстеження публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння особи**

### **Огляд**

- О. кореспонденції 140

### **Оперативні підрозділи**

### **Освідування особи**

### **Оскарження**

- забезпечення права на О. 221, 314
- О. рішень, дій чи бездіяльності органів досудового розслідування чи прокурора 214
- О. недотримання розумних строків 228
- О. ухвали слідчого судді 228
- О. слідчим рішень, дій чи бездіяльності прокурора 232
- право на апеляційне О. 320
- право на касаційне О. Особиста порука 344

### **Особисте зобов'язання**

### **Осудність**

- порядок здійснення досудового розслідування у кримінальному провадженні щодо застосування примусових заходів медичного характеру та щодо обмежено осудних осіб 456

## **П**

### **Педагог**

– участь законного представника, П., психолога або лікаря у слідчих (розшукових) діях за участю малолітньої або неповнолітньої особи 61

### **Перейняття кримінального провадження**

### **Перекладач**

### **Письмове апеляційне провадження**

### **Підготовче провадження**

### **Підозра**

- поняття, ознаки, сутність 38
- зміст письмового повідомлення про П. 41
- зміна повідомлення про П. 49

### **Підозрюваний**

### **Підслідність**

### **Підсудність**

- визначення поняття П. 239
- види П. 240

### **Повідомлення**

- поняття П. у кримінальному провадженні 37
- зміст П. 38
- П. про підозру 49
- П. учасників процесу про завершення досудового розслідування 31

### **Повістка**

### **Позивач (див. Цивільний позивач)**

### **Показання**

### **Покарання**

- невідповідність призначеного судом П. ступеню тяжкості кримінального правопорушення та особі обвинуваченого 333

### **Понятій**

### **Порівняльне дослідження**

- негласне отримання зразків, необхідних для П. 163

### **Поручитель**

**Посада**

– відсторонення від посади 45, 448

**Потерпілий**

**Право власності**

**Правова визначеність**

**Правова допомога**

**Правопорушення (див. Кримінальне правопорушення)**

**Правосуддя**

– доступ до П. та обов'язковість судових рішень 424

– здійснення П. судом 246, 247

**Предмет доказування**

**Презумпція невинуватості**

– П. н. та забезпечення доведеності вини 489

**Приватне життя**

– невтручання у П. ж. 33

**Приватне обвинувачення (див. Обвинувачення)**

**Приватне спілкування**

– загальні положення про втручання у П. с. 135

**Привід**

**Примирення**

– угода про П. 385

**Примусові заходи медичного характеру**

**Присяжний**

– провадження в суді П. 439

**Прогалина**

**Прокурор**

**Процесуальні витрати (див. Витрати)**

**Процесуальні дії**

**Процесуальні рішення**

**Процесуальні строки (див. Строки)**

**Публічність**

**Публічно недоступні місця**

– обстеження П. н. м., житла чи іншого володіння

особи 150

## **Р**

### **Радіоелектронні засоби**

– устанавлення місцезнаходження Р. з. 153

### **Реєстр**

– Р. матеріалів досудового розслідування 133, 210

### **Речі**

### **Речові докази**

### **Рівність перед законом і судом**

**Рішення Конституційного Суду України** (див. Джерела кримінального процесуального права)

### **Розумність строків**

### **Розшук**

## **С**

### **Самовикриття**

– свобода від С. та право не свідчити проти близьких родичів та членів сім'ї 68

### **Свідок**

– імунітет С. 68

### **Свобода**

### **Секретар судового засідання**

### **Скарга**

– форма та зміст апеляційної С. 321, 323, 331

– форма та зміст касаційної С. 345, 349

### **Слідчі (розшукові) дії**

### **Слідчий**

### **Слідчий експеримент**

### **Слідчий суддя**

### **Спеціаліст**

### **Спеціальне завдання**

– виконання С. з. з розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації

### **Спеціальне право**

### **Спільні слідчі групи**

## **Спостереження, за особою, річчю або місцем**

### **Спрощене провадження**

#### **Стадія**

#### **Строки**

- розумні С. 21, 567
- С. досудового розслідування 21
- С. судового розгляду 248
- С. апеляційного оскарження 320
- С. касаційного оскарження 344

### **Сторони кримінального провадження**

#### **Суд**

- склад С. 243, 249, 272
- головуєчий у судовому засіданні 278, 309

#### **Суд присяжних**

#### **Судове провадження**

- С. п. у першій інстанції 297
- С. п. у апеляційній інстанції 315
- С. п. у касаційній інстанції 341
- кримінальне провадження на підставі угод 385

#### **Судове рішення**

- поняття С. р.
- види С. р.
- властивості С. р.
- структура та зміст С. р.
- порядок ухвалення С. р.
- проголошення С. р.
- виправлення описок і очевидних арифметичних помилок у С. р.
- виконання судових рішень

#### **Судовий виклик (див. Виклик)**

#### **Судовий розгляд (див. Судове провадження)**

## **Т**

#### **Таємниця**

- поняття державної Т.

- Т. наради суддів
- кримінальне провадження, яке містить відомості, що становлять державну Т.

- доступ до державної Т.

### **Телекомунікаційні мережі**

**Т. м. за допомогою технічних засобів та в результаті зняття відомостей з електронних інформаційних систем та його повне фіксування Т. з.**

**Тимчасове вилучення майна**

**Тимчасовий доступ до речей і документів**

**Тимчасова передача**

**Тлумачення**

- правозастосовне Т.
- елементи процесу Т.
- способи Т.

**Транспортні телекомунікаційні мережі**

- зняття інформації з Т. т.

**Тримання під вартою (див. Варта)**

**Труп**

**У**

**Угода**

- У. в кримінальному провадженні 385
- У. про примирення 387
- У. про визнання винуватості 399
- досудове розслідування та судове провадження на підставі У. 403
- вирок на підставі У. 408

**Ухвала (див. Судове рішення) 304, 334**

**Учасники судового провадження**

**Ф**

**Фіксування**

- форми Ф. кримінального провадження 69

## **Функції**

- Ф. кримінальні процесуальні
- Ф. правосуддя
- Ф. обвинувачення
- Ф. захисту
- Ф. судового контролю

## **Ц**

### **Центральний орган України**

#### **Цивільний відповідач**

- представник, законний представник Ц. в. 253

#### **Цивільний позивач**

## **Ч**

### **Члени сім'ї (див. Близькі родичі)**

## **Ш**

### **Шкода**

- цивільний позов у кримінальному провадженні 290
- відшкодування (компенсація) Ш., завданої незаконними рішеннями, діями чи бездіяльністю 199

## ЗМІСТ

Тема 11. ОСНОВНІ ПОЛОЖЕННЯ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ.....	3
11.1. Поняття, завдання та значення досудового розслідування.....	3
11.2. Форми досудового розслідування.....	6
11.3. Поняття та характеристика загальних положень досудового розслідування.....	10
11.3.1. Початок досудового розслідування.....	11
11.3.2. Підслідність кримінальних проваджень.....	13
11.3.3. Об'єднання та виділення матеріалів досудового розслідування.....	19
11.3.4. Розгляд клопотань під час досудового розслідування.....	20
11.3.5. Строки досудового розслідування.....	20
11.3.6. Взаємодія слідчого з оперативними підрозділами.....	26
11.3.7. Участь у провадженні досудового розслідування спеціаліста, перекладача та понять.....	28
11.3.8. Ознайомлення з матеріалами досудового розслідування до його завершення.....	31
Контрольні запитання.....	33
Рекомендована література.....	34
Тема 12. ПОВІДОМЛЕННЯ ПРО ПІДОЗРУ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ.....	37
12.1. Поняття і значення повідомлення про підозру.....	37

12.2. Порядок повідомлення про підозру у кримінальному провадженні.....	45
12.3. Випадки (підстави) повідомлення про підозру. Зміна підозри у кримінальному провадженні.....	49
Контрольні запитання.....	53
Рекомендована література.....	54
 Тема 13. СЛІДЧІ (РОЗШУКОВІ) ДІЇ.....	55
13.1. Загальні положення проведення слідчих (розшукових) дій.....	55
13.2. Характеристика допиту та його видів.....	64
13.3. Характеристика пред'явлення для впізнання та його видів.....	75
13.4. Характеристика обшуку та його видів.....	83
13.5. Процесуальна характеристика огляду та його видів. Освідування.....	93
13.6. Характеристика слідчого експерименту.....	100
13.7. Характеристика проведення експертизи.....	106
Контрольні запитання.....	112
Рекомендована література.....	112
 Тема 14. НЕГЛАСНІ СЛІДЧІ (РОЗШУКОВІ) ДІЇ.....	117
14.1. Загальні положення про негласні слідчі (розшукові) дії.....	117
14.2. Характеристика окремих негласних слідчих (розшукових) дій.....	135
14.2.1. Втручання у приватне спілкування.....	135
14.2.2. Дослідження інформації, отриманої під час застосування технічних засобів.....	148
14.2.3. Обстеження публічно недоступних місць, житла або іншого володіння особи.....	150
14.2.4. Установлення місцезнаходження радіоелектронного засобу.....	153
14.2.5. Спостереження за особою, річчю або місцем.....	154
14.2.6. Моніторинг банківських рахунків.....	155

14.2.7. Аудіо-, відеоконтроль місця.....	156
14.2.8. Контроль за учиненням злочинів.....	157
14.2.9. Виконання спеціального завдання з розкриття злочинної діяльності організованої групи або злочинної організації.....	159
14.2.10. Виготовлення, утворення несправжніх (імітаційних) засобів для проведення конкретних негласних слідчих (розшукових) дій.....	161
14.2.11. Негласне отримання зразків для порівняльного дослідження.....	163
Контрольні запитання.....	164
Рекомендована література.....	165
Тема 15. ЗУПИНЕННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ.....	168
15.1. Поняття та підстави зупинення досудового розслідування.....	168
15.2. Розшук підозрюваного.....	177
15.3. Нагляд і контроль за здійсненням розшуку.....	181
15.4. Забезпечення взаємодії під час зупинення досудового розслідування.....	184
Контрольні запитання.....	188
Рекомендована література.....	189
Тема 16. ЗАКІНЧЕННЯ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ.....	190
16.1. Поняття, форми закінчення досудового розслідування. Систематизація матеріалів кримінального провадження.....	190
16.2. Відкриття матеріалів іншій стороні кримінального провадження для ознайомлення.....	192
16.3. Закриття кримінального провадження та його підстави.....	195
16.4. Подання до суду клопотання про звільнення особи від кримінальної відповідальності.....	204

16.5. Направлення до суду обвинувального акта, клопотання про застосування примусових заходів виховного характеру або клопотання про застосування примусових заходів медичного характеру.....	208
Контрольні запитання.....	211
Рекомендована література.....	212
Тема 17. ОСКАРЖЕННЯ РІШЕНЬ, ДІЙ АБО БЕЗДІЯЛЬНОСТІ ПІД ЧАС ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ.....	214
17.1. Загальні положення оскарження рішень, дій або бездіяльності під час досудового розслідування.....	214
17.2. Особливості та порядок оскарження рішень, дій або бездіяльності органів досудового розслідування або прокурора під час досудового розслідування.....	221
17.3. Особливості та порядок оскарження ухвал слідчого судді під час досудового розслідування.....	228
17.4. Особливості та порядок оскарження слідчим рішенням, дій або бездіяльності прокурора.....	232
Контрольні запитання.....	236
Рекомендована література.....	237
Тема 18. ПІДСУДНІСТЬ. ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ СУДОВОГО РОЗГЛЯДУ.....	239
18.1. Поняття, значення та види підсудності. Правила визначення підсудності.....	239
18.2. Загальні положення судового розгляду.....	247
18.2.1. Строки і загальний порядок судового розгляду.....	248
18.2.2. Незмінність складу суду.....	249
18.2.3. Безперервність судового розгляду.....	251
18.2.4. Наслідки неприбуття учасників судового розгляду.....	252
18.2.5. Розпорядок судового засідання.....	254
18.3. Прийняття рішень, пов'язаних із забезпеченням судового розгляду.....	257

18.4. Межі судового розгляду.....	262
Контрольні запитання.....	265
Рекомендована література.....	266
Тема 19. ПІДГОТОВЧЕ ПРОВАДЖЕННЯ.....	267
19.1. Суть, завдання і значення стадії підготовчого провадження.....	267
19.2. Порядок підготовчого судового засідання.....	272
19.3. Вирішення питань, пов'язаних із підготовкою до судового розгляду.....	278
19.4. Закінчення підготовчого провадження і призначення судового розгляду.....	281
Контрольні запитання.....	284
Рекомендована література.....	284
Тема 20. КРИМІНАЛЬНЕ ПРОВАДЖЕННЯ В СУДІ ПЕРШОЇ ІНСТАНЦІЇ.....	286
20.1. Поняття, суть і значення стадії розгляду справи в суді першої інстанції.....	286
20.2. Процедура судового розгляду в суді першої інстанції.....	288
20.3. Рішення суду першої інстанції.....	304
Контрольні запитання.....	311
Рекомендована література.....	312
Тема 21. ПРОВАДЖЕННЯ В СУДІ АПЕЛЯЦІЙНОЇ ІНСТАНЦІЇ.....	314
21.1. Поняття, значення та основні риси провадження в суді апеляційної інстанції. Суб'єкти апеляційного оскарження.....	314
21.2. Строки і порядок подачі апеляційних скарг.....	320
21.3. Підготовка до апеляційного розгляду. Розгляд справи в суді апеляційної інстанції.....	326

21.4. Підстави для скасування або зміни вироку або ухвали апеляційним судом. Призначення нового розгляду в суді першої інстанції.....	330
21.5. Процесуальні акти апеляційної інстанції. Постановлення вироку апеляційним судом.....	334
Контрольні запитання.....	338
Рекомендована література.....	338

## Тема 22. ПРОВАДЖЕННЯ В СУДІ

КАСАЦІЙНОЇ ІНСТАНЦІЇ.....	340
22.1. Поняття і значення стадії касаційного провадження.....	340
22.2. Суб'єкти, строки та межі касаційного провадження.....	343
22.3. Порядок та результати розгляду справи касаційним судом. Рішення касаційної інстанції.....	350
Контрольні запитання.....	357
Рекомендована література.....	358

## Тема 23. ПРОВАДЖЕННЯ ЗА НОВОВІЯВЛЕНИМИ

АБО ВИКЛЮЧНИМИ ОБСТАВИНАМИ.....	359
23.1. Загальні положення перегляду рішень суду за нововиявленими або виключними обставинами.....	359
23.2. Підстави для здійснення кримінального провадження за нововиявленими або виключними обставинами.....	364
23.3. Порядок перегляду судових рішень за нововиявленими або виключними обставинами.....	374
Контрольні запитання.....	380
Рекомендована література.....	382

## Тема 24. КРИМІНАЛЬНЕ ПРОВАДЖЕННЯ НА ПІДСТАВІ

УГОД У ФОРМІ ПРИВАТНОГО ОБВИНУВАЧЕННЯ.....	385
24.1. Кримінальне провадження на підставі угод.....	385
24.2. Кримінальне провадження у формі приватного обвинувачення.....	413
Контрольні запитання.....	431
Рекомендована література.....	432

Тема 25. КРИМІНАЛЬНЕ ПРОВАДЖЕННЯ ЩОДО ОКРЕМИХ ОСІБ.....	434
25.1. Кримінальне провадження щодо окремої категорії осіб.....	434
25.2. Кримінальне провадження щодо неповнолітніх.....	449
25.3. Кримінальне провадження щодо застосування примусових заходів медичного характеру.....	456
Контрольні запитання.....	463
Рекомендована література.....	464

Тема 26. ІНШІ ОСОБЛИВІ ПОРЯДКИ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ.....	466
26.1. Кримінальне провадження, яке містить державну таємницю.....	466
26.2. Кримінальне провадження на території дипломатичних представництв, консульських установ України, на повітряному, морському або річковому судні, що перебуває за межами України під прапором або з розпізнавальним знаком України, якщо це судно приписано до порту, розташованого в Україні.....	471
Контрольні запитання.....	480
Рекомендована література.....	481

Тема 27. ВІДНОВЛЕННЯ ВТРАЧЕНИХ МАТЕРІАЛІВ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ.....	482
27.1. Суть, значення, завдання та умови здійснення провадження щодо відновлення втрачених матеріалів.....	482
27.2. Суб'єкти та порядок подання заяви про відновлення втрачених матеріалів кримінального провадження. Форма та зміст заяви про відновлення втрачених матеріалів.....	499
27.3. Судове провадження щодо заяви про відновлення втрачених матеріалів кримінального провадження.....	506

27.4. Рішення суду за результатами провадження щодо відновлення втрачених матеріалів кримінального провадження.....	510
27.5. Правові та організаційні питання попередження втрати та знищення матеріалів кримінальних проваджень.....	512
Контрольні запитання.....	518
Рекомендована література.....	520
Тема 28. МІЖНАРОДНА ПРАВОВА ДОПОМОГА В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ.....	
28.1. Поняття, форми, принципи та суб'єкти здійснення міжнародного співробітництва у кримінальному провадженні.....	523
28.2. Процесуальний порядок надання міжнародної правової допомоги під час проведення процесуальних дій.....	539
28.3. Сутність видачі (екстрадиції) особи, яка вчинила злочин.....	544
28.4. Кримінальне провадження у порядку перейняття	
28.5. Визнання та виконання вироків іноземних судів та передання засуджених осіб.....	560
Контрольні запитання.....	576
Рекомендована література.....	578
СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ.....	580
АЛФАВІТНО-ПРЕДМЕТНИЙ ПОКАЖЧИК.....	592

## **Колектив авторів:**

- Благута Р. І.*, кандидат юридичних наук, доцент (тема 10);  
*Броневицька О. М.*, кандидат юридичних наук, доцент (тема 28.4);  
*Гуцуляк Ю. В.* (теми 3, 13.2, 28.2);  
*Дільна З. Ф.*, кандидат юридичних наук (тема 25);  
*Дуфенюк О. М.*, кандидат юридичних наук, доцент (тема 8);  
*Комісарчук Ю. А.*, кандидат юридичних наук, доцент  
(теми 7, 13.6, 19, 21, 22, 28.5);  
*Кудінов С. С.*, кандидат юридичних наук, доцент (теми 14, 20);  
*Кунтій А. І.*, кандидат юридичних наук (теми 5, 11, 13.5, 16, 17);  
*Луцик В. В.*, кандидат юридичних наук, доцент  
(теми 19, 26, 28.3, 28.5);  
*Навроцька В. В.*, кандидат юридичних наук, доцент  
(теми 23, 24, 27, 28.1);  
*Ряшко О. В.*, кандидат юридичних наук, доцент  
(теми 4, 13.7, 25, 26);  
*Татарин І. І.*, кандидат юридичних наук (тема 6);  
*Хитра А. Я.*, кандидат юридичних наук, доцент  
(теми 1, 2, 9, 12, 13.1, 13.3, 18);  
*Шехавцов Р. М.*, кандидат юридичних наук, доцент  
(теми 13.4, 14, 20)

КРИМІНАЛЬНИЙ  
ПРОЦЕС

*Частина 2*

*Підручник*

Редагування *Ю. Р. Глиняна*

Макетування *Н. М. Лесь*

Друк *І. М. Хоминець*

---

Підписано до друку 12.11.2019.

Формат 60×84<sub>16</sub>. Папір офсетний. Умовн. друк. арк. 35,8.

Тираж 100 прим. Зам. № 170-18.

Львівський державний університет внутрішніх справ  
Україна, 79007, м. Львів, вул. Городоцька, 26.

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до державного реєстру  
видавців, виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції  
ДК № 2541 від 26 червня 2006 р.